

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
OSMANLI MÜESSESELERİ VE MEDENİYETİ BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

HAS ODA VE TEŞKİLATI

**Sevgi AĞCA DİKER
2502100031**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Arzu TERZİ
İstanbul, 2019**

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SEVGİ AĞCA DİKER Numarası : 2502100031
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / OSMANLI MÜES. VE MEDENİYETİ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. ARZU TERZİ
Tez Savunma Tarihi : 04.07.2019 Saati : 13:00
Tez Başlığı : " Has Oda ve Teşkilatı "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ARZU TERZİ		Kabul
2- PROF. DR. ZEYNEP TARIM		Kabul
3- PROF. DR. İDRİS BOSTAN		Kabul
4- PROF. DR. ABDÜLKADİR ÖZCAN		Kabul
5- PROF. DR. MEHMET İPŞİRLİ		Kabul.

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. YUSUF ALPEREN AYDIN		
2- DOÇ. DR. NURDAN ŞAFAK		

ÖZ
HAS ODA VE TEŞKİLATI
Sevgi AĞCA DİKER

Fatih Kanunnamesiyle kurulan Has Oda Teşkilatı içinde bulunan ağalar, padişahın özel hizmetleriyle ilgili vazifeler icra etmektedirler. Has Odalılar Padişahlık kurumuna sundukları sembolik hizmetler dışında padişahın hayatını korumakla da vazifelidir. Mevcutları yüzyıllar içinde 32'den 40'a ulaşmıştır. Enderun'un diğer sınıflarının aksine, bir nevi gedik sistemi uygulanarak içerden biri çıkmadan yeni bir ağa istihdam edilmemiştir. Bu sayede sayıları sabit kalmıştır.

Padişahlık kurumunun kullandığı resmî bir mekân olan Has Oda, padişahın yazlık ve kışlık odalarını barındıran iki katlı bir yapıdır. Fatih döneminden itibaren yazlık köşkerin ve havuzun bulunduğu Mermer Sofa adeta yapının balkonu gibi kullanılmıştır. Enderun ile Harem Dairesi arasında bulunan Has Oda'nın ayrıcalıklı konumu, Yavuz Sultan Selim'in kutsal emanetleri İstanbul'a getirmesiyle aynı zamanda kutsal bir mekân olarak taçlanmıştır. Enderun'un en seçkin ağaları da bu seçkin ve özel padişah mekânının yanında özel daireler ve koğuşlar içinde yaşayarak, padişah ve kutsal emanetlerle ilgili vazifeler icra etmişlerdir. Devlet görevi için hazır olduklarına kanaat getirilince; padişahın, saray ve devlet erkânının katıldığı törenlerle saraydan çıkmaları kutlanmıştır. Topkapı Sarayı Arşiv belgeleri başta olmak üzere arşiv belgeleri, kronikler, seyahatnameler, minyatürler, resimler, tablolar, hazine eşyaları bu tezde bilgi kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada Has Oda'nın mimari bölümleri, kullanımları, teşkilatlanmasıyla ilgili soruların cevapları aranmaktadır.

Anahtar kelimeler: Has Oda, Saray Teşkilatı, Saray Ağaları, Kutsal Emanetler, Hazine

ABSTRACT
THE PRIVY CHAMBER AND ITS ORGANISATION
Sevgi AĞCA DİKER

The *agas* within the Organisation of Privy Chamber that had been established by Fatih lawbook, officiated for the private services of *padishah*. The Privy Chambered *agas* were in charge of guarding the life of *padishah* along with their symbolic services for the establishment of Sultanate. Their numbers had increased from 32 to 40 in centuries. Unlike other classes, a kind of breach system had been implemented in *Enderun* and hence, a new *aga* had not been employed unless one had graduated. Thus, their numbers had remained stable.

The Privy Chamber, as an official space used by the establishment of Sultanate, is a two-storied building which lodges the summer and winter chambers. *Mermer Sofa* in where the summer kiosks and pool are in, had been used as the balcony of the building since the Fatih period. The privileged location of the Privy Chamber between *Enderun* and *Harem*, had been crowned as a sacred space, after Yavuz Sultan Selim had brought the sacred relics to Istanbul. The most privileged *agas* of *Enderun*, lived in private chambers and wards next to this privileged and private space of *padishah* and had officiated for *padishah* and sacred relics. Once they had been found eligible for the statesmanship, their graduations from the palace had been celebrated by a royal ceremony with the attendance of *padishah* and high state officials. Especially the archives of the Topkapı Palace, along with other archives, chronicles, travel books, miniatures, paintings and treasury objects have been used as sources of information in this thesis. In this study, answers of the questions of the architectural sections, uses and establishment of the Privy Chamber were sought.

Keywords: Privy Chamber, Palace Organisation, Palace Agas, Sacred Relics, Treasury

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti mülkî ve askerî sınıflarında görev yapacak iyi eğitilmiş, padişaha sıkı sıkıya bağlı ve seçkin bir kadro oluşturabilmek için gayrimüslim çocukların devşirilmesi yolunu tercih etmiştir. Bu oğlanlar Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı gibi hazırlık okullarından sonra Topkapı Sarayı'na gelmektedir. Bu şekilde Enderun'a dâhil olan en zeki, en itaatkâr, en sporcu, en yetenekli ve yakışıklı içoğlanların ulaşmayı hedefledikleri nihai nokta Has Oda'dır. Fatih tarafından teşkilatı kurulan Has Oda içinde üst düzey bir Enderun barındırır. Bu koşuğa yaşayan ağalarla padişahlık kurumunun kullandığı resmî ve özel alanlar yan yanadır. Has Oda ağaları padişahın hemen yakınında sembolik hizmetler sunarak, padişah sohbetlerinde bulunma ve resmî törenlere eşlik etme imtiyazına sahip olmuşlardır.

Has Oda ağaları padişahın huzurunda hizmet ederek hizmet ettirmeyi ve son derece sıkı kurallar ve disiplin içinde yönetilerek, yönetmeyi öğrenmektedirler. Üst düzey tüm ağalara saray içinde özel daireler tahsis edilmiştir. Mutfaklarda kendileri için yemek yapan aşçılar yanında hizmetlerini yapan bir maiyetleri de bulunmaktadır. Tüm kıyafetleri, mücevherleri, aksesuarları, atları at takımları saray tarafından verilen bu ağalar, sarayda buldukları her gün için yevmiyeleri, bayram vb. özel günlerde yüklü gelirleri bulunmaktadır. Her terfilerinde ödüllendirilen, en iyi olmaları hedeflenen bu ağaların, gelişmelerini tamamladıkları kabul edildiğinde ise devlet göreviyle çıkmaları sağlanmıştır.

Rumeli'de bir köyde hayata gelen bir çocuk fiziki özellikleri ve yetenekleri ile seçilerek girdiği devşirme sistemi içinde, kabiliyeti ve itaatkârlığı oranında yükselerek, hazırlık saraylarından Topkapı Sarayı'na gelmektedir. Enderun sistemi içine girdikten sonra da eğitim ve seçimlere tabi tutularak onlarca yıl sonra Has Oda'ya terfi etmektedir. Has Oda, kendi içinde öyle özeldir ki, 30 yıllık eğitim sonrasında dahi yeni gelen ağa acemi kabul edilerek, tekrar bir eğitime tabi tutulmaktadır. Bu eğitim sonrasında padişahın hayatını korumak dâhil tüm hizmetleriyle yakından ilgilenme, yanında bıçak taşıma, kıymetli kumaşlardan kıyafetler, kürkler giyme, kendine ait mutfaka, atlara, kapı halkına sahip olma imtiyazları da kazanmaktadır. Bu surette eğitilmiş bir bireyin soylu bir aileden gelen zadelere üstün tutulduğu yüzyıllar boyunca, devletin mülki ve askerî sınıflarına yetenekli yöneticiler yetiştirilmiştir. Hatta aile için terfilerin olduğu ilmiye sınıfına dahi bazı atamaların olduğu bilinmektedir.

Bu çalışma, Has Oda'daki ağalar arasındaki sınıflamayı belirlemeyi amaçlamaktadır. Değişik statüdeki bu ağaların hangi görevleri nasıl icra ettikleri, görevlerini yaparken hangi malzemeleri kullandıkları, neler giydikleri, neler yedikleri, hangi mekânlarda yaşadıklarını tespit etmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda, Has Oda ağalarının gözden kaçan gündelik yaşamlarına bir pencere açmayı da hedeflemektedir.

Bu tezin kapsamı ve sınırları nedeniyle, yukarıda işaret edilen konuların her birine cevap vereceğini söylemek abartılı bir iddia olacaktır. Ancak bu çalışmada, konuyla ilgili bilgi karışıklıklarının çözülmesi, bilgi eksikliklerinin elden geldiğince giderilmesi amaçlanmıştır.

Değerli hocam Prof. Dr. Arzu Terzi'nin benimle bu konuyu çalışmayı kabul etmesi esasen bu tezin ortaya çıkmasıyla ilgili önemli bir dönüm noktasıdır. Çalışmamız boyunca daima beni daha fazla araştırmaya teşvik ederken, kendisi de tespit ettiği önemli bilgileri benimle paylaşarak yeni bakış açıları kazanmama vesile olmuştur. Has Oda'nın mimarisi ve teşkilatıyla ilgili sonu gelmez gibi görünen sorular ve çıkmazlarla boğuşurken, defalarca Saray'a gelerek saatler süren yerinde çalışmaların gerçekleşmesi şüphesiz onun da benimle birlikte çalışmaya dâhil olmasıyla gerçekleşebilmiştir. Yaklaşık on yılı bulan çalışma boyunca verdiği destek, metinleri defalarca okumakla ilgili gösterdiği büyük sabır, hoşgörü ve bilimsel yönlendirmeleri olmasa bu çalışma neticelenemezdi. Tez hocam olmasının onurunu taşımak yanında büyük desteğiyle ilgili teşekkür ediyorum.

Tez izleme jürisinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Abdülkadir Özcan ve Prof. Dr. Zeynep Tarım'a, ders aşamasında ve tez yazım sürecinde verdikleri olumlu destek için teşekkür ediyorum. Arşivcilik öğrencisi iken yolumun kesiştiği değerli hocam Prof. Dr. Mehmed İpşirli, eğitim hayatımın her aşamasında bana ışık tutmuştur. Topkapı Sarayı Arşivi'nde göreve başlamamla birlikte mutlaka doktora yapmamı ve Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgeleri değerlendirerek Has Oda Teşkilatı'nı çalışmamı telkin etmiştir. Kendisine beni yüreklendirdiği ve desteklediği için teşekkür ediyorum.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı Araştırma Görevlilerinden Sinem Serin doktora çalışmalarım boyunca karşılaştığım sorunlarla ilgili verdiği destek ile tezin son okumasını yapması ve düzeltmeleri için müteşekkirim.

Mensubu olduğum Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü'nde idarecilerim ve mesai arkadaşlarıma tek tek teşekkürü borç biliyorum. Öncelikle sevgili mesai arkadaşım Şenay Palamut, çalışmamı desteklemesi yanında, bir türlü bulamadığım Silahdar Ağa Köşkü'nün yerine işaret eden tek belgeyi bulmuş ve tezimin önemli bir sorununu çözmemi sağlamıştır. Topkapı Sarayı Yazma Kütüphanesi sorumlusu Zeynep Atbaş, Has Oda ağalarıyla ilgili tespit ettiğim bilgileri minyatürlerle görünür hale getirmemi sağlamıştır. Müze Müdürüm Ayşe Erdoğan, çalışmalarım boyunca ihtiyaç duyduğum izinleri vererek önemli bulgulara ulaşmamı kolaylaştırmıştır. Topkapı Sarayı İhtisas Kütüphanesi Sorumlusu Murat Keklik, baskı kitaplara ulaşmamla ilgili tüm kolaylıkları göstermiştir. Saray Arşivi'ndeki sevgili mesai arkadaşlarım, Serap Orhan ve Şermin Yalçın çalışmamın her aşamasında ihtiyaç duyduğum her türlü yardıma hazırlardı. Kendilerine müteşekkirim.

Son dört yılda teze dâhil olan, Sevgili Eşim Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'e teşekkür borçluyum. Has Oda'nın mimarisiyle ilgili sorunların çözümünde onun mimar olarak bakışı oldukça önemliydi. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü personeli bir dönem mesai arkadaşım olan Murat Bilgin'e büyük bir teşekkür borçluyum. Desteği olmasa sanırım bu tez biraz daha uzun sürerdi. Son olarak varlığımı borçlu olduğum anne ve babama maddi manevi tüm destekleri için teşekkür ediyorum.

İSTANBUL, 2019
Sevgi AĞCA DİKER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
RESİMLER LİSTESİ.....	XVI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	1
SONUÇ.....	393
KAYNAKÇA.....	397

BİRİNCİ BÖLÜM

HAS ODALI OLMA YOLU

1.1.Has Odalı Olma Yolunda I. Aşama: Saray İçin Seçilen Acemi Oğlanlar.....	10
1.1.1. Müteferrikalar	15
1.1.2. Hediyeler	16
1.1.3. İltimashlar/Zâdeler/Çıraklar.....	17
1.2. Has Oda'ya Giden Yolda II. Aşama; Hazırlık Sarayları	18
1.2.1. Edirne Sarayı	18
1.2.2. Galata Sarayı	20
1.2.3. İbrahim Paşa Sarayı	22
1.3. Has Odalı Olma Yolunda III. Aşama Enderun Koğuşları	24
1.3.1. Büyük Oda	29
1.3.2. Küçük Oda	31
1.3.3. Doğançı Koğuşu/Hane-i Bâzyân	32
1.3.4. Seferli Koğuşu	34
1.3.5. Kilerli Koğuşu	38
1.3.6. Hazine Koğuşu	41

İKİNCİ BÖLÜM

HAS ODALILAR

2. Has Odalılar	44
2.1. Has Odalıların Mevcudu	45
2.2. Has Oda'ya Terfi	47
2.3. Has Oda'ya Terfide Yapılan Merasim	50
2.4. Has Oda'ya Terfide Verilen Acemilikler	51
2.5. Has Oda Mülâzımlığı	52

2.6. Has Odalı Olmak/ Has Odalı Olma İmtiyazı	54
2.6.1. Has Odalı Eski Olmak	56
2.7. Has Odalıların Kıyafetleri	58
2.8. Has Odalıların Yemekleri	64
2.9. Has Odalıların Atları ve At Takımları	65
2.10. Has Odalılara Yapılan Vakıfların Taş Kitabeleri	66
2.11. Has Oda Bimarhanesi	70
2.12. Has Odalıların Gelirleri	72
2.13. Has Odalıların Cezalandırılması	75
2.14. Has Oda'dan Çıkma	76
2.15. Has Oda'dan Çıkmalarda Yapılan Merasim.....	78
2.16. Has Odanın Hiyerarşik Yapısı.....	79
2.16.1. Has Oda Arz Ağaları/ Has Oda Arz Ağası Olmanın Anlamı.....	80
2.16.2. Has Odalı Kethüdalar	81
2.16.3 Has Odalı Zabıtlar	81
2.16.4. Has Oda Eskileri	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PADIŞAHIN HAS ODASI VE MİMARİSİ

3.1 Padişahın Gözünden Has Oda.....	84
3.1.1. Cülus Merasimlerinde Has Oda	84
3.1.2. Arefe Divânı ve Bayramlaşma Merasimlerinde Has Oda.....	85
3.1.3. Şehzadelerin Sünnet Şenliklerinde Has Oda.....	88
3.1.4. Elçi Kabullerinde Has Oda	90
3.1.5. Padişah Cenazelerinde Has Oda	92
3.1.6. Halife/Padişahların Has Odasındaki Kutsal Emanetler.....	95
3.1.7. Padişahların Temizlik Yaptığı Mekân Olarak Has Oda.....	99
3.1.8. Has Oda'da Hırka-i Saadet Ziyaretleri	100
3.2.Has Oda Dairesi'nin Yapım Tarihçesi.....	105
3.3.Has Oda Dairesi'nin Yapısal Özellikleri.....	108
3.4. Has Oda Dairesinin Birimleri.....	109
3.5. Has Oda Dairesi'nde Padişaha Ait Mekanlar.....	111
3.5.1. Has Oda'nın Üst Katında Yer Alan Padişaha Ait Mekânlar.....	112
3.5.1.1. Şadırvanlı Sofa	113
3.5.1.2. Has Oda /Taht Odası	116

3.5.1.3. Arzhâne	119
3.5.1.4. Sofa-i Hümâyûn/ Divanhane/ Mermer Sofa.....	121
3.5.2. Has Oda'nın Alt Katında Yer Alan Padişaha Ait Mekânlar.....	129
3.5.2.1. Aşağı Hünkâr Sofası / Kış Odası	130
3.5.2.2. Aşağı Hünkâr Yatak Odası	134
3.6. Has Oda Köşkü'nde Has Odalılarının Kullandığı Mekânlar.....	137
3.6.1. Has Oda'nın Üst Katında Bulunan Has Oda Koşuşu	137
3.6.2. Has Oda Dairesi'nde Alt Kattaki Has Oda Koşuşu.....	140
3.6.3. Sultan IV. Murad'ın Yaptırdığı Has Oda Koşuşu.....	143
3.6.4. Has Oda Hademeleri Koşuşu	146
3.7. Has Oda Hazinesi ve Has Odabaşı Dairesi	147
3.7.1. Has Odabaşı Dairesi	148
3.7.2. Has Oda Hazinesi	149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAS ODABAŞILIK

4.1. Has Odabaşılığın Tarihi Tekâmülü ve Has Odabaşılar.....	151
4.2. Has Odabaşılığa Terfi	159
4.3. Has Odabaşılığa Terfi'de Ödenen Acemilikler	162
4.4. Has Odabaşının Vazifeleri	163
4.4.1. Has Odabaşı Arz Ağası Olarak Daima Padişahın Yanında Bulunur.....	163
4.4.2 Has Odabaşı Padişahın Can Güvenliğinden Sorumludur.....	166
4.4.3. Has Odabaşı Padişahın Giyininip Soyunmasına Yardım Eder	167
4.4.4. Has Odabaşı Padişahın Mührünü Taşır ve Hazinesi Mühürlür.....	168
4.4.5 Has Odabaşı'nın Sorumluluğundaki Has Oda Hazinesi.....	170
4.4.6. Has Odabaşının Kutsal Emanetlerle İlgili Vazifeleri.....	172
4.4.7. Has Odabaşının Hırka-i Saadet Merasimlerindeki Vazifeleri	176
4.4.8. Teşrifatçılık ve Teşrifat Vazifeleri	178
4.4.9. Has Odabaşının Has Oda İle İlgili Vazifeleri; Has Oda'nın Amirliği.....	180
4.5. Has Odabaşının Gelirleri	182
4.6. Has Odabaşının Kıyafeti	183
4.7. Has Odabaşının Maiyeti	185
4.8. Has Odabaşının İmzası	186
4.9. Has Odabaşılıktan Çıkma	186

BEŞİNCİ BÖLÜM
HAS ODANIN DİĞER ARZ AĞALARI

5.1. Silahdar Ağalık	189
5.1.1 Silahdarlığa Terfi	192
5.1.2. Silahdarlığa Terfi’de Yapılan Merasim	195
5.1.3. Silahdarlığa Terfide Verilen Acemilikler	197
5.1.4. Silahdar Ağaların Vazifeleri	199
5.1.4.1. Silahdarın Padişah Sofrasına Hizmeti.....	201
5.1.4.2. Silahdarın Devlet İşleriyle İlgili Vazifeleri.....	203
5.1.4.3. Silahdarın Hazinelele İlgili Vazife ve Yetkileri.....	204
5.1.4.4.Silahdarın Teşrifat ve Protokolle İlgili Vazifeleri	208
5.1.4.5.Silahdarın Kutsal Emanetlerle İlgili Vazifeleri.....	210
5.1.4.6. Silahdarın Saray ve Enderunla İlgili Vazifeleri	211
5.1.4.7.Silahdarın Sarayın İnşa Faaliyetlerindeki Vazifeleri.....	214
5.1.4.8.Silahdarın Saray Eğlencelerindeki Vazifeleri.....	214
5.1.6. Silahdar Ağanın Maiyeti	215
5.1.7. Silahdarın Kıyafeti	218
5.1.8. Silahdarın Geliri	226
5.1.9 Silahdarların Çıkmaları	228
5.1.10.Silahdarlıktan Çıkmalarda Yapılan Devir-Teslim İşlemleri	232
5.1.11. Silahdarlıktan Terfi Ederek Çıkanlara Verilen Acemilikler.....	238
5.1.12. Silahdar Ağa Mekânları	241
5.1.12.1 Silahdar Ağa Dairesi	242
5.1.12.2. Silahdar Ağa Odası	243
5.1.12.3. Silahdar Ağa Köşkü	245
5.2. Çuhadar Ağalık.....	247
5.2.1. Çuhadarlığa Terfi	249
5.2.2. Çuhadarlığa Terfide Verilen Acemilikler.....	249
5.2.3. Çuhadar Ağanın Vazifeleri	250
5.2.4. Çuhadar Ağanın Maiyeti ve Geliri	256
5.2.6. Çuhadar Ağaların Kıyafetleri	258
5.2.7. Çuhadar Ağaların Dairesi	259
5.2.8. Çuhadar Ağalıktan Çıkma	260
5.2.9. Çuhadar Ağalıktan Terfi Ederek Çıkanlara Verilen Acemilikler.....	262

5.3. Rikabdar Ağalık.....	263
5.3.1. Rikabdar Ağalığa Terfi.....	264
5.3.2. Rikabdar Ağalığa Terfide Verilen Acemilikler	265
5.3.3. Rikabdar Ağaların Vazifeleri	266
5.3.4. Rikabdar Ağa'nın Maiyeti ve Geliri	270
5.3.5. Rikabdar Ağaların Kıyafetleri	271
5.3.6. Rikabdar Ağaların Daireleri	273
5.3.7. Rikabdar Ağalıktan Çıkma.....	273
5.4. Doğancıbaşılık.....	276
5.4.1. Doğancıbaşılığa Terfi.....	277
5.4.2. Doğancıbaşılığa Acemilik Olarak Verilenler.....	278
5.4.3. Doğancıbaşının Vazifeleri	278
5.4.4. Doğancıbaşının Geliri	281
5.4.5. Doğancıbaşının Kıyafeti	282
5.4.6. Doğancıbaşının Dairesi	283
5.4.7. Doğancıbaşılıktan Çıkma	284
5.4.8. Doğancıbaşılara Terfi Ederek Çıkmalarda Verilen Acemilik.....	285
5.5. Dölbend Ağası / Dölbend Ağası	286
5.5.1. Dölbend Ağalığına Terfi	286
5.5.2. Dölbend Ağasının Vazifeleri	287
5.5.2.1. Padişahın Sarıkları ve Sorguclarını Muhafaza Etmek.....	287
5.5.2.2. Kutsal Emanetler ve Teberrükatın Muhafazası ve Bakımı.....	290
5.5.2.3. Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif ile İlgili Merasimlere Katılmak.....	291
5.5.2.4. Padişahın Emirlerini İletmek ve Meclislerine Katılmak	292
5.5.2.5. Saray'da İnşa Edilen Yapılarla İlgili Hesapları Tutmak.....	293
5.5.3. Dölbend Ağasının Geliri	294
5.5.4. Dölbend Ağasının Kıyafeti.....	295
5.5.5. Dölbend Ağasının Maiyeti.....	296
5.5.6. Dölbend Ağalığından Çıkma.....	297
5.5.7. Dölbend Ağasının Dairesi ve Mefruşatı	298

ALTINCI BÖLÜM

KETHÜDALAR, ZABİTLER VE ESKİLER

6.1. Kethüdalık.....	300
6.1.1. Hazine Kethüdalığı	301

6.1.1.1. Hazine Kethüdalığına Terfi ve Acemilikler.....	301
6.1.1.2. Hazine Kethüdalılarının Vazifeleri	302
6.1.1.3. Hazine Kethüdası'nın Geliri ve Kıyafeti.....	306
6.1.1.4. Hazine Kethüdası Maiyeti ve Dairesi	308
6.1.1.5. Hazine Kethüdalığından Çıkma	309
6.1.2. Kiler Kethüdalığı	311
6.1.2.1. Kiler Kethüdalığına Terfi ve Acemilikler.....	311
6.1.2.2. Kiler Kethüdasının Vazifeleri	312
6.1.2.3. Kiler Kethüdalılarının Geliri ve Kıyafeti.....	316
6.1.2.4. Kiler Kethüdasının Maiyeti ve Dairesi.....	318
6.1.2.5. Kiler Kethüdalığından Çıkma.....	318
6.1.3. Seferli Kethüdalığı	319
6.1.3.1. Seferli Kethüdalığına Terfi ve Acemilik.....	320
6.1.3.2. Seferli Kethüdalılarının Vazifeleri.....	321
6.1.3.3. Seferli Kethüdasının Geliri Maiyeti ve Kıyafeti.....	323
6.1.3.4. Seferli Kethüdalığından Çıkma.....	324
6.2. Zabitler.....	325
6.2.1. Miftah Ağası.....	326
6.2.1.1. Miftah Ağalığına Terfi.....	327
6.2.1.2. Miftah Ağasının Vazifeleri.....	328
6.2.1.2.1. Miftah Ağası'nın Zabit Olarak Vazifeleri.....	328
6.2.1.2.2. Miftah Ağası'nın Para ve Tayinat Dağıtımıyla İlgili Vazifeleri.....	331
6.2.1.3. Miftah Ağası'nın Geliri, Kıyafeti, Maiyeti, Dairesi ve Mutfağı.....	334
6.2.1.4. Miftah Ağalığından Çıkma	337
6.2.2. Peşkir Ağası	338
6.2.2.1. Peşkir Ağalığına Terfi.....	339
6.2.2.2. Peşkir Ağasının Vazifeleri.....	340
6.2.2.3. Peşkir Ağalarının Geliri, Mutfağı ve Kıyafeti.....	343
6.2.2.4. Peşkir Ağalığından Çıkma	345
6.2.3. Köşe Peşkir Ağaları / Vacibü'r-Reaya Ağalar.....	346
6.2.3.1. Köşe Peşkir Ağalığına Terfi.....	347
6.2.3.2. Köşe Peşkir Ağalarının Vazifeleri.....	348
6.2.3.3. Köşe Peşkir Ağaların Geliri, Mutfağı ve Kıyafeti.....	349
6.2.3.4. Köşe Peşkir Ağalığından Çıkma	350

6.3. Has Oda Eskileri/Neferleri.....	350
6.3.1. Padişah Sofrasına Hizmet Eden Ağalar.....	351
6.3.2. Padişahın Kişisel Bakımıyla İlgilenen Ağalar.....	358
6.3.3. Padişahın Kıyafet Hizmetiyle İlgilenen Ağalar.....	371
6.3.4. Yazışmalar, Törenler, Saray Eğlencelerinde Görevli Ağalar.....	374
6.3.5. Padişahın Din Hizmetlerinde Görevli Ağalar.....	388
6.3.6. Has Oda Koşusuyla İlgili Hizmet Sunan Ağalar.....	390
ÖZGEÇMİŞ.....	432

RESİMLER LİSTESİ

Resim-1: Rumeli’de Gayrimüslim bir köyde gerçekleşen devşirme işlemi.....	11
Resim-2: Acemi Gılmanların İsim Defteri.....	13
Resim-3: Yeniçeri Ağası Ali Ağa’nın Mühürlü Saray’a Takdim Ettiği Oğlanların Listesi.....	14
Resim-4: Mısır Beylerbeyisinin Padişaha Ağa, Oğlan ve Kız Gönderdiğiyle İlgili Arzı.....	16
Resim-5: Padişahın İbrahim Paşa Sarayı’ndan Şenlikleri Seyri.	23
Resim-6: Sultan Osman Han’ın İç Ağalarından Cafer Bey.....	61
Resim-7: İç Oğlanı.....	62
Resim-8: XIX. yüzyıl başında bir Has Odalı,	63
Resim-9: Şair Cevri’nin Has Oda Koğuşunun Yapımına Yazdığı Tarih Kitabesi.....	67
Resim-10: Has Oda Koğuşu Sultan I. Abdulhamid’in Taş Vakıf Kitabesi.....	67
Resim-11: Sultan III. Selim’in Has Odalılara Yaptığı Vakfın Taş Kitabesi.....	68
Resim-12: Has Oda Koğuşu’nda Sultan IV. Mustafa Tuğralı Taş Kitabe.....	69
Resim-13: Sultan II. Mahmud Tuğralı Taş Vakıf Kitabesi.....	70
Resim-14: Has Oda’nın Hiyerarşik Yapısı Planı.....	83
Resim-15: Sultan I. Ahmed’in yaptırdığı Arife Tahtı, TSM, 2/1652.....	86
Resim-16: Has Oda’ya Kurulan Bayram Tahtı, TSM. 2/2825.....	87
Resim-17: Kanunî’nin Has Oda’da Eğlence Meclisi	88
Resim-18: Sultan III. Ahmed’in Şehzadelerinin Sünnet Merasiminde Mermer Sofa.....	89
Resim-19: Şadırvanlı Sofa’dan Arzhane’ye Giriş Kapısı.....	91
Resim-20: Sultan II. Mahmud Sonrası Görünümüyle Has Oda Çeşmesi	93
Resim-21: Padişah Tabutlarının Konulduğu Has Oda Dairesi Önünde Mermer Seki.....	94
Resim-22: Hırka-i Saadet İçin Kapatılan Niş Dolap.....	95
Resim-23: Sancak-1 Şerif ve Sancak-1 Şerif Mahfazası,	96
Resim-24: Hz. İbrahim’in Taş Tenceresi ve Mahfazası,	97
Resim-25: Pars Temizliğinde Padişahların Kullandığı Süpürge-Faraş.....	99

Resim-26: Serzergeran Mehmed Usta'nın Yaptığı Hırka-i Saadet Mahfazası.....	100
Resim-27: Sultan Abdülaziz'in Yaptırdığı Hırka-i Saadet'in İç Sandığı ve İpek Bohçaları.....	102
Resim-28: Hırka-i Saadet Merasimlerinin Teşrifat Şemaları.....	103
Resim-29: Sofa-i Hümayun Planı.....	107
Resim-30: Has Oda Dairesi Üst Kat Perspektif Çizimi.....	110
Resim-31: Has Oda'ya Üst Kattan Enderun'dan Girişi Sağlayan Kapı	112
Resim-32: Has Oda Girişindeki Sofaya Adını Veren Şadırvan.....	113
Resim-33: Sultan III. Murad Şadırvanlı Sofa'da.....	114
Resim-34: Şadırvanlı Sofa ve Harem-i Hümayun Kapısı	115
Resim-35: Has Oda Taht Odası.....	117
Resim-36: Has Oda Kubbesi.....	118
Resim-37: Arzhane'nin Kapıları.....	120
Resim-38: Has Oda'nın Revakları, Sünnet Odası, Havuz ve İftariyeKameriyesi....	122
Resim-39: Sultan II. Osman, Mermer Sofa'da Yönettiği Divân Toplantısı.....	124
Resim-40: Harem'in Has Oda ve Mermer Sofa'ya Açılan Kapısı ve Revaklar.....	125
Resim-41: Revan Köşkü Önünden Has Oda Mermer Sofa'ya Bakan Cephe.....	127
Resim-42: Has Oda'nın Sofa-i Hümayun'a Açılan Kapısı.....	128
Resim-43: Has Oda Alt Kat Planı.....	129
Resim-44: Taht Odası'ndan Aşağı Hünkâr Sofası ile Aşağı Hünkâr Yatak Odası'na İnen Merdiven Boşluğundaki Aydınlik Pencereleeri ve Kapısı.....	130
Resim-45: Has Oda'nın Alt Katındaki TonoZlu Kış Odası.....	131
Resim-46: Sünnet Odası, Has Oda, Arzhane, Kesiti.....	132
Resim-47: Aşağı Hünkâr Sofası ile Hünkâr Yatak Odasına Geçişi Sağlayan Kapılar.....	133
Resim-48: Taht Odasına Çıkışı Sağlayan Merdiven Girişi.....	134
Resim-49: Taht Odası'ndan Alt Kata İnişi Sağlayan Merdivenin Giriş Kapısı Dolap İçine Alınarak Kamufle Edilmiştir. Dolabın Kapalı ve Açık Hali.....	135
Resim-50: Has Oda Koğuşu / Destimal Odası Giriş Kapısı.....	138

Resim-51: Has Oda Şadırvanlı Sofa'nın Dış Cephesinden Ağalar Camii'ne Doğru Devam Eden Mermer Sütunlu Revaklar.....	139
Resim-52: Aşağı Has Oda Koğuşu Planı	141
Resim-53: Has Odalılar Koğuşu'na Geçişini Sağlayan Kapı Aralıklarında Günümüze Ulaşmayan Selsebilin Yer Aldığı Niş ve Mermer Su gideri	142
Resim-54: IV. Murad'ın Yaptırdığı Has Oda Koğuşu'nun Günümüze Ulaşan Duvarları.....	143
Resim-55: Harem Kuşhane Kapısı, Harem Duvarı ve Ağalar Camii.....	144
Resim-56: Has Oda Koğuşu Yapım Kitabesi	145
Resim-57: Has Oda Koğuşu'nun Yapımına Şair Cevri'nin Yazdığı Tarih Kitabesi.....	145
Resim-58: Has Oda Koğuşu/Destimal Odası'nın Giriş Kapısı Üzerindeki Sultan II. Mehmed'in İsmi'nin Yer Aldığı Kitabe	148
Resim-59: Sünnet Odası, Has Oda, Arzhane, Yeşille Renklendirilmiş Has Odabaşı Dairesi ve Has Oda Hazinesi Kesiti.....	150
Resim-60: Has Odabaşı İbrahim Ağa'ya At Meydanı'nda Yapılan Sarayla İlgili İstanbul Emni Ömer'in Sadrazama Yazdığı Arz.....	153
Resim-61: Kanunî Şadırvanlı Sofa'da Otururken Yiyecek İkram Eden Has Odabaşı.....	155
Resim-62: Sultan III. Murad'ın Sünnet Düğünü Şenliklerinde Atlıkarınca İzlemesi.....	157
Resim-63: Has Odabaşının Göreve Geldiği Tarihe Düştüğü Not.....	162
Resim-64: Sultan II. Selim'in Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ve Şehnâmecî Lokman'ı Kabulü.....	164
Resim-65: Serdar Sinan Paşa'nın Sefere Çıkmadan Önce Arz Odası'nda Kabulü.....	165
Resim-66: Kanuni Sultan Süleyman Enderun Hamamı'nda Yıkanırken.....	167
Resim-67: Biri Has Odabaşı'nda bulunan Sultan III. Selim'in Mührü.....	168
Resim-68: Sultan III. Murad'a Mısır'da Bulunan Hz. Peygamber'in Kılıcı'nın Takdimi.....	170
Resim-69: Has Odabaşı Tarafından Muhafaza Edilen Hz. İbrahim'in Taş Tenceresi'nin Mahfazası.....	174
Resim-70: Has Odabaşının mühürlediği sade Hırka-i Saadet Suyu Şişeleri.....	177

Resim-71: Has Odabaşının Has Odalılara Küçük Şalvar Akçesi İhsan Edilmesi Arzı.....	180
Resim-72: Has Odabaşı'nın Başçuhadar ve Çuhadarlara Taht İnamı Ödenmesiyle İlgili Arzı.....	181
Resim-73: Has Odabaşının Kıyafetleri.....	184
Resim-74: Has Odabaşı Ahmed Ağa'nın İmzası.....	186
Resim-75: Kosovo'da Şehit Düşen Sultan Murat.....	190
Resim-76: Sultan IV. Mehmed'in Yedinci Hasekisi Şivekâr Sultan'ın Silahdar Mehmed Paşa ile Evlendirilmesiyle İlgili Hatt-ı Hümayunu.....	191
Resim-77: Halil Ağa'nın Silahdarlığa Terfi Zamanı İçin Hazırlanan Zayıçe.....	193
Resim-78: Sultan II. Mahmud'un Silahdar İlyas Ağa Yerine Silahdarlığa Atadığı Berberbaşı ve Başmabeynci Ali Ağa'ya Gönderdiği Hatt-ı Hümayun.....	197
Resim-79: Sultan III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayunu.....	199
Resim-80: Silahdar Bezirganzade Mustafa Ağa'nın Mührü.....	204
Resim-81: Silahdar Seyyid Halil Ağa'nın çıkarken zimmetinde bulunanların teslim alındığına dair Silahdar İsmail Ağa tarafından imzalanan tahvil.....	207
Resim-82: Göreve gelen Silahdar Mehmed İslam Ağa'nın Silahdar Seyyid Abdullah Ağa'nın Zimmetleri Teslim Aldığına Dair Tahvil.....	207
Resim-83: Sultan III. Selim'in Silahdara Yazdığı Hatt-ı Hümayunu.....	212
Resim-84: Sultan II. Mahmud'un Silahdar Ali Bey'e Yazdığı Hatt-ı Hümayun.....	213
Resim-85: Levni'nin Silahdar Ağa'yı gösteren minyatürü.....	221
Resim-86: Kostantin Kapıdağlı'ya Atfedilen 1789 Tarihli Tablodan Detay.....	222
Resim-87: Sultan III Selim ve Silahdar Ağa.....	223
Resim-88: Otağ-ı Hümayunda Kanuni Sultan Süleyman'ın arkasında sarık giymiş Silahdar Ağa.....	225
Resim-89: Silahdarların Sabah Namazıyla Çıkmasının Usul Olduğunu Bildiren Hatt-ı hümayun.....	228
Resim-90: Sadrazamın Silahdar Mustafa Ağa'nın Çıkmasıyla İlgili Arzı.....	229
Resim-91: Silahdar Seyyid Mehmed Ağa İçin Hazırlanan Zayıçe.....	231
Resim-92: Silahdar Mehmed Ağa'nın Has Oda Hazinesi Sayımında Eksik Çıkan Eşyaların Padişahın Hatt-ı Hümayunu İle İhsan Edilmesi.....	233

Resim-93: Sultan I. Mahmud'un Silahdarın Azliyle İlgili Hatt-ı Hümayunu....	234
Resim-94: Silahdar Mehmed İslam Ağa'ya Emekli Aylığı Bağlanması.....	236
Resim-95: Silahdar Halil Ağa'ya 300 akçelik Has Oda tekaüdü bağlanmasıyla ilgili arzuhal üzerine çıkarılan derkenarlar.....	237
Resim-96: Saray'dan Emekli Olarak Çıkan Silahdara Emekli Maaşı Bağlanması.....	238
Resim-97: Silahdarların Çıkmalarında Ödenen Acemiliğin İhsanının Talep Eden Arz Üzerine Hatt-ı Hümayun.....	239
Resim-98: Bobovius'un Çizdiği Saray Planında Silahdar Ağa Dairesi.....	242
Resim-99: Şair Vasıf'ın Silahdar Ağa Dairesi'nin Yapımı Üzerine Yazdığı 1722 Tarihli Kitabe.....	244
Resim-100: Sultan II. Osman'ın Tahtının Yanında Altın Su Matarasıyla Duran Çuhadar Ağa.....	251
Resim-101: Minyatürlerde Çuhadar Ağa'nın taşıdığı tespit edilen altın su matarası.....	253
Resim-102: Sultan I. Selim'in Cülusunda Çuhadar Ağa.....	258
Resim-103: Sultan II. Bayezid'in Cülus Merasiminde Rikabdar Ağa.....	267
Resim-104: Topkapı Sarayı Müzesi Padişah Elbiseleri Koleksiyonu'nda Bulunan Çizme, Ayakkabı ve Keseleri.....	269
Resim-105: Fatih Sultan Mehmed Tahtta Otururken Sağında Rikabdar Ağa.....	272
Resim-106: Doğancıbaşı, Doğancı Ve Avcılar Padişahın Huzurunda.....	280
Resim-107: Doğancıbaşı.....	282
Resim-108: Bobovius'un Çizdiği Saray Planında Doğancıbaşı Dairesi.....	284
Resim-109: Dülbend Ağasından Alınan 18 Sorgucun Hazine'ye Teslim Edildiğine İlişkin Kayıt.....	288
Resim-110: Hazine Kethüdası Recep Ağa Tarafından Dülbend Ağası İsmail Ağa'ya 23 Nisan 1707'de Teslim Edilen Sorguçlar.....	289
Resim-111: Sancak-ı Şerif Teslimi Merasimi Şeması.....	291
Resim-112: Dülbend Ağası Dayezade İbrahim Ağa'nın Tuttuğu Defter ve Mührü.....	294
Resim-113: Hazine Kethüdasının Koğuş Ağalarının El Yağı Takdimi Sonrası Bahşiş Talebi.....	305

Resim-114: Bobovius'un Hazırladığı Planda 26 Numarada Hazine Kethüdası Dairesi.....	309
Resim-115: Kiler Kethüdasının Okunmuş Nisan Suyu Arzıyla İlgili Bahışı Talebi.....	315
Resim-116: Seferli Kethüdasının Hırka-i Saadet Dairesi İçin Hazırlanan Buhur Suyu Takdimi İçin Yazdığı Arzuhal Örneği.....	321
Resim-117: Hazine Pars Kethüdası'na İzin Verildiğini Bildiren Miftah Ağası Kâni Ahmed Efendi İmzalı Tezkire.....	329
Resim-118: Miftah Ağası Tahir Ağazâde Mehmed Said Bey İmzalı Tahvil.....	333
Resim-119: Miftah Ağası.....	336
Resim-120: Topkapı Sarayı Hazine Koleksiyonu'nda yer alan Minekâri Fincan Zarfları.....	353
Resim-121: Kahvecibaşı Ahmed Bey'in Ruzname Yazdığına İşaret Eden Kayıt.....	355
Resim-122: Kahvecibaşı.....	357
Resim-123: Kahvecibaşı.....	357
Resim-124: Topkapı Sarayı Hazine Koleksiyonu'nda II. Mahmud'un Berber Takımı.....	360
Resim-125: Pul İşlemeli Berber Önlüğü	361
Resim-126: Pul İşlemeli Berber Peşkiri.....	361
Resim-127: Berberbaşı Giritli Ali Ağa'nın vakfettiği Tombak Gülabdan.....	363
Resim-128: İbrik Gulamı/İbrik Ağası.....	369
Resim-129: Sır Katipleri İçin Hazırlanan Vasiyetname.....	376
Resim-130: Sır Katibi.....	380
Resim-131: Sır Katibi Yamağı.....	380
Resim-132: Başçuhadar.....	384
Resim-133: Başçuhadar.....	384
Resim-134: Enderun Çavuş Ağası.....	385
Resim-135: Sır Kâtiplerinin Kullandığı Sır Kâtibî Dairesi'nin Tamir Kitabeleri....	392

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	:	Adı geçen eser
a.g.m	:	Adı geçen makale
a.g.t	:	Adı geçen tez
A.e	:	Aynı eser
Bkz/bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Der.	:	Derleyen
Ed.	:	Editör
Haz.	:	Hazırlayan
H.	:	Hicri
İ.A.	:	İslam Ansiklopedisi
DİA.	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
MEB.	:	Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
TTK.	:	Türk Tarih Kurumu
s.	:	Sayfa
vd.	:	ve devamı
tt.	:	tahmini tarih
BOA.	:	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
T SMA.	:	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
T SMK.	:	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
H.	:	Hazine Koğuşu Kitaplığı
A.	:	III. Ahmet Kitaplığı
B.	:	Bağdad Kitaplığı
R.	:	Revan Kitaplığı
M.	:	Muharrem
S.	:	Safer
Ra.	:	Rebûlevvel
R.	:	Rebûlahir
Ca.	:	Cemaziyelevvel
C.	:	Cemaziyelahir
B.	:	Receb
Ş.	:	Şaban
N.	:	Ramazan
L.	:	Şevval
Za.	:	Zilkade
Z.	:	Zilhicce

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, mülkî ve askerî sınıflarında görev yapacak iyi eğitilmiş, padişaha sıkı sıkıya bağlı, seçkin bir kadro oluşturabilmek için devşirme sistemini kullanmıştır. Fatih dönemine kadar gelişme gösteren bu sistem, İstanbul'un fethinden sonra teşkilatlanmasını oturtmuştur. Devşirilen çocukların arasından eğitmeye müsait olanların seçilerek, Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı gibi hazırlık okullarından sonra Topkapı Sarayı, saray okullarının son basamağı olarak belirlenmiştir. En zeki, en kabiliyetli, en yakışıklı ve kurallara en iyi uyum sağlayabilenlerin dâhil olabildiği Enderûn Saray Okulu içinde içoğlanların ulaşmayı hedefledikleri nihai nokta Has Oda olmuştur. Fatih Kanunnamesi'nin ikinci bölümünde saltanata müteallik tertip beyanında *“Ve bir Has Oda dahi yapılmıştır. Otuziki adet has oda oğlanı ile içinde biri silahdar ve biri rikabdar ve biri çuhadâr ve biri tûlbent oğlanı ola. Ve oda oğlanlarının zaptı odabaşısına müfevvazdır. Silahdar dahi acemilere sille çalmağa me'murdur.”* kaydıyla yer alan Has Oda, hem mimarisi hem de eğitimi ile diğer koğuşlardan prestijlidir.

Bu tezin hazırlanmasındaki temel etkenler, Has Oda'nın mimarisi ve teşkilatıyla ilgili derli toplu bir çalışmanın olmamasıdır. Has Oda ve Teşkilatıyla ilgili cevaplanması gereken çok soru olmakla birlikte, bu tezin bu soruların tamamının cevabını eksiksiz olarak yanıtlamak gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Çalışmalarda eksikliği gözlenen arşiv belgelerinden özellikle, Has Oda Teşkilatına mensup olan ağaların ürettikleri belgelerin yer aldığı Topkapı Sarayı Arşivi'nden yeterince yararlanılmadığı dikkate alınarak ağırlık noktasını bu arşivin oluşturması hedeflenmiştir.

Çalışmamız Rumeli'de gayrimüslimlerin yaşadığı bir köyden devşirilen bir çocuğun, Has Oda'dan üst düzey görevle çıkmasına kadar olan süreci konu aldığından birinci bölüm'de Has Oda'ya Giden Yol başlığı altında, devşirme kanunu ile saray için seçilen acemi oğlanlardan başlamıştır. Ardından, Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı ve Enderûn sınıflarına yer verilmiştir. Topkapı Sarayına gelmeye

hak kazanan bir içoğlanının Has Oda'ya ulaşıncaya kadar eğitim alması gereken koğuşlarla ve terfi usulleriyle ilgili genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Has Oda teşkilatını anlayabilmek için Has Odalı Olma kavramı tartışılmıştır. Enderûn'da geçirdikleri yıllara rağmen, Has Oda'ya geçebilen içoğlanları burada ilk olarak mülazım kabul edilirdi. Ardından acemi kabul edilerek tekrar bir lalaya ve Has Oda kaideleri öğretilen ağalar acemilikten, eskiliğe geçerek, Has Oda'da bıçak taşıma ayrıcalığına kavuşurdu. Sarayın en güçlü zülüflü ağaları olan Has Oda arz ağaları bu koğuşta bulunmaktadır. Her biri padişaha sembolik hizmetler sunan Has Odalı ağaların, kıymetli kumaşlardan kıyafetleri, mücevherli silahları, atları, kıymetli at takımları, daireleri ve Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarından maiyetleri bulunmaktadır.

Saray teşkilatı çalışmanın en zor yanı, tüm koğuşlarda aynı unvanların bulunmasıdır. Enderûn'da çok sayıda uhadar, avuş, berber, sarıkçı ve kahveci olduğu gibi, her koğuşta miftah ağası, peşkir ağası, pars kethüdası gibi koğuşların inzibatından ve temizliğinden sorumlu i oğlanlar olduğu görülür. Aynı unvana sahip farklı statüde ağaların varlığı, Enderûn teşkilatının anlaşılmasını olumsuz etkilerken, çalışmamızın neticeye ulaşmasını zorlamıştır. Genelde aynı isimde ağaların amiri Has Odalı olmaktadır. Ancak kimi zaman hepsi birden Has Odalı olabilmektedir. Mesela, uhadar ağa, başçuhadar ve uhadar aynı anda Has Oda'da görev yaptıkları gibi, Hazine Kiler ve Seferli koğuşlarında da çuhadarlar bulunmaktadır. Nihayetinde bazı yayınlarda arz ağası uhadar ağa ile başçuhadar birbirine karıştırılmıştır. Bu tez çalışması süresince binlerce arşiv vesikası okunmuş, unvanların nerede nasıl kullanıldığına dikkat edilerek, titiz bir araştırma sonucunda emin olunduktan sonra veriler kullanılmıştır. Yanı unvanlı ağaların karıştırılmasının bir diğer sebebi de, çalışmalarda Enderûn veya Has Oda'nın bir bütün olarak ele alınmamasıdır. Ancak, döneminde de bazı görevlilerin unvanlarının hatalı yazıldığı örneklere rastlanmıştır.

Fatih'in yaptırdığı ve teşkilatını kurduğu Has Oda, Sultan I. Selim döneminde Mısır Fethi sonrasında getirilen kutsal emanetlerle birlikte ilave hususiyetler kazanmıştır. Bu durum teşkilatının ve mimarisinin bu dönemde olduğuna dair

görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Esasen Sultan I. Selim mimaride, Has Oda Hazinesini mevcut binaya ekletmek dışında önemli değişiklikler yapmadığı gibi iddia edildiği üzere has odalılarının sayısını da kırka yükseltmemiştir. Has odalılarının sayısı, kuruluşundan yaklaşık bir yüzyıl sonra Sultan III. Murad döneminin sonlarında zaman içinde birer ikişer yükselerek kırka ulaşmıştır. Mimarisiyle ilgili en önemli değişiklikler, mekânın Hırka-i Saadet Dairesine dönüştürüldüğü Sultan II Mahmud döneminde gerçekleşmiştir. Bu konuda XIX. yüzyıldaki teşkilatlanmadan yola çıkarak, XIV. yüzyılın değerlendirmesinden kaynaklanan bilgi kirliliği bulunmaktadır. Bu konuları tartışabilmek için tezin üçüncü bölümünde, bu dairede padişahlık kurumuna ve has odalılara ait mekânlar ve kullanımlarıyla ilgili tespitlere yer verilmiştir.

Has Odalı içoğlanlarının kullandıkları koğuşlar, hamamlar, camekânlar, teneffüs odaları ve diğer mekânların ise günümüze ulaştığını söyleyebilmek zordur. Tez hocamın iştirakiyle yerinde yapılan incelemelerimiz sırasında Has Oda'da Padişaha ait mekânlarla has odalılara ait mekânların belirlenmesine çalışılmıştır. Bu çalışmalar sırasında ilk dönemlerde, Has Oda'nın alt katında bulunan Has Oda koğuşunun yeri tespit edilmiştir. Zira Has Oda Koğuşu olarak da bilinen Destimal Odası; seçilmiş kırk ağanın koğuşu olmak için de zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için de yetersiz bir mekândır. XIX. yüzyılda sebepsiz bir şekilde yıkılan, muhtemelen harika duvar süslemeleri ve ahşap elemanlara sahip koğuş ve dairelerden geriye bazı taş kitabeleri kalmıştır. Has Oda Koğuşu'nun mimarisiyle ilgili izleri barındıran komşu yapıların duvarları arşiv belgelerinde yer alan bilgiler çerçevesinde incelenmiştir. Mimariyle ilgili ulaştığımız bilgiler, Has Oda'nın teşkilatlanmasıyla ilgili tespitlerimizle karşılaştırılmış, bilgilerin birbirleriyle uyduğu görülmüştür. Has Oda'nın sıra dışı mimarisinin, sıra dışı teşkilatlanmasıyla vazgeçilmez bir birliktelik sunduğu belirlenerek, çalışmamız içinde bu bilgi ve veriler değerlendirilmiştir.

Has Oda Teşkilatı incelenirken, ilk olarak Fatih Kanunnamesinde Has Oda ağalarının amirleri olarak tanımlanan has odabaşının tanımlanmasına ihtiyaç vardı. Has Oda'nın amiri ve zabiti olan has odabaşının, Has Oda ağaları içinde değil ak

hadımlardan olan Babüssaade Arz Ağaları içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmamızın dördüncü bölümü has odalıların Amiri olan has odabaşına ayrılmıştır. Fatih'in Enderûn'un önemli görevlerini ak hadım ağalarına bırakma temayülüne önemli bir örnek teşkil eden has odabaşılığa yükselme süreci ve bu görevdeki bir ak hadımın tüm sarayı kapsayan vazifelerine yer verilmiştir. Diğer Has Oda arz ağalarından farklı olarak Has Oda Dairesinin içinde özel bir mekânı olan has odabaşının yetki ve vazifelerinin bir kısmını devr ettikten sonra dahi hala önemli bir saray ağası olduğuna dikkat çekilmiştir.

Tezin en yoğun bölümleri şüphesiz Has Oda Teşkilatının ortaya çıkarıldığı beşinci ve altıncı bölümdür. Has Oda'nın içinde çeşitli sınıflandırmalar olduğu bilinmektedir. Birçok kaynakta üç sınıf olarak yer alıyorsa da, çalışmamızda Has Oda arz ağaları, Kethüdalar, Zabitler, Has Oda Eskileri olmak üzere dört sınıfa ayrılmasının daha doğru olduğu görülmüştür. Has Oda'nın ilk arz ağası Has odabaşı dördüncü bölümde incelendiğinden, diğer arz ağalarına beşinci bölümde yer verilmiştir. Enderûn'daki her ağanın hayali olan silahdarlık bu bölümün en yoğun kısmı olmuştur. Bunun iki sebebi vardır. İlki silahdarlık kurumunun anlaşılması Enderûn ve Has Oda Teşkilatının anlaşılmasında kilit rol oynamaktadır. İkincisi konuyla ilgili çok fazla bilgi ve belge bulunmaktadır. Sadece Has Oda'nın değil, XVII. yüzyıldan itibaren Enderûn'un da en önemli ağası olarak karşımıza çıkan silahdar Sarayın sadrazamı olarak da tanımlanmaktadır. Zaman zaman devlet işlerine dâhil olan silahdarlardan, sadrazamların dahi çekindikleri, önemli günlerde özel hediyeler gönderdikleri bilinmektedir. Sarayda padişahın yakın adamı, nedimi, musahibi olarak görev yapan silahdarlar padişahı etkileyerek sadrazamları değiştirme yetkisine haizlerse de, çıkmaları sadrazamın yazdığı arzla olmaktadır. Bu bölümde Has Oda'nın diğer arz ağaları çuhadar, rikabdar, doğancıbaşı ve dülbend ağası da incelenmiştir.

Enderûn'da ak hadımlar ve zülüflü ağalardan oluşan ikili bir yönetici kadrosu bulunmaktadır. Babüssaade Arz Ağaları na mensup ak hadımlar, hazinedarbaşı, kilercibaşı, has odabaşı, saray kethüdası Enderûn koğuşlarının amirliğine atanırken, Has Odalı zülüflü ağalar, hazine kethüdası, kiler kethüdası ve seferli kethüdası olarak zabitliğine atanmıştır. Doğancı koğuşunun hem amiri hem zabiti doğancıbaşıdır. Bu

koğuşun amirinin ak hadım değil Has Odalı olması sıra dışı bir durumdur. Doğancıların hazırlık saraylarından bu konuda eğilerek gelmesi, Doğancı koğuşunun ayrı bir düzeninin olduğunu düşündürüyorsa da, koğuşun varlığı uzun süre devam etmediğinden hakkında fazla bir malumat edinmek mümkün olamamaktadır.

Altıncı bölümün ilk kısmı kethüdalara ayrılmıştır. Has Oda'dan atanan kethüdalar bu görevlerinden sonra Has Oda Arz ağalığına terfi edebilmektedirler. İkinci kısım Has Oda'nın inzibatından sorumlu zabıtlere ayrılmıştır. Esasen XVI. yüzyılın başından itibaren defterlerde ayrı bir grup oldukları takip edilebilen, köşe peşkir ağaları ilk kez bu çalışmada ciddi anlamda irdelenmiştir. Bu bölümün üçüncü kısmında Has Odalı eski ağalar işlenerek, padişaha sundukları hizmetler bağlamında kendi içlerinde tekrar sınıflandırılmıştır. Padişahın sofrasına hizmet edenler, kişisel hizmetini görenler, kıyafetleriyle ilgilenenler, yazışmalar, törenler ve saray eğlencelerinde görev yapanlar, padişahın dini hizmetini gören ağalar ve Has Oda koğuşuyla ilgili hizmet sunan ağalar olarak sınıflandırılan eskilerin her birine ayrı ayrı yer verilmiştir. Burada hem Has Odalı hem mabeynci olan ağalara işaret edilmiştir. Bu ağaların terfileri, acemilikleri, kıyafetleri, Hazine'den emaneten verilen eşyalar, mekânlarıyla ilgili detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bir sır katibinin kendinden sonraki sır katipleri için kaleme aldığı tamamı ilk kez bu çalışmada kullanılan vasiyetname, has odalıların hangi ruhla görevlerini yerine getirmesini göstermesi açısından da özeldir.

Has Odalı tüm ağaların büyük bir kısmının maiyetlerinde özel hizmetlerini görecek iç oğlanları istihdam edilmiştir. Hazine, Kiler ve Seferli Koğuşları ile Zülüflü Baltacılar'dan seçilenler, kaftancılık, kahvecilik, kilercilik, heybecilik gibi vazifeler icra etmekte, Has Odalı ağalar maiyetlerindeki bu ağalarla kendilerine tahsis edilen dairelerde yaşamaktadırlar. Has Odalı ağaların maiyetinde olmak, Enderûn'da daha alt koğuşta bulunan iç oğlanların fark edilmesini ve daha hızlı yükselmelerini sağladığını söylemek de mümkündür. Kimi zaman arz ağalarının maiyetindeki bir ağanın dikkat çekerek aynı vazife ile silahdar maiyetine geçtiği görülürken, kimi zaman da hızla Has Oda'ya terfi ettikleri görülmektedir.

Çalışmamız boyunca Saray’da görev yapan her ağaya bir üst göreve terfi ettiğinde ve çıkmalarda **acemilik** adı altında, yeni görevine hazırlanması için nakit veya Hazine’den kıymetli hediyelerin verildiği görülmüştür. Hangi görevlere terfi de kime ne miktar **acemilik** verildiğiyle ilgili yapılan tespitlerimiz kimi zaman ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

Bu güne kadar Enderûn ve dolaylı olarak Has Oda Koğuşu hakkında bilgi veren birçok kitap hazırlanmıştır. Ancak Enderûn’daki teşkilatı anlamada en önemli kaynaklar Enderûn’da yetişen ağların kaleme aldıkları eserler olmuştur. Bu çerçevede *Abdurrahman Abdi Paşa’nın Vekayinâmesi*, Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa’nın *Nusretnamesi*, Bobovius’un anıları çok önemlidir. Hafız Hızır İlyas Ağa’nın *Letâif-i Vekâyi-i Enderûniyyesi*, Tayyartzade Ata’nın, *Tarih-i Enderûn*’u önemli bilgiler içeren kaynaklardır. Ancak Hafız Hızır İlyas Ağa’nın yorumları objektiflikten uzaktır. Ata ise, eserini son dönem bilgilerini tüm yüzyıllar için geçerli olduğu bakış açısıyla hazırladığından tek başına kullanıldığında yanıltıcı sonuçlar vermektedir. Bu sebeple bu kaynakların arşiv belgeleri, kronikler ve diğer bilgi kaynaklarıyla karşılaştırılarak kullanılması tercih edilmiştir. Reşat Ekrem Koçu’nun *Topkapı Sarayı*, İsmail Hakkı Baykal’ın *Enderûn Mektebi Tarihi* kitapları ile Ülker Akkutay’ın doktora tezi olarak hazırlandıktan sonra 1984 yılında basılan *Enderûn Mektebi* kitabı konumuzla ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Has Oda’yı merkezine alan çalışmalar arasında Ülkü Altındağ’ın yayınladığı “Has Oda Teşkilatı” makalesi çalışmamızla aynı ismi taşımaktadır.¹ Selefim Ülkü Altındağ’ın, Topkapı Sarayı Arşivi’ndeki belgeler üzerinde yaptığı çalışmalardan sonra hazırladığı bu makalesi, Has Oda Teşkilatı’nı ortaya koyma çalışmalarında başlangıç için önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak genel olarak arz ağaları üzerinde durmuş ve gelirlerine öncelik vermiştir. Son yıllarda değişik disiplinlerden yetişmiş Yıldız Teknik Üniversitesi, Marmara Üniversitesi’nde ve Yeditepe Üniversitesi’nde konuyla ilgili tezler hazırlandığı görülmüştür. Bu yüksek lisans ve doktora çalışmalarının her biri Has Oda Teşkilatı’na ayrı bir pencereden bakmış ve ait

¹ Ülkü Altındağ, “Has Oda Teşkilatı”, **Türk Etnografya Dergisi**, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sayı: 14, Ankara 1974

oldukları mesleki disiplin çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Y. Mimar Zafer Sağdıç'ın 2006 yılında, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde, Üç Osmanlı Sarayında İşlev ve Mimarlık Bağlantısı isimli doktora tezinde Enderûn ve Has Oda mimarisine yer verilmiştir.

Tahir Güngör'ün 2007 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı'nda Enderûn Saray Mektebi'nde Has Oda Teşkilatı, konulu tezi Sultan II. Mahmud'un Enderûn ile ilgili tüm kurumları lağv ettiği 1830'lardan sonra kurulan Has Oda Hademeleri Teşkilatının kuruluşundan sonraki dönemi, Enderûn Mektebi dönemini konu almıştır. Çalışma diğer tezlerle kıyaslanamayacak kadar arşiv belgeleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Murat Oğuz, 2008 yılında Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderûn Saray Okulunun Yeri ve Önemi isimli yüksek lisans tezinde, Has Oda'yı da konu etmiştir. Son dönem kaynakları kullanılarak hazırlanan tezde Enderûn'da verilen kültür, disiplin, şahsiyet ve istidatların gelişimi ile ödül ve cezanın kullanılışı ayrı başlıklar halinde irdelenerek, Enderûn ve Has Odalı ağalar yorumlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca, Muhammet Keskin'in 2009 yılında Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Enderûn Saray Okulu'nda Has Oda Teşkilatının Önemi, Uygulanan Eğitim Yönetimi ve Stratejileri başlıklı yüksek lisans tezi vardır. Yukarıda işaret edilen bu çalışmalar genellikle ikincil kaynakları kullanarak değişik yüzyıllardan verilen örneklerle esasen, Sultan II. Mahmud'un kurduğu Enderûn Mektebi ve eğitimini konu almışlardır.

Çalışmamızda yukarıda işaret edilen tezlerden farkı, Has Oda'nın mimarisi ve teşkilatını konu almış olmasıdır. Bu doktora çalışmasının amacı Fatih Kanunnamesiyle birlikte yazılı kaynaklara teşkilatlanmasıyla ilgili bilgilerin kaydedildiği Has Oda ve Teşkilatını tüm yönleriyle ortaya koymaktır. Bu çerçevede hiyerarşik yapısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Has odabaşı, silahdar ağa, rikabdar ağa, çuhadar ağa arz ağaları arasında yer alırken, doğancıbaşığın lağvıyla sonraki yüzyıllarda dülbent

gulamı veya dlbend ağası da arz ağalarına dâhil olmuştur. Has Oda'nın zabitleri vardır. Miftah gulamı, peşkir gulamı ve köşebaşı ağalarından oluşan zabitler, aynı zamanda bıçaklı eskiler arasında kabul edilmektedirler. Aynı bir zümre gibi algılanan Mabeyncilerin bir kısmı Has Odalı ağalardır. Kimi zaman tarihin sahnesinde tüm görkemiyle yer alan kahvecibaşı, berberbaşı, sır kâtibi ve sarıkçıbaşı da Has Oda eskileri arasındadır. Bu çalışmanın amacı ilk dönemden lağv edildiği tarihe kadar, ulaşılabilecek belgeler ışığında Has Oda'nın mekânlarını, hiyerarşisini, disiplinini, gelirlerini ve vazifelerinin detaylarını ve hangi vazifelerle çıktıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi (1451-1481) sonrasında yaklaşık bir yüzyıl kadar Has Oda'dan çıkan ağaların büyük bir kısmı üst düzey görevler almadan askeri sınıfa dâhil olmuşlardır. Fatih Kanunnamesi'nde *“Ve anlar çıkmak lazım gelse, silahdar ve rikabdar elli akçe müteferrika olalar. Riyet olunursa bölük ağası ve aşnigir başı ola. Ve sir oda oğlanı otuzbeşer akçe ile çıka. Silahdar, kapıcıbaşı dahi olmak vaki' olmuşdur.”* hükmüyle belirtildiği üzere tayin edildikleri görevler bellidir. Has odalıların Kanunî Sultan Süleyman'dan itibaren beylerbeyi, vezir, kaptan-ı derya, yeniçeri ağası gibi mlk ve askerî sınıflara atandıkları, çok küçük bir azınlığın ise sır ktiplerinde olduğu üzere ilmiye sınıfında görevlendirildiği görülmektedir. Mlk ve askerî sınıflara atanan ağalar önce taşrada vazifelerine başlarlar. Burada gösterdikleri çaba, adaletle hükmetme, sarayla iyi ilişkilerine devam etme kabiliyetlerine göre, taşrada siyasi gelişmeler kaydederlerse bu defa vezir olarak Divan-ı Hümâyun'da görev yapma ayrıcalığına kavuşurlardı.

Bu alışmada Topkapı Sarayı Arşivindeki vesikalar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan fonlardan daha fazla konuyla ilgili bilgiler ihtiva ettiklerinden çalışmanın merkezinde yer almıştır. Topkapı Sarayı Arşivi'nde Arşiv Sorumlusu olarak yürüttüğüm görevim gereği, tüm arşivin tasnifinin yapılması ve özetlerinin hazırlanmasında da fiilen bulunduğum için konuyla ilgili on binlerce belge okunarak, değerlendirmeler bu çerçevede yapılmıştır. Takdir edilmelidir ki, her zaman arşiv belgelerinden bilgiye ulaşmak zor ve zahmetli bir yoldur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki fonlarla da desteklenen çalışma, dönem kronikleri, seyahatnameler, saray

okulundan ayrıldıktan sonra bir şekilde hatıralarını yazan ve günümüze ulaşmış içoğlanlarının anıları, minyatürler, resimler, gravürler ve diğer objeler ve günümüzde yayınlanan konuyla ilgili bilgi ihtiva eden çalışmaları kapsamaktadır.

Has Oda ve Teşkilatı isimli bu tez, kuruluşundan Sultan II. Mahmud'un Has Oda Teşkilatını lağ etmesine kadar olan süreci konu almaktadır. Sultan II. Mahmud döneminde Enderûn'da yeni bir teşkilatlanma yapılarak, Has Odalı ağalara ait bazı unvanlar korunmuş olsa da konumuz dışında olduğundan çalışmamıza dâhil edilmemiştir. Has Oda'da yer alan her vazifenin başlangıç tarihleri farklıdır. Has odabaşılık ve silahdarlık eski Türk devletlerinde görülürken, Has Oda eskileri arasında yer alan sır kâtipliğinin başlangıcı Hz. Peygamber dönemine kadar uzanmaktadır. Ulaşabildiğimiz bilgiler çerçevesinde vazifelerin başlangıçlarında itibaren geçirdikleri evreler incelenmeye çalışılmıştır. Bazı vazifelerle ilgili sayfalarca bilgi bulunurken, bazıları hakkında bir iki kaynak dışında yeterli bilgi ve belgeye ulaşılamadığı da karşılaşılan sorunlardandır.

Çalışmamız has odalılar hakkında satır aralarına saklanmış gerçekleri aramayı, bulunan gerçekleri görünür hale getirerek, olayları dönemin şartları içinde değerlendirerek, eksik parçaları yerine oturtup, tarihin o resmî yüzünün arkasındaki yaşanmışlıklarla ilişki kurmamızı sağlayacak gerçeklere ulaşabilmeyi hedeflemektedir. Has Oda'da kimin ne yaptığı ve hangi sınıfta olduğu, hangi mekânlarda yaşadıkları, neler yedikleri, ne tür kıyafetler giydikleri, hangi vazifeleri kimlerle icra ettikleri tespit edilmeye çalışılırken, gözden kaçan gündelik yaşamlarına bir pencere açmak da hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAS ODALI OLMA YOLU

1.1.Has Odalı Olma Yolunda I. Aşama: Saray İçin Seçilen Acemi Oğlanlar

Saraya yetiştirmek için oğlanların alınması Sultan I. Murad dönemine tarihlenmektedir. Sultan I. Murad Edirne Sarayı'nda birçok daire ve koğuşlar yaptırtarak, yedi yaşından büyük gönüllü ve Hristiyan çocuklarından devşirilen, endamca düzgün okuyup yazmaya elverişli çocukları daha sonra eğitim için saraya aldırılmıştır. Burada okuyup yazmalarına ve iyi birer savaşçı olmalarına dikkat edilerek verilen nazari ve fiziki eğitim, Enderûn Okulu'nun temelini oluşturmuştur.² Daha sonra devşirmeler içinden seçilmeye başlamıştır. Devşirme sistemi Çelebi Mehmed döneminde başlamışsa da, Sultan II. Murad döneminde Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarında yaşayan Hristiyan halkından Yeniçeri Ocağına asker olarak yetiştirmek üzere "Devşirme" adı altında asker adayları toplanması kanunlaşmıştır.³ Arnavutluk, Yunanistan, Adalar, Bulgaristan'dan başlayan uygulama, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristan ile devam etmiştir. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'da devşirme kanununun uygulandığı bölgeler arasına girmiştir.⁴

Devşirme Kanunu mucibince, iki çocuğu olanlardan biri, birkaç çocuğu olanlardan en güzel, en sıhhatli ve en uygunu seçilirken, bir evlatsa alınmazdı. Türkçe bilen, sanat sahibi, İstanbul'a gelip geri dönmüş, uzun ve kısa boylu olanlar seçilmezdi. Aralarında uzun boylu ve güzel endamlı olanlar saray için veya solak olmak için ayrılırdı. Ticaretle meşgul Yahudilerden ve XVI. yüzyıla kadar Ermenilerden devşirme yapılmazken, annesi babası ölmüş, Köy Kethüdasının oğlu, sığırtmaç ve

² Mücteba İlgürel, "Acemi Oğlanı", *DİA*, c.1, s.324-325; Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *DİA*, c.9, s.254-257

³ Özcan, *a.g.m.* s.254-257

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapukulu Ocakları I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Ankara 1988, s. 6

çoban oğulları ile genç sığırtaç ve çobanlar, kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli olan çocukların alınmaması da kanundu.⁵ Devşirme işleminde görevli sürücü adı verilen memur, devşirme olarak alınan çocuğun köyünü, kazasını, baba ve anne adını, doğum tarihini, tüm eşkâli ile sipahisinin ismini kaydettiği defteri iki nüsha olarak hazırlardı. Defterlerden biri devşirme memurunda⁶ diğeri sürücüde⁷ dururdu.⁸ Süleymannâme’de yer alan bir minyatür Rumeli’de gayrimüslim bir köyde gerçekleşen devşirme sistemini oldukça gerçekçi olarak betimlemektedir. (Resim-1)⁹

Resim-1

Rumeli’de gayrimüslim bir köyde gerçekleşen devşirme işlemi,
Arifi, *Süleymannâme*, TSMK, H.1517, y.33b

Köy meydanında kurulan bir platformun üzerinde oturan Yeniçeri Ocağı’ndan görevlendirilmiş iki ağadan biri “hilat-baha” veya “kul akçesi” olarak devşirme yapılan köylerden oğlanların yol ve kırmızı abadan kıyafetlerinin masrafını toplarken, kayıt yapan diğeri muhtemelen sürücüdür. Yere koyduğu Vaftiz Defteri ile bilgileri karşılaştırarak kayıt yapmaktadır. Seçilen çocuklar sırtlarında küçük heybeleri ile

⁵ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 17-18; Özcan, *a.g.m.*, s.254-257

⁶ **Devşirme memuru**; Devşirme toplamak için tayin olunun elinde ferman dışında, ferman içeriğiyle aynı olan yeniçeri ağasının mühürlü mektubuyla görev yapan memurdur. Mehmet Zeki Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları, İstanbul 2003, c.I., s.448

⁷ **Sürücü**; Devşirilen Hristiyan çocukların kabile halinde hükümet merkezine götürmekle görevli memurdur. Pakalın, *a.g.e.*, c.III., s. 300

⁸ Uzunçarşılı, **Kapukulu Ocakları**, s.23

⁹ TSMK. H.1517, y.33b

platforma yakın bir grup halinde iken, seçilmesi muhtemel çocuklar, gözü yaşlı anneler, babalar, papaz efendi görevli yeniçeri ile konuşmaktadır. Seçilen çocukların hemen hepsi aynı boyda, yapılı ve sıhhat göstergesi olmak üzere kırmızı yanaklı olarak resmedilmiştir.

Bosna'nın fethinden sonra halkın kendi rızasıyla İslamiyet'i kabul etmesi sebebiyle Müslüman olan Boşnak çocukların saray için toplanmalarına müsaade edilmesi bir istisnadır. Bunlar *Sünnetli Oğlan* veya *Potur Oğlanı* olarak adlandırılmıştır.¹⁰ Devşirme Kanunu'nun birinci derecede takipçisi olan Yeniçeri Ağası, padişahın fermanı ile büyük bir titizlikle devşirilen çocukları tüm güvenlik önlemleriyle İstanbul'a getirilmesini sağladı. Padişahlar devşirme kanunu uygulanırken, görevlilerin adil olmaları ve zulmetmemeleri konusunda uyarıda bulunurlardı. İstanbul'a gelen devşirmeler arasından tekrar bir eleme yapılarak en zeki ve en yakışıklıları sarayda eğitilmek üzere seçilerek hazırlık saraylarına gönderilirdi.¹¹ Nicolay, devşirme toplama işlemi için, iki yüz kadar yetkilinin görevlendirildiğini, bu yetkililerin çok sayıda çocuğu toplamış olarak Konstantinopolis'e geri döndüklerini kaydeder. "*Bu çocukların arasından en yakışıklı olanları padişahın sarayı için ayrılır, yedirilir içirilir, Müslümanlaştırılır, at kullanmaktan, yay çekmeye, çeşitli bedensel beceriler edinmek için haremağaları tarafından eğitilirdi*" bilgilerini de ekler.¹² Devşirilen acemi oğlanların içerisine yolda başkalarının karışmaması için azami dikkat sarf edilirdi.¹³ İlk dönemlerde kızıl abalar giymiş sürüler halinde gelen acemi oğlanlar,¹⁴ önce saraya getirilip padişah arz odasında iken gösterilir, padişahın işaretiyle her sürüden münasip olan oğlanları seçen kapı ağası tarafından; Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve At Meydanı/İbrahim Paşa

¹⁰ Yeniçeri ocağında Kelime-i Tevhit öğretildikten sonra, Türk ailelere verilmeden saray ve bostancı ocağı için ayrılırdı. **Topçular Kâtibi 'Abdulkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl)**, Haz. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.1063

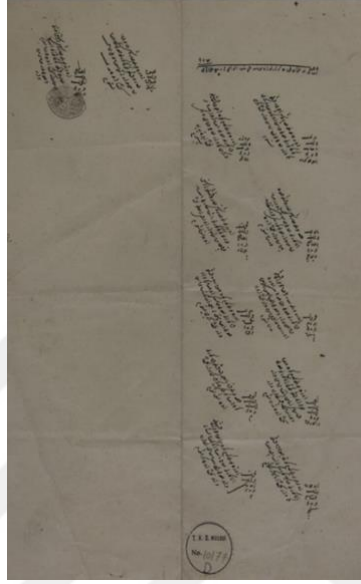
¹¹ Acemi oğlanlar padişahın emriyle Rumeli'de Üsküp, İştîp, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ergirikası, Yanya, Pirlepe, İşkodra, Ohri, İpek, Dukakin, Novasin, Manastır, Mostar, İzvornik, Bögürdelen, Horpeşte gibi yerlerde tatbik edilmiştir. XV. yüzyılın sonlarından itibaren Erzurum, Harput, Diyarbekir, Bursa ve İstanbul civarı dışında Anadolu'da da uygulanmıştır. Özcan, "Devşirme", **DİA**, s.254-257

¹² Nicolas de Nicolay, **a.g.e.**, s.187-188.

¹³ Sürü içine karışanlara saplama denir. Bu tespit edilirse sürücüler ağır şekilde cezalandırılırdı. Özcan, **a.g.m.**, s.255

¹⁴ **Topçular Kâtibi 'Abdulkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi**, s.1063

Saraylarına verilmek üzere ayrılırdı.¹⁵ Rumeli Türkleşmeye başladıktan sonra, saray ağası yanında ilm-i kıyafete vakıf olan saray-ı amire hocası ile birlikte acemi oğlanları muayene ederek uygun olanları saray için seçerdi.¹⁶

Resim-2

Acemi Gılmanların İsim Defteri,
TSMA. D.10177, 5 Ra 973-30 Eylül 1565

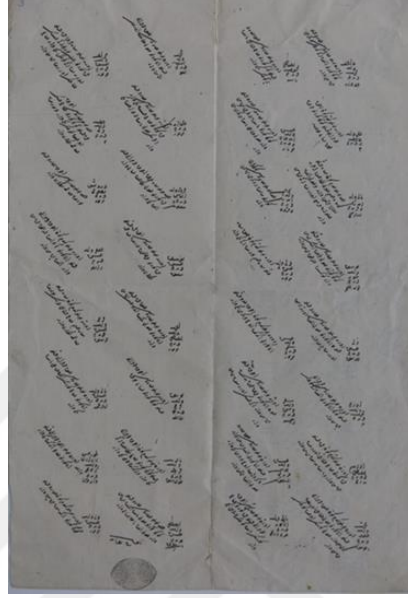
Saray için seçilen çocukların çok küçük olmadıkları, eğitilmeleri için sarayda sürekli iki bilgin hocanın bulunduğu, çocukların okuma yazma ve İslam dininin esaslarını öğrendikleri, uygun görülenlerin padişahın hizmetine verildiği, bir süre hizmetten sonra güvenilir olanların seçilerek kendilerine ücret ve başka mallar verilerek Saray'dan çıktıkları batılılarca da bilinmekteydi.¹⁷ Venedikli Marco Minio raporunda, devşirmenin eğitim için olduğuna dikkat çekmektedir. “İlk saray, beyin kendi sarayıdır. Bu sarayda 200 kadar delikanlıya bakıyor. Onlara okuma, yazma eğitimi veriyor. Sonra da silah kullanımı konusunda eğitiliyorlar. Bu çocuklar 18 ya da 20 yaşına geldiklerinde saraydan ayrılmalarına izin veriliyor. Hayatlarını idame

¹⁵ Uzunçarşılı, **Kapukulu Ocakları**, s. 29; Abdülkadir Özcan, “Gulâm”, **DİA**, c.14, 1996, s.180-184,

¹⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, **Kühü'l-Ahbar**, Haz. Hüdayi Şentürk, Türk Tarih Kurumu Yay., c.V., Ankara 2003, s. 15; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.29

¹⁷ Özcan, “Devşirme”, **DİA**, c.9, s.254-257; Nicolas de Nicolay, **Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda**, s.130.

ettirecek giysiler, para ve bir de at veriliyor. Bu erkek çocukları, okuma yazma ve silah kullanımı eğitimi dışından hiçbir sebepten dolayı sarayda tutulmuyorlar.”¹⁸

Resim-3

Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın Saray'a Takdim Ettiği Oğlanların Listesi
TSM.A. D. 9451, y.1b-3a, 29 Z 970

Saray'da Rumeli'den devşirilen çeşitli milletlerden içoğlanlarının yanında ciddi sayıda Bosnalılar da bulunmaktaydı. Saray için seçilen Bosnalı oğlanların, Eşkâl Defterlerinden¹⁹ birkaç örnek günümüze kadar ulaşmıştır. (Resim-2)²⁰ Zaten büyük bir kısmı Müslüman ailelerden alınan bu çocukların yaşlarının çok küçük olmadığı görülmektedir. 5 Ra 973 tarihli, Bosna'dan getirilen acemi gulâmların isim defterinde yer alan oğlanların yaşlarının 14 ila 20 arasında değiştiği, birçoğunun yüzünde veya vücudunda yaralar olduğu, tamamının Müslüman ailelerden alınmadığı, bir kısmının gayrimüslim Bosnalı ailelerden devşirildiği görülmektedir. Defterin Yeniçeri Ağası Müezzinzade Ali Ağa²¹ tarafından mühürlenmiş olması da, bu oğlanların Enderûn'da

¹⁸ Elettra Ercolino, **Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa**, Ed. Erhan Afyoncu, Çev. Pınar Gökner, Yeditepe Yayınları, Ocak 2012, s.7.

¹⁹ **Eşkâl Defteri**: Devşirilen acemi oğlanların isim ve hüviyetlerinin gösterir defterlerdir. Ana Defter ismi de verilmekte ve yeniçeri ağası tarafından mühürlenmektedir. Pakalın, **Tarih Deyimleri**, c.I., s.560

²⁰ TSM.A. D.10177, 5 Ra 973-30 Eylül 1565

²¹ Müezzinzâde Ali Paşa,1562'de Enderûn'dan çıkarak yeniçeri ağası olmuştur. **Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri**, Haz. Mehmed Süreyya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c.I., s.293

yetiřtirmek üzere seçilerek saraya ayrılanlara ait defter olduđu dűřüncesini kuvvetlendirir. İlk eđitimlerini hazırlık saraylarında geçirecek çocukların kayıt edildiđi bu ilk defter incelendiđinde genellikle orta boylu ođlanların alındıđı gűrűlmektedir.

Bosna'dan Devřirilen Ođlanlarla ilgili diđer defter tarihsizdir.²² Defterde kullanılan kâđıt özelliklerinden ve filigranından XVI. yűzyıla tarihlenebildiđi gibi, Yeniçeri Ađası Műezzinzade Ali Ađa'nın műhrűnűn bulunması da bu tarihi desteklemektedir. Toplamda 60 ođlanın kaydının olduđu defterde, kűylerin yanında bađlı oldukları kazanın isminin de yer aldıđı gűrűlűr. Defterin giriřinde Bosna'dan devřirilerek içeriye verilmesi ferman olan acemi ađaların listesi olduđu beyan edilmektedir. Bu kayıta da, Saray'a alınan içođlanların bir kısmının Bosnalı olduđu bilgisini desteklemektedir

1.1.1. Műteferrikalar

Saray'da devřirmeler dıřında műteferrika ismi verilen 200 ođlanın da bulunduđu bilinmektedir. Műteferrikalar, Eflak Voyvodalıđı, Bođdan Voyvodalıđı, Erdel Prenslıđi, Gűrcű meliklikleri ve imparatorluđun deđiřik bűlgelerindeki mahallű beylerin ođulları ile vezirlerin, řeyhűlislűmların, padiřah hocalarının, beylerbeyilerin, sancak beylerinin, defterdarların ve rikűb ađalarının çocuklarından oluřurdu.²³ Bu ocukların varlıđı babalarının Osmanlı devletine bađlılıđının devamını sađlama amacıyla birlikte, saray terbiye ve gűrgűsűnűn vassal krallıklar tarafından da bilinmesi amacı tařıyor olmalıdır. Kazıklı Voyvoda olarak bilinen Vlad III. Tepeř ve kardeři Rado'nun, İskender Bey ve řehzade II. Mehmed ile birlikte eđitim aldıđı bilinmektedir.²⁴ Műteferrikalarda yař sınırı olmadıđından aralarında doktorlar, filozoflar, astrologlar, kűhinler, falcılar, hocalar, műhendisler, çalgıcılar, műcevherciler ile birçok diđer hizmetliler vardı.²⁵ Onlar da saraydakiler gibi her ay

²² TSMA. D.10177, 5 Ra 973-30 Eylül 1565

²³ Erhan Afyoncu, "Műteferrika", **DĐA**, c. 32, s.183-185

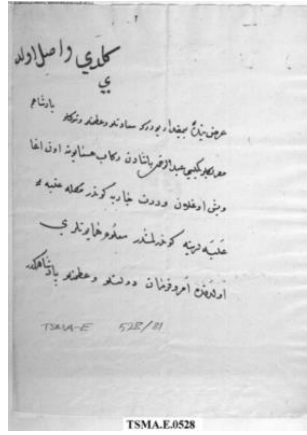
²⁴ Mustafa Gencer, "*Osmanlı Tarih Yazıcılarının Kazıklı Voyvoda (Vlad III. Tepeř) Tasvirleri*", **Balkan Tarihi**, c.II., Osmanlı Tarihi ve Tűrk Kűltűrűnű Arařtırma Derneđi Yayınları 1, Burdur, 2016, s.41-63

²⁵ XVI. yűzyılın ortalarından itibaren Celűlzűde Mustafa ve Feridun Ahmed Bey gibi űst dűzey bűrokratlarla, řehnűmeci Seyyid Lokműn ile Tűlikűzűde Mehmed Subhi gibi tarih yazarları

ücret alıyorlardı. Rütbelerine göre müteferrikaların aylık ücretleri 20 ile 400 gümüş akçe arasında değişmekteydi.²⁶

1.1.2. Hediyeler

Devşirme ve müteferrika dışında saraya hediye olarak gelen oğlanlar vardır. Sadrazamlar başta olmak üzere kaptan-ı deryalar, valiler, beylerbeyiler, sultan efendi ve valide sultan gibi güçlü devlet ve saray ileri gelenleri padişaha oğlan ve kız köleler takdim etmektedir. Kapı Ağası Mahmud Ağa Hayreddin Paşa'nın üçü oğlan 53 neferi Saray-ı Amire'ye gönderdiğini padişaha arzı²⁷ ve Mısır Beylerbeyisi'nin padişah için gönderdiği 10 ağa, beş oğlan ve dört cariye için padişaha takdimine dair arz üzerinde padişahın "geldi vasıl oldu" hatt-ı hümayunu konuyla ilgili nadir örneklerdir. (Resim-4)²⁸ Her ne şekilde olursa olsun, Saray'a getirilen çocuklar, ilk olarak saray âdâbını, giyim kuşamı, ders ve spor faaliyetlerinin çok katı kurallarla takip edilerek öğretildiği bilinen, Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayı'na gönderilmişlerdir.

Resim-4

Mısır Beylerbeyisinin Padişaha Ağa, Oğlan ve Kız Gönderdiğiyle İlgili Arzı.

TSM.A. E.2445/106-528/81

müteferrikalar zümresine dâhil edilmiş, yüzyılın sonunda da sistemi tamamın değiştirilmiştir. Afyoncu, **a.g.m.**, s.183-184

²⁶ **Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda**, s.138-139.

²⁷ Belge tarihsizdir. Kapı Ağası Mahmud Ağa'nın Hayrettin Paşa'nın gönderdiği 53 oğlanla cariyelerin hangi saraya verileceğine irade buyurulması hakkında arzı için bkz. TSM.A. E.6590/1-759/9, 974 (tt)

²⁸ TSM.A. E.2445/106-528/81, 29 Z 1061

1.1.3. İltimaslılar/Zâdeler/Çıraklar

İyi eğitilmiş onyedil dil bilen musiki ve tıp tahsili görmüş otuz yaşında savaş esiri olarak alınıp Enderûn'a giren Albertus Bobovius/Ali Ufki Bey²⁹ veya babası Boğdan Voyvodalığine atanınca rehin olarak Saray'a alınarak Enderûn'da eğitim gören Dimitri Kantemir³⁰ gibi esir ve rehinler yanında XVII. yüzyılda çırak ve zâdelere rastlanmıştır. Başta Babüssaade teşkilatına mensup ak hadımların çırakları olmak üzere, sadrazam, valide sultan, sultan efendiler ve Darüssaade ağası ve diğer saray ağalarının yetiştirdikleri Enderun'a alınmaya başlamıştır. Enderûn künye ve esami defterleri incelendiğinde ağaların isimlerinin yanlarındaki notlardan kimlerin çırağı veya çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, Babüssaade Ağası İbrahim Ağa'nın çerağı, Hazinedarbaşı İbrahim Ağa çerağı, Sırkâtibi Bahri Efendi çerağı, Kapı Ağası Abdurrahman Ağa çerağı, Saray Ağası Mahmud Ağa çerağı, Kilerci başı Süleyman Ağa çerağı³¹ gibi kimlerin çırağı veya iltimasıyla girdiklerine veya sultanzade, Kapı Kethüdası Necip Efendizade gibi ailelerine işaret edilmektedir. Bu grubun içinde vefat eden veya tahttaki padişahların çıraklarının da bulunması dikkat çekicidir.³²

Saray ve devlet ricalinin yetiştirdikleri kölelerin veya çocuklarının çırak olarak saraya alınması işlemleri padişahın emri ve onayı ile yapılmaktadır. Mesela, Darüssaade ağasının yetiştirdiği oğlanların Büyük Oda, Küçük Oda, Kiler, Seferli, Hazine, Galata Sarayı ve Paşa Sarayı'na dağıtımını padişaha arz edilmişse de, padişahın bu dağıtımını hoş görmeyerek "Kilere ve Seferliye vermedim. Hazine'ye bir" emriyle müdahale ettiği görülür.³³ XVIII. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul halkından padişahın emriyle hazırlık saraylarına alınan oğlanlar da Enderûn'a dâhil olmuştur. Bunlar da

²⁹ Sultan İbrahim döneminde Saray'a alınan ve IV. Mehmed'in tercümanı olan Ali Ufkî kısa zamanda santur çalmayı ve Türk musikisini öğrenmiş ve notaya geçirmiştir. Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius, **Saray-ı Enderûn Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, I. Baskı, İstanbul 2013

³⁰ Mihai Maxım, "Kantemiroğlu (Dimitrie Cantemir)", **DİA**, c.24, s.322-323

³¹ TSMA. D.2058, y.6b-7a, 1111-1133

³² Şevketlü efendimizin çırağı, Fatma Sultan çırağı, soğancıbaşızade, silahdar ağa iltimasıyla, Beyhan Sultan iltimasıyla vb. için bkz. TSMA. D.701, 1210-1233-1796-1818; TSMA. D.3250, 1229-1814; TSMA. D.2058, 1111- 1133

³³ Darüssaade Ağası yetiştirdiği oğlanlardan onunun Büyük Oda'ya, onunun Küçük Oda'ya, ikisinin Kiler'e, ikisinin Seferli'ye, ikisinin Hazine'ye, ikisinin Galata Sarayı'na ve ikisinin de Paşa Sarayı'na verilmesi hususunu arz etmiştir. TSMA. E.2445/173-529/35, 2 M 1099- 8 Kasım 1687

defterlerde şehri olarak tanımlanır. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa bunlardan biridir.³⁴

1.2.Has Oda'ya Giden Yolda II. Aşama; Hazırlık Sarayları

1.2.1.Edirne Sarayı

Pencik kanunun uygulandığı yer olarak karşımıza çıkan Edirne Eski Sarayı, Sultan I. Murad tarafından 767 (1365-1366)'de yaptırılmıştır.³⁵ İçinde eğitim amaçlı birçok daire ve koğuşlar bulunan saraya, yedi yaşından büyük gönüllü ve Hristiyan çocuklarından devşirilen endamca düzgün okuyup yazmaya elverişliler alınmıştır. Okuyup yazmalarına ve iyi birer savaşçı olmalarına dikkat edilerek verilen eğitim, Enderûn Okulu'nun da temelini oluşturmuştur.³⁶

Edirne Sarayı, İstanbul'un fethi sonrasında payitahtın İstanbul'a taşınması ve Fatih'in Enderûn Teşkilatı'nı yazılı kurallara bağlamasıyla ikinci derece önemli hazırlık sarayı olarak konumlanmıştır. Edirne Sarayı, Enderûn Hazırlık Sarayı ile birlikte Yeniçeri Acemi Ocağını bünyesinde barındırmaktadır. Evliya Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman'ın Macar Seferine giderken, Edirne Eski Sarayını ve yeniçeri odalarını imar ettiğini ve bu dönemde Eski Saray'a Divanhane, Has Oda, Büyük Oda, Küçük Oda, Hazine, Kiler, Doğancılar ve Seferliler odaları inşa edildiğini kaydeder.³⁷ Babüssaade Teşkilatına mensup Edirne Sarayı Ağası bu sarayın amiridir.³⁸ Divan-ı

³⁴ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa; 1678'de Zülüflü baltacı olarak girdiği Saray'da, Seferli koğuşuna ardından Has Oda'ya geçmiştir. **Sicilli**, c.III. s. 939-940

³⁵ Rifat Osman, **Edirne Sarayı**, Yay. Süheyl Ünver, TTK, Ankara, 1989, s. 13

³⁶ Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, I. Cilt, s. 28

³⁷ Seferli Koğuşu Kanunî Döneminde henüz kurulmamıştır. Evliya Çelebi Sultan IV. Murad döneminde gittiği için Seferli koğuşunu görerek tüm yapıların aynı anda yapıldığı izlenimine kapılmış olmalıdır. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, **Evliya Çelebi**, c.3. Kitap 2, s. 591; Edirne Sarayı'nda Hazine Koğuşu eni 13xboyu 46 arşın, Kiler Koğuşu eni 11.18 x boyu 53 arşın, Seferli Koğuşu, eni 12.18xboyu 67 arşındır. Baykal, **a.g.e.**, s. 28; Âta, Muradiye Küçük Pazar Hamamı'na Yeniçeri Hamamı denme sebebinin burada Edirne Sarayı Acemi oğlanlarının mekânlarının bulunmasıyla ilişkilendirse de, kastedilen Kanunî'nin yaptırdığı Yeniçeri Odaları olmalıdır. **Târîh-i Enderûn**, Kitabevi, c.I., İstanbul 2010, s. 22

³⁸ Babüssaade Arz Ağaları ve neferlerinin **bayramlık**, esvab ve sarık bahalarına ilişkin müfredatlı defterde; kapı ağası, has odabaşı, hazinedarbaşı, saray ağası, Galata Sarayı ağası, Edirne Sarayı ağası, Bimarhane ağası, İbrahim Paşa Sarayı ağası yer almaktadır. T.SMA. D.10457/19, 1082-1672

Hümâyûn'dan yeniçeri ağasına yazılan hükümlerle³⁹ Edirne'ye gönderilen acemi oğlanlardan sorumludur.⁴⁰ Edirne Sarayı Ağası maiyetindeki ağalarla birlikte acemi ağaların eğitimini ve terbiyelerini takip eder.⁴¹ Acemi oğlanlara dini eğitimle birlikte, farklı dallara hâkim hocalar ders vermekte, binicilik ve silah talimi yaptırılmaktadır.⁴² İçlerinde kabiliyetli olan ağaların İstanbul'a, Enderûn Büyük ve Küçük Odalara çıktığı hazırlık sarayında,⁴³ geride kalan ağalar üç veya yedi senede bir yapılan çıkmalarda veya padişah cüluslarındaki **büyük çıkmalarda**⁴⁴ Kapukulu Süvari Bölükleri'nin küçük sınıflarına çerağ olurlardı. Edirne Sarayı Ağası, çıkmaya uygun oğlanları kapı ağasına yazdığı bir tezkire ile arz eder, bu bilgi çerçevesinde kapı ağasının yazdığı arzı padişahın uygun görmesiyle çıkma gerçekleşirdi.⁴⁵

Zaman içinde Edirne Sarayı Acemi Oğlanları Teşkilatından vazgeçilmiş, acemilerden uygun görülenler Enderûn'a, diğerleri de konumlarına uygun Kapukulu ocaklarını dağıtılarak 1675'de lağv edilmiştir.⁴⁶ 29 R 1086'da Sultan VI. Mehmed'in emriyle Edirne Sarayı'nda acemi oğlanlarının okuması için vakfedilen Kur'an-ı Kerimler, Hazine'ye alınarak Enderûn'daki ağalara dağıtılmıştır.⁴⁷ Edirne Sarayı'nda yaşamayı tercih eden Sultan IV. Mehmed'in, yanında getirdiği veya sonrada getirttiği⁴⁸ Enderûn Ağalarının varlığı sebebiyle Edirne'de ikinci bir okulun olmasına

³⁹ Edirne Eski Sarayı'na 50 nefer devşirme verilmesine ilişkin hüküm. BOA. Mühimme Defteri, No:24

⁴⁰ Edirne Sarayı'na gönderilen cemaatler için bkz. TSMA. D.8009, 13 C 1008-31 Aralık 1599

⁴¹ Edirne Sarayı'nda saraydarlık hizmetinde bulunan Rıdvan bin Abdullah için bkz. TSMA. E. 12354/1-2-1022/9, 1066-1656

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 302; Evliya Çelebi, Kanunî Sultan Süleyman'ın kanunu üzere Edirne Sarayı'nda bulunan 3.000 hassa gılmanın ibadet ve eğitimle meşgul olduğunu, üç yılda bir İstanbul'a gelerek, Yeni Saray'da statülerine uygun padişah hizmetine girdiklerini kaydeder. Kahraman- Dağlı, **Evliya Çelebi**, c.I. Kitap I, s. 591

⁴³ Edirne Sarayı'ndan gelen ağaların Küçük Oda veya Büyük Oda'ya alınmaları kanundur. **Koçi Bey Risaleleri**, Haz. Seda Çakmakçıoğlu, Kabalcı, İstanbul 2007, s. 104

⁴⁴ Büyük Çıkma, herhangi bir sebeple padişahın emriyle aynı anda birçok içoğlanının çıkmasına denmektedir. Kimi zaman bir şehzadenin dünyaya gelmesi **büyük çıkma** sebebi olabilmektedir. Sultan III. Mehmed Şehzade Murad'ın dünyaya gelmesi üzerine büyük çıkma emretmiştir. Naima Mustafa Efendi, **Naima Tarihi**, Haz. Mehmed İpşirli, Bahar Matbaası, İstanbul-1968 c.II., s. 633.

⁴⁵ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 302

⁴⁶ **Takvimü't Tevarih**, 1675'de Edirne, Galata ve Paşa Saraylarının da lağv edildiğini kaydetmektedir. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 302

⁴⁷ Dağıtımla ilgili müfredat defteri için bkz. TSMA. E. 10126/16-944/55, 29 R 1086-23 Temmuz 1675

⁴⁸ Enderûn'dan Edirne Sarayı'na gönderilen iç oğlanların masraf belgeleri, padişahın zaman zaman İstanbul'daki içoğlanlarını da Edirne Sarayı'na getirttiğini düşündürmektedir. TSMA. E. 10735-6-982/69, 8 Z 1073-14 Temmuz 1663

gerek görmeyerek kapatmış olması muhtemeldir. Ancak kendisinden sonraki padişahların da Edirne’de ikamet etmesi ve Sultan II. Mustafa’nın İstanbul dışında çok zaman geçirdiği bahanesinin de kullanıldığı tahttan indirilme sebepleri sonrasında kapatılmış olması daha akla yakındır. Atık Edirne Sarayı’nın satılması da ayrıca dikkat çekici bir husustur.⁴⁹

1.2.2. Galata Sarayı

Sultan II. Bayezid döneminde yaptırılan Galata Sarayı bir cami, 200’er kişilik üç koğuş ve mutfaktan oluşmaktadır.⁵⁰ Galata Sarayı Enderun hazırlık okulları arasında en itibarlı olanıydı.⁵¹ Devşirme kanunu ile alınan oğlanlardan, saray için ayrılanlar arasından kapı ağası tarafından seçilenler Galata Sarayı’na gönderilirdi. Padişahın iradesiyle münferit kayıtların da yapıldığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.⁵² Mesela, Hazine kethüdasının 1687 tarihli arzında, her yıl olduğu gibi bu yılda Büyük Oda, Küçük Oda, Kiler, Seferli, Hazine, Galata Sarayı ve Paşa Sarayı’na otuz oğlan çıraklık verilmesi talep edilmektedir.⁵³ Galata Sarayı Ağası Ahmed imzalı başka bir arz. Gönderilen gılmanın Enderûn gılmanları arasına kaydedildiğini bildirir.⁵⁴ Bu okulda Babüssaade Arz Ağaları Teşkilatına mensup Galata Sarayı ağası baş ağadır.⁵⁵ Ayrıca, başoda, orta oda ve küçük odadan oluşan Galatasarayı’ndaki tüm odalarda zabıt olarak, oda kethüdası, odabaşı, kuşçubaşı, hamamcıbaşı ve başeski görev yapardı.⁵⁶ 1552’de Galata Sarayı Ağası ile birlikte görev yapan personel şöyledir: 20 ağa, dört Enderûn oğlanı, dört hastahane oğlanı, beş hoca, katip, imam, hekim, çamaşırcı, saka, tellak, şerbetçi, et hammalı ile, baltacılar, kilerciler ekmekçi, ekmekçi

⁴⁹ Edirne Sarayı’na ilk zaman kimse talip çıkmamışsa da, sonra Defterdar Mehmed Efendi satın almıştır. Abdülkadir Özcan, **Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiat Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)**, Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 68

⁵⁰ Enderûn’da olduğu gibi bu sarayın koğuşlarının içinde birer hamam vardır. Koğuş zabıtlarının de ayrı daireleri bulunmaktadır. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.302-303

⁵¹ Mehmet İpşirli, “Galata Sarayı”, **DİA**, c. 13, 1996, s.322-323

⁵² Galata Sarayı Ağası Ahmed Ağa’nın kapı ağasına, bir gulamın Enderûn gulamları arasına ilhak edilerek kaydının yapıldığını bildiren diğer bir arz için bkz. TSMA. E. 1556/2=450/31, 22 Ca 1073-2 Ocak 1663

⁵³ TSMA. E. 2445/173=529/35,1099.M.2-8 Kasım 1687

⁵⁴ TSMA. E.1556/2-450/31, 22 Ca 1073-2 Ocak 1663

⁵⁵ TSMA. D. 10457/19, 1082-26 Nisan 1672

⁵⁶ **Tarih-i Enderûn**, c.I. s. 164-165

kalfasıdır.⁵⁷ Diğer hazırlık saraylarında olduğu gibi, içoğlanları dışında burada da yeniçeriler cemaatine tâbi teberdarlar, ekmekçiler ve çamaşırcılar bölükleri de bulunmaktadır.⁵⁸ Bu bölüklerdeki oğlanlar çıkmalarda yeniçeri ocağında görevlendirilmektedirler.⁵⁹

Galata Sarayı Sultan IV. Mehmed'in tüm hazırlık okullarını kapattığı 25 Aralık 1675'de içindeki tüm gılmanan ve hademelere durumlarına uygun dirlikler verilerek kapatılmışa da, bir usta ile 40 Bostancı koruyucu olarak bırakılmıştır.⁶⁰ 40 sene sonra Galata Sarayı'nın karşısındaki binada çıkan bir yangında, yapının zarar görüp görmediğini kontrol etmek üzere giden Sadrazam Damad Fazıl Ali Paşa yeniden hazırlık sarayı olarak açılması hususunda padişahı ikna etmiş ve okul 7 Ocak 1715'de tekrar açılmıştır.⁶¹

Hazırlık sarayı olarak teşkilatlandırılan diğer okullar gibi, Galata Sarayından çıkmalarda da en seçkinleri Enderûn-ı Hümâyuna alınır, davranışları uygun olmayanların kaydı silinir,⁶² diğerleri süvari bölüklerine çıkarlardı.⁶³ Galata Sarayı daima diğer hazırlık saraylarından daha itibarlı olmuştur. Belki de bu sebeple bu saray hakkında daha fazla bilgi ve belge günümüze ulaşabilmiştir.

⁵⁷ BOA. Ali Emiri Tasnifi, Kanunî Devri Vesikalari, No:24

⁵⁸ TSMA. D. 725, (29 Z) 1027-17 Aralık 1618

⁵⁹ Uzunçarşılı, **Kapukulu Ocakları** s.135, BOA. Mühimme Defteri, No: 49, y.58

⁶⁰ Mehmed Topal, **Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretnâme, Tahlil ve Metin (1106-1133-1695-1721)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Dan. Mücteba İlgürel, İstanbul 2001, s.813

⁶¹ Sadrazamın teşvikiyle gerekli tamiratlar, alınacak öğrenciler ile hademelerin tespiti yapılmış, yatacakları yerler ve gerekli diğer düzenlemeler yapıldıktan sonra 7 Ocak 1715 Pazartesi günü Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi, İkinci Vezir Türk Mehmed Paşa, Kaptan-ı Derya Canım Hoca, Hacı Mehmed Paşa ve Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın katılımıyla açılış yapılmıştır. Açılış merasiminde dualar okunup namaz kılınmış oğlanlar odalara dağıtılmıştır. Saray Ağası Boşnak Ahmed Ağa, onarım işlerini kontrol eden Atinalı Osman Efendi ve Mimar Ermeni Mehmed Ağalara hilat giydirildikten sonra tören bitmiştir. **Nusretnâme**, s.825; Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, Haz. Abdülkadir Özcan, 'v.d.', Klasik Yayınları, c.II., s.891

⁶² Galatasaray Ağası Mehmed Ağa imzalı ilmühaberde, Galatasaray Enderûn gılmanlarından bir neferin kaydı terkin edildiğinden ulûfesinin kesilmesi bildirilmektedir. TSMA. E. 4228/2=683/4, 25 M 1243-18 Ağustos 1827

⁶³ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104

1.2.3. İbrahim Paşa Sarayı

Paşa Sarayı olarak da bilinen İbrahim Paşa Sarayı ilk olarak Kanunî Sultan Süleyman'ın has odabaşılığında, Rumeli beylerbeyliği ve sadrazamlığa hızlı bir yükselişle terfi eden, İbrahim Paşa'ya tahsis edilmiştir.⁶⁴ Bina İbrahim Paşa Sarayı olarak şöhret bulmuşsa da, belgeler burada daha önceden var olan binanın tamir edilerek kullanıldığını, muhtemelen bir kısmının yeniden yapıldığını düşündürmektedir.⁶⁵ Kanunî Sultan Süleyman başta olmak üzere padişahlar, Roma'nın hipodromuna bakan bu sarayı sur-u hümayunlarda kullanmış, şehnişininden esnaf alaylarını ve gösterileri seyretmişlerdir.⁶⁶ Makbul İbrahim Paşa'nın gözden düşerek öldürülmesinden sonra sarayın bir bölümü Edirne ve Galata Sarayı gibi Enderûn Hazırlık Sarayı olarak mektep ve kışla haline dönüştürülmüştür.⁶⁷

Saray daha sonra başka paşalara tahsis edilmişse de,⁶⁸ hiç kimseye bir daha İbrahim Paşa'nın kullandığı büyüklükte kullanım hakkı verilmemiştir. Zira daha Kanunî döneminde bir kısmı hazırlık mektebi olarak düzenlenmiştir.⁶⁹ İbrahim Paşa Sarayı, hazırlık sarayı olduktan sonra da önemli merasimlere ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. Sultan I. Ahmed, Haziran 1617'de Sultanahmet Camii'nin açılışında, İbrahim Paşa Sarayı'nda Prusya'dan gelen elçilerin yanı sıra Fransa, İngiltere, Venedik ve Felemenk elçileri ile birlikte töreni seyretmiştir.⁷⁰

⁶⁴ Nurhan Atasoy, **İbrahim Paşa Sarayı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2012, s. 26

⁶⁵ (5) Temmuz 1521 tarihinde İbrahim Ağa'nın hanesinin tamiratlarının ne surette yapıldığı bildirmek üzere hazırlanan defter, binanın konumu, bölümleri ve yapılan tamiratları hakkında detaylı bilgiler sunar. T.SMA. D.9621, (29) B 927-5 Temmuz 1521

⁶⁶ Seyyid Lokman, **Hünernâme**, TSMK. H.1524, y.119b-120a

⁶⁷ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 306; BOA. Mühimme Defteri, No:5, s.559

⁶⁸ Sultan IV. Murad'ın Silahdar Mustafa Paşa'ya tahsis ettiğinde saray Peceb Paşa Sarayı olarak adlandırılmaktadır. Naima, "aslında İbrahim Paşa Sarayı derler" ibaresiyle durumu açıklar. **Naima Tarihi**, c.III., s. 1318.

⁶⁹ BOA. Mühimme Defteri, No: 5, s. 559

⁷⁰ Crailsheimli Adam Werner, **Padişah'ın Huzurunda Elçilik Günlüğü**, Çev. Türkis Noyan, 1616-1618, Kitap Yayınevi, Aralık 2011, s.87.

Resim-5

Padişahın İbrahim Paşa Sarayı'ndan Şenlikleri Seyri,
Seyyid Lokman, **Hünernâme II**, TSMK. H.1524, y.119b-120a

Hazırlık saraylarından bahsedilirken Paşa Sarayı⁷¹ olarak geçen bu okula, Bosna ve Arnavutluk'tan alınan devşirmelerden acemi oğlanları ile⁷² esir olarak ele geçirilen asilzade çocukları alınmaktadır.⁷³ Koçi Bey, devşirme olmayan taşradan alınan oğlanların doğrudan Enderûn-ı Hümâyuna alınamayacakları için önce padişahın emri ile hazırlık saraylarına alınmalarının kanun olduğunu bildirir.⁷⁴ 5 Temmuz 1667 Salı günü, Leh Elçisi'nin heyetinde bulunun üç gulamın İslamiyeti kabul etmesi üzerine, üzerlerine güzel kıyafetler giydirilerek süslenmişler ve taşra saraylarının iç oğlanlarının arasına dâhil olmaları emredilmiştir.⁷⁵ Bu örneklerde göstermektedir ki, devşirme dışında da hazırlık saraylarına iç oğlanları alınmaktadır. Paşa Sarayı diğer hazırlık saraylarından daha büyüktür. Evliya Çelebi, padişah sarayından sonra bundan büyük saray olmadığını, burada padişahın has kölelerinden 2.000 zülüflü bulunduğunu kaydeder.⁷⁶

⁷¹ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104

⁷² Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 306

⁷³ Kanunî Sultan Süleyman Zigetvar Seferine Giderken İstanbul Muhafızı İskender Bey'e yazılan hüküm: "Sakızdan gelecek beyzadelerden harem-i muhtereme layık ileri gelecek her ne kadar oğlan gelür ise 10-12 yaşlarında ola, alıp İbrahim Paşa Sarayı'na teslim eyleyip", sene 973-1565, BOA. Mühimme Defteri, No: 5, s. 559

⁷⁴ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104

⁷⁵ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yi-nâmesi**, s.261

⁷⁶ Kahraman- Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, c.I. Kitap I, s. 277

Hazırlık saraylarından çıkmalar, iki üç veya yedi yılda bir veya padişahların cüluslarında olmaktadır.⁷⁷ Sultan IV. Mehmed döneminin başında dokuz yıldır çıkma olmadığı için, Silahdar Murtaza Ağa'nın Şam Eyaleti'yle çıkması büyük çıkmaya sebep olarak hazırlık saraylarından toplamda 2.000 içoğlanı çıkmıştır.⁷⁸ Hazırlık Saraylardan çıkanları bir kısmı Enderûn-ı Hümâyuna alınmaktadır. Koçi Bey, seçkin özellikler gösterenlerin Enderûn-ı Hümâyun'da Büyük ve Küçük Odalara alınmasının kanun olduğunu bildirirse de,⁷⁹ 25 Ekim 1648'de İbrahim Paşa Sarayı'ndan gelen bazı iç oğlanlar kaftanlı odaları olarak bilinen Seferli, Kilerli ve Hazine'ye terfi etmiştir. Büyük bir kısmı Büyük Oda, Küçük Oda'ya ve Zülüflü Baltacılar verilmiştir.⁸⁰

1.2.Has Odalı Olma Yolunda III. Aşama Enderûn Koğuşları

Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Sarayı'nda eğitim gören içoğlanları buralarda; İslâmi ilimlerle birlikte, ata binme, kılıç ve yay kullanma, sanat ve zanaat öğrendikten sonra içlerindeki en terbiyeli, en yakışıklı, en zeki olanları seçilerek Enderûn'a alınırlardı. XVII. yüzyıl başında Büyük Oda, Küçük Oda, Doğancı, Kilerli ve Hazine koğuşundan oluşan Enderûn'a, önce Sultan IV. Murad Seferli Koğuşunu dâhil etmiş,⁸¹ ardından Sultan IV. Mehmed Büyük Oda, Küçük Oda ve Doğancı Koğuşunu kaldırmıştır.⁸² XVII. yüzyıl ortalarından sonra Enderûn koğuşları Seferli, Kilerli, Hazine ve Has Oda'dan oluşmaktadır.

Enderûn'un hazırlık sınıfı olarak kabul edilen Büyük ve Küçük Oda oğlanları okuma-yazma, dini vecibeler gibi ruhu ve zihni geliştiren becerileri, ata binme, güreş,

⁷⁷ Sultan III. Mehmed'in cülusundan sonraki çıkmalar için bkz. **Naima Tarihi**, cilt I, s. 126

⁷⁸ Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi, **Ravzatü'l-Ebrar Zeyli (Tahlîl ve Metin) 1732**, Haz. Nevzat Kaya, TTK, Ankara, 2003, s. 16

⁷⁹ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104; Tarih-i Gılmanî odalara dağıtıldığından bahsetmekle birlikte hangi odalara verildiklerini kaydetmemiştir. Ertuğrul Oral, **Mehmed Halife Târih-i Gilmânî**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Dan. Mücteba İlgürel, İstanbul, 2000, s.113

⁸⁰ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 12

⁸¹ Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhisül'l Beyan**, Haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara, 1998,s.63; **Kavâni-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne**, s.18; Ali Kemal Aksüt, **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s.44-48

⁸² Sultan IV. Mehmed, döneminde Galata Sarayı iç oğlanlarının Paşa Sarayı iç oğlanlarını da yanlarına alarak çıkardıkları isyandan bir süre sonra, hazırlık saraylarını kapatırken, Büyük Oda koğuşunu da 1675'de lağv etmiştir. **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne**, s.19

tomak, cirit vb. vücudu geliştiren sporları ve belli zanaatları öğrenmeye başlarlar. Henüz kaftan giymediklerinden acemiliklerine de atıfta bulunularak **dolamalı** olarak isimlendirilirler. Seferli Koğuşu, padişahın kıyafetlerinin yıkanması temiz tutulması, mehter vurulmasıyla, Doğanlı Koğuşu, av kuşu olan doğanlarla ve avcılıkla ilgilenirdi. Kiler Koğuşu padişah mutfağıyla birlikte, ilaç terkipleri, Hazinehaneler hazinenin korunması, sayılması, defterlere kayıt edilmesiyle meşgulken, has odalılar padişaha hizmet ve nedimlik ederek Hırka-i Saadet'in hademeliğini yapmaktadırlar.⁸³ Bu odaların her birinde **bizeban** denilen dilsizlerle cücelerin de yer aldığı bilinmektedir. 1764'de Seferli Koğuşu'nda altı dilsiz iki cüce bulunurken, Kiler'de altı dilsiz görev yapar. Aynı yıl Hazine Koğuşu'nda başdilsiz ile birlikte beş dilsiz görev yapmaktadır.⁸⁴ Dilsiz ve cücelerin sayısını veren başka bir belge daha farklı sayılar sunar. Hazine Koğuşu'nda otuz dilsiz, on cüce, Kiler'de yirmi dilsiz ile beş cüce, Seferli Koğuşu'nda baş dilsiz ile birlikte üç dilsiz görev yapmaktadır.⁸⁵ Has Oda'ya geçmeleri mümkün olmayan dilsiz ve cücelerin kimi zaman bu odaya tahsis edilen bazı gelirlerden faydalandıkları görülmektedir. Mesela Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu layihada "*Benim devletli hünkârım, saadete Has Oda'ya çıktığınızda dilsizlerin ve cücelerin ellerine birer tura verip, birer altıncık ihsan edesiniz. Evvelden beri kanundur. Esasen bir de fukaradırlar, sevindiresiniz*"⁸⁶ ifadeleriyle dilsiz ve cücelere bakışı tanımlamaktadır.

Enderûn'daki iç oğlanlar her gün sabah namazından önce kalkıp, abdest aldıktan sonra yerlerinde namaz vaktine kadar Kur'an okurlardı. Sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar halifelerinin yanına gidip Kur'an dersi alırlardı. Her koğuş mensubu koğuşa ait işleri yaptıktan sonra, güzel yazı yazmak, Kur'an-ı Kerim ezberlemek, tecvit öğrenmeye çalışmakla gününü geçirirdi. Dini bilgileri öğrenir ve koğuş içindeki eskiler lalası oldukları acemilere öğretirler. Yaz kış akşam namazından yaklaşık bir saat önce abdest alıp, yerlerine oturup ezan vaktine kadar Kur'an okuyan, akşam namazını kıldıktan sonra yatsıya yakın Kur'an okumayı bırakıp abdest

⁸³ Mehmet İpşirli, "Enderun", *DİA*, c.11., 1995, s.185-187

⁸⁴ TSMA. D.4113/1, D.4113/2, D.4113/3, 1177-1764

⁸⁵ TSMA. D.4113/10, 1177-1764; Abdülkadir Özcan, "Dilsiz", *DİA*, c.9, s.304-305

⁸⁶ **Koçi Bey Risaleleri**, s.107

yenileyen, ezan okununca ikişer ikişer sıra olarak adet olduğu üzere Ağalar Camii'ne gidip, özel yerlerinde saf tutarak cemaat ile namazı kıldıktan sonra imamla birlikte ayağa kalkarak padişaha dua eden iç oğlanlar, odalarına gidince de ayakta padişahın sağlığı ve geçmiş padişahların ruhları için üç İhlas ile bir Fatiha okuduktan sonra yatarlardı.⁸⁷

Enderûn'daki eğitimle ilgili en fazla bilgi Evliya Çelebi'de bulunmaktadır. Hocası Evliya Mehmed Efendi, Evliya Çelebi'nin eğitimine devam edebilmesi için Enderûn'dan affedilmesini teklif ettiğinde Sultan IV. Murad: “*Efendi, ya bu bizim asitanemiz tembel evi, meyhane ve eşkıya yatağı mıdır? Bunda 3.000 kadar has hizmetçiler gece gündüz ilimle uğraşrlar. Sizinle birlikte yedi ders hocaları ve yardımcıları haftada iki kere burada ders verirsiniz. Her an, önceden olduğu gibi yine sizden okusun. Ancak size hizmet etmeyecek, ara sıra bize sohbet arkadaşlığı edecektir.*” cevabını vermiştir. Sonra Hazine Darbaşısı hatt-ı hümayun yazarak, “*Sen ki hazinedarbaşısın, Evliya'ya bir Kâfiye, bir Molla Cami, bir Tefsir-i Kadı, bir Misbâh, bir Dibâce, bir Müslim bir Buharî, bir Mülteka, bir Kudûri, bir Gülistan, ve Bostan, bir Ahterî lügati*” getirmesini emrettiği Hazine Kethüdası, Hazine'den padişahlar için hazırlanmış kitapları Evliya Çelebi'ye teslim etmiştir.⁸⁸ Bu bilgilerle Enderûn'daki eğitimin medreselerle benzerlik gösterdiği, dışarıdan yedi hoca gelirken eğitim ve öğretimin büyük bir kısmının Babüssaade Ağaları ve halifeler vasıtasıyla çözüldüğü anlaşılmaktadır. Enderûn'da okuyup-yazma, dini ilimler, ahlak, dil bilgisi, edebiyat, tarih gibi nazarî ilimler yanında, zanaat eğitimi de verilmektedir. Enderûn'un değişik koşullarındaki ağaların berberlik, gümüşçülük, dellaklık, kavukçuluk, kürkçülük, terzilik, müzehhiblik, saatçilik vb.⁸⁹ meslekleri icra ettikleri unvanlarından da anlaşılmaktadır.

Yaptıkları her kabahat çok ciddi cezalandırılan iç oğlanların en büyük eğlenceleri bayramlardır. Bayram'da padişahın izniyle bayramın iki gecesi tan yeri

⁸⁷ Mehmed Halife, *Târih-i Gilmânî*, s.147-148

⁸⁸ Kahraman- Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c.I. Kitap I, s. 209

⁸⁹ Enderûn'da bulunan simkeş, hamleci, müzehhibler için bkz. TSMA. D.9590, y.2a-4b, 1058-1648; Ayrıca, sentor, kavukçu, müzehheb, saatçi, kürkçe, külahçı, dellak, berber ve pehlivanlar için bkz. TSMA. D.1987, y.4b-5b, 1144-1732

ağarcıncaya kadar türlü türlü oyunlar oynarlardı. Daha sonra atlas, diba, serenk ve şib kaftanlar kuşanır; ince ve güzel çamaşırlar kumaş ve sırmalı takkeler, kuşaklar kumaş terlikler giyerler ve güzel kokular sürerlerdi.⁹⁰

Bayramlar dışında da odalarda bulunan hanende ve sazendeler arasındaki seçkin ağalar, padişahın meclislerine dâhil olur, sazlı sözlü eğlencelere katılırlardı. Padişahın huzuruna girecek ağaların Has Oda dışındaki koğuşlardan olsa da kıymetli kumaşlardan kıyafetler giydikleriyle ilgili Evliya Çelebi bilgi vermektedir. “*Bir gün bu hakiri altınlarla süslenmiş kumaşlarla giydirip altınlı bir Yusufi takke, geçici amber kokulu bir zülüf ekleyip başıma “Devlet nişanı takıdır” diye dua ve övgülerle giydirdiler.*” Ayrıca, Enderûnlu ağaların kimi zaman samur kalpak giydiklerini, silahdar, musahib ve diğer büyük ağaların, padişahın meclisine ilk kez katılacak ağaya, meclis adabını, dua etmeyi, övmeyi ve gerekli sözleri öğrettiklerini de kaydetmiştir.⁹¹

Padişahlar Enderûn’a giriş çıkış konusunda çok katı kurallar uygulanmasından yanadır. Özellikle Enderûn’a işi olmayanların girmesine kesinlikle izin verilmediği gibi, aşçı ve helvacılar yemek vaktinde, zülüflülerin temizlik ve ocak yakma vakitlerinde, hekimbaşı, cerrahbaşı, bostancıbaşı, haseki ağa, kozbekçi başı, sofa bekçisi, imamlar ve hocalar işleri oldukça girmelidir. Bezirgânbaşı, kuyumcu, terzi, kürkçü gibi esnaf silahdar, kapı ağası veya hazine kethüdası tarafından çağrılmadıkça girmelerine izin verilmemektedir.⁹²

XVII. yüzyıldan itibaren Seferli, Kilerli, Hazine ve Has Oda olarak güncellenen Enderûn Teşkilatına mensup bu koğuşlar Sultan II. Mahmud tarafından kaldırılmıştır.⁹³ Silahdar Berberbaşı Giritli Ali Ağa’nın vefatından sonra önce silahdarlık kurumunu,⁹⁴ ardından verdiği şifahi bir irade ile Enderûn ağalığıyla ilgili

⁹⁰ Mehmed Halife, **Târih-i Gilmânî**, s.148

⁹¹ Kahraman- Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, c.I. Kitap I, s.202

⁹² Padişahların sadece Enderûn’a değil Birûn’a dahil olan Orta Kapı’dan içeride olan ocakların zabitlerine de koğuş kapılarını yatsı namazından sonra kilitleyerek anahtarlarını saklama konusundaki diğer talimatlar için bkz. TSMA. D.9573, y.19a, 1115-1134

⁹³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.324, Ali Kemali Aksüt, **Koçi Bey’in Teşkilat Mecmuası**, s.46,48

⁹⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 345; Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, s. 225

tüm kurumları, Has Oda, Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarını da lağv etmiştir. Seferli ve Kilerli koğuşlarında bulunan ağaların yapacakları iş olmadığı ifade edilerek büyük bir kısmı çıkarılmış, aralarından seçilenler Hazine koğuşuna alınmıştır. Ancak Hazine ağalığı da kaldırıldığından Hazine hademesi olarak istihdam edilmelerine karar verilmiştir. Has Oda Ağalarının öteden beri Hırka-i Saadet odasında bekleyip, Kur'an-ı kerim tilavet etmekle vazifeli oldukları dikkate alınarak, ağalık kaldırılmakla birlikte Hırka-i Şerif Hademeliği ihdas edilerek sayıları 30 ile sınırlandırılmıştır. Vazifeleri 15 günde bir ikişer kişi olarak nöbet tutmak olarak tanımlanmıştır. Oda zabıtları olarak tanımlanan dülbend ağası, miftah ağası, peşkir ağası ve köşe peşkir ağalığı tabirleri de eski bulunarak kaldırıldığından odaya lazım gelen iki zabıtin birine has oda kethüdası diğerine serhademe denmesine ve bunların hazine kethüdasının altında bir vazife olmasına karar verilmiştir.⁹⁵ Daha sonra hazırlanan Hırka-i Şerif Hademeleri Talimatnamesi'nden de anlaşılacağı üzere bu ağaların Has Odalı ağaların yetki, sorumluluk ve prestijlerine yaklaşmaları bile mümkün olamamıştır.⁹⁶ Has Oda'daki unvanların hemen hepsi kaldırıldığı gibi hazine kethüdası dışında hazine başyazıcısı ve yazıcı unvanları da kaldırılarak hazine başkâtibi ve hazine kâtibine dönüştürülmüştür.⁹⁷

Has Oda ağalığının kaldırılmasıyla sarayın en önemli ağası olan hazine kethüdası, saray müzeye dönüştürülünceye kadar tek amir olarak kalmış, saraya yapılacak ziyaretler veya diğer işler için yazışmalar onunla yapılmıştır.⁹⁸ Sultan II. Mahmud döneminde Büyük Oda'nın bir bölümünde Enderûn Mektebi açılarak, daha farklı bir sistemle eğitim verilmeye devam edilmiştir.⁹⁹

⁹⁵ TSMA. E.952/2-406/18, tarihsiz

⁹⁶ Has Oda Hademeleri Talimatnamesi için bkz. TSMA. D.12068/2-1014/46, 28 Ş 1317-1 Ocak 1900

⁹⁷ TSMA. E.952/2-406/18, tarihsiz

⁹⁸ Hazine-i Hümayun kethüdalığından Rusyalı subayların Topkapı Sarayını ziyaretlerine izin verilmesiyle ilgili tezkire için bkz. TSMA. E.3336/462-625/37, 24 Ca 1291-9 Temmuz 1874; Binbaşı Esad Bey refekatinde bulunan İngiliz misafirlerin ziyaretleriyle ilgili Hazine-i Hümayun Kethüdalığına tezkire, TSMA. E.3336/960-628/70, 3 S 1308-18 Eylül 1890

⁹⁹ Enderûn Mektebi ayrı bir çalışma konusu olduğundan burada detaylara yer verilmemiştir. Ancak, öğrencilerin isimleri E.4037/1-668/39, 22 R 1291-3 Nisan 1880, Ders programları için bkz. TSMA. E.12069/1-1014/47, 6 Za 1299-11 Ekim 1882

1.1.4. Büyük Oda

Amiri Saray Kethüdası olan koğuşun zabitleri odabaşı, imam ve külhancıbaşıdır.¹⁰⁰ Büyük Oda'da on iki halife vardır. Odanın itibar sahibi oğlanları arasından seçilen halifeler, dışarıdan gelen hocalardan ders alır, kendileri de oda sakinlerinden beş veya on oğlana ders verirdi.¹⁰¹ Koğuşun mevcudunu Âli, 100 olarak veriyorsa da,¹⁰² çalışmalarımızda 1567'de 35 olan sayının,¹⁰³ 1570'de 66'ya çıktığı¹⁰⁴ 1576'da 50 olduğu görülür.¹⁰⁵ 1630'da mevcudu 80'dir.¹⁰⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, Büyük Oda'nın mevcudunu 258 nefer olarak verir.¹⁰⁷ Bu rakam XVII. yüzyıl için doğru bir sayı olabilir, zira Koçi Bey ideal sayıları verirken, mevcutlarının 200 olması gerektiğini kaydeder.¹⁰⁸

Bu koğuştaki içoğlanların yaşları 14-16 arasında değişmektedir. Sarayın acemisi olan bu oğlanlar, değişik hocalardan ders alırken, Türk kültürü ve İslam akidesi ile yetiştirilmektedirler. Din Dersleri, Kur'an-ı Kerim, Türkçe, Arapça, Farsça derslerinin yanında, güreş atlama, koşu, meç, okçuluk, tomak öğrenir ve talimlerini yaparlardı. Silah kullanmak ve ata binmekte yarışarlardı.¹⁰⁹

Hazırlık saraylarından Enderûn'a gelen ve Büyük Oda'ya terfi eden iç oğlanlarına **acemilik** olarak üsküf¹¹⁰ ve 500'er akçe verilmektedir.¹¹¹ Yevmiyeleri sekiz akçe olan oğlanlara, XVI. yüzyılda yıllık olarak birer çatma ve takke,¹¹² XVII.

¹⁰⁰ **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne**, s. 19

¹⁰¹ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s. 50,

¹⁰² **Kühü'l-Ahbâr**, s.99; XVI. yüzyılda sayılarının 100 olmasıyla ilgili bkz. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 309

¹⁰³ TSMA. D.1025, y.1a, 1567

¹⁰⁴ TSMA. D.2034, y.4a, 11 Ca 978-11 Ekim 1570

¹⁰⁵ TSMA. D.2036, y.9a, 983-1576

¹⁰⁶ TSMA. D.10181, 1039-1630

¹⁰⁷ Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhîsü'l Beyân fi Kavânîn-i Âli Osmân**, Haz. Sevim İlgürel, TTK, Ankara, 1998, 63-64

¹⁰⁸ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 309

¹¹⁰ TSMA. D.10036, y.3a, 6 Ca 1003-19 Aralık 1594

¹¹¹ TSMA. D. 9590, y.2a, 1648; IV. Mehmed döneminde yapılan düzenleme ile 480 akçe verilmesi kanun haline gelmesiyle ilgili ayrıca bakınız. TSMA. D.2013, y.17a

¹¹² **Kühü'l-Ahbâr**, s. 136

yüzyılda birer kat elbiselik çuha ve 200'er akçe düğme bahası ödenirdi.¹¹³ Bu koğuş oğlanlarına hazırlık sınıfı olduklarına da atıfta bulunularak **dolamalı** denmesinin sebebi, dolama denilen cübbe giymelerindendir.¹¹⁴ Büyük Odalıların padişahla ilgili vazifeleri yoksa da, kimi zaman “padişah önünde şenlik” ettikleri bilinmektedir. Örneğin, 30 Kasım 1587'de Büyük Odalıların yaptıkları şenlik sonrasında altın ihsan edilmiştir.¹¹⁵

Büyük Oda'dan saray içine terfi ederek çıkmalar Hazine, Kiler ve Seferli Koğuşu'na olabilmektedir. Terfi ve nakilleriyle zabıtları olan saray kethüdası ilgilenir, arzuhallerini kapı ağasına iletirdi. Kapı ağasının padişaha yazdığı arz üzerine “yoluyla verdim”¹¹⁶ veya “kaftan altına verdim” hatt-ı hümayunu ile dolamadan ve mevcut odalarından çıkan iç oğlanlar “kaftanlı” olurlardı.¹¹⁷ Büyük Oda'dan Seferli Koğuşu'na geçen ağalara 30'ar kuruş **acemilik** olarak verilmesi kanundur.¹¹⁸ Saray dışına çıkmalar, XVI. yüzyılda diğer odalarda olduğu gibi sipahi ve silahdar bölüklerine olurdu. Mesela, 19 Aralık 1565'de gerçekleşen çıkmada aralarında külhancıbaşı, külhancı ve dellakların da bulunduğu iç oğlanların maaşlarının 18 akçe ile 19 akçe arasında değiştiği görülür.¹¹⁹ XVII. yüzyılda koğuş içindeki maaş derecelerine ve statülerine göre, 18 ila 20 akçe ile Süvari Ocağına veya Silahdar bölüklerine çıkmaları kanun olmuştur.¹²⁰

1.1.5. Küçük Oda

Küçük Oda'nın amiri, Küçük Oda Kethüdası ve zabıtları Odabaşısıdır. Eğitimleri Büyük Oda oğlanları gibidir. Kur'an-ı Kerim okuma, İlmihal, Tecvid, Arapça, Farsça,

¹¹³ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s. 45-46

¹¹⁴ Dolamalı; Gılmanan-ı Enderûn denilen yeni saray iç oğlanlarından büyük ve küçük odalılar hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar dolama giydikleri için bu adı almışlardır. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., 471

¹¹⁵ Büyük Oda Kethüdası Babüssaade teşkilatına dâhil olduğundan Küçük Odalılarla birlikte dağıtılmak üzere 710 flori teslim etmesi için Babüssaade Ağasına teslim edilmiştir. TSMA. D.34, y.114a, 24 Z 995-30 Kasım 1587

¹¹⁶ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 310,

¹¹⁷ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, 45-48

¹¹⁸ TSMA. D.2363/3, y.2b, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720

¹¹⁹ TSMA. D.9943, 29 Z 972-28 Temmuz 1565

¹²⁰ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s. 50

yazı, cilt, tezhip, oymacılık, ressamlık, kıraat, meşk ve musiki dersleri alırlardı.¹²¹ Bunun yanında fizikî olarak güçlenmelerini sağlayacak spor faaliyetleri ile de ilgilenirlerdi.¹²² XVI. yüzyıla ait incelediğimiz defterlerde küçük oda mevcudunu verecek veya kendilerine yapılan ihسانları gösterecek bilgilere ulaşamamıştır. Âli, 60 nefer,¹²³ Koçi Bey, 120 neferin istihdam edilmesinin yeterli olduğunu kaydederken,¹²⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi oda mevcudunu 183 olarak vermektedir.¹²⁵

Bu yüzyılda Küçük Odalı ağalara da **acemilik** adı altında bir para verildiği görülür.¹²⁶ Sultan IV. Mehmed döneminde yapılan düzenlemelerle Küçük Odalılara **acemilik** olarak 480 akçe verilmesi kanun haline getirilmiştir.¹²⁷ Yevmiyeleri Büyük Odalılar gibi, sekiz akçedir. Ayrıca yıllık olarak birer çuha, birer çatma ve birer takke verilmektedir.¹²⁸ Enderûn koğuşlarına yapılan birçok inamdan yararlanamıyorlarsa da “padişah önünde şenlik” ettiklerinde bahşiş alırlardı. Sultan III. Murad, 24 Ağustos, 30 Kasım ve 8 Aralık 1587’de üç kez Küçük Odalılarını şenlik etmeleri için kabul etmiş ve her seferinde yüksek bahşişler vermiştir.¹²⁹ Padişahların tahta oturduklarında Küçük Odalılara da, **cülus bahşişi** verildiği görülür. Mesela, Sultan IV. Mehmed’in cülusunda her bir ağaya Enderûn Hazinesinden sekizer filori, Dış Hazine’den 1000’er akçe dağıtılmıştır.¹³⁰ Ayrıca, Sultan IV. Mehmed döneminde yapılan düzenlemelerle Küçük Odalılarının çamaşır akçelerinin her yıl kaftan akçesiyle birlikte verilmesi kanun haline gelmiştir.¹³¹ Saray içine ve taşraya çıkmaları Büyük Oda oğlanları gibidir.¹³²

¹²¹ Mehmed İpşirli, “Enderun”, **DİA**, c.11, s.185-187

¹²² Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 310

¹²³ **Kühü’l-Ahbâr**, s. 99

¹²⁴ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104

¹²⁵ **Telhîsü’l-Beyân**, s. 64

¹²⁶ 500’er akçe verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 9590, y.2b, 1648

¹²⁷ TSMA. D.2013, y.17a, 1648

¹²⁸ **Kühü’l-Ahbâr**, s. 99; XVI. yüzyıla ait kaftan, donluk, takke dağıtımıyla ilgili incelediğimiz defterlerde Küçük Odalılara rastlanmamıştır. TSMA. D.2034, TSMA. D.2036

¹²⁹ 24 Ağustos 1587’de yapılan şenlikte, saray ağasına 200 filori ve bir kaftan, Küçük Oda Kethüdasına 100 filori ile bir kaftan inam olmuştur. TSMA.D.34.,y.111a; 30 Kasım 1587’de Küçük Oda ile birlikte Büyük Odalılarının da katıldığı şenlik sonrasında 710 filori dağıtım için babüssaade ağasına teslim ediliyor, neferlere 660 filori kethüdalara 35 filori ihسان edilmiştir. TSMA. D.34, y.114a, 7 M 996—8 Aralık 1587

¹³⁰ TSMA. D. 9590, y.2a, 1648

¹³¹ Bu kanun çerçevesinde 30.000 akçe dağıtılmak üzere Küçük Oda Odabaşına teslim edilmektedir. TSMA. D.2013, y.19b, 28 N 1075-14 Nisan 1665; Yılda iki kez verilen Destimal Akçesi sadece Küçük Oda Kethüdasına verilir ve 40 sikke-i hasene veya 60 kuruştur. TSMA. D. 9590, y.3b, 1648

¹³² **Koçi Bey’in Teşkilat Mecmuası**, 45-48

1.1.6. Doğancı Koğuşu/Hâne-i Bâzyân

Tarih-i Gılmani'de Enderûn kaftanlılarının beşinci sınıfı olarak değerdendirilmiştir.¹³³ Hâne-i Bâzyân olarak da adlandırılan doğancıların vazifeleri; padişaha ait Şahin, Doğan gibi hayvanları beslemek ve uçurmayı öğretmektir.¹³⁴ Kimi zaman Bazbanân-ı Hassa denilirdi. Ava çıkıldığında doğancıbaşının nezaretinde padişahın yanında giderek, hizmet eder, doğan ve şahin uçururlardı.¹³⁵

Galata, İbrahim Paşa ve Edirne Saraylarından 1648'de iç oğlanları ile birlikte Doğancı şakirtlerinin gelmesi,¹³⁶ doğancıların hazırlık saraylarından itibaren özel bir eğitime tâbi tutulduklarını düşündürmektedir. Araştırmalarımızda koğuş mevcudunun XVI. yüzyılda 30 ile 27 arasında değiştii tespit edilmiştir.¹³⁷ Uzunçarşılı muhtemelen XVII. yüzyıl kaynaklarına dayanarak mevcudunu 40 olarak verir.¹³⁸ Doğancıbaşı, Has Oda arz ağaları arasında bulunmaktadır¹³⁹ Araştırmalarımızda XVI. yüzyılda doğancıbaşı, ikinci ve üçüncü doğancının gelirlerinin oda neferlerinden yüksek olduğu, sayıları yıllara göre değişiklik gösteren diğer neferlerin hepsinin aynı ücreti aldığı tespit edilmiştir.¹⁴⁰ Tavernier, Doğancılar koğuşundaki en kıdemli on iki içoğlanının, Hazine içoğlanlarıyla aynı maaş ve ayrıcalıklara sahip olduğunu diğerlerinin de padişahın çamaşırlarını yıkayan Seferlilerle aynı düzeyde tutulduğunu

¹³³ **Tarih-i Gılmani**, s. 96-97

¹³⁴ Abdülkadir Özcan, "Doğancı", **DİA**, c.9, 1994, s. 487-489

¹³⁵ Ülker Akkutay, **Enderûn Mektebi**, s. 91

¹³⁶ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 12

¹³⁷ 20 Ağustos 1585'de sayıları 22 olmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.34, y.90b; 25 Ocak 1586'da koğuş mevcudu 27, TSMA. D.34, y.94b; ve 104a, 23 Ra 995-2 Nisan 1587

¹³⁸ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.311, **Tarih-i Gılmani**, s. 97

¹³⁹ Doğancıbaşı Has Oda arz ağaları arasındadır. TSMA. D. 34, y.4b, 25 R 978-26 Eylül 1570, y.16b, 25 C 981-22 Ekim 1573; y.19a, 3 R 982-23 Temmuz 1574; ayrıca bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s.340

¹⁴⁰ TSMA. D.34, y.90b, 23 Ş 993-20 Ağustos 1585; y.94b, 7 S 994-25 Ocak 1586; y.104a, 23 Ra 995-2 Nisan 1587

ve aynı sofraya oturduklarını kaydetmektedir.¹⁴¹ Doğancılarının üçü Has Oda'da, yedisi Hazine'de¹⁴² ve yirmisi Seferli koğuşunda bulunmaktadır.¹⁴³

Günlükleri 20'şer akçe olan doğancı iç oğlanlarına Ramazan ayında "yıllık-ı padişahî" denilen bir para ödenir, padişahlar tahta çıktıklarında **cülus bahşişi** olarak 15 altın verilirdi.¹⁴⁴ **Şalvar akçesi** olarak Hazine ve Büyük Oda'da bulunan neferlere 15'er altın,¹⁴⁵ **bahşiş** olarak 15'er altın,¹⁴⁶ **Mevlidiye** olarak 2.000'er akçe,¹⁴⁷ Doğancı oğlanlarına altı ayda bir "seraser dolama", yılda birer çatma kadife üst, birer kuşak, birer de takke verilmesi kanundur.¹⁴⁸ Tavernier, doğancılarının Hazine iç oğlanlarıyla aynı kumaştan giyindiklerini, arada çuha da giydiklerini, ancak bu giysilerin sürekli çuha giyen birinci ve ikinci odanın içoğlanlarından kolayca ayırt edildiğini kaydeder. Zira doğancı içoğlanlarının kıyafetlerinin kolları yukarıdan aşağıya bileğe doğru daralmakta ve düğmelerle iliklenmektedir.¹⁴⁹

Avcılıkla ilgili hizmeti olan bu koğuşun avcılığa çok düşkün olan Sultan IV. Mehmed tarafından kapatılması dikkat çekicidir.¹⁵⁰ Koğuşun kapanmasına rağmen, doğancılar bir süre daha Has Oda, Hazine ve diğer koğuşlarda varlıklarını devam ettirmişlerdir.

¹⁴¹ Seferli koğuşundakiler kast ediliyor olmalıdır. **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 125

¹⁴² Hazine'de iki doğancı vardır. TSMA. D.2013, y.3a, 29 Z 1063-20 Kasım 1652; Sultan IV. Mehmed dönemine kadar Hazine'de görevli olan iki doğancının nöbet ve parsa katıldığı bilinmektedir. Nöbet ve parstan çıkarılmaları için musahib ağanın gayretiyle Hazine'den adam başı 1000'er akçe tahsis edilmesiyle ilgili bkz. **Târih-i Gilmânî**, s.56-57

¹⁴³ **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne**, s.18; **Telhîsü'l-Beyân**, s. 61; Seferli koğuşunda 24 doğancı bulunmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.2352/486, 5 S 1076

¹⁴⁴ TSMA. D.2013, y.3a, 29 Z 1063-20 Kasım 1652

¹⁴⁵ Doğancıbasıya 50, ikinci doğancıya 35, üçüncü doğancıya 25, TSMA. D.34, y. 6a, 19 B 978-17 Aralık 1570; y. 14a, 22 N 980-26 Ocak 1573; ayrıca bkz. TSMA. D. 34, y.126b

¹⁴⁶ İkinci Doğancıya 20 filori, diğer neferlere 15'er filori, TSMA. D.34, y.94b, 8 S 994-25 Ocak 1586; İkinci doğancıya 30, Üçüncüye 20, 24 nefere 15'er filori verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.34, y.104a, 23 Ra 995-2 Nisan 1587

¹⁴⁷ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 106

¹⁴⁸ İsmail Hakkı Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, c.I, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı: Sayı: 20, s.67

¹⁴⁹ **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 125; Genel olarak kaftan altı tabir olunan türlü türlü kumaştan elbiseleri olup zabıtları ferace tarzı ve neferleri lokmanî denilen düğmeli kaftan giyerlerdi. Baykal, **a.g.e.**, s. 67

¹⁵⁰ Mehmet İpşirli, **a.g.m.**, s. 18; Abdülkadir Özcan, "Doğancı", **DİA**, c.9, s.487-489

1.1.7. Seferli Koğuşu

Seferli Koğuşu, Sultan IV. Murad (1623-1640) tarafından 1635 yılında kurulurken, Hünkâr Hamamı'nın bir bölümü yıkılarak yerine koğuş binası yaptırılmıştır.¹⁵¹ Sultan IV. Murad koğuşu tesis ederken, oğlanları Büyük Oda'dan ve Küçük Oda'dan seçtiğinden,¹⁵² sonraki dönemlerde de Büyük Oda ve Küçük Odalıların ilk olarak bu koğuşa terfi ettirilmişlerdir.¹⁵³ Sultan IV. Mehmed'in Enderûn'un hazırlık sınıfları kabul edilen bu odaları kapatmasının ardından bir süre padişahın, sultan efendilerin, sadrazamların, saray ağalarının yetiştirdiği oğlanlar alınırken,¹⁵⁴ Galata Sarayı'nın açılması üzerine Galata Sarayı'ndan terfi edenler de Seferli koğuşuna gelmeye başlamıştır.¹⁵⁵

Sayısı 100'den fazla olan koğuşta 12 eski ağa içinde mehterbaşı ve mehter darp eden müzisyenler bulunur.¹⁵⁶ İçinde bir mehter bölüğü bulunan Seferli koğuşu ağalarının cüluslarda mehter darp etmesi kaide olarak uygulanırdı.¹⁵⁷ Sefer Mehterhanesi de bu koğuş tarafından idare edilir, Bayramlarda, sur-ı hümayunlarda bu koğuşun mehterleri çalardı.¹⁵⁸ Koğuşta miftah gulamı, ibrik gulamı,¹⁵⁹ peşkir gulamı¹⁶⁰ gibi Has Oda'da zabitleriyle aynı unvanları taşıyan ağalar bulunmaktadır.

¹⁵¹ Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları No: 9, İstanbul 2003, s.172; Enderûn Hamamı'nın Seferli Koğuşu yapılırken tamamen yıkıldığı düşünülmemelidir. 1766 tarihinde camekânı dâhil olmak üzere halen mevcuttur. Bu tarihte yapılan onarımlar esnasında yıkılan camekânının kubbesi bu defa ahşap olarak inşa edilmiştir. TSMA. D.7722,y. 22; TSMA. E.12476; TSMA. E.12376/2-1020/47

¹⁵² Sultan IV. Murad'ın Revan Seferine giderken yaptığı bu seçimden sonra Büyük ve Küçük Oda'da seksen neferin kalmıştır. **Telhisü'l Beyan**, s. 63; Sadece Büyük Oda'dan seçim yapıldığına ilişkin bkz. **Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-î Âsîâne**, s. 18; **Koçi Beyin Teşkilat Mecmuası**, 44-48

¹⁵³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 311

¹⁵⁴ Sultan III. Selim'in çırakları 14, Sultan III. Mustafa'nın çırakları 33, Sultan Mahmud'un çırakları 160 kişidir. Koğuşta 1804-1827 tarihleri arasında padişahların çırakları olarak tasnif edilen ağalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. TSMA. D.435, y. 1b-2b

¹⁵⁵ TSMA. D.2363, y.2b, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720

¹⁵⁶ TSMA. D.2619, y.1b, 25 Ca 1215-14 Ekim 1800; TSMA. D.1987, y.7b, 1144-1732; öne çıkan ağalar, cameşubaşı, hamamcıbaşı ve sazendebaşısıdır. **Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-î Âsîâne**, s.18

¹⁵⁷ Mehmed Ali Beyhan, **Saray Günlüğü (1802-1809)**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s. 235

¹⁵⁸ "Seferli Kethüdası", Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, s. 142

¹⁵⁹ TSMA. D.435, 1 § 1244- 6 Şubat 1829

¹⁶⁰ Seferli Koğuşunda peşkir gulamı koğuşun ekmek parasıyla ilgilenmektedir. Bu sebeple ekmek bahası olmak üzere ay 30 gün çekerse, 192 kuruş 29 gün çekerse 10 kuruş eksik olarak 182 kuruş ödenmektedir. 1 Ocak 1829'da ekmeklere birer para zam gelmiştir. TSMA. D.435, 1 § 1244- 6 Şubat 1829

Enderûn eğitiminin bir parçası ağaların zanaat öğrenmesidir. XVII. yüzyılda koğuştta, doğancı, cümdi, defterî, saatçi, berber ve yazıcı unvanlı ağalar ile¹⁶¹ güzel sesli müezzinler, seçkin pehlivanlar, okçular ve sazandeler bulunmaktadır. ¹⁶² XVIII. yüzyıl başlarına kadar Seferli koğuşunun amiri saray kethüdasıdır.¹⁶³ Seferli kethüdalığının ortaya çıktığı 1760'lardan sonra saray kethüdası yerine koğuşun amiri olduğu tespit edilebilmektedir.¹⁶⁴ Sultan II. Mustafa döneminde ihdas edildiği tespit edilen Has Odalı seferli kethüdası, koğuşun lağvına kadar amiri olarak kalmıştır.

Koğuşun teşkilatlanmasında cameşuybaşı,¹⁶⁵ göç eskisi¹⁶⁶ ile birlikte 12 bıçaklı eski ve dokuz soyunuk eski bulunmaktadır. Bu ağalar içinde hamamcıbaşı,¹⁶⁷ sazandebaşı, mehterbaşı¹⁶⁸ ve nöbetçibaşı da bulunur.¹⁶⁹ Koğuştta başkullukçu,¹⁷⁰ güğüm şakirdi, ibrik gulamı, peşkir şakirdi, oda müezzini, nöbetçi, çamaşır havan,

¹⁶¹ TSMA. D.2546/1-2, Muhtemelen Sultan IV. Mehmed dönemi sonları

¹⁶² **Tarih-i Gilmâni**, s.152

¹⁶³ Tevziat defterlerinde Seferli Koğuşunun amiri olarak Saray Kethüdası görülmektedir. TSMA. D.9390, 29 Z 1106- 10 Ağustos 1695; TSMA. D.5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699; TSMA. D.2829/1,y.1b

¹⁶⁴ Araştırmalarımızda 1758'e kadar koğuşun amiri olarak Saray Kethüdasıdır. TSMA.D.2402/40, (29) Recep 1171-8 Nisan 1758; Seferli Kethüdasına koğuşun amiri olarak yer aldığı defterlerin tarihleri 1760 ve sonrasıdır. TSMA. D.2406/63, 1175.Z 29-21 Haziran 1762; TSMA.D.1056,y.2b, (29) Z 1186-28 Ocak 1773; TSMA.D.85, 21 L 1219-29 Z 1223

¹⁶⁵ **Cameşubaşı yâda Çamaşırıcıbaşı**; Seferli Koğuşu zabitlerindedir. Vazifeleri arasında tembel lalaları tarafından terbiyelerine zahmet çekilen iç oğlanlarını okuyup yazmaya ve Enderûn nizamına uyum sağlamaya teşvik etmekte vardır. Tayyazade Ata, **a.g.e.**, s.240; krş. Abdülkadir Özcan, "Câmeşüyân", c.7., 1993, s.46; Merasim günleri başına mücevveze giyer, içine mintan, beline kuşak sarar, bıçak taşır, kolları ve yakası kürk kaplı elbise giyer, kırmızı dökme şalvar, sarı yemeni giyerdi. Emin Cenkmn, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, Türkiye Yayınevi, 1948, s. 211

¹⁶⁶ **Göç Eskisi**: Pakalın sadece Hazine'ye has bir memuriyet gibi algılamışsa da, yazlık saraylara gidildiğinde **göç eskisi** gider ve kendisinden bir derece yukarıda olan ağanın vazifelerini icra ederdi. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I, s. 674

¹⁶⁷ **Hamamcıbaşı**: her koğuştu bulunan vazifelilerdendir. Hamamcıbaşılar, her gün sabah namazından iki saat önce, ikinci derecedeki zabitleri görevlendirilerek hamamları yaktırır, hamamlar hazır olduktan sonra zabıt koğuşun ortasındaki eski büyük kapı tokmağı şeklindeki büyük demir tokmağın asılı bulunduğu sütuna hızlıca üç kez vurur, ardından biraz bekledikten sonra yatakların arasında dolaşarak iç oğlanlara isimleriyle seslenirdi. **Tarih-i Enderûn**, c.I, s. 241

¹⁶⁸ **Mehterbaşı**: Seferli mehterhanesinin üstad ve zabitlerindedir. Ata, **a.g.e.**, s. 268

¹⁶⁹ **Nöbetçibaşı**: Seferli Koğuşunun hazırladığı buhur suyuna tüm ağaların nezaret etmesini sağlardı. Ata, **a.g.e.**,s. 268; Seferli Koğuşu'nun ikinci derece zabitlerindedir. Koğuşun mum ve kandillerine nezaret eder, bütün ağalar bir yere gidecekleri zaman **nöbetçibaşıya** haber bırakırlardı. Seferli Nöbetçibaşısı başına içi pamuk dolu simit sarık sarar, bunun altın aküçük kırmızı fes giyerlerdi. İçine sarı mintan giyer, kırmızı kaftanının iki ön ucunu belindeki lacivert donluk kuşağa geçirilir, karşılıklı iki çakır taşır, kırmızı şalvar, sarı yemeni giyerlerdi. Sonradan başlarına som külah giymişlerdir. Cenkmn, **a.g.e.**, s. 212

¹⁷⁰ **Başkullukçu**: Padişahın sarığı ve abdest havlularının temizliğinden ve düzeninden sorumludur. Ata, **a.g.e.**, s. 268

şerbetçi, kahveci, başsaka, ikinci saka, gümüş saka ve kullukçuluk görevini ifa eden ağalar yanında, cüce¹⁷¹ ve bizebanlar¹⁷² da vardır. Seferli Koğuşu'nda Has Odalı ağaların maiyetinde olan sır kâtibi yamağı ve ikinci çuhadar da bulunmaktadır.¹⁷³

Koçi Bey, Seferli mevcudunun 40 olması gerektiğini ifade ederken,¹⁷⁴ Kavânin-i Osmânî ve Râbita-i Âsitane, mevcudunun 100'den fazla olduğunu kaydeder.¹⁷⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi mevcudunu 108 olarak vermiştir.¹⁷⁶ Araştırmalarımızda koğuşta gerçekleşen çıkmalarla sayılar değişmekle birlikte, XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Koçi Bey'in idealize ettiği 40'a asla ulaşamadığı görülmüştür. Koğuş mevcudu 1678'de 150,¹⁷⁷ 1772'de 149¹⁷⁸ ve 1828'de 165'dir.¹⁷⁹

XVII. yüzyılda Seferli ağalarına verilen **acemilik** 3.600 akçedir.¹⁸⁰ XVIII. yüzyıla gelindiğinde 30 kuruş verilmesi kanun haline gelmiştir¹⁸¹ Yevmiyeleri Sultan IV. Murad'a kadar sekiz akçe iken, iki akçelik zamla onar akçe olmuştur.¹⁸² Koçi Bey, Seferli Koğuşu'nda bulunan ağalara yılda dört kez esvaplık; Kuşak, takke ve düğme veya bedeli olarak akçesinin verilmesinin kanun olduğunu kaydeder.¹⁸³ Araştırmalarımızda **büyük şalvar akçesi** adıyla koğuşta bulunan üç çamaşırcı ve sekiz tellağa onbeşer hasene verilirken, dilsizlere-bizeban ve cücelere onikişer altın verildiği

¹⁷¹ **Cüce:** Aşağı koğuşlu, cücelerin hizmet ve meslekleri dilsizlere yakın ise de başlarına koğuş ağaları gibi kalıp işi kavuz ve arkalarına kubur yanlı üstüfe kaftan giyerlerdi. Saraydaki dilsiz, cüce, baltacı, zülüflü baltacılar aşağı koğuşlu denilirdi. Cücelerden okuryazarlar hafız-ı kütüp ve dirayetlileri Pars Kethüdalığı gibi hizmetlerde bulunurlardı. **Tarih-i Enderûn**, s. 273

¹⁷² **Bizeban:** dilsizlere verilen isimdir. Padişah bazı kimselere verilecek irade-i seniyyeyi hususi işaretlerle dilsizlere anlatırdı. Dilsiz takkeleri cücelerinkine benzeyip, bunların sol tarafına som sırmadan bir dil resmi iliştilirdi. Üzerlerine üzeri çiçekli ve göğsü kapalı kaftan giyer, bellerine kuşak sarar, lacivert şalvar, kırmızı yemeni giyerlerdi. Cenkmén, **a.g.e.**, s. 214; Özcan, "Dilsiz", **DİA**, c.9, s.304-305

¹⁷³ TSMA. D.435, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829

¹⁷⁴ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104

¹⁷⁵ **Kavânin-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne**, s. 18

¹⁷⁶ **Telhîsü'l-Beyân**, s. 64

¹⁷⁷ TSMA.D. 2012, y.5b-7a, 1088-1678; 1679'da 134 kişi için bk. BOA. İbnülemin Tasnifi, Saray Vesikaları, Numara; 192, 196

¹⁷⁸ BOA. Cevdet Saray, No. 2790

¹⁷⁹ TSMA.D.435

¹⁸⁰ TSMA.D.9590, y.2b, 1058-1648

¹⁸¹ 10 Ekim 1748'de İbrahim'e, Cüdi Ebubekir'e, Cüdi Abdullah Arif'e, Galatalı Hüseyin Berber'e, Küçük Mehmed'e 30'ar kuruş verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1107, 30b, 17 L 1161-10 Ekim 1748

¹⁸² Seda Çakmakçıoğlu, **Koçi Bey Risaleleri**, Kabcacı, I. Baskı, 2008, s.103; Yevmiyelerinin on akçe olmasıyla ilgili bkz. **Telhîsü'l-Beyân**, s. 64

¹⁸³ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s. 44

tespit edilmiştir.¹⁸⁴ **Cülus bahşişi** olarak filori ve akçe ödenmektedir. Mesela, Sultan IV. Mehmed'in tahta çıkışında Enderûn Hazinesinden yirmi sekizer filori, Dış Hazine'den biner akçe verilmiştir.¹⁸⁵ Hilat akçesi dağıtılırken koğuş içindeki statülere göre farklı ödemeler yapıldığı görülür.¹⁸⁶ Koğuş mensupları kumaşları veya kumaş bedelleri saray tarafından ödenen kıyafetlerinin modelleri Enderûn kanunlarıyla belirlenmektedir.

Seferli Koğuşu'ndan Kiler Koğuşu, Hazine Koğuşu ve Has Oda'ya terfi edilebilmektedir. Has Oda'da boşluk olduğunda kapı ağasının arzıyla, XVII. yüzyıldan sonra silahdar ağanın arzıyla Seferli'den cameşuybaşı ve hamamcibaşı Has Oda'ya alınır.¹⁸⁷ Saray içinde terfi etmeyerek taşraya çıkarılacak ağalar Sipahi bölüklerine verilirdi. Seferli koğuşundan sipahi bölüklerine çıkan ağalara eskilik durumlarına göre 20 akçe, 35 akçe ila 40 akçe yevmiye verilmekteydi.¹⁸⁸

1.1.8. Kilerli Koğuşu

Kiler Koğuşu, padişahın mutfağıdır. Tarih-i Gilmani, Kiler Koğuşunu üçüncü ocak olarak tanımlayarak, padişahın çeşitli şerbetleri ve meyvelerini hazırlama hizmetine atandıklarını kaydeder.¹⁸⁹ Amiri kilercibaşı olan koğuşun zabiti kiler kethüdasıdır. Kiler kethüdasından sonra gelen oniki eski içinde tepsicibaşı ve yemişçibaşı önemli görevlilerdir.¹⁹⁰ Peşkirbaşı, padişah için gelen ekmeği muhafaza eder, kabahat işleyen ağayı kiler kethüdasına götürürdü. Mumbaşı padişahın suyunu saklar, peşkir şakirdi, padişah yemek yedikten sonra altın sini ile kaşıkları ve sofrayı yıkar, turşucu turşuları, yemişçi padişah için özel olarak getirilen yemişleri saklardı.¹⁹¹

¹⁸⁴ TSMA.D.9590, y.4b, 1058-1648

¹⁸⁵ TSMA.D.9590, y.2a, 1058-1648

¹⁸⁶ 1687'de Divan'dan verilen hilat akçeleri 10 bıçaklı eski, ikinci Cameşuy ile ikinci Dellağa bin sekiz yüzer akçe, bezade ile yirmibeş sazendeve binaltıyüzer akçeden toplam almışüçbin ikiyüz akçe verilmiştir. TSMA.D.8846, y.1b-1098-1687

¹⁸⁷ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 324, Ali Kemali Aksüt, **a.g.e.**, s.46,48

¹⁸⁸ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s. 44

¹⁸⁹ **Târih-i Gilmânî**, s.147

¹⁹⁰ **Telhîsü'l-Beyân**, s. 63

¹⁹¹ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası** s. 44; **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne**, s. 18, **Târih-i Gilmânî**, s.147

Başkullukçu, kilercibaşının denetiminde yemeklerin, şerbetlerin, ilaçların hazırlanmasından sorumludur. Padişah istediğinde yemek pişirmek vazifesi, oda ağalarıyla birlikte ona aittir.¹⁹²

Koğuş iç oğlanları hem padişah sofrasını, hem de Harem-i hümâyunun ekmeği, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi yiyecek-içeceklerini hazırlamak ve muhafaza etmekle görevliydi. Ayrıca mescidin ve Saray'daki mekânların mumları hazırlanır, yaralara sarılan muşambalar yapılırdı.¹⁹³ Tütüncübaşı, bülbülcübaşı ve tepsicibaşı bulunmaktadır.¹⁹⁴ Güğümbaşı ve kürekçibaşı oniki eski arasındadır.¹⁹⁵ Kiler Koğuşu'nda vezirzâdeler adı altında, vezir çocukları da bulunmaktadır.¹⁹⁶ Kiler Koğuşu ağaları da diğer Enderûnlular gibi padişah ile birlikte seferlere katılırdı.¹⁹⁷ Kiler koğuşunda ilimle meşgul ağalar da bulunmaktaydı. Arap İmam isimli oda halifesi 23 Mart 1587'de Mir'âtü'l-Cemal isimli kitabı Türkçeye tercüme ederek, padişaha takdim etmiştir.¹⁹⁸

Kiler Koğuşu'na Seferli'den, Büyük ve Küçük Oda'dan iç oğlanları terfi edebilirdi.¹⁹⁹ Sultan IV. Murad döneminde Enderûn'a alınarak padişahın emriyle Kiler Koğuşu'na kaydedilen Evliya Çelebi, saraya girişini; “*Ben de bir ata binip Sarayı hassa girdim. Padişah bizzat Has Odaya girdi ve beni has odabaşına teslim etti. Kiler Hassa'da kaftanlı olmamı ferman etti*” ifadeleriyle anlatır. Evliya Çelebi, Turşucubaşı Ahmed Ağa'nın lalası, Güğümbaşı Mehmed Efendi'nin hat hocası, Keçi Mehmed Efendi ve Evliya Efendi'nin eski hocaları olduğunu da belirtmektedir.²⁰⁰

¹⁹² Baykal, *Enderûn Mektebi Tarihi*, c.I., s.57

¹⁹³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 314, *D'ohsson, Tableau Général de l'empire Ottoman*, TSMK.,Y.B.3441 c.VII, fasıl 3, Kısım 3

¹⁹⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 313,

¹⁹⁵ Peşkirbaşı, mumbaşı, tuticibaşı, bülbülcübaşı, tepsici ve yemişçi öne çıkan görevlileridir. *Kavânîni Osmanî ve Râbîta-î Âsitâne* s. 18

¹⁹⁶ Kiler ve Seferli'de bulunan vezirzâdeler için gelen hilat-bahasından herbirine 13'er kuruş 40 akçe kethüdaları vasıtasıyla dağıtılmıştır. T.SMA. D. 10706/1, y.6b

¹⁹⁷ Kiler Koğuşu ağaları IV. Murad'ın Bağdad ve Revan seferlerine birine 32 kişi birine 51 kişi olarak katılmışlardır. Kiler Kethüdası Mehmed Ağa, Peşkirbaşı Bali, Mumbaşı Ali dâhil olmak üzere tüm ağalara Hazine'den birer zırh teslim edilmiştir. T.SMA. D.1060, y.1b,38a, 38b. 1044-1635

¹⁹⁸ Padişah taltif etmek istediği bu ağaya 100 filori ve bir donluk seraser ihsan etmiştir. T.SMA.D.34, y.104b, 13 R 995-23 Mart 1587

¹⁹⁹ Kiler Koğuşuna, Büyük ve Küçük Oda kapatılıp 1715'da Galata Sarayı yeniden açıldıktan sonra Galata Sarayı'ndan ağalar alınmaya başlamıştır. *Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası*, s. 44

²⁰⁰ Kahraman- Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s.203

XVI. yüzyılda kanun gereği Kiler'e terfi eden her ağaya üsküf verilirken,²⁰¹ Sultan IV. Mehmed Kiler'e terfi eden her ağaya 4.000 akçe tahsisini kanun haline getirmiştir.²⁰² Sultan III. Murad tahta oturduğunda **cülus bahşişi** olarak 28'er altın vermiştir.²⁰³ Âli, ulufelerinin sekiz akçe, yıllıklarının ikişer münakkaş kadife, birer çatma telli kuşak olduğunu kaydeder.²⁰⁴ Kiler koğuşu ağaları XVI. yüzyılda ban yağı²⁰⁵ hazırladıklarında aralarından beş eskiye 15'er, beş nefere 10'ar filori ihsan edilirken,²⁰⁶ Eğri Seferi dönüşünde padişahın emriyle 1500'er akçe verilmiştir.²⁰⁷ Kiler Koğuşunun yevmiyeleri Sultan IV. Murad'ın yaptığı, iki akçelik zamlı sekiz akçeden on akçeye çıkmıştır.²⁰⁸

XVIII. yüzyılda Kiler Koğuşu'na terfi eden ağalara **acemilik** olarak 33 kuruş 40 para verilmektedir.²⁰⁹ XVII. yüzyıldan itibaren Kiler koğuşu ağaları Nisan yağmuru yağdığı zaman yağmur suyu toplayıp, dualar okuyarak padişah arz ederlerdi. Bunun karşılığında da bahşiş alırlardı.²¹⁰ Kaftanlı sınıfından olan bu koğuş içoğlanlarının kıyafetleri için; yılda dört kez esvab bahası, kuşak parası, ikişer defa takke ve düğme parası verilmesi kanundu.²¹¹ Âli, peşkirbaşı, mumbaşı ve peşkir şakirdinin has odalılar gibi üsküf giydiğini kaydediyorsa da,²¹² XVII. yüzyılda Kiler ağalarının tamamına üsküf verilmesi hepsinin üsküf giydiğini ortaya koyar.²¹³

²⁰¹ TSMA.D.10036, 6 Ca 1003-19 Aralık 1594

²⁰² TSMA.D. 2013, y.17a, 1063-1653

²⁰³ TSMA.D.34, y.21a, 9 N 982-23 Aralık 1574

²⁰⁴ **Kühü'l Ahbar**, c.II. s. 99

²⁰⁵ **Ban Yağı**: ban ağacı veya ban otu verilen uyuşturucu özelliği olan bir bitkidir. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türki*, Enderûn Kitabevi, 1989, s. 376, Kiler koğuşu ağaları bu bitkiyi bir işleme tabi tutarak tıbbi bir ilaç haline getiriliyor olmalıdır.

²⁰⁶ TSMA.D.9, 15b, 14 R 994-4 Nisan 1586

²⁰⁷ TSMA.D.34, y. 215b, 10 Ca 1005-30 Aralık 1596

²⁰⁸ Seda Çakmakçıoğlu, *Koçi Bey Risaleleri*, Kabalcı, I. Baskı, 2008, s.103; Yevmiyelerinin on akçe olmasıyla ilgili bkz. **Telhîsü'l-Beyân**, s. 64

²⁰⁹ 10 Ekim 1748'de Kiler Koğuşu'na terfi eden Şehri Abdi Ağa'ya verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1107, y. 30b, 31a, TSMA.D.2363/3, y.2b, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720

²¹⁰ 1648'de 1.000'er akçe, 1749'da her ağaya 10'ar kuruş ihsan edilmiştir TSMA.D.9590, y.6b, 1058-1648; TSMA.D.1107, y.36b, 25 R 1162-14 Nisan 1749

²¹¹ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s.43-44; Araştırmalarımızda 1568'de ve 1579'da birer kez takke verildiği tespit edilmiştir. TSMA. D.1025, y.1b, 975-1568; TSMA.D.2034, 11 Ca 978-11 Ekim 1579

²¹² **Kühü'l Ahbar**, c.II., s.99

²¹³ Kiler Ağalarına 40 üsküf verilmiş olmakla birlikte, Arnavut Ömer Ağa ve Melek Ahmet seferde bunları kaybetmiştir. TSMA.D.1060, y.1a, 1044-1630

Âli, Kiler Koğuşu'ndaki iç oğlanların sayısının 30 kadar olduğunu kaydediyorsa da,²¹⁴ araştırmamızda XVI. yüzyılda sayılarının 44 ila 46 arasında değiştiği tespit edilmiştir.²¹⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi'nin 73 olarak verdiği sayı XVII. yüzyıla ait olmalıdır.²¹⁶ Zira XIX. yüzyıldan itibaren sayıları 100'ün üzerindedir. Araştırmamızda mevcudunun 1800'de 104,²¹⁷ 1813'de 208²¹⁸ olduğu tespit edilmiştir.

Kiler Koğuşu'ndan saray içine çıkmalarda, ilk olarak peşkirbaşı terfi ederek Has Oda'ya geçerdi.²¹⁹ XV. yüzyılda Saray dışına çıkma örneklerine tesadüf edilmezken, 1510'da sipahi oğulları ve silahdarlar cemaatine çıkmaların yapıldığı örneklere rastlanır.²²⁰ 1599'da Kiler Koğuşundan çıkmalarda kethüdasına 24, peşkirbaşı ve mumbaşına 20, sipahi oğullarına çıkana 19, silahdar bölüklerine çıkana 17'şer akçe verilmesi kanundur.²²¹ Hezarfen Hüseyin Efendi, çıkmalarda mertebelerine göre müteferrika ve çaşnigir olarak bölüğe çıktıklarını,²²² Uzunçarşılı, Kapukulu Süvari Bölüklerine çıkıldığını kaydeder.²²³

1.1.9. Hazine Koğuşu

Hazine Koğuşu, Kiler Koğuşu'ndan bir derece yüksek, Has Oda'dan bir derece aşağı olup Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuştur.²²⁴ Odanın amiri hazinedarbaşı zabiti ise hazine kethüdasıdır. Odanın önemli ağaları güğümbaşı ve

²¹⁴ **Kühü'l Ahbar**, c.II. s. 99

²¹⁵ Bu tarihte mevcut 46'dır. TSMA. D.1025, y.1b, 975-1568; Bu tarihte mevcudu 44'dür. TSMA.D.2034, 11 Ca 978-11 Ekim 1579; Mevcudu 45'tir. TSMA.D.34, y.186b, 12 Ş 1003-22 Nisan 1595

²¹⁶ **Telhîsü'l-Beyân**, s. 63

²¹⁷ TSMA.D.2619/1, 25 Ca 1215-14 Ekim 1800

²¹⁸ TSMA.D.622, y.12b-19b, 8 M 1228-11 Ocak 1813

²¹⁹ Peşkirbaşılığa, Mumbaşı terfi eder, alttaki ağalar da birer derece ile terfi ederlerdi.

²²⁰ TSMA.D.10048, y.1b, 915-1510

²²¹ TSMA.E.1120/28, 13 C 1008-1 Aralık 1599

²²² **Telhîsü'l-Beyân**, s. 63

²²³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 315

²²⁴ Bu dönemde mevcudu üç kişidir. **Fatih Devrine Ait Vesikalar**, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Sene 8, s.5, Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 315

kürkübaşıdır.²²⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi, Hazine'ye ait önemli mertebelerin tûficibaşı ve bülbülcübaşı olduğunu kaydeder.²²⁶ Hazine Koğuşunun zabiti miftah gulamıdır. Güğümbaşı yatsı namazına gittiğinde, miftah gulamı Saray'da kalıp, Hazineyi ve koğuş ağalarını takip etmektedir.²²⁷ Başyazıcı, Enderûn-ı Hümâyunda bulunan ağaların vazifelerine dair defterleri tutardı. Çantacı, padişahın ihsan edeceği altınları taşır, sorguççu, padişahın mücevher sorgucunu ve diğer mücevherlerini muhafaza ederdi. Kapanıçeci, padişahın kullandığı kapanıçe adı verilen kürkünü; tabakçı, padişahın kullanımına mahsus fağfuri ve kıymetli madenlerden yapılmış yemek kaplarını; tüfekçi, padişah ava çıktığında murassa av tüfeklerinin sorumluluğunu taşırdı. Hazine Koğuşu'nun oniki eski ağası içinde yer alan bu ağaları, değişik statülere sahip diğer ağalar takip etmektedir.²²⁸

Hazine koğuşuna, Kilerli koğuşundan olduğu gibi Seferli koğuşundan da terfi sıralaması içinde sırası gelen ağa geçirdi. 1715'de Galata Sarayı'nın yeniden açılmasıyla birlikte buradan gelen iç oğlanlar da padişahın emriyle Hazine'ye alınmaya başlamışlardır.²²⁹

Sultan IV. Mehmed'in Hazine'ye geçen her ağaya **acemilik** olarak 4.800 akçe verilmesiyle ilgili düzenlemesi²³⁰ XVIII. yüzyılda 40 kuruş verilmesinin kanun olmasına dönüşmüştür.²³¹ Âli, XVI. yüzyıl sonunda Hazine Koğuşu ağalarının ulufelerinin sekiz akçe olduğunu, altı ayda birer seraser dolama ve yılda birer çatma kadife üst, birer kuşak ve birer takke verildiğini kaydeder.²³² Hazinecilere **cülus**

²²⁵ D'ohsson, güğümbaşından sonra sayfiyede güğümbaşıya vekâlet eden baş karakullukçudan bahsediyorsa da, yaptığımız araştırmalarda bu görevliyle ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. D'ohsson, **a.g.e.**, TSMK, Y.B., 3441, c.VII, Fasl III, Kısım II

²²⁶ **Telhîsü'l-Beyân**, s. 63

²²⁷ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

²²⁸ D'ohsson, **a.g.e.**, c.VII, Fasl III, Kısım II; Nitekim Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne'de bu duruma "Bunların arasında ehl-i meratip vardır" ifadesiyle işaret edilmektedir. **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne**, s. 18

²²⁹ TSM.A.D.2362, y.2b, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720

²³⁰ TSM.A.D.2013, y.17a, 1063-1653

²³¹ TSM.A.D. 2362, y.2b, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720; TSM.A.D.1107, y.27a, 1161-1748;

TSM.A.D.2402/54, y.2b, 16 Nisan 1762

²³² **Kühü'l Ahbar**, s. 99

bahşisi olarak 28'er altın ödenmektedir.²³³ Bu yüzyılda Kiler koğuşu ağaları gibi Hazineliler de ban yağı hazırlayarak padişaha takdim ettiklerinde, güğümbaşına 30, eskilere 15 ila 14'er filori, hademelere 20.000 akçe verilmektedir.²³⁴ Padişahın Hazine koğuşunu ziyarete geldiğinde yapılan donanmada, güğümbaşına ve hazine kâtibine birer seraser donluk, neferlere bahşiş verilirken,²³⁵ Mısır Hazinesi geldiğinde güğümbaşına 17, neferlere 1.000'er hasene verilmiştir.²³⁶ Sultan IV. Murad'ın yaptığı iki akçelik zamlı yevmiyeleri on akçe olmuştur.²³⁷ Her yıl padişaha takdim ettikleri el yağından²³⁸ ve Mısır Hazinesi geldiğinde ayrıca bahşiş alırlardı.²³⁹ Koçi Bey, Hazinelilere münakkaş çatma verildiğini kaydeder.²⁴⁰

Fatih döneminde mevcudu üçken, XVI. yüzyılda 60'a çıkmıştır.²⁴¹ Araştırmalarımızda bu yüzyılın sonunda mevcudunun 82 olduğu tespit edilmiştir.²⁴² Koçi Bey, ideal sayı olarak mevcudunun 60 olması gerektiğini bildirirken,²⁴³ Hezarfen Hüseyin Efendi sayılarının 112 olduğunu kaydeder.²⁴⁴ Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne, Hazine Kethüdası dışında koğuş mevcudunu 110 olarak verir.²⁴⁵

²³³ Sultan III. Murad'ın tahta çıktığı 23 Aralık 1574'de verilenler için bkz. TSMA.D.34, y.21a, 9 N 982-23 Aralık 1574

²³⁴ TSMA.D.34, y.116a, 22 Ra 996-20 Şubat 1588

²³⁵ TSMA.D.34, y.186, 12 Ş 1003-22 Nisan 1595

²³⁶ TSMA.D.34, y.227b, 10 Ra 1006-21 Ekim 1597

²³⁷ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

²³⁸ TSMA. E.3313/198-593/1/2, (10) Ra 1068-16 Aralık 1657; Hazinelilerin el yağı hazırlamak için 1065 kuruşu ve kanun üzere verile gelen söküntülerine bedel Hazine hesabı üzere dört buçuk kese kuruşun inamı arzuhâli üzerine, IV. Mehmet'in "Hazine'den Veresin", hatt-ı hümâyunu yer almaktadır. TSMA. E.3313/149-593/1/1, 22 Ra 1070-7 Aralık 1659

²³⁹ 1661'de'de Mısır Hazinesi Enderûn Hazinesine geldiğinde Hazinedarbaşına 675 kuruş, Hazine Kethüdasına 625 kuruş, Hazine'de güğümbaşı ve yazıcıya 2.000'er ve diğer hazineli 98 nefere 1.000'er, 120 Teberdar-ı Hassa'ya 500'er akçenin ihsanı için muhtemelen Hazine Kethüdasının arzı üzerine, IV. Mehmed'in "Masrafa kayd oluna" hatt-ı hümâyuna yer almaktadır. TSMA.E.7026/167-802/12/34; ayrıca bkz. TSMA.E.3313/125-131-592/36, 28 N 1071-27 Mayıs 1661; TSMA.D1107, y25a, 29 Ca 1161-27 Mayıs 1748

²⁴⁰ Esvap akçesi oniki eski ağaya 2300 akçe, nakışlı olursa 2600 akçedir. Kuşak akçesi 1600, takke akçesi 200'dür Eski ağalar yılda 10.600 akçe alırken, diğer ağalar eskiliklerine göre farklı rakamlar almaktadır. Seda Çakmakçıoğlu, **a.g.e.**, s.104; Enderûn'un tamamına yılda bir kez, dört seferde verilen Esvab Akçesi'ni Koçi Bey, birinci nöbette büyük çıkma akçesi, ikinci nöbette küçük çıkma akçesi, üçüncü nöbette münakkaş akçesi, dördüncü nöbette münakkaş akçesi olarak adlandırmaktaysa da, yaptığımız çalışmalar bu bilgileri doğrular nitelikte değildir. **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s.43

²⁴¹ **Kühü'l Ahbar**, c.I, s. 99

²⁴² TSMA.D.34, y.227b, 10 Ra 1006-21 Ekim 1597

²⁴³ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 104

²⁴⁴ **Telhûsü'l-Beyân**, s. 61

²⁴⁵ **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne**, s. 18

Araştırmalarımızda 1811’de sayılarının 154’e ulaştığı tespit edilmiştir.²⁴⁶ Hazine Koğuşu’nun yaptığı işlerin artmasıyla birlikte mevcudu da ciddi oranda artmıştır.

Hazine Koğuşu’ndan saray içine çıkmalarda Has Oda’ya terfi edilmektedir. Odadan terfi etmeye hak kazanan ağaların ilki güğümbaşısıdır.²⁴⁷ Has Oda’ya iki kişi alınacaksa ikincisi miftah gulamıdır.²⁴⁸ Hazine’den taşraya çıkanlar müteferrika olurdu.²⁴⁹ XVI. yüzyılda Hazine Koğuşu’ndan çıkarken hazine kethüdasının dirliğinin 25, Sipahi bölüğüne çıkanın 20, Silahdar bölüğüne çıkanın 18 akçe olması kaidesi uygulanırdı.²⁵⁰ XVII. yüzyılda statülerine göre müteferrika, çasnigir veya bölükbaşılıkla çıkmalara rastlanmaktadır.²⁵¹

²⁴⁶ TSMA.D.1195/47, 20 C 1226-12 Temmuz 1811

²⁴⁷ **Koçi Bey’in Teşkilat Mecmuası**, s.4

²⁴⁸ **Koçi Bey Risaleleri**, s.103

²⁴⁹ **Koçi Bey’in Teşkilat Mecmuası**, s.4

²⁵⁰ TSMA.E.1120/28, 13 C 1008-1 Aralık 1599

²⁵¹ **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-î Âsitâne** ,s. 62

İKİNCİ BÖLÜM

HAS ODALILAR

2. Has Odalılar

Enderûn'un son sınıfı olan Has Oda'ya mensup olan ağaları tanımlamak için; Hane-i Hassa,²⁵² Oda-yı Hassa, Gılmanân-ı Hassa,²⁵³ Gılmanân-ı Hane-i Hassa,²⁵⁴ Oda,²⁵⁵ Oda gulamları,²⁵⁶ Oda oğlanları,²⁵⁷ Oda ağaları,²⁵⁸ Hane-i Hass-ı Sultani²⁵⁹ ve sıkça has odalılar terimleri kullanılmıştır. Has odalılar zülüflü ağalardan oluşmaktaysa da, ilk dönemlerde Enderûn'da olduğu gibi, has odalılar içinde de nadir de olsa ak hadımlar bulunmakta ve bazıları musahip olarak hizmet vermektedir.²⁶⁰

Has odalılar teriminin içinde; sarayın teşrifat ve teşkilatla ilgili işlerini takip eden, koğuşlar yerine kendilerine tahsis edilen mekânlarda maiyetleri ile yaşayan, özel mutfakları, atları, ahırları ve kayıkları olan arz ağaları da vardır. Enderûn Koğuşlarının amiri kethüdalar, Has Odanın zabıtlığı ile birlikte, alaylarda, merasimlerde, binişlerde ve saray eğlencelerinin yapıldığı yerlerinin inzibatını sağlayan zabıtlar ile padişaha gece gündüz hizmet eden has odalı ağalar yer almaktadır. Ancak yüzyıllar boyunca saray kayıtlarında dahi, Has Oda arz ağaları ve neferleri ve kethüdarları olmak üzere üç sınıf olarak değerlendirildikleri görülmektedir. Çalışmamızda maaş ve inam defterlerindeki orijinal sınıflama dikkate alınmakla birlikte, maaş üzerinden dahi bizim yaptığımız sınıflamanın yapıldığı gerçeğinden hareketle, hiyerarşi ve vazifeleri itibariyle ikinci derece amir konumundaki zabıtlar ayrı bir sınıf kabul edilmiştir. Has

²⁵² TSMA. D.2034, y.4a, 978-1570

²⁵³ TSMA. D.2164, y. 1b, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560

²⁵⁴ TSMA. D.2164, y.2a, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560

²⁵⁵ TSMA. D. 2036, y. 15a, (29 Zilhicce) 927-30 Kasım 1520

²⁵⁶ TSMA. D.2164, y.2a, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560

²⁵⁷ TSMA. D.2164, y.7a, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560

²⁵⁸ TSMA. D.2036, y. 9b, (29 Zilhicce) 927-(30 Kasım) 1520

²⁵⁹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 338

²⁶⁰ 1656'da Has Odabaşılığın Has Oda Ağalarından Hadım Halil Ağa'ya ve Hazinekarlığın Musahib Solak Mehmed Ağa'ya ihsan edilmesi konuyla ilgili güzel bir örnektir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 87

Oda'nın dört sınıfına mensup ağalarının Fatih Kanunnamesindeki sayıları 32'dir. Has Oda'nın mevcudunun 40 olduğuna ilişkin bilgiler öyle yaygın ve güçlüdür ki, adeta kuruluşundan itibaren bu sayıdaymış gibi algılanmaktadır. Bu sebeple çalışmamızın sonraki bölümünde kuruluşundan itibaren oda mevcudunun yıllar içinde artışı incelenmiştir.

2.1. Has Odalarının Mevcudu

XVII. yüzyıl sonrasına tarihlenen kaynaklarda mevcudunun 40 olduğunun kanun olduğu yer alıyorsa da; Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Has Oda'nın mevcudu kanunnamesinde belirttiği üzere 32'dir.²⁶¹ Âli, Has Oda'da 30 miktarı zülüflü iç oğlanı olduğunu kaydeder.²⁶² Sultan II. Bayezid ve Sultan I. Selim dönemlerindeki sayılarını tespit edebileceğimiz kaynaklara ulaşamamışsa da Kanunî Sultan Süleyman ve Sultan II. Selim döneminin bazı yıllarına ait mevcutlarına ulaşmak mümkün olabilmektedir. İncelemelerimizde Has Oda mevcudunun ilk olarak Zigetvar seferine çıkılırken 33'e ulaştığı görülür. Şöyle ki; 25 Eylül 1560'da 25'dir.²⁶³ Yaklaşık bir yıl sonra 7 Aralık 1561'de 26'ya çıkan sayı,²⁶⁴ 6 Mart 1562'de 27 nefere ulaşmıştır.²⁶⁵ Yılda yıla artan sayı 23 Şubat 1563'de 28'e çıkmış,²⁶⁶ 2 Şubat 1565'de 30'a,²⁶⁷ 12 Ocak 1567'de 32'ye,²⁶⁸ Zigetvar Seferine çıkılırken 33'e yükselmiştir.²⁶⁹ Sultan II. Selim'in tahta çıkmasından sonra 14 Mayıs 1567'de 36 olan sayı,²⁷⁰ 5 Eylül 1567'de 38'e ulaşmıştır.²⁷¹ Görüldüğü üzere XVII. yüzyıldan itibaren 40 olan Has Oda mevcuduna ilk olarak bu tarihte yaklaşmıştır. Ancak bu sayı uzun zaman korunamamıştır. Zira 28 Kasım 1570'de Has Oda mevcudu 34'dür.²⁷² Sultan II. Selim

²⁶¹ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s.16

²⁶² **Kühü'l-Ahbâr**, s 98-99

²⁶³ Gılmanan-ı Hassa'ya 25 ala kuşak dağıtılmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.2164, y. 1b, 4 Muharrem 968-25 Eylül 1560

²⁶⁴ Oda gulamlarına âla çatma 26 nefere dağıtılmıştır. TSMA. D.2164, y.2a,

²⁶⁵ Gılmanan-ı Hane-i Hassa'daki 27 nefere ala dolama verilmiştir. TSMA. D.2164, y.2a,

²⁶⁶ Oda oğlanlarına ala dolama 28 nefere verilmiştir. TSMA. D.2164, y.3b

²⁶⁷ Oda oğlanlarına ala dolama 30 nefere dağıtılmıştır. TSMA. D.2164, y. 5b

²⁶⁸ Oda oğlanlarına verilen ala dolama 32 nefere dağıtılmıştır. TSMA. D.2164, y. 7a

²⁶⁹ Oda-yı Hassa'ya nöbetlik takkelerin dağıtımında odaya 66 adet verilmiştir. TSMA. D.2164, y. 8a

²⁷⁰ Kurban Bayramı münasebetiyle Gılmanan-ı Oda-yı Hassa'ya 36 ala münakkaş dolama dağıtılmıştır. TSMA. D.2164, y. 8a

²⁷¹ Oda Oğlanlarına ala çatma dağıtımında 38 kişi bulunmuştur. TSMA. D.2164, y. 8b,

²⁷² Bu tarihte 34 taka münakkaş kadife verilmiştir. TSMA. D.2034, y.1b, 978-1570

33 kişiyle aldığı Has Oda'yı zaman zaman 38'e kadar yükseltmişse de, sonunda 34 nefer ile Sultan III. Murad'a devretmiştir. III. Murad tahta çıktıktan bir yıl sonra 8 Temmuz 1575'de Has Oda mevcudu 31 nefedir.²⁷³ 19 Eylül 1575'de aradan birkaç ay geçmesine rağmen oda mevcudu 29'a inmiştir ki bu durumu, cülus sonrası çıkmalarla açıklamak mümkündür.²⁷⁴ Yaklaşık bir yıl sonra 4 Ağustos 1576'da oda mevcudu 27'ye inmiştir.²⁷⁵ Aynı yılın sonunda 13 Aralık 1576'da hala 27 olarak tespit edilebilirken,²⁷⁶ yaklaşık bir yıl sonra 28 Kasım 1578'de 33'e yükseldiği görülür.²⁷⁷ 24 Şubat 1579'da halen 33'dür.²⁷⁸ Çıkmalardan sonra Has Oda'ya hiç kimse terfi ettirilmemiş olmalıdır ki, 22 Şubat 1576'da oda mevcudu tekrar 29'a inmiştir.²⁷⁹ Sonraki yıllarda eksiklik hissedilerek terfiler yapılmış olmalıdır. 22 Mayıs 1579'da oda mevcudunun 33 nefere ulaştığı görülür.²⁸⁰ 26 Ekim 1581'de 35'e ulaşan sayısını²⁸¹ 20 Mart 1584'e kadar korumuştur.²⁸² Örneklerden de görüleceği üzere, uzun yıllar boyunca Has Oda mevcuduyla ilgili kesin ve değişmez bir kanun uygulanmamıştır. Oda mevcudu yükselbildiği gibi, Fatih Kanunnamesi'ndeki sayının altına da düşmüştür. Ancak görünen odur ki, Kanunî'den itibaren her padişah döneminin sonunda oda mevcudu birer kişi artmıştır. En büyük artış, Sultan III. Mehmed ile Sultan IV. Murad dönemleri arasında gerçekleşmiş olmalıdır.

Koçi Bey, Sultan İbrahim'e Harem-i Hümayun Teşkilatına Dair sunduğu risalede, yolları ve kanunlarıyla has odalıların sayısının 40 olduğunu, fazlasının ve eksiğinin caiz olmadığını bildirmektedir.²⁸³ Öyle anlaşılmaktadır ki, has odalıların uzunca bir süredir sayıları 40'dır. Koçi Bey, aynı metinde biraz sonra "her odaya ne kadar oğlan yeter diye sual buyurursanız, Has Oda kırk" der. Sultan İbrahim

²⁷³ Oda olarak tanımlanan Has Odalı 31 nefer ağanın 21'ine âla kuşak verilirken 10 ağaya parası ödenmiştir. TSMA. D.2036, y.1b, (29 Z) 927-(30 Kasım) 1520

²⁷⁴ Oda ağalarına 29 münakkaş dolama dağıtılmıştır. TSMA. D.2036, y. 9b, (29 Z) 927-(30 Kasım) 1520

²⁷⁵ Oda ağalarına 27 ala münakkaş donluk dağıtılmıştır. TSMA. D.2036, y. 10a, (29 Z) 927-(30 Kasım) 1520

²⁷⁶ Oda ağalarına 27 ala çatma dağıtılmıştır. TSMA. D.2036, y. 10a, (29 Z) 927-(30 Kasım) 1520

²⁷⁷ TSMA.D.2036, y. 14a, (29 Z) 927-(30 Kasım) 1520

²⁷⁸ 3 ve 24 Şubat 1579'da ala münakkaş donluk ve ala kuşak dağıtımında oda mevcudu 33'dür. TSMA.D.2036, y.14a,

²⁷⁹ Oda'ya ala münakkaş donluk verilmiştir. TSMA.D. 2036, y. 15a

²⁸⁰ Çatma akçesi dağıtımında oda mevcudu 33 olarak tespit edilebilmektedir. TSMA.D. 2036, y. 17a

²⁸¹ TSMA. D.2036, y.22b

²⁸² Çatma akçesi dağıtımında oda mevcudu 35 olarak tespit edilebilmektedir. TSMA.D.2036, y. 27b

²⁸³ **Koçi Bey Risaleleri**, s.103

döneminde has odalılarının sayısı 40'ın üzerine çıkmamış olmalıdır. Zira Sultan IV. Mehmed'in saltanatının ilk yılında Has Oda mevcudu, mülazımlarla birlikte 41 kişidir.²⁸⁴ Cülus sonrası çıkmalarla sayının 40'ın altına düşmüş olması muhtemeldir. XVII. yüzyıldan itibaren sayıları 40'la sınırlandırıldığından, çalışmamızda da Has Oda mevcudu 40 olarak kabul edilmiştir. Fatih'in Has Oda'yı kurduğu yaklaşık 1460'larda 32 olan mevcudu, koğuşun II. Mahmud döneminde kapatılmasına kadar, 378 yıl ve 25 padişah döneminde sadece sekiz kişi artırılarak 40'a ulaşmıştır. Diğer koğuşların sayılarının ciddi oranda arttığı dikkate alındığında bu durum dahi Has Oda'nın Enderûn Teşkilatındaki ayrıcalıklı yerini göstermektedir.

Has Oda'nın sayısının artmasını önleyebilmek için esnaflarda olduğu gibi gedik sistemi uygulanmıştır.²⁸⁵ Has Oda'nın 40 kişilik kontenjanı sınırlı olduğundan bu ağalardan biri çıkmadan onun sahip olduğu imtiyazlar bir başkasına verilmemiştir. Padişahın en yakınında bulunan ve ona hizmet eden has odalılarının Enderûn kuralları dışında takip ettikleri teşrifat ve kurallar bulunduğundan, diğer koğuşlardan terfi eden ağalar bir süre mülazım olarak kabul edilmiştir. 40 gedikli ağaya ilave olarak atanan bu mülazım ağalar hemen Has Odalı kabul edilerek maaş bağlanmadığı gibi, bir süre arafta tutularak²⁸⁶ bir nevi çıraklık evresinden de geçirilmişlerdir.

Çalışmamızın bu bölümünde Enderûn koğuşlarından Has Oda'ya alınan ağaların, hangi kriterlerle seçtikleri, Has Odaya terfi müjdesi aldıklarında yapılan merasimler, Hazine'den verilen acemilikler ve Has Odalı oluncaya kadar yaşadıkları Mülazımlık süreci işlenecektir.

2.2. Has Oda'ya Terfi

Has Oda'ya sadece Hazine Koğuşu'ndan terfi edildiğine dair bir kanı varsa da, Enderûn'un bütün koğuşlarından terfi mümkündür. Ancak bu terfilerin Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarının içindeki terfi silsilesini tamamlamış üst düzey ağaları arasından

²⁸⁴ Mülazımların sayısı 5 ila 6 arasında değişmektedir. TSMA. D.8846, y.1b, 1098-1687

²⁸⁵ Abdülkadir Özcan, "Gedikli", *DİA*, c.13, 1996, s.548-549

²⁸⁶ Has Oda'ya terfi eden ağanın padişah odaya gelip takdim edilmedikçe odada dolaşması da yasaktır.

olduğunu eklemek gerekir. Şöyle ki; Enderûn Koğuşlarının her birinin kendi içlerinde ayrı bir terfi silsilesi bulunmaktadır. Nihai makam olan koğuşun en üst makamına terfi eden ağa, bir süre bu görevi sürdürdükten sonra boşluk olduğunda bir üst koğuşa terfi eder. Örneğin Seferliden Kilerli'ye, Kilerli'den Hazine'ye terfi eden ağa buradaki terfi silsilesini de tamamlayıp Hazine'nin en üst statüsü olan güğümbaşılığa veya zabiti miftah ağalığına kadar yükselirse, bundan sonraki basamak Has Oda'ya alınmaktadır.²⁸⁷ Ancak Has Oda'da birden fazla mahlûl/boşluk olursa; Kiler'deki ağaların zabiti peşkirbaşı ve Seferli'deki ağaların zabiti çamaşırbaşı veya sercameşuy terfi ederek Has Oda'ya geçebilmektedir.²⁸⁸

Yukarıda Enderûn kaidelerine göre ağaların koğuş içinde yükselecekleri son statüler kaydedilmiş olmakla birlikte, bazı ağalar ocak yolu tabir edilen bu kurallara bağlı terfileri beklemeden de Has Oda'ya alınmaktadır. Hazine'den başyazıcı,²⁸⁹ ikinci yazıcı, başkullukçu ve çantacı; Kiler'den şerbetçi,²⁹⁰ başkullukçu; Seferli'den başkullukçu unvanı taşıyan ağalar Has Oda'da çok sayıda boşluk oluştuğunda padişaha yazılan bir arzla, koğuş içinde bir üst basamağa terfi etmeden Has Oda'ya geçebilirlerdi. Has Odalı ağaların maiyetinde bulunan, ikinci çuhadar, başçavuş, başçakırsalan,²⁹¹ silahdar ağa kaftancısı,²⁹² sır kâtibi yamağı gibi görevliler de terfi silsilesini beklemeden Has Oda'ya alınabilirdi.²⁹³ Bu durum her ne kadar ocak yolu

²⁸⁷ Koçi Bey, Has Oda'da bir boşluk olduğunda Hazine'den güğümbaşının alınmasının kanun olduğunu, güğümbaşından sonra gelen miftah gulamının Enderûn terfi silsilesindeki yolunun da Has Oda'ya alınmak olduğunu kaydeder. Zira Güğümbaş olmadığı zaman Hazine'ye ve Hazine Koğuşu ağalarına zabitlik yapan miftah gulamıdır. **Koçi Bey Risaleleri**, s.103, **A.e.**

²⁸⁹ Sultan Mustafa döneminde Hazine'den Has Oda'ya giden Arnavut Yusuf Ağa ile padişahın cülusunda Başyazıcılıktan Has Oda'ya geçerek başlala olan Zerdecî Said Efendi, yaşlı olduğundan çerağ edilmiş, Has Oda gediğine Has Oda Mülazımlarından Hazine'den gitme Hulyâcî Hafız Mehmed Ağa ile Kilerden gitme Salim Ağa atanmıştır. Hafız Hızır İlyas Ağa, **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye**, Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul 2011, s.35.

²⁹⁰ Mülazım Has Odalılarından Şerbetçi Salih Efendi Has Oda'da gediklerden birinin boşalmasıyla terfi etmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat** s.191

²⁹¹ Has Odalı ağalardan Hazine'nin eski Giyimbaşısı Kolçak İsmail Ağa ile başağa çakırsalanlığından gitme Sultanzade İzzetlü Raşid Bey'in çıkma talebi kabul edildiğinden, yerine Has Oda mülazımlarından Seferli'nin cameşuybaşılığından gitme Ukala Süleyman Bey atanmıştır. **A.e.**, s. 356-357

²⁹² Has Odalı Mahmud Bey, Laleli ruznamçeciliği ile çerağ edilince yerine Has Oda mülazımlarından Silahdar Ağa Kaftancısı sabık Zarif Nazif Ağa atanmıştır. **A.e.**, s. 364

²⁹³ Baykal, **Enderûn Mektebi**, c.I.,127

takip edilmeden hızlı bir terfi gibi görünse de, bu ağaların kendi koğuşlarında terfi silsilesini takip ederek bir dereceye kadar yükseldikleri görülür. Bir kısmının silahdar ağanın maiyeti veya sır kâtibinin yamaklığı görevini yapmaları hasebiyle saray teşrifatına veya yazışmalara hâkim oldukları gibi, bu durum padişah veya silahdar tarafından yeteneklerinin fark edilmesini de kolaylaştırmaktaydı.

Terfi kurallarını biraz daha ayrıntılı inceleyecek olursak, Has Oda'da iki kişilik boşluk olursa ilk tercih Hazine koğuşu ağalarından yana olurdu.²⁹⁴ Ancak uygulamanın her zaman bu kadar kurallı gitmediği görülmektedir. Büyük çıkmaların olduğu zamanlarda Has Oda ve Enderûn'da çok sayıda ağa bir anda çıktığından Enderûn kanunlarına uygun terfi silsilesindeki sırası gelmeyen²⁹⁵ ancak eski olan ağaların da Has Oda'ya alındığı örneklere rastlanmaktadır. Kimi zaman da terfi etmesi gereken güğümbaş ve miftah gulamı yerinde bırakılarak daha aşağıdaki bir ağa Has Oda'ya alınabilmektedir. 9 Haziran 1668'de Hazineli Mustafa Ağa'nın Has Oda'ya terfi ettirilmesi, konuyla ilgili güzel bir örnektir.²⁹⁶ Ancak kimi zaman bu terfiler sırası gelenin hakkı çiğnenerek, yetersiz kişilerin iltimasla kayırılmasına sebep olmakta ve döneminde de tepki çekmektedir. Ancak birkaç sıra dışı örnek dışında Has Oda'ya terfi silsilesindeki kurallar Enderûn Teşkilatı'nın lağvına kadar sıkı kurallarla devam ettirildiği izlenmiştir.

Has Oda'ya terfide cevaplanması gereken önemli bir soru daha vardır. Enderûn'da eğitim görmüş, liyakat sahibi ve sırası gelen herkes bu odaya alınabilir miydi? Hayır alınmazdı. Zira Has Oda'ya terfi için Enderûn koğuşlarında iyi bir sicille yükselme yanında, fiziki özellikler de aranmaktadır. Has Oda'ya boyu çok uzun veya çok kısa olanlar, yüzünde belirgin bir leke gibi belirgin fiziksel özellikleri veya kusuru bulunanlar, sırası gelse de alınmaz, ancak has odalılarının sahip olacağı iyi bir gelirele çerağ edilirdi. Örnekleyecek olursak; 1813'de boşalan Has Oda Gediğine, Seferli Koğuşu'nda Sercameşuy Boşnak Halim Ağa'nın sırası gelmişse de, boyu çok

²⁹⁴ A.e. Has Oda'ya alınan iki ağadan biri Hazineli biri Kilerlili olsa Hazineli Kilerlinin üstüne geçip eski-kıdemli kabul edilirdi

²⁹⁵ Enderûn tabiriyle yolu gelmeyen

²⁹⁶ Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi, s. 159

uzun olduğundan, Hazine’de Giyimbaşı Mahmud Ağa’da kısa boylu olduğundan alınmayarak çerağ edilmişlerdir.²⁹⁷ Daima padişahın yanında hizmet edecek, saray içinde ve devlette önemli vazifelere gelmesi muhtemel ağaların, bilgisi, terbiyesi ve ahlaki özellikleri yanında fiziki özelliklerinin de dikkate alınarak bir kez daha seçime tâbi tutulmaları Saray gelenekleri dikkate alındığında esasen yadırganacak bir durum değildir.

2.3. Has Oda’ya Terfide Yapılan Merasim

Enderûn’a giren her ağanın en büyük emeli has odalı olmaktır. Padişahın daima yanında bulunarak ona hizmet eden, değerli giysiler giyip, kıymetli mücevherler takınan, önemli işler ve yöneticilik yapan has odalılar akranları arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu sebeple, Hazine, Kiler veya Seferli Koğuşu’ndan bir ağa için Has Oda’ya geçtiğinin bildirilmesi müjdeli bir haberdır. Has Oda’ya geçecek ağaya bu önemli haberi silahdar ağanın maiyetindeki çakırsalan ağalardan biri müjdelerdi. Bu müjdeli haberi getiren ağaya bahşiş ve hediyeler verilmesi Enderûn kanunlarındandır.²⁹⁸ Has Oda’ya geçme müjdesini alan ağanın bulunduğu koğuş, akşamüzeri kandillerle donatılır, yatsı namazından sonra koğuşlardaki tüm ağalar toplanarak dualar ederdi. Eğer Hazine koğuşundan bir ağa geçiyorsa hazine kethüdası, giyimbaşı, başyazıcı, kethüda kaftancısı gibi koğuşun büyük ağalarının elleri öpülüp hayır duaları alınır, koğuş nöbetçileri Has Oda’ya geçen ağanın her iki yanında ellerinde fenerlerle bir nevi fener alayı eşliğinde yürürdü. Has Oda’ya geçecek ağa Hazine Koğuşuna mensupsa hazine kethüdası, diğer koğuşlardan ise o koğuşun kethüdası beraberinde olduğu halde Has Oda Şadırvan Kapısı önüne kadar ışıklar içinde getirilirdi.²⁹⁹ Burada Has Oda’nın zabiti miftah ağası gelen heyeti karşılar, odaya geçen ağa kethüdasının elini öpüp vedalaşır. Vedalaşma bittikten sonra miftah ağası yeni ağayı alıp, Has Oda Koğuşuna götürürdü. Bu küçük merasimle Has Oda’ya

²⁹⁷ Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, c.I.,127-128; Seferli Koğuşu’ndan Has Oda’ya giden Ukala Mustafa Bey’de Has Oda’nın gerektirdiği fiziki koşullara sahip olmadığından kısa zaman içinde çerağ edilmiştir. Hafız Hızır İlyas Ağa, boyu posu yerinde olmadığı ve alil olduğu için kısa bir zaman içinde 1 Eylül 1825’de çerağ edildiğini kaydeder. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 378

²⁹⁸ Konuyla ilgili detaylı bilgiler için VI. Bölümde Miftah Ağasına bkz.

²⁹⁹ Has Oda’nın Enderûn avlusuna açılan kapısıdır.

geçen yeni ağa, sabah namazından sonra miftah ağası vasıtasıyla, Has Oda'nın eskilerinden ve gediklilerinden bir ağaya acemi olarak verilirdi. Kuralları ve kaideleri farklı olan Has Oda'ya geçen her yeni ağa yeniden acemi kabul edildiğinden, tekrar lalaya verilmektedir.³⁰⁰ Enderûn'un tüm koğuşlarında icra edilen lalaya verilme uygulaması ile yakından tanımadığı insanlardan oluşan koğuşa giren aceminin yabancılık hissederek, uyumsuzluk yaşamasının önüne geçilmesi hedeflenmiş olmalıdır. Koğuş ağalarını iyi tanıyan odanın zabiti, şifahi emirle görevlendirme yaparak, acemiye kendisine iyi tavsiyelerde bulunacak ve koruyacak ilk arkadaşını da seçmiş olmaktadır. Has Oda'ya geçen acemi ağa, yeni lalası ile birlikte eski koğuşuna gider, öğlen yemeğini burada yer arkadaşlarıyla vedalaşır, varsa borçlarını öderdi. Günü eski koğuşundaki eski arkadaşlarıyla geçen yeni Has Odalı, biriktirdiği parasından, koğuşta lalası olduğu acemilere ve kullukçularına hediyeler verirdi. Koğuştan çıkarken sofalı, helvahaneli, ara aşçısı, külahlı ve diğer ücretli hizmetlilerine para serper, bunlar da kapardı. Enderûn ağalarının fakir dahi olsa bu paralardan almaları hoş karşılanmadığından onlar bu paralara el sürmezdi. Bu merasim tamamlandıktan sonra, lalasıyla Has Oda'ya gelen yeni Has Odalı ağa, bir boşluk oluşana kadar mülazım has odalı olarak burada kalırdı. Mülazım has odalı ağa, padişah Has Oda'ya veya Hırka-i Saadet'e gelmedikçe meydana çıkmaz, serbest gezemezdi. Ancak padişah gelip takdim edildikten sonra Hırka-i Saadet nöbetine girerek serbest dolaşma yetkisini kazanırdı.³⁰¹

2.4. Has Oda'ya Terfide Verilen Acemilikler

Enderûn kaidelerinden biri de, terfi eden ağalara **acemilik** adı altında yeni görevlerine intibak etmelerini sağlayacak, kıyafet, aksesuar, mücevherli bıçak, hançer ve belli bir miktar para ödenmesi olduğuna önceki bölümlerde de işaret edilmişti. Miktarları farklı olsa da, bir koğuştan diğerine geçen her ağaya belli miktarda para ve

³⁰⁰ Enderûn'da terfi eden her ağa, gittiği koğuşun acemisi kabul edilirdi. Acemi ağalar, davranış kurallarını ve kaidelerini öğrenebileceği, eğitimiyle ve terfi talepleriyle ilgili istişarede bulunacağı kendisine hamilik edecek görmüş geçirmiş koğuşun eski ağalarından uygun görülen birine koğuş zabitleri tarafından acemi tabiriyle verilirdi. Lalasının kendisini iyi yönlendirmediği ve ilgilenmediğini düşünen acemi talepte bulunarak lalasını değiştirme hakkına da sahipti. Enderûn'daki her ağanın lalası olduğu gibi kendileri de birkaç aceminin lalası olabilirdi.

³⁰¹ Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, c.I.,128-129

hediye verilmesi standart bir uygulamadır. Konumuz olan has odalılara verilen acemilikleri inceleyecek olursak; XVI. yüzyılda; âlâ çatma, âlâ benek, serenik, çatma hilat, benek hilat, takke, âlâ kuşak ve üsküf bedeli olmak üzere 200 akçenin, Has Oda'ya geçen her ağaya verildiği görülür.³⁰²

XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki terfide verilen **acemilik** örneklerini incelediğimizde Hazine, Kiler veya Seferli'den geçmesine bakılmaksızın Has Oda'ya terfi etmeyi hak kazanmış tüm ağalara 200 kuruş ödendiği görülür. Seferli Koğuşu'ndan Has Oda'ya terfi eden Hamamcıbaşı Bekir Ağa'ya³⁰³ Kilerli Koğuşu'ndan Buhurî İbrahim Ağa'ya,³⁰⁴Hazine Koğuşu'ndan Tanburî İbrahim Ağa'ya³⁰⁵ **acemilik** olarak 200'er kuruş ödenmiştir. Terfi eden ağanın itibarına göre bu paranın yanında başka hediyeler verilse de bunların standardı bulunmamaktadır.

2.5. Has Oda Mülazımlığı

Has Oda Mülazımlığı bir nevi çıraklık evresi gibidir. Padişaha hizmet edecek, daima yanında bulunacak, kısa bir süre sonra önemli görevler, zimmetler ve protokol vazifeleri alacak ağalar mülazımlık evresinde bu önemli görevlere hazırlanırlardı. Enderûn'un diğer koğuşlarında rastlanmayan bu uygulamaya, Has Oda'nın prestijli konumu hasebiyle ihtiyaç duyulmuş olmalıdır. Son döneme kadar Has Oda'da daima mülazımların bulunmasına dikkat edilmiş, sayıları azaldığında padişaha arz edilerek, diğer koğuşlardan uygun görülen ağaların terfisi sağlanmıştır.³⁰⁶

Has Oda Mülazımları, kendilerine gösterilen mekânda yaşayarak, yeni kurallara alışma, padişahın en yakınında hizmet etmenin inceliklerine vakıf olma, iyi

³⁰² TSMA.D.10036, y.3a, 6 Ca 1003-17 Ocak 1595

³⁰³ TSMA.D.2184, y.15a, ayrıca bkz. Söhrab Süleyman Ağa, y.30b, Berberbaşı Ahmed Ağa, y.39b.

³⁰⁴ TSMA.D.2184, y.39b, ayrıca bkz. Mehmed Ağa, y. 83b, Peşkirbaşı Mehmed Ağa, y.136b.

³⁰⁵ TSMA.D.2184, y.39b, ayrıca bkz. Güğümbaşı İbrahim Ağa, y.115a, (29) Ca 1137-(13) Şubat 1725

³⁰⁶ 7 Ekim 1820'de Mülazım Has Odalılardan Merdivenköylü Mustafa ağa Has Oda'ya geçmiş, Saray'da kırklara karıştığı Harem ve Selamlıkta sohbet konusu olmuştur; 29 Mayıs 1815'de Hazine'nin Giyimbaşılığı'ndan Has Oda'ya alınan Esad Efendi, verem hastalığından vefat edince, Has Oda Gedğine mülazım Has Odalılardan Burnaz Ahmed Bey atanmıştır. Osmanlı Sarayı'nda Gündelik Hayat, s.215, s.104,

ve riskli taraflarını değerlendirme fırsatını da buldukları bu süreçte, maaşlarını geldikleri koğuştan almaya devam ederlerdi.³⁰⁷ Bunun sebebi Has Odalı 40 ağanın yüksek gelirinin **gedik** tabiriyle tam manasıyla kurallara bağlanmasıdır. Has Oda'nın 40 gedikli³⁰⁸ ağalarından biri saraydan çıkıp mahlûl oluşmadan yeni bir ağaya tahsisat yapılamamaktadır. Mülazım has odalılar, maaşlarını geldikleri koğuştan alıyorsa da, has odalılara tahsis edilen bazı istihkaklarından mülazımların alabileceğine dair bir kayıt olursa yararlanabilirlerdi. Örneğin, yemeklerini Has Oda Koğuşu'nda yerlerdi.³⁰⁹ Bu durum mutfak tahsisatını arttırmanın daha pratik olduğunu düşündürmektedir. Mülazım da olsa, yeni gelen ağa artık Has Odalı olduğundan, kıyafetlerini de Has Oda'dan aldıklarından, geldikleri koğuştaki kıyafetlerle ilgili adlarına tahsisat çıkmış olsa da kendilerine verilmez, bu miktar koğuş mevcuduna dağıtılırdı.³¹⁰ Has odalıların atları vardı, barınmaları, bakımları ve yemleri saray tarafından karşılanırdı. Has Oda'nın dağıtım işlerine bakan miftah ağasının, mülazım has odalıların atlarına da her gün birer yem vermesi kanundur. Defterler incelendiğinde maaş dağıtımlarını yaparken bu durumun dikkate alınarak, bu masrafı karşılamak için bir fon oluşturulduğu görülür.³¹¹ Miftah ağası en fazla altı kişilik bir tahsisat ayırmaktadır ki, bu durum mülazım ağaların sayısının da en fazla altıyla sınırlı olduğunu düşündürür.

Mülazım Has Odalı ağalar arasındaki en eskisi, gedikli ağalardan biri çıkınca Has Odalı kabul edilirdi. Örneğin, Mülazım Has Odalılarından Merdivenköylü Mustafa Ağa'nın has odalılar arasına dâhil olması önemli bir olay olarak Saray ve Harem gündemine girmiştir. Hızır İlyas Ağa, Saray'da kırklara karıştığının Harem ve Selamlıkta sohbet konusu olduğunu kaydeder.³¹² Has Oda'da gedikli olmak büyük bir

³⁰⁷ Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, s.127-128

³⁰⁸ Abdülkadir Özcan, "Gedikli", s. 548

³⁰⁹ **A.e.**

³¹⁰ 1813'de Hazine Koğuşu'na Kurban bayramı münasebetiyle dağıtılan çakşır bahaları, Has Oda'da mülazım olan Çuhadar Halil Ağa, Çuhadar Hacı Emin Ağa, Çuhadar Mehmed Nesib Ağa, Abdi Bey'in alacakları miktarın üzerine " Hane-i Hassa'da mülazım olan dört neferin şal bahaları mevcuda verilir. Malum ola" notunun altına her birinin adı yazılarak alacakları miktarlar hesaplanmıştır. TSMA. D.2110/15, (29 Z) 1227-(3 Ocak) 1813

³¹¹ TSMA. D.10907, y.12a, 1198-1784

³¹² Mabeynci Alaaddin Ağa'nın 26 Mart 1815'de çerağ edilmesiyle boşalan Has Oda gediği Has Oda mülazımlarından Müjdecibaşızade Hafız Ahmed Ağa'ya verilmiştir. Ayrıca bkz. 29 Mayıs 1815'de Hazine'nin giyimbaşılığında Has Oda'ya alınan Esad Efendi, verem hastalığından vefat edince, Has Oda Gediğine mülazım Has Odalılarından Burnaz Ahmed Bey atanmıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.101-102, 104, 215

ayrıcalık olduğundan, bu kadroya atanmak, Saraydaki diğer görevlilerin de takip ettiği önemli hadiseler arasındadır. Bu bölümle birlikte içoğlanlarının Has Odalı olma süreci tamamlanmıştır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümleri uzun ve zorlu bir süreçten sonra Has Odalı olan ağanın kazandığı imtiyazlar ve geçirdiği safhaları konu almaktadır.

2.6. Has Odalı Olmak/ Has Odalı Olma İmtiyazı

Has odalı olmak yukarıda da işaret edildiği üzere kısaca; padişahın en yakınında bulunmak, ona hizmet etmek, padişah yanında bıçak taşıyabilmek gibi ayrıcalıklara sahip olmaktır. Belki de en cazip yanlarından biri; padişahın sohbet arkadaşı olmak, ondan kıymetli hediyeler almak, Enderûn'da ve Saray'da amir olarak önemli vazifeler icra etmek ve saraydan iyi bir vazife ve gelirle çıkma şansına sahip olmak anlamlarına gelmektedir.

Has odalı mülazım ağanın has odalı olması yani has oda gediğinden maaş almaya hak kazanması önemli bir aşamadır. Mülazımlıktan has oda gediğine geçen ağalara **acemilik** adı altında XVIII.³¹³ ve XIX. yüzyılda 800 kuruş verilmesi kanundur. XVII. yüzyıldan sonra 40 kişi ile sınırlandırıldığını tespit ettiğimiz, Has oda gediğine sahip ağanın vazifesini başka hiç kimse yapamadığı gibi maaşını da has odalı olma imtiyazına sahip olmayan hiç kimse alamaz.³¹⁴ Ancak, has odalı olmanın maliyeti de vardır. İlk olarak has oda müjdesini, acemiliğini, ilk maaşını getiren tüm görevlilere belirli miktarlarda bahşiş verilmesi gerekmektedir. Bu sebeple has odalıların maaşlarını dağıtan miftah ağasının, yeni gelen ağaya verilen **acemilik** ve ilk iki maaşından kesinti yaparak, teşrifatla ilgili bu giderleri karşılamak üzere bir fon

³¹³ Has Odaya nakl olunan Feyzullah Efendi'ye esvab dökme bahası olarak 800 kuruş verilmesiyle ilgili bkz. D.2409/35,y.2b, 29 Z 1178-19 Haziran 1765

³¹⁴ **Gedik**: “Gedik denilen şey adeta bir inhizar veya imtiyaz demekten ibarettir ki sahiplerinin işleyeceği işi başkaları işleyememek ve satacağı şeyi başkaları satamamak şartıyla hükümet tarafından verilen senedin icra-yı ahkâmı” Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I. s.656; Türkçe bir kelime olan gedik “eksik, kusur; yıkık yer, duvarda açılan çatlak” anlamlarına gelir. Terim olarak ise inhisar ve imtiyaz esasına dayanan askeri, idarî, hukukî ve iktisadî mânalar ifade etmektedir. Ahmet Akgündüz, “Gedik”, **DİA**, c.13, s.541-543

oluşturması kanundur.³¹⁵ Örneğin, **acemilik** olarak verilen 800 kuruştan 85 kuruşunu yani 10'da birini keser, kalan 715 kuruşu acemi has odalı ağaya teslim ederdi.³¹⁶

Mülazımlıktan Has Oda gediğine geçen yeni ağa acemi has odalı kabul edilirdi. Her ne kadar uzun yıllar boyunca Enderûn'da eğitilmiş, güvenilirlikleri test edilmiş, birçok elemenden geçtikten sonra Has Oda'ya gelmiş, üzerine bir de mülazımlık evresi geçirmiş olsalar da, padişahın çok yakınında görev yapan ve neredeyse aynı mekânlarda yaşayan has odalılar bir süre acemi kabul edilmiştir. Acemi has odalılığın ne kadar sürdüğü, ne kadar süre sonra eski olunduğuna ilişkin standart bir uygulama bulunmamaktadır. Acemi has odalı kısa bir süre takip edilir, hali tavrı, vazifelerine devamı dikkatle izlenir, ardından kendisine genellikle yıllar boyunca yapıp ustalaştığı bir görev tevcih edilirdi. Kendisine tevcih edilen görevi icra ederken zaman içinde eskiyerek terfi etme hakkı kazanırdı. Ancak bazı ağaların Has Oda'da **eski** olması beklenmeden terfi ettirildiği örneklere de rastlanır. 25 Mayıs 1663'de Hazine'den Has Oda'ya alınan Hasan Ağa, Abdurrahman Abdi Paşa'nın ifadesiyle "huzur-u hümâyunda musahiplik unvanının ihsanıyla akranları arasından biraz öne geçmiştir".³¹⁷ Has Odalı musahipler padişahın ilgisini ve sevgisini kazanırlarsa son derece itibar sahibi oldukları gibi bol hediye ve gelirlere de kavuşurlardı.³¹⁸ Ancak bunlar sıra dışı örnekler olduğundan, hayatın normal akışında padişahın en yakınında hizmet eden berberbaşısı veya kahvecibaşısı dahi olsa, Has Oda'ya kendisinden önce girmiş ağaların terfi etmeleri veya çıkmalarıyla ve geçen zamanla **eski** olmaya hak kazanırdı. Eski tabirinin Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarında da kullanıldığını görürüz. Bir farkla ki, Enderûn'un diğer koğuşlarında **eski** olmak yıllar sonra alınan önemli bir statü iken Has Oda'ya geçen normal bir ağanın imtiyazlı ilk aşaması **eski/bıçaklı eski** olmaktır. Çalışmamızın sonraki bölümünde Silahdarlığa kadar

³¹⁵ TSMA. D.10706/1, 29 Z 1222-28 Ocak 1808, y.2a

³¹⁶ TSMA. D.10706/1, y.3b; Miftah ağasının kestiği bu 85 kuruşu; Silahdar ağa maiyetindeki ağalar müjde getirdiğinde 50 kuruş, Hazine serhademesine 20 kuruş, akçe getirdiğinde silahdar ağa baş teberdarına 5 kuruş, miftah ağası adamına, göç olursa peşkir ağası adamına 10 kuruşu bahşiş olarak vermektedir

³¹⁷ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 158

³¹⁸ Sultan IV. Mehmed'in Has Odalı Musahibi Mustafa Ağa'ya 31 Temmuz 1666'da **acemilik** olarak dört kaftan, ikisi samur kürklü ikisi sade elbise ve çeşitli hediyeler verildiği gibi rikab-ı hümâyunda musahib olması kaydıyla ikinci vezaret rütbesi de tevcih edilmiştir. **A.e.**, s. 243; Mehmet İpşirli, "Musahib", **DİA**, c.31, 2006, s.230-231

yükselmenin yolunu açan eski/bıçak eski statüsü ve getirdiği imtiyazlar incelenirken, sadece eski tabiri kullanılacaktır.

2.6.1. Has Odalı Eski Olmak

Has Oda'da, **eski** olmak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bir statüdür. Bu statü ağaların Has Oda'ya uyum sağladıkları ve padişahın yakınında hizmet etmelerinin yanı sıra, onun yanında bıçak taşımalarına izin verilecek kadar güvenilir olduklarını da ortaya koyar. Araştırmalarımızdan ortaya çıkan şudur ki, eski olmakla değişen en önemli ayrıcalığın başında bıçak taşıma yetkisi gelir. Zira Has Oda'ya geçtikten sonra acemi has odalı iken de yıllar boyunca edindikleri tecrübelerle icra ettikleri işleri yaptıkları görülür. Örneğin, İmam Mehmed Ağa³¹⁹ ve Berberbaşı Ahmed Ağa³²⁰ Has Oda'da önemli vazifeler almalarına rağmen, belli bir süre sonra **eski** statüsüne ulaşarak bıçak taşıma hakkını kazanmışlardır.

Padişahın onayı ile tevcih edilen **eski** unvanı ile birlikte, bu statüye geçen ağaya para ve bazı hediyeler de verilmektedir. Kimi zaman padişahın Hazine'den kıymetli bir hançer veya bıçak ihsan ettiği de görülür. Örneğin, İbşir Hüseyin Ağa'ya, küçük kınlı, kabza ağızlığı ve dipliği altın, kabza tepesinde bir yakut bulunan hançer³²¹ verilirken, Has Oda'da eski olan başka bir ağaya, yeşim kabzalı, altın kınlı, yakut ile murassa bıçak ihsan edilmiştir.³²² Bazı dönemlerde Hazine'den hançer veya bıçak

³¹⁹ İmam Mehmed Ağa'ya, **eski** olduğunda balık dişi, zernişan kabzalı altın bıçak ihsan edilmiştir. TSMA.D. 12/2, y.11b, (29) N 1116-(25) Ocak 1705

³²⁰ Berberbaşı Ahmed Ağa'ya eski olduğundan 30 kuruş ihsan edilmiştir. TSMA.D.2184, y.122b, 1137-1725

³²¹ Silahdar Hasan Ağa döneminde teslim edildiği deftere işlenmiştir. TSMA. D.8, y.24a, (29) Ca 1107-5 Ocak 1696; TSMA. D.8, y.24a, (29) Z 1109-8 Temmuz 1698; Has Odalı Yarıcı İbrahim Ağa'ya altın hançer, İbrahim Ağa'ya Çerkezî altın hançer ihsan edilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.15, y.129b, (29) S 1117-22 Haziran 1705

³²² TSMA.D. 12/2, y.11b, (29) B 1117-16 Kasım 1705; Has Oda Eskisi Hüseyin Ağa'ya balık dişi kabzalı savadkâri altın bıçak ihsanı için bkz. TSMA.D. 12/2, y.11b, (29) B 1117-(16) Kasım 1705; Ocak 1706'da Has Odalı Eski Mustafa Ağa'ya ve Mart 1706'da Has Odalı Eski İbrahim Ağa'ya Çerkezî hançerler verilmiştir. TSMA.D. 15, y.130a, (29) N 1117; (29) Za 1117; Ocak 1706-Mart 1706; 1783'de mutad üzere Has Oda'ya bıçaklı olan Hafız Ömer Ağaya bıçak bahası olmak üzere 30 kuruş ödenmiştir. TSMA.D.10457/134, (29) Ra 1197-(4)Mart 1783

vermek yerine **bıçak baha** adı altında 30 kuruş ihsan edilmektedir.³²³ Sultan III. Selim bu miktara 50 kuruş zam yaparak 80 kuruşa çıkarmıştır.³²⁴

Has Oda Eskisi unvanını kazanan ağaya, yukarıda örneklerini gördüğümüz **bıçak baha** veya kıymetli bıçak ve hançerlere ilave olarak **acemilik** olarak merasimlerde kullanabilecekleri kıymetli raht eşyalarının hediye edildikleri de görülür. Has Oda'ya geçerken tevcih edilenler gibi bu hediyelerin de bir standardı yoktur. Mesela, Has Odalı Ahmed Ağa'ya gümüş-kemer raht, çuha üzerine sırma işleme küçük dallı kesme, gümüş at gaddareli raht verilmiştir.³²⁵ Has Odalı Behzad Atik Ağa'ya bunlardan farklı olarak yastık, gümüş at rıkabı, gümüş kemer raht, gümüş rişme, atlas üzerine sırma işleme kesme, gümüş gaddare, çuha kavuk, kemer, hilat ve destar verildiği görülebilmektedir.³²⁶ Standardı olmayan bu hediye miktarı ve evsafi, çalışmamızda sıklıkla müşahade edildiği üzere padişah nezdinde itibarlı olmakla ve sevilmele açıklanabilir.

Has odalı eski olma statüsüne sahip olan ağalara; Has Oda Hazinesi ve teberrukat olarak tanımlanan Kutsal Emanetlerin saklandığı dolap ve mekânlarla ilgili görev ve sorumlulukların da verildiği görülür.³²⁷ Has Oda eskilerine bu hazineler dışında padişahın hizmetinde kullanmaları için Hazine'den kıymetli eşyalar da zimmetlenmektedir. Örneğin, kahvecibaşına kıymetli mücevherle süslenmiş kahve fincanları, altın kahve testileri vb. zimmetlenirken, berberbaşına murassa usturalar, makaslar vb. eşyalar zimmetlenmektedir.³²⁸ Ayrıca Has odalı hemen hemen tüm eski ağalar padişahın ceyb-i hümâyununun para transferlerinde de teslimat görevi yapmaktadırlar. Padişahın emriyle hizmet eden ağalara bahşiş vermekte, sonra bu

³²³ Mehmed Ağa ve Halil Ağa'ya bıçak baha olarak 30 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. y.41a; Ocak 1721'de eski olan Seyyid Ahmed Ağa'ya bıçak baha olarak 30 kuruş ihsanı için bkz. y.49b, 83b, 115a ve diğerleri. 13 Şubat 1725'de Has Oda'da eski olan Ali Ağa'ya,³²³ Berberbaşı Ahmed Ağa ve Abdurrahman Ağa'ya bıçak baha olarak 30 kuruş verilmiştir. TSMA. D.2184, y.122b, 1137-1725

³²⁴ TSMA. D. 10706/1, y.3b

³²⁵ TSMA. D. 15, y.99a, 1115-1704

³²⁶ TSMA. D.10457/134, (29) Ra 1197-(4) Mart 1783

³²⁷ 1686 tarihli eşya defterinde Has Oda eskileriyle birlikte, silahdarlar nezdinde muhafaza edilen eşyalar için bkz. TSMA. D. 2814, 29 Zilhicce 1174 -01.08. 1761

³²⁸ Has Oda eskilerine zimmetlenen eşyalarla ilgili detaylı bilgiler yeri geldikçe verileceğinden tekrara düşmemek için buraya alınmamıştır.

miktar kendilerine teslim edilmektedir. Örneğin, Has Odalı Çaşnigir Vildan Ağa, 3 Ekim 1570'de yeniçeri ağasından meyve getiren ağaya 25, pastırma getirene 15, bir şeyhin müridine 5 filori vermiş, sonra kendisine 45 filori teslim edilmiştir.³²⁹ Ayrıca Sarıkçıbaşı Hüseyin,³³⁰ Dölbend Ağası İbrahim,³³¹ Dellak Ahmed,³³² Haseki Handan³³³ ağaların padişahın bahşişlerini ilgililerine teslim ettikleri görülmektedir. Has oda ağalarından o an padişahın yanında hizmet eden herkimse onun tarafından inam ve ihsanların teslim edilmesi, sonrasında Hazine'den o miktar altının kendisine teslim edilmesi de bu ağaların ayrıcalıklı durumlarına işaret etmektedir.

Has odalı eski statüsüne geçen ağaya, verilen hediyeler ve imtiyazlı vazifeler yanında en önemli nokta, şüphesiz arz ağalığına yükselme yolunun açılmış olmasıdır. Araştırmalarımızda arz ağaları terfi silsilesindeki en alt kademe olan köşe peşkir ağalığına bıçaklı eskiler arasından en eskisinin terfi ettiği tespit edilmiştir.³³⁴ Köşe peşkir ağalığının ardından, peşkir ağalığı ve miftah ağalığı gelmektedir. Ardından bir kademe daha yükselerek, dölbend ağa, rikabdar ağa, çuhadar ağa ve nihayetinde silahdar ağa olunabilmektedir.

2.7. Has Odalıların Kıyafetleri

Has odalı olmanın ayrıcalıklarından biri de diğer koğuşlardakilerden daha kıymetli kumaşlardan elbiseler giymek, daha kıymetli hançer ve bıçaklar taşımak, altın kemerler ve üsküf takmaktır. Kıymetli kumaşlardan yapılan kaftanlarıyla diğer sınıflardan ayrılan has odalıların kıyafetleri de yüzyıllar içinde değişiklik göstermiştir.

³²⁹ TSMA.D.34, y.4b, 3 Ca 978-3 Ekim 1570

³³⁰ Sarıkçı Hüseyin'in tazıcıbaşıya 6, samsoncubaşıya 5 ve 19 nefere ikişer filori ödeme yapmış ve kendisine 49 filori teslim edilmiştir. TSMA.D.34, y.6b, 11 Ş 978-8 Ocak 1571

³³¹ Vezir Mustafa Paşa'nın kethüdası sarık ve zehlü kaftan getirdiğinde 100 filori ve ağasına 25 filori ödemesiyle ilgili bkz. TSMA.D.34, y.9b, 13 Ş 979-31 Aralık 1571

³³² Edirne Bostancıları mahsul getirdiklerinde yapılan 100 filorilik ihsan teslim edilmiştir. TSMA.D.34, y.10a, 18 Ş 979-5 Ocak 1572

³³³ İstanbul'dan meyve getiren bostancılara 10 filori Haseki Handan vasıtasıyla teslim ediliyor. TSMA. D.34, y.10a, 20 Ş 979-7 Ocak 1572; Haseki Hemdem'in İstanbul'dan meyve getiren bostancılara verdiği bahşiş için bkz. TSMA.D.34, 10b, (29) N 979-14 Şubat 1572

³³⁴ Kethüdalar, Zabıtlar, Eskiler başlığı altında VI. Bölüm'de incelenmiştir.

Örneğin ilk dönemlerde onların da günlük kıyafetleri **dolama**³³⁵ olmalıdır.³³⁶ Her ne kadar aşağı sınıflara **dolamalı**,³³⁷ deniyorsa da, has odalılara dolama olarak kullanılmak üzere âlâ münakkaş kadife,³³⁸ münakkaş dolama ve karhane işi dolamalık kumaşlar verilmesi³³⁹ XVI. yüzyılda, sadece Küçük ve Büyük Odaların değil Enderûn'daki tüm koğuşların yeniçerilerin giydiklerine benzer dolama giydiğini düşündürür.³⁴⁰ Şu farkla ki, has odalılar kaftan da giyiyordu. Kaftanları has münakkaş adı verilen kumaştan yapılıırken, donlukları âlâ münakkaş,³⁴¹ âlâ çatma,³⁴² has çatma³⁴³ veya kırmızı ve mor renklerde kalitesi kullanılan çileyle belirlenen çatmadan³⁴⁴ yapılmaktaydı. Başlarına takke taktıkları³⁴⁵ kuşak olarak has kuşak³⁴⁶ ve âlâ kuşak³⁴⁷ kullandıkları tespit edilebilmektedir. 31 Aralık 1599'da has odalılara

³³⁵ Dolama: Çuhadan entari gibi, önu açık olarak ilik düğme ile kapanmayarak kavuşturulur ve üstüne kuşak bağlanır eski bir elbisedir. Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, s.92

³³⁶ **Kühû'l-Ahbâr**, s 98-99; Has Odalılara verilen ala münakkaş dolamalar için bkz. TSMA. D.2164, y.2a, 3b, 5b, 7a, 8a, 1570-1576

³³⁷ **Dolamalı**: Gılmanan-ı Enderûn denilen Yeni Saray iç oğlanlarının büyük ve küçük odalıları için kullanılan bir tabirdir. Seferli, Kilerli, Hazine ve Has Odalılar kaftan giydikleri için onlara Kaftanlı denirdi. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., s. 471

³³⁸ Has Odalılara birer top verilmiştir. TSMA. D.2034, y.4a, 978-1570

³³⁹ 1576'da Has Odalıların 25'ine ala münakkaş dolama, dördüne karhane işi dolama verilmiştir. Mevcutları 29'dur. TSMA. D. 2036, y.10a

³⁴⁰ **Yeniçeri Dolaması**; Yeniçeri dolamalarının üst kısmı bele kadar düğmeli, alt kısmı geniştir. Kollar kıvrımlı ve geniş bilek yerlerinde ise mintan gibi dardır. Bellerine çizgili kuşak bağlarlardı. Pakalın, **a.g.e.**, c.I., s. 470-471

³⁴¹ Bu tarihte Has Oda mevcudu 27'dir. TSMA. D. 2036, y.10a,

³⁴² Bu tarihte 27 olan oda mevcuduna farklı renklerde dağıtım yapıldığı görülmektedir. 3 nefere kırmızı çatma çuha, 2 nefere mor yüzlü çatma çuha, 5 nefere kırmızı çatma çuha, kalan 17 nefere mor çuha verilmiştir. TSMA. D. 2036, y.10a

³⁴³ Has Odalıların sayısı artarsa Hazine'den verilen Has Çatma'nın sayısı da artar. Azalırsa o da eksilir. TSMA. D.10036, y.2b, 6 Ca 1003-17 Ocak 1595

³⁴⁴ Kırmızı renkli yüz çileden yapılan üç adet, mor renkli yüz çile donluk iki adet, kırmızı seksen çile beş adet, mor seksen çile 25 adet verilmiştir. Oda mevcudu 35 neferdir. Üç kırmızı donluğun, ilki silahdar, çuhadar, rikabdara; iki morun doğancıbaşı ve dülbent ağasına, beş kırmızının miftah ağası, peşkir ağası ve köşe peşkir ağalarına verilirken, mor seksenlik mor çilelerin geride kalan 25 kişilik Has Oda eskileri olması muhtemeldir. TSMA. D.10036, y.3a, 6 Ca 1003-17 Ocak 1595; 13 Temmuz 1665'de de aynı dağıtım için bkz. TSMA. D.9588, 1075-1665

³⁴⁵ Takke dağıtımı yapılırken Has Odalılara ikişer ikişer verildiği görülür. Oda Oğlanlarına verilen takke sayısı 68'dir ki bu tarihte sayıları 34'dür. TSMA. D.2034, y. 4a, 978-1570; Has Odalıların sayısının 30 olduğu bu tarihte yine ikişer ikişer dağıtılmak üzere 60 takke verilmiştir. TSMA.D.2236, y.9a, 1575

³⁴⁶ Kanun şöyledir: "Has Odalı artarsa has kuşak artar, eksilirse o da eksilir. Kapı Oğlanlarına evsat kuşak verilirken, Hazine, Kiler ve Büyük Oda'ya güvezi kuşak verilir. Sayılar arttıkça o da artar eksildikçe o da eksilir. Gaflet etmeyesiniz." TSMA. D.10036, y.2b, 6 Ca 1003-17 Ocak 1595

³⁴⁷ 27 Zilhicce 986-24 Şubat 1579'da ala kuşak, 22 Z 983-22 Şubat 1576'da münakkaş donluk D.2036, y.14a, 14b

verilen kuşağın cinsinin Zerbaf-ı ala Bursa,³⁴⁸ olması daima kaliteli kuşaklar kullandıklarını düşündürür.

XVII. yüzyıl kayıtlarından kullandıkları kıyafetlerin biçim ve modellerinin değişmediğini tespit etmekle birlikte kumaşlarıyla ilgili bilgi sahibi olamıyoruz. Zira bu yüzyılda kumaşların Hazine'den verilmesi yerine bedelinin ödenmesinin tercih edildiği görülür. Ancak bu yüzyılda sadece **kaftan akçesi**³⁴⁹ verildiğinden artık hiç dolama giymediklerini söylemek mümkündür. Donluk olarak XVI. yüzyılda verilen çatma ve kadife yerini **çatma akçesine**³⁵⁰ bırakmıştır. Ayrıca **destimal akçesi** ödemeleri karşımıza çıkar.³⁵¹ Bayramlarda hilat giyiliyor olmalıdır ki, Divan'dan **hilat akçesi** verilmektedir.³⁵² **Şalvar inamı** ve **destar inamı**³⁵³ olarak adlandırılan ödemeler, esasen kıyafetleri ve bedelleri hakkında da oldukça fazla ipucu vermektedir.

Has odalılarının kıyafetleriyle ilgili detaylı görsel bilgiler minyatürlerde yer almakla birlikte, bilhassa Levni'nin minyatürlerinde XVIII. yüzyıl başları için aydınlatıcı görsel bilgiler barındırır. Resim-6 ve Resim-7'de görüleceği üzere Cafer Bey'in gülkurusu zemin üzerine güvez ve altın renkli desenli kıyafeti düz yuvarlak yakalı ve altın telli zerdüz kuşağını sardığı beline kadar düğmelidir.

³⁴⁸ TSMA. D.10114, y.1b, 13 C 1008-31 Aralık 1599

³⁴⁹ **Kaftan akçesi:** Has Odalılara kaftan yapmak üzere verilen para. Her birine 10.600 akçe veya 200 kuruş ödenirken, Destimal Akçesi olarak 60'şar altın ödenmesi dikkat çekicidir. Sonradan 20 altın zam yapılarak 80 altına çıkmışsa da, 1649'dan sonra 120 kuruş olarak ödendiği görülür. TSMA. D. 9590, y.2b, 1058-1649

³⁵⁰ **Çatma akçesi:** Donluk yapmak üzere kumaş alınması için verilen para. Çatma akçesi bir endazesi 20 kuruştan hesaplanan çatma ile bir endazesi 20 kuruştan hesaplanan kadife bedeli olarak değişiklik göstermektedir. TSMA. D. 2013, y.20a, (29 Z) 1063-20 Kasım 1653; **Endaze;** Metrenin uzunluk ölçüsü olarak kabulüne kadar arşın ile birlikte kullanılan uzunluk ölçülerinden biridir. Birbirine bitişik dört parmağın genişliğinde dört kabzadan ibarettir. Metre hesabıyla 60 santimdir. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., s. 533

³⁵¹ **Destimal Akçesi:** Muhtemelen günlük hayatta kullandıkları sarıkların bedeli olarak her birine 60'şar altın ödenirken, 20 altın zam yapılarak 80 altına çıkmışsa da, 1649'dan sonra 120 kuruş olarak ödendiği görülür. TSMA. D. 9590, y.2b, 1058-1649

³⁵² Hilat Akçesi, her bir Has Odalıya 9.000 akçe olarak dağıtılmaktadır. TSMA. D. 5618, (29 Z) 1077-22 Haziran 1667; D. 8846, y.1b, 1098-1687; TSMA. D.2352/436, y.1b, 1100- 1689

³⁵³ TSMA. D. 2110/70, (29 Z) 1097-(16 Kasım) 1686, y. 2b-3a; TSMA. D.2110/89, y.2b-3a

Resim-6

Sultan Osman Han'ın İç Ağalarından Cafer Bey,
Levnî, **Kıyafet Albümü**, TSMK. H.2164, y.4a

Kolları üstten bol başlamışsa da, dirsekten altı dar ve düğmelidir. Bileklerinde de muhtemelen altın sırmayla yapılmış manşet benzeri bir aparat vardır. Kuşağın biraz altında yer alan gizli cebi iki yanında yer alan yırtmaçları, günlük kıyafetlerde rahatlığın ve kullanım ihtiyaçlarının dikkate alındığını düşündürür. Kaftanın önü kapalı olsa da iki yana açılan alt kısmından iyi bir işçilikle astarlı olarak hazırlandığını görmek mümkündür. İçindeki entarinin düz renk olması muhtemeldir. Cafer Bey'in kıyafeti altın sırmalı üsküfü, sarı çedek ve elinde zarifçe tuttuğu kenarları işlemeli mendili ve kahve fincanı ile tamamlanmaktadır. Sarayın içinden yetişen Levnî, saray ağalarının günlük kıyafetlerini tasvir ederek kroniklerden ve belgelerden ulaştığımız kıyafetlerle ilgili bilgilerimizi somutlaştırmamıza yardımcı olmuştur.

Levnî'nin kıyafetlerin biçimi ve tasarımıyla ilgili bilgi veren çiziminden sonra, XVIII yüzyıl sonuna doğru Has Odalı olan her ağaya ilk olarak verilen kıyafetlere göz attığımızda, belki de çok daha kıymetli olduğundan çiçekli kumaşların verilmediği görülür. Her ağaya yeşil çuha ve beyaz diba³⁵⁴ kaftanlar, yeşil çuha kaplı kontoş kürk, çubuklu çitareden³⁵⁵ ve güvez çubuklu çitareden entari, çuha çakşır³⁵⁶ ve şalvar

³⁵⁴ **Diba:** Farsça ipekli kumaş. Çitare veya Çitari bkz. Pakalın, **a.g.e.**, c.I., s.379

³⁵⁵ **Çitare veya Çitari:** Bir teli ipek, iki teli pamuk nakış dokumalı, eski zamanlarda elbise yapılan, bir nevi kumaşın adıdır. Farsça bir kelime olup ipekli kumaş manasına gelen “diba” da denilirdi. **A.e.**

³⁵⁶ **Çakşır:** Erkek kıyafetlerinde iç donunun üzerine giyilen kıyafete çakşır, potur veya şalvar denmiştir. Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Ankara 1967, s.59

verildiği görülür.³⁵⁷ Dışarı çıkarken giymek üzere, içleri canfes ve atlasla kaplı çuha ve sof feraceler, canfesli çuha binişler ve cübbeler giydikleri de bilinmektedir. Levnî, Resim 7’de yer alan ağaya Acem Şahı Hazinedarın Kıymetli Civani ismi vermişse de tasvir dikkatle incelendiğinde Enderun’un en güzel ve süslü kıyafetler giyen has odalıların kıyafetleri hakkında bilgilerimizi somutlaştıran detaylar barındırdığı görülür. İçi krem rengi canfes veya atlasla kaplanmış, yakasında üç mücevherli düğmesi olan muhtemelen çuhadan yapılan cübbenin geniş kolları bulunmaktadır. Başında düzkaş ismi verilen kavuk ve üzerine ince pamukludan tülbent sarmıştır.

Resim-7

İç Oğlanı, Levnî, **Kıyafet Albümü**, TSMK.H.2164, y.10a

Diğer resimden farklı olarak içindeki entari hakkında bilgi vermek üzere düğmeler açık bırakılmıştır. Çizgili kumaştan muhtemelen kıymetli kumaştan yapılmış kuşağına sokulmuş mücevherli hançer ve kuşaktan sarkan bıçak, kıyafetler ve aksesuarların kullanım biçimleri hakkında bilgi vermektedir.

XIX. yüzyıla ait bilgiler veren Ata, has odalıların kolları dar ağır üstüfa kaftan ve ağır kürk giydiklerini, bellerine mücevher hançer taktıklarını ve savayi entari giydiklerini kaydeder.³⁵⁸ Bu tanım Levnî’nin tasvir ettiği Cafer Çelebi’nin kıyafetine

³⁵⁷ TSMA.D.2406/34, y.1b, 29 S 1175-29 Eylül 1761

³⁵⁸ **Tarih-i Enderûn**, c.I., s.290

yakındır ki, yüzyıllar içinde biçim olarak pek değişiklik geçirmediğini gösterir. Has odalıların kullandığı kürklerde mevsimlere göre değişiklik göstermektedir. Kışları daha soğuk olduğundan kollarının iç tarafı da kürklü olması tercih edilirken, sırt samur, paçe, karsak, vaşak, sincab ve kakum kürkleri kullanırlardı. Âta, gündelik kıyafetlerinin, Hind gezisinden kaftan olduğunu, başlarına düzkaş tabir edilen kavuk taktıklarını ve Hinkkâri adı verilen ince pamuklu kumaştan sarık sardıklarını kaydederken, sırma takke giyip, zülûf taktıklarını da ekler.³⁵⁹ Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere has odalıların günlük kıyafetleri arasında XVI. yüzyıldan itibaren sarık vardır. Ata'nın ifadelerinin aksine sırma takke ve zülûf günlük kıyafetleri değil, sadece padişahla görüşmeye giderken giydikleri özel aksesuarlardır.

Evliya Çelebi, Saray'da geçirdiği zamanları anlatırken, padişah huzuruna çıkmadan önce altınlı bir Yusufi takkeye, geçici amber kokulu bir zülûf ekleyip “devlet nişanı tacıdır” denilerek başına geçirildiğini kaydeder ki,³⁶⁰ zülûf ve takkenin padişaha hizmet edilirken kullanılan önemli aksesuarlardan olduğu anlaşılır.

Resim-8

XIX. yüzyıl başında bir Has Odalı,
Kıyafet Albümü, TSMK. A.3690

Şu ana kadar yazılı belgelerden ve Levnî'nin Cafer Çelebi ve Acem Şahı Hazinedarı tasvirlerini incelerken kaftanlarının kollarının dirseğe kadar dar olduğuna dair örnekler gördük. Peki, has odalıların tamamı bu şekilde mi giyiniyordu? XIX. yüzyılda Has Odalı bazı ağalar için “bol yenli”, “baş bol yenli” “geniş yenli” tabirleri

³⁵⁹ A.e.

³⁶⁰ Kahraman- Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s. 203

neden kullanılıyordu? Bu sorulara Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan Kıyafet Albümündeki Resim-8'de yer alan Has Odalı tasviri net bir cevap sunmaktadır. Sır Kâtibi, Kahvecibaşı vb. resimlerine ulaşabildiğimiz diğer görevlilerin kullandıkları kaftanların kollarının da dar kesim olduğu dikkate alındığında, verdikleri hizmete göre bu sınıfta yer alan bazı ağaların kaftanlarının kollarının daha geniş olduğunu söylemek mümkündür. Esasen, Has Oda içindeki sınıfların kıyafetleri, kıyafetlerinde kullanılan kumaşların kalitesi, kesimi, aksesuar olarak kullanılan mücevherler arasında farklar bulunduğu aşikârdır. XIX. yüzyıl başlarında Has Odalı ağalar, üstüfa kaftan giyip, bellerine şal yerine tepebaşı kuşanmakta, kuşaklarının üzerine rütbelerine göre elmaslı hançer veya meşin bıçak, başlarına da sırma takke takmaktadırlar.³⁶¹ Bu tanım Resim-8'de yer alan Has Odalı tasvirine de uymaktadır.³⁶² Has odalıların kıyafetlerinin kesimi ve biçimi diğer koğuşlardan çok farklı değilse de, kullanılan kumaşların kalitesi ve aksesuarlarının zenginliği ile ilk bakışta statülerini gösterdikleri açıktır. Has oda eskilerinin iki ayrı kesimde kaftan giyiyor olması odaya has özelliklerden olmalıdır.

2.8. Has Odalıların Yemekleri

Sarayın üst düzey ağalarının yer aldığı Has Oda'nın yemekleriyle ilgili ilk bilgiyi veren Âli, has odalıların padişahın yediği çeşitli ve özel yemeklerden yediklerini kaydeder.³⁶³ Bu bilgi padişahın sohbet arkadaşları olan bu ağaların birinci sınıf yemeklere layık görüldüğünü gösterir. İncelemelerimiz sonucunda, XVII. yüzyıldan itibaren arz ağaları ve zabıtlere yemek tayinatı yapıldığı ve dairelerinde kendi yemeklerini pişirttikleri tespit edilmiştir.³⁶⁴ Devlet adamlarının Saray'da yemeğe kabul edildiği Ayşe Sultan'ın Veladet-i Hümâyun kutlamalarında, bazı misafirler miftah ağası ve peşkir ağasının masalarında ağırlandırlardır.³⁶⁵

³⁶¹ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 39

³⁶² **Kıyafet Albümü**, TSMK.3690

³⁶³ Diğer oda ağalarının yahni ve bir cins çorba yediklerine dair bkz. **Kühü'l Ahbar**, s.10

³⁶⁴ Çalışmamızın V. ve VI. Bölümlerinde konuyla ilgili örneklere yer verilmiştir. Ayrıca Matbah-ı Gılmân-ı Enderûn için bkz. Arif Bilgin, "Matbah-ı Âmire", **DİA**, c. 28, 2003, s. 115-119

³⁶⁵ 7 Ağustos 1815'de Ayşe Sultan'ın veladet-i hümâyun kutlamalarında Miftah ve Peşkir Ağası'nın sofrasına oturacaklar saray tarafından belirlenmiştir. TSMK.E. 9550/21-38 902/1/17-18; 1 Ramazan 1230-7 Ağustos 1815

Enderûn'un belirlenmiş yemek saatleri dışında, Kuşhane mutfağında Has Odalı ağalar kendilerine hafif yemekler yaptırdıkları, kimi zaman da kahvaltılıklar hazırlattıkları bilinmektedir. Diğer odalardan farklı olarak Has Oda'ya yiyecek içecek tahsisatının olması, burada görev yapan ağaların standart yemekler dışında yemek pişirme ve sofraya kurma hakkına sahip olduklarını düşündürmektedir. Has odalılara 1828'de verilen malzemeler onlar için yapılan yemekler hakkında da bilgi verir. Malzemeler; şeker, pirinç, sadeyağ, et, tavuk, soğan, yumurta, nişasta, bahar, fülful, nohut, mercimek, buğday, kızıl üzüm, siyah üzüm, tuz, sirke, peynir, kaymak, has un, maydanoz, kereviz, sebzevat, asma yaprağı, yoğurt ve süttten oluşmaktadır. Ayrıca Kiler-i Amire'den Helvahane'ye has odalılar için şeker ve razakiye üzüm verildiği görülür. Has odalı nöbetçi ağaların ekmek tayinatları olduğu gibi, has odalıların hastaları ve perhiz yapanları da düşünülmektedir. Hastalara, sadeyağ, pirinç, şeker, has ekmek ve tavuk verilirken, perhiz yapanlar için ayrı tahsisatlar bulunmaktadır.³⁶⁶

2.9. Has Odalıların Atları ve At Takımları

Has Ahırlarda has odalıların atlarını koydukları özel bir ahır bulunmaktadır. Padişah ile birlikte merasim ve alaylara atlarıyla katılan has odalıların her birinin en az birer atı vardır.³⁶⁷ Has Odalı ağalara günlük 150 atı besleyecek kadar yem tayin olunmuşsa da, Sultan III. Mustafa, seferlerin bittiğini has odalı ağalara “yem bahası” verilmesine gerek olmadığını söyleyerek bu parayı kesmiştir. Ancak, 1774'de tahta çıkan Sultan I. Abdülhamid'in cülusundan hemen sonra has odalıların atları için ayrılan tahsisata 100 yem daha ilave ederek has odalılara günlük 250 atı besleyecek kadar yem tahsis etmiştir.³⁶⁸ Böylece has odalıların her birine günlük 2 atlık yem tahsis edilebilmiştir.³⁶⁹ Has odalıların maaşları gibi atlarına tahsis edilen yemlerin dağıtımını da miftah ağaları yapmaktadır. Miftah ağaları günlük 250 atı besleyecek kadar yemin

³⁶⁶ TSMA. D. 230, y. 12 b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

³⁶⁷ Enderun ağalarının atları sahile yakın bugün de Ahırkapı olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır. Abdülkadir Özcan, “İstabl”, **DİA**, c.19, 1999, s.03-206

³⁶⁸ Padişahın yazılı emri herhangi bir deftere işlenmediğinden, miftah ağasının tuttuğu deftere emrin muhafazası için kaydedilmiştir. TSMA.D.10907, y.11b, 1187-1774

³⁶⁹ Yemlerin dağıtımını incelendiğinde Has Odalı arz ağaları, kethüdalar, zabıtlar ve eskiler dışında, bu ağaların maiyetlerine de yem tahsisatı yapıldığı görülmektedir. TSMA.D.10907, y.11b-12a, 1187-1774

dağıtımını yapar. Ancak tahsisat daha fazla olduğundan fazladan 6 atı besleyecek kadar yem kalır. Bu yemler de has odalı mülazım ağalara tahsis edilmektedir.³⁷⁰ Padişahın alaylarına katılan has odalılarının atları da Hazine'den padişahın ihsan ettiği kıymetli raht takımlarıyla süslenirdi.³⁷¹ Yukarıda işaret edildiği üzere has odalı olmaya hak kazanan her ağaya Hazine'den gümüş kemer raht, bir çift gümüş rikab, sırma işlemeli kesme, kadife eyer verilmesi kanun olarak uygulanmaktadır.³⁷² Her ne kadar Âta, has odalılarının kullanmak zorunda oldukları ağır raht, kesme, rişme ve sırmalı ağır örtülerden oluşan iki takımın 1826'da 20.000 kuruşa mal olduğunu söyleyerek, tüm bu malzemeleri kendilerinin almaya mecbur olduklarını kaydetmişse de³⁷³ bu bilgi hatalıdır. 1826 tarihli miftah ağasının tuttuğu defterde has odalılarının kullanacakları raht takımları hakkında şöyle bir kayıt bulunmaktadır. “Şayet bu takım Hazine'den verilmezse nakit olarak 800 kuruş verilir.”³⁷⁴ Has odalılarının vazifeleri gereği giymek zorunda oldukları kıyafet ve aksesuarlarda olduğu gibi kullanmak zorunda oldukları atları, atlarının yemleri ve raht takımları da Hazine'den verilmektedir.

2.10. Has Odalılara Yapılan Vakıfların Taş Kitabeleri

Has Oda'da padişahın hizmetleriyle birlikte nöbetleşe Hz. Peygamber'in hırkası başında nöbet tutmak ve Kur'an-ı Kerim okumakla görevli has oda ağaları için padişahların kurduğu bazı vakıflardan gelirler tahsis edildiği görülmektedir. Has odalılarının Kur'an-ı Kerim'den bazı sureleri belli zamanlarda okumalarıyla ilgili şartlar barındıran kitabelerle ilgili geleneğin Sultan IV. Murad döneminden başlatmak da mümkündür. Sultan IV. Murad'ın yaptırdığı günümüze ulaşamayan Has Oda

³⁷⁰ TSMA.D.10907, y.12, 1187-174

³⁷¹ TSMA.D.15, y.99a, 1115-1704; TSMA.D.10457/134, (29) Ra 1197-4 Mart 1783

³⁷² Has Ahır Hazinesi'nden gelmektedir. TSMA.D.10907,y.13a

³⁷³ Âta, ağır raht, kesme, rişme ve sırmalı ağır örtülerden oluşan iki takımın 1826'da 20.000 kuruşa mal olduğunu söyleyerek, tüm bu malzemeleri kendilerinin almaya mecbur olduklarını da beyan eder. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s.290

³⁷⁴ Miftah Ağası, acemilik olarak verilen bu paradan Silahdar Ağa tevabiinden müjde getirene 50 kuruş, Hazine Serhüddamına 20 kuruş, Silahdar Ağa Başteberdarına akçe getirdiğinde 5 kuruş, Miftah Ağası tevabiinden Göç-i Hümayun olduğunda Peşkir Ağası tevabiine 10 kuruş olmak üzere 85 kuruşu keser ve kalan 715 kuruşu ağaya verirdi. Has Odalılarının atları için verilen 800 kuruş, esvab dökme bahası olmak üzere acemiliklerinde verilen 800 kuruştan ayrıdır. TSMA.D.10907, y.13a

Koğuşunun kalan duvarları üzerinde yer alan kitabe, Şair Cevrî tarafından yazılmıştır. Has odalıların Sultan IV. Murad'ın yaptırdığı yeni koğuşa teşekkür olarak, üç İhlas bir Fatiha okuyarak Sultan Murad'ın ruhuna göndermeleri şartını taşır. (Resim-9)

Resim-9

Şair Cevri'nin Has Oda Koğuşuna Yazdığı Tarih Kitabesi,
Topkapı Sarayı Müzesi

Has odalılarla ilgili diğer taş kitabeler has odalılara yapılan para vakıflarıyla ilgilidir. Resim-9'da yer alan kitabe gibi bu da Has Oda Koğuşu/Destimal Odası'nın dış cephesi üzerinde yer almaktadır. Taş kitabe 1783 tarihinde Mehmed Esad Yesari tarafından yazılmıştır. (Resim-10)

Resim-10

Has Oda Koğuşu Sultan I. Abdülhamid'in Taş Vakıf Kitabesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Hz. Peygamber'in hırkasına hizmet eden has oda ağalarına Silahdar Mehmed Ağa'nın teşvikiyle Sultan I. Abdülhamid 4.500 kuruş vakfetmiştir. Vakfın şartına göre, surre ihracından bir gün evvel vakfının faizinden gelecek meblağ, hatt-ı hümayun mucebince taş kitabede yer aldığı üzere 1197 (1783) tarihiyle silahdar ağa vasıtasıyla dağıtılacaktır.³⁷⁵ Surre ihracından bir gün evvel Sultan I. Abdülhamid'in vakfının gallesinden gelen 9 kesenin, Silahdar Mehmed Ağa'nın nezaretinde, silahdara 300

³⁷⁵ TSMA. E. 2468/2-532/50/1, 1197-1783

akçe, çuhadar ve rikabdara yarımşar kese, geride kalan 37 ağaya 100'er kuruş dağıtılması şartını taşımaktadır.

Resim-11

Sultan III. Selim'in Has Odalılara Yaptığı Vakfın Taş Kitabesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda Koğuşu/Destimal Odası'na girişin üstündeki kitabe Sultan II. Osman'ın tahta çıktığı yıl olan 1618 tarihinde Has Oda'da yaptırdığı onarımları konu almaktadır. Kapı girişinin sağında yer alan Sultan III. Selim'in vakfına ait kitabe tahta çıktığı yılda 1789 tarihinde hazırlanmıştır. Sultan I. Abdülhamid'in has odalılar için vakfının faizinden vakfettiği 4.500 kuruş üzerine 2.450 kuruş zam yaparak 6.950 kuruşluk meblağı has odalılar için vakfettiğine ilişkindir. (Resim-11) Vakfın şartı has oda ağalarının Cuma ve kandil geceleri okudukları Kur'an-ı Kerim'leri padişahların ruhları için hediye etmeleridir. Sultan III. Selim'e ait taş kitabede, arz ağaları ve 37 nefer has oda ağalarına verilenlerin üzerine 50 kuruş zam yapılmasını şart koşar. Diğer kitabede yer almayan ancak has odalı ağalardan olan hazine kethüdası, kiler kethüdası

ve seferli kethüdası da kitabede yer almıştır. Vakfiye de paraların silahdar ağa vasıtasıyla dağıtılmasını şart koşarken, Has Oda ağalarının mevcudunu verir. Sultan III. Selim'in Has Oda Koğuşu'nda yer alan kitabenin muhtevasını veren bir belge³⁷⁶ Hırka-i Saadete hizmet eden Has Oda ağalarına silahdar ağanın teşvikiyle bu vakfın yapıldığını bildirir.

Resim-12

Has Oda Koğuşu'nda Sultan IV. Mustafa Tuğralı Taş Kitabesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda Koğuşu'nun hamam ve diğer birimlerinin bulunduğu mekâna açılan kapısının üzerinde Sultan IV. Mustafa'ya ait tuğralı kitâbe yer almaktadır. (Resim-12) Sultan I. Abdülhamid vakfından has odalı ağalara tahsis edilen 1350 kuruşun dağıtımıyla ilgili bilgi de verir. Silahdar ağaya 300 kuruş, arz ağaları, kethüdalar ve has odabaşıya yarımşar kese, kalan 37 nefere 50'şer kuruş verilmesi ayrıca her gece Yasin-i Şerif, kandil gecelerinde hatim indirip Sultan Abdülhamid'in ruhu için dua etmeleri şartıyla vakfedildiğini bildirmektedir.

Sultan II. Mahmud'da tahta çıktığı ilk yıl Has Oda Koğuşuna para vakfı kurma geleneğine uymuştur. Odanın sağır duvarına yerleştirilen Sultan II. Mahmud'un tuğrasının yer aldığı taş vakıf kitâbe, Sultan'ın saltanatının ilk yılında (1808), Has Oda'ya vakfettiği parayla alakalıdır. (Resim-13) Yesarizâde Mustafa İzzet tarafından

³⁷⁶ TSMA. E. 2468/1-532/50/2, 1204-1790

yazılan kitâbede, has odalı ağalardan kime ne miktar para tevzii edildiğine dair bilgiler vardır. Ramazanda üç kese silahdar ağaya, 600 kuruş çuhadar ağaya, 500 kuruş rikabdar ağaya, 300 kurşu has odabaşıya, 400 kuruş dülbend ağasına, miftah ağası ve dört köşe başı ağalara 350'şer kuruş ve kalan ağalara 150'şer kuruş verilmesiyle ilgili şartları barındırmaktadır.

Resim-13

Sultan II. Mahmud Tuğralı Taş Vakıf Kitabesi
Topkapı Sarayı Müzesi

2.11. Has Oda Bimarhanesi

Enderûn'da her koğuşun, Enderûn Hastahanesi'nde bulunan Bimarhaneleri vardır. Has Odalılar Bimarhanesi'nin mefruşatı eskidiğinden, Sultan I. Abdülhamid döneminde Miftah Ağası Derviş Efendizade Derviş Mustafa Mir'in teklifi, Silahdar Mehmed Ağa'nın kabulüyle yenilenmiştir. Odanın mefruşatının ve bakır eşyalarının Pars Kethüdasına teslim edilmesi için hazırlanan bir defter, Has Oda Bimarhanesinin birimleri hakkında da bilgi sunmaktadır. Bimarhanenin havuza bakan bir odası, hemen yanında da hademe odası bulunur. Bimarhanenin ayrı hamamı, camlı küçük bir köşkü,

ocaklı uzun bir odası ve muhtemelen buradaki ağalara hizmetle görevli bir hademe odası, hamamı ve mutfağı da bulunmaktadır.

Havuz bakan odanın mefruşatından pencereli olduğu anlaşılır. Pencerelerde kırmızı bogası astarlı elvan telli hatayiden 10 tam, iki yarım zar perdesi vardır. Kapı içine sarı astarlı gülşerbeti renkl içüha perde takılırken, kapının dışına mor aba üzerine münakkaş perde kullanılmış ocak yaşmağı ala çuhadan yapılmıştır. Dört yeşil ibrişim saçaklı, mavi astarlı ali cedit çuha makad, 12 tane astarlı ve frenpend telsiz kadife yastıktan oluşan mefruşatını, yeşil saçaklı göbeği ibrişim kaliçe seccade, yeni minder, çit takımı bohçası tamamlar. Odanın kenarları oyalı büyük bir aynası, aynalı cam fanus kandili, bakır mangal ve maşası, teneke kaplı mangal tahtası doğramadan yemek iskemlesi, bakırdan duman tablası süpürge ve farası bulunmaktadır. Yere Selanikkari yeni orta keçesi serilmiş, hastaların kullanımı için elmastraş billur bardak konulmuştur.³⁷⁷ Hademe odası, köhne güvez çuha makad, iki kadife yastık, minder ve bir parça hasırla tefriş edilmiştir. Camlı Küçük Köşk'te, iki mor köhne makat, üç minder, köhne çiçekli sekiz kadife yastık, kenarları dört köşe ayna, duvar içinde camlı aynalı kandillik konmuş, yere hasır serilmiştir. Köşkün dışında tavana camlı bir fener asılarak aydınlık sağlanmıştır.

Muhtemelen hastaların dinlendikleri ortak alan olan Ocaklı Uzun Oda da pencereli ve aydınlıktır. Pencerelerde kırmızı bogası astarlı elvan telli hatayi iki tam ve bir yarım kanat zar perdesi asılıdır. Oda mefruşatı kırmızı ibrişim saçaklı sarı astarlı kahverengi üç çuha makat, paşa çatması 10 kullanılmış astarlı yastık, dört kullanılmış minder, sarı saçaklı göbeği beyaz kaliçe seccade, Mısır hasırı üzerine serilmiş Selanikkari yeni orta keçesinden oluşmaktadır. Al çuha ocak yaşmağı, sarı astarlı mavi çuha kapı iç perdesi ve mor aba üzerine münakkaş kapı dış perdesi mefruşatı tamamlar. Diğer odada olduğu gibi burada da bakır mangal ve maşa, aynalı camlı fanus kandillik, çit takım bohçası, teneke kaplı mangal tahtası, bakır duhan tablası taka tuka, süpürge faras, doğrama yemek iskemlesi ve elmastraş billur bardak bulunmaktadır. Yanındaki

³⁷⁷ TSMA. D.10702, y.5b, 21 Safer 974-7 Eylül 1566

hademe odasında güvez kadife köhne çuha makat, minder, iki yeşil kadife yastık ve bir parça hasır bulunur.

Enderûn'un en seçkin ağalarının yer aldığı Has Oda'da hastalara gelecek misafirler de düşünülerek, Has Oda Ağaları Hastalara buluşmaya gittiklerinde daima kullanılmak üzere servis eşyaları tahsis edilmiştir. Kırmızı atlas üzerine som sırma işlemeli, saçaklı, içi yeşil sandal kahve puşidesi, kapaklı tombak macun hokkası ve kaşığı, ağız kenarları altın halkarlı 12 kahve fincanı ve 12 kakmakâri tombak zarfı, Vakf-ı Bimarhane-i Hassa yazılı kahve tepsisi, biri büyük üç orta boy kahve ibriği ile kafesli el leğeni ve ibriği Bimarhane'nin demirbaşı olmuştur. Dışardan gelen sağlıklı ağaların kullanımı için Vakf-ı Bimarhane-i Hassa yazılı şerbet tası, su maşrapası ve kenef ibriği de tahsis edilerek, muhtemelen hastalık kapmaları engellenmek istenmiştir. Daha önce miftah ağalarının sorumluluğunda olan bu eşyalar yeni düzenleme ile Nöbetçibaşına zimmetlenmiştir. Eşyaların kullanım şartı şöyledir. Ağalardan biri hastalara teşrif ettiğinde lüzum ederse, nöbetçibaşından alınıp kullanılacak, misafir ağa gittiğinde tekrar teslim edilecektir.

Bimarhane mutfağı tüm yemeklerin pişirildiği bir mutfaktan ziyade hastaların kahvaltısı, tatlısı, basit yemeklerinin hazırlandığı küçük bir kuşhane olmalıdır. Hamamı hastaların temizlenmesinde kullanacakları küçük bir mekân olarak düşünülmelidir. Bimarhanenin işleyişi nöbetçibaşına bırakılmıştır. Tek farkla ki, miftah ağası amir olarak nöbetçibaşı değıştikçe sayılarak devir-teslimi yapılacak eşyaların defterine şerh düşerek mühürleyecektir.³⁷⁸

2.12. Has Odalıların Gelirleri

Has Odalı olmanın ayrıcalıklarından birinin de yüksek gelirleri olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Has odalıların yevmiyelerinin diğer koğuşlardan daha yüksek olması yanında çeşitli adlarla verilen inam ve ihsanlar bulunmaktadır. Ayrıca, padişaha hizmet etmeleri sebebiyle kıymetli hediyeler ile ödüllendirilmektedirler. Âli,

³⁷⁸ TSMA.D.10702, y.3b-4b, Gurre M 1198-26 Kasım 1783

has odalılarının ulufelerinin³⁷⁹ 20 akçe olduğunu kaydeder ve Devlet tarafından kıyafetleri için verilen kumaşları vergi olarak tanımlar.³⁸⁰ Has odalı ağaların her birine kıyafet yaptırılmaları için verilen birinci sınıf kumaşların diğer koşulların sadece üst sınıfta olan bazı ağalarına verildiği görülür.³⁸¹

XVII. yüzyıl has odalılarının gelirlerinin artmasıyla ilgili önemli bir dönüm noktasıdır. Sultan IV. Murad günlük 20 akçe olan yevmiyelerini 30 akçeye çıkarmış,³⁸² Kadir Gecesi ve Mevlid Kandili'nde verilen bahşişlere de 20'şer altın zam yapmıştır.³⁸³ Ayrıca İç Hazine'den 60'şar filori **cülus atıyyesi**,³⁸⁴ **cülus inamı** ve **sefer inamı** olmak üzere 2.000'er akçe verilmektedir.³⁸⁵ Bunlardan başka, **kaftan akçesi**,³⁸⁶ **esvab akçesi**,³⁸⁷ **destimal akçesi** olarak yılda iki kez 80 altın, **çatma akçesi**, **mevlidiye**,³⁸⁸ bayramlarda **hilat akçesi**,³⁸⁹ **şalvar inamı** ve **destar İnamı**³⁹⁰ olmak üzere kıyafetlerine sarf etmek üzere tahsis edilmiş gelirleri de bulunmaktadır. Ayrıca Mevlid kandilinde baş lala tarafından gedikli ve mülazım ağaların her birine ikişer

³⁷⁹ Osmanlılar'da saray hizmetlileriyle yeniçeri ve kapıkulu askerlerine ödenen düzenli ilk dönemlerden itibaren, günlük şeklinde akçe üzerinden hesaplanan ulûfeler üç ayda bir ödenir, "kıst" adı verilen bu ödemeler, ait oldukları ayların baş ya da son harflerinin bir araya getirilmesinden ortaya çıkan bir kısaltma ile anılırdı. Mehmet Mert Sunar, "Ulûfe", **DİA**, c.43, s.124-126

³⁸⁰ **Kühü'l-Ahbâr**, s 98-99, Âli'nin vergi olarak tanımladığı Has Odalılarının her birine altı ayda birer seraser dolama, yılda birer çatma kadife üst, birer kuşak ve birer takke verilmesidir.

³⁸¹ Has Oda'ya ala münakkaş 34 top verilirken, Hazine'de 26, Kiler'de 11, Büyük Oda'da 2 ağaya ala münakkaş verilmiş, diğerlerine, Deve Tınabı (Devetüyünden yapılmış ip), Bursa Kemhası, Hacıalı adı verilen kumaşlar verilmiştir. TSMA. D.2034, y.4a, 978-1570; Has Odalılarının kıyafetleri ve kumaşlarıyla ilgili bilgiler Kıyafetleri bahsinde etraflıca incelendiğinden, gelirleri bahsinde sadece işaret edilmiştir.

³⁸² Koçi Bey bu durumu Sultan İbrahim'e "Has Odalı kullarımızın ulûfeleri yirmişerdi, fakat merhum hünkâr beşer akçe terakki vermiş otuzar olmuş." Cümlesiyle izah etmektedir. **Koçi Bey Risaleleri**, s.103

³⁸³ TSMA. D.9590, y.4a, (12) Ra 1041-8 Ekim 1631,

³⁸⁴ TSMA. D.9590, y.2a, 1058-1649; TSMA. D.2013, y.1b, (29 Z) 1063-20 Kasım 1653

³⁸⁵ TSMA. D.9590, y.2a, 1058-1649

³⁸⁶ **Kaftan Akçesi**: Has Odalı her nefere 16.000 akçe veya 200 kuruş verilir. TSMA. D. 9590, y.2b, 1058-1649

³⁸⁷ Esvab Akçesi olarak her Has Odalıya 10.600 akçe ödenmektedir. TSMA. D.2110/65, y.3a, 20 S 1066-19 Aralık 1655; 9.800 akçe ödendiği örnekler için bkz. TSMA. D. 10457/52, 1075-1665

³⁸⁸ Mevlit kandilinde dağıtılan Destimal Akçesine Mevlidiye dendiği gibi kimi zaman 160 kuruş olarak ödenmektedir. Ancak Has Odalılarının ilk iki maaşını kesen Miftah Ağası'nın burada da kesinti yaptığı görülür. Sebebi Destimal akçesi getiren eskiye 10, diğer iki nefere 10 kuruşu ve Oda bostancı nöbetçilerine 8 kuruş vermek üzere fon oluşturmaktır. TSMA. D. 10706/1, y.3b, 29Z 1222-27 Şubat 1808.

³⁸⁹ Hilat Akçesi, Divan'dan her bir nefere 9.000 akçe olarak verilir. TSMA. D. 5618, (29 Z) 1077-22 Haziran 1667; D. 8846, y.1b, 1098-1687; TSMA. D.2352/436, y.1b, 1100- 1689

³⁹⁰ TSMA. D. 2110/70, (29 Z) 1097-(16 Kasım) 1686, y. 2b-3a; TSMA. D.2110/89, y.2b-3a

külâh şeker hediye edilirken,³⁹¹ yılda bir defa dağıtıldığı için **yıllık** olarak adlandırılan 9.000 akçelik bahşişleri de vardır.³⁹²

XVIII. yüzyılda has odalılara Divan-ı Hümâyun'dan ve Enderûn Hazinesi'nden verilenler dışında vakıflardan da çeşitli gelirler bağlanmıştır. Padişahlar tahta çıktığında dağıtılan cülus bahşişleri yükselmiş³⁹³ ve sık sık padişah değişimleri ağaların gelirlerini arttırmıştır. Sadrazam saraya geldiğinde verdiği bahşişler, ayrıca bayramlarda gönderdiği bayram bahşişleri de hayli yekûn tutmaktadır. Bu yüzyılda önceki gelirlere ilave olarak Ramazan ayının sonunda şeker-baha³⁹⁴ veya **şeker akçesi**,³⁹⁵ Ramazan Bayramı gecesinde yani Şevval'de **iydiyye** veya **bayramlık**,³⁹⁶ Kurban Bayramı gecesinde Harc-ı Hassa'dan **bayram parası** ve her ağaya birer kurban hediye edilmektedir.³⁹⁷ Yüzyılın sonlarına doğru Ramazan aylarında **peşkir-baha** adı ile yeni bir kalem bahşiş eklenmiş³⁹⁸ ayrıca has odalı ağalara da arz ağalarına yapıldığı gibi malikâne ve mukataa tahsis edilmeye başlanmıştır. Örneğin, Has Oda Ağalarından Seyyid Mustafa'ya 8 Aralık 1763'de Karasi ve Biga'ya tâbi mukataaların dörtte bir hissesi tahsis edilmiştir.³⁹⁹

Has odalılarının yevmiyelerine Sultan IV. Murad'ın yaptığı zam dışında yüzyıllar içinde çok büyük değişiklik görülmemektedir. Ancak, yukarıda işaret edilen kalemlerde farklı gelirlerine her yüzyılda yenilerinin eklendiği ve zaman içinde ödenen miktarların yükseldiği görülmektedir.

³⁹¹ TSMA. D. 10706/1, y.5a, (29 Z) 1222-(27 Şubat) 1808

³⁹² Bizim konumuz olan bu tarihte sayısı 20 olan ağaya 9.000'er akçe verilmiş ancak isimleri dahi anılmamıştır. TSMA. D.5618, (29 Z) 1077-(22 Haziran) 1667

³⁹³ Sultan I. Abdülhamid tahta çıktığında Has Oda Ağalarına gönderdiği 7.350 kuruşluk bahşışten, arz ağaları dışında kalan 35 Has Odalıya 150'şer kuruş dağıtılmıştır. TSMA. D.10706/1, y.5a,

³⁹⁴ TSMA. D.10706/1, y.9b; TSMA. D. 2410/7, y. 2a, (29 Z) 1179-(8 Haziran) 1766

³⁹⁵ Arz ağaları dışında kalan 32 ağaya toplam 1760 kuruş ödenmiştir. TSMA. D. 2402/55, y.2a, (29) N 1175-(23) Nisan 1762

³⁹⁶ TSMA. D.10706/1, y.10b; Ramazan hediyesi olarak arz ağaları dışında 31 ağaya 50'şer kuruş ödenmiştir. TSMA. D.838, y.1b, (29) Ra 1143-(12) Ekim 1730

³⁹⁷ TSMA. D.10706/1, y. 12b

³⁹⁸ Dağıtım Miftah Ağası tarafından yapılmaktadır ve arz ağaları dışında kalan 35 nefere 55'şer kuruş verilmiştir. TSMA. D. 2440/50, y.1a, (29) N 1209-(19) Nisan 1795

³⁹⁹ Sultan III. Mustafa'nın beratı için bkz. TSMA. E.5423/49-740/24, 2 Ca 1177-8 Aralık 1763

2.13. Has Odalının Cezalandırılması

Enderûn eğitimi çok katı kurallar ve ciddi cezaları da ihtiva etmektedir. Hazine, Kiler ve Seferli Koğuşlarındaki ağalar isterse koğuş zabıtlığıne yükselmiş olsun, kabahat işlerse koğuşun ortasında herkesin gözü önünde falakaya çekilebilmektedir. Sultan IV. Mehmed dönemindeki iki uygulama bugün için çok basit kabul edilebilecek eylemlerin dahi şiddetle cezalandırıldığını göstermektedir. Sarayın önemli ağalarından olan saray kethüdası yaptığı bir kabahat üzerine Kasım 1664'de bin değnek cezasına çarptırılmıştır. Ardından tenzil-i rütbe ile acemi kapı oğlanlarının altında bir vazifeye verilmiştir.⁴⁰⁰ 15 Nisan 1666'da selam mahallinde Kapıcıbaşı Kaytas İbrahim Ağa gülümsediği için, 500 değnek cezasına çarptırılarak, uygulama için sadrazam görevlendirilmiştir.⁴⁰¹

Eğitimin son basamağındaki has odalılara böyle cezalar uygulanmıyorsa da, Fatih Kanunnamesi'nde "*Silahdar dahi acemilere sille çalmağa memurdur*" ibaresi,⁴⁰² has odalı eski olmayan ağalar için geçerlidir. Zira Has Oda'nın büyük ağalarının cezalandırılması padişaha mahsustur. Ancak, bir önceki padişahın hayatına kast etmek veya bu minvalde hareketler yapmak gafletine düşerlerse, Başçuhadar Abdulfettah Ağa'nın Sultan III. Selim'in öldürülmesine ön ayak olması örneğinde olduğu gibi ölüm cezası alırlardı.⁴⁰³ Bu ağır suçlar dışında kabahat işleyen has odalı ağaların en büyük cezası, miftah ağası tarafından Has Oda Kapısı'nın dışına çıkarılarak, böğürlerine çimdik atılmasıdır. Son derece itibarlı ve üst düzey bir ağanın bu davranışa maruz bırakılması canının acıtılmasından ziyade terbiye edildiği hissettirilerek gururunun kırılmasıdır. Bu duruma ses çıkaramayan ağalar, kimi zaman kabahatlerinin büyüklüğüne göre Saray'dan da çıkarılabilirdi.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi, s. 170

⁴⁰¹ A.e., s.223

⁴⁰² Kanunnâme-i Âl-i Osman, s.16

⁴⁰³ Beyhan, Saray Günlüğü, s. 236

⁴⁰⁴ Tarih-i Enderûn, s. 292

Sultan II. Mahmud'un 25 Ekim 1813'de Has Oda ağalarından İsmail ve Mustafa Bey'i,⁴⁰⁵ Silahdar Ağa vasıtasıyla Yedikule'ye haps etmesi sıra dışı bir durumdur. Yedikule'de altlarına kaba hasır dahi verilmeyen, günde bir ekmek ve bir bardak su dışında hiçbir yiyecek tahsis edilmeyen ağaların kabahatleriyle ilgili herhangi bir bilgimiz de bulunmamaktadır. Zira kabahatlerini sormaya kalkan silahdara Sultan II. Mahmud, "*tez ol, şimdi seni anın yerine gönderürüm*" diyerek öfkeyle cevap vermiştir. Enderûnlu Yedikule Ağası, arkadaşlarına sahip çıkıp, arabulmak için silahdar ağaya kabahatleriyle ilgili sorular sormaya kalktığında bu defa silahdar, "*sen neye memursun, var tamiratına mukayyet ol, zira binanın nazırısın*" diyerek terslemiştir.⁴⁰⁶ Bu örnek dışında has odalılar çok katı ve tavizsiz cezalandırılmalarına rastlanmamıştır.

Arz ağaları ve diğer kıdemli ağaların cezalandırılmalarına gelince, padişahın beğenmediği bir şey yaptıklarında ceza olarak önce Hastalar adı verilen Bab-ı Hümayun girişinde yer alan Enderûn Hastahanesi'ne gönderilirdi. Padişah affetmezse akşamüzeri Saray'dan vazife ve gelir bağlanmadan azledilerek çıkarılırlardı. Bu defada has odalı arkadaşları araya girerek, padişahı tatlı sözlerle ikna eder, ağaların uzun yıllar verdikleri emeklerin hatırına kabahatlerini affettirerek, emeklilik maaşı tahsis edilmesini sağlardı.

2.14. Has Oda'dan Çıkma

Has Oda'ya gelene kadar genellikle uzun yıllar geçiren ağaların büyük bir kısmı arz ağaları silsilesine dâhil olmadan kendi talepleriyle veya öyle uygun görüldüğü için saraydan çıkarılırdı. Fatih Kanunnâmesi'nde, has odalılar çıkmalarda alacağı görevler ve maaşlar da belirlenmiştir. Has odalılar da Enderûn'un diğer koğuşları gibi Sipahi ocaklarına çıkıyorsa da yevmiyeleri onlardan daha yüksektir. Silahdar ve rikabdar dışındaki has odalılar 35'er akçe ile çıkmaları kanundur.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Son dönemde Enderûn'a sadrazam ve vezir çocukları da alındığından onlar için ağa yerine bey tabiri kullanıldığı görülmektedir.

⁴⁰⁶ Cabi Ömer Efendi, *Câbi Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, c.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 1026

⁴⁰⁷ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s.16

Ancak yaptığımız araştırmalarda, XV. yüzyılda 35 akçe verilerek çıkarılan bir has odalıya rastlanmamıştır. Örnekleyecek olursak; II. Bayezid döneminde Has Oda'dan çıkanlara sipahi oğulları zümresine dâhil edilerek, 27 ile 28 akçe arasında değişen **acemilik** verilmiştir.⁴⁰⁸ Yavuz Sultan Selim tahta çıktıktan birkaç ay sonra Has Oda'dan çıkan, Cafer, Ramazan, Mustafa, Hasan ve Mehmed'e 22'şer akçe **acemilik**, aynı yılın sonunda çıkan Ferhad, Yusuf, Rüstem ve Yusuf'a 25'er akçe **acemilik** verilerek sipahi oğulları zümresine dâhil edilmişlerdir.⁴⁰⁹

XVI. yüzyılda da has odalılara çıkmalarda verilenler Fatih'in belirlediği 35 akçenin çok altındadır. Yavuz dönemi örnekleri incelendiğinde has oda ağalarına 22 ile 26 akçe arasında değişen gelirlerle sipahi ocaklarına çıktıkları görülmektedir.⁴¹⁰ Kanunî döneminin başındaki çıkmalar incelendiğinde, Yavuz Sultan Selim döneminde olduğu gibi has odalıların 25 ve 26 akçe ile sipahi oğullarına dâhil oldukları görülmektedir.⁴¹¹ Kanunî döneminde Has Oda'dan çıkmalarda daha üst düzey görevler verildiği bilinmektedir. Sultan III. Mehmed döneminde 31 Aralık 1599'da, yapılan düzenleme ile Enderûn Koğuşlarında bulunan ağaların çıkmalarda alacakları para ve vazifeler tekrar kanun haline getirilmiştir. Buna göre Has Oda'dan çıkan ağalar 30 akçe ile sipahi oğullarına dâhil olmaları kanun haline gelmiştir.⁴¹² Bu miktar Fatih Kanunnâmesi'nde belirlenen 5 akçe daha azdır. Saray teşkilatıyla ilgili Fatih'in kanunları titizlikle uygulandığına dair birçok örnek olmakla birlikte, has odalılara çıkmalarda 35 kuruş verilmesiyle ilgili hükmün, yaklaşık yüz yıl sonra dahi uygulanmıyor olması oldukça dikkat çekicidir.

⁴⁰⁸ 9 Muharrem 899-20 Ekim 1493'de Has Oda'dan çıkan Mustafa'ya 28 akçe acemilik verilirken, 11 Cemaziyevvel 899-17 Şubat 1494'de çıkan Haydar'a 27 akçe verilerek sipahi oğulları cemaatine dâhil edilmiştir. TSMA. D.10048, y.1b,

⁴⁰⁹ TSMA. D.10048, y.2a-2b

⁴¹⁰ 5 Za 922-27 Kasım 1516'da Himmet, Mahmud, Süleyman ve Osman'a 22'şer akçe, 1 Cemaziyelahir 923-1517'de Semender, Murat ve Yahya'ya 25'er akçe, 7 Ramazan 924-12 Eylül 1518'de Ahmed, Faik ve Faik'e 26'şar akçe, 12 Za 925-5 Kasım 1519'da Mesih ve Cafer'e 25'er akçe verilerek sipahi oğulları zümresine dâhil edilmişlerdir. TSMA. D.10048, y.3a, y.3b, 29 Z 899-30 Eylül 1494

⁴¹¹ 1 Za 926-13 Ekim 1520'de çıkan altı kişiden Lütfü'ye 28 akçe verilirken, Perviz, Musa, Ferruh, Behram ve Hüsrev'e 26'şar akçe verilmiş, 2 Z 927-3 Kasım 1521'de çıkan beş kişiden Hamza'ya 27 akçe, Ömer ve Behram'a 26'şar akçe, Cafer ve Yusuf'a 25'e akçe verilmiştir. D.10048, y.3, y.4a 29 Z 899-30 Eylül 1494

⁴¹² TSMA.E.1120/28, 13 C 1008-31 Aralık 1599

XVII. yüzyılda Has Oda'dan çıkmalarda sipahi oğulları zümresine çıkmalar azalmış, müteferrikalık,⁴¹³ çaşnigirbaşılık,⁴¹⁴ küçük defterdarlık,⁴¹⁵ Mısır beyliği,⁴¹⁶ beylerbeyilik,⁴¹⁷ küçük ruznamçecilik,⁴¹⁸ çavuşbaşılık⁴¹⁹ ve kapıcıbaşılık⁴²⁰ vazifeleriyle çıkmalar başlamıştır.⁴²¹ XVIII. yüzyılda bu vazifelere ilave olarak tevliyetlerle çıkmalar eklenmiştir.⁴²² Has odalılarının gelirleri gibi çıkmalarda aldıkları vazife ve gelirler de zaman içinde artmıştır.

2.15. Has Oda'dan Çıkmalarda Yapılan Merasim

Genel olarak Has Oda'nın üst rütbeli ağalarının Saraydan çıkmalarında merasim yapıldığı bilinmektedir. Kimi zaman ise padişahın önem verdiği ağalardan birinin çıkmasında padişahın emri ile merasim yapılırdı. Konuyla ilgili bulduğumuz en önemli örnek, Sultan IV. Mehmed'in Has Odalı Musahibi Mustafa Ağa'nın 3 Ağustos 1666'da ikinci vezirlikle çıkarken yapılan merasimdir. Musahiplerin vezirlikle çıkmasına da pek rastlanmadığından, Musahib Mustafa Ağa'nın hem terfisi hem de çıkma merasimi sıra dışıdır. Devlet adamlarının merasime katılabilmeleri için Salı günü olmasına rağmen divan yapılmamıştır. Merasime katılmak için Kaymakam Mustafa Paşa, Vezir Mahmud Paşa, Vezir Nişancı Cafer Paşa, defterdar efendi, kapıcıbaşılar, bostancıbaşı, mirahur-ı evvel ve mirahur-ı sâni, av ağaları, kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşı selimî kavuklarıyla mükemmel bir surette Babüssaade önünde

⁴¹³ Baltacı Mustafa Ağa, 12 Ağustos 1655'de Küçük Mirahurluk ve Müteferrikalıkla çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 82

⁴¹⁴ 2 Mart 1653'te Ali Ağa çaşnigirbaşılıkla çıkmıştır. **A.e.**, s. 52

⁴¹⁵ 5 Temmuz 1663'te Recep Ağa ve 12 Temmuz 1666'da Şaban Mehmed Ağa, küçük defterdarlıkla çıkmışlardır. **A.e.**, s. 158

⁴¹⁶ 1 Mayıs 1659'da Turna Mustafa Ağa, mısır beyliği ile çıkmıştır. **A.e.**, s. 135

⁴¹⁷ 12 Aralık 1665'de Hafız Mustafa Ağa, Beylerbeyilikle Hersek Sancağı ile çıkmıştır. **A.e.**, s. 216

⁴¹⁸ 4 Mart 1667'de Yeşilli Mehmed Ağa, küçük ruznamçecilikle, 20 Ekim 1670'de Koca Kenan Paşa-zade Bayezid Bey Küçük Ruznamçecilik ve kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. **A.e.**, s.254, s.344

⁴¹⁹ 8 Mayıs 1668'de Zülfikar Ağa çavuşbaşılıkla çıkmıştır. **A.e.**, s.290

⁴²⁰ 5 Kasım 1667'de Mastıbaşı Osman Ağa, kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. **A.e.**, s.344

⁴²¹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.338

⁴²² Konuyla ilgili bkz. 1775'de Has Oda Ağalarından Mahmud Bey'e Ayasofya'da Sultan Mahmud Kütüphanesi ve imareti vakfı ile Galata'da Sultan Mahmud'un validesi mektup ve sebilhane vakfının tevliyeti tevcih edilmesine ilişkin Sultan I. Abdülhamid'in beratı için bkz. TSMA.E. 5424/6-9-741/25, 1188.Za.27-29 Ocak 1775; Has Odalı İsmail'in çıkmasıyla ilgili bkz. TSMA. E.5425/68-744/21, 1243.S.25-17 Eylül 1827

hazır bulunmuşlardır. Saray'dan ikinci vezirlikle çıkması ferman buyurulan Musahip Mustafa Ağa, vedalaşmak için padişahın huzuruna girip elini öptüğünde, biri kürklü biri sade iki hilat giydirilerek taltif edilmiştir. Babüssaade önüne çıkan İkinci Vezir Musahip Mustafa Paşa'ya padişahın emri ile Has Ahır'dan murassa rahtla süslenmiş bir at, Kaymakam Paşa'ya da altın zincir ile süslenmiş bir at ihsan edildiğinden bu atlara binmişler, Babüssaade önünde toplanan diğer devlet erkânı ile birlikte Bâb-ı Hümâyuna doğru ilerlerken, musahipler ve musahip cüceler alayın önünde yürümek üzere görevlendirilmişti. Önde musahipler arkada devlet erkânının bulunduğu alayla, padişahın ihsan ettiği saraya kadar ulaşan İkinci Vezir Musahip Mustafa Paşa, burada alaya katılan vezirlere samur kürk, diğer erkâna statüsüne göre kürk ve hilatler hediye etmiştir. Merasime katılan Saray ağalarından kapı ağasına kürk giydirilip, hazinedarbaşı ve kilercibaşına 40'ar altın verilmiştir. Padişah bu merasimi Kaymakam Paşa Sarayı'ndan izlemiştir. Has Oda'dan çıkma merasiminin ertesi günü Şeyhülislam Minkarizade Efendi ve Vaiz Vani Efendi ve Nakibüleşraf Kudsizade Efendi ve kadıaskerler Musahip Mustafa Paşa'yı tebrike gittiklerinde, onlara da samur kürkleri ihsan edilmiştir.⁴²³ Padişahın gözde musahiplerinden Mustafa Ağa'nın Saray'da bulunduğu sürede padişahın ihsanlarıyla ulaştığı zenginliğe de işaret eden bu merasim, şüphesiz Has Oda'dan her çıkan ağa için icra edilmiyordu. Dönem tanıklarının hatıralarıyla ilgili kayıtlar çok çok az olduğundan benzer örneklere rastlanamamıştır.

2.16. Has Odanın Hiyerarşik Yapısı

Has Oda'nın hiyerarşik yapısı da Enderûn'daki diğer koğuşlardan farklı ve kendisine özeldir. Öncelikle koğuşun amiri olan has odabaşı, Enderûn'un diğer amirlerinden farklı olarak hem Babüssaade Arz Ağaları içinde hem de Has Oda arz ağaları içinde yer alır. Has Oda'nın içinden yetişen zülüflü ağalardan oluşan Has Oda Arz Ağaları; silahdar, çuhadar, rikabdar ve XVII. yüzyıl ortalarına kadar doğancıbaşıdır. Doğancıbaşılığın lağvından sonra dülbend ağası arz ağaları arasına dâhil olmuştur. Enderûn diğer koğuşlarının zabitleri olan hazine, kiler ve seferli kethüdaları da Has Oda'dan atanmaktadır. Kethüdalar görev yaptıkları sürece Has

⁴²³ Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi, s.244

Odalı olarak kabul edilir, mensubu oldukları koğuştaki ile birlikte Has Oda'dan bazı gelirleri almaya devam ederdi. Arz ağaları terfi silsilesinde yer aldıklarından aralarından uygun görülenler bazen silahdarlığa dahi terfi ettirilirdi. Has Oda'nın tertibi ve teşrifatından sorumlu miftah ağası, peşkir ağası ve köşe peşkir ağalarından oluşan zabitler terfi ederek arz ağalarının en altındaki dülbend ağalığına yükselirdi. Padişahın daima yanında olan ve her türlü hizmetini gören Has Oda eskileri zabitlerin altında bir statüde olduklarından terfi ederek köşe peşkir ağalığına yükselirlerdi. Çalışmamızda Has Oda'nın bu hiyerarşik yapısı dikkate alınarak, önceki çalışmalardan farklı olarak dört sınıf olarak değerlendirilmiş ve Resim-14'de yer alan şema hazırlanmıştır. Zabitler maaş ve gelir bakımından has odalılarla eşit gelire sahipse de vazifeleri ve statüleri itibariyle ayrı bir yer teşkil ettiklerinden ayrı bir sınıf olarak kabul edilmiştir.

2.16.1. Has Oda Arz Ağaları/ Arz Ağası Olmanın Anlamı

Has Oda arz ağaları padişahın en yakınında hizmet etmek üzere seçilmiş saygın saray ağalarıdır. Saraydaki ağaların ve devlet ricalinin yazılı ve sözlü taleplerini padişaha iletmekle görevlidirler. Her biri bazı sözlü talepleri yazıya dökerek belge de üretmektedir. Arz Ağaları içinde yer alan ve Has Oda Koğuşu'nun da amiri olan Has Odabaşı ayrıcalıklı bir konum işgal eder. Şöyle ki; Babüssaade Arz Ağaları ve has oda arz ağaları içinde yer alan tek ağadır. Sarayın en önemli iki teşkilatında önemli vazifeler icra eder. Padişahın daima yanında durur, kıyafetlerini giydirir, sofrasına yemek koyar, traş olurken dahi padişahın hayatını korumak için her an müdahale etmeye hazır bekler. Has Oda Hazinesinin sorumluluğunu taşır. Bunların yanında diğer has oda arz ağaları gibi padişahın yakın koruması ve en yakın hizmetlisidir. Silahdar, padişahın kıymetli kılıçlarını ve silahlarını muhafaza eder ve merasimlerde kılıcını taşır. Sorumluluğunda padişahın silahlarından oluşan kıymetli bir hazine vardır. Has odalılarının terbiyesinden sorumludur. Çuhadar ağa, merasimlerde daima padişahın yanındadır ve içeceği suyu altın matara içinde taşır. Padişahın kürklerini muhafaza eder. Rikabdar ağa, padişah ata binerken rikabını tutar. Çizmelerini ve pabuçlarını giydirir yedeklerini taşır. Doğancıbaşı, ava giderken padişahın yanında

bulunur, avcuların padişaha sunmak için getirdikleri avları padişaha arz edip, getirenlere bahşişlerinin dağıtılması işleriyle ilgilenmektedir. Dölbend ağası, padişahın sarıklarını, sorguçlarını, giydiği çamaşırları muhafaza etme yanında, Hırka-i Saadet ve kutsal emanetlerin bakımı ve temizliğiyle ilgili işlemleri de takip etmektedir. Arz ağalarının her birinde, Padişahın kullanımına mahsus kıymetli silahları, su matarası, kürkleri, sorguçlarından oluşan çok kıymetli ve özel hazinelerin zimmeti bulunurdu.

2.16.2. Has Odalı Kethüdarlar

Has Oda'nın ikinci sınıfı olarak nitelendirebileceğimiz, birçok kaynakta Has Oda'ya dâhil oldukları belirtilmeyen, ancak terfileri Has Oda'dan yapılan ve Has Oda'ya ait bazı gelirlerden yararlanan hazine kethüdası, kiler kethüdası ve seferli kethüdası da, has odalıdır. Enderûn koğuşlarındaki ağaların taleplerini yazılı olarak padişaha arz edebilirler, koğuş içinde alınan eğitimi, ağaların terbiyesi ve koğuşun düzeninden sorumludurlar. Gerektiğinde koğuş ağalarını cezalandırma yetkileri bulunmaktadır. Hazine kethüdası, Hazine Koğuşu'nun amirliği yanında Enderûn Hazinesi'nin iş ve işlemlerini de takip etmektedir. Kiler kethüdası, padişah kilerindeki erzak ve yiyeceklerin hesabını tutar ve kilere nezaret ederdi. Ayrıca padişah sofrasında kullanılacak kıymetli servis tabakları ve kaşıklarının zimmetini taşırdı. Seferli kethüdası, amir olarak yaptığı vazifelere ilave olarak, koğuş ağalarının hazırladığı buhur suyunun padişaha ve Saray'ın ve devletin önemli ricaline takdimiyle ilgili işlemleri takip ederdi.

2.16.3 Has Odalı Zabitler

Has Oda'nın zabitleri Has Oda'nın ve Enderûn'un düzeninden sorumludur. Has Oda'nın üçüncü sınıfını oluştururlar. Terfi silsilesi içinde arz ağalığına yükselene kadar, yaptıkları görevlerle, Has Oda başta olmak üzere tüm Enderûn'un intizamından, maaşlarının ve inamlarının dağıtımından, merasim yerlerindeki teşrifatın uygulanmasından sorumludurlar. Arz ağalarından sonra gelen; miftah ağası Has

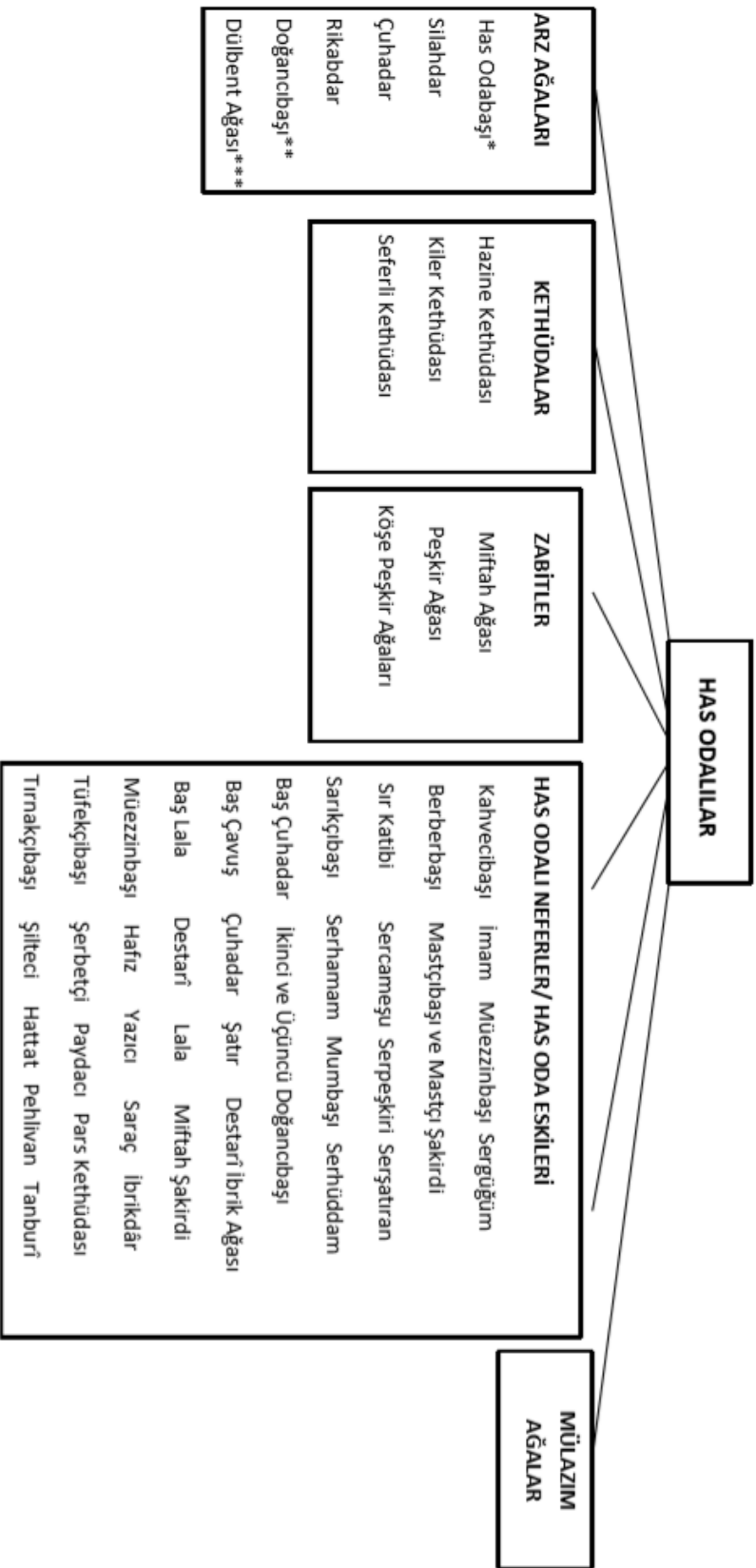
Oda'nın zabıtlığını yaptığı gibi, Enderûn ve Has Oda'nın inam ve bahşişlerinin dağıtımını da yapar.⁴²⁴ Peşkir ağası, padişahın kullandığı peşkir ve havlulardan sorumlu memurdur. Miftah ağasının da muavinidir. Aşağı koğuşlardaki ağaların cezalandırılmasıyla ilgili işleri takip eder. Köşe Peşkir Ağaları, dört kişiden oluşur. Vacibu'r-reaya ağalar olarak da adlandırılan bu ağalar, merasimlerde ve saray eğlencelerinde teşrifatla ilgili işlemleri takip ederlerdi. Her biri padişahın oturduğu mekânın birer köşesinde yer alan şemsiyelerin altına oturarak, ağaların padişahın yanında nöbetleşe ayakta durmalarını, yorulanların dinlenmelerini sağlardı. Biniş peşkir ağası, binişlerde ve göç-i hümâyunlarda görevleri icabı saraydan ayrılamayan ağaların vazifelerini icra ederdi.

2.16.4. Has Oda Eskileri

Padişahın en yakın hizmetkârlarından oluşan Has Oda Eskileri arasında; kahvecibaşı, berberbaşı, sarıkçıbaşı, tırnakçıbaşı, baş lala, başçuhadar, başçavuş, müezzinbaşı, sır kâtibi ve tüfekçi başı, hünkâr imamı, mastçıbaşı, hamamcıbaşı, mumbaşı, sercameşu, sergügüm, serpeşkirî, serşatıran, serhamamî, serhüddam, ikinci ve üçüncü doğancı, ikinci ve üçüncü çuhadar, şatır, müezzin, lala, mastçı şakirdi, miftah şakirdi, hafız, yazıcı, saraç, şerbetçi, paydancı, şilteci, nöbetçi başı, pars kethüdası ve musahipler bulunurdu. Unvanlarından da anlaşılacağı üzere Enderûn'da ve Saray'da bulunan sınıfların amirliğini yapan bu ağalar, Enderûn yanında Birûn teşkilatıyla ilgili işleri de takip etmektedirler. Çalışmamızda has odalılarını kendi içinde sınıflara ayırarak farklı statüleri ortaya koyuyorsak da, bu ağaların her biri Saray'da bulunan bir teşkilatın işleyişiyle ilgili sorumluluklar taşımaktadır.⁴²⁵

⁴²⁴ Krş. Abdülkadir Özcan, "Zabit", *DİA*, c.34, 2007, s.182-183

⁴²⁵ Arz Ağaları ve Has Oda Eskileri bölümlerinde konuyla ilgili daha detaylı bilgilere yer verildiğinden burada tekrar edilmemiştir.

*Has Odabaşı, Babüssaade Arz Ağaları Teşkilatının da içindedir.

**Doğançabaşılık 17. yüzyılın ikinci yarısında lağvedilmiştir.

***Dülbent Ağası, 17. yüzyılın ikinci yarısında Arz Ağaları arasına katılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PADİŞAHIN HAS ODASI VE MİMARİSİ

3.1 Padişahın Gözünden Has Oda

Fatih'in inşa ettirdiği iki katlı Has Oda, padişahlık kurumunun ihtiyaçları gözetilerek hazırlanmıştır. Aynı dönemde inşa edilen ve iki katlı dördü plan düzenleriyle benzer özellikler gösteren Fatih Köşkü ve Çinili Köşk'ten farklı olarak Has Oda padişah tahtının yer almasıyla ayrıcalık göstermektedir. Has Oda, padişahlar tarafından şehzadelerin sünnetlerinde yapılan şenliklerde, culüs tahtına otururken muayede-i havasta, divanhane olarak elçi kabulleriyle, saray ve devlet adamlarını kabullerinde ve kızlarının çeyizlerinin serildiği ve seyredildiği yer olarak⁴²⁶ kullanılmıştır. Ayrıca Has Oda'da bulunan kutsal emanetlerin varlığı, saltanat kaidelerini derinden etkilediği gibi, kandillerde, Cuma gecelerinde, Ramazan ayında, Arefe günlerinde ve bayramlarda dini ve geleneksel ritüellerin yaşanmasıyla kutsallık da atfedilen özel bir mekâna dönüşmesini sağlamıştır.

3.1.1. Cülus Merasimlerinde Has Oda

Babasının ölüm haberini alarak sancaktan gelen şehzadeler ilk olarak Has Oda'da bulunan tahta oturur ve burada saray ağalarının biatlarını kabul ederdi.⁴²⁷ İç **cülus** adı verilen bu merasim Yavuz Sultan Selim'in Hırka-i Saadet'i taht odasına yerleştirmesiyle birlikte saygın dinî bir hüviyet de kazanmıştır. Tahta geçen yeni

⁴²⁶ IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan ile II. Vezir Musahib Mustafa Paşa'nın düğün merasiminde sultan efendinin çeyizi Has Oda'ya serilmiştir. Vezirler, ulema, yeniçeri ağası ve bölük ağaları padişahın izni ile Has Oda'ya girerek kıymetli eşyalardan oluşan çeyizi görmüştür. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s.444

⁴²⁷ Sancığından tahta çıkmak üzere İstanbul'a Topkapı Sarayına gelen Şehzade II. Selim Has Oda'daki tahta oturduğunda merasime İstanbul'da bulunan Şeyhülislam Ebussud Efendi'de katılmıştır. **Tarih-i Selânikî**, c.I., s. 42, ayrıca Sultan III. Murad'ın Has Oda'daki tahta oturmasıyla ilgili bkz. **A.e.**, s.99-100; Zeynep Tarım Ertuğ, **XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri**, Ankara 1999, s. 56-70

hünkârın Has Oda'da Hırka-i Saadet'in yanında iki rekât namaz kıldıktan sonra, gerçekleşen iç cülûs merasimine, kimi zaman sadrazam, şeyhülislam ve nakibüleşraf da katılmaktaydı.⁴²⁸ Sultan IV. Mehmed'in, Has Oda'da yapılan iç cülûsuna sadrazam, şeyhülislam, kadı asker, ulema ve defterdarın da katılması sıra dışı bir durumdur.⁴²⁹

Şehzadelerin Topkapı Sarayı Haremi'nde kafes arkasında yaşamaya başlamasından sonra, tahta çıkacak şehzadeye ölen padişahın naaşı da Has Oda'da gösterilmeye başlanmıştır.⁴³⁰ Mesela, Sultan III. Ahmed güneşin doğuşundan iki buçuk saat sonra, Harem Dairesinin Has Oda yönüne açılan kapısından çıktığında has odalılar karşılaşmış, silahdar ve çuhadar ağa koltuklarına girerek Hırka-i Şerif odasına getirip, orada kurulu bulunan tahta oturtmuştur. Sultan III. Ahmed, tahta oturmadan önce, Hırka-i Saadet'in yanında iki rekât şükür namazı kılmış, ilk olarak silahdar ardından çuhadar ve tüm has odalıların biatlarını kabul etmiştir.⁴³¹ Padişah Hırka-i Şerif'in yer aldığı taht odasında Has Odalı ağaların biatlarını kabul ettikten sonra, kapı ağaları ve diğer koğuş ağalarını daha geniş ve ferah bir alan olan Mermer Sofa'ya hazırlanan tahtta kabul etmektedir. Sırası gelen şehzadelerin ilk olarak Has Oda'da tahta oturma geleneği saltanatın sonuna kadar uygulanmıştır.⁴³²

3.1.2. Arefe Divânı ve Bayramlaşma Merasimlerinde Has Oda

Ramazan ve Kurban bayramlarından bir gün önce yapılan Arefe divanları XVII. yüzyılda padişahlık kurumunun merkezi olan Has Oda'da yapılmaktadır. Arefe günü öğle namazından sonra ikinci avluda cavuşbaşı ve Divan-ı Hümâyün çavuşları

⁴²⁸ Sultan İbrahim'in 1640'da bu mekânda tahta oturmasıyla ilgi bkz. **Târîh-i Nâimâ**, İstanbul, 1281-83, c. III, s. 452; Sultan II. Mustafa'nın tahta çıkışı, **Nusretnâme**, s. 2, Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışı için, **a.e.**, s. 629, Sultan II. Mahmud'un tahta çıkışı, Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 234

⁴²⁹ Merasim sonrası Müftü Abdürrahim Efendi'ye samur kaplı beyaz sof, Sadrazam Hacı Mehmet Paşa'ya samur kaplı serasker üst ve sade seraser üst giydirilmiştir. Kadı asker efendilere ve ulemadan üç efendiye hilat giydirilmiştir. Defterdar paşaya samur kaplı seraser kaftan giydirilmiştir. TSMA. D. 1995, y.3b, 1058-1649

⁴³⁰ Dündar Ali Kılıç, **Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi**, Tarih Düşünce Kitapları, 2004, s. 44-45

⁴³¹ **Nusretnâme**, s.629-630

⁴³² Sultan İbrahim'in 1640'da bu mekânda tahta oturmasıyla ilgi bkz. **Târîh-i Nâimâ**, İstanbul, 1281-83, c. III, s. 452; Sultan II. Mustafa'nın tahta çıkışı, **Nusretnâme**, s. 2, Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışı için, **A.e.**, s. 629-630, Sultan II. Mahmud'un tahta çıkışı, Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 234

divan merasimleriyle hazır olup, mehter vurulmaya başlar, Has Ahır'dan seçilen gösterişli atlar kıymetli raht takımları ve binicileriyle gösteri yapardı.⁴³³ Padişah ikinci vaktinde Has Oda'ya geçerek namazını burada kılar Kur'an-ı Kerim dinledikten sonra, kışları Şadırvanlı Sofa'daki seki üzerine⁴³⁴ yazları Mermer Sofa'ya konulan arefe tahtına⁴³⁵ (Resim-15) oturarak Birûn halkının katıldığı Arefe Divânını yapardı.⁴³⁶ XVIII. yüzyıldan itibaren arefe tahtı Arz Odası önüne konulmaya başlamıştır.⁴³⁷

Resim-15
Sultan I. Ahmed'in yaptırdığı Arefe Tahtı,
TSM, 2/1652

⁴³³ Zeynep Tarım Ertuğ, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri", **Prof. Dr. Mübühâ S. Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul 2006, s.573-594

⁴³⁴ **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 129

⁴³⁵ Sultan I. Ahmed tarafından yaptırılan Arefe Tahtı kıymetli mücevherle yapılmış ve kubbesi altınla süslenmiştir. Bugün Topkapı Sarayı Hazine Koleksiyonu'nda bulunan eser 2/1652 envanter numarasında yer almaktadır.

⁴³⁶ Kılıç, **İmparatorluk Seramonisi**, s. 119

⁴³⁷ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 112-114

Arefe günü Birûn halkıyla divan akdeden padişah, bayram sabahı da ilk olarak Has Oda'ya gelir, sabah namazını burada kimi zaman cemaatle kılardı. Bayram namazı için alayla camiye gitmeden önce **muayede-i havas** denilen has odalılar ve iç halkının bayramlaşma merasimi gerçekleştirirdi. Bayramlaşma merasimleri de kış mevsimlerinde Şadırvanlı Sofa'da⁴³⁸ yazları Mermer Sofa'da gerçekleştirilirdi. Altın bayram tahtına oturan padişahın huzuruna, (Resim-16) en güzel kıyafetlerini giymiş⁴³⁹ altın sırmalı üsküfleriyle has odalılar, hazineliler, doğancılar, kilerliler ve seferli koğuşu ağaları⁴⁴⁰ ve kapı ağaları gelip padişahın eteğini öperek bayramlaşır ve tekrar aynı düzende zabitleriyle birlikte koğuşlarına dönerlerdi.⁴⁴¹ Saray halkının bayramlaşması tamamlandıktan sonra alayla Bayram namazının kılınacağı camiye gidilirdi.⁴⁴² Kurban bayramında Cami dönüşünde kurban kesilirken, kimi zaman padişahlar kendi kurbanlarını Has Oda'da kesmektedir.⁴⁴³

Resim-16

Has Oda'ya kurulan Bayram Tahtı,
TSM. 2/2825

⁴³⁸ 15. ve 16. yüzyıllarda padişahlar, Şadırvanlı Sofa'daki seki üzerine yerleştirilen tahta oturarak günlük işlerini yürütür, toplantı ve görüşmelerini yaparlardı. Enderûnlu ağaların bayramlarda padişahın eteğini öptükleri yerlerden biri de bu mekândır. **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı.**, s. 129

⁴³⁹ Enderûnluların kimi atlas, kimi diba, kimi seren, kimi şib kaftanlar kuşanır; buna göre ince ve güzel çamaşırlar kumaş ve sırmalı takyeler kuşaklar kumaş terlikler giyerler ve türlü hoş buhur anber ile kokulanırlar. **Târih-i Gilmânî**, s.148-149

⁴⁴⁰ Hazine, Kiler ve Seferli koğuşu ağalarının kethüdalarıyla birlikte padişahın bayramını tebrik etmek üzere gelip, koğuşlarına birlikte dönmeleriyle ilgili bkz. **Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitane**, s.20

⁴⁴¹ Enderûn ağaları koğuşlarına döndükten sonra da birbirlerinin bayramını tebrik eder ve bayram boyunca eğlenceler düzenlemeleriyle ilgili bkz **Târih-i Gilmânî**, s.149

⁴⁴² Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 114

⁴⁴³ 11 Mayıs 1699'da Sultan II. Mustafa Has Oda önünde iki kurban kesmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'îyînâmesi**, s.321

3.1.3. Şehzadelerin Sünnet Şenliklerinde Has Oda

Has Oda, cülus ve bayramlaşma gibi merasimler kadar şenliklerin ve eğlencelerin de merkezidir. Padişahların erkek çocuklarının sünneti taht odasında Hırka-i Saadet'in yanında yapılırken, eğlenceler Has Oda, Şadırvanlı Sofa veya Mermer Sofa'da gerçekleştirilmekteydi. XVI. yüzyılda sünnet şenlikleri de minyatürlerin konuları arasında yer aldığından, mekânın eğlencelerde kullanımı hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olabilmektedir.

Resim-17

Kanunî'nin Has Oda'da Eğlence Meclisi,
Şehzadeleri Mehmed ve Cihangir'in sünnet düğününde Şadırvanlı Sofa,
Arifi, **Süleymanname**, TSMK. H.1517, y. 412a

Has Oda'da yapılan şenliklerle ilgili ilk minyatür, Kanunî Sultan Süleyman'ın oğulları Mehmed ve Cihangir'in sünnet olması şerefine Has Oda Şadırvanlı Sofa'da yapılan eğlenceyi konu almıştır.⁴⁴⁴ (Resim-17) Kanunî Sultan Süleyman, Şadırvanlı

⁴⁴⁴ Kanunî'nin şehzadeleri Mehmed ve Cihangir'in sünnet düğününde Has Oda Şadırvanlı Sofa'da düzenlediği eğlence meclisi, Arifi, **Süleymanname**, TSMK. H.1517, y. 412a

Sofa'da yer alan seki üzerine yerleştirilen tahtında otururken, kapı ağası ve has odabaşı ellerinde yemiş tabaklarıyla servise hazır beklemektedir. Sekinin altında, şadırvanın yanında önlerinde yemişleri ve içecekleriyle oturan hanende ve sazendeler, kendileri de eğlenerek musiki icra etmektedirler. Şehzadelerin dinlendikleri odayı ve yatağı göstermeyen minyatürün en önemli özelliği, üst kotta Harem dairesinde yer alan balkonlu bir mekânda Hasekilerle has odalıların karşılıklı oturuyor olmasıdır. Has odalıların Harem dairesindeki kadınlarla görüşmeleriyle ilgili kroniklerde bilgi yoksa da, minyatür eski Türk adetlerinden olan toyla ilgili geleneklerin saray eğlencelerinde uygulandığını düşündürmektedir.

Resim-18

Sultan III. Ahmed'in Şehzadelerinin Sünnet Merasiminde Mermer Sofa,
Vehbî, *Surnâme*, 1720, TSMK. A.3593, y. 174b-175a

Has Oda'nın kapalı ve açık alanları sonraki yüzyıllarda da şehzadelerin sünnet merasimleri için kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin Sultan IV. Mehmed, çok küçük yaşta tahta çıktığından, Has Oda'daki tahtta Veziriazam Murad Paşa'nın kucağında, Cerrahbaşı Derviş Ağa tarafından sünnet edilmiştir.⁴⁴⁵ Sultan IV. Mehmed şehzadelerinin sünnet merasimlerini günlerce süren şenliklere kutlarken sünnetlerini

⁴⁴⁵ Cerrahbaşı Derviş Ağa'ya ihsan edilen sınırsız altın dışında sünnet işlemi sırasında kullanılan gümüş leğen ve ibrik de ihsan edilmiş, Saray'da bir hafta şenlik yapılmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 26

Has Oda'da yaptırmıştır.⁴⁴⁶Şehzadelerin sünnetinin Has Oda'da yapılması geleneğine Sultan III. Ahmed'de uymuştur. Has Oda Mermer Sofa'da yapılan sünnet şenliklerini tasvir etmek üzere hazırlanan minyatür,⁴⁴⁷ şehzadelerin yattığı Bağdad Köşkü'nü, İftariye Köşkü'nü, havuz kenarındaki mermer tahtı tüm mefruşatıyla belgelemektedir. (Resim-18) Sünnet olmuş şehzadeleri Bağdad Köşkü'nde dinlenirken gösteren minyatür, saraya girme şansını yakalamış seyyahların anlattıkları gibi; istendiğinde aşığı indirilerek bir mekân oluşturmak üzere tasarlanmış kıymetli kumaşlardan hazırlanan kalın perdelerin kullanımıyla ilgili bilgi sunmaktadır.

3.1.4. Elçi Kabullerinde Has Oda

Fatih, Has Oda Dairesi'ni yaptırırken Arzhane'yi divanhâne olarak tasarlamış olmalıdır. Mekânın sonraki yüzyıllardaki kullanımını incelendiğinde, divanhane olarak kullanıldığı görülmektedir. XVII. yüzyıl seyyahları padişahların divan günlerinde ağalarla, önemli görevlere gitmek üzere izin alacaklarla veya taşradan İstanbul'a dönen ve bilgi vermek isteyen devlet görevlileriyle burada görüşüğünü kaydeder.⁴⁴⁸ Arzhane'de padişahın oturduğu sedirin üzerine altınla örülmüş zengin halılar serilmekte, bunların üzerine değerli inciler dikili koyu kırmızı kadife örtüler örtülmektedir. Duvarları kıymetli çinilerle kaplı, pencereleri perdesiz olarak tanımlanan bu oda,⁴⁴⁹ divanhâne olarak kullanılan Arz Odası'nın mefruşatını da hatırlatmaktadır. Padişahın görüşmeler için sıklıkla kullandığı Arzhane'de zaman zaman elçi kabulleri de yapılmıştır. Örneğin 1696 yılında İran Şahı Hüseyin Şah'ın tahta geçmesi üzerine gönderdiği elçisi Ebü'l Masûm Han'ın Sultan II. Mustafa ile görüşmesi Arz Odası'nda değil Arzhane'de gerçekleşmiştir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ A.e., s. 440-442

⁴⁴⁷ Vehbî, **Surnâme**, 1720, TSMK. A.3595, y. 174b-175a

⁴⁴⁸ İlginç fiskiyeleri olan bir salona ve içinde altın kakmalı gümüş tabaklar ile ve Acem halılarıyla dolu küçük bir odaya bitişik olduğunu tarif etmektedir ki, Şadırvanlı Sofa ile Has Odabaşı Dairesi ve Has Oda Hazinesi'ni işaret eden bu bilgiler mekânın Arzhane olduğunu ortaya koyar.

⁴⁴⁹ **Büyük Efendi'nin Sarayı**, s. 24-25

⁴⁵⁰ **Nusretnâme**, s. 256-257

Tıpkı Arz Odası'nda elçi kabullerinden önce mefruşatının daha gösterişli örtülerle değiştirilmesi gibi Arzhane'de bulunan mefruşat da değiştirilmiştir. Padişahın oturduğu sedirin üzerine inci, elmas, yakut işlenmiş murassa zerbaft kumaş makat ve yastıklar konmuş, ocağa ocak yaşmağı örtülmüş, yere ağır zerdûz halı serilmiş, duvarlar perdelerle kaplanmıştır. Hünkârın oturacağı yer minderlerle yükseltildikten sonra samur makat döşenmiştir. Kubbeye çiçek şeklinde elmas şebeke, altıntop teller ile iri inciler ve kemerine zümrütler asılmıştır.

Resim-19

Şadırvanlı Sofa'dan Arzhane'ye Giriş Kapısı
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda'nın yazlık odaları olarak kullanılan Mermer Sofa da içerisi gibi süslenmiştir. Altın tahtın, sağına ve soluna abanoz ağacından iki taht kurulmuş, hepsinin üzeri samur makatlar ve murassa yastıklarla döşenerek, köşelerine mücevher sorguçlu padişahın sarıkları yerleştirilmiştir. Tahtın üzerine her biri ceviz büyüklüğünde 40-50 elmas, yakut ve lâller dertop olarak zincirlerle asılmıştır. Düzenlemenin en dikkat çekici unsuru, Kâbe Kapısı'nın⁴⁵¹ Has Oda Çeşmesi üzerine konmasıdır.⁴⁵² Arzhane

⁴⁵¹ Sultan I. Ahmed döneminde yapılan onarımlarla yenisiyle değiştirilerek getirilen Kâbe'nin Tövbe Kapısı'nın kanadı halen Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Koleksiyonu'na kayıtlıdır. TSM. 21/128

⁴⁵² Nusretnâme, s. 256

padişahların diğer saraylarda yaşamaya başlamasıyla birlikte divanhane özelliğini kaybetmiş, Hırka-i Saadet ziyaretine gelen devlet erkânının beklediği bir mekân olarak kullanılmıştır. (Resim-19)

3.1.5. Padişah Cenazelerinde Has Oda

Fatih, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman Topkapı Sarayı içinde vefat etmediklerinden, naaşlarının yıkanması ve kefenlenmesi taşrada yapılmıştır. Sarayda ilk olarak Sultan II. Selim vefat etmişse de naaşının yıkanıp kefenlendiği yere dair açık bir bilgi yoktur.⁴⁵³ Sultan III. Murad'ın naaşının has odalılar ve kapı ağaları tarafından hazırlanması, gasil ve tekfin işlemlerinin Has Oda Mermer Sofa'da yapılmış olduğunu düşündürür.⁴⁵⁴ Sultan III. Ahmed'in, babası Sultan II. Mustafa'nın naaşının Kuşhane önüne kurulan çerçe altıda yıkanıp kefenlenmesi işlemlerini Arz Odası önündeki saçak altına konulan iskemlede izlemesi,⁴⁵⁵ padişah cenazeleriyle ilgili işlemlerin her zaman Has Oda'da yapılmadığını gösterir. Ancak tahta çıkacak şehzadenin babasının naaşını gördüğü yer her zaman Has Oda olmuştur. Ancak Sultan İbrahim'den sonra vefat eden padişahın naaşının yeniçeri ağası ve ocak ağalarının görmesi kaide olmuşsa da muayene ettiği yer yeni padişahın onayıyla belirlenmektedir.⁴⁵⁶ Örneğin, Sultan I. Abdülhamid'in naaşı Aşçılar Camii'nde ocak ağalarına gösterilmiştir.⁴⁵⁷

Vefat eden padişahların tamamının cenazeleriyle ilgili işlemler hakkında yeterli bilgi bulunmama ile birlikte, Hırka-i Saadet ve kutsal emanetlerin saltanata ait tüm merasim ve olaylarla iç içe olmaya başladığı XVIII. yüzyıldan itibaren

⁴⁵³ Selânikî, naaşının buzlar içinde Darüssaade'de bekletildiğini, cenaze namazının Babüssaade'de Helvahane önünde ahşap bir tahtın musalla taşı olarak kullanılarak kılındığı nakleder. Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî, c.I., Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001, s.100-101

⁴⁵⁴ **Tarih-i Selânikî**, c. II., s. 435

⁴⁵⁵ **Nusretnâme**, s.657

⁴⁵⁶ Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinden sonra Harem'de hapis yaşadığı mekânda öldürülmesinden sonra, vefat eden padişahın cenazesinin yeni padişahın emriyle Yeniçeri Ağası ve ocak ağaları tarafından muayene edilmesi geleneği başlamış olmakla birlikte, sarayın uygun gördüğü bir mekânda kurulan çadırın altında kıyafetleriyle görürlerdi. Kılıç, **İmparatorluk Seremonisi**, s. 160-161

⁴⁵⁷ Diğer işlemlerin Has Oda Çeşmesi etrafında yapılmış olması muhtemeldir. TSMA. E.2808/1-546/46

padişahların cenazelerinin tekfini Has Oda Çeşmesi/Hırka-i Saadet Çeşmesi yanında yapılmaya başlanmıştır. (Resim-20) Vefat eden padişahların cenaze namazları da II. Avlu'ya hazırlanan ahşap bir musalla taşında değil, Has Oda Dairesi önündeki seki üzerine konularak kılınmaya başlamıştır.⁴⁵⁸

Resim-20
Sultan II. Mahmud Sonrası Görünümüyle Has Oda Çeşmesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Hayatlarının her aşamasında Hırka-i Saadet'in yanında olmak isteyen Osmanlı padişahlarının vefatlarından sonra, tahta oturdukları ve peygamberin halifesi sıfatıyla muhafaza ettikleri Hırka-i Saadet'in yanı başında son yolculuklarına hazırlanmak istemeleri de tabiidir. Hırka-i Saadet Odası'nın altın yaldızlı pencere parmaklıklarının dışında, içeriden yükselen Kur'ân-ı Kerîm seslerinin şahitliğinde, dualarla naaşları yıkanırken, yaşarken kurdukları mahremiyeti devam ettirmeleri de mümkün olabilmektedir. Naaşları yıkanıp, kefenlenip, tabuta konduktan sonra, üzeri Kâbe örtüleri, kıymetli şallar ve mücevherlerle süslenmiş tabutları Arzhâne'den geçirilerek Has Oda Dairesi Giriş Kapısı önündeki musalla taşı olarak da kullanılan sekiye götürülmektedir⁴⁵⁹(Resim-21) Padişahlar diğer saraylarda yaşamaya başladıktan sonra

⁴⁵⁸ Kılıç, **İmparatorluk Seremonisi**, s. 161-162

⁴⁵⁹ Sevgi Ağca, **Teşkilatı, Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi**, İstanbul, 2013, s.284

da cenaze merasimleri Topkapı Sarayı'nda yapılmaya devam edilmiştir. Örneğin, Sultan II. Abdülhamid'in naaşı Has Oda Çeşmesi önünde yıkanıp kefenlenirken, devlet erkânı, askerî ve ilmiye sınıfı yanında yabancı ülke temsilcilerinin de katıldığı cenaze namazı Has Oda Dairesi önündeki mermer sekiye konularak burada kılınmıştır.⁴⁶⁰ Son Osmanlı padişahı Sultan VI. Mehmed Vahideddin tahta çıkmak üzere Bağdad Köşkü'nde dinlenirken, Sultan V. Mehmed Reşad'ın naaşı Has Oda Çeşmesi önünde yıkanıp kefenlenmiştir.

Resim-21

Padişah Tabutlarının Konulduğu Has Oda Dairesi Önünde Mermer Seki
Topkapı Sarayı Müzesi

Günümüze Sultan II. Mahmud'un yaptırmış olduğu onarımlar sonrası görünümüyle ulaşan Has Oda Çeşmesi Aynasında Keçecizâde İzzet Molla'nın (ö. 1829) Sultan II. Mahmud'un Has Oda Dairesi'nde yaptığı onarımlar için yazdığı tarih kasidesi yer almaktadır.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Ahmet Refik Bey, "Abdülhamid Naaşı Önünde", **Vakit Gazetesi**, 18 Şubat 1918

⁴⁶¹ *Emirü'l mü'minîn Sultan Mahmud/ Hüdavend-i yegâne fahr-i ecdad
Nihadında cibillidir kerâmet /Ezelden eylemiş Hak hayra mu'tad
O Şâhinşâhın oldu hamdülillah/ Cihan ahd-i hümâyûnunda âbâd
Zamanında olub ma'mur Kâbe/Kılındı Ravza-i Peygamber icad
Yapıldı şimdi Cây-ı Hirka-i pak/Resûlullah ede ol şâhi dilşad
Bu sevbin dâmenidir mültecâmız /İki âlemde andan olur imdad
Mu'in olsun Habibullah o şaha/ Zahir ü dest-giri âl ü evlâd
Şehinşah-ı cihânın sâyesinde/ Kaside eyledim ol câyâ inşad
Medâr-ı fahr-i İzzetdir bu tarih Makam-ı Hirka bâlâ oldu bünyâd 1238"*

3.1.6. Halife/Padişahların Has Odasındaki Kutsal Emanetler

Has Oda'nın kutsal emanetlerin muhafaza edildiği özel bir mekâna dönüşmesi Mısır seferinden sonradır. Mısır hükümdarı Kayıtbay'ın hazinesinde bulunan kutsal emanetlerin, Osmanlı ordusunun şehre girmesinden önce gemiye yüklenerek kaçırılması hedeflenmişse de, el konularak Osmanlı Hazinesi'ne dâhil olmuştur. Yavuz Sultan Selim Kahire'de iken, Mekke Şerifi Berekât'ın oğlu Ebû Numeyy itaatlerini arz etmek üzere gelmiş ve yanında getirdiği hediyeleri sunmuştur.⁴⁶²

Resim-22

Hırka-i Saadetin Muhafaza Edilmesi İçin Kapatılan Niş Dolap
Topkapı Sarayı Müzesi

Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a dönüşünde Hırka-i Saadet, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Uhud Savaşı'nda kırılan dişinin bir parçası, bir tutam Sakal-ı Şerif ile Kâbe anahtarlarını da beraberinde getirdiği konusunda dönem tarihçileri mütefiktirler.⁴⁶³ Topkapı Sarayı'na getirilen kutsal emanetler Has Oda'da bulunan tahtın yanındaki pencere nişi dolaba dönüştürülerek burada muhafaza edilmiştir.⁴⁶⁴ (Resim-22) Baldakenli tahtın arkasındaki pencere nişi, demirden kapı formunda altın yıldızlı kapaklar yaptırılarak dolaba dönüştürülmüştür. Bu dolap günümüze kadar ulaşmış

⁴⁶² Ali Seslikaya, Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Ruznâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yrd. Doç. Dr. Samettin Başol, Tokat, 2014, s. 97; Feridun M. Emecen, **Zamanın İskenderi Şarkın Fatih Yavuz Sultan Selim**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 303

⁴⁶³ Son dönemlerde yazılan bazı tarih kitaplarında, kutsal emanetlerin tamamının Sultan Selimşah ile geldiği düşünülerek, uzun listeler verilmişse de bunlar sehven yazılmış olmalıydılar. Ahmed Râsim, **Osmanlı Tarihi**, Haz. Metin Hasırcı, Emre Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2002, s. 399

⁴⁶⁴ **Zübdetü't-Tevarih**, TSMK., R. 1304, 128b

olmakla birlikte, Hırka-i Saadet Sehпасının arkasında kaldığından ziyaretçilerin dikkatini çekmemektedir.

Hz. Peygamber'den kalan önemli bir diğer kutsal emanet olan Sancak-ı Şerif, (Resim-23) 1594 yılında Şam'dan İstanbul'a getirilerek, Has Oda/Hırka-i Saadet Odası'nda muhafaza edilmeye başlanmıştır.⁴⁶⁵ Orduyla sefere giden Sancak-ı Şerif'in Has Oda'dan çıkarılarak sadrazama teslim edilmesi "*Sefer Alayı*" adı verilen resmi bir merasimle olmaktadır. Ordunun sefere gideceği gün, önceden belirlenmiş bir saatte, Has Oda'da Fetih Sûresi okunmaya başlar, padişah Sancak-ı Şerif'i sandığından çıkararak omzuna alır, yolun iki tarafına dizilen Enderûn hafız ve müezzinlerinin tekbirleri arasında Arz Odası'na taşırdı.⁴⁶⁶ Sancak-ı Şerif seferler dışında Sultan IV. Mehmed'in (Sal.1648-1687) saltanatının ilk yıllarında vuku bulan isyan hareketlerinde de saraydan çıkarılmıştır.⁴⁶⁷ Sancak-ı Şerif nasıl ki seferlere merasimle gidiyorsa, dönüşünde de devlet erkânı istikbal ederdi.⁴⁶⁸

Resim-23
Sancak-ı Şerif Mahfazası,
TSM. 21/29

⁴⁶⁵ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 249

⁴⁶⁶ Sancak-ı Şerif'in sadrazama teslimiyle ilgili bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 107, 120, 464; Padişahlar herhangi bir sebeple saray dışında ise kutsal emanetlerden sorumlu olan ağalardan dülbend ağası merasimle Sancak-ı Şerif'i yerinden çıkararak Arz Odası'na kadar taşır burada devlet erkânının da katıldığı bir merasimle sadrazama teslim ederdi. 4 Nisan 1701'de dülbend ağası tarafından Sancak-ı Şerif teslim merasimi için bkz. BOA. D.358, y. 19b.

⁴⁶⁷ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 39

⁴⁶⁸ Sultan IV. Mustafa'nın Sancak-ı Şerif ile sefere giden sadrazam ve serdar-ı ekremine yazdığı hatt-ı hümayûnunda, Ordunun, Sancak-ı Şerif ve Alemdar Mustafa Paşa ile birlikte İstanbul'a gelmesinin uygun olduğunu ve Sancak-ı Şerif'in istikbalinin lüzumlu olduğunu bildirmektedir. TSMA. E. 806 /53

Sultan III. Murad tahta çıktıktan sonra Mısır'da ortaya çıkan Hz. Peygamber'in kılıcı saraya getirilip padişaha sunulurken Has Oda'da muhafaza edilmeye başlamıştır.⁴⁶⁹ Kutsal emanetlerin sayısında Sultan I. Ahmed döneminde ciddi bir artış olmuştur. Şöyle ki; 1611 yılında onarılan Kâbe'den, Sultan I. Ahmed tarafından altından bir yenisi yaptırılarak değiştirilen, Kâbe'nin eski gümüş yağmur oluğu, dayanıksızlaştığı için Kâbe'nin duvarından çıkarılan ahşap parçasından yapılmış bir asa, Ravza-i Mutahhara'dan yerine elmaslı büyük bir mücevher yerleştirilerek alınan, incilerle bezeli bir altın levha, bu dönemde gelmiştir.⁴⁷⁰ Sultan IV. Mehmed tahta çıktığında Hz. İbrahim'in taş tenceresi (Resim-24) bir şekilde saraya dâhil olmuştur.⁴⁷¹ Tahta çıkan padişahların Kâbe'ye kendi isimlerini taşıyan anahtar yaptırdıklarında⁴⁷² ve her yıl surre alaylarında yenileriyle değiştirilen Kâbe Kapı perdeleri, kuşakları, iç örtüleri, Ravza-i Mutahhara örtülerinin gelmesiyle Has Oda'da bulunan kutsal emanetlerin sayısı artmıştır. Örneğin, Sultan IV. Mehmed, yenileriyle değiştirilip teberrüken saklanmak üzere gönderilen Kâbe Anahtarı ve Kâbe örtüsünü büyük bir tazimle alarak, görevli has odalılara teslim etmiştir.⁴⁷³

Resim-24
Hz. İbrahim'in Taş Tenceresi ve Mahfazası
TSM. 21/465

⁴⁶⁹ Sultan III. Murad'a Mısır'da Bulunan Hz. Peygamber'in Kılıcı'nın Takdimi, Lokman, *Şehinşehnâme*, c.I., İstanbul 1581, İÜK, F 1404, y.25a

⁴⁷⁰ İbrahim Hakkı Çuhadar, *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*, c.II. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 207-230

⁴⁷¹ Tencere mahfazası üzerinde; "Padişahımız Sultan Mehmed Hazretleri Hümâyunlarında Has Odabaşı Mustafa Ağa Kethüda'ya teslim eylediği Hazreti İbrahim'in Mermer Kazganının Mahfazasıdır. Sene 1058-1649" TSM., Hırka-i Saadet Koleksiyonu, 21/465

⁴⁷² Yavuz Sultan Selim'in Memluk Hazinelelerinden getirdiği Kâbe Anahtarlarının da yer aldığı Topkapı Sarayı Kâbe Anahtarları Koleksiyonunda bulunan eserler ile ilgili bkz. Tarcan Yılmaz, *Al Ka'ba al Muharrafâ: Dırasat Athariyya Madimua'at Ağfaliha wa Mafatihüha al-Mahfuz fi Mathaf Topkapı bi İstanbul* (Topkapı Sarayı Müzesindeki Kâbe Kilit ve Anahtarları), IRCICA, İstanbul, 1993

⁴⁷³ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi*, s. 269

XVIII. yüzyılda Has Oda'da bulunan kutsal emanetler arasında; Osman bin Affan'ın, Halid bin Velid'in, Zübeyr bin Avvam'ın, Katib-i Resûlallah Ebû'l Hasan'ın (Hz. Ali, Muaz bin Cebel'in, Cafer-i Tayyar'ın, Ammar bin Yasir'in, Zeynel Abidin'in ve sahabelerin kılıçları ile,⁴⁷⁴ Hz. Ali, Hz. Osman, Ebû'l Hasan (Hz. Ali), İmam Cafer tarafından yazılmış Kur'ân-ı Kerîmler, cüzler, Sakal-ı Şerif kutuları, Hz. Peygamber'in ayak izi modelleri, Hz. İbrahim'in mermer kazanı, Hz. Ali'nin sarığı ve Hz. Peygamber'in sancağı yer almaktadır.⁴⁷⁵

Kutsal emanetlerin Has Oda'da toplanması XIX. yüzyılda da devam etmiştir. Örneğin, 1875'de Kırım Hanı Selim Giray'ın kızı Fatma Sultan'ın vefatıyla; *Hz. Fatıma'nın hırkası, gümüş bir kutu* ve küçük bir kese içinde muhafaza edilen Sakal-ı Şerifler, Hz. Ömer tarafından yazılmış En'âm-ı Şerif ve Hz. Ali hattıyla yazılmış Bakara Sûresi, terekesinin saraya getirilmesi sebebiyle Has Oda'daki kutsal emanetlere dâhil olmuştur.⁴⁷⁶

Has Oda gibi içinde muhafaza edilen kutsal emanetler de Osmanlı saltanatına ait merasimlerinde etkin rol oynamaktadır. Padişahlar, cülûs merasimlerinden sonra Avrupa krallarının taç giyme merasimlerinin muadili olan kılıç kuşanma merasimlerine de Has Oda'da hazırlanmaktadır. Tahta oturduktan sonra burada sakal bırakan yeni padişah bir hafta sonra, kılıç alayıyla Eyüb Sultan Türbesi'ne giderdi. Eyüb Sultan Türbesi'nin içinde yapılan özel bir ritüelde Hz. Peygambere ve sahabelere ait kılıçlar tahta oturan padişaha kuşatılmaktadır. Örneğin, Sultan IV. Mustafa'nın⁴⁷⁷ ve Sultan II. Mahmud'un kılıç kuşanma merasiminde Hz. Peygamber'in kılıcı⁴⁷⁸ kuşatılırken, bazı padişahların Hz. Peygamber'in kılıcıyla birlikte ilk halifelerin ve atalarının kılıçlarını da kuşandıkları bilinmektedir.

⁴⁷⁴ TSMA. D. 8., 6b-7a, 11 Ramazan 1097 -1Eylül 1686

⁴⁷⁵ TSMA. D. 2814 / 29 Z. 1174-1 Ağustos 1761

⁴⁷⁶ TSMA. D. 262/2, 2b; D. 262/3, 1 b, 1291-1874-1875

⁴⁷⁷ Silahdar ağa Hz. Peygamber'in kılıcının Eyüb Sultan Türbesi'ne götürmüş, şeyhülislam dualarla padişaha kılıç kuşatırken yardım etmiştir BOA. A.357., y.20b-21a

⁴⁷⁸ Nakibüleşraf Eyüb Sultan Türbesi'ne kadar kucağında taşımıştır. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 240; **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.306

3.1.7. Padişahların Temizlik Yaptığı Mekân Olarak Has Oda

Has Oda'ya Hırka-i Saadet'in ve kutsal emanetlerin gelişiyle Has Odalı ağaların kutsal emanetlerle ilgili vazifeleri nasıl icra edecekleriyle ilgili kurallar belirlenmiştir. Bu vazifelerin başında dörderli gruplar halinde nöbetleşe olarak Kur'an-ı Kerim okuyarak Hırka-i Saadet'in yanında nöbet tutma, şamdanları yakma ve yirmi iki günde bir defa pars adı verilen temizliği yapmaları yer almaktadır. Has odalıların gece gündüz vazifelerine devam etmelerine ehemmiyet veren Yavuz Sultan Selim, Hırka-i Saadet ile ilgili vazifeleri yakından takip eder, devlet işlerinden vakit bulabildiği zaman has odalılar ile birlikte Hırka-i Saadet hizmetlerine iştirak de ederdi.⁴⁷⁹

Sonraki yıllarda padişahlar sadece Ramazan aylarında yapılan parsa katılmaya başlamışlardır. Hırka-i Saadet ziyaretinden birkaç gün önce yapılan parsta kullanılan buhur suyu Seferli koğuşu ağaları tarafından hazırlanırdı.⁴⁸⁰ Has odabaşı, silahdar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa, kethüdalar ve tüm has odalılar kutsal emanetleri itinayla Revan Köşkü veya Sünnet Odası'na taşırdı. Parsa katılan padişah kutsal emanetlerin taşınmasına da yardım ederdi. Örneğin, Sultan V. Mehmed Reşad, pars münasebeti ile Hz. Peygamber'in ve halifelerin kılıçlarını omzunda taşımıştır.⁴⁸¹

Resim-25

Pars Temizliğinde Padişahların Kullandığı Süpürge-Faraş

TSM.21/583-584

Kutsal emanetler Revan Köşkü'ne veya Sünnet Odası'na taşındıktan sonra odadaki altın ve gümüşler parlatılır, hasırlar, perdeler ve halılar değiştirilirdi.⁴⁸² Has Oda'da

⁴⁷⁹ Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, s.125

⁴⁸⁰ Seferli Kethüdasının Hırka-i Saadet Dairesi için hazırlanan buhur suyu takdimi için yazdığı arzuhal için bkz, TSMA.D.435, y.9b

⁴⁸¹ Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, s. 139

⁴⁸² Pakalın, "Silahdar Ağa", **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.III. s. 223,

yenilenecek veya tamir edileceklerle ilgili işlemler bittikten sonraki gün, meşin sofralar üzerine yerleştirilen büyük iki kâse içine Seferli Koğuşu ağalarının hazırladığı buhur suları konulur, hiç kullanılmamış süngerlerle Hırka-i Saadet'in mahfazası, sehпасı, şebekesi, duvarları, kapıları, pencereleri ve dolap kapakları silinirdi.⁴⁸³ Hırka-i Saadet ziyaretlerinde Enderûn'un diğer koğuşları da görev alır, hırkanın yıkanmasında kullanılan buhur suyu seferli koğuşunda,⁴⁸⁴ mumlar kiler koğuşunda hazırlanırdı.⁴⁸⁵ Padişahlar diğer saraylarda yaşamaya başladıktan ve Enderûn sistemi ortadan kaldırıldıktan sonra da, Has Oda hademeleri tarafından bu görevlere devam edilmiştir.⁴⁸⁶

3.1.8. Has Oda'da Hırka-i Saadet Ziyaretleri

Hırka-i Saadet'in ve kutsal emanetlerin varlığıyla kutsal bir mekâna da dönüşen Has Oda, devlet ve saray erkânıyla ilgili ritüellere de ev sahipliği yapmıştır. Mesela, sadrazamlara mühr-i hümayun burada verilmiş,⁴⁸⁷ saray ağaları çıkmalarda padişahın eteğini öpüp, arz ağaları arasındalarsa Hz. Peygamber'in hırkasının yakınında iki rekât namaz kılıp dua etmeye başlamışlardır.⁴⁸⁸

Resim-26

Serzergeran Mehmed Usta'nın Yaptığı⁴⁸⁹ Hırka-i Saadet Mahfazası,
TSM. 2/2120

⁴⁸³ Bu süngerler daha sonra pars temizliğine katılan Has Oda ağalarına dağıtılır ve teberrüken saklanırdı Ağca, **Hırka-i Saadet Dairesi**, s. 188

⁴⁸⁴ Hırka-i Saadet için hazırlanan buhur suyu takdimiyle ilgili arzuhal örneği bkz. TSMA. D.435, y.9b

⁴⁸⁵ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 314, D'ohsson, **a.g.e.**, Y.B.3441, c.VII, fasıl 3, Kısım 3

⁴⁸⁶ Halid Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi**, Özgür Yayınları, İstanbul 2003, s. 222

⁴⁸⁷ 9 Cemaziyevvel 1130-12 Mart 1718 tarihinde Damad İbrahim Paşa'ya sadaret mührünün verilmesi için bkz. **Nusretnâme**, s.896

⁴⁸⁸ Silahdarların çıkmalarda Has Oda'da namaz kılmasıyla ilgili bkz. **Nusretnâme**, s.661

⁴⁸⁹ Filiz Çağman, "Serzergerân Mehmed Usta ve Eserleri", **Kemal Çığ'a Armağan**, İstanbul 1984, s. 51-87

Sık sık ziyaret edilen Hırka-i Saadet için hemen her padişah döneminde kıymetli madenlerden mahfazalar, (Resim-26-27) ipekli kumaşlardan bohçalar yaptırılmıştır. Padişahlar rahatsızlıklarında şifa,⁴⁹⁰ mevlit kandillerinde anma,⁴⁹¹ Arefe günleri,⁴⁹² Cuma günleri ve mübarek gecelerde ziyaret için Hırka-i Saadet'i görmeye başlamıştır. XVI. yüzyılda örneğine rastlanmıyorsa da XVII. yüzyıldan itibaren Ramazan ayında, padişahın uygun göreceği bir günde, devlet erkânı ve meşayihin de davet edildiği resmi ziyaretler yapılmaya başlamıştır. Önceleri ananevî ve sade olan törenler, zamanla yerini resmî devlet törenlerine bırakmıştır.⁴⁹³

Hırka-i Saadet törenleriyle ilgili ilk bilgilere Sultan II. Mustafa döneminde (sal.1695- 1703) rastlanmaktadır. Hırka-i Saadet çoğunlukla ramazan ayının 15. gününde ziyaret ediliyor olmasına rağmen,⁴⁹⁴ bu kesin bir tarih olmayıp, padişahın uygun göreceği bir gün olması gerektiğinden, bazen ramazanın 13. ya da 14. gününde, bazen de daha erken veya daha geç bir tarihte gerçekleştirilebiliyordu.⁴⁹⁵ Hırka-i Saadet için resmi devlet töreni 1695 yılında, ramazan ayının 21'inde (5 Mayıs 1695), 1696 yılında ramazan ayının 4'ünde (7 Mayıs 1696) yapılmıştır.⁴⁹⁶ Ancak bu tarihleri ihtiva eden teşrifat defterlerinde bu törene ait bilgiler yer almamaktadır.⁴⁹⁷

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren resmî devlet törenlerinin içinde yer alan “*Hırka-i Saadet Resm-i Âlisi*”ne katılacak devlet erkânının isimleri sadrazam ve şeyhülislâm tarafından defterlere yazılır, Bâb-ı âli, Sadâret Dairesi Teşrifat Kalemi'nde hazırlanan davetiyeler ilgililere gönderilirdi.⁴⁹⁸ Hırka-i Saadet ziyaretine davet edilenlere

⁴⁹⁰ Sultan IV. Mehmed'in şifa bulmak için yaptığı Hırka ziyareti için bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**,s.246

⁴⁹¹ Has Oda'da mevlit okunurken silahdar ağanın icra ettiği vazifeler için de bkz.TSMA. D.17. y. 23a, 13 Rebiyülevvel 1661

⁴⁹² Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 191

⁴⁹³ XIX. yüzyıl kaynakları Hırka-i Saadet törenlerinin eski bir adet olduğunu yazmışlarsa da, XVII. yüzyıla kadar belirlenmiş vakitlerde resmi bir tören yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Zeynep Tarım Ertuğ, “Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerif Ziyareti”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul 1998, Sayı:16, s. 39

⁴⁹⁴ BOA. A}TŞF 9/97 (15 N 1267); İ.DH. 1287/101302, 11 N 1267-10 Temmuz 1851

⁴⁹⁵ BOA. C.SM 37/ 1898, 29 Z 1223-15 Şubat 1809

⁴⁹⁶ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 281

⁴⁹⁷ Tarım Ertuğ, **a.g.m.**, s. 38

⁴⁹⁸ Mülkiye sınıfında, sadrazam başta olmak üzere, vezirler, ilmiye sınıfında ise, şeyhülislâm başta olmak üzere, İstanbul kadısına kadar bütün ulemâ, selâtin camilerin şeyhleri, sâdereyn efendiler, sâdereyn mâzulleri ve payelileri, yeniçeri ağası ve defterdar efendi, sipahi ve silahdar ağaları, cebeci,

Saray'da bulunacakları saat ve giyecekleri kıyafetleri de tanımlayan özel davet tezkireleri yollanır⁴⁹⁹ bunların içine yedi deste de destimal konulurdu.⁵⁰⁰ XIX. yüzyıldan itibaren has odalılar tarafından, Ramazan ayının başından itibaren hazırlanmaya başlanan üzeri baskılı destimallerin ziyaret esnasında verilmesi tercih edilmiştir.

Resim-27

Sultan Abdülaziz'in Hazırlattığı Hırka-i Saadet'in İç Sandığı ve İpek Bohçaları
TSM.21/9

Resmi devlet törenleri arasında yer alan Hırka-i Saadet Resm-i Alisi'ne davet edilenlerin hangi kıyafetle, saat kaçta katılacakları davet tezkirelerinde bildirilirken, teşrifati efendi tarafından saltanat kaideleri çerçevesinde kimin nerede bulunacağını gösteren merasim şemaları hazırlanırdı. (Resim-28) Merasim için herkes daha önceden belirlenen yerlerine geçerek hazır olduğunda, Hırka-i Saadet'in konulduğu altın sanduka padişahın huzurunda açılırdı.

topçu, arabacıbaşı ağalar, şehremini davet edilirdi. Darüssaâde ağası da; Haremeyn müfettişi ve muhasebeci efendileri, Haremeyn mütevellilerini, kâtibleri, halife ve kesedarlarını davet ederdi. Kılıç, **İmparatorluk Seremonisi**, s. 138

⁴⁹⁹ Binbaşı Cemal Bey'e Ramazan'ın 15. Günü olan Pazar günü üniformasını ve şeritli lacivert pantolonu giyip nişanlarını takarak saat beş buçukta Topkapı Sarayı'nda hazır bulunması bildirilmesiyle ilgili bkz. Ağca, **Hırka-i Saadet Dairesi**, s. 144

⁵⁰⁰ BOA. Y.A.Hus. 165 / 94

Resim-28

Hırka-i Saadet Merasimlerinin Teşrifat Şeması

BOA. KK Teşrifat 696 M, fol. 319

BOA. KK Teşrifat 676 M, fol. 17

İlk dönemlerde Hırka-i Saadet'in eteği,⁵⁰¹ yıpranmaya başlamasıyla birlikte yakasında bulunan düğme bir kâse içine konularak gülsuyu ve buhur suyu ile ıslatılır, amberli buhurlarla kurutulup yerine konulurken, kâsede kalan su daha önceden hazırlanmış kristal sürahilere damla damla dökülürdü.⁵⁰² Hırka'nın yıkanmasında kullanılan gülsuyu ve buhursuyu, "Hırka-i Şerif Suyu" olarak adlandırılır, yıkama işlemi bittikten sonra, işlemeli veya sade cam şişelere konularak,⁵⁰³ Hırka-i Saadet Suyu Tevzii Defteri'nde⁵⁰⁴ isimleri yer alan hanedan üyeleri, saray ağaları, devlet erkânı, ilmiye sınıfına hediye edilirdi.⁵⁰⁵ Padişahın, Hırka-i Saadet ziyaretlerinden sonra has odalılara para ve diba kumaş ihsan etmesi de bir gelenektir.⁵⁰⁶ Hırka-i Saadet'e hizmette bulunan hazine kethüdası ve buhur suyu hazırlayan Seferli

⁵⁰¹ İlk dönemlerde devlet erkânının ziyaretinden önce, halife sıfatı ile Osmanlı padişahı, sadrâzam ve şeyhülislâm tarafından Hırka-i Saadet'in eteği öpülür, altın bir leğen içinde, gülsuyu ve buhur sularıyla yıkanır, ardından amber ve misk kokulu mumlarla kurutulur ve bir müddet serilerek dinlendirilir. Ağca, a.g.e., s.143

⁵⁰² Kılıç, **İmparatorluk Seramonisi**, s. 139-140

⁵⁰³ BOA. D. HMH. d. 21727/1209-1795

⁵⁰⁴ BOA.D. TŞF. d 26064, 1198-1784;BOA. D. TŞF. d. 26065, 1199-1785, Hırka-i Saadet Suyu Tevzi Defteri, TSMA. D.4094/3-7,Baş. 29 Z 1173-12 Ağustos 1760-Bit.15 N 1241-23 Nisan 1820

⁵⁰⁵ BOA. HAT. 1483 / 35

⁵⁰⁶ Has Odabaşı, dülbent gulamı, miftah gulamı, Hırka-i Şerif nöbetçi ağaları, şilte bekçisi ağalarına yapılan ihsanlar da silahdar ağa tarafından dağıtılmaktadır. Toplamda 346 kuruş dağıtılmıştır. TSMA. D.1073,y.110a;

koğuşundaki görevlilere de ihsanda bulunurdu.⁵⁰⁷ Ayrıca katılan tüm devlet erkânına,⁵⁰⁸ memurlara,⁵⁰⁹ şeyhlere ve tüm öğrencilere de atıyyeler dağıtılırdı.⁵¹⁰ Ocaklılara, Hırka-i Saadet'i ziyaretlerinden sonra, baklava dağıtılması da âdetti.⁵¹¹ XIX. yüzyılda, padişahlar başka saraylarda yaşadıklarından Topkapı Sarayı'na gidişlerinde de resmi törenler icra edilir olmuştur. Ziyarete gidecek alaylara davet edilen asker ve sivil bürokratlar, ilmiye ricâli ve şeyhlere⁵¹² önceden olduğu gibi davetiyeler yazılırken,⁵¹³ belirlenen güzergâh⁵¹⁴ üzerindeki azınlık okulları da dâhil olmak üzere, tüm okul öğrencilerinin bu alaylara dâhil olması sağlanıyordu.

XIX. yüzyılda padişahların, Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı gibi, Boğaziçi'ndeki saraylarda ikamet etmeye başlamaları ile birlikte, Hırka-i Saadet ziyaretlerinin tören ve usûllerinin bir kısmının değişmesi de kaçınılmazdı. Artık Hırka-i Saadet ziyareti, yüzyıllardır yaşanan Topkapı Sarayı'nın içindeki bir tören olmaktan çıkmış, Osmanlı sultanının, kısa da olsa bir yolculuk yaparak ulaştığı, eski saraydaki bir tören haline dönüşmüştür. Bu nedenle bu resmi merasim için karada ve denizde gerekli tedbirler alınır,⁵¹⁵ ziyaret günü gemiler bayraklarla süslenir,⁵¹⁶ İdare-i Mahsusa ve Şirket-i Hayriye vapurlarının hareket saatleri yeniden düzenlenirdi.⁵¹⁷ Padişahlar tarafından XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar kutlamalar, merasimler, toplantılar, eğlenceler ve cenazeler için kullanılan Has Oda'nın mimari birimleri ve yapısal özelliklerine aşağıdaki bölümde yer verilmiştir.

⁵⁰⁷ TSMA. E.116 / 2,

⁵⁰⁸ BOA. HH.d. 27801, 1281-1865; HH d. 27798, 1287-1870

⁵⁰⁹ BOA. HH.d. 21946, 1323-1905

⁵¹⁰ BOA.MF. KT. 172/116,16 Z 1310-1 Temmuz 1893; MF.MKT. 165/65,23 N 1310-10 Nisan 1893

⁵¹¹ BOA. HAT. 1564 / 66; "Hırka-i Saadet Resm-i Âlisi" sırasında yerine getirilen bu âdetlerden ayrı olarak, Ramazan ayı içinde Has Oda'da on gün Buhari-i Şerif okunup, on kurban kesilmektedir. BOA. HAT 186 / 8786, 29 Z 1204-4 Eylül 1790

⁵¹² BOA. C.SM. 79/3989, 29 Z 1179-8 Haziran 1766

⁵¹³ BOA. DH. MKT. 34/63, 13 N 1331-16 Ağustos 1913

⁵¹⁴ BOA. DH. MKT. 2597/114, 29 Za 1319-9 Mart 1902

⁵¹⁵ BOA. DH. MUİ. 16-1/32, 14 N 1327-29 Eylül 1909; BOA. ZB. 390/146

⁵¹⁶ BOA. Y.PRK. ASK. 208/55, 14 N 1321-4 Aralık 1903

⁵¹⁷ BOA. Y.PRK. ASK. 242/9, 14 N 1324-1 Kasım 1906

3.2. Has Oda Dairesi'nin Yapım Tarihçesi

Fetih sonrasında İstanbul'da ilk saray Bayezid'de yapılmıştır. Sarayın şehir içinde olmasından rahatsız olan Fatih, Marmara, Boğaziçi ve Haliç'e hâkim olan Sarayburnu'nda Yeni Saray'ı konumlandırmıştır. Yeni Saray'ın oluşum süreci 1472'de başlamış ve yaklaşık dört yüzyıl devam etmiştir. Bayezid'deki Eski Saray'dan sonra yapıldığı için, 19. yüzyıla kadar **Yeni Saray**, **Saray-ı Cedide-i Amire** ve **Saray-ı Hümâyun** olarak tanımlanmış, Topkapı Sarayı ismini 1862'de bir yangınla yok olan sahildeki, Top Kapısı Sarayı'ndan almıştır.⁵¹⁸

Fatih, saray teşkilatında yaptığı yeni düzenlemelere göre tasarladığı Topkapı Sarayı'nı, mimarisi ve güzelliğiyle geçmişin nam salmış parlak yapılarından hiçbir eksiği olmayan çok güzel bir yapılar topluluğu olarak inşa ettirmiştir.⁵¹⁹ Zira, Sarayın bugüne ulaşan temel yapılarının hemen hepsinin Fatih döneminde tasarlandığı görülür. Fatih, Enderûn Avlusunun kuzeybatı köşesinde, Harem dairesinin kuzey ucu olarak tanımlanabilecek stratejik bir noktayı da kendisi için seçmiş ve Has Oda Kasrı'nı yaptırmıştır. Kışlık ve yazlık birimlerin bulunduğu bu yapının bir özelliği de padişaha ait mekân tasarımı içine, Enderûn okulunun en üst sınıf ağaları olan Has Odalılar Koğuşu'nun da dâhil edilmiş olmasıdır.

Has Oda Dairesi, esas olarak dörtlü plan düzenine sahip, bir saray köşküdür. Dört kubbeli ve etrafı revaklıdır. Avlusunun en yüksek kubbesine sahip olması ile padişaha aidiyetini ve saygınlığını ilan eden Has Oda, zaman içinde pek çok değişiklik geçirmiştir. Fatih dönemi kaynaklarında Has Oda; Sultan'ın birçok yaz ve kış odasına sahip özel dairesi olarak tanımlanır. Padişahların resmi toplantılarını da gerçekleştirdiği, Mermer Sofa'ya bakan cephesinde yer alan çifte revakı ise, "*Dîvân-hâne*" olarak adlandırılır.

⁵¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, TTK, Ankara, 1988, s. 15

⁵¹⁹ **Kritovulos Tarihi 1451-1467**, Çev. Ari Çokona, İstanbul, Heyamola Yayınları, 2012, s.417, 443, 445

Has Oda Dairesi, XVI. yüzyıldan itibaren birçok kez yeniden düzenlenmiştir. İlk olarak Sultan II. Bayezid (sal.1481-1512), 1509 depremi sonrasında, iç sarayın onarımları esnasında bazı değişiklikler yaptırmıştır.⁵²⁰ Oğlu Yavuz Sultan Selim de (sal.1512-1520), Mısır seferi dönüşünde (1517), muhtemelen etkilendiği Memlûk saraylarına benzer mimarî uygulamalar ekletmiştir. Öyle ki, Has Oda'nın Mermer Sofa'ya bakan cephesinde kullanılan renkli mermerler, Kahire'deki Divân-ı Kebir'den sökülen devşirme malzemedir.⁵²¹

Hırka-i Saadet, Kâbe Anahtarları ile birlikte⁵²², Memluk hazinesinden alınan kutsal emanetlerin bir kısmının Has Oda'ya konulmuş olması Has Oda'nın Yavuz Sultan Selim döneminde yapılmış olduğunu düşündürmüştür.⁵²³ Hâlbuki Sultan I. Selim, kutsal emanetleri Has Oda'da bulunan tahtın hemen arkasındaki pencere içinde bulunan nişe yerleştirmiş, (Resim-22) yapı olarak da Has Oda ile Harem arasına Kule Köşkü veya I. Selim Kulesi olarak adlandırılan binayı inşa ettirmiştir.⁵²⁴ Has Oda'nın depremden sonraki geçirdiği büyük onarım ve hemen yanında yapılan I. Selim Kulesi, sonraki dönemlerde Has Oda'nın II. Bayezid veya Sultan I. Selim tarafından yaptırılmış olduğuna dair yanlış ve yaygın bir inanın oluşmasını sağlamıştır.⁵²⁵

⁵²⁰ 1509 depremi sonrasında Has Oda'da kullanılmaz hale gelmiş ve II. Bayezid bir süre Has Oda Dairesi önünde Çatma Divanhane adı verilen ahşap bir köşk içinde kalmıştır. Bkz. TSMA. D. 10137, y. 1b, 13 C 1008/ 1 Aralık 1509

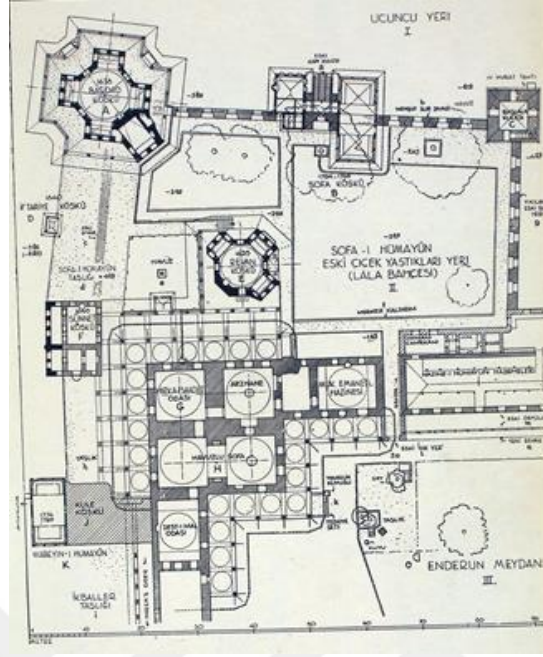
⁵²¹ Gülrû Necipoğlu, **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, Çev. Ruşen Sezer, YKY. İstanbul 2006, s. 189

⁵²² Sevgi Ağca, **a.g.e.**, s. 13, Emecen, **Şarkın Fatihî Yavuz Sultan Selim**, s. 92-118

⁵²³ Diğerleri İç Hazine'ye kaydedilmiştir. **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 189

⁵²⁴ Kule Köşkü'nün Has Oda Koğuşu'na bir kapısı olduğu ve sonrasında kapandığı hususunda kuvvetli bir tezimiz olmasına rağmen, tez yazımı bitinceye kadar bu duvar üzerinde restorasyon çalışması yapılamadığı için, kaldırılmış kapının izine ilişkin Harem kısmında bir delil bulunamamışsa da, odanın içindeki çinilerin yerleşimindeki farklılık ve Sultan II. Mahmud döneminde hazırlanan kitabenin tam kapı formunda bulunuyor olması halen bu düşüncüyü kuvvetli tutmaktadır. Zira padişahların kullandığı mekânların her zaman birden fazla kapısı bulunmuştur.

⁵²⁵ Has Oda'nın Yavuz Sultan Selim tarafından beraberindeki kutsal emanetlerin korunması için yaptırıldığı bilgisi için bkz. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 130, Atâ'dan kaynaklanan bu yanlış bilgiler, onu kaynak alanlarca hazırlanan hemen tüm kitap ve makelelerde yer almıştır. Fatih Köşkü arasındaki farklılara işaret edilerek, Has Oda'nın Fatih döneminde yapıldığına ilişkin görüşler için bkz. **15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s.186-189; Sedat Hakkı Eldem-Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, s.74

Resim-29

Sofa-i Hümayun'un Planı,

Sedad H. Eldem-Feridun Akozan, **Topkapı Sarayı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, L.86

Has Oda'nın Fatih tarafından Harem'in kuzey ucundaki hem oğlanların hem de kızların yaşadığı yerin tam ortasında Mabeyn olarak tasarlanmış olduğu, Resim-29'da yer alan planda açıkça görülmektedir. Planda Has Oda Koşuşu ile Haremi birleştiren Kule Köşkü, Mabeyn-i Hümayun ve Harem Cariyeler Dairesi'nin konumu açıkça görülmektedir. Sultan II. Bayezid'in sarayında bir iç oğlanı olan Bobovius'un, XVI. yüzyılda Has Oda'yı tanımlarken kullandığı, "Hasekilerin Has Odası ile içoğlanların Has Odası arasında, Hünkâr Odası adıyla anılan çok zengin döşenmiş birçok odadan oluşan bir daire"⁵²⁶ ifadesi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Hasekilerin dairesi olarak tanımlanan mekân İkballer Taşlığıdır.

Topkapı Sarayı mimarisi üzerinde çalışan mimarlık tarihçileri yapının Fatih dönemine tarihlenmesi gerektiğiyle ilgili güçlü argümanlar getirdikleri yayınlarında konuyu uzun uzun tartışarak Fatih dönemine tarihlenmesi gerektiğini ispat

⁵²⁶ **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, s. 93, Bobovius, Hazırlamış olduğu Enderûn Planı'nda Has Oda'yı Hasekilerin Dairesi'nin yanında resmetmiştir.

etmişlerdir.⁵²⁷ Ayrıca, Destimal Odası ahşap giriş kapısı üzerinde yer alan **Es-sultan ibnü's Sultan sultanu'l a'zam Mehemed bin Murad Han mâliki/ Rikâbu'l ümem es-Sultanu'l a'zam Murad Han bin Mehemed Han** kitabesi Has Oda'nın Fatih döneminde yapıldığını belgelemektedir. Has Oda Hazinesi'nin de Fatih döneminde yapılmış olduğu, Has Oda Dairesi'nde küratör olarak görev yaptığım, 2006-2007 tarihleri arasında İl Özel İdare'nin sponsorluğunda Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü ve İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün birlikte yürüttüğü Has Oda Teşhir Tanzim ve Bakım Onarım çalışmalarında tespit edilmiştir. Şöyle ki, iki bölümden oluşan mekâna giriş için sonradan yapılmış demir kapı kaldırılarak arkasından çıkan ahşap kapı üzerindeki yüzyılların tozu altında kaybolan yukarıdaki ibarelerin yer aldığı kitabeler dikkatli bir çalışma ile ortaya çıkarılmıştır. Bu kapının da Destimal Odası girişindeki Fatih dönemine tarihlenen kapının eşi olduğu, üzerindeki kitabenin okunup eşleştirilmesiyle tarafımdan ilk kez tespit edilmiştir.

3.3.Has Oda Dairesi'nin Yapısal Özellikleri

Has Oda Dairesi, mimari ve yapı bakımından basit esaslara dayanmaktadır. 23x23 metrelik bir kare planı olan bina, keşişen iki kalın duvar ile dört bölüme ayrılmıştır. Bunların her biri bir kubbe ile örtülmüştür. Duvarlar çevrede 1.70 metre, içerde 3,5 metredir. Bu strüktür sistemi adeta yıkılmaz sağlamlıkta bir yapı meydana getirmiştir. İki katlı olan dairenin alt katı da aynı prensibe göre inşa edilmiştir. Şu farkla ki, bu katta kubbe yerine tonoz vardır.⁵²⁸ Fatih Köşkü'ndeki terasın mukabili, Haliç'e tamamıyla açık, yedi metre yüksekliğindeki Sofa-i Hümâyün revaklarının arası iç avludaki gibi 4,5 metreden fazladır ve ilk dönemlerinde geniş saçakları vardır. Günümüze ulaşamayan revakların önünde yer alan bu dik saçaklar, revakları yarı yüksekliğine kadar örtmektedir.⁵²⁹ Has Oda Dairesi'nin alt katı zamanla çeşitli ilaveler ve dolgularla yükseltilmiştir. Alt kattaki zemini bugünkünden 4-5 metre daha aşağıda

⁵²⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri Mimarisi**, İstanbul, Fetih Derneği, 1953, s.300; Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri Mimarisi III**, İstanbul, Fetih Derneği, 1953, s.729; **15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı**, 186-187; Eldem- Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.77

⁵²⁸ Eldem- Akozan, **Topkapı Sarayı**, s.77

⁵²⁹ Sofa-ı Hümâyün revakları önündeki saçakların 18. yüzyıldaki tamerine ilişkin. TSMA. D. 7722, y. 40, 29. Ş. 1179/ 10 Şubat 1766

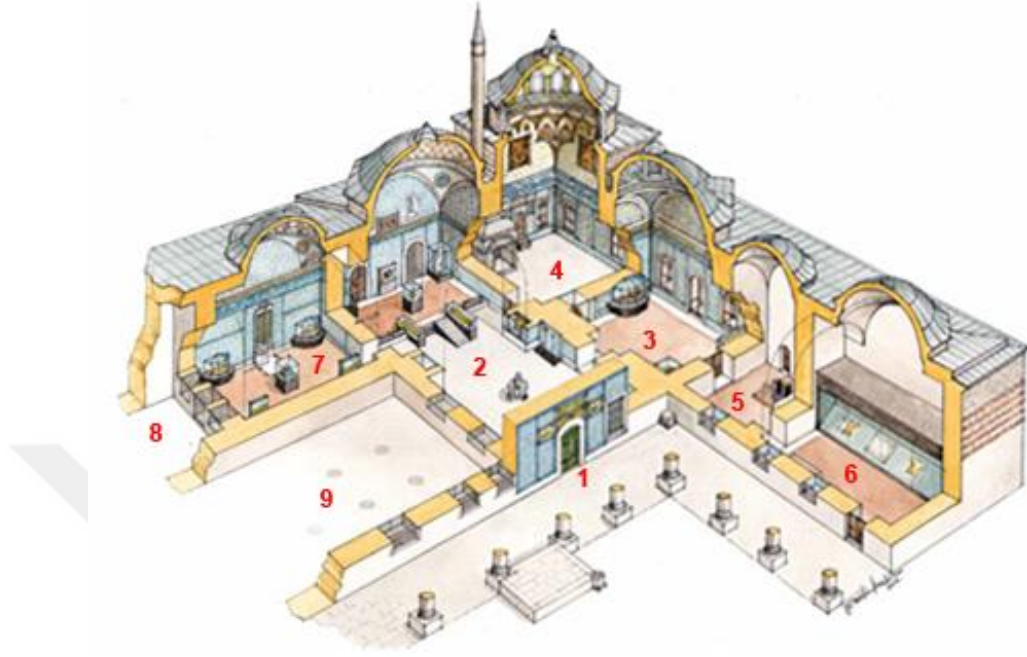
düşünmek gerekir. Bu durumun en önemli göstergesi, günümüze Has Oda üst kat ve Harem bağlantıları körelmiş olarak ulaşan biniştir. Biniş şimdiki haliyle hem alt kat zemin kotunu belgelemekte hem de Harem ve Has Oda'nın üst katı ile bağlantıları işaret etmeye devam etmektedir.

3.4. Has Oda Dairesinin Birimleri

Esasen Fatih tarafından Enderûn Avlusu'nda inşa edildiği tartışmasız bir gerçek olan, Has Oda Dairesi/Has Oda Kasrı Sultan III. Murad dönemine kadar tüm padişahlar tarafından hem gündüz hem gece kullanılmıştır. Sultan III. Murad'ın Harem'e yaptırmış olduğu Has Odası'ndan sonra, padişahlar kendi adlarıyla anılan Harem'de gecelerini geçirmek üzere tasarlanan yeni Has Odalar yaptırmıştır. Ancak, Has Oda'nın itibarı ve özellikleri hiçbir zaman kaybolmamıştır. Sebeplerine gelince, ilk olarak Has Oda şehzadelerin ilk kez tahta çıktıkları mekândır. Saltanat devam ettikçe bu gelenek devam etmiştir. İkinci önemli sebep, Yavuz Sultan Selim'in, sonradan Osmanlı padişahlarının saltanatlarının sembolü haline gelen kutsal emanetleri buraya getirmesi, daima bu dairede kalmasına özen gösterilmesi ve halen burada muhafaza edilmesidir. Üçüncü önemli sebep, Fatih tarafından Enderûn'un son sınıfı ve padişahın özel hizmetlerini görmek üzere kurulan ve sonradan vazifelerine eklenen kutsal emanetlerle ilgili ritüelleri itinayla takip eden Has Odalılar Koğuşu burada kalmıştır.⁵³⁰ Padişahın Harem'de bulunan Has Oda'sında Harem'in Darüssaade'sine mensup yüksek rütbeli kadınlar hizmet etmişse de,⁵³¹ ne onlar ne de bu yeni mekânlar Has Oda'nın ve has odalılarının ehemmiyetini azaltmamıştır.

⁵³⁰ Edirne Sarayı başta olmak üzere İstanbul'daki Tersane Sarayı ve diğer saraylarda da Has Oda Dairesi olmakla birlikte, bunlar konumuz olan Enderun Saray Okulu'nun son basamağı Has Oda koğuşunu ihtiva etmediklerinden konumuz kapsamı dışındadır.

⁵³¹ Leslie P., **Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar**, Çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 2010, s. 62-63.

Resim-30
Has Oda Dairesi Üst Kat Perspektif Çizimi

- 1- Has Oda Dairesi Giriş Kapısı
- 2- Şadırvanlı Sofa
- 3- Arzhane
- 4- Taht Odası
- 5- Has Odabaşı Dairesi
- 6- Has Oda Hazinesi
- 7- Has Oda Koğuşu-Destimal Odası
- 8- IV. Murat tarafından yaptırılan II. Has Oda Koğuşu
- 9- 19. Yüzyılda yaptırılan Has Oda Hademeler Koğuşu

Has Oda Dairesi'nin iç mekânları ve çevresindeki birimler, farklı işlevlere sahiptir ve buna bağlı olarak farklı adlarla isimlendirilmiştir. Bir cephesi **Şadırvan Kapısı** ile Enderûn Avlusu'na, diğer cephesi **Harem Kapısı** ile Sofa-ı Hümâyûn'a açılan Şadırvanlı Sofa, iki bölümden oluşmaktadır. Saltanat tahtının bulunduğu yüksek kubbeli Has Oda/Taht Odası, sonraki yüzyıllarda Hırka-i Saadet Odası olarak anılmıştır.⁵³² Has Oda'dan bir kapıyla geçilen Arzhane, Padişahın huzuruna girmeden

⁵³² Has Oda/Taht Odası kubbesine sonraki yüzyıllarda eklenmiş olan kitabeler, odanın kutsallık atfedilen yeni işlevini vurgulamaktadır. TSMA. D. 7722/1, 1 R 1180/ 7 Ağustos 1766

önce devlet adamlarının beklediği ve zaman zaman padişahın misafir kabul ettiği mekândır. Taht Odası dışında; Şadırvanlı Sofa, Has Oda Hazinesi ve Sofa-i Hümâyun'a açılan üç ayrı kapısı daha bulunmaktadır. Sofa-i Hümâyun'a; Arzhane'nin Gümüş Kapı ismi verilen kapısından geçildiği gibi, Has Oda'nın 1960'larda kapatılan kapısından, Harem'den, Revan ve Bağdad Köşklerinin yanlarından merdivenle çıkılarak da ulaşılmaktadır. Şadırvanlı Sofa'nın sol kısmından geçilen Has Oda Koşu-Destimal Odası, Arzhane'den geçilerek girilen Has Oda Hazinesi ve Has Oda Dairesi ile Fatih'in sıcak yaz aylarını geçirmek üzere tasarladığı Mermer Sofa/Sofa-i Hümâyun⁵³³ üst kattaki birimlerini oluştururken, alt katında Aşağı Hünkâr Sofası, Aşağı Hünkâr Yatak Odası ve Has Oda Koşu yer almaktadır.

3.5. Has Oda Dairesi'nde Padişaha Ait Mekânlar

İki katlı olarak inşa edilen ve iki katı birlikte kullanılan Has Oda Dairesi'nin padişaha ait mekânları üst ve alt kata dağılmıştır. Enderûn girişindeki üst katta, Şadırvanlı Sofa, Has Oda, Arzhane ve Sofa-i Hümâyun/Mermer Sofa padişahlık makamına hizmet için tasarlanırken, soğuk kış günleri için alt katta **Aşağı Hünkâr Sofası** / **Kış Odası**⁵³⁴ ve **Aşağı Hünkâr Yatak Odası** ** yer almıştır. Fatih'ten sonra Sultan II. Bayezid tarafından kullanıldığı bilinen⁵³⁵ alt kattaki mekânların isimleri kaynaklarda yer almamakla birlikte, saray teşkilatlanması dikkate alınarak tarafımızdan bu şekilde isimlendirilmiştir.

Has Oda Dairesi'nin üst katında yer alan Şadırvanlı Sofa, padişaha ait mekânlarda kullanılan şadırvan ve sekiye sahip bir birimdir⁵³⁶. Has Oda'dan, asma çiçek bahçesine

⁵³³ Fatih, Sofa-i Hümâyun'da sıcak yaz günlerinde uyuyabileceği üzerinden suların akdığı bir Sırça Saray da yaptırmıştır. Dönem şahidi Menavino bu köşkü detaylıca tanımlar; Giovan Antonio Menavino, **Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s. 76-77

* Aşağı Hünkâr Sofası, Has Oda Dairesi alt kattaki birimlerden biridir. Kullandığımız kaynaklarda bu ifade kullanılmamıştır. Tez için yapılan araştırmalarda edindiğimiz bilgiler ışığında bu ifade ilk kez kullanılmaktadır.

⁵³⁴ Sultan III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemlerini kapsayan filori defterinde Has Odanın aşağı katına yapılan onarım harcamalarına ilişkin bilgiler de yer almaktadır. TSMA. D. 34, y. 227 b.

** Aşağı Hünkâr Yatak Odası, Has Oda Dairesi alt kattaki birimlerden biridir. Bu ifade de ilk kez tarafımızdan kullanılmıştır.

⁵³⁵ **Türklerin Hayatı ve Âdetleri**, s. 76-77

⁵³⁶ Topkapı Sarayı'nda Padişaha ait mekânlardaki şadırvan örnekleri için bakınız; Fatih Köşkü, Sultan III. Murad Has Odası, Şehzadegan Dairesi,

açılan sofa-i hümâyun; toplantılar ve saray eğlenceleri için tasarlanmıştır⁵³⁷. Mekân, minyatürlerde görebildiğimiz parlak geçmişinden gelen mimarî izleri taşımaya devam etmektedir. Bugün kullanılmadığı için pek bilinmeyen Has Oda Dairesi'nin alt katında yer alan birimleri, özel mimarisi ve özenli işçiliğiyle döneminde en az üst katı kadar prestijli kullanımlar için tasarlandığına dair ipuçlarını barındırır. Devlet erkanının padişahla görüşmeye geldiğinde alt kattaki kapıdan giriş yaptığı, burada dinlendiği ve huzura çağrılmayı beklediği bilinmektedir.⁵³⁸

3.5.1. Has Oda'nın Üst Katında Yer Alan Padişaha Ait Mekânlar

Fatih, divanlar kurmak, meclisler toplamak, elçi kabul etmek, eğlenmek ve dinlenmek için, tasarladığı yazlık ve kışlık odaları havi Has Oda dörtlü plan düzenine sahiptir.

Resim-31

Has Oda'ya Üst Kattan Enderûn'dan Girişi Sağlayan Kapı
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda'nın Şadırvanlı Sofa, Arzhane ve Taht Odası'ndan oluşan tüm mekânları padişahlık makamının kullanımı için tasarlanmıştır. Muhtemelen yapının inşasının bitmesinden sonra, Has Oda Hazinesi'nin iki hacimli yapısı ve Has Oda Koğuşu/

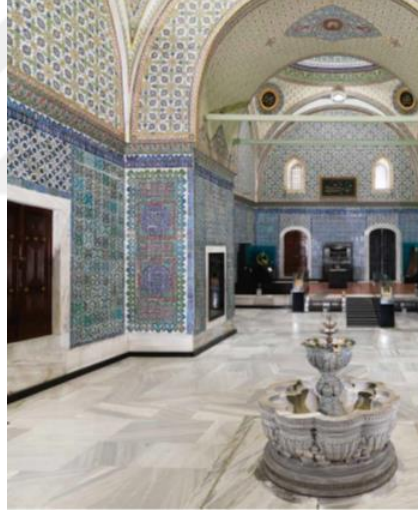
⁵³⁷ TSK. A. 3593, 174b-175a, Sultan III. Ahmed'in çocuklarının sünnet düğününde Sofa-i Hümâyun; Withers, **Büyük Efendi'nin Sarayı**, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2010,s. 31.

⁵³⁸ **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**,. 93

Destimal Odası yapıya iki yönden eklenmiştir. Son dönemlere kadar sadece Has Oda Koğuşu'nun Fatih döneminde inşa edildiği kanaati yaygın olsa da, yukarıda zikr edilen çalışmalarla Has Oda Hazinesi bölümünün de Fatih döneminde inşa ettirildiği tespit edilerek, yapıya son halinin de Fatih tarafından verildiği ortaya çıkmıştır.

3.5.1.1. Şadırvanlı Sofa

Fatih'in saray toplantıları ve eğlence mekânı olarak tasarladığı, torunları olan hükümdarların musahipleriyle birlikte oturdukları, özel divanlar akd ettikleri, eğlendikleri⁵³⁹, toplantı yaptıkları padişahlara mahsus saray mekânlarından biri olan Şadırvanlı Sofa'nın kullanımına ilişkin görsel bilgi sunan minyatürlerden, toplantıların mahiyeti ve protokolle ilgili bilgilere de ulaşmak mümkündür.⁵⁴⁰

Resim-32

Enderûn Avlusu'ndan Girişte Sofaya Adını Veren Şadırvan
Topkapı Sarayı Müzesi

Tavernier, Şadırvanlı Sofa'yı; "Padişah dairesinin başladığı büyük salon⁵⁴¹" olarak tanımlar. Bu tanım oldukça doğrudur, ister Enderûn Avlusu'ndan, ister Sofa-i

⁵³⁹ Kanunî Sultan Süleyman'ın Şadırvanlı Sofa'nın ikinci kısmında tahtı üzerinde oturmuş, Has Odalılar ve üst düzey ağalar yanında yer alırken, şadırvanın etrafında sazenceler yer almaktadır. Arifi, **Süleymannâme**, TSK, H. 1517, y. 412 a

⁵⁴⁰ Dârüssaade Ağası Mehmed Ağa'nın III. Murad'a kitap sunuşunun betimlendiği sahnede, Sultan III. Murad Şadırvanlı sofanın yükseltilmiş sekisinde tahtında otururken ilk kısımda şadırvan, has odalılar ve cüceler görülmektedir.

⁵⁴¹ **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 135

Hümâyün'a açılan Harem-i Hümâyün Kapısı⁵⁴² ismi verilen kapıdan girilsin bu mekân padişah mekânlarının girişidir. Şadırvanlı Sofa'nın ilk kısmında bulunan devşirme şadırvan Fatih'in mimaride hükümdarlık alameti olarak kullandığı enstrümanlardan biridir. Şadırvanlı Sofa'nın ikinci kısmındaki seki, yüksekliği ile padişahların kullanımına mahsus mekânlardan biri olduğuna işaret eder. XV. ve XVI. yüzyıllarda Padişahlar, seki üzerine yerleştirilen tahta oturarak günlük işlerini yürütür, toplantı ve görüşmelerini yaparlardı. Enderûnlu ağaların çıkmalarda ve bayramlarda padişahın eteğini öptükleri yerlerden biri de bu mekândır.⁵⁴³ Fatih'in kanunnamesi gereği padişahların tek başlarına oturdukları ve has odalıların hizmet ettikleri sofraların Şadırvanlı Sofa'da kurulduğu bilgisine de Kanunî dönemini anlatan kaynaklardan ulaşılmaktadır. Kanunî, Şadırvanlı Sofa'da yemeklerini yerken, aynı zamanda Osmanlı tarihi, Büyük İskender tarihi, İbn-i Sina ve diğer Arap filozoflarının kitaplarını okutup dinlemektedir.⁵⁴⁴

Resim-33

Sultan III. Murad Şadırvanlı Sofa'da,
Talikizâde, *Şemalname-i Âl-i Osman*, TSMK. A. 3592, y. 79a⁵⁴⁵

⁵⁴² Enderûnlu Abdullatif, *Âyîne-i Derûn [Osmanlı'ya Devlet Adamı Yetiştiren Mektep: Enderûn-ı Hümâyûn]*, İstanbul, Çamlıca, 2013, s. 26

⁵⁴³ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 129

⁵⁴⁴ Luigi Bassano, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 59

⁵⁴⁵ Aynı sahnenin farklı bir yorumu için bkz. Cennâbî, *Cevahir el Garaib Tercümet Bahr el-Aca'ib*, İstanbul, 1582, Collection of Turkish Art at the Harvard Art Museum, 1982, s.219

Saray'da mekânlar ve eşyalar padişahların kullanımına göre belirlendiğinden, bu durumun mekânda küçük bir kütüphane kurulmasına sebep olmuş olması muhtemeldir. Zira Sultan III. Murad'ı has odabaşı, silahdar, çuhadar ve çok sevdiği cüceleri ile birlikte, özel kütüphanesinde sohbet ederken gösteren bir minyatür⁵⁴⁶ (Resim-33) Şadırvanlı Sofa'nın kütüphane olarak kullanımıyla ilgili ilk bilgileri desteklemektedir.

Evliya Çelebi, "Bizzat kendileri Harem-i Has'dan dünyayı aydınlatan güneş burcundan doğar gibi doğarak bütün has odalılara ve diğer musahiplere selam verdi. Herkes hayır dua ile selam aldıktan sonra padişah bir tahta oturdu ben uçarak tahtının ayağına yüz sürüp yer öptüm."⁵⁴⁷ ifadeleriyle padişahın Harem'den, Has Oda'ya girişte kullandığı kapıya işaret etmektedir. Evliya Çelebi, metnin devamında Sultan IV. Murad'ın Şadırvanlı Sofa'da Revan Hanı'nı da davet ettiği sazlı sözlü meclislerden birini tanımlar.⁵⁴⁸

Resim-34
Şadırvanlı Sofa ve Harem-i Hümayun Kapısı
Topkapı Sarayı Müzesi

⁵⁴⁶ Talikizâde, **Şemalnâme-i Âl-i Osman**, İstanbul, 1593-94, TSMK. A. 359, y. 79a

⁵⁴⁷ Kahraman- Dağlı, **Evliya Çelebi**, s. 203

⁵⁴⁸ **A.e.**, s. 203-209

Yüzyıllar boyunca padişahlık kurumunun kullandığı Şadırvanlı Sofa da Sultan II. Mahmud'un, Has Oda Kasrı/ Hırka-i Saâdet Dairesi'nde yaptırdığı onarımlardan etkilenmiştir. Mekân yeni kullanımına uygun özelliklerle dönüştürülürken, duvarları da hünkârın kendi elinden çıkmış kubbe levhaları ve Sultan Abdülmecid'in imzasını taşıyan güzel yazılarla bezenmiştir. Levhalara özenle seçilerek yazılan ayet ve hadisler, mekânın padişaha mahsus oluşuna işaret etmeye devam eder. Şadırvanlı Sofa'da yer alan sekiden Harem'e kolay geçişi sağlayan ve muhtemelen bu yüzden Harem-i Hümayun Kapısı⁵⁴⁹ olarak isimlendirilen kapı, sonraki yüzyıllarda da padişahlar tarafından kullanılmaya devam edilmiştir. Padişahlar diğer saraylarda yaşamaya başladıktan sonra, Topkapı Sarayı'nda kalan Has Oda hademelerinin, bu seki üzerinde namaz kıldıkları da bilinir⁵⁵⁰.

3.5.1.2. Has Oda /Taht Odası

Has Oda Dairesi'nin dörtlü plan düzeni içinde yer alan, Has Oda/Taht Odası, Enderûn Kapısı'ndan girince soldaki ikinci mekândır. Has Oda'nın; Şadırvanlı Sofa, Arzhâne ve Mermer Sofa'ya açılan üç kapısı vardır. Yüzyıllar boyunca mekânda bulunan taht, sancağından veya Harem Dairesi'nden⁵⁵¹ gelerek tahta geçecek şehzadenin ilk olarak oturduğu taht olması hasebiyle de ayrıcalıklıdır. Tahta çıkan yeni padişaha sadrazam ve saraydaki üst düzey ağaların biat merasiminin⁵⁵², ardından Babüssaade önüne yerleştirilen cülus tahtına oturması geleneği son döneme kadar devam ettirilmiştir. Sadrazamlara mühr-i hümayunun verildiği yer de bu mekândır.⁵⁵³ Sultan II. Bayezid'in 1509 depreminden sonra sarayda devam eden onarımlarda, bu mekânı da kendi beğenisine göre değiştirmiş olması muhtemeldir⁵⁵⁴. Yavuz Sultan

⁵⁴⁹ *Âyîne-i Derûn.*, s. 26

⁵⁵⁰ Ağca, *Hırka-i Saadet Dairesi.*, s. 272

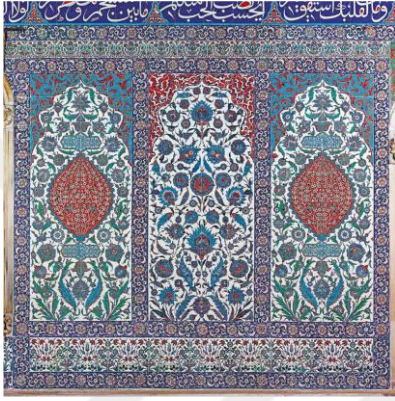
⁵⁵¹ Sultan I. Ahmed'in tahta geçmekle ilgili saltanat kaidelerini değiştirmesiyle birlikte şehzadeler sancağa çıkarılmamış, Harem'de bir dairede hapis hayatı yaşamışlardır. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı.*, s.52

⁵⁵² Sultan İbrahim'in 1640'da bu mekânda tahta oturmasıyla ilgi bkz. *Târîh-i Nâimâ*, İstanbul, 1281-83, c. III, s. 452; Sultan II. Mustafa'nın tahta çıkışı, Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışı, *Nusretnâme.*, s. 630-631; Sultan II. Mahmud'un tahta çıkışı, Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 234

⁵⁵³ 9 Cemaziyelevvel 1130-10 Nisan 1718 tarihinde Damad İbrahim Paşa'ya sadaret mührünün verilmesi için bkz., *Nusretnâme*, s. 380

⁵⁵⁴ Bu deprem sonrasında padişah kısa bir süre Çatma Divanhane adı verilen Has Oda'nın Enderûn Avlusu'na bakan bölümünde yapılan muhtemelen çadırdan veya ahşaptan sarayda kalıyordu. Ne kadar

Selim'in, getirdiği kutsal emanetlerin saklanması için kapattığı niş dışında, iç mekân süslemelerini değiştirdiğine ilişkin bilgi ve belgeye rastlanmamıştır. Sultan III. Murad döneminde, kubbeye pencereler açılarak odanın daha fazla ışık alması sağlanmıştır⁵⁵⁵. Has Oda, Fatih Sultan Mehmed döneminden, saltanatın sonuna kadar taht odası olma özelliği ile birlikte; Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Hz. Peygamber'in hırkasını barındırması hasebiyle yüklenen kutsiyetini de muhafaza etmiştir.

Resim-35

Has Oda Taht Odası

Has Oda'nın Kıymetli İznik Çinileri, Tombak Baldaken, Gümüş Şebeke ve Ocak
Topkapı Sarayı Müzesi

Evliya Çelebi'nin, “ *Bir büyük kubbe içinde dört köşe birer büyük taht, birçok şahnişinlerin dört tarafında pencereler süslenmiş, havuz ve şadırvanlar ile bezenmiş ve döşemesi bukalemun renkli çeşitli mermerler ile döşenmiş öyle bir yerdir ki sanki çini galerisidir.*” ifadeleriyle tanımladığı Has Oda Dairesi, bu dönemde de kıymetli çinilerle kaplıdır. Evliya Çelebi'nin gördüğü dört köşede yer alan tahtlar günümüze ulaşmamıştır. Bugün Has Oda/Taht Odası içinde yer alan baldakenli, gümüş kaplamalı taht, Sultan IV. Murad döneminde yaptırılmıştır⁵⁵⁶. Evliya Çelebi'nin kuyumcubaşı olan babasının bir öğrencisi tarafından yapıldığı bilinen tahtın tavanı, Türk süsleme

kullanıldığını bilmediğimiz bu yapıya getirilen yarım musluk suyu gösteren belge yapının birkaç yıl kaldığını düşündürür. TSMA. D. 10137, 13 C 1008-31 Aralık 1599

⁵⁵⁵ “Hane-i hassa kubbesine düz tabe açıldıkta”, TSMA. D. 34, y. 75b, 12 N 991-29 Eylül 1583

⁵⁵⁶ Sorumlusu olduğu Hırka-i Saadet Dairesi'nde 2013 yılında Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü ile İstanbul Merkez Laboratuvarı'nın ortak çalışmasıyla baldakenli taht temizlenmiştir. Yapılan çalışmaların belgelemesi yapılırken, yüzyılı aşkın sürede tahtı kaplayan ince levhaların üzerindeki toz arındırılınca, levhalar üzerine basılmış Sultan IV. Murad'ın tuğraları tespit edilebilmiştir.

örneklerinden seçkin motiflerle bezenmiştir. İbrahim Cevri Çelebi'nin tahtın yapım yılı olan 1639-40'a tarih düşürmek için yazdığı kasidesinde gümüş tahtı, Süleyman Peygamber'in tahtına benzetir.⁵⁵⁷

Sultan III. Mustafa döneminde Has Oda Dairesi'nde yapılan onarımlarda gümüş tahtın onarımı ve temizliği yaptırılmıştır. Bu arada odanın kubbesi yıkılarak iki kat ahşap kubbe olarak yeniden yapılmış,⁵⁵⁸ kubbe içinde yer alan yazılar yenilenmiştir.⁵⁵⁹ Muhtemelen bu onarımlardan sonra kubbenin ortasındaki aydınlık fenerinin çevresine Kur'an-ı Kerim'den, *“Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik. Mü'minleri kendileri için Allah'tan büyük bir lütuf olduğunu müjdele.”* mealindeki Ahzab Suresi, 45-47. ayetleri yazılmıştır. Kubbenin kaidesini çevreleyen kitabede, Kur'an-ı Kerim, Fetih Suresi, 1-10. ayetleri yer almaktadır. (Resim-36)

Resim-36

Has Oda Kubbesinin Hırka-i Saadet Odası Olduktan Sonraki Süslemeleri
Topkapı Sarayı Müzesi

⁵⁵⁷ 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 196

⁵⁵⁸ BOA. D. BŞM.4987/34; BOA. D. BŞM. 4987/37, 18 Ra 1180- 24 Ağustos 1766

⁵⁵⁹ BOA. D.BŞM.D.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 16, 29 Ş 1179- 10 Şubat 1766

Has Oda'nın isminin Hırka-i Saadet Odası olarak kullanılmasının yaygınlaşmasından sonra, Sultan II. Mahmud döneminde tahtın etrafına som gümüşten bir şebeke yaptırılmıştır⁵⁶⁰. Altı parçadan oluşan şebeke, sökülüp takılabilmekte ve istendiğinde bir dolap gibi kapatılmaktadır. Hırka-i Saadet törenleri dışında şebeke kapatılıp dolap haline getirilerek, İslâm'ın mukaddes emânetleri burada muhafaza edilmiştir.⁵⁶¹ Mekânda yer alan ocak, Sultan II. Mahmud döneminde yapılan onarımlarla bugünkü neoklasik görüntüsünü almıştır. Has Oda'nın yeni işlevine uygun tasarlanmış olan çini süslemelerinde el-Busrî'nin kaleme aldığı "*Burde Kasidesi*" daha üstte Sultan II. Mahmud ketebeli celi sülüs levhalar, Kâbe kapı perdeleri ve mukarnasları göze çarpar. Sultan V. Mehmed Reşad döneminde yapılan onarımlarda pencerelere oval çerçeveler takılmış, kireç sıvalı kubbelerin iç yüzeyi dönemin zevkini yansıtan kalem işleriyle bezenmiştir.⁵⁶²

3.5.1.3. Arzhâne

Şadırvanlı Sofa'dan girince soldaki ilk oda Arzhane'dir. Arzhane'nin, Hünkâr Taht Odası'na, Şadırvanlı Sofa'ya, Has Odabaşı Dairesi ile Has Oda Hazinesi'ne ve Mermer Sofa'ya açılan dört kapısı dışında Aşağı Has Oda Dairesi'ne inen merdivenlere açılan küçük bir kapısı daha bulunur.

Bu odanın Fatih dönemindeki fonksiyonu kaynaklarda tam olarak tespit edilememekle birlikte sofa olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Venedik elçi raporlarına göre; Kanunî Sultan Süleyman bu odada başuçları birbirine değen ayrı yataklarda Vezir-i azam Pargalı İbrahim Paşa ile uzun sohbetlerden sonra birlikte uyuyordu.⁵⁶³ 1600'lü yıllarda İstanbul'a gelen bir başka seyyah; "Padişah açık divan

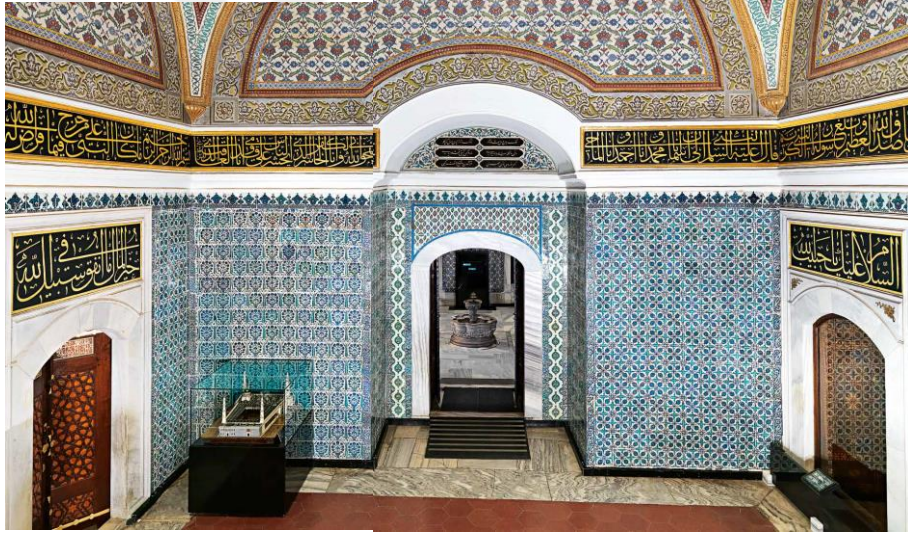
⁵⁶⁰ 2013 yılında yapılan çalışmada Gümüş Şebeke üzerinde Sultan II. Mahmud döneminde yapıldığına ilişkin kitabe tespit edilmiştir.

⁵⁶¹ "Hırka-i Şerif-i Saadet Odasında Şebeke-i Şerife derununda elyevm mevcut olan teberrukat-ı şerife beyan olunur" ifadeleriyle başlayan defter. TSMA. D. 900, 23. Ş. 1269

⁵⁶² **Meclis-i Vükela Kararıyla Müteşekkil Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Encümenin Hükümeti Seniyyenin Nazar-ı Dikkatine Arz Eylediği Rapor Suretidir**, 10 Teşrin-evvel 1333, Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matba-i Amire, 1339

⁵⁶³ **Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa**, s.52

günlerinde Başağalarla, ya da önemli görevlere gidecek olup, kendisinden izin alacak olanlarla ya da İstanbul'a dönen ve kendisine çeşitli yerlerdeki durumlar hakkında bilgi verecek olanlarla burada görüşürdü. Bu oda ilginç fiskiyeleleri olan küçük bir salona bitişiktir.⁵⁶⁴ İçinde bir sedir vardır. Bu sedire altınla örülmüş zengin halılar, değerli inciler dikili, koyu kırmızı kadifeler serilmiştir. Padişah bu sedirin (tahtın) üstüne oturur. Odada perde yoktur, onun yerine duvarlara çok iyi cins beyaz taşlar (çinilerle) döşenmiştir. Bunların üstüne güzel bir görüntü veren yapay dallar, çiçekler resmedilmiştir. Ayrıca hemen bitişiginde bir küçük oda vardır ki⁵⁶⁵ içi altın kakmalı gümüş tabaklar ile doludur ve çok pahalı Acem halılarıyla döşelidir.”⁵⁶⁶ Bilgilerini vermektedir.

Resim-37

Arzhane'nin Kapıları Has Odaya Şadırvanlı Sofaya ve Has Oda Hazinesi'ne Açılır
Topkapı Sarayı Müzesi

Arzhane, günümüze duvarları, silme hizasına kadar XVI. yüzyıl İznik, XVII. yüzyıl Kütahya, XVIII. yüzyıl İstanbul Tekfur Sarayı çinileriyle kaplı olarak gelmiştir. Bunun sebebi Sultan V. Mehmed Reşad döneminde yapılan onarımlarda, başka mekânlardan sökülen çinilerin, eksikleri tamamlamak üzere burada kullanılmasıdır. Çinilerin üzerinde yer alan kuşakta; siyah üzerine altın yıldız ve kabartma sülüs hatla,

⁵⁶⁴ Şadırvanlı Sofa'yı kast ediyor olmalıdır.

⁵⁶⁵ Has Oda Hazinesi ve Has Odabaşı Dairesi'ni tanımlıyor olmalıdır.

⁵⁶⁶ **Büyük Efendi'nin Sarayı**, s. 24-25

Kur'an-ı Kerim'den, Ahzab Suresi'nin 38–44. âyetleri yer almaktadır. Klasik dönem süslemeleriyle bezenmiş kubbe iç yüzeyi, Sultan V. Mehmed Reşad döneminde yapılan onarımlarda, dönemin süsleme zevkine göre kalem işleriyle bezenmiştir.⁵⁶⁷

Arzhane'nin Mermer Sofa'ya açılan kapısı üzerindeki 1638 tarihli gümüş kitabede, “*Görüp kuvvet-i bâzûsun Sultân Murad Hân'ın/ Hişti ile deldi bu saht-i âheni bî-minnet/ Hem tîr-keş okunu darb ile ol âhenden/ Üç yerde geçürmüşdür ol şâh-ı kadr-ı kudret/Bu kuvvet-i bâzûsun görüp şeh gâzînin/ Yahyâ didi târihin ahsenet zihî kuvvet/ 1047*” ibareleri ve tarihi yer alır. Sultan IV. Murad'ın bahadırılığını ve pazusunun gücünü göstermek üzere Revan Köşk'ünden oturarak atmış olduğu bir okla bu demir kapıyı üç yerinden deldiğini⁵⁶⁸ belgelemek üzere konulan bu gümüş kitabe sebebiyle kapıya zamanla Gümüş Kapı denmiştir. Atâ bu kitabenin günümüze ulaşmadığı bilgisini vermişse de,⁵⁶⁹ 2006-2007 tarihlerinde yapılan onarım çalışmalarında tarafımızdan kararmış halde kapı üzerinde tespit edilen kitabe temizletirilerek yerine yerleştirilmiştir.

3.5.1.4. Sofa-i Hümâyûn/ Divanhane/ Mermer Sofa

Has Oda Kasrı etrafını çevreleyen çifte revakıyla, havuzlu mermer sofa ve asma bahçe köşklerine açılır. Tonozlu bodrum üzerinde yer alan mermer sofa; mazgallı bir duvarla çevrelenmiş kule köşkleri ve bir zamanlar içinde rengârenk balıkların yüzdüğü havuzuyla⁵⁷⁰ Has Oda'yı dördüncü avluya bağlar. Bir kapıyla Mabeyn ve Harem Dairesine bağlanırken, bahçe tarafına geçişi sağlayan bir kapısı daha vardır.⁵⁷¹

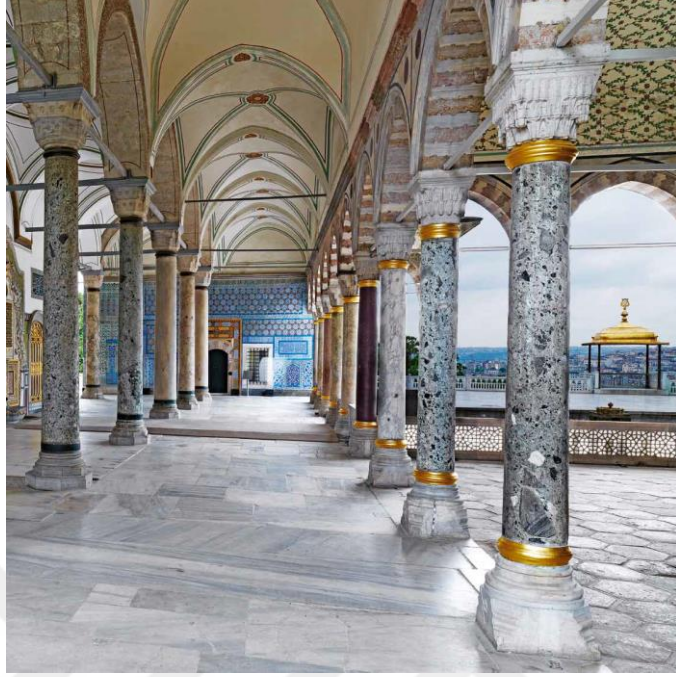
⁵⁶⁷ **Muhâfaza-i Asâr-ı Atîka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Suretidir**, 10 Teşrinevvel 1333, Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matba-i Amire, 1339

⁵⁶⁸ **Ayine-i Derun**, s. 26-27

⁵⁶⁹ Gülru Necipoğlu eserinde, Ata'yı kaynak göstererek söz konusu kitabenin bugün bulunmadığını yazmıştır. **15. 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, a.g.e., s. 199, Ata, a.g.e, c.I., s.311; Ancak, 2006-2007 yıllarında sorumlusu bulunduğum Has Oda Dairesi'nde yaptırılan Teşhir-Tanzim çalışmalarında, zamanın getirdiği toz ve kir tabakasıyla kararmış gümüş kitabe tarafımızdan tespit edilerek restorasyon yaptırılmıştır. Kitabe halen kapı üzerinde mevcuttur.

⁵⁷⁰ Stanley Mayes, **Sultan'ın Orgu An Organ for the Sultan**, Çev. M. Halim Spater, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 195

⁵⁷¹ Mermer Sofa'nın bahçe tarafında olan kapısının saçağının tamiriyle ilgili detaylı bilgiler için bkz., TSMA. D. 474/1, 1 R 1180-7 Ağustos 1766

Resim-38

Has Oda'nın Revakları, Sünnet Odası, Havuz ve İftariye Kameriyesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Fatih, Mermer Sofa'ya olağanüstü güzellikte camdan bir köşk yaptırmıştır. Cafer Çelebi'nin "Sıfat-ı Saray-ı Hümâyün" isimli şiirinde bahsettiği bu köşk,⁵⁷² 1504-1515 tarihleri arasında Saray'da bulunan içöğlanı Giovan Antonio Menavino tarafından da tanımlanmıştır: "Tamamen beyaz kareli camlardan, bir araya getirilmiş ve bağlanmış kalay çubuklardan yapılmış bir oda var ki yuvarlak bir kubbeye benzer. Bu kubbe uzaktan bakıldığında da büyük bir çadıra benzer. Kubbenin etrafından, eski zamanlardan beri harika bir hünerle yayılarak bahçeye inen bir su geçiyordu. Sultan yaz vakti gündüzleri şırıldayan suların tatlı mırıltısıyla serin serin uyumak için ekseriya buraya gelirdi. Ama bugün su boruları kırıldığı için sular başka yere yönelmiştir".⁵⁷³ Fatih'in ardından Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim havuzun ve asma çiçek bahçesinin bulunduğu Sofa-i Hümâyün'da değişiklikler yaptırarak yeni köşkler inşa ettirmişlerdir⁵⁷⁴.

⁵⁷² Tâcizâde Cafer Çelebi, "Hevesnâme", A. S. Levend. **Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul**, İstanbul, 1957, s. 68-95

⁵⁷³ **Türklerin Hayatı ve Âdetleri**, s. 76-77, Sultan II. Bayezid döneminde yapılan onarımlarda Sırça Saray ismi verilen bu köşkün su alt yapısı da onarılmıştır. TSMA. D. 10137/ 13 C 1008

⁵⁷⁴ Diker, "**Topkapı Sarayı'nda Revan ve Bağdad Köşkləri**", s. 1

Mermer Sofa'nın Has Oda'nın güney cephesini oluşturan ve Arzhane'nin Gümüş Kapısı⁵⁷⁵ ile çıkılan, çift revaklı bölümü yazlık oda olarak da kullanılmıştır. Has Oda'nın havuza bakan bu geniş revakının, bazı zamanlarda âdetâ bir divanhâne olarak da kullanıldığı bilinmekte ve bu sebeple bazı kaynaklarda bu mekâna “divanhâne” adı verilmektedir. Yavuz Sultan Selim'in, Mısır'dan getirdiği mermer direkler ve renkli mermerlere tamir ettirdiği mekân⁵⁷⁶, “çok iyi kalite mermerlerle döşenmiş bir tür teras üstüne dizili, yaklaşık otuz kadar çeşmeden sonra, kare biçiminde yapay bir küçük göle bakan, doğuya açılan sütunları olan bir salon” olarak da tanımlanmaktadır.⁵⁷⁷ Kânûnî Sultan Süleyman, 1527-28 tarihinde Has Oda civarına yeni bir sofa ve tonozlu suyolu inşa ettirmiştir.⁵⁷⁸ Yeni Odanın/Yeni Köşkün yanında kızlar bahçesine bakan yeni bir suyolu ile küçük bir hamam yapılmış, önündeki mermer döşeme onarılmış ve süslemelerle bezenmiştir.⁵⁷⁹ Yeni Köşk, sonraki yüzyıllarda şehzadelerin bu mekânın hamamında sünnet edilmesinden hareketle **Sünnet Odası** olarak isimlendirilmiştir. Yeni köşkün / Sünnet Odası'nın hamamı, padişahlar tarafından abdest almak ve tıraş olmak için Sultan II. Mahmud dönemine kadar kullanılmaya devam edilmiştir⁵⁸⁰. Sonraki yüzyıllarda Sünnet Odası'nın hemen yanına **Camekân Odası** adıyla anılan bir mekânın daha yapıldığı tespit edilir.⁵⁸¹ Padişahların kullandığı camekân zaman zaman tamir de edilmiştir.⁵⁸² Mermer Sofa'daki bu birimler zaman içinde kaldırıldığından günümüze ulaşamamıştır. Sofa'nın şimdi hali Resim-38'de görülmektedir.

Kanunî Sultan Süleyman'a kadar ikinci avluda Eski Divanhâne'de yapılan olağanüstü divanlar, padişahlara özel mekânlara taşınarak, Has Oda'nın dış revakının altı veya asma bahçenin köşkleri toplantı mekânı olarak kullanılmıştır. Sultan II. Osman'ın 1622'de bir ayaklanmayı bastırmak üzere düzenlediği olağanüstü divânı da

⁵⁷⁵ **Ayine-i Derun**, s. 26

⁵⁷⁶ Lokman, **Hünernâme**, c. I., s. 219a

⁵⁷⁷ **Büyük Efendi'nin Sarayı**, s. 31

⁵⁷⁸ BOA. KK.7097, y. 58-59

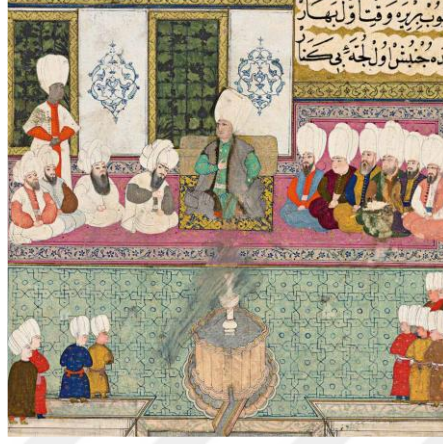
⁵⁷⁹ BOA. MM. 17884, y. 52-53

⁵⁸⁰ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 141, 167 (9 Z 1249), s. 179, 9 Ca 1220, s. 180, 2 B 1220, s.181. 24 B 1220, s. 186, s. 189, s. 193

⁵⁸¹ Sünnet Odası ittisalindeki camekân odasının yıkılarak, ahşap çatı ve tavan inşası için bkz, TSMA. D. 7722/1, 1 R 1180

⁵⁸² Mermer Sofa'da yer alan camekânın tamiri için bkz, TSMA. D. 4741/1, 27 Ş 1306/ 28 Nisan 1889

burada yaptığı ve sofanın kenarında bir sedef tahtta oturduğu Resim-39'da yer alan minyatürde görülmektedir.

Resim-39

Sultan II. Osman, Mermer Sofa'da Yönettiği Divân Toplantısı. Toplantı mekânının önünde yer alan şadırvanın oluklarından, mermer havuza su akmaktadır.

Şehnâme-i Nâdiri, TSMK. H.1124, y. 49a

Harem'in parçası olarak da kabul edilen Sofa-i Hümâyun, resmi toplantılar dışında padişahların tertip ettikleri eğlenceler için de kullanılmıştır. Kraliçe Elizabeth'in Sultan III. Mehmed'e hediye olarak gönderdiği saatli org, eğlence mekânı olarak kullanılması sebebiyle ilk olarak buraya kurdurulmuştur. Orgu kurmak için Osmanlı topraklarına gelen İngiliz org ustası Thomas Dallam mekânı şu satırlarla betimlemektedir: “ Bu büyük evin iki sıra mermer sütunu vardı, kaideleri pirinçten yapılmış, çift kat yaldızlanmıştı. Evin üç yanındaki duvarlar [tavanlar] yalnız saçaklara kadar iniyordu, öteki yarısı açıktı, ama bir fırtına ya da büyük bir yağmur olursa, her türlü havayı dışta tutabilecek pamuk [ve] yünden yapılmış perdeleri bu amaçla hemen indirip ve hemen açabiliyorlardı. Evin başka bir eve bitişik olan dördüncü tarafındaki duvar porfirden⁵⁸³ ya da yanında yürürken üzerinde insanın kendisini görebileceği türde bir taştan yapılmış. Bir tanesini dört ya da altı kişinin taşıyabileceği kadar ağır ipek halılar üzerinde yürüyorduk. Bu evde tabure, masa ya da koltuk yoktu, yalnızca bir hünkâr tahtı vardı ki, değişik renklerde balıklarla dolu bir balık havuzunun kenarındaydı.”⁵⁸⁴

⁵⁸³ Yavuz Sultan Selim'in Kahire'den getirerek Has Oda'nın dış cephesine kaplattırıldığı porfirler kastediliyor olmalıdır.

⁵⁸⁴ Stanley Mayes, **Sultan'ın Orgu An Organ for the Sultan**, Çev. M. Halim Spater, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 195-196

Resim-40

Harem'in Has Oda ve Mermer Sofa'ya Açılan Kapısı ve Revaklar
Topkapı Sarayı Müzesi

Sultan I. Ahmed'in hareminin Sofa-i Hümâyün'da sazlı sözlü oyunlarla eğlendikleri de bilinmektedir. XVII. yüzyıldan sonra kaynaklardan, padişahların maiyetleriyle birlikte eğlendikleri,⁵⁸⁵ yemek yediği, sık sık olağandışı toplantılar yaptığı,⁵⁸⁶ vezir-i azam ve şeyhülislamın görevlerine atanmalarından sonra törenlerin burada düzenlendiği, Ramazan aylarında huzur dersleri,⁵⁸⁷ mukabele okunması,⁵⁸⁸ sair zamanlarda müzikli eğlenceler⁵⁸⁹ yapıldığı tespit edilebilmektedir. Bayramlarda içoğlanları padişahı burada kutlamaktadırlar.⁵⁹⁰ Havuzun üzerindeki mermer taht bu törenler için XVII. yüzyılda yaptırılmıştır.⁵⁹¹ Mekânda bulunan köşkler 1633'de çıkan yangından sonra havuzlu sofa ile birlikte yeniden inşa edilmiştir⁵⁹².

⁵⁸⁵ **Büyük Türk'ün Sarayı**, s.31; **Sultanın Orgu**, s.195-196

⁵⁸⁶ Ferhad Paşa'nın Sultan III. Murad'ın huzurunda sefer talimatlarını almasını betimleyen minyatürde, padişah iki katlı bir mekânın üst katında tahtında oturmaktadır. Sofa-i Hümâyün'da yapılan bir görüşmeyi canlandıran resmin üst kısmında Has Oda'nın aydınlık fenerli yüksek kubbesi yer alırken, alt kattaki bahçede ellerinde bastonlarıyla görevliler resmedilmiştir. Rahimizade, **Gencine-i feth-i Gence**, İstanbul, 1590, TSK, R. 1296, y. 10b

⁵⁸⁷ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 111, s. 136, s. 184

⁵⁸⁸ **A.e.**, s. 177

⁵⁸⁹ **Büyük Türk'ün Sarayı**, s. 31; **Sultanın Orgu**, s. 195-196; Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 241

⁵⁹⁰ TSMA. E. 12358, y. 1a, 6a; TSMA. E. 12359, y. 1a; Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 55, 149, 155,

⁵⁹¹ **15. ve 16. Yüzyıllarda Topkapı Sarayı**, s. 202

⁵⁹² BOA. MM. 2097, y. 9-13; BO. MM 17884

Sultan IV. Murad, Revan ve Bağdad seferlerinin anısına buradaki köşkleri yıktırarak yerlerine 1635 tarihinde Revan ve 1638’de Bağdad Köşklerini inşa ettirmiştir. Has Oda’yı Harem’e bağlayan kapının bitişindeki I. Selim Kulesi’nin yerine Sultan I. Abdülhamid Mabeyn Köşkü’nü,⁵⁹³ 1640’da Sultan İbrahim “iftariye köşkü” adı verilen etrafı perdelerle çevrilerek kullanılan tombak baldakeni ve Mermer Sofayı değiştirerek, mevcut eski büyük havuzun yerine bugünkü havuzu yaptırmıştır⁵⁹⁴. Sultan İbrahim’in değiştirdiği, eski havuzun Revan Köşkünün oturma alanında da devam ettiği ve şimdikininki yaklaşık iki katı büyüklüğünde olduğu düşünülmektedir. 1940-44 yıllarındaki restorasyonları sırasında yapılmış olan incelemelerde bugün havuzun üzerinde yer alan kameriyenin yerinde Hırka-i Saadet dairesinin mermer ayaklar üzerine oturtulmuş cephesi ve arkasında da bu ayakların üzerine oturan bir rıhtımın olduğu anlaşılmıştır. Sonradan bu mekân Sünnet Odası ve Revan Köşkleriyle beraber aynı çatı örtüsü altına alınmıştır.⁵⁹⁵

Has Oda’nın asma bahçesi olarak da bilinen Sofa-i Hümâyün’da Kanunî Sultan Süleyman döneminden itibaren saksılarda yaseminler, limon ağaçları, sakız ağaçları, onlarca renkli ve güzel kokulu çiçekler yetiştirilmiştir. Bu çiçeklerin gül, hüsn-ü yusuf, sümbül, avize, inci çiçeği ve ayn-ı safa olduğu tespit edilebilmektedir.⁵⁹⁶ Has Oda’nın alt katının açıldığı bahçede ise sarayın en erken tasvirlerinde yer alan güzel kokulu üzümün bulunduğu asma,⁵⁹⁷ portakal,⁵⁹⁸ karanfil bahçeleri ve yasemin çardakları⁵⁹⁹ bulunmaktaydı. Has Oda bahçe katında bulunan asmaların dalları ve üzümün Sultan III. Ahmed’in oğullarının sünnet düğününün betimlendiği minyatürde de görülmektedir.⁶⁰⁰ 1960’lardaki onarımlara kadar gelen camekânlı bu mekâna zaman zaman saksılar içinde yetiştirilen çiçeklerden mütevellit limonluk ismi de verilmiştir.⁶⁰¹

⁵⁹³ Deniz Esemeli, **Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2002, s. 16, 20

⁵⁹⁴ BOA. MM. 373, y. 63, 42; BOA. MM. 511, y. 4,5, 39, 51; BOA. MM. 861, y. 106-7; BOA. MM. 858, y. 69; **Tarih-i Enderûn**, c. I, s. 313, **Naima Tarihi**, c. III, s. 398

⁵⁹⁵ Diker, “**Topkapı Sarayı’nda Revan ve Bağdad Köşkleri**”, s. 13

⁵⁹⁶ TSMA. D. 6231/ 03 Ş 1214/5 Temmuz 1884

⁵⁹⁷ BOA. MM. 383, y. 73, MM. 443, y. 44

⁵⁹⁸ BOA. MM. 511, y. 5,

⁵⁹⁹ TSMA. D. 9636, y. 1b, 1 M 972/9 Ağustos 1564; BOA. MM. 511, y. 3, 26

⁶⁰⁰ Vehbi, **Surnâme**, 1720, TSK. A. 3593, 174b-175a

⁶⁰¹ Sofa-i Hümâyün’daki limonluk için TSMA. D. 7722/1, (29) Ca 1180/ 2 Aralık 1766

Resim-41

Revan Köşkü Önünden Has Oda'nın Mermer Sofa'ya Bakan Cephesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Mermer Sofa'nın günümüze ulaşan mimari süslemeleri eski şaşalı kullanımlarına işaret eder. Duvar süslemelerinde lacivert zemin üzerine istif sülüs hatla yazılmış kitabeler dikkat çeker. Mekânın Revan Köşkü'ne bakan cephesinde "Küşâde padişahın müyesser dergâh/ Bi hakkı eşhedü enlâ ilahe illallah", sonra sırasıyla Ahzab 56. ayeti ile aynı sürenin 40. âyetleri ayrı ayrı çini panolar içinde yer almaktadırlar. Has Oda'nın batı cephesinde yer alan Arzhanenin dış cephesi dikdörtgen çini panoların ortalarında kare formulu "Vav" harfli istifler, Kemankeş imzalı ve 1022/1613-1614 tarihlidir. Lacivert-beyaz çini panoda, harflerin arasında "Allah", "Muhammed", "EbuBekir", "Ömer", "Osman", "Ali", "Hasan" ve "Hüseyin" isimleri yer almaktadır. (Resim-41)

Has Oda'nın batı (Haliç'e bakan) cephesinde ise, Allah'ın yardımının Müslümanların ve Allah'ın birliği için savaştan askerlerin üzerine olması ve O'nun yardımıyla açık bir fethe ulaşılması, gazilerin, hacıların ve misafirlerin denizden ve karadan salimen evlerine ulaşmalarıyla ilgili Arapça dua, peygamberlerin tümüne getirilen salâvatla bitmektedir. Ayet-el Kürsi olarak da bilinen Bakara Suresi'nin 255. âyeti ayrı bir kitabede yer alır. Ardından, aynı tarzda yazılmış Besmele-i şerif vardır. Talik hatla daha küçük çiniler içinde yer alan beyitle, batı ve kuzey cephesinde devam eder, Arzhane'nin dış cephesinde biten son bölümünün altında, Mehmed Hilmi

Kütahi'nin öğrencisi Ali Mehmed Emin tarafından 1915 senesinde yapıldığı kayıtlıdır. Harem kapısının üzerinde Sultan V. Mehmed Reşad döneminde yapılan onarımlarla ilgili hazırlanmış çini kitabe bulunur. “*Cenâb-ı Fahrü'l Enbiyâ aleyhi ekmele't-tehâyâ Efendimizin Hırka-i Şerifleriyle emânât-ı nefise-i saire-i mübârekeye mahsus astar, es Sultan ibnü's Sultan el-mücahid el-gazi Mehmed Reşad Han hazretleri tarafından müceddeden imal ve Hırka-i Şerife Dâire-i fahiresiyle müştamilât-ı umumiye ve civarındaki kasırlar dahi 'ahd-i celi-i Hilafet penahîlerinde ve tarz-ı asliyelerine irca' suretiyle tamir edilmiştir. Sene 1333*” (Milâdi 1915) yazılı ve tarihlidir. Kitabede yapılan onarımların aslına uygun olmasına dikkat edildiği kaydedilmişse de, aslında bu onarımlar esnasında mekân ciddi anlamda değişikliğe uğramıştır⁶⁰².

1960'larda yapılan onarımlardan sonra revakları örten camekânlar kaldırıldığından duvarları süsleyen silahlar, kıymetli levhalar ve Kâbe örtüleri doğal koşulların yıpratıcı etkilerine maruz kalmışlardır. Onarımlardan sonra bu cephede, Hırka-i Saadet Odası'ndan Mermer Sofa'ya çıkan kapı, pencereye dönüştürülmüş ve duvarlarda yer alan levhalar, örtüler ve silahlar da kaldırılmıştır.⁶⁰³ (Resim-42) Has Oda'nın bu cepheye açılan kapısını ve duvarlardaki kutsal örtülerin kullanımını belgelemektedir.

Resim-42

Has Oda'nın Sofa-i Hümayun'a Açılan Kapısının 1960 ve 2019 Görünümü.
Topkapı Sarayı Müzesi Fotoğraf Arşivi

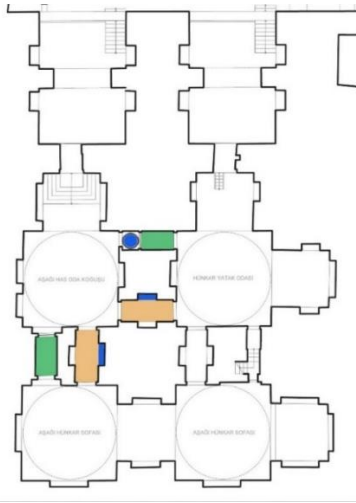
⁶⁰² Muhâfaza-i Asâr-ı Atıka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümayûnu'nun Tamiratı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Sureti

⁶⁰³ Ağca, Hırka-i Saadet Dairesi, s. 286

3.5.2. Has Oda'nın Alt Katında Yer Alan Padişaha Ait Mekânlar

Has Oda'nın üst katından sonra tüm süsleme unsurlarından arınmış olarak günümüze ulaşan alt katı incelendiğinde, yüksek tonozlu tavanı, özel mimarisi, özenli işçiliği ve kapı sövelerinin üst katla aynı olması gibi mimari detaylar tespit edilir. Yapının kalan ögeleri dahi mekânın ne kadar özel olduğunu ortaya koymaya devam etmektedir. Has Oda'nın alt katı Fatih döneminde, saray içine mahsus özel toplantılar (bayramlaşmalar, meclisler, helva sohbetleri) için tasarlanmış ve kullanılmıştır. Mevcut bilgiler ışığında alt katta bulunan Aşağı Hünkâr Sofası/Kış Odası ve Hünkâr Yatak Odası'nın burada olduğu düşüncesinden hareketle bu bölüm ilk kez bu çalışmada yer almıştır.

Resim 43'de yer alan Has Oda Alt Kat Planı üzerinde bu çalışmayla tespit edilen Aşağı Hünkâr Sofası/Kış Odası, Hünkâr Yatak Odası ve Has Oda Koğuşu belirtilmiştir. Birimleri belirlemede kapı geçişlerinde kullanılan mimari elemanlar etkili olmuştur. Has Oda Koğuşu'na geçişi sağlayan kapı aralarında selsebil izleri ve kapı arkasında bulunan hatılların Hünkâr Yatak Odası ve Aşağı Hünkâr Sofası tarafından kapatılarak geçirimsizlik sağlanıyor olması, padişahlık kurumunun tek taraflı tasarrufuyla kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Resim-43
Has Oda Alt Kat Planı,
Tures Mimarlık

Plandan Kanunî Sultan Süleyman ve sonrasında Mermer Sofa'nın yapılan eklemelerle büyürken alt katın iki aşamalı olarak nasıl değiştiği ve karanlıkta bırakıldığı da anlaşılmaktadır. Fatih döneminde olduğu gibi Has Oda Koğuşu'nun ve Aşağı Hünkâr Yatak Odası'nın iki ayrı girişi sonraki dönemlerde muhafaza edilerek günümüze ulaşmıştır. Planda üst kattaki Taht Odası'ndan Aşağı Hünkâr Sofası ile Aşağı Hünkâr Yatak Odası'nın ortasına inişi sağlayan merdivenler de görülmektedir.

3.5.2.1. Aşağı Hünkâr Sofası⁶⁰⁴/ Kış Odası

Taht Odası'ndan inen merdivenlerin de bulunduğu mekânın hemen arkasında yer alan, Şadırvanlı Sofa'ya benzeyen, fakat Has Oda Hazinesi altından başlayarak kapı girişi önüne doğru uzanan geniş sofa, muayede-i havas yapılacak ölçektir. Padişaha ait oturma yerlerine işaret eden sekilerin bulunduğu bu büyük sofa boyutlarıyla, padişaha ait mekânlara özgü bilgiler de barındırır.(Resim-44) Tekrar Kritovulos'un satırları arasından Fatih dönemindeki Saray'a ve Has Oda Dairesi'ne dönecek olursak bu mekânın oldukça parlak geçmişini düşünmek hiç de zor değildir.

Resim-44

Taht Odası'ndan Aşağı Hünkâr Sofası ile Aşağı Hünkâr Yatak Odası'na İnen Merdiven Boşluğundaki Aydınlik Pencere ve Kapısı
Topkapı Sarayı Müzesi

⁶⁰⁴ Kaynaklarda mekân bu isimle anılmamakla birlikte seyahatnamelerde anlatılanlardan yola çıkılarak, çalışmamızda bu isim kullanılmıştır.

Yapıda kullanılan altın ve gümüşler, saydam mermerler, değerli taşlar rengârenk parlarken, çeşitli renklerde süslenmiş, parlak, pürüzsüz ve şeffaf yüzeyler dikkati çekerdi. Büyük bir özen ve ustalıkla işlenmiş, heykeltıraşlık, resim ve plastik sanatların en güzel örnekleriyle süslenmesiyle,⁶⁰⁵ muhtemelen büyüleyici bir atmosfer oluşmaktadır. Sultan II. Bayezid döneminde sarayda içöğlanı olan Menavino, “Sultanın kış zamanlarında en aşağıdaki odalara yerleşerek büyük denizden gelen rüzgârlardan kaçtığı” kaydetmesi⁶⁰⁶ ve 1597’de Sultan’ın Kış Odası’nın çinilerinin yenilenmesine ilişkin masraflar⁶⁰⁷ bu çerçevede değerlendirildiğinde, padişahların bu mekânları kullandığına ilişkin tezimizi güçlendirmektedir.

XVII. yüzyılda Topkapı Sarayını ziyaret etme şansını yakalayan, Jean-Baptiste Tavernier’in⁶⁰⁸ sultanın kış odasını⁶⁰⁹ anlatırken kullandığı ifadeler, bugüne kadar iddia edilenlerin aksine üst kattaki taht odasından ziyade alt kattaki bu tonozlu birimi tanımlamaktadır. Çünkü üst katta tonoz değil kubbe vardır.

Resim-45

Has Oda’nın Alt Katındaki Tonozlu Kış Odası
Topkapı Sarayı Müzesi

⁶⁰⁵ **Kritovulos Tarihi**, s. 607

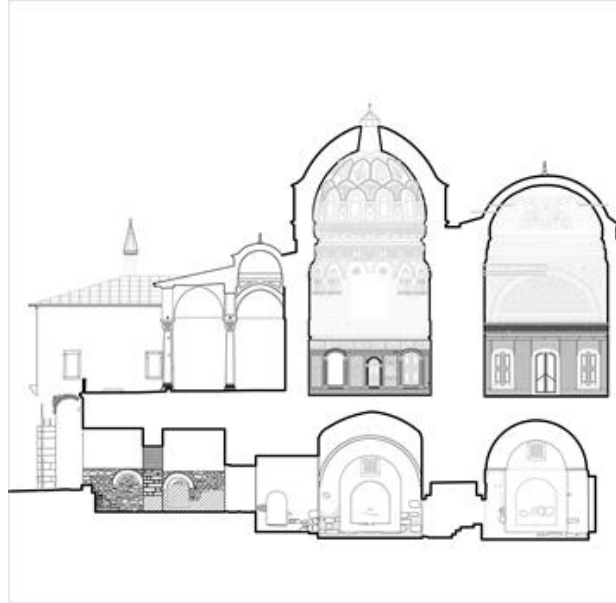
⁶⁰⁶ **Türklerin Hayatı ve Âdetleri**, s. 76

⁶⁰⁷ “Hane-i hassa kış odası kaşı oldukta”, TSMA. D. 34, 227b, 16 R 1006/27 Ekim 1597

⁶⁰⁸ Tavernier, büyük bir kısmını; Topkapı Sarayı’nda elli yıldan fazla kalan ve Hazinebaşısı olduktan sonra gözden düşerek Bursa’ya sürülen oradan da Hindistan’a kaçan Sicilya kökenli bir devşirmeden ve Saray’da onbeş yıl kalan Parisli bir içöğlanından almıştır. **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 131–132

⁶⁰⁹ Sultan III. Murad, Sultan III. Mehmed ve Sultan I. Ahmed dönemlerine ait flori defterinde mekân “Kış odası” olarak tanımlanmaktadır. TSMA. D. 34, y. 227 b, 16 R 1006

“Bu oda sarayın en güzel mekânlarından biridir. Odanın tonozu, ortasında yeşil bir çizgi bulunan iki altın yıldızlı ince süsle birbirinden ayrılan küçük tonozlar bütününden oluşuyor. Küçük tonozların her köşesinde, duvarda, yıldızla çok iyi bezenmiş lamba altlığı bulunuyor. Üzerinde yürünen gösterişli halılar, tavanı güzelleştiren rengârenk büyük mermer karoları gözlerden gizliyor. Duvarlar boyunca birçok minder sıralanmış; bunların süs için olanları inciler ve değerli taşlarla bezeli, yastık olarak kullanılanlarsa altın ve gümüş işlemeli ya da başka gösterişli kumaşlarla kaplanmış. Odanın köşelerinden birinde, iki ayak yüksekliğinde portatif bir taht var. İşlemelerde inciler, yakutlar ve zümrütler kullanılmış. Ne var ki, padişah odaya girdiğinde, süs olarak kullanılan, ama günlük kullanıma elverişli olmayan örtüler ve yastıklar kaldırılıyor, padişahın rahatça üzerinde dinlenebileceği kadife ya da atlas örtüler konuyor.”⁶¹⁰Bu tanımlar yatak odasından ziyade padişah mekânlarından birini tanımlar niteliktedir. Duvar kenarlarına sıralanmış meclise katılanların oturması için yerleştirilmiş minderler de bu görüşü destekler niteliktedir. Şadırvanlı Sofa ile Arzhane'nin altını kapsayan yüksek kemerli, tonozlu yapı bugün tüm süslemelerinden ve tefrişinden arınmış da olsa, halen görkemli günlerinin izlerini taşımaya devam etmektedir.

Resim-46
Sünnet Odası, Has Oda, Arzhane Kesiti,
Tures Mimarlık

⁶¹⁰ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 131–132

Resim-46'da yer alan Has Oda Kesitinde, Aşağı Hünkâr Sofası/Kış Odası olarak tanımladığımız mekân, ışık alması için Mermer Sofa tarafına yapılan lokma demir parmaklıklarıyla birlikte görülmektedir. Fatih döneminde Mermer Sofa bugünkünden daha aşağı kottaydı, Revan ve Bağdad köşkleri olmadığından bu pencerelerden alınan gün ışığı muhtemelen yeterli gelmekteydi.

Has Oda'nın üst katının da çok aydınlık olmadığı bir gerçektir. Fatih, Yavuz ve Kanunî dönemlerinde zamanlarının büyük bir kısmını fetihlerde geçiren padişahların, gün ışığı ile yıkanmış mekânlarda yaşamak gibi lüks talepleri muhtemelen yoktu. Sonradan yapılan onarımlarla üst kattaki mekânların kubbelerine açılan aydınlık fenerleriyle daha fazla günışığı girmesi sağlanmıştır. Günümüze ulaşan haliyle Aşağı Hünkâr Sofası'nda, odanın ısınmasını sağlayacak bir ocağının bulunmaması-muhtemelen sonraki onarımlarla kaldırıldı-⁶¹¹duvarların süslemelerden arî hali ve yaklaşık iki yüzyıl süren ihmaller silsilesinin getirdiği bakımsızlıkların birleşmesiyle bugün için atıl bir görünüm arz etmektedir.⁶¹²(Resim-47)

Resim-47

Aşağı Hünkâr Sofası ile Hünkâr Yatak Odasına Geçişi Sağlayan Kapılar
Topkapı Sarayı Müzesi

⁶¹¹ Mesela, 1766 depremi sonrasında yapılan tamiratlara ait belgelerde Has Oda Hazinesi'nde bir ocak olduğu tespit edilmekle birlikte, günümüze ocağa ilişkin hiçbir mimari öge ulaşmamıştır. Bkz. TSMA. D.7722/1, y. 17-18, 29 Ş 1179/ 10 Şubat 1766; BOA, D. BŞM. D., nr. 3807, y. 12-41

⁶¹² Topkapı Sarayında yapılan restorasyon çalışmalarında 2018 yılı itibariyle mekan restorasyona girmiştir.

Birçok araştırmacı bu mekânı göremediğinden ve varlığından haberdar olmadığından, bugüne kadar padişahlar tarafından kullanımı üzerinde durulmamıştır. Ancak bu mekânın Fatih tarafından yaptırılmış, padişahlık kurumunun kullanımına tahsis edilmiş, soğuk kiş günlerinde toplantılar için kullanılan bir birim olduğu da kuşkusuzdur.

3.5.2.2. Aşağı Hünkâr Yatak Odası

Has Oda Dairesi içinde yer alan Has Oda/ Taht Odası'nın birçok kaynaklarda iddia edildiği gibi gündüz taht odası geceleri yatak odası olarak kullanılmak üzere tasarlanmış olması, Fatih'in saray tasarımıyla uyuşmamaktadır. Seyyahların anlattıklarından da Taht Odası ile padişaha ait yatak odalarının farklı olduğu tespit edilmektedir.⁶¹³

Resim-48

Alt Kattan Taht Odasına Çıkışı Sağlayan Merdiven Girişi
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda'nın alt katına ait resimler ve plan incelenerek bu bilgiler okunduğunda seyyahların doğru bilgiler verdiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca birbirlerinden habersiz ve ayrı zamanda yazmalarına rağmen Menavino'nun tanımı ile padişahın yatak odası

⁶¹³ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 135

olarak üst kattaki kubbeli mekânı değil tonozlu bir yapıyı anlatan Tavernier'in⁶¹⁴ tanımları birbirini desteklemektedir. “Padişahın oda kapısı. Odanın tonozu, bu bölümün başında anlattığım kış odasıyla aynı. Tek fark, küçük tonozların köşelerinde: Öbür odada bunlar yaldızlı lamba altlığı biçimindeyken, burada, façetalı, tıraşlanmış iri kristal toplar ve gösterişli düzenlenişleriyle hoş bir görünüm yaratan çeşitli renklerde birkaç taşla bezenmiş. Yerler güzellik bakımından diğer odaları geride bırakan halılarla kaplı; şilteler, örtüler ve yastıklar da öyle. Bütün bu eşyaların büyük bölümü incilerle işlenmiş ve çok büyük olan odanın tümünü çeşitli süslemeler kapsıyor”.⁶¹⁵ Menavino, padişahın uyumasıyla ilgili ritüelleri tanımlarken 15 hizmetkârın bütün gece padişah uyurken beşer beşer nöbet tuttuklarını anlatır ki,⁶¹⁶ bu görevliler padişahın hemen yanında koğuşları bulunan has odalılardan başkası değildir.

Resim-49

Taht Odası'ndan Alt Kata İnişi Sağlayan Merdivenin Giriş Kapısı Dolap İçine Alınarak Kamufle Edilmiştir. Dolabın Kapalı ve Açık Hali
Topkapı Sarayı Müzesi

⁶¹⁴ A.e., s. 131–132

⁶¹⁵ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 131–132

⁶¹⁶ Türklerin Hayatı ve Adetleri, s. 111

Kaynaklar gündüz taht odası gece yatak odası olarak tanımlama hatasına düşmüşlerse de, burası tek bir mekân değildir. Padişahlar gündüz taht odası olarak kullanılan mekânın içinden merdivenlerle alt kata yatak odalarına inmektedirler.⁶¹⁷ Resim-46'da yer alan kesitte de görüldüğü üzere Has Oda ve Arzhane altında Has Oda Dairesinin alt katı bulunmaktadır. Şadırvanlı Sofa'nın altında da devam eden alt kata, Has Oda-Arzhane Geçişi arasındaki bir kapıdan inilebilmektedir. Muhtemelen Saray'ın müze olma sürecinde merdivenlerle çıkılan kapı taşlarla kapatılmışsa da, Has Oda/Taht Odası içinde ahşap kapakları çinilerle uyumlu boyanan dolap içinden aşağı inişi sağlayan kapının izi halen durmaktadır. Padişahın kullandığı taht odasından alt kata kaliteli malzeme ve işçilikle yapılmış standart aralıklı merdivenler, merdiven boşluğuna hava ve ışık girmesi için yapılan pencerelerinin bulunması bu pratik inişi padişahların kullanmış olduğu fikrini desteklemektedir. (Resim-49) Saray'da kendilerine izin verildiği sürece sadece izin verilen yerleri gören seyyahların taht odasından alt kata inişi sağlayan böyle bir merdivenden haberdar olmamaları doğaldır. Ancak yine de mekânlarda kubbe ve tonoz olduğunu belirtmek suretiyle birbirinden farklı mekânlar oldukları hakkında önemli bilgiler sundukları da tartışmasızdır.

Bugün Aşağı Hünkâr Sofası/Kış Odası gibi tüm süslemelerinden azade olan Aşağı Hünkâr Yatak Odası'nın, Fatih döneminde duvar ve tavanlarının renkli mermerlerle kaplı olması yanında zaman içinde geçirdiği depremler ve onarımlarla dönem zevkine yönelik değişikliklerle sadeleşmiş olması da mümkündür. Has Oda Dairesi'nin iki katlı kullanımıyla ilişkin yüzyıllar içinde burada yer vermediğimiz yazılı ve görsel başka örnekler de bulunmaktadır. Has Oda'nın teşkilatlanması noktasından hareketle yaptığımız incelemelerde, Fatih'in cennet bahçesi gibi bir bahçeye açılan, binişle alt bahçelere kolaylıkla ulaşmayı sağlayan, Has Oda Dairesi'nin alt katını yatak odalarından biri olarak kullanmış olması mümkündür. En yakın hizmetkârlarının has odalıların koğuşunun da burada olması, Fatih'in kurumsal bakış açısıyla tasarladığı mekânların pragmatik kullanımına oldukça uygundur.

⁶¹⁷ Kanunî'ye ait örnekte olduğu gibi padişahların kimi zaman Arzhane'de yattıkları da unutulmamalıdır.

3.6. Has Oda Köşkü'nde Has Odalıların Kullandığı Mekânlar

Has Oda Dairesi'nin önemli bir özelliğinin de diğer koğuşlardan farklı olarak padişaha ait mekânlarla, has odalılara ait mekânların birbiriyle iç içe olması olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu durum Fatih tarafından kurulan⁶¹⁸ has odalılara verilen itibar ile birlikte, mimari ile teşkilatın vazgeçilmez birlikteliğini de ortaya koymaktadır. Has odalıların XV. ve XVI. yüzyıldaki koğuş mekânlarını inceleyecek olursak, has odalıların diğerlerinden farklı olarak aynı anda üst ve alt katta bulunan iki ayrı koğuşta kaldıklarını söyleyebiliriz.

3.6.1. Has Oda'nın Üst Katında Bulunan Has Oda Koğuşu

Has Oda'nın dört kubbeli merkezî mekânının güneyinde, XV. yüzyılda da kullanılan bir "Has Oda Koğuşu" bulunmaktaydı. Bu oda, XVI. yüzyılda da gözde içöğlanlarının bir kısmının uyuduğu mekân olarak tanımlanmaktadır.⁶¹⁹ Giriş kapısının üzerindeki taş kitabede kendilerine eğitimlerinden sonra iyi bir vazifeyle taşraya çıkmak isteyen Saray'da eğitim alan tüm koğuş ve ocakların muhtemelen sıklıkla tekrarladıkları "Ey kapıları açan. Bize de hayırlı kapı aç" anlamında bir dua ibaresi yer alır. Bu kitabe de mekânın koğuş olarak kullanımını belgelemektedir. Odanın duvarlarında yer alan bir kitabede; mekânın yatakhane anlamında, "ota" şeklide tanımlanması, koğuş olarak kullanıldığı düşüncesini güçlendirmektedir. Ancak ilk dönemlerde mevcudu 32'yi dahi bulmasa da, 7.30x10.90 metre ölçülerindeki mekânda Has Oda Koğuşuna mensup ağaların tamamının kalması mümkün değildi.

⁶¹⁸ Has Oda, Fatih Kanunnamesi'nde "*Ve bir Has Oda dahi yapılmıştır. Otuz iki aded Has Oda oğlanı ile içinde biri silahdar ve biri rikâbdâr ve biri çuhadâr ve biri dülbend oğlanı ola*"⁶¹⁸ ifadesiyle yer almaktadır. **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s. 15

⁶¹⁹ **Türklerin Hayatı ve Âdetleri**, s. 79

Resim-50

Has Oda Koğuşu / Destimal Odası Giriş Kapısı
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda Dairesi'nin alt katında bir Has Oda Koğuşu daha bulunduğu çalışmamızda ortaya konulmuştur. Ancak, has odalılarının abdest çeşmeleri, tuvaletleri, teneffüs odaları, yatakhaneleri ve üst statüdeki ağaların bağımsız mekânlarının yerleriyle ilgili soru işaretleri vardır. Harem duvarlarıyla sınırlı Has Oda'nın bu tarafa doğru genişlemesi mümkün olamayacağından, Destimal Odası ile Ağalar Camii arasında olduğunu düşünmek akla yakındır. Bugün Yeni Has Oda Koğuşu/Portre Seksiyonu içinde kalan Has Oda'nın etrafını çeviren revakların Destimal Odası önüne doğru dümdüz devam etmek yerine, Şadırvanlı Sofa'nın birinci kısmından Ağalar Camii'ne doğru L formunda uzuyor olması ilk dönemden itibaren Has Oda Koğuşu'nun daha büyük bir hacimde olduğunu düşündürür.

Muhtemelen Fatih Sultan Mehmed döneminde inşa edilirken, Has Oda Koğuşu bugün Destimal Odası olarak adlandırılan birimin de içinde olduğu daha büyük bir alanı kapsamaktaydı. Resim 51'de görüldüğü üzere revakların devam ediyor olması bunu göstermektedir.

Resim-51

Has Oda Şadırvanlı Sofa'nın Dış Cephesinden Ağalar Camii'ne Doğru Devam
Eden Mermer Sütunlu Revaklar
Topkapı Sarayı Müzesi

Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarında farklı statüde bulunan ağaların kalmaları için bağımsız mekânlar tahsis edilmişken,⁶²⁰ Enderûn'un en prestijli odasının sakinlerinin bir nevi geçiş yeri olarak da kullanılabilen alt ve üst kattaki iki küçük koğuşta hep beraber kalmaları saray teşkilatlanmasıyla pek uyumlu değildir. Has odalılarının birden fazla koğuşta kaldıkları bazı kaynaklarda yer almaktadır.⁶²¹ Resim-51'de görülen üst kat pencerelerinden hareketle muhtemelen iki katlı bir yapı içinde, hamam, camekân, tuvalet abdest çeşmeleri, yemekhane ile birlikte üst rütbeli ağaların küçük dairelerinin bulunmasını düşünmek saray teşkilatına ve mimarisine daha uygundur. Sultan IV. Murad, mevcut mekânlara yeni eklemeler yaparak, alt kattaki Has Oda Koğuşu'nun kullanım ihtiyacını ortadan kaldırmış olmalıdır.

Koğuşun iç kısmında kapı üzerinde yer alan tamir kitabesinde, mekânın Sultan II. Osman tarafından 1618 tarihinde onarıldığı bilgisi yer alır ki, bu öncesinde de Has Oda koğuşu olarak kullanıldığını belgeler. Odanın duvarlarındaki kitabelerden, kapının hemen sağındaki Sultan III. Selim'in saltanatının ilk yılı olan 1789 tarihinde Has Oda'ya vakfettiği parayla ilgilidir. Mehmed Es'ad Yesarî tarafından yazılan kitabede, Has Odalı ağalardan kime ne miktar para tevzii edileceğine dair bilgiler vardır. Has Oda Koğuşu'nun günümüze ulaşan bu ilk bölümünün diğer kapısı, has odalılarının

⁶²⁰ Evliya Çelebi, Enderûn'a girip Kiler Koğuşu'na verildiğinde kendisine koğuşun hemen önünde ağalara özgü odada bir yer belirlediklerini kaydeder. Kahraman- Dağlı, **Evliya Çelebi**, s. 203

⁶²¹ Has Oda Dairesinde kutsal emanetlerin muhafaza edildiği odanın muhafazası birinci koğuş ağalarına ait olup, 24 saatte bir nöbete girerlerdi. Birinci koğuş ağalarının odaları buraya mücavirdi. Uzunçarşılı, a.g.e, s. 325

hamam ve diğer birimlerinin bulunduğu yere açılır. Sonradan Yemekhane Kapısı⁶²² olarak da adlandırılan bu kapıdan geçilerek, Has Oda Koğuşu'nun diğer birimlerine ulaşıldı. Mekân sonraki yüzyıllarda yapılan onarımlardan nasibini almış ve dönemin süsleme zevkine göre yeniden düzenlenmiş haliyle günümüze ulaşmıştır. Muhtemelen erken dönem süslemelerine sahip çinilerin üzerinden kubbeye kadar devam eden yüzeyleri ve kubbesi Sultan Mehmet Reşad döneminde yapılan onarımlarda dönemin zevkini yansıtan kalem işleriyle süslenmiştir.⁶²³

Has Oda Koğuşu/Destimal Odası'nın Harem'e komşu olan duvarında önünde mermer bir kaide olan kitabe Sultan II. Mahmud döneminde eklenmiştir. Kitabenin yer aldığı duvardaki çiniler ve zemindeki mermer bölüm, Sultan I. Selim kulesinin komşusu olduğu da dikkate alındığında Harem'e açılan bir kapı olduğunu düşündürmektedir. Bu iddiamız ancak Harem Dairesi'nde yapılan restorasyon çalışmalarında söz konusu duvarın sıvaları kaldırıldığında anlaşılacaktır. Çalışmalar tez yazımı bitmeden tamamlanamadığı için kontrol etme şansımız olamamıştır. Bu mekân Fatih'ten itibaren padişahın iki katı birden kullanması hasebiyle en yakınında hizmet etmekle mükellef Has Oda Koğuşu'nun üst kattaki birimidir. Burada üst düzey ağalar, zabıtlar ve on iki eski ağanın kalmış olması muhtemelse de, en üst düzey ağaların padişahın en yakınında hizmet verdiği kuralından hareketle, padişahın kullanımına paralel olarak üst ve alt katın kullanıldığını düşünmek daha doğru olacaktır.

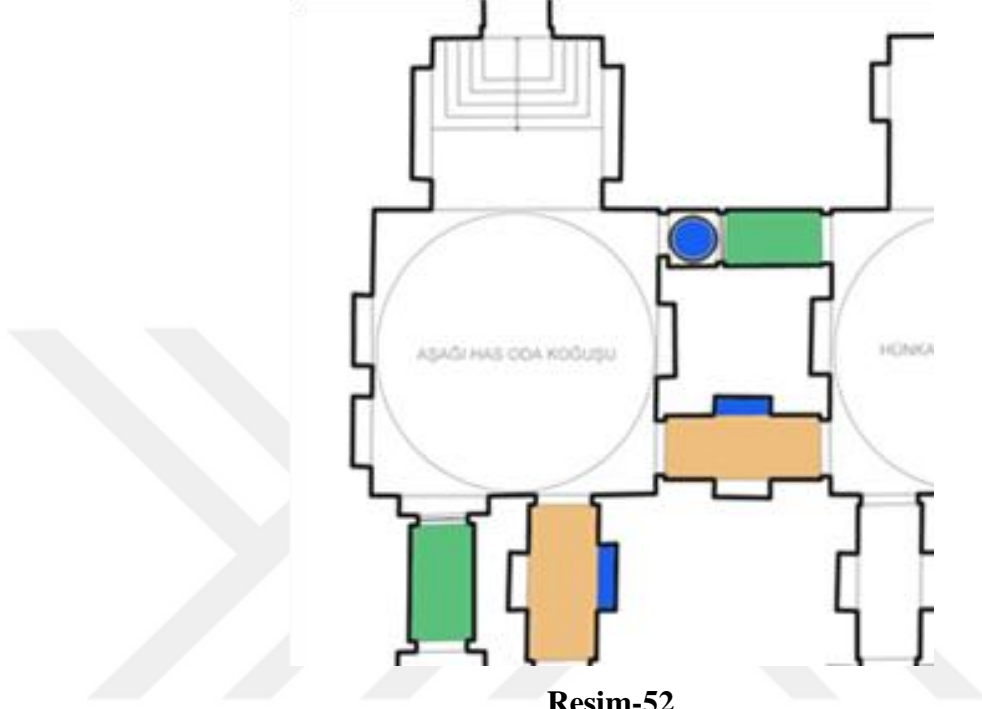
3.6.2. Has Oda Dairesi'nde Alt Kattaki Has Oda Koğuşu

Aşağı Has Oda Koğuşu'nun yeri Şadırvanlı Sofa'nın ikinci kısmının altına isabet eden mekândır. Resim-43'de yer alan Has Oda'nın alt kat planı da incelendiğinde mekânların birbirine geçişgenliği ve üst katla bağlantısı görülmektedir. Alt katın yerinde incelenmesiyle de birbirleriyle bağlantıları büyüklüğü, yüksek tonozlu tavanı,

⁶²² *Âyine-i Derun*, s. 26

⁶²³ *Muhâfaza-i Asâr-ı Atıka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamirâtı Münasebetiyle Arz Eylediği Rapor Sureti*

özel mimarisi, özenli işçiliği ve kapı sövelerinin üst katla aynı olması gibi belge niteliğindeki özellikleri dikkate alınarak, padişaha ait mekânlar tespit edilmiştir.

Resim-52
Aşağı Has Oda Koğuşu Planı,
Tures Mimarlık

Padişahlık kurumuna uygun genişlikteki mekânlardan girilebilen, ancak istenmediği takdirde o taraftan geçişin engellenebileceği mimari öğelerin kullanıldığı, Has Oda Koğuşu'nun kısmen altına isabet eden- Şadırvanlı Sofa'nın ikinci kısmının tam altıdır- birim has odalılarının alt kattaki koğuşu olmalıdır. 7.30x7.30 metre ölçülerindeki mekân, has odalılarının büyük bir kısmının yukarıda kaldığı düşüncesiyle incelendiğinde, padişahın hemen yanında hizmet etmek üzere has odalılarının bir kısmının kalmasına uygun olduğu görülmektedir. Has Oda Koğuşu ile padişaha ait mekânlar arasındaki Resim-52'de görülen daire formunda koyu mavi ile renklendirilen geçişin bu bölümünde su kuyusu bulunmaktadır. Kuyunun Has Odalılar Koğuşu'na daha yakın mesafede bulunması, kuyudan sonra, arada lokma demir parmaklık izlerinin ve kanat izlerinin bulunması, Hünkâr Yatak Odası ile kuyu arasında bir pencere olduğuna işaret eder ki, planda yeşil ile renklendirilmiştir.

Resim-53

Has Odalılar Koğuşu'na Geçişi Sağlayan Kapı Aralıklarında Günümüze Ulaşmayan Selsebinin Yer Aldığı Niş ve Mermer Su gideri
Topkapı Sarayı Müzesi

Muhtemelen her biri bir sanat eseri olan pencere kapakları kapandığında Hünkâr Yatak Odasının mahremiyetini sağlarken aynı zamanda güzelleştirmekteydi. Planda görülen ikinci aralık Has Odalılar Koğuşuna, Hünkâr Yatak Odası'ndan geçişi sağlayan kapı arasındır. Kapı arasında yer alan nişin hemen altında yerde su gideri vardır. (Resim-53) Su giderinin bulunması, geçişi sağlayan kapı aralarında köşklerde kullanıldığı gibi bir selsebinin olduğunu düşündürür. Planda su giderinin bulunduğu niş koyu mavi ile renklendirilmiştir. Selsebillerin Hünkâr Yatak Odası'ndan ve Aşağı Hünkâr Sofası'ndan Has Oda Koğuşu'na geçişi sağlayan kapı aralarında bulunması – planda turuncu renkle gösterilmiştir- mekâna suyla gelecek rahatlık yanında, seslerin duyulmasının engellenmesinin de amaçlandığını düşündürür. Aşağı Has Oda Koğuşu ile Aşağı Hünkâr Sofası arasında duvara yakın olan ilk bağlantı -planda yeşille renklendirilmiştir- geçiş sağlamak amacıyla değil, gerektiğinde açılarak aydınlık sağlaması için pencere olarak tasarlanmıştır. Lokma demir parmaklıkların ve ahşap kapı kanatlarının izleri, mekânlar arasındaki geçirimsizliği ve istendiği takdirde aydınlık için pencere kapaklarının açıldığı tezini güçlendirir.

Padişah alt katı kullanırken hemen yakınında hizmet etmek üzere var olan Has Oda Koğuşu Kanunî Sultan Süleyman'ın Mermer Sofa'ya yaptırdığı Yeni Köşk için revakları genişletmesi, ardından Sultan IV. Murad'ın Revan ve Bağdad Köşklerini yaptırmayla Has Oda alt katı yapıldığı döneme nispetle karanlık ve muhtemelen

rutubetli bir hal almış olmalıdır. Padişahların uyumak için Harem’de yaptırdıkları yeni odalarına çekilmeye başlamalarıyla birlikte geceleri de kullanılmayan mekânda, Has Oda Koğuşu’nun kalması işlevsizliği de beraberinde getirmiş olmalıdır. Enderûn’un en itibarlı ağalarının, padişahların uğramadığı karanlık bir koğuşta kalması uygun görülmeyerek, Sultan IV. Murad tarafından, yukarıdaki Has Oda Koğuşu’nun devamına yeni ve müreffeh bir koğuş yaptırılarak, Aşağı Has Oda Koğuşu terkedilmiştir.

3.6.3. Sultan IV. Murad’ın Yaptırdığı Has Oda Koğuşu

Kaynaklar, yukarıda belirttiğimiz sebepleri dile getirmeseler de alt kattaki Has Oda Koğuşu’nun Sultan IV. Murad döneminde yukarıda yapılan koğuşa çıkılarak terkedildiği konusunda hemfikirdir. Enderûnlu Abdüllatif, yeni Has Oda Koğuşu’nun Hırka-i Saadet’in karşısına yaptırıldığını ve civarına Bağdad Köşkü’nün inşa edildiğini ifade eder.⁶²⁴ Hâlbuki Has Oda Koğuşu Bağdad Köşkü’nün inşasından sonra yaptırılmıştır. Bağdad Köşkü’nün yanında inşa edildiğini kabul etmek de epeyce zorlamadır. Atâ, ise Hırka-i Saadet’in karşısına bir hamam ve bütün levazimatıyla yeni bir Has Oda bina ettirildiğini kaydeder.⁶²⁵

Resim-54

IV. Murad’ın Yaptırdığı Has Oda Koğuşu’nun Günümüze Ulaşan Duvarları
Topkapı Sarayı Müzesi

⁶²⁴ *Âyîne-i Derûn*, s. 8

⁶²⁵ *Enderûn Tarihi*, c.I. S, 93; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 322

Bugün olmayan bu yeni Has Oda koğuşunun duvarlarındaki niş izleri, katları belirten hatıllarıyla halen mimarisiyle ilgili bilgi vermeye devam etmektedir. (Resim-54) Duvarın birinci kat hizasında yer alan çift sıra hatılı ile üst tarafı arasındaki fark, Sultan IV. Murad öncesinde de burada has odalılara ait mekânlar olduğu tezimizi güçlendirir. Resim-54’de görüldüğü üzere günümüze ulaşan duvarlar, alt yapı ve kitabeler incelendiğinde; burada üç veya dört katlı Harem Kara Ağalar Koğuşu’na benzer bir koğuş yapısıyla birlikte güzel bir hamamın olduğu ortaya çıkar. İlk dönemden itibaren hamam ve diğer birimlerin burada olduğu tezimizi güçlendirmektedir. Hamamın bir bölümü ve külhanı günümüze ulaşmış olmakla birlikte, müze hizmet birimleri olarak değerlendirilmektedir. Küçük Oda yanından Harem Kuşhane girişi ve Ağalar Camii arasındaki Has Oda Koğuşuna geçişi kapanmış kapının resmi uzaktan çekilmiştir. (Resim-55)

Çalışmamızda Has Oda Koğuşu mensupları; arz ağaları, kethüdalar, zabitler ve eskiler olmak üzere genel olarak dört sınıf olarak tanımlanmıştır.⁶²⁶ Sultan IV. Murad tarafından yeni koğuş yapıldıktan sonra, arz ağaları, zabitler ve has oda eskilerine statülerine uygun daire ve odalar da yenilenmiştir. Bu mekânlarla ilgili bilgilere daha sonra işaret edileceğinden burada yer verilmemiştir. Has Oda’nın ilk dört sınıfına mensup ağaların her birine ufak da olsa birer daire tahsis edildiğinden, muhtemelen Has Oda Koğuşu’nda Nöbetçi başı’ndan altta kalan vazifelileri kalıyor olmalıdır.

Resim-55
Harem Kuşhane Kapısı, Harem Duvarı ve Ağalar Camii
Topkapı Sarayı Müzesi

⁶²⁶ Önceki çalışmalarda üç sınıf olarak tanımlanmıştır. Bkz. **Koçi Bey’in Teşkilat Mecmuası**

Has Oda-Harem-Kuşhane Giriş-Ağalar Camii arasındaki alan, has odalıkların konumlarına uygun dinlenme ve koğuş mekânlarını barındıracak imkânı sağlar. Enderûn'un diğer koğuşlarının oldukça üstünde statüye sahip ağaların, yaptıkları ve takip ettikleri iş ve işlemler için de daha geniş bir alanda olmaları saray teşkilatlanmasına da uygundur. Harem'in Kuşhane Kapısından sonra Ağalar Camii ve Has Oda'ya sınır olan duvarlarında sonradan kapanmış pencereleri de bu tezimizi desteklemektedir.

Resim-56
Has Oda Koğuşu Yapım Kitabesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda Hamamı daha önceki tarihlerde de has odalıkların kullanımı için mevcut olmakla birlikte, Cevri'nin yazdığı Resim-57'de yer alan kitabede de yer aldığından bu tarihte yenilenmiş olmalıdır. Cevri'nin yazdığı Has Oda'nın yapım kitabesinde Bağdad fethi sonrasında Sultan IV. Murad'ın musahibini silahdar yaptığını has odalıklar için kubbeli, çinilerle süslenmiş, hamamı olan yeni bir koğuş yaptırdığını kaydeder ki, bu eskiden de burada koğuş olduğunu ancak yenilendiğini gösterir.

Resim-57
Has Oda Koğuşu'nun Yapımına Şair Cevri'nin Yazdığı Tarih Kitabesi
Topkapı Sarayı Müzesi

Resim-58’de yer alan Has Oda Koğuşu yapım kitabesi Cevri’nin muhtemelen tarih düşürmek için hazırlanmış 1039/1040 tarihini veren ikinci kitabesidir. Has odalıların bu yeni binaya teşekkür olarak IV. Murad’ın ruhuna her akşam üç İhlas ve bir Fatiha Suresi okumalarını bildirmektedir.

1797’de yapılan onarımlara ait belgeler Has Oda Koğuşu’nun birimleri hakkında daha detaylı bilgilere ulaşmamızı sağlar. Miftah ağası tarafından takip edilen basit onarım işlerinde, Has Oda Şirvanının etrafındaki boyamakâri yaldızlı kolları çıkarılmış, yerine yenileri yapılmıştır. Mekânda bulunan camlar değiştirilmiş, kurşunlar ve su boruları yenilenmiştir. Bu çalışmalar sırasında 12 gün çalışan boyacıya 240 kuruş, 15 gün boyunca çalışan nakkaşa 7.500 kuruş ödeme yapılmıştır.⁶²⁷ Ayrıca kitabe, koğuşun duvarlarının ve şadırvan etrafındaki kolların sanatkârane surette süslendiği bilgisini de vermektedir. Onarım kayıtlarından Has Odalıların Yemekhanesi, Çeşme Avlusu, Abdesthanesi ve Şadırvanı olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Ayrıca Pabuçluk adı verilen muhtemelen ayakkabıların çıkarıldığı bir mekân⁶²⁸ daha bulunmaktadır.⁶²⁹

Muhtemelen Enderûn Koğuşlarının en güzeli Has Oda Koğuşu maalesef günümüze ulaşamamıştır. 1851’de Hazine Kethüdası olan, Dâye-zâde Mehmed Bey döneminde Has Oda teşkilatı lağv edildiğinden, Has Oda, Harem, Ağalar Camii arasında yer alan dönem özelliklerini taşıyan gayet müstahkem Has Oda Koğuşu yıkılmıştır.

3.6.4. Has Oda Hademeleri Koğuşu

Dâye-zâde Mehmed Bey’in yıktığı Has Oda Koğuşu’nun hemen önüne, Sultan II. Mahmud’un yeni kurmuş olduğu Has Oda Hademeleri Teşkilatına mensup olan görevlilerin kalacağı bir koğuş yaptırılmıştır.⁶³⁰ Hatta bu yeni koğuşun bir duvarı, eski

⁶²⁷ TSMA.D.9917/26, y. 5b, 1797

⁶²⁸ BOA. D.BŞM.d.3807, y. 12-41; TSMA.D.9917/26, y.5b, 1797

⁶²⁹ TSMA.E.291/1-18-165/29, 10 Ş 1293-31 Ağustos 1876

⁶³⁰ Has Oda Hademelerine meydan üzerine bir koğuş yaptırılmıştır. Bkz. **Târîh-i Enderûn**, s. 188

Has Oda Koğuşuna aittir. Has Oda'nın ve Eski Has Oda Koğuşu'nun etrafını dolaşan mermer sütunlar ve revaklar korunarak, sadece ön cephesi kapatılarak oluşturulan bu yeni koğuş, yüzyıllar boyunca kullanılmış Has Oda Koğuşu'nun birimleri, kullanımı ve süslemeleriyle ilgili bilgi vermektense uzaktır. Ancak Has Oda Koğuşu'nun duvarındaki pencereleri eski yapı hakkında kısıtlıda olsa fikir verir. Sonradan oluşturulan bu mekân bugün Topkapı Sarayı Portre Seksiyonu olarak hizmet vermektedir.

3.7. Has Oda Hazinesi ve Has Odabaşı Dairesi

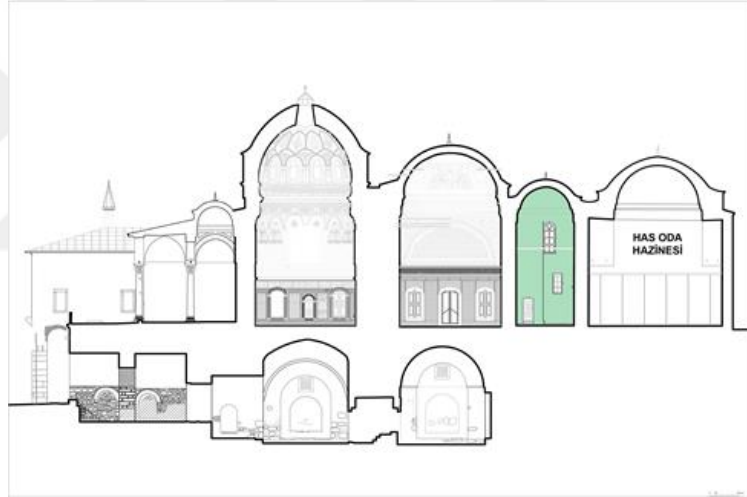
Has Oda'nın dörtlü plan düzenine dikey olarak bağlanan, Has Oda Hazinesi'ne Arzhane'den girilmektedir. İlk mekân sarmal merdivenli ufak bir kuleye sahip küçük dikdörtgen oda, arkadaki daha büyük bir oda ile birlikte değerlendirilmiştir. Her iki odada da herhangi bir kitabe bulunmamasına rağmen, ikinci mekânın zeminine gömülmüş küpler, Yavuz Sultan Selim'in paraların bir kısmını burada muhafaza etme temayülünün, sonraki yüzyıllarda da devam ettiğini belgelemektedir.

Arzhane'den geçilerek girilen Has Oda Hazinesi/ *Emanet Hazinesi* olarak adlandırılan iki kubbeli, dışarıdan bir kule görünümünde olan bu ikili mekân iki ayrı kullanım amacına hizmet etmiştir. Bugün zeminine gömülen küplerle Hazine olarak kullanıldığını belgeleyen ayrı küçük bir kapıyla girilen kısım Fatih döneminde Hazine olarak kullanılıyorsa da, Arzhane'den girilen ilk mekân o dönem Has Oda'nın en önemli aşası olan has odabaşına ait daire olmalıdır. Has Oda Hazinesi'nde 1767 depremi sonrasında zarar gördüğü için kaldırılan som taş ocak, bu mekânın üst düzey bir ağa tarafından kullanılmış olduğu bilgisini de vermektedir⁶³¹.

⁶³¹ BOA. D.BŞM.d.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 17-18, 11 M 1181-9 Haziran 1767

3.7.1. Has Odabaşı Dairesi

Bobovius, bütün has odalılar üzerinde yetki sahibi olan has odabaşının kendi küçük odasının da Has Oda içinde olduğunu kaydeder.⁶³² Tavernier, “Has Oda içoğlanları çok kalabalık olmadığından oturmaları ve yatmaları için daha çok yer olduğunu, odanın ortasında, içoğlanlarının döşeklerinden daha yüksek, kare biçiminde, küçük bir alan görüldüğünü ve has odabaşının buradan iç oğlanlarının bütün hareket ve davranışlarını görebildiğini” kaydetmiştir.⁶³³ Tavernier’in tanımından onun, has odabaşının has odalıları terbiye etmekle ilgili vazifesini icra ederken, gündüz kullandığı yükseltilmiş mekânı tanımlıyor olmalıdır.

Resim-58

Sünnet Odası, Has Oda, Arzhane,
Yeşille Renklendirilmiş Has Odabaşı Dairesi ve Has Oda Hazinesi Kesiti,
Tures Mimarlık

Menavino, padişahın kıyafetlerinden sorumlu iç oğlanlarının Has Oda Dairesi'nin içinde kaldığını kaydederken, muhtemelen Arzhane'den girilen bu kısmı kastediyordu.⁶³⁴ Padişahı giydiren ve soyan, mücevherlerini muhafaza eden ve has odalıları terbiye eden Has Oda'nın en büyük amirinin, sorumluluğundaki hazineden ve sorumluluğundaki iç oğlanlarından ayrı bir binada kalması düşünülemeyeceği gibi,

⁶³² Topkapı Sarayı'nda Yaşam, s. 60

⁶³³ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 128

⁶³⁴ Türklerin Hayatı ve Âdetleri, s. 79

onun has odalılarla aynı mekânda birlikte uyuması da uygun görülmez. Has Odabaşı Dairesi muhtemelen Arzhane'den girilen 5x7 metre ölçülerindeki küçük dikdörtgen birimdir. Mekânın kubbe binişine kadar yüksekliğinin 9.70 metre olması burada günümüze ulaşmayan ahşap bir ikinci katın olduğunu düşündürür. İlk dönemlerden itibaren has odabaşının itibarı ve en önemli iki vazifesi has odalılarının amirliği ile daima padişahın yakınında bulunarak hizmetini görmek olması Has Oda Dairesi içinde bir yerde kalmasını zorunlu kılmaktadır.

Has Odabaşı Dairesi olduğunu düşündüğümüz yüksek kubbeli mekânda bulunan lokma demir parmaklı pencereler, mekânın daha önce iki katlı olarak kullanıldığına işaret etmekte ve birbirlerine paralel durmamaktadır. 1766 depremi sonrasında yapılan onarımlarda Has Odabaşı Dairesi'nde yapılan onarımda pencere parmaklıklarının değiştirilmesi⁶³⁵ ve Has Oda Hazinesi'nde bulunan som taş ocağın kaldırılmasıyla ilgili işlemler⁶³⁶ bu mekânı işaret etmektedir. Has Odabaşı Dairesi olarak tanımladığımız mekân Resim-58'de yer alan planda yeşille renklendirilmiştir.

3.7.2. Has Oda Hazinesi

Has Oda teşkilâtının tartışmasız en önemli görevlilerinden biri olan has odabaşının sorumluluğunda bir hazine bulunduğu ve “*Has Oda Hazinesi*” olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Fatih'in dörtlü plan düzeniyle yaptırmış olduğu Has Oda Dairesi'ndeki, Taht Odası'na bir dik açı ile birleşen bu geniş mekân, işlevlendirilişi ile zaman içinde daire ile bütünleşmiştir. (Resim-58)

Arzhane Bölümü'nden Has Oda Hazinesi'ne giriş kapısının üzerinde yer alan celi sülüs hatla, “*Malın hayırlısının Allah yolunda sarf edilen*” olduğuna dair Arapça Hadis-i Şerif yer almaktadır. Odanın Fatih dönemine tanıklık eden kapı kanatları üzerinde, istif olarak sülüs yazıyla “*Es-sultan ibnü's Sultan sultanu'l âzam/ Rikâbu'l*

⁶³⁵ TSMA. D. 7722/1, y. 18-19

⁶³⁶ BOA. D.BŞM. d.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 17-18, 11 M 1181-9 Haziran 1767

umera es-sultan ibnü's-sultan Murad Han bin Mehmed Han" ibaresi hakk edilmiştir.
(Resim- 59)

Resim-59

Has Oda Koğuşu/Destimal Odası'nın Giriş Kapısı Üzerindeki
Sultan II. Mehmed'in İsmi'nin Yer Aldığı Kitabe
Topkapı Sarayı Müzesi

Bu hazinede para ve silah dışında saklanan eşyalarla ilgili en erken kaynak Yavuz Sultan Selim dönemindeki bir eşya listesidir. Bu listede; çeşitli kılıçların, hançerlerin ve kitapların isimleri, Padişah ve Şehzade Süleyman için getirilen değerli eşyalar, Has Oda Hazinesi'nden çıkarılarak İç Hazine'ye verilen Kur'an-ı Kerimler ve mücevherler ve Has Oda Hazinesi'nin günlük kullanımıyla ilgili bilgiler de içermektedir.⁶³⁷ Yavuz Sultan Selim'in para ve silahların bir bölümünü bu hazineye yerleştirerek sır kâtibi ve hazine başyazıcısına defterlerini yazdırarak, anahtarını Silahdar Ağa'ya teslim etmiştir.⁶³⁸

XIX. yüzyıla gelindiğinde; bu hazinede hâlâ Has Oda'da muhafaza edilmeyen diğer mukaddes emanetler, padişahlar tarafından kullanılan değerli eserler ve dinî yazmalar korunmaktaydı. Has Oda Hazinesi'nde ayrıca Surre-i Hümayûn ile yenileri gönderildikten sonra, bir yıl boyunca Kâbe üzerinde bulunan ve artık kutsallık atfedilen örtüler de kıymetli birer hatıra olarak muhafaza edilmişlerdir.⁶³⁹ Devlet erkânı ve Enderûnluların ziyareti bittikten sonra,⁶⁴⁰ bu kutsal örtüler zamanla Silahdar Hazinesi ismini alacak Has Oda Hazinesi'nde muhafaza altına alınmışlardı.

⁶³⁷ TSMA., D. 3/2, 14b-15 a

⁶³⁸ Enderûn Tarihi, s. 93

⁶³⁹ BOA. İ.EV. 50/1327 (05.C.1327)

⁶⁴⁰ BOA. A}MKT. 107/15 (29. M. 1264)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAS ODABAŞILIK

Osmanlı Devleti'nden önce kurulan Türk-İslam devletleri teşkilatlarında has odabaşının tam karşılığı olacak bir vazifeliye rastlanmaz.⁶⁴¹ Sultan II. Mehmed'in kurmuş olduğu Has Oda gibi, onun amiri olarak görev tanımını yaptığı has odabaşılık da yeni bir kurumdur. Fatih Kanunnâmesi'nde, **odabaşı** olarak zikredilen⁶⁴² has odabaşı, “erkân-ı havass-ı cüvânî” denilen arz ağalarının büyüklerindedir. Has odabaşı, Hane-i Hassa'nın amiri olmakla birlikte bu zülüflü ağalar terfi ederek has odabaşılığa yükselemez. İstisnası Has Odalı Hadım Halil Ağa'nın 2 Mart 1656'da has odabaşılığa terfi etmesidir.⁶⁴³ Zira has odabaşılık, zülüflü oğlanlar grubuna değil, sarayın bel kemiğini oluşturan ak hadımlar grubuna dâhildir. Ak hadımlardan olan has odabaşı, Fatih döneminden itibaren, Has Oda gılmanı olarak bilinen içoğlanların ve diğer erkânın amiridir.⁶⁴⁴

Has Oda'nın amiri olarak yüzyıllar boyunca önemli görevler icra eden has odabaşının ak hadımlardan olması ve bu görevden genellikle babüssaade ağası/kapı ağalığına terfi ettiklerinden Pargalı İbrahim Ağa örneği dışında önemli dış görevlere çıkılmaması kurumun kroniklerde yer almasını zorlaştırmıştır. Yaptığımız çalışmalar boyunca has odabaşı ile ilgili bulunan örnekler sınırlıysa da, kurumla ilgili teşkilatlanmayı ortaya koymak için yeterli olmuştur.

4.1. Has Odabaşılığın Tarihi Tekâmülü ve Has Odabaşılar

Saray'da Çelebi Mehmed döneminden itibaren varlığına rastlanan ak hadımların, ilk teşkilatlanması Sultan II. Murad dönemine tarihlense de, kurumsal sınırlarının belirlenmesi ve teşkilatın yazılı hale gelmesi için İstanbul'un fethi

⁶⁴¹ Uzunçarşılı, **Medhal**, s.343; Merçil, **Selçuklular'da Saray Teşkilatı**, s.51

⁶⁴² **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s.15

⁶⁴³ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 87

⁶⁴⁴ **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, s. 26

sonrasını beklemek gerekmiştir. Topkapı Sarayı'nı, saray teşkilatlanmasına uygun kurgulayan Fatih, meşhur kanunnamesinde sarayın büyük ağalarını, görev ve yetkilerinin sınırlarını da çizmiştir. “*Ve iç halkından kapu ağası ve odabaşı ve hazînedarbaşı ve kılarcıbaşı ve Sarây-ı âmiremün ağası sahib-i arzdir.*”⁶⁴⁵ Bu ağaların tamamının ak hadım olması, Fatih'in saray teşkilatında hadımlara verdiği önemi gösterirken, yüksek görevler ve maaşlar ödediği görevlilerin vefatlarından sonra mallarının devlete geçecek olmasını da ciddi olarak değerlendirmiş olmalıdır.

Has odabaşının yetki ve sorumluluklarıyla ilgili Fatih Kanunnamesi'nde belirlenen sınırların sonraki yüzyıllarda aynen kullanıldığı tespit edilmektedir. Has odabaşı da Enderûn'un en önemli birimi olan has odanın amiri konumunu uzunca bir süre devam ettirmiştir. Has odabaşılar arasında en meşhuru olan Sadrazam Pargalı veya Makbul İbrahim Paşa'dır. Pargalı, Frenk ve Maktul gibi lakaplarla da anılır. Manisa'da Şehzade Süleyman'ın en yakın adamı olmuş, aralarındaki entelektüel arkadaşlık bağı sebebiyle tahta geçmesi üzerine onunla birlikte İstanbul'a gelmiştir.⁶⁴⁶ O dönemde sarayın en güçlü teşkilatı içine Kapı Ağalı teşkilatına dâhil olmuştur. Tam burada bir parantez açarak, Kapı Ağalığı teşkilatının ak hadımlardan oluştuğunu kaydetmek gerekmektedir. Pargalı İbrahim'in şehzade sarayından İstanbul'a gidişi, yaklaşık 40 yıl sonra Şehzade Selim ile birlikte İstanbul'a giden Cafer ve Gazanfer Ağa'yı hatırlatmaktadır. Belki de Pargalı İbrahim Paşa'da kendinden sonra gelen Cafer ve Gazanfer gibi⁶⁴⁷ İstanbul'a gidebilmek için cerrahbaşı tarafından ameliyat edilerek hadım olmayı kabul etmişti. Ancak hemen hemen tüm kaynaklar kapı ağaları içinde olduğunda ittifak etmelerine rağmen İbrahim Ağa'nın hadımlığına değinmezler. Kanunî'nin Pargalı İbrahim Ağa'yı, Has Oda'ya almak yerine, ak hadımlardan oluşan Babüssaade ağaları arasına dâhil etmesinin sebebi ne olabilir? İbrahim Paşa ile ilgili yapılan çalışmalarda bu sorulara cevap olacak bilgiler yer almamakla birlikte, Kapı Ağalığı teşkilatı içinde has odabaşı olduğu konusunda hemen hepsi müttefiktir.⁶⁴⁸

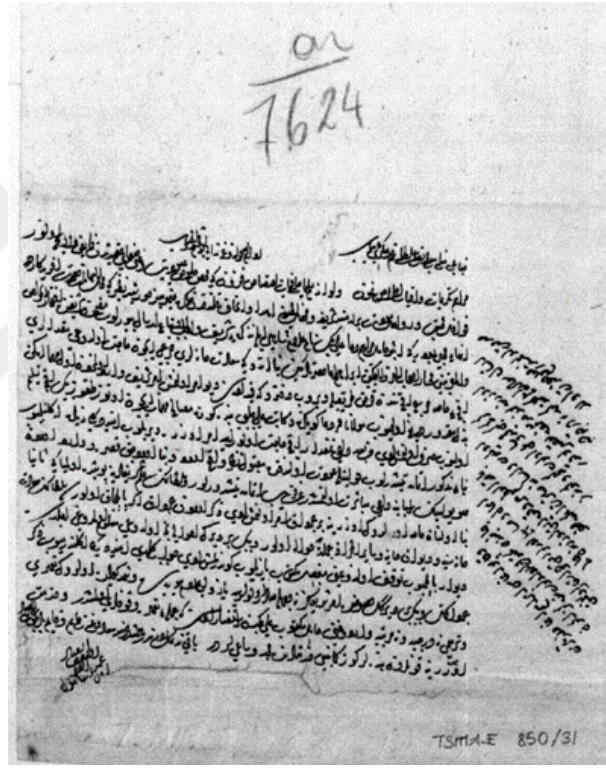
⁶⁴⁵ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s.15

⁶⁴⁶ Feridun Emecen, “İbrahim Paşa, Makbul”, **DİA**, 2000, c.21, s. 333-335,

⁶⁴⁷ Jane Hathaway, **Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa**, Çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s.31

⁶⁴⁸ Tayyib Gökbilgin, “İbrâhîm Paşa”, **The Encyclopaedia Of Islam** (New Edition), Vol.III., 1979, London, pp.998-999; Tayyib Gökbilgin, “İbrahim Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, c.5/2, MEB, İstanbul 1968, s. 908-915; Emecen, **a.g.m.**, s. 333-335; Nicolas Vatin, “Sur Queloques Propos Geographiques

Saray teşkilatının kuralları açıktır. Babüssade/Kapı Ağalığı teşkilatı ak hadımlardan, Darüssaade Teşkilatı kara hadımlardan oluşurken, Enderûn ve Birûn'a mensup ocaklarda bulunanlar hadım değildir. Çalışmamız Has Oda ve Teşkilatıyla sınırlı olduğundan, burada Has Odabaşı Pargalı İbrahim Ağa'nın, saray teşkilatı gereği hadım olmasının muhtemel olduğuna işaret edilmekle yetinilmiştir. Pargalı İbrahim Ağa, hadım değilse neden Has Oda'ya değil de sarayın ak hadımlarının bulunduğu Kapı Ağaları arasına dâhil edildiği sorusunun cevabı başka bir çalışmanın konusudur.

Resim-60

Has Odabaşı İbrahim Ağa'ya At Meydanı'nda Yapılan Sarayla İlgili İstanbul Emîni Ömer'in Sadrazama Yazdığı Arz, TSM.A. E.7624/1-850/31

D'İbrahim Pacha, Grand VIZIR de Soliman le Magnifique (1533), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.XV., Sayı: 26, Ankara 1991, s. 141-152 ; Ebru Turan, *The Sultan's FAVORITE: İbrahim Pasha And The Making Of The Ottoman Universal Sovereignty In The Reign Of Sultan Süleyman (1516-1526)*, A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Division Of The Humanities In Candidacy For The Degree Of Doktor Of Philosophy, Department Of Near Eastern Languages And Civilizations, Chicago, Illinois, March 2007; Pargalı İbrahim Paşa'nın düğünüyle ilgili dönem kronikleri bilgi vermezken, sonradan yazılan kroniklerde düğününe işaret edilerek padişah damadı olduğu iddia edilmiştir. Ancak bu husus halen tartışmalıdır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbul ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi", *TTK. Belleten*, c.XXIX, Sayı: 114, Nisan 1965, s.335-361

Tayyib Gökbilgin, Pargalı İbrahim Ağa'nın Belgrad Seferi sırasında (927/1521) kapı ağası olarak görev yaptığını, bu sefere çıkılırken masrafları Kanûnî Sultan Süleyman tarafından karşılanan At Meydanı'ndaki sarayının inşasının başlatıldığını kaydeder.⁶⁴⁹ Esasen Pargalı İbrahim Ağa, kapı ağası değil, kapı ağalığı teşkilatı içinde önemli bir statü olan has odabaşılık görevindedir. Zaten, Pargalı İbrahim'i güçlü yapmada has odabaşı olmasıdır. Zira görevi gereği daima padişahın yanında olmasının getirdiği yakınlık giderek nüfuz ve gücünün artmasına yol açmıştır. At Meydanı'nda yaptırılan sarayıyla ilgili İstanbul Emîni Ömer'in sadrazama yazdığı arz, Pargalı İbrahim Ağa'nın Has Odabaşı olduğuna tartışmasız bir açıklık getirmektedir. Resim-60'da yer alan arzda, Has Odabaşı İbrahim Ağa'nın evinin ihtiyacı için 39.000 akçe verildiği, daha da verileceği ve suyuollarının da yapılacağı bildirilmektedir. Padişahla birlikte Rodos Seferi'ne katılan (928/1522) Has Odabaşı İbrahim Ağa'nın, sıradışı yükselişi Pîrî Mehmed Paşa'nın azli üzerine o zamana kadarki teamüle aykırı olarak 27 Haziran 1523'de Rumeli beylerbeyiliğiyle vezîriâzam olmasıyla taçlanmıştır.⁶⁵⁰

Has odabaşılık kurumunun gücünü gösteren terfisi sonrasında da önemli bir devlet adamı olarak tarih sahnesinde yerini alan Pargalı İbrahim Ağa'nın has odabaşı iken padişah ile kurulan yakın ilişkisi devam etmiştir. Has odabaşılığın en görkemli zamanları olan XVI. yüzyılda Saray'dan vezirlik rütbesiyle beylerbeyilik ile çıkan Pargalı İbrahim Paşa⁶⁵¹ Saray'dan çıktıktan sonra da, has odabaşı iken kullandığı mekânın hemen yanında yer alan Arzhane'de başları birbirine değen iki ayrı yatakta sabaha kadar Kanunî Sultan Süleyman ile sohbet etmeye devam etmiştir.⁶⁵² Venedik Elçi raporlarına giren bu bilgi, has odabaşının görev süresince de padişahın yanından hiç ayrılmadığının da göstergesi kabul edilebilir.

Kanunî Sultan Süleyman dönemini konu alan resimli yazmalarda has odabaşılığın görevi ve itibarın gösteren önemli sahneler yer almaktadır. Kanunî Sultan

⁶⁴⁹ Tayyib Gökbilgin, **a.g.m.**, s.908, Emecen, "İbrahim Paşa", s. 333-335,

⁶⁵⁰ Tayyib Gökbilgin, **a.y.**, Emecen, **a.g.m.**, 333-335,

⁶⁵¹ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 777-778

⁶⁵² **Venedik Elçi Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa**, s.52

Süleyman'ın Has Oda'da Şehzade Bayezid ve Cihangir'in sünnetini kutlayışını betimleyen minyatürde (Resim-61) kapı ağası ve has odabaşı ellerindeki kıymetli tabaklarla padişaha sunum yapmaktadırlar. Resimli yazmanın tarihi itibariyle resmedilen has odabaşının Pargalı İbrahim Ağa olması kuvvetle muhtemeldir. Has odabaşı, kapı ağasına benzer kıymetli kumaşlardan hazırlanmış kaftanı ve sarığı ile sahnede padişaha en yakın resmedilen görevlidir.

Resim-61

Kanunî Şadırvanlı Sofa'da Otururken Yiyecek İkrâm Eden Has Odabaşı, Ârifî, *Süleymannâme*, İstanbul 1558, TSMK. H.1517, y.412a

Kurum tarihinde Pargalı İbrahim Ağa'dan sonra gelen önemli diğer isimler Cafer ve Gazanfer Ağalardır. Şöyle ki;1559 yılında Karadağ'daki bir Venedik şehri olan Budua'ya iki kızı ve oğluyla seyahat eden Franseschina Zorzi Michiel, esir alınınca fidye ile kendisini ve kızlarını kurtarır ancak Müslüman edilerek Cafer ve Gazanfer isimleri verilecek oğullarını kurtaramaz.⁶⁵³ Her iki genç de Şehzade Selim'in Manisa'daki sarayına verilir. Venedikli iki kardeşe⁶⁵⁴ Sultan II. Selim, padişah olarak tahta çıkmak üzere Topkapı Sarayı'na gelirken, hadım olarak yanında gelmelerini teklif eder. Babüssaade Teşkilatına dâhil olarak Saray'da yükselebilmek için bu teklifi kabul eden iki kardeşi, Cerrahbaşı Abdülğani ameliyat eder.⁶⁵⁵ Sonrasında ciddi

⁶⁵³ Tülün Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devri'nde Değişen Güç Simgesi*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 149

⁶⁵⁴ Gazanfer Bey'in sancak beyliği yapması yaşlarının çok küçük olmadığını düşündürür. *A.e.*, s. 149

⁶⁵⁵ Maria Pia Pedanî, "Safiye's Household and Venetian Diplomacy", *Turcica*, 32, 2000, s. 9-31

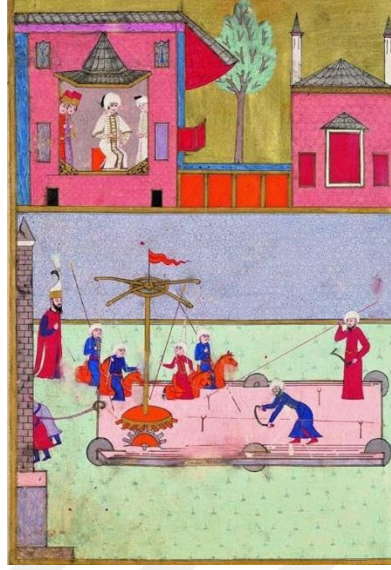
hastalıklar geçiren Cafer'in öldüğü bazı kaynaklarda yer alıyorsa da;⁶⁵⁶ Cafer ölmemiş ak ağalar arasından yükselerek önce has odabaşı ardından kapı ağası olmuştur.⁶⁵⁷ Ardından kardeşi Gazanfer Ağa has odabaşılıktan kapı ağalığına yükselerek 30 yıl boyunca görevde kalan en meşhurlarından biri olmuştur.⁶⁵⁸ Gençliklerinin en önemli zamanında Cafer ve Gazanfer ağaların son derece riskli bir ameliyatla hadım olmayı kabul etmeleri, ak hadımların gücünün bu dönemde son derece baş döndürücü olduğunu ortaya koyar.

Has odabaşılar ak hadımların en güçlü olduğu XVI. yüzyılda hazırlanan resimli yazmalarda Kapı Ağalarıyla birlikte daima padişahın bulunduğu önemli sahnelerde yer alırlar. Örneğin; Sultan III. Murad'ın şehzadelerinin sünnet düğünü şenliklerinin görsel belgelerini sunan Surname'deki minyatürlerde de padişahın hemen yanında has odabaşının resmedildiği görülür. (Resim-62) Minyatür sanatçıları mimariyi kendi perspektiflerinden değerlendiriyor olsa da, saray teşkilatındaki görevlilerin nerde durduklarıyla ilgili kuralları bildiklerinden onların yerleriyle ilgili yorum yapmadıkları incelenen örneklerden anlaşılmaktadır. Has odabaşı ak ağaların itibarlı olduğu dönem boyunca padişahın hemen yanında resmedilmeye devam edilmiştir. İbrahim Paşa Sarayı'nın balkonundan padişahla birlikte atlıkarıncayı izleyen saray görevlilerinden biri de has odabaşıdır. Padişah ile aynı renkte beyaz kaftan giymiştir. Kaftanın üzerindeki muhtemelen altın telli çaprastlar da padişahın kıyafetinde kullanılanlara benzemektedir.

⁶⁵⁶ Pierce, **Harem-i Hümayun**, s. 13; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, s. 546

⁶⁵⁷ Her ne kadar **Sicilli**'de Cafer'in öldüğüne ilişkin bilgiler yer alıyorsa da c.II., s. 546-547; Cafer'in ölmediğinin en önemli işareti, Kırkçeşme yakınında vakıflarıdır. Sabık Babüssaade Ağası Gazanfer Ağa ile kardeşi Cafer Ağa'nın, İstanbul'da Kırkçeşme yakınındaki vakıflarının, müteveli Mustafa Ağa zamanında, vakıf nazırı Babüssaade Ağası Hacı Hasan Ağa marifetiyle yapılan masrafları hakkında muhasebe defteri için bkz.TSMA. D. 5292, 1139.Z.1-20 Temmuz 1727

⁶⁵⁸Gazanfer Ağa, Sultan II. Selim'in şehzadeliğinde yakın arkadaşı olmuş Venedikli iki kardeşten biridir. Diğer Has Odabaşı Cafer Ağa'dır. Sultan II. Selim padişah olduktan sonra yakınında görev yapabilmek için kendi rızalarıyla Saray'a girdikten sonra hadımlık operasyonu geçirmişlerdir. Uzun yıllar kardeş Cafer'in öldüğü düşünülmüşse de, hayatta kalmış ve Has Odabaşılığa yükselmiştir. Has Odabaşı Cafer Ağa'nın ölümünden sonra Has Odabaşılığa ardından Babüssaade Ağalığına yükselen Gazanfer Ağa bu göreve gelen etkili ağalardan biridir. **Hacı Beşir Ağa**, s.31

Resim-62

Sultan III. Murad'ın Sünnet Dügünü Şenliklerinde Atlıklarınca İzlemesi,
TSMK.H.1344, y.115a

Kroniklerdeki bilgilerden ve Arşiv belgelerinden tespit ettiğimiz has odabaşılar ve görev yaptıkları tarihler aşağıda verilmiştir. Kurum Fatih döneminden itibaren varsa da, erken dönemde görev yapan has odabaşılarının isimlerine çalışmamızda tesadüf edilmemiştir. Bu sebeple 1520'de görevde olduğunu kesin olarak tespit ettiğimiz has odabaşılarının en meşhuru olan Kanunî'nin Has Odabaşısı Pargalı İbrahim Ağa,⁶⁵⁹ ile başlanmıştır. İbrahim Ağa'yı 1536'da görevde olan Haydar Ağa⁶⁶⁰ takip eder. Ardından Bihruz Ağa 1563,⁶⁶¹ Firuz Ağa 1609,⁶⁶² Sultan III. Murad ile şehzadeliğinde arkadaş olan Venedikli iki kardeşten 1612'de Cafer⁶⁶³ ve onun ardından Gazanfer Ağa,⁶⁶⁴ Hasan Ağa 1641,⁶⁶⁵ Maktul Hasan Ağa,⁶⁶⁶ Bayram Ağa,⁶⁶⁷ Ahmed Ağa

⁶⁵⁹ TSMA.E.7624/1-850/31, 926, 1520

⁶⁶⁰ TSMA. D. 10023, (29 Z) 942-19.6.1536, y.1b

⁶⁶¹ Bihruz Ağa 970'de vefat etmiştir. Muhtemelen ölüncüye kadar görevine devam etti. TSMA. D.7500,

⁶⁶² Firuz Ağa'nın vakfıyla ilgili TSMA. D.3812/13, 1017-1609

⁶⁶³ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. II., s.378

⁶⁶⁴ Değirmenci, **Hacı Beşir Ağa**, s.31; Kapı Ağalığına terfi eden Gazanfer Ağa, 30 yıl boyunca, Sultan II. Selim, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed dönemlerinde tüm yetkileri elinde tutarak Enderün ve Harem'in amiri olarak bu görevde kalmayı başarmıştır. D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, TSMK. Y.B. 3441, y.302

⁶⁶⁵ TSMA.E.4042/18-669/18, 1050-1641

⁶⁶⁶ TSMA.D.2315/1,y.6b, (5 Ra) 1062-(16 Mart) 1652

⁶⁶⁷ TSMA.D.2315/1, y.15a, 1066-1656

1652,⁶⁶⁸ Safer Ağa 1656,⁶⁶⁹ Mağribi Mustafa Ağa 1661,⁶⁷⁰ Mehmed Ağa 1664,⁶⁷¹ Hamza Ağa 1677,⁶⁷² Koca Abdullah Ağa,⁶⁷³ Hacı Mustafa Ağa 1687⁶⁷⁴, Mustafa Ağa 1700,⁶⁷⁵ Osman Ağa 1704,⁶⁷⁶ Hasan Ağa 1707,⁶⁷⁷ Osman Ağa 1708-1709'da görevde,⁶⁷⁸ Hasan Ağa 1716,⁶⁷⁹ Ahmed Ağa 1723,⁶⁸⁰ Mehmed Ağa 1732,⁶⁸¹ Halil Ağa 1736,⁶⁸² Ali Ağa 1738,⁶⁸³ Hacı Halil Ağa 1743,⁶⁸⁴ Numan Ağa 1751, Yusuf Ağa 1760,⁶⁸⁵ Yeğen Hasan Ağa 1765,⁶⁸⁶ Mehmed Ağa 1767,⁶⁸⁷ Abdullah Ağa,⁶⁸⁸ Koca Halil Ağa 1773,⁶⁸⁹ Osman Ağa,⁶⁹⁰ Salih Ağa 1786,⁶⁹¹ Abdullah Ağa 1787,⁶⁹² Mahmud Ağa 1790,⁶⁹³ Numan Ağa 1792,⁶⁹⁴ Mehmed Ağa 1792,⁶⁹⁵ Mahmud Ağa 1792,⁶⁹⁶ Salih Ağa 1799,⁶⁹⁷ Ahmed Ağa 1799,⁶⁹⁸ Hafız Salih Ağa 1801,⁶⁹⁹ Hacı Hüseyin Ağa 1803, Sofyalı Ahmed Ağa 1804,⁷⁰⁰ Numan Ağa 1805,⁷⁰¹ Hacı Ağa 1807,⁷⁰² Bosnalı Ahmed

⁶⁶⁸ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I., s.146

⁶⁶⁹ TSMA.D. 2315/1, y. 23b, 1067-1657; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s.1484

⁶⁷⁰ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s.1140

⁶⁷¹ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'inâmesi**, s. 206-207

⁶⁷² TSMA.D.11, 29 Z 1087-4 Mart 1677

⁶⁷³ Saray Kethüdalığı'ndan terfi ettiği Has Odabaşılıktan Babüssaade Ağalığı'na yükselmiş, 1703'de Saray'dan azledilerek çıkmış, bir yıl sonra tekrar göreve alınmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I., s.57

⁶⁷⁴ **A.e.**, c.IV., s.1137

⁶⁷⁵ TSMA.D.5910, 1111-1700

⁶⁷⁶ TSMA.D.2352/500, tarih 1115-1704

⁶⁷⁷ TSMA.D.2352/255, 1118-1707

⁶⁷⁸ TSMA.D.2352/387, 1119-1708; TSMA.D.2353/4, (29) Za 1120-Şubat 1709

⁶⁷⁹ TSMA.D.18/3, 1128-1716

⁶⁸⁰ TSMA.E.1247/8, 22 R 1135-30 Ocak 1723

⁶⁸¹ TSMA.E.1153/3, 12 Za 1144-7 Mayıs 1732

⁶⁸² TSMA.E.10077/1-940/58, 27 L 1148-11 Mart 1736

⁶⁸³ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I., s.235

⁶⁸⁴ TSMA.E.1244/29-1155-1743

⁶⁸⁵ TSMA.E.7600/1-850/1, 9 Ca 1174-17 Aralık 1760

⁶⁸⁶ TSMA.E.532/281-227/5, 5 B 1179-18 Aralık 1765

⁶⁸⁷ Mustafa Efendi bin Mehmed, TSMA.E.1244/43, 13 C 1181-6 Kasım 1767

⁶⁸⁸ Babüssaade Ağalığından emekli olarak 1778'de vefat ettiği için buraya alınmıştır. **A.e.**, c.I., s.56

⁶⁸⁹ TSMA.D.7429/1, 1186-1773

⁶⁹⁰ 1786'da Babüssaade Ağası olarak çıktığından öncesinde görev yapmış olmalıdır. **A.e.**, c.IV., s.1237

⁶⁹¹ TSMA.E.534/43-233/30, 17 L 1200-13 Ağustos 1786; **A.e.**, c.V., s.1461

⁶⁹² Galata Sarayı Başağalığı'ndan gelmiştir. 1789'da vefat etmiştir. **A.e.**, c.I., s.56

⁶⁹³ TSMA.D.2435/11, (29) Za 1204-Ağustos 1790

⁶⁹⁴ TSMA.E.534/120-234/31, 29 Ca 1206-24 Ocak 1792; Mehmed Süreyya'da 1790 olarak geçmektedir. **A.e.**, c.IV., s.1261

⁶⁹⁵ TSMA.D.9971-1792

⁶⁹⁶ TSMA.E.29 Z 1255-4 Mart 1840

⁶⁹⁷ TSMA.E.181/6-128/7, 1 N 1213-6 Şubat 1799

⁶⁹⁸ TSMA.E.11701/340-999/39, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799

⁶⁹⁹ TSMA.D 6636, 1215-1801

⁷⁰⁰ TSMA.E.911/475-398/4, 17 M 1219-28 Nisan 1804

⁷⁰¹ TSMA.E.1163/58, 26 Za 1219-26 Şubat 1805

⁷⁰² TSMA.D.2352/990, 1221-1807

Ağa 1807⁷⁰³, Sofyalı Ahmed Ağa 1808,⁷⁰⁴ Mustafa Ağa 1813,⁷⁰⁵ Alaiyeli Hüseyin Ağa 1822,⁷⁰⁶ Mehmed Ali Ağa 1834'de,⁷⁰⁷ bu görevde olduğu tespit edilmektedir.

Has odabaşılık 1681 yılında tespit edilemeyen bir sebeple lağv olunmuştur. Sultan II. Süleyman'ın cülusu (1687) üzerine tekrar ihya edilmişse de,⁷⁰⁸ bu olaydan sonra eski prestijini kaybetmeye başlamıştır. Ancak itibarını ve maaşlarının derecelendirmesini belirleyen sırasını muhafaza etmeye devam etmiştir. Uzunçarşılı, Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığında Enderûn amirliğinin Babüssaade ağalarından alınması sebebiyle, has odabaşının işlerinin dülbend gulamına verilerek has odabaşının Enderûn teşrifatçısı olarak hizmet vermeye başladığını kaydeder.⁷⁰⁹ Ancak, has odabaşının vazifeleriyle ilgili bölümde görüleceği üzere itibarını ve vazifelerini Has Oda lağv oluncaya kadar devam ettirmiştir. Has odabaşı XVIII. yüzyılda sadece Has Oda'nın amirliğini kaybetmiştir.

4.2. Has Odabaşılığa Terfi

Has odabaşının ak hadımlardan olduğu hususuna kaynaklar pek değinmez. Belki de, has odalılar arasından yükselenlerin bu göreve geldiğinin düşünülmesi için bazı konuların ucunun açık bırakılması tercih edilmiştir. Âli “*Gah olur ki, tavaşi kısmından dahi olur; Amma ekseriya iç oğlanlarından ol mertebeye vusul bulur*”⁷¹⁰ kaydını düşse de başlangıcından sonuna kadar Has Oda'nın tüm safhalarını incelediğimiz çalışmamız boyunca, Has Oda'nın zülüflü ağaları içinden has odabaşılığa terfi etmiş bir tek örneğe rastlanmamıştır. Has Oda'dan bu göreve terfinin tek bir örneği vardır ki, bu da 1656'da göreve gelen Hadım Halil Ağa'dır.⁷¹¹ Bu örnek has odabaşılığa tayinlerde hadımlık şartının arandığını bir kez daha ortaya

⁷⁰³ TSMA. D.3927/1, 9 Safer 1222-18.04.1807

⁷⁰⁴ TSMA.E.1090/60, 29 Za 1222-28 Ocak 1808

⁷⁰⁵ TSMA.E.2447/23-27=529/71, 27 M 1228-30 Ocak 1813, A.e., c.IV., s.1134

⁷⁰⁶ TSMA.E.2653/1-17=539/1, 15 N 1237-5 Haziran 1822

⁷⁰⁷ TSMA.E.407/1-9-199/15, 1 Ra 1250-8 Temmuz 1834

⁷⁰⁸ **Silahdar Tarihi**, c. II., s. 298, 1687-1691

⁷⁰⁹ **Saray Teşkilatı**, s. 341

⁷¹⁰ **Kühü'l-Ahbâr**, c.II., s. 98

⁷¹¹ İstisnası Has Odalı Hadım Halil Ağa'nın 2 Mart 1656'da Has Odabaşılığa terfi etmesidir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 87

koymaktadır. Esasen has odabaşılığa hangi görevlerden tayinler yapıldığı incelenerek de, Has Oda teşkilatında değil, ak hadım ağalardan oluşan Babüssaade teşkilatı içinde bir vazife olduğunu tespit etmek mümkündür. Bazı ağaların has odabaşılık ile silahdarlık vazifesini birlikte yürütmüş olmaları böyle bir algıya sebep olmuştur diyebilmek için dahi yeterli örnek yoktur. Nakkaş Hasan Ağa'nın silahdar ağalık ile has odabaşılık görevlerini aynı anda yürütmesi çok nadir bir örnektir.⁷¹² Has odabaşılığa Has Oda'dan atama yapılmaz iken,⁷¹³ ait olduğu Babüssaade Teşkilatı içinden, hazinedar başı, kilerci başı, küçük oda kethüdası, saray ağası, yeni saray ağası, saray kethüdası ve Galata Sarayı ağasının atandığı örneklere rastlanır. Son dönemlerde Babüssaade oda lalalığından da atamalarının yapıldığı görülmektedir. Son derece sıkı bir disiplinle yetiştirilen ak hadımlar arasından has odabaşılığa yükselmek ve bu görevi icra etmek oldukça önemlidir. Kimi zaman has odabaşılıktan saray dışına çıktıktan sonra, geri alınarak tekrar aynı görevin tevcih edildiği görülür. Mesela, emekli olarak çıkan Has Odabaşı Hafız Hasan Ağa'ya, 2 Eylül 1651 tarihinde tekrar aynı görev verilmiştir.⁷¹⁴ Kısa bir süre sonra İlbasan Sancağı ile çıkmışsa da, 20 Ağustos 1652 tarihinde Saray'a alınarak görevine iade edilmiştir.⁷¹⁵ Konuyla ilgili başka bir örnek, has odabaşılıktan çıkan Cezayirli Mustafa Ağa'dır. 13 Temmuz 1666 tarihinde Saray'a tekrar alınmış ve Kilercibaşılık görevinde istihdam edilmiştir.⁷¹⁶ Bu sıra dışı atamalar görevi layıkıyla yapacak yetişmiş ak hadım ağaların sınırlı sayıda olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Değişik dönemlerden has odabaşılığa terfi örneklerine bakacak olursak; Küçük Oda Kethüdası Gazanfer Ağa 1650,⁷¹⁷ Kilercibaşı Ahmed Ağa 1652'de,⁷¹⁸ Galata

⁷¹² Nakkaş Hasan Ağa, Has Odabaşılığı ile Silahdar Ağalığı aynı anda yürütmüştür. **Naîmâ Tarihi**, c.I., s. 344

⁷¹³ Tek istisnası Has Odalı Hadım Halil Ağa'nın 1656 tarihinde Has Odabaşılığa atanmasıdır ki, atanma sebebi hadım olmasıdır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 87

⁷¹⁴ **A.e.**, s. 40

⁷¹⁵ **A.e.**, s. 48

⁷¹⁶ Muhtemelen Has Odabaşılıktan daha altta bir görev olduğundan huzurunda hilat giydirilirken, padişah "Edebinle hizmet edip, arz ağalarıyla muâraza etme" tenbihinde bulunmuştur. **A.e.**, s.241

⁷¹⁷ Göreve gelişi 29 Z 1059/03 Ocak 1650 tarihinde vuku bulmuştur. **A.e.**, s. 16

⁷¹⁸ Bosnalıdır. Saray ağası olup, Zilkade 1651'de Kilercibaşı, ardından Has Odabaşı olmuştur. 1656'da Çınar Vakasında katledilmiştir. Haydarpaşa'da medfundur. Üsküdar'da annası Kerime Hanım adına ve Çengelköyü'nde birer cami ve o köyle Kuruçeşme'de mektepleri vardır. Kadırga'da Emin Sinan Camii'ne minber ve Acemoğlu Mescidi'ne vakıf yapmıştır. Kuruçeşme köyündeki çeşmenin suyu

Saray Ağası Sefer Ağa 1656'da,⁷¹⁹ Saray-ı Cedid Ağası Frenk Mehmed Ağa 1657,⁷²⁰ Galata Sarayı Ağası Küçük Mehmed Ağa 1658,⁷²¹ Hazinedarbaşı Zülfikar Ağa 1659,⁷²² Saray-ı Amire Ağası Mağribî Mustafa Ağa 1661,⁷²³ Galata Sarayı Başağası Abdullah Ağa 1787,⁷²⁴ Oda Lalası Salih Ağa 1799,⁷²⁵ Kapı Ağası Lalası Alaiyeli Hüseyin Ağa 1822⁷²⁶ huzur-ı hümâyunda kaftan giyerek Has Odabaşılığa atanmıştır.⁷²⁷ Görüldüğü üzere has odabaşılığa ak hadımlar arasından atamalar yapılmaktadır. Has odabaşının hazineler üzerindeki sorumluluğu ve yetkisi bilinmektedir. Belki de bu sebeple Has Odabaşı Edirneli Mehmed Ağa 1672 tarihinde emekli olarak çıkınca, has odabaşılık hazinedarbaşı olan Hasan Ağa'ya ilave görev olarak verilmiştir.⁷²⁸

Has Oda'nın amirliğini kaybettikten sonra da has odabaşılık sarayda daima önemli bir statü olmuştur. Padişahın daima en yakınında olmanın yanında hem Babüssaade hem de Has Oda arz ağaları içinde bulunmak oldukça itibarlı bir durumdur. 1807'de has odabaşılığa terfi eden Bosnalı Ahmed Ağa, görev tevcihinden duyduğu memnuniyeti defterine düştüğü nota yazdığı cümleye sığdırmıştır ki, görevin XIX. yüzyılda dahi önemine işaret etmektedir. (Resim-63) Has Odabaşı Bosnalı Ahmed Ağa "İş bu bin iki yüz yirmi iki senesi mâh-ı saferü'l hayrın dokuzuncu günü ve Nisan'ın beşinci günü has odabaşılık ile müşerref olduğumuz müş'ir iş bu mahalle şerh verildi."⁷²⁹

kesilmekle orya bu ad verilmi ve her ne kadar Köprülü Mehmed Paşa'nın kızı su getirmiş ve İbrahim Paşa yakınında bir çeşme yapmışsa da bu ad silinememiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. I., s. 146

⁷¹⁹ Kürttür. Behek hastalığına yakalanarak vefat ederek çıkmıştır. **A.e.**, c.V., s.1484; Göreve 1657 tarihinde gelmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi** s. 99

⁷²⁰Göreve 24 Kasım 1657 gelmiştir. **A.e.**, s. 114-115

⁷²¹ Göreve 15 Ocak 1658 tarihinde gelmiştir. **A.e.**, s. 117

⁷²² 1652'de Hazinedarbaşı, 1659'da Has Odabaşı sonra Saray kethüdası, 1663'de kapı ağası oldu. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1720

⁷²³ Saray'da yetişerek Saray-ı Amire Ağası, 1662'de Has Odabaşı, sonra Kilercibaşı ve 1667'de ikinci defa Has Odabaşı olmuş, 1671'de emekli edilmiştir. Sonra Edirne Sarayı Ağası olmuştur. **A.e.**, c. IV., s. 1140; Göreve 1662 tarihinde gelmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s. 155

⁷²⁴ Göreve gelişi 1787'dir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. I., s. 56

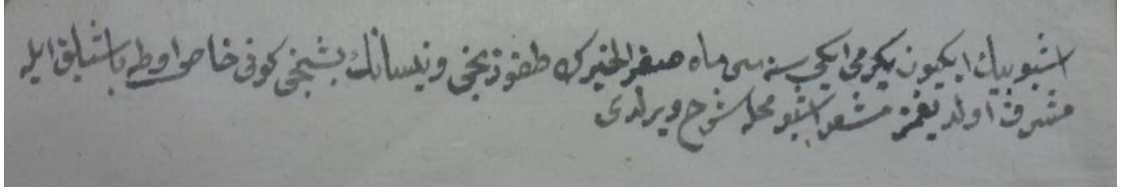
⁷²⁵ Salih Ağa Has Odabaşılıktan Babüssaade Ağalığına terfi etmiştir. TSMA.E.181/6-128/7, 1 Ramazan 1213-6 Şubat 1799

⁷²⁶ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 43; Hüseyin Ağa daha sonra Babüsaade Ağası olmuştur. TSMA.E.2653/1-17-539/1, 15 N 1237- 5 Haziran 1822

⁷²⁷ Göreve 21.03.1822 tarihinde gelmiştir. **A.e.**, s.253.

⁷²⁸ 1 Mayıs 1672 tarihinde göreve gelmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s.359

⁷²⁹ TSMA. D.3927/1, 9 Safer 1222-18.04.1807; TSMA. D. 9630/7, 17 b-9 S 1222-18.04.1807

Resim-63

Has Odabaşının Göreve Geldiği Tarihe Düştüğü Not,
TSMA. D. 9630/7, 17 b, 18 Nisan 1807

4.3. Has Odabaşılığa Terfi'de Ödenen Acemilikler

Saray içinde bir üst göreve terfi eden ağalara yeni görevlerine başlarken **acemilik** adı altında para ve hediyeler verilmesi kaidedir. Acemilik adıyla verilen bu hediyelerin değeri ve miktarı terfi edilen görevin statüsüne göre değişiklik gösterir. Mesela, Has Oda'ya geçen ağalara **acemilik** olarak 200 kuruş verilirken, Has Odabaşılara XVIII. yüzyıl ortalarına kadar 11.600 çürük akçe verilmesi kanun olarak uygulanmıştır.⁷³⁰ Akçe yerine kuruş verilebildiği gibi, **acemilik** olarak başka kıymetli hediyelerin de verildiği örneklere rastlanır. Sultan İbrahim döneminde ismi yazılmayan bir has odabaşına Enderûn Hazinesi'nden elmaslı 12 harâgûl verildiği gibi,⁷³¹ 1704'de 1790 tarihinde Has Odabaşılığa terfi eden Mahmud Ağa'ya **acemilik** olarak mücevherli hançer ve 1.000 kuruş ihsan edilmiştir.⁷³² Has odabaşı olan Osman Ağa'ya bir kat at bisatı ve samur kürk,⁷³³ 1790'da has odabaşılığa terfi eden Mahmud Ağa'ya **acemilik** olarak mücevherli hançer ve 1.000 kuruş ihsan edilmiştir.⁷³⁴ Has odabaşılara XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren **acemilik** olarak 1.000 kuruş verilmeye başlanmış olmalıdır. Has odabaşılığa terfisinden duyduğu memnuniyeti yansıttığı satırlar Resim-63'de yer alan ve ismini araştırmalarımız neticesinde tespit ettiğimiz, Bosnalı Ahmed Ağa'ya da **acemilik** olarak Hazine-i hümâyundan 1.000 kuruş ödenmiştir.⁷³⁵

⁷³⁰ BOA. C.SM. 138/6916, 20 R 1171-1 Ocak 1758

⁷³¹ TSMA. D. 7, y. 9b, 16 Safer 1050-7 Haziran 1640

⁷³² TSMA. D.2435/11, y.2a, (29).Za.1204-1790

⁷³³ TSMA. D. 2352/500, tarih 1115-1704, belge üzerinde Sultan III. Ahmed'in "Enderûn Hazinesinden bir semmur kürk ihsan-ı hümâyunum olmuştur" hatt-ı hümâyunu bulunmaktadır.

⁷³⁴ TSMA. D.2435/11, y.2a, (29).Za.1204-1790

⁷³⁵ TSMA. D.3927/1, 9 Safer 1222-18.04.1807

4.4. Has Odabaşının Vazifeleri

Has odabaşı, arz ağası olarak daima padişahın yanında bulunup hizmet ederken, onun can güvenliğinden de sorumludur. Has odabaşının, padişahın dört mühründen birini taşıma ayrıcalığı ile birlikte Has Oda, Kutsal Emanetler/Emanet-i Mübareke Hazinesi ve Enderûn Hazinesi'nde önemli yetki ve vazifeleri bulunmaktadır. Ayrıca has odabaşının teşrifatla ilgili vazifeleri ve Has Oda'nın amirliği ayrı başlıklarla incelenebilse de, esasen birbirini tamamlayan içiçe geçmiş karmaşık görevler bütünü olarak değerlendirilebilir. Saray teşkilatını anlamak için yardım aldığımız resimli yazmaları has odabaşının vazifeleriyle ilgili tespitlerde bulunmak üzere incelediğimizde, XVI. yüzyılda daima padişahın yakınında resmedildiğini tespit edebiliyoruz. XIV. ve XV. yüzyıllarda resimli yazma geleneği olmadığından sonraki yüzyıllarda hazırlanan kitapların sanatçıları da, içinde yaşadıkları dönemin eğilimleri çerçevesinde geçmişi betimlediklerinden bu dönemlerle ilgili görsel kaynaklar tartışılarak kullanılmalıdır. Has odabaşılık kurumuyla ilgili ilk önemli bilgiler Kanunî Sultan Süleyman dönemine aittir. Bu dönemde hazırlanan resimli yazmalarda vazifeleriyle ilgili görsel verilere de ulaşılmıştır.

4.4.1. Has Odabaşı Arz Ağası Olarak Daima Padişahın Yanında Bulunur

Has odabaşının en önemli vazifesi padişahın yanında bulunmaktır. Padişah nereye giderse has odabaşı da beraberinde gider, her koşulda hizmet ederdi.⁷³⁶ Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu kanunnamesinde Saray'da ve taşrada padişahın tüm hizmetlerini has odabaşının gördüğünü kaydeder.⁷³⁷ Has odabaşılar daima padişahların yanında yer aldıklarından XVI. yüzyılda hazırlanan birçok resimli yazmada betimlenmişlerdir. Kendine has bir ifade dili olan minyatürlerde, saray ağaları Enderûn

⁷³⁶ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 340; Has Odabaşının Saray dışında da padişahın yanında olmasıyla ilgili örnekler için bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 206-207

⁷³⁷ Koçi Bey, **Kanunname**, TSMK, Revan 1323mük. s. 65a

kaidelerine uygun vazifelerini icra ederken, resmi kıyafet ve konumlarda yer alırlar. Bu çerçevede has odabaşı bazı merasimlerde kapı ağası/babüssaade ağası ile birlikte kapı yanındadır. Padişahı merkeze alan bu sahnelerde, has odabaşı, Has Oda'nın zülüflü iki önemli ağası silahdar ve çuhadar ile yan yana resmedilmemiştir. Has odabaşının minyatürlerde kapı ağasının yanında kapıya yakın olarak resmedilmesi, padişahın huzuruna girecek devlet ve saray görevlilerinin ziyaretlerinin düzenlenmesiyle ilgili görevlerinin de olduğunu düşündürür. Minyatürde hemen yanında resmedilen kapı ağasının Babüssaade'den içeri giriş çıkışı sağlamakla ilgili vazifesi herkes tarafından bilinmekte ve bu sebeple kapıya yakın resmedilmektedir. Has odabaşının da benzer bir görevi icra etmesi, padişahın ziyaretçi trafiğini düzenliyor olması saray kaidelerine uygundur. Minyatür sanatçıları kapı ağası ve has odabaşını sakalsız, bıyıksız ve çocuk sıfatlı olarak resmederek hadım olduklarını belirtirken, kapı yanına yerleştirerek, bu önemli görevlerine ilişkin göndermede de bulunmaktadır.

Resim-64

Sultan II. Selim'in Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ve Şehnâmecî Lokman'ı kabulü.
Lokman, Şehnâme-i Selim Han, İstanbul, 1571-81, TSMK. A. 3595, y. 13a

Has odabaşının görevlerini minyatür sahnelerinden örneklerle inceleyecek olursak; Sultan II. Selim'in Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ve Şehnâmecî Lokman'ı huzuruna kabul edişini tasvir eden minyatürü incelediğimizde de, kitabın hazırlanışında etkin rol oynayan Kapı Ağası Gazanfer Ağa ve has odabaşının kapı girişine yerleştirildiğini görürüz. Kapı ağası ve has odabaşının kapının hemen yanında resmedilmeleri, padişahın huzurunda bulunmaları kanun olduğu durumlarda da

kapının hemen yanında yer aldıklarını göstermesi açısından önemli bir görseldir.⁷³⁸ Has odabaşı sadece konumuyla değil, mavi entarisi üzerine giydiği münakkaş kaftanı ve beyaz sarıktan oluşan kıyafetiyle de diğer has odalılardan ayrılmaktadır. (Resim-64)

Has odabaşının padişahın bulunduğu mekânlara giriş çıkışı düzenlediğiyle ilgili tezimizi destekleyecek diğer örnek; Koca Sinan Paşa'nın serdar olarak atanmasını tasvir eden Resim-65'de yer alan minyatürdür. Padişah Arz Odası'nda tahtında otururken, Sinan Paşa muhtemelen silahdar ve çuhadar ağa tarafından padişahın hediyesi olarak kuşattıkları kılıcı ve sadağı ile padişahın karşısında ayakta durmaktadır. Zira padişahın huzuruna silahla giremeyeceğinden kendi kılıcı Arz Odası'nın önünde yer alan minderlerin üzerindedir. Arz Odası'ndaki sahnenin içinde yer almayan kapı ağası ve has odabaşı, birlikte Babüssaade kapısının sağında Enderûn usulüyle ellerini kavuşturmuş olarak ayakta beklemektedir.

Has odabaşı daima padişahın yanında bulunmakta ve muhtemelen ziyaretçilerinin girişiyle ilgili düzenleri yapmaktadır. Minyatürlerde kimi zaman mekânın içinde değil, hemen kapının dışında resmedilmesi merasimle ilgili düzenlemeleri yaparak beklediğini belgeler.

Resim-65

Serdar Koca Sinan Paşa'nın Sefere Çıkmadan Önce Arz Odası'nda Kabulü

Lokman, Şehinşahnâme, c.II., İstanbul, 1592-97, TSMK, B.200, y.9b

⁷³⁸ TSMK. A. 3595, y. 13a

4.4.2 Has Odabaşı Padişahın Can Güvenliğinden Sorumludur

Arz Ağalarının en önemli vazifesinin padişaha sunulmak istenen bilgilerin yazılı ve sözlü olarak iletmesi olduğu düşünülür. Ancak, yaptığımız incelemeler neticesinde daima padişahın yanında bulunan bu ağaların en önemli vazifesinin padişahın can güvenliğini korumak üzere hazır beklemek olduğu görülmüştür. Zira birden fazla görevi olan ve her an belge ve bilgi sunmadıkları aşikâr olan bu ağaların daima padişahın yanında, silahlı olarak hazır bulunmalarının başka bir izahı yoktur. Hadım ak ağalardan olan has odabaşı, uzun yıllar boyunca padişaha hizmet etmek ve onun hayatını korumak üzere yetiştirilir. Öyle ki, güvenilirlikleri bilinen saray görevlileri padişaha hizmet ederken dahi, olası bir hatada padişahın hayatını korumak üzere harekete geçmeye hazırdırlar. Bu konuyu bir örnekle açıklayacak olursak; padişah berberbaşı ve maiyeti tarafından tıraş edilirken has odabaşının yanlarında bulunması kanundur. Has odabaşının elinde son derece keskin bir ustura bulunan berberbaşı ve maiyetinin padişahın hayatına kast ettiğini düşünmesi durumunda müdahale etmek üzere hazır olduğu aşikârdır. Uzunçarşılı, padişah her tıraş olduğunda nöbette olan ağaların, huzurunda dizildiklerini, ellerini kemerleri üzerine kavuşturup durduklarını, has odabaşının da sedirden birkaç adım ötede sağ elini altın ve gümüş işlemeli bir asaya dayayarak durduğunu kaydeder.⁷³⁹ Ancak bu bilgi asanın evsafını vermediği gibi, has odabaşının vazifesinin sadece tıraş-ı hümâyunu izlemek olduğunu düşündürür. Has odabaşının bu eylemi izlemekteki amacını ortaya çıkarmaz. D'ohsson ise, padişah tıraş olurken has odabaşının sağ elinde ağzı altın ve gümüş bıçaklı bir sopa ile hazır beklediği kaydeder.⁷⁴⁰ Bu tanım has odabaşının tıraş-ı hümâyunu izleme sebebini ve padişahın hayatını kurtarmakla ilgili vazifesini ortaya çıkarır. XVIII. yüzyılda dahi has odabaşının padişah tıraş olurken ilk dönemlerdeki gibi huzurda durduğunu tespit etmek mümkündür. Mesela, 1703'de tıraş-ı hümâyun bahşişi olmak üzere; has odabaşına 30 altın, berberbaşına 20 altın, yedi kişiden oluşan zat-ı hümâyun berberlerine ikişer altın ihsan edilmiştir.⁷⁴¹ Has odabaşının padişahı tıraş eden berberbaşından daha fazla bahşişe layık görülmesi, sahip olduğu statü yanında

⁷³⁹Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s. 342

⁷⁴⁰D'ohsson, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, TSMK. Y.B. 3441, y.303

⁷⁴¹TSMA. D. 2352/297, y.2a, 10 Z 1114 / 27 Nisan 1703

padişahın hayatını korumak üzere hazır olmak gibi özellikli bir görev icra ettiğini ortaya koymaktadır.

4.4.3. Has Odabaşı Padişahın Giyinip Soyunmasına Yardım Eder

Has odabaşının vazifeleri arasında, padişahın elbisesini giydirmek ve çıkartmak bulunmaktadır. Bu vazife de padişaha hizmet eden diğer arz ağalarından daha yakın konumda olduğunu gösterir. Âli, bu vazifeyi “*Padişahu ol giydürir ve soyundukda ol soyar; cümleden mukarrebdir*”⁷⁴² ifadesiyle tanımlar. Has odabaşı vazifesi gereği her gün ve merasimlerde de padişahın giyinmesine ve soyunmasına yardım etmektedir.

Resim-66

Kanunî Sultan Süleyman Enderûn Hamamı'nda Yıkanırken,
Lokman, *Hünernâme*, TSMK. H. 1524, y.148a

Kanunî Sultan Süleyman'ı, Enderûn Hamamı'nda yıkanırken gösteren Resim-66'da yer alan minyatürde, padişahı giydirmek ve soymakla vazifeli olan has odabaşı, ona en yakın konumda elinde padişahın üzerinden çıkarttığı kıymetli kuşağı katlarken yer

⁷⁴² *Kühü'l-Ahbâr*, c.II., s. 98

almaktadır. Diğer arz ağaları ve görevlilerin de bulunduğu yıkanma sahnesinde, padişahın en yakınında has odabaşının bulunması, Âli'nin ifade ettiği yakınlığa işaret ettiği gibi, vazifesinin hayatın tüm evrelerini kapsadığını da ortaya koyar.

4.4.4.Has Odabaşı Padişahın Mührünü Taşır ve Hazinesi Mühürler

Has odabaşı, tahta çıkan her padişahın, kendi adına hazırlattığı mühürlerden birini taşıma ayrıcalığına sahiptir.⁷⁴³Padişahlar tahta çıktıklarında dört mühür kazdırılır, biri padişahı temsilen devlet işlerinde ve devlet hazinesinin mühürlenmesinde kullanması için Sadrazama, biri Enderûn-ı Hümâyun ve Has Oda Hazinesi'nden sorumlu olan has odabaşına bir diğeri de Harem'deki hazinenin sorumlusu Hazinedar Kadın'a verilirdi. Bilindiği üzere padişahın mührünü taşıma ayrıcalığı önemli vazifeler ve hazineler üzerinde sorumlulukları da beraberinde getirmektedir.

Has odabaşını özel kılan vazifelerinden biri de Hazine-i Hümâyunu ve Has Oda Hazinesi'ni kendisinde bulunan bir örneği Resim-67'de yer alan padişahın mührüyle mühürleme yetkisine sahip olmasıdır.

Resim-67
Biri Has Odabaşı'nda bulunan Sultan III. Selim'in Mührü,
TSM. 47/29

⁷⁴³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 341; **Tarih-i Gilmani**, s. 21; Padişahlar tahta geçişlerinde kendi adlarına birkaç mühür kazdırır; bu mühürleri devletin işlerini yürütürken kullanma hususunda görevlendirirlerdi. Mübühâ S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994, s. 884-85

Nasıl ki devletin hazinesi olan Hazine-i Amire'nin açılışında sadrazamın bulunması kapatırken de kendisinde bulunan padişahın mührüyle mühürlenmesi kanunsa, Hazine-i Hümayun'un açılışında da has odabaşının bulunması ve kapatırken sorumluluğundaki padişahın mührüyle mühürlenmesi kanundur.⁷⁴⁴ Bu durum Sadrazamın devletteki statüsünün benzerine has odabaşının Saray'da sahip olduğunu, Enderûn Hazinesi'nin birinci derecede sorumluları hazinedarbaşı ve hazine kethüdası ise de onların üzerinde bir yetkisinin olduğunu ortaya koyar. Enderûn kaideleri uygulandığında has odabaşılığa Hazinedar Ağa'nın atandığı dikkate alındığında, göreve gelmeden önce Enderûn Hazinesi'yle ilgili işlemleri yakinen bildiklerini de söylemek mümkündür. Has odabaşı, taşıma ayrıcalığına sahip olduğu padişahın mührüyle; padişahın taht odasındaki değerli eşyaların bulunduğu dolapları da mühürlemekteydi.⁷⁴⁵ Hazine-i Hümayun ile ilgili üst düzey vazifesi yanında Has Oda'daki hazinenin sorumluluğu da has odabaşındadır. Fiziki olarak da dairesinin hemen yanında yer alan Has Oda Hazinesi ile ilgili tüm işlemleri onun yaptığını söylemek, daima padişahın yanında olma vazifesiyle birlikte mümkün değilse de, onun tarafından takip edilmektedir. Şöyle ki; hazine eşyalarının defterlere kayıtlarının yapılmasıyla ilgili işlemler Enderûn Hazinesinde olduğu gibi Hazine Kethüdası tarafından yürütülmekte ve Has Oda eskileri görev yapmaktadır.⁷⁴⁶

Bilindiği üzere Saray'da tek bir hazine yoktur.⁷⁴⁷ Has odabaşı da, Enderûn Hazinesi'nin muhafaza edildiği hazine olarak tanımlanan tüm mekânların sorumluluğunu taşımaktadır. Şöyle ki; Hazine eşyalarının muhafaza edildiği mekânlar, anbarlar, dolaplardaki eşyaların sayımına katılmakta ve ardından kendisinde bulunan

⁷⁴⁴ TSMA. D. 10686, 29 Ca 1228-29 Haziran 1813

⁷⁴⁵ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 341

⁷⁴⁶ Sultan IV. Mehmed'in sefer masraflarını karşılamak üzere Has Oda Hazinesi'nden çıkarılmasını emrettiği hazine eşyalarıyla ilgili komisyonda Kaymakam Recep Paşa ve Hazine Kethüdası Ahmed Ağa'nın da bulunması; TSMA. D.5437, (29) R 1098- 22 Şubat 1687, bundan yaklaşık yüzyılı aşkın süre sonra Rus Seferi masrafları için Has Oda Hazinesi'den padişahın fermanı üzerine çıkarılacak paraların Hazine Kethüdası tarafından defterdara teslim etmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.2424/8, 29 Z 1182-21 Şubat 1774

⁷⁴⁷ Maliye Hazinesi olarak adlandırılan Dış Hazine dışında, Saray'da İç Hazine olarak adlandırılan; Has Oda, Bodrum, İfraz, Çilhâne, Raht, Hil'at ve Ceyb-i Hümayun hazineleri de bulunmaktadır. Arzu Terzi, **Hazine-i Hassa Nezareti**, Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 2-3

mühürle mühürlenmektedir.⁷⁴⁸Has odabaşı, Enderûn Hazinesi'nden padişahın kullanımını için görevlilere zimmetlenen eşyaların sayım komisyonlarında da yer alır. Örneğin; Padişahın hizmetinde kullanmak üzere kiler kethüdası zimmetinde bulunan altın ve gümüş eşyaların, murassa, fağfur ve kaşe tabakların sayımı için kurulan komisyonda, Has Odabaşı Hüseyin Ağa yer almıştır.⁷⁴⁹Has odabaşının sorumluluğunda bulunan ancak Hazine-i hümayun kayıtlarına geçmemiş kıymetli eşyalara ait 1813 tarihli bir kayıt⁷⁵⁰ Has odabaşının bu tarihte de Has Oda'da ve Hazine'de söz sahibi olduğunu ve mühür-i hümayunu muhafaza etmeye devam ettiğini belgelemektedir.

Has odabaşındaki bu mühür bazen, sadrazam da bulunan mührü ulaşılamazsa, yeni sadrazamı görevlendirebilmek için de kullanılırdı. Mesela; Sultan İbrahim'in hallinden evvel sadarete getirilen Sofi Mehmed Paşa'ya, eski Sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa'nın saklanması üzerine kendisindeki mühür alınıp verilemediğinden, muvakkaten has odabaşındaki mühür-i hümayun aldırılarak teslim edilmiştir.⁷⁵¹ Hazineleş işleyiş dikkate alındığında has odabaşındaki mühür çok kısa bir süre için sadrazama verilmiş olmalıdır.

4.4.5.Has Odabaşı'nın Sorumluluğundaki Has Oda Hazinesi

Has Oda içinde bulunan Has Oda Hazinesi, Has Odabaşı Dairesinin hemen yanındadır. Enderûn-ı Hümayun hazinesinden farklı olarak padişahın yaşam alanının hemen yanında yer alan, has odabaşının sorumluluğundaki bu hazinenin geliri; Enderûn Hazinesi'nden, saray ve devlet erkânının muhallefatlarından gelen listeler

⁷⁴⁸ Hazine eşyalarının Silahdar Ağa ve Has Odabaşı nezaretinde Baş Muhasebecinin yazması hakkındaki hatt-ı hümayun üzerine; Silahdar Hüseyin Ağa, Has Odabaşı Hasan Ağa, Hazine-darbaşı Hüseyin Ağa ve Hazine Kethüdası Ali Ağa, bodrum hazinesinde, ikinci odadaki anbarda, üçüncü odada bulunan dolaplarda bulunan eşyalar sayılarak, Has Odabaşında olan mühür-i hümayun ile mühürlenmiştir. TSMA. D. 18/3, 1b, 7 S 1128/ 22 Şubat 1714

⁷⁴⁹ Komisyonda Silahdar Mustafa Ağa, kiler kethüdası, Defterdar Hüseyin Efendi, Baş Muhasebeci Mustafa Efendi ve Mukabelecî Ali Efendi'de yer almıştır. TSMA. D. 11, 29 Zilhicce 1087/ 4 Mart 1677

⁷⁵⁰ TSMA. D. 10686, 29 Ca 1228/29 Haziran 1813

⁷⁵¹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 341

içinden padişah tarafından seçilen kıymetli eşyalardan⁷⁵² Mısır'dan tevliyetleri padişahlara meşrut olan vakıflardan gelen paralardan⁷⁵³ ve padişahlara hediye yoluyla gelen⁷⁵⁴ eşyalardan oluşmaktadır.⁷⁵⁵

Has Oda Hazinesi'nde çil paralar dışında kıymetli mücevherler; sorguçlar, çelenkler, mühürler, murassa kılıçlar, murassa hançerler, murassa kuşaklar, murassa kutular, kıymetli yazı takımları, raht takımları vardır.⁷⁵⁶ Ayrıca, gümüş şeker kutusu, gümüş tabak ve kaşık, gümüş gülabdan ve buhurdan gibi kıymetli evani, murassa aynalar, kıymetli madenlerden yapılmış mühürler, billurdan yapılmış kutular, kıymetli saatler, murassa fincan zarfları, fağfuri fincanlar, fağfuri tabaklarla birlikte, öd, anber gibi kıymetli malzemeler ile işlenmemiş halde zümrüt, yakut, zebercet, seylan taşı vb. madenler yer almıştır. Has Oda Hazinesi'nde bazıları resimli kıymetli yazmalar da vardır.⁷⁵⁷ Bu kitaplar arasında yakut ve zümrütle murassa Mushaf'lar yanında, Münşeât-ı Selatîn, Cevahirnâme, Hümâyunnâme, Silsilenâme-i Nebevî, Tefsir-i Ebussuud, Musavver Şahnâme, Divân-ı Nevâi, Hafız Divânı gibi padişahların sıklıkla okudukları kitaplar bulunmaktadır. Has odabaşının sorumluluğunda çok ciddi bir kitap koleksiyonunun olması bu hazinenin birden fazla mekânda saklandığını da düşündürür.⁷⁵⁸ Kanunî Sultan Süleyman'ın Muhibbi mahlasıyla yazılmış divanı ile Sultan III. Murad'ın Murad mahlaslı divânı,⁷⁵⁹ Kanunî Sultan Süleyman, ketebeli

⁷⁵² Sabık Sadrazam Hasan Paşa ve Sabık Sadrazam Hüseyin Paşa eşyasından seçilen eşyalar için bkz. D.2351/11, y. 1b-2b, 1 M 1114- 28 Mayıs 1702; Sadrazam Bayram Paşa'nın 1038-1628/1629 tarihinde hediye ettiği murassa Mushaf için bkz. TSMA. D.2402/11, 20 C 1115-31 Ekim 1703

⁷⁵³ TSMA. D.2379/1-12, 1 M 1148-24 Mayıs 1735

⁷⁵⁴ TSMA. D.2404/14

⁷⁵⁵ Sabık Sadrazam Hasan Paşa ve Sabık Sadrazam Hüseyin Paşa eşyasından seçilen eşyalar için bkz. D.2351/11, y. 1b-2b, 1 M 1114- 28 Mayıs 1702; Sadrazam Bayram Paşa'nın 1038- tarihinde hediye ettiği murassa Mushaf için bkz. TSMA. D.2402/11, 20 C 1115-31 Ekim 1703

⁷⁵⁶ Has Oda Hazinesi'nden çıkarılarak Enderûn Hazinesi teslim edilen raht takımları için bkz. TSMA. D.2317, y.2a, 12 S 1204-1 Kasım 1789

⁷⁵⁷ Hazine'de bulunan kitabeleri altın üzerine yakutla süslenmiş billur küçük çekmece, murassa fağfuri kâse, kapağı ve tabağı, zümrüt ve yakutlu billur ve kubbeli küçük sanduka, mercan tespih, zümrüt mühür, yakut mühür, lal mühür, mücevherli bardaklar, taraklar, mücevher fincan ve tabağı, yemeni fincan ve tabağı, altın üzerine firuzekari kitabeli hurda inci ve zümrüt ve firuze ile müzeyyen ayna, kabzası ve yanları yeşim üzere zernişan hurda yakut ve tepesi bir damla zümrütlü ayna, yakut ve firuze ile müzeyyen billur kutu, altın kitabeli firuze ve yakutla murassa gümüş çekmece saati, ayaklı necef kadeh, Rüstem Ağa işi gümüş çekmece saati vb. eşyalar için bkz. TSMA. D.2402/11, y.1b-3a

⁷⁵⁸ Has Odabaşının sorumluluğundaki kitaplar için bkz. TSMA. D.2814, y.1a-5b

⁷⁵⁹ Firuze ve yakutla murassa Kanunî Sultan Süleyman'ın Muhibbi mahlasıyla yazılmış divanı ve Firuze ve lal ile murassa Murad mahlaslı Sultan Murad divanı ve diğer kitaplar için bkz. TSMA. D.2402/11,y.3a 20 C 1115- 31 Ekim 1703

palanın da⁷⁶⁰ bu Hazine’de saklanıyor olması padişahların Kutsal Emanetler gibi kıymetli kitapları ve atalarından kalan hatıra eşyaları da Has Oda’da muhafaza etmek istediklerini gösterir.⁷⁶¹ Bu kadar farklı eşyanın yer aldığı Has Oda Hazinesi’nden padişah için, Harem’e, Has Oda’ya, Enderûn’a ve devlet adamlarına hediye edilmek⁷⁶²veya sefer masraflarını karşılamak için⁷⁶³ para ve kıymetli eşyaların çıktığı görülür. Has Oda Hazinesi’nde bulunan bazı eşyalar da eskidiği düşünülerek çıkarılarak Enderûn Hazinesi’ne konulmak üzere Hazine Kethüdasına teslim edilmektedir.⁷⁶⁴ Sefer gibi mücbir sebep olmadan da buradaki eşyaların çıkarılıp bozulduğu, çıkarılan kıymetli taşların yeniden yapılan eşyalarda kullanıldığı durumlar da olmaktadır. Evsafi detaylı olarak verilen bu kıymetli hazine ile ilgili işlemler, muhtemelen Has Oda’da bulunan yazıcılar tarafından yapılmaktadır. Has odabaşı Hazine’nin zimmetini taşıyan yetkilidir.

4.4.5.Has Odabaşının Kutsal Emanetlerle İlgili Vazifeleri

Has odabaşı, Has Oda Hazinesi’nin bir parçası olarak değerlendirilen kutsal emanetlerden saray terminolojisiyle teberrükattan da sorumludur. Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi dönüşünde beraberinde getirdiği; Hırka-i Saadet, Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Uhud Savaşı’nda kırılan dişinin bir parçası, bir tutam Sakal-ı şerif ile Kâbe anahtarlarını has odabaşına teslim etmiş olmalıdır.⁷⁶⁵ Zira sonraki dönemlerde de kutsal emanetlerin sorumluluğu has odabaşındadır.

⁷⁶⁰ Has Oda Hazinesi’nde bulunan üzerinde Sultan Süleyman bin Selim Han bin Bayezid han yazılı pala için bkz. TSMA. D. 2064, y.1b

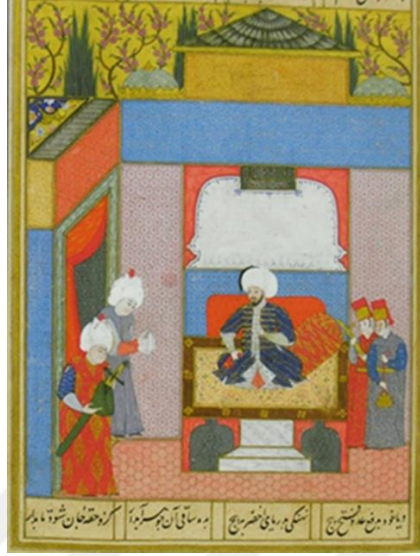
⁷⁶¹ Padişah tarafından Has Oda Hazinesi’ne konulan murassa eşyalar için bkz. TSMA. D.7299, 29 S 1204-18 Kasım 1789

⁷⁶² Has Oda arz ağaları, Has Odalılar ve diğer saray görevlilerine Has Oda Hazinesi’nden yapılan ihсанlar için bkz. TSMA. D. D.2402/11, y.3a- 20 C 1115-31 Ekim 1703

⁷⁶³ Has Oda Hazinesi’nden çıkarılıp sökülen mücevherler için bkz. TSMA. D.4107/2, 29 Z 1174-1 Ağustos 1761; Has Oda Hazinesi’nden sefer masrafları için alınanlar için bkz. TSMA. D.3338/1, 19 Z 1201-2 Ekim 1787; Sefer Masrafları için Has Oda Hazinesi’nden eşyaların çıkarılmasının gündeme gelmesi durumunda Kaymakam Paşa’nın ve Has Oda eskilerinin içinde bulunduğu bir komisyon tarafından bozulmak üzere çıkarılan eserlerin kaydı tutulmaktadır. D.5437, y.1b, (29) R 1098-14 Mart 1687

⁷⁶⁴Has Oda Hazinesi’nde bulunup köhneleştiği için Hazine-i Amire’ye verilmek üzere Hazine Kethüdasına teslim olunan eşyalar için bkz. TSMA. D.2064, y.1b-13a, 19 Ca 1202-26 Şubat 1788

⁷⁶⁵ Son dönemlerde yazılan bazı tarih kitaplarında, kutsal emanetlerin tamamının Yavuz Sultan Selim ile geldiği düşünülerek, uzun listeler verilmişse de bunlar sehven yazılmış olmalıdırlar. Ahmed Râsim, **Osmanlı Tarihi**, Haz. Metin Hasırcı, Emre Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2002, s. 399

Resim-68

Sultan III. Murad'a Mısır'da Bulunan Hz. Peygamber'in Kılıcı'nın Takdimi, Lokman, *Şehinşehnâme*, c.I., İstanbul 1581, İÜK, F 1404, y.25a

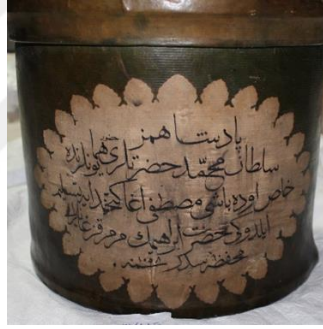
Mısır Seferi ile gelen kutsal emanetlerden sonra, Sancak-ı Şerif de, 1594 yılında Şam'dan İstanbul'a getirilerek, Has Oda/Hırka-i Saadet Odası'nda muhafaza edilmeye başlanmıştır.⁷⁶⁶ Has odabaşının sorumluluğundaki kutsal emanetlerin sayısı Sultan I. Ahmed döneminde artar. 1611 yılında onarılan Kâbe'den, Sultan I. Ahmed tarafından altından bir yenisi yaptırılarak değiştirilen Kâbe'nin eski gümüş yağmur oluğu ile, dayanıksızlaştığı için Kâbe'nin duvarından çıkarılan ahşap parçasından yapılmış bir asa, Medine'de, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kabri Ravza-i Mutahhara'dan da, yerine elmaslı büyük bir mücevher yerleştirmek suretiyle alınan, incilerle bezeli bir altın levha, bu dönemde kutsal emanetlere dâhil olmuştur.⁷⁶⁷ Mısır Seferi sonrasında da hediye, bağış, tereke ve satın alma yoluyla Saraya gelen tüm kutsal emanetlerin has odabaşına verilmesi o kadar kanıksanmış ve bilinen bir vazifedir ki, resimli yazmalarda dahi yerini almıştır.

Sultan III. Murad'ın tahta çıkışından kısa bir zaman sonra Mısır'da Hz. Peygamber'e ait bir kılıç bulunur. Saraya getirilen kılıç muhtemelen Has Oda'da kapı

⁷⁶⁶ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 249

⁷⁶⁷ Çuhadar, **Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i**, s. 207-230

ağası ve Has Odabaşı tarafından teslim alınarak padişaha sunulur. Şehinşahname'ye konu olan bu olayın canlandırıldığı sahnede, padişah resmin merkezinde tahtında oturmaktadır. Has odabaşı padişahın görebilmesi için kılıfından kılıcı çıkarırken, Kapı ağası da beraberinde gelen belgeyi sunmaktadır. (Resim-68)⁷⁶⁸ Kutsal emanetler saraya geldiğinde has odabaşına teslim edilmesiyle ilgili bir diğer örnek de, Sultan IV. Mehmed tahta çıktığında bir şekilde saraya dâhil olan Hz. İbrahim'in taş tenceresinin Has Odabaşı Mustafa Ağa'ya teslim edilmesidir. Muhtemelen saraya geldiği tarihte hazırlanan Hz. İbrahim'in Taş Tenceresi'nin mahfazasının üzerinde "Padişahımız Sultan Mehmed Hazretleri Hümâyunlarında Has Odabaşı Mustafa Ağa Kethüda'ya teslim eylediği Hazreti İbrahim'in Mermer Kazganının Mahfazasıdır. Sene 1058-1649" tarihi yer almaktadır. (Resim- 69)

Resim-69

Has Odabaşı Tarafından Muhafaza Edilen
Hz. İbrahim'in Taş Tenceresi'nin Mahfazası
TSM.21/465

Has Odabaşılara teslim edildiğine dair örnekleri incelediğimiz teberrükat ismi verilen kutsal emanetler **Emanât-ı Mübareke Hazinesi** olarak isimlendirilmektedir.⁷⁶⁹ Has odabaşı, Enderûn Hazinesi, Has Oda Hazinesi ve Emanât-ı Mübareke Hazinesi'nin sorumlusu olarak görev yapmaktadır. Kutsal Emanetler bu hazine içinde farklı dolaplarda muhafaza ediliyor olmalıdır. Zira bir defterde; Osman

⁷⁶⁸ Lokman, **Şehinşahnâme**, c.I., İstanbul 1581, İÜK, F 1404, y.25a

⁷⁶⁹ Koleksiyona tereke yoluyla dâhil olan Hz. Fatıma'ya atfedilen kutsal emanetlerin ilk kaydı şöyledir: "Kırım Hanı Selim Giray'ın kızı Fatma Sultan'ın vefatının ardından, terekesinden çıkan, Hz. Fatıma'nın hırkası, gümüş bir kutu içinde muhafaza edilen bir adet Lihye-i Saadet, küçük bir kese içinde muhafaza edilen Sakal-ı Şerif, Hz. Ömer tarafından yazılmış bir En'âm-ı Şerif, Hz. Ali hattıyla yazılmış Bakara Sûresi'nin de içinde bulunduğu mukaddes emanetler ve teberrükât, Emanât-ı Mübareke Hazine-i Celilesi'ne dâhil olmuştur. TSMA. D. 262/2, 2b; TSMA.D. 262/3, 1 b, 1291-1875

bin Affan'ın kılıcı, Halid bin Velid'in iki adet kılıcı, Zübeyr bin Avvam'ın kılıcı, Katib-i Resûlallah Ebû'l Hasan'ın (Hz. Ali) kılıcı, Muaz bin Cebel'in kılıcı, Cafer-i Tayyar'ın kılıcı, Ammar bin Yasir'in kılıcı, İmam Zeynel Abidin'in kılıcı ve iki adet sahâbe kılıcı yer alır.⁷⁷⁰ Başka bir defterde; Hz. İbrahim'in tenceresi, Sancak-ı Şerif, Sakal-ı Şerifler, Hz. Yusuf'un amamesi, Kâbe anahtar ve kilitleri, Kâbe puşideleri, Makam-ı İbrahim Örtüsü, Mahmel-i Şerif Örtüsü vb. yer almaktadır.

Has odabaşının zimmetinde Kutsal Emanetlerle birlikte Hz. Osman hattıyla Kur'an-ı Kerim, Hz. Ali ve İmam Cafer hattıyla Kur'an-ı Kerimler yanında ünlü hattat Yakut el Musta'simi'nin yazdığı Kur'an-ı Kerimler, Enam Sureleri, Hattat Derviş Ali, Yahya Efendi, Şekerzâde'nin yazmış olduğu Kur'an-ı Kerimler yanında, Ebussuud, Beyzavî, İbni Abbas tefsirleri, İbni Davud, İbni Mace, Muslim, Tirmizi ve Buhari'nin hadis külliyyatları, Tezkire-i Evliya, Şakayık-ı Numaniyye, Mesnevî Şerhi, Mirac-ı Nebevî yanında minyatürlü Falnâmeler, çeşitli divanlar, minyatürlü Yusuf ve Züleyha, Hüsrev ve Şirin, Leyla ve Mecnun, Raşid ve Naima Tarihleri, minyatürlü Nusretnâme, Şahnâme, Silsilenâme, Surnâme, Hümâyunnâmelerin Farsça ve Türkçe nüshaları vb. birçok dini, tarihi ve edebi kıymetli yazma eserler de yer almaktadır.⁷⁷¹

Kutsal Emanetler arasına farklı tarihlerde dâhil olan ve teberrukat olarak değerlendirilen kutsal emanetlerin teslim alınması, kayıtlarının yapılması, muhafaza altına alınması, rutin temizlik ve bakımlarının yapılmasıyla ilgili tüm işlemler yüzyıllar boyunca Has Oda'nın da amiri olan has odabaşı tarafından organize edilmiştir. Ancak, kutsal emanetlerle ilgili vazifeleri, hazinelerde olduğu gibi üst düzey bir sorumluluktur. Zira Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif ile ilgili hizmetleri dülbend ağasının yaptığı bilinmektedir.⁷⁷² Resmi devlet merasimleri arasında yer alan Hırka-i Saadet Merasimlerinde has odabaşı ve dülbend ağası birlikte görev yapmıştır.

⁷⁷⁰ TSMA. D. 8, 6b-7a, 11 Ramazan 1097-1 Eylül 1686

⁷⁷¹ TSMA. D.2814, y.1a-7b, 29 Zilhicce 1174 -01.08. 1761

⁷⁷² Dülbend Ağası'nın kutsal emanetlerle ilgili vazifeleri ilgili bölümde verildiğinden burada tekrar edilmemiştir.

4.4.6.Has Odabaşının Hırka-i Saadet Merasimlerindeki Vazifeleri

Saraya geldikleri ilk günden itibaren kutsal emanetlerin sorumluluğunu taşıyan has odabaşının onlarla ilişkili merasimlerde de vazifeleri bulunmaktadır. Önceki bölümde zikr edildiği üzere Mısır seferi sonrasında Saray'a getirilerek has odabaşına teslim edilen, Hırka-i Saadet ile birlikte, vazifelerine kutsal emanetlerin korunması, nöbetle Kur'ân-ı Kerîm okunması,⁷⁷³ kutsal emanetlerin temizliği ve Hırka-i Saadet etrafında gelişen teşrifatı da eklenmiştir.

XIX. yüzyıl kaynakları resmi devlet töreni olarak kutlanılan Hırka-i Saadet ziyaretlerinin eski bir adet olduğunu yazmışlarsa da, XVII. yüzyıla kadar belirlenmiş vakitlerde resmi bir tören yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁷⁷⁴ Hırka-i Saadet törenleriyle ilgili ilk bilgilere Sultan II. Mustafa döneminde (sal.1695-1703) rastlanmaktadır. Hırka-i Saadet için resmi devlet törenlerinin 1695 yılında, Ramazan ayının 21'inde (5 Mayıs 1695), 1696 yılında Ramazan ayının 4'ünde (7 Mayıs 1696) icra edildiği görülmektedir.⁷⁷⁵ Ancak teşrifat defterlerinde bu törene ait bilgiler yer almamaktadır. Hırka-i Saadet'in resmi bir devlet töreniyle ziyaret edilmesi ve teşrifat kurallarının belirlenmesi muhtemelen XVII. yüzyılın başlarında gerçekleşmiş olmalıdır. Hırka-i Saadet çoğunlukla Ramazan ayının 15. gününde ziyaret ediliyor olmasına rağmen,⁷⁷⁶ bu kesin bir tarih değildir.⁷⁷⁷ Hırka-i Saadet Merasimlerinden önce Baş Lala tarafından hazırlanan içinde ıtır, gül, limon ve sandal ağacı yağı ve gül suyu bulunan bir terkiplerle Has Oda'nın tüm dolapları, kapıları temizlenirdi.⁷⁷⁸ İlk dönemlerde devlet erkânının ziyaretinden önce, halife sıfatı ile Osmanlı padişahı, sadrazam ve şeyhülislâm tarafından Hırka-i Saadet'in eteği öpülürdü. Merasim sırasında Hırka-i Saadet'e koku sinmemesi için baş lala tarafından od ve amberden

⁷⁷³ Has Oda Ağalarının eskiden beri Has Oda'nın temizliğinin nöbetleşe yapılması ve daima Kur'an-ı Kerim tilavet edilmesiyle ilgili vazifeleri için bkz. TSMA, E.926/1-406/18, 17 Ra 1255-31 Mayıs 1839

⁷⁷⁴ Tarım, "Osmanlı Devlet Teşrifatında Hırka-i Şerif Ziyareti", s. 39

⁷⁷⁵ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-namesi**, s. 281

⁷⁷⁶ BOA. A}TŞF 9/97 (15 N 1267); BOA. İ.DH. 1287/101302 (11 N 1267)

⁷⁷⁷ Padişahın uygun göreceği başka günlerde de yapılabilmektedir. BOA. C.SM 37/ 1898 (29 Z 1223)-

⁷⁷⁸ TSMA. D.891, 12 Şaban 1233-22 Haziran 1818

oluşan buhurlar yakılırdı. Merasimden sonra Hırka-i Saadet Has Odabaşının nezaretinde Has Oda ağaları tarafından altın bir leğen içinde, gülsuyu ve buhur sularıyla yıkanır, ardından amber ve misk kokulu mumlarla kurutulur ve bir müddet serilerek dinlendirilirdi.⁷⁷⁹

Resim-70

Has Odabaşının mühürlediği sade Hırka-i Saadet Suyu Şişeleri,
TSM. 21/763

Hırka-i Saadet'in yıkanmasında kullanılan gülsuyu ve buhur suyu, “*Hırka-i Saadet Suyu*” olarak adlandırılır, yıkama işlemi bittikten sonra, padişah tarafından yaptırılan işlemeli veya sade cam şişelere konularak,⁷⁸⁰ (Resim-70) hanedan halkı ile üst düzey devlet ve saray görevlilerine gönderilirdi.⁷⁸¹ Has odabaşı, Hırka-i Saadet'in yıkanmasına olduğu gibi yıkanmasıyla elde edilen Hırka-i Saadet sularına da nezaret eder şişelere doldurulduktan sonra sorumluluğundaki mühürle mühürlerdi.⁷⁸² Has odabaşı Hırka-i Saadet Merasimlerine Kutsal Emanetlerin sorumlusu ve Has Oda'nın amiri olarak katılarak, hırka-i şerif nöbetçileri, şilte nöbetçileri ve avadancılarının hizmetlerine de nezaret ederdi. Ayrıca, has odabaşı merasime gelen Sadrazam, Şeyhülislam ve Nakibüleşrafi koltuklayarak Babüssaade'ye kadar eşlik ederek üst düzeyde teşrifat hizmeti verirdi.⁷⁸³ Kutsal Emanetlerin bakımından, taşınmasından,

⁷⁷⁹ Hırka-i Saadet için kullanılan bu mumlar, saray mutfağında özel olarak hazırlanırdı. **Enderûn Mektebi**, s. 118

⁷⁸⁰ BOA.D.HMH. d. 21727/1209; Hırka-i Saadet Suyu konulmak üzere padişah için yaptırılacak münakkaş ve sade şişelerin adetleri ve masrafları için bkz. TSM. D.4094/1, 29 Z 1173-12 Ağustos 1760

⁷⁸¹ Hırka-i Saadet Sularının Sadrazam, Şeyhülislam, Kaptan Paşa, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, Nakibüleşraf ve diğer devlet ve saray görevlilerine ve koğuşlara dağıtımı için. TSM. D.4094/2, ayrıca bkz. BOA. D. TŞF.d. 26064, 1198-1784; BOA. D. TŞF. d. 26065, 1199-1785

⁷⁸² D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, TSMK. Y.B. 3441, y.303

⁷⁸³ BOA. KK Teşrifat 696 M, y. 319; BOA. KK Teşrifat 676 M, y. 17

temizliğinden sorumlu olan dülbend ağası ise Hırka-i Saadet'in taşınması dâhil olmak üzere tüm hizmetleri icra ederdi.⁷⁸⁴ XVII. yüzyıldan itibaren has odabaşının vazifelerinin ve amirliğinin bittiğine dair bir algı varsa da, has odabaşı kurumun lağvına kadar kutsal emanetler ve onlarla ilgili merasimlerdeki vazifelerine devam etmiştir. Dülbend ağasının kutsal emanetlerle ilgili vazifeleri varsa da, o has odabaşının alt kademesinde bir görevlidir.

4.4.8. Teşrifatçılık ve Teşrifat Vazifeleri

Has odabaşının teşrifatçılık hizmetleri de bulunmaktadır. Teşrifat hizmetleri içinde üst düzey devlet erkânını koltuklamak, padişah huzurunda kürk, kaftan, hilat giydirmek ile padişahın hediyelerini ilgisine teslim etmek bulunmaktadır. Hırka-i Saadet merasimleri için Saray'a gelen üst düzey devlet erkânını koltuklayarak Babüssaade'den alıp, merasim sonrası eşlik etmesine yukarıda işaret edilmiştir.⁷⁸⁵ Teşrifat vazifeleri arasında en önemlisi, göreve geldiklerinde ve merasimlerde devlet veya saray erkânına kürk, hilat, kaftan giydirmektir. Sadrazam padişahın huzuruna mühr-i hümayunu teslim alarak göreve başlamak üzere geldiğinde teşrifat mucebince konumuna uygun kürkü has odabaşının giydireyor oluşu, göreve gelen görevliye verilen öneme de işaret etmektedir.⁷⁸⁶ Mesela; şeyhülislam,⁷⁸⁷ kaptan paşa,⁷⁸⁸ tersane

⁷⁸⁴ XVIII. yüzyıl başlarındaki bir Ceyb-i Hümayun defterinde has odabaşı ve dülbend ağasına 45, Miftah Ağası'na 31 kuruş bahşiş verildiği kayıtlıdır. TSMA. D. 2353/20, 8 C 1124-13 Temmuz 1712, ayrıca bkz. TSMA. D.1107, 27 B 1150-20 Kasım 1737; TSMA. D.2437/10, Ramazan 1206-Nisan 1792

⁷⁸⁵ BOA. KK Teşrifat 696 M, y. 319; BOA. KK Teşrifat 676 M, y. 17

⁷⁸⁶ Sadrazam; Kürk giyip mührü teslim alarak göreve geldiğinde kendisine kürk giydiren Has Odabaşına 750 kuruş, Has Odabaşı maiyetine kapı harcı olarak 100 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 3297/1, y.3b, 9 Safer 1222-18 Nisan 1807

⁷⁸⁷ Şeyhülislam görev kürkünü giydiğinde 200 kuruş, diğer vakitlere huzur-ı hümayunda kürk giydiğinde 75 kuruş ile yılda on defa rikablardan on adet bohça ve 1.000 kuruşu Has Odabaşına göndermektedir. TSMA.D.3297/1,9Safer1222-18.04.1807; Ayrıca Ramazan ve Kurban bayramlarında 300'er kuruş, yıllık 1.000 kuruş ödemektedir.TSMA.D.3297/1,9 Safer 1222-18.04.1807; Şeyhülislam ayrıca görevde olduğu süre boyunca, yılda 10 defa içinde destar, ridai donluk şal, çiçekli, çetari ve gezi Hinde kumaşları, çakşırılık ve binişlik çuhanın yer aldığı bohça gönderirken, D. 3297/1, y.3b; TSMA. D. 3297/1,9 Safer 1222-18.04.1807

⁷⁸⁸ Kaptan Paşa; Huzurda seraser samur kürk giydiğinde Has Odabaşına 500 kuruş bahşiş vermektedir. TSMA. D. 3297/1, y. 3b

emini,⁷⁸⁹ valide sultan kethüdası⁷⁹⁰ ve kaymakam paşa⁷⁹¹ gibi devletin üst düzey temsilcilerine padişah huzurunda kendilerine konumlarına uygun hediye edilen kürk ve kaftanı giydirmektedir. Saray'ın üst düzey ağaları olan darüssaade ağası,⁷⁹² kapı ağası,⁷⁹³ silahdar ağa,⁷⁹⁴ hazinedarbaşı,⁷⁹⁵ hazine kethüdası,⁷⁹⁶ kiler kethüdası⁷⁹⁷ ve miftah ağasına⁷⁹⁸ görev kürkünü veya kaftanını has odabaşı giydirmektedir.

Has odabaşı, padişahın sadrazama veya devlet adamlarından birine göndereceği teşrifat adı verilen hediyeleri ve hatt-ı hümâyunu teslim etmekle de görevlendirilmektedir.⁷⁹⁹ Ulufe verildiğinin üçüncü günü padişah tarafından sadrazamlara hatt-ı hümâyun, mücevherli hançer ve bol yenli samur kürk gönderilmesi kanundu. Her yıl ilk ulufe dağıtımını sonrasında has odabaşı, kiler kethüdası ve seferli kethüdası ile gönderilmesi de kanundur.⁸⁰⁰ Has odabaşı ayrıca, sadrazam orduyla seferdeyken padişahın göndereceği teşrifatı götürmek üzere de görevlendirilirdi.

⁷⁸⁹ Tersane Emîni, görev kürkü giydiğinde Has Odabaşına 100 kuruş bahşiş vermektedir. TSMA. D. 3297/1, y. 3b

⁷⁹⁰ Samur kürk giyerek göreve başladığında Has Odabaşına 500 kuruş bahşiş vermektedir. TSMA. D. 3297/1, y. 4a

⁷⁹¹ Huzur-ı hümâyunda samur kürk giydiğinde Has Odabaşına 500 kuruş bahşiş vermektedir. TSMA.D. 3297/1, y. 4a

⁷⁹² Darüssaade Ağası; Göreve geldiğinde giydiği kürk için, 500 kuruş, Hademelere 50 kuruş, yekun 550 kuruş, D. 3297/1, y.3b, 9 Safer 1222, farklı zamanlarda gönderilen kürk için 500 kuruş, Surrede ve Mevlid-i şerifte giyindiği kürk için yarımşar kese akçe (250 kuruş) TSMA. D. 2929/1, y. 3b; TSMA. D. 2929/1, y.4a; 3 Ş 1214-31.12.1799; TSMA. D. 3297/1, y.1b, 9 Safer 1222-18.04.1807 Donanma-yı hümâyun sefere çıkışında ve dönüşünde 500'er kuruş, gemilerin denize indirilmesinde 500 kuruş ödemektedir. TSMA. D. 3297/1,9 Safer 1222-18 Nisan 1807

⁷⁹³ Kapı ağası, kışlık kıyafet bedeli olarak 100 kuruş öder. TSMA. D. 2929/1, y.4a; 3 Ş 1214-31 Aralık 1799.

⁷⁹⁴ Silahdar Ağası; Surre çıktığında 150 kuruş şal bahası, TSMA. D. 2929/1, y.4a; 3 Ş 1214-31.12.1799, TSMA. D. 3297/1, y.1b, 9 Safer 1222-18 Nisan 1807 bayramda 2.500 kuruş, Mevlid kandilinde şekerbahası 150 kuruş, şal baha 150 kuruş; TSMA. D. 3297/1, y.2b, 1.500 kuruş Miraç kandilinde kaftan bedeli olarak 1267 kuruş verir -Sultan IV. Mustafa döneminde ilave olarak 250 kuruş verilmesi kural haline gelmiştir. TSMA. D. 3297/1,9 Safer 1222-18.04.1807

⁷⁹⁵ Hazinedarbaşı ilk görev kürkünü giydiği vakit iyi bir saat yahut iyi bir at verir. TSMA. D. 2929/1, 6a, D. 3297/1, y.3b

⁷⁹⁶ Hazine Kethüdası Arefe günü destimal bedeli olarak 800 kuruş bahşiş vermektedir. TSMA. D. 3297/1, y.2b; Ayrıca, Destar ile Hind kumaşlarından telli çiçekli, sade savayi, çetari ve gezi ile ridâi donluk şalın olduğu bir bohça gönderir. TSMA. D. 2929/1, 6a

⁷⁹⁷ Kiler kethüdasının kürk giyerek göreve geldiğinde bir kavanoz hemmas vermesi kadim gelenektir. TSMA. D. 3297/1, y. 4a

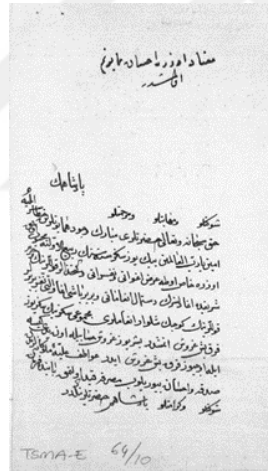
⁷⁹⁸ Miftah Ağası; Berat kandilinde 1000 kuruş, Regaib Kandilinde hilat bedeli olarak 420 kuruş, atlas bedeli 90 kuruş, Ramazanın ortasında 45 kuruş bahşiş vermektedir. TSMA. D. 2369/9, y.2b

⁷⁹⁹ 29 Muharrem 1218 Cumartesi günü, Has Odabaşı Berberbaşı ile birlikte Sadrazam'a teşrifata gitmiştir. Bkz. Beyhan, **Saray Günlüğü** s. 121

⁸⁰⁰ Çuhadar ağa, rikabdar ağa, kiler kethüdası ve seferli kethüdası ile gönderilmesi de kanundur. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.336-337

4.4.8.Has Odabaşının Has Oda İle İlgili Vazifeleri; Has Oda'nın Amirliği

Fatih Kanunnamesi'nde Has Oda'nın amiri olarak tanımlanan has odabaşının en önemli vazifesi has odalıların terbiyesi, vazifelerini düzgün yapmaları, terfilerinin ve maaş taleplerinin padişaha arz edilmesidir. Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu kanunnamesinde, has odabaşını Has Oda'nın amiri olarak tanıtır. Has odalıların arzlarını sunma yetkisi halen has odabaşındadır. Has Oda'nın amiri olarak, kontrol etme ve cezalandırma yetkisine haiz ise de, silahdar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa, dülbend gulamı ve miftah gulamına karışmazdı. Koçi Bey, bu durumu “onlar dahi onla beraber ağalardır” ifadesiyle tanımlar.⁸⁰¹

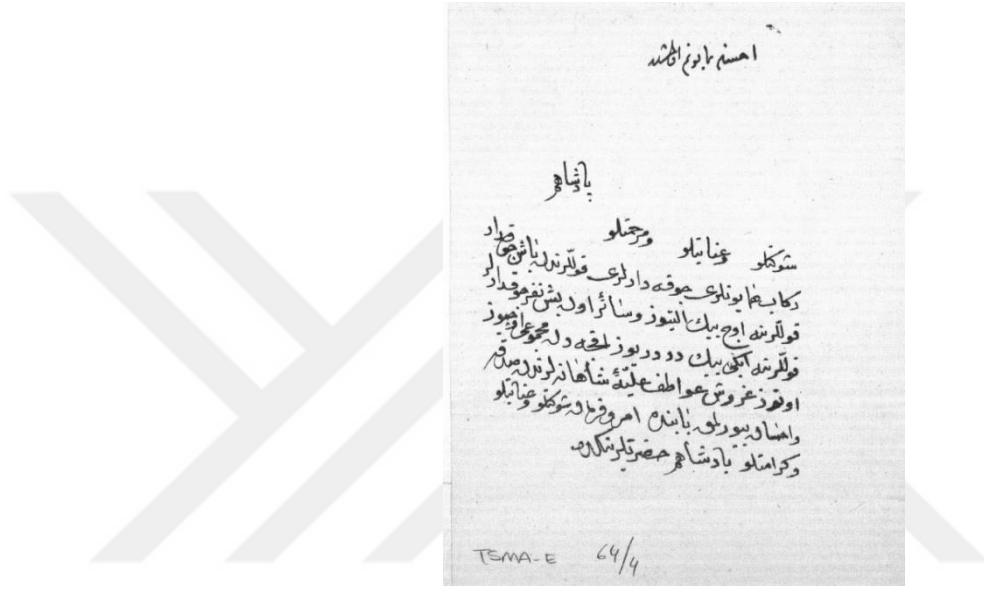
Resim-71

Has Odabaşının Has Odalılara Küçük Şalvar Akçesi İhsan Edilmesi Arzı,
TSMA.E. 118/27-64/10, 29 Ra 1108-26 Ekim 1696

Has odabaşının amir olması hasebiyle has odalıların gelirleriyle ilgili işlemlerin takibini yaparken, hazırladığı belgelerden günümüze ulaşanlardan yaptığımız tespitler XVII. yüzyıla aittir. Örneğin Resim-71'de yer alan; Has oda arz ağaları, neferleri ve kethüdalarına, küçük **şalvar inamı** olarak toplamda 8845 kuruşun ödenmesiyle ilgili arz üzerinde padişahın “mutad üzere ihsan-ı hümâyunum olmuştur” hatt-ı hümâyunu

⁸⁰¹ Koçi Bey, **Kanunname**, TSMK, Revan 1323 mük. s. 64a

yer almaktadır.⁸⁰² Bayramlarda taht inamiyesi olarak has oda görevlilerine ödenen bahşişlerle ilgili yazışmaların da has odabaşı tarafından yapıldığı örneklerden anlaşılmaktadır. Has odabaşı, 1697 Kurban Bayramı'nda dülbend ağası, sarıkçıbaşı, peşkir ağası, sarıkçı şakirtleri⁸⁰³ ve nöbetçilere ihsan edilecek bahşişlerle ilgili arzları da kaleme almıştır.

Resim-72

Has Odabaşı'nın Başçuhadar ve Çuhadarlara Taht İnamı Ödenmesiyle İlgili Arzı,
TSM.A. E. 118/14-64/4, 29 Ca 1108

Has odabaşı, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren sadece Has Oda'nın amirliği vazifesini kaybetmiştir. Bunun dışındaki tüm vazifeleri kurumun lağvına kadar değişim göstererek de olsa devam etmiştir. Son olarak Hazinelerle ilgili vazifelerini temsilen padişahın Hazine ziyaretlerinde yer alan ekipte olmaya devam etmesiyle ilgili bir örnek verebiliriz. “Padişah, 21 Ağustos 1817 Perşembe günü Hazine’yi görmek istediğini Hazine Kethüdasına bildirdiğinde; Darüssaade Ağası Hafız İlyas Ağa, Silahdar Ali Beyefendi, Kapı Ağası Mustafa Ağa, Hazinedar-ı Şehriyari Bekir Ağa,

⁸⁰² Has Odalı değilse de, Harem'deki başdilsiz, berberbaşı ve altı nefer berberlerin küçük şalvar akçelerinin ödemeleriyle ilgili talep de aynı belge içinde yer almaktadır. TSM.A.E.118/27-64/10, 29 Ra 1108-26 Ekim 1696; Has Odabaşının Başçuhadar ve rikab-ı hümâyün çuhadarlarına toplam 330 kuruş ihsan edilmesiyle ilgili arz içi bkz. TSM.A.E.118/14-64/4, 29 Ca 1108-24 Aralık 1696

⁸⁰³ Kurban Bayramı'nda taht inamiyesi olarak Peşkir Ağası'na 100 kuruş 11 nefer ağalar ve iki nefer sarıkçı şakirdi ve 11 nefer Kilerli Nöbetçiler kullarına onar kuruş ihsan edilmesi hakkında Has Odabaşı'nın yazdığı arz üzerinde padişahın “İhsan-ı hümâyünüm olmuştur” hatt-ı hümâyünü yer almaktadır. TSM.A.E.118/17-64/6, 10 Za 1108-31 Mayıs 1697

Çuhadar İbrahim Ağa, Rikabdar Tuğlu Mehmed Ağa ve Has Odabaşı Hüseyin Ağa, Kiler Kethüdası Vasıf Bey ve Seferli Kethüdası Ali Bey'den oluşan bir heyetle yerlere yayılmış telli üstüfa ve hatayiler üzerinde yürüyerek Hazine'ye ulaşmıştı.”⁸⁰⁴ Has odabaşının bu ekipte yer almasının bir diğer anlamı da halen sarayın en önemli ağalarından olduğu gerçeğidir.

4.5. Has Odabaşının Gelirleri

Has odabaşının yevmiesi XVI. yüzyılda 60 akçedir. Her sene kendisine hassa-i padişahi olmak üzere beş kat elbiselik⁸⁰⁵ destar için 56.000 akçe⁸⁰⁶ ile 800 kuruş destimal-bahası,⁸⁰⁷ 425 kuruş hilat akçesi verilmekteydi.⁸⁰⁸ XVII. yüzyılda has odalılar gibi onun da yevmiesine zam gelmiştir. Sultan İbrahim döneminde has odabaşının yevmiesinin 70 akçe olduğu tespit edilmektedir.⁸⁰⁹ Ayrıca Rumeli'de senevî 300 duka (1 duka 50-60 akça) getiren bir dirliği vardır.⁸¹⁰ Bunların yanında diğer Enderünlular gibi has odabaşılarının⁸¹¹ gelirleri kendilerine tahsis edilmiş mukataaları bulunmaktadır. Bunlardan biri de Kesendire'dir.⁸¹² Has odabaşının gelirleri arasında, padişahın ihsanları olan çok kıymetli hediyeleri de dâhil etmek

⁸⁰⁴ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.143

⁸⁰⁵ **Küh'ül-ahbar**, c.II., s. 98

⁸⁰⁶ 55.050 akçe için bkz. TSMA. D. 10457/61, (29 Z) 1042-27 Temmuz 1633; 1673 tarihinde 56.040 akçe, TSMA. D. 10457/19, (29 Z) 1083-18 Mart 1673; 563 kuruş destar bahası için bkz. TSMA. D. 10457/21, (29 Z) 1084-7 Mart 1674; TSMA. D. 6205, y. 3a, 1087-1677, aynı tarihte Darüssaade ağasına 700 kuruş iydiyye ve 56.080 destar akçesi verilmiş, kapı ağasına 600 kuruş iydiyye, 56.280 akçe destar akçesi verilmiştir.

⁸⁰⁷ TSMA. D. 10457/21, (29 Z) 1084-7 Mart 1674; 1799 tarihinde Has Odabaşına hala 800 kuruş destimal-bahası, 467 kuruş iydiyye ödendiği görülmektedir TSMA. D. 10457/12, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799

⁸⁰⁸ TSMA. D. 2352/437, (29.Z) 1108-16 Temmuz 1697; 1701 için bkz. TSMA. D. 2352/438, (29 Z) 1112-6 Haziran 1701; 1702 için bkz. TSMA. D. 2352/439, (29 Z) 1113-27.5.1702; 1703 tarihindeki ödemeler için bkz. TSMA. D. 2352/440, (29 Z) 1114-16 Mayıs 1703;1715 tarihlerinde 425 kuruş almaya devam eden Has Odabaşının ismi liste başında yer almasıyla ilgili bkz. TSMA. D. 2353/421, (29 Z) 1126-5 Ocak 1715; 1773 tarihinde halen 425 kuruş almasıyla ilgili bkz. TSMA. D. 2352/444, (29 Z) 1186-23 Mart 1773; 1786 ve 1790 tarihlerinde, sırasını Silahdar ağaya devretmiş ve dördüncü sıraya gerilemişse de, ilk üç ağaya 375 kuruş ödenirken ona 425 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 2437/200, (29 Z) 1204- 9 Eylül 1790

⁸⁰⁹ Koçi Bey, **Kanunname**, TSMK. Revan mük. 1323, y. 64a

⁸¹⁰ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 340

⁸¹¹ TSMA. E. 2883/3-553/25, 29 Z 1203-20 Eylül 1789

⁸¹² Ancak, Ankaravî Mustafa Ağa'nın Babüssaade Ağalığı döneminde 1822 tarihinde, Kapı Ağalarına has olan Kesendire'nin Yeniçeriler tarafından hasar uğratarak yağmalanması Babüssaade ağalarını önemli bir gelirden mahrum bırakmıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.253

gerekir. Ayrıca, Divan-ı Hümâyundan kıymetli kumaşlar da gönderilmektedir. Bu kumaşları sınıflandıracak olursak; kıyafetler için kırmızı saye,⁸¹³ prangot çuha,⁸¹⁴ sereng⁸¹⁵ kumaş, Frengi kemha,⁸¹⁶ seraser⁸¹⁷ ve atlas,⁸¹⁸ yağmurluk yaptırması için mumlanmış özel kumaşlar ile, donluk sarh saye, donluk kırmızı prangot çuha ve donluk sürhsaye çuhanın verildiği tespit edilmektedir.⁸¹⁹

Has odabaşı, padişah huzurunda devlet ve saray adamlarına kürk, kaftan ve hilat giydirmesine mukabil yüklü bahşişler, bohçalar ve hediyeler de almaktadır.⁸²⁰ Bunların dışında Enderûn Hazinesi devir teslimi yapıldığında, has odabaşılara Hazine-i hümâyundan bir at takımı verilmesi kanundur.⁸²¹ Ayrıca kasapbaşı ağadan hediye olarak her yıl 10 kuzu mutad-ı kadim olarak verilmektedir.⁸²²

4.6. Has Odabaşının Kıyafeti

Has odabaşı Has Oda'nın amiri olarak onlardan farklı giyinmektedir. Minyatürlerden ve resimlerden de takip edildiği üzere, has odalıların başlarında üsküf bulunmaktadır. Ancak has odabaşı her yerde içinden kırmızı bir serpuşun çıktığı beyaz

⁸¹³ **Sürh Saye**; Kırmızı ipekli kumaş

⁸¹⁴ **Prangot Çuha**; Çuha veya Çuha yünlü dokumalara verilen isimdir. Yerli malı ve ithal malı olarak kullanılmışlardır. İngiliz ve Fransız çuhaları meşhurdur. Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları:1, Ankara 1967, s. 82

⁸¹⁵ **Serenk-Sereng**; Motiflerinde sırma yerine sarı ipek kullanılan ipekli bir kumaş olup XV. asrın ikinci yarısından sonra görülmeye başlamıştır. Çiçekli olanlarına "serenk" düzüne "sade serenk" beneklisine ise "şahbenek" denir. Mübühât Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, Enderûn Kitabevi, İstanbul 1983, s.360

⁸¹⁶ **Frengi Kemha**: Kemha bir nevi ipekli kumaş, havsız kadifenin adıdır. Avrupa'dan getirilen Frengi Kemha denilirdi. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.II., s. 241

⁸¹⁷ **Seraser**; Çözgüsü ipek, atkısında altın alaşımli gümüş tel veya doğrudan doğruya gümüş tel kullanılarak dokunan kumaş. Mübahat Kütükoğlu, 1640 tarihli Narh Defteri'ni yayına hazırlarken, seraser kumaşlardan bazılarının bir metresinde kullanılan ipek ile altın ve gümüş gramajlarını da vermiştir. Kütükoğlu, **Narh Defteri**, s. 63, 361; İpekli ve baştanbaşa her tarafı altın ve gümüş tellerle işlenmiş eski ve çok kıymetli bir kumaşın adıdır. Ekseriye seraserin altın ve gümüş telleri arasına inciler de katıldığı olurdu. Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, s. 204

⁸¹⁸ **Atlas**; Yüzü ipek, tersi pamuk bir cins kumaş, ince ipekten, sert ve parlak, sık dokunmuş kumaş, saten. Kütükoğlu, **Narh Defteri**, s.342

⁸¹⁹ TSMA. D. 10457/150, (29 Z) 1083- 16 Nisan 1673; TSMA. D. 9390, y. 1b- (29 Z) 1106-10 Ağustos 1695; TSMA. D. 5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699, y.1b; TSMA. D. 2352/447, (29 Z) 1114-16 Mayıs 1703

⁸²⁰ TSMA. D. 3297/1; TSMA. D. 2929/1; TSMA. D. 2369/9, y.2b

⁸²¹ TSMA. D. 3297/1, y.4a

⁸²² 20 Ra 1222, 20 Ra 1124, 20 Ra 1225, TSMA. D. 9630/7, y. 2a

sarıyla ve sarı, turuncu, beyaz, mavi renkli kıymetli kumaşlarla kaplanmış kürk ve kaftanlarla resmedilmiştir.

Resim73/1,

Resim73/2,

Resim73/3,

Resim73/4,

Resim-73

TSMK, B.200, y.9b; TSMK. H.1517, y.412a, TSMK. A. 3595, y. 13a; İÜK, F 1404, y.25a

Has odabaşı ile ilgili metin içinde kullandığımız minyatürlerdeki has odabaşı resimleri kesilerek Resim-73’de kolaj yapılmıştır. Örneğin; Resim-73/1’de üzeri altın sırmalarla işlenmiş münakkaş entarisi üzerine giydiği sade sarı kaftanı ile Resim 73/3’de mor renkli entari üzerine daha koyu bir tonda altın telle Çin bulutları işlenmiş önü çapraştı kaftanı muhtemelen yazlık kıyafetleridir. Resimlere dikkat edilecek olursa, ya entarisinin ya da kaftanının altın telli işlemeli kumaşlardan yapıldığı görülür. Resim-73/2 ve 73/4’de kaftan üzerine giydiği kürklerle resmedilmiştir. Şöyle ki, Resim-73/2’de bilekle dirsek arasında görülen sarı renk entarisinin rengidir. Yeşil renkli kaftanın üzerine giydiği güvez rengi Çin bulutu işlemeli kıymetli kürkünün önünde altın telle hazırlanmış çapraştırlar yer almaktadır. Resim-73/4’de padişaha, Hz. Peygamber’in kılıcını takdim ederkenki kıyafetinin üzerine giydiği kırmızı üzerine sarı işlemeli kürkü göz alıcıdır. Mavi entarisinin üzerine altın sırma işlemeli lacivert kaftan giymiştir. Örneklerden anlaşılacağı üzere has odabaşlarının geniş bir renk yelpazesine sahip kıyafetlerini giyerken renklerini özenle birleştirmekteydiler. Kumaşların kalitesi ve kıymetiyle birlikte ait olduğu Saray’ın en önemli idareci sınıfı olan Babüssaade’ye

mensubiyetini de ortaya koymaktadır. Has odabaşının kıyafetlerinin Sarayın en prestijli ağası kapı ağası ile aynı kalite ve standartta görünüyorsa onun saray içindeki konumunu da belgelemektedir.

4.7.Has Odabaşının Maiyeti

Sarayın en büyük ağalarından biri olan ve daima padişahın yanında bulunmak zorunda olan has odabaşının kalabalık bir maiyeti vardır.⁸²³ Zira, en itibarlı döneminden son dönemlere kadar her zaman maiyetinin hizmet edeceği ayrı bir dairesi de olmuştur. Has odabaşının maiyeti dendiğinde akla ilk olarak lalası gelmektedir. Has odabaşı Baş Lalası isimli bir görevlinin olması, lala sayısının birden fazla olduğunu düşündürmektedir.⁸²⁴ Berberi, kaftancısı, tütüncüsü, heybecisi, sakası,⁸²⁵ başçuhadarı, çuhadarları ve baş karakullukçuları,⁸²⁶ muhafız olarak görev yapan tufengi yamağı ve çakırsalanları⁸²⁷ Zülüflü Baltacılar Ocağından, “baştaberdar”, “kahveci teberdar” gibi görevlileri bulunmaktadır.

Has odabaşılarının harcamaları incelendiğinde; mehter odabaşlarına, koz bekçi kahvecibaşısına, teberdar kethüdasına, baş karakulağa, esvabcı, yeşilli eski ve kapı hocasına yaptığı ödemeler maiyetinde olmayan bazı görevlilerin hizmetinden yararlandığını da düşündürür. Mutfak görevlilerinden ekmekçibaşı, aşçibaşı, helvacıbaşı, hoşafçibaşı, kahvecibaşı, yoğurtçubaşı ile birlikte kalaycıbaşına⁸²⁸ yaptığı ödemeler de,⁸²⁹ Saray mutfaklarında kendisi için ekstra yemek yapan aşçılar olduğunu ortaya koyar.

⁸²³ Saray’da üst düzey tüm ağaların hizmetlerini gören maiyetleri vardır. TSMA. D. 2929/1, y. 1b

⁸²⁴ TSMA. D. 2929/1, y.1b

⁸²⁵ **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 406, 411

⁸²⁶ TSMA. D. 2929/1, y.1b, defterde belirtilmektedir

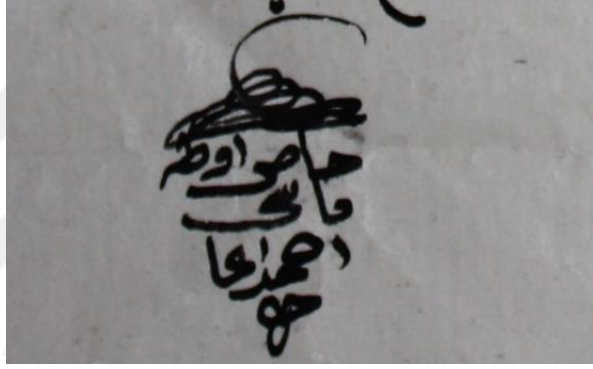
⁸²⁷ **A.e.**, c.I., s. 269

⁸²⁸ Hanedan mensupları ve sarayın üst düzey ağalarının kendilerine ait kap kacaklarda yemek yedikleri bilinmektedir. Has Odabaşının da kendisine ait bakır kapları kalaycıbaşı tarafından kalaylanıyor olmalıdır.

⁸²⁹TSMA. D. 2929/1, y.1b

4.8.Has Odabaşının İmzası

Padişahın mührünü taşıyan has odabaşı dâhil olmak üzere saray erkânının her biri resmi yazışmalarında unvanlarını ve isimlerini yazarak imza atmaktadırlar.⁸³⁰ Şöyle ki, Resim-74’de Has Odabaşı Ahmed Ağa’nın imzası örneğinde görüleceği üzere imzanın üzerinde sah işareti yer alır. Ardından Has Odabaşı Ahmed Ağa ardından hâlihazırda görevde olduğunu belirtmek üzere hâlâ yazılmaktadır. Görevden ayrıldıktan sonra hâlâ yerine sabık yazdıkları bilinmektedir.

Resim-74

Has Odabaşı Ahmed Ağa’nın İmzası,
TSMA.E. 911/475-398/4

4.9. Has Odabaşılıktan Çıkma

Yaklaşık üç yüz yıllık bir süreçte dâhil olduğu Babüssaade Arz Ağaları teşkilatı içinde Kapı ağasının altında yer alan has odabaşılarının, nadiren terfi ederek saray dışına çıktıkları görülür. Çoğunun Saray içinde terfi ederek Babüssaade/Kapı ağalığına yükseldiği tespit edilebilirken, davranışları yüzünden gözden düşerek çıkarılanlar ve vefat edenler vardır. Has odabaşılar arasında en meşhuru olarak bilinen Pargalı Makbul İbrahim Paşa, teamüllere aykırı olarak Rumeli Beylerbeyliği ile vezir-i azam olmuştur.⁸³¹ Has odabaşılarının Kapı Ağalığı/ Babüssaade Ağalığına terfilerine örnekler şöyledir: 1613 tarihinde has odabaşı olan Cafer Ağa Kapı Ağalığına yükselmiştir.⁸³²

⁸³⁰ TSMA.E. 911/475-398/4

⁸³¹ Emecen, “İbrahim Paşa, Makbul”, s. 333-335

⁸³² Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. II., s. 278

Cafer Ağa'nın kardeşi Gazanfer Ağa'da has odabaşılıktan kapı ağalığına yükselmiş ve bu görevi uzun yıllar boyunca sürdürmüştür.⁸³³ Bosnalı Ahmed Ağa, has odabaşılığa terfi ettikten sonra birkaç ay içinde Kapı Ağalığına yükselmiştir.⁸³⁴ Örnekleri çoğaltmak mümkünse de has odabaşılarının saray içinde yükselmesinin Kapı Ağalığına terfi etmek olduğunu söylemek mümkündür. Has odabaşılığın standart bir görev süresi yoktur. Kapı Ağalarının terfi etmesi, azl edilmesi veya vefat etmesiyle bu kadronun boşalması durumunda has odabaşılarının terfi ettikleri bilinmektedir. Kapı Ağası (Babüssaade Ağası) Frenk Mehmed Ağa'nın çıkması üzerine yerine Has Odabaşı Zülfikar Ağa'nın tayini⁸³⁵ yukarıdaki örneklere ilave edilebilir.

Araştırmalarımız neticesinde bazı sıra dışı tayinlere de rastlanmıştır. Örneğin, 1661 tarihinde Saray-ı Amire ağalığından has odabaşı olan Mağribi Mustafa Ağa'nın bu görevden Kilercibaşılığa geçmesi⁸³⁶ nadir uygulamalardan biridir. Ancak bu uygulamadan sonra da, Has Odabaşı Zülkadir Ağa'ya 1662'de,⁸³⁷ Hacı Mustafa Ağa 1691'de,⁸³⁸ Abdullah Ağa, 1704'de,⁸³⁹ diğer bir Abdullah Ağa 1738⁸⁴⁰ Osman Ağa 1786'da⁸⁴¹ Mustafa Ağa 1813'de,⁸⁴² Alaiyeli Hasan Ağa, 1822 tarihinde Kapı Ağalığına terfi etmişlerdir.⁸⁴³

Diğer görevler gibi has odabaşılıktan da her zaman terfi edilerek çıkılmadığı görülür. Kimi zaman daima padişahın yanında hizmet eden has odabaşılarının fiziki

⁸³³ Hacı Beşir Ağa, s.31

⁸³⁴ Kilercibaşılıktan Has Odabaşılığa terfi etmiş, Safer 1062 –Ocak 1652 yılında Has Odabaşı Şevval 1062 Ekim 1652-tarihinde Babüssaade Ağalığına geçmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. I., s. 146

⁸³⁵ 19 Temmuz 1662, Râşid Mehmed Efendi Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, Haz. Abdülkadir Özcan, 'v.d.' c. I, s. 21

⁸³⁶ 1077'de (1667) ikinci defa Has Odabaşı olmuş, 1081'de (1671) emekli edilmiştir. Sonra Edirne Sarayı Ağası olup, 1092'de (1681) vefat etmiştir. Üçbaşı Camii ve çeşmesini ihya etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. IV., s. 1140

⁸³⁷ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 155

⁸³⁸ 1696 tarihinde azledilmiş, 1705'de ikinci defa tayin edilse de ertesi yıl (1706) tekrar azledilerek Rodos'a sürülmüştür. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. IV, s. 1137

⁸³⁹ **A.e.**, c. I., s. 57

⁸⁴⁰ Has Odabaşı Abdullah Ağa'nın yerine Saray Ağası Arnavud Osman Ağa Has Odabaşı olurken, Saray ağalığına Saray Kethüdası Mardinli Mustafa Ağa, Saray Kethüdalığına ise Küçük Oda Kethüdası Bostani Osman Ağa atanıyor. **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, c. II, s. 712; Kapı Ağalığından emekli olmasıyla ilgili bkz. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. I., s. 56

⁸⁴¹ **A.e.**, c.IV. s. 1282.

⁸⁴² Emekli olduğu 1814 tarihine kadar bu görevde kalmıştır Muharrem 1228-Ocak 1813, **A.e.**,c. I., s. 56

⁸⁴³ 27 C 1237-21.3.1822 tarihinde göreve gelmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.253

görünümlerini bozan hastalıklara yakalanmaları Saray'dan çıkmalarına sebep olmaktadır. Örneğin, 24 Ekim 1657 tarihinde Has Odabaşı Sefer Ağa behak⁸⁴⁴ hastalığına tutulduğundan iyi bir gelire çıkarılmıştır.⁸⁴⁵ Hastalık dışında da çıkmalar olmaktadır. Şöyle ki, padişahın yakınında hizmet eden has odabaşılar kimi zaman dillerine hâkim olamayarak karışmamaları gereken olaylara karışmakta, padişahın hoşuna gitmeyecek sözler söylemektedir. Böyle durumlarda içinde infazın da yer aldığı cezalarla veya emekli olarak saraydan çıkarıldıkları görülür. Sarayda yaşananlarla ilgili bilgilerin dışarıya sızmasına azami gayret gösterildiğinden eğer isyanlarda öldürülmemişlerse saray ağalarının neden böyle bir ceza aldıklarıyla ilgili kroniklerden bir bilgi bulmak imkânsızdır. Has Odabaşı Hasan Ağa bunlara bir örnektir. Neden öldürüldüğü bilinmeyen Hasan Ağa'nın, öldürüldüğünü muhalefatının 1651 tarihinde Saray'a alınmasıyla ilgili kayıttan öğreniyoruz.⁸⁴⁶ Has Odabaşı Halil Ağa kendisini ilgilendirmeyen işlere karıştığı için, 1 Kasım 1656 tarihinde emekli edilerek saraydan çıkarılmıştır.⁸⁴⁷ Has Odabaşı Frenk Mehmed Ağa ise diline hâkim olamadığı için tenzili rütbe yapılarak 15 Ocak 1658 tarihinde Hazinebaşılık hizmetiyle görevinden uzaklaştırılmıştır.⁸⁴⁸ Ancak Frenk Mehmed Ağa, bu görevi icra ederken de padişah huzurunda hoş gitmeyen konuşmalarda bulunduğu için 20 Mayıs 1667 Pazar günü azl edilerek saraydan çıkarılmıştır.⁸⁴⁹

Fatih'in saray teşkilatına kazandırdığı bir kurum olarak tarih sahnesinde yerini alan has odabaşılık, sarayda ilk yüzyıllarda oldukça güçlü ve prestijli bir konumdadır. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren sarayın değişen güç dengeleri hadım kara ağalar lehine yükseldiğinden ak hadımlar arasında olduğundan kısmen olumsuz olarak etkilenmişse de, vazifelerinin büyük bir kısmını Has Oda teşkilatı lağv edilinceye kadar sürdürmüştür.

⁸⁴⁴ Derinin beyazlaşıp pul pul olması hastalığına verilen isim, **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 114–115

⁸⁴⁵ Mutasarrıf olduğu hasla çıkmasıyla ilgili bkz. **A.e.**, s. 114–115

⁸⁴⁶ TSMA. D. 2315/1, 29 Z 1061-13 Aralık 1651

⁸⁴⁷ 200 akçe kapı ortası tekaüdüyle saraydan ayrılmasıyla ilgili bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 99

⁸⁴⁸ **A.e.**, s. 117

⁸⁴⁹ Padişahın merhameti sebebiyle kendisine 250 akçe kapı ortası tekaüdü ve tayinat verilmiştir. **A.e.**, s. 260

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAS ODANIN DİĞER ARZ AĞALARI

Has Oda arz ağaları padişahın daima en yakınında bulunarak hizmet etmek, Saraydaki ağaların ve devlet ricalinin yazılı ve sözlü taleplerini padişaha iletmekle görevlidirler. Has Oda arz ağaları; has odabaşı, silahdar, çuhadar, rikabdar, doğancıbaşı⁸⁵⁰ ve dülbend ağasından⁸⁵¹ oluşmaktadır.

5.1. Silahdar Ağalık

Silahdarlık vazifesi ile Osmanlı Devleti'nden önce Selçuklular ve Gaznelilerde var olan silahdarlık kurumuna verilen görevler aşağı yukarı aynıdır. İsimleri Selçuklu devletinde Emîr-i Silah (Silâhî) veya Zered-sâlâr olarak⁸⁵² değişse de, daima tahtın yanında sultanın silahını taşıyarak hayatını korumak üzere hazır beklerdi. Saltanat sancağını korumakla da görevlendirildiğini gördüğümüz Emir-i Silahların maiyetinde silahdarlar bulunmaktadır ve Atabeğliğe kadar yükselebilmektedirler.⁸⁵³

Osmanlı Devleti'nde silahdarlık kurumunun tesisine ilişkin iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüş; Yıldırım Bayezid döneminde ortaya çıktığına ilişkindir.⁸⁵⁴ Sultan I. Murad'ı at üstünde gösteren büyük boyutlarda hazırlanmış bir minyatürde, padişahın hemen arkasında at üzerinde, padişahın silahını taşıyan Silahdar ve Çuhadar ağa resmedilmiştir. (Resim-75) Ancak eser XVII. yüzyılda hazırlandığından Sultan I. Murad dönemi için belge niteliği taşımamaktadır. Konuyla ilgili ikinci görüş silahdarlık makamının teşekkülünün Sultan II. Mehmed (1451-1481)

⁸⁵⁰ XVII. yüzyılın ikinci yarısında lağvedilmiştir.

⁸⁵¹ XVII. yüzyılın ikinci yarısında doğancıbaşılık lağvedildikten sonra Arz Ağaları arasına dahil olmuştur.

⁸⁵² Merçil, **Selçuklularda Saray Teşkilatı**, s. 126; Güller Nuhoğlu, "Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı", **Türkiye**, Ankara, 2002, c.21, s. 286-308

⁸⁵³ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal**, TTK, Ankara, 1988, s. 35; Merçil, **a.g.e.**, 124-125

⁸⁵⁴ Şerafettin Turan, "Silâhdar", **DİA**, İstanbul, c.37, s. 191

zamanında olduğu, daha önce görülmediğidir.⁸⁵⁵ Bizce bu iki görüşten ikisi de kısmen doğrudur. Zira Sultan I. Murad döneminde Saray Teşkilatıyla ilgili önemli gelişmeler yaşandığından, kuruluşu bu dönemdeyse de Fatih döneminde yazılı kaynaklara geçmiş olması muhtemeldir. Zira Fatih Kanunnamesinde “*Silâhdâr dahi acemilere sille çalmağa me'mûrdur*”⁸⁵⁶ ifadesiyle yer alan silahdar, teşkilatı yine Fatih tarafından kurulan Has Oda Koğuşu'nun ikinci büyük idarecisidir.

Resim-75

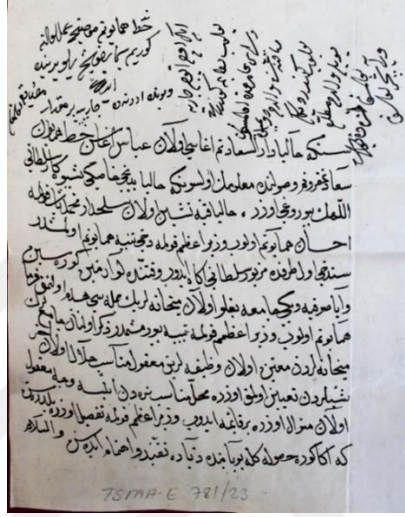
“Kosovo’da Şehit Düşen Sultan Murat” ibareli minyatür.
TSM. 17/179

Padişahın hayatını korumakla da vazifeli silahdarlar daima yanında bulduklarından, aralarında güvene dayanan bir nevi dostluk oluşmaktadır. Padişahlar çok iyi tanıdıkları silahdarlarını damat olarak seçerek, kızları, kızkardeşleri ve yeğenleriyle evlendirmişlerdir. Örneğin, Sultan III. Murad dönemi silahdarlarından

⁸⁵⁵ Mehmed Süreyya, *Sicilli*, c.VI., s. 1731

⁸⁵⁶ *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, s.15; Şerafettin Turan, Silahdar maddesinde, her ne kadar Yıldırım Bayezid döneminden başlatsa da, yazılı kaynak olarak Fatih Kanunnamesini gösterir. Şerafettin Turan, “Silâhdâr”, *DİA*, s. 191

Bosnalı İbrahim Ağa⁸⁵⁷ ve Bosnalı Halil Ağa⁸⁵⁸ damad-ı şehriyari olmuşlardır.⁸⁵⁹ Sultan IV. Murad döneminde silahdarlık kurumunun güçlendiği görülür. Padişahın çok değer verdiği Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Ağa, ikinci vezirlikle Saray'dan çıkarken Sultanahmet'te İbrahim Paşa Sarayı tahsis edilmiştir.⁸⁶⁰

Resim-76

Sultan IV. Mehmed'in Yedinci Hasekisi Şivekâr Sultan'ın Silahdar Mehmed Paşa ile Evlendirilmesiyle İlgili Hatt-ı Hümâyunu,
T SMA. E. 7010/21-781/23

Padişahların silahdarlarını kızları ve kızkardeşleriyle evlenmeleriyle ilgili örnekler çoksa da, Sultan IV. Mehmed'in döneminde, padişah silahdar ilişkisinde örneğine az rastlanır bir durum yaşanmıştır. Sultan IV. Mehmed Darüssaade ağasına

⁸⁵⁷ İbrahim Paşa, 1580de silahdarlıktan çıkıp Yeniçeri Ağası 1582'de Rumeli Beylerbeyisi ve 1583'de vezir olmuştur. 1585'de Ayşe Sultan ile nikâhlandıktan sonra III. Vezir ve II. vezir olmuştur. Nermin Yıldırım, **Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafernâme Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Yemen ve Bağdad) Tahlil ve Metin**, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Dan. Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s.407; Diyarbakır Valisi olarak 1580 tarihinde çıkan Bosnalı İbrahim Ağa, kaptan paşa, damad-ı şehriyari ve sadrazam olmuştur. Anonim, **Enderun Tarihi**, İBK, K. 470, Muallim Cevdet Yazmaları, s.40-46

⁸⁵⁸ Yeniçeri ağası olarak 1591 tarihinde çıkmış, 1596'da Fatma Sultan ile evlenerek damad-ı şehriyari, 1597'de kaptan-ı derya olup, 1598'de vezir ve 1599'da sadaret kaymakamı olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.II. s. 581-582, Çıkış tarihi sehven 922 (1516) olarak verilmiştir. Bkz. Anonim, **Enderun Tarihi**, s.40-46; Yıldırım, **a.g.t.**, s.220

⁸⁵⁹ Sultan IV. Murad döneminde silahdar olan Melek Ahmed Ağa Kaya Sultan ile, Abaza Siyavuş Ağa'da Gevherhan Sultan ile evlenmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. IV., s. 1081; c.V., s. 1518

⁸⁶⁰ 23 Mayıs 1635'de Has Oda'dan çıkmakla birlikte musahib olarak vazifelerine devam etmiştir.⁸⁶⁰ **Naima Tarihi**, c. III., s. 1289, 1318.

yazdığı hatt-ı hümayunda “*Sen ki Darüssaâdetim ağası olan Abbas Ağasın. Hatt-ı hümayın saadet makrûnum vusûlünde malûmun olsun ki, haliya yedinci haseki Şivekâr Sultanı, Allahın buyruğu üzere haliya kubbenişin olan Silahdar Mehmed Paşa kuluma ihsan-ı hümayunum olup, veziriazam kuluma dahi tenbi-hi hümayûnum olmuştur. Sen dahi ol tarafta mezbûr sultanı agâh edip ve katında levazımın göresin!*”⁸⁶¹ (Resim-77)

Bu hatt-ı hümayun mucibince silahdarlıktan kubbenişin olan Silahdar Mehmed Paşa ile evlendirilen Yedinci Haseki Şivekâr Sultan, Sultan IV. Mehmed tarafından işlediği bir kabahat yüzünden cezalandırılıyor mu? Yoksa Silahdar Mehmed Paşa ödüllendiriliyor mu? Kaynaklarda konuyla ilgili bilgi olmadığı için anlayışlamamakla birlikte, kesin olan tek şey silahdarın kubbenişinlikten sonra tekrar taltif edilmesi olmalıdır.

İlk dönemlerde merasimlerde padişahın kılıcını taşımakla ve Acemi has odalıların terbiyesiyle görevlendirilen Silahdarların yetki ve sorumlulukları zaman içinde ciddi manada artmıştır. Silahdarlık kurumunun son temsilcisi 27 Kasım 1822’de Başmabeynci Berberbaşı Giridî Ali Ağa’ya Sultan II. Mahmud’un yazdığı görevlendirme hatt-ı hümayununda yetkisinin Darüssaade ağalığı dışındaki tüm ocakların üstünde olduğunu belirtmektedir.⁸⁶²

5.1.1 Silahdarlığa Terfi

Has Oda’nın en önemli arz ağalığı makamı olan silahdarlığa atamalar, Has Oda mensupları arasından özellikle de, arz ağaları kabul edilen, çuhadar, rikabdar, dülbend ağası, kethüdalar⁸⁶³ ve zabitler arasından yapılmaktadır. Nadiren rastlansa da Has Odalı eski ağalar arasından silahdarlığa yükselmek de mümkündür. Kanunî döneminden itibaren atamalar bu minval üzere yapılmaktadır.⁸⁶⁴ Her ne kadar Raşid

⁸⁶¹ TSMA. E. 7010/21-781/23

⁸⁶² TSMA. E. 1525 / 449/16,

⁸⁶³ 31 Mayıs 1759 tarihinde Hazine Kethüdası Ustazade Mehmed Ağa, TSMA. D. 2173, v. 1b; 29 Z 1193-18 Ocak 1799, tarihinde Hazine Kethüdası Mustafa Ağa, TSMA. D. 1066, v. 1b; 29 Z 1202 tarihinde Hazine Kethüdası Yahya Ağa, TSMA. D. 2064, 1b; 18 L 1223-22 Temmuz 1788 tarihinde Hazine Kethüdası İlyas Ağa, **Osmanlı Sarayı'nda Gündelik Hayat**, s.170-171

⁸⁶⁴ Silahdarlığa yükselme makamlarının Çorlulu Ali Paşa döneminde yapılan değişiklikle Has Oda arz ağaları arasından yapıldığı bilgisi için bkz. **Tarih-i Enderûn**, s. 262; Pakalın, **Tarih Deyimleri ve**

Tarihi'nde, Hazine Kethüdası Silahdar Hüseyin Paşazade İbrahim Bey'in Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın yerine silahdarlığa atanması yadırganıyor görünüyorsa da, aslında Has Oda'da görev yapmadan hazine kethüdalığına usulsüzce atanması üzerinde durulmaktadır.⁸⁶⁵

Silahdarlık önemli bir saray görevi olduğundan kimi zaman, bu görev için seçilecek ağaya bu vazifenin ne vakit verileceğine ilişkin müneccimbaşından bir zayıçe hazırlaması istenirdi. Sultan I. Abdülhamid, silahdarlık görevine getireceği Halil Ağa'yı önemsemiş olmalıdır ki, bu göreve hangi vakitte atanmasının uygun olacağına dair zayıçe⁸⁶⁶ hazırlatılmıştır. (Resim-77) Zayıçeye göre 1 Ekim 1780'de görev tevcih edilirse, ağa sadakat ve istikametle çalışacaktır. Padişahın hüsnü nazarına muhatap olmuş Halil Ağa'nın hizmetinde muvaffak olacağı ve bu görevden yüksek rütbe ve mekân ile çıkarak akranları arasında üstün olacağı hesaplanmıştır. Nitekim Halil Ağa en başarılı silahdarlardan biri olduğu gibi damad-ı şehriyari de olmuştur.⁸⁶⁷

Resim-77

Halil Ağa'nın Silahdarlığa Terfi Zamanı İçin Hazırlanan Zayıçe,
TSMA. E.1298/42, 2 L 1194-1, Ekim 1780

Terimleri, s. 222-223; Turan, "Silahdarlık görevine önceleri Enderûn ağalarından tayinler yapılırken XVI yüzyıldan sonra bu uygulamaların dışına çıkılarak kiler kethüdası, seferli kethüdası, peşkir ağası, hatta berberbaşı gibi has oda dışından gelen Enderûn mensupları da tayin edilmeye başlamıştır" Turan, "Silahdar", s.191

⁸⁶⁵ **Târîh-i Raşid**, s. 720-721

⁸⁶⁶ TSMA.E.1298/42, 2 L 1194-1 Ekim 1780

⁸⁶⁷ Belgrad valisi olmasıyla ilgili bkz. Anonim, **Enderûn Tarihi**, s. 40-46

Silahdarlığı arz ağaları silsilesi içinde en yakın olan Çuhadarlıktan terfi eden ağalara örnek verecek olursak, 1612 tarihinde Çuhadar Sofu Mehmed Paşa⁸⁶⁸ ve 1695’de Çorlulu Çuhadar Ali Ağa’dır. Rumeli Kazaskeri Arif Abdülbaki Efendi Çuhadar Ali Ağa’nın silahdarlığına atanmasından duyduğu memnuniyetle aşağıdaki şiiri yazarak tarih düşürmüştür.⁸⁶⁹ Arz Ağaları arasında çuhadarlardan sonra gelen rikabdar ağaların silahdar olmasına örnek olarak, Abdurrahman Ağa⁸⁷⁰ ve Lâdikli Ahmed Ağa⁸⁷¹ verilebilir. Hazine ve Kiler kethüdalıklarından silahdarlığına yükselenlere örnek verecek olursak; 1607’de İç Kiler Kethüdalığından atanan Öküz Mehmed Paşa⁸⁷² 13 Haziran 1759’da Hazine Kethüdası Ustazade Mehmed Ağa,⁸⁷³ 8 Kasım 1724’de Kiler Kethüdası Mehmed Paşa⁸⁷⁴ ilk akla gelen isimlerdir. Has Oda ağaları dışından silahdarlık kurumuna yapılan atamalara, 1759’da Kapıcılar Kethüdası Bodur Hüseyin Ağa,⁸⁷⁵ Mirahur-ı Sâni Şahin Mustafa Paşa,⁸⁷⁶ 1763 ve 1765 tarihlerinde iki kez silahdar olan Kapıcıbaşı Ahmed Ağa⁸⁷⁷ örneklerdir. XIX. yüzyılda Mabeynci has odalılar arasından silahdarlığına terfiler yapılmıştır ki; Berberbaşı Muslu Ağa⁸⁷⁸ ve son olarak Berberbaşı Başmabeynci Ali Bey’dir.⁸⁷⁹

⁸⁶⁸ 1020-1611’de vezirlikle Mısır Valisi olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV. s. 1073

⁸⁶⁹ “Silâhdâr oldu bir kân-i kerem sad hamd Mevlâya/Sunuldu destine tû-ı mücevher Han-ı Ahmed’den/Semî şîrîzân sâhib-i tûğ velâyet kim/Değildir vasfi kâbil-i hüsni-i ahlâkı füzûn-ı hadden/Çû isti’dâd-ı kâmil var idi zât-ı şerifinde/Alup behre sa’âdet buldu dergâh-ı muhalleden/Der-i devletde ömr ve câh u ikbâli füzûn olsun/Görüp ikrâm-ı Sultân Ahmed ibn-i Hân-ı Mehmed’den/Bu âli rûtbeye Arif dedi bin şermele târîh/Silâhdâr oldu kudretle Ali seyf aldı Ahmed’den”, **Tarih-i Raşid**, c.II., s. 746

⁸⁷⁰ Silahdar Ağalığına terfi usulünce rikabdarlık ve çuhadarlıktan sonra 1771’de bu göreve gelen Abdurrahman Ağa, vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I., s. 85

⁸⁷¹ 1786 tarihinde rikabdarlıktan silahdarlığına terfi etmiştir. **A.e.**, c.I., s. 148

⁸⁷² Vezirlikle kubbenişin olarak çıkmış, 1607’de Mısır valisi olmuştur. Azledilip İstanbul’a gelince Gevherhan Sultan ile evlenmiş ve Kaptan-ı Derya olmuştur. **A.e.**, c.IV. s. 1066

⁸⁷³ Silahdar Hamza Ağa’nın vezaretle çıkmasının ardından silahdar olan Ustazade Mehmed Ağa’nın yeni vazifesi 13 Haziran 1759’da Harç-ı Hassa defterine kaydedilmiştir. TSMA. D. 2173, y. 1b

⁸⁷⁴ Kiler koğuşunda çavuş olup yükselerek kiler kethüdası, ardından silahdar olmuştur. Eylül 1727’de vezirlikle çıkmıştır. **A.e.**, c.IV., s. 1033

⁸⁷⁵ Silahdarlığına atandıktan 10 gün sonra azledilip Edirne’ye sürülmüştür. **A.e.**, c.III., s. 693

⁸⁷⁶ **A.e.**, c.V. 1562

⁸⁷⁷ Valide Kethüdası Osman Efendi’nin oğludur. **A.e.**, c.I., s. 85

⁸⁷⁸ 4 Rebiyulevvel 1062 tarihinde Silahdar-ı Şehriyari Berberbaşı Muslu Ağa Kubbe vezirliği ile çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi**, s. 43

⁸⁷⁹ **Osmanlı Sarayı’nda Gündelik Hayat**, s.275, 281

5.1.2. Silahdarlığa Terfi'de Yapılan Merasim

Sadrazamın arzıyla silahdarlığa terfi edecek ağa, padişahın yanına davet edilerek şifahi görevlendirme yapıldıktan sonra has odabaşı tarafından çuhaya kaplı bol yenli sırtı samur kürk⁸⁸⁰ veya sırtı samur kontoş kürk giydirilmektedir.⁸⁸¹ Görev tevcihine işaret eden kürk giydirmeye merasimden sonra has odabaşı yeni silahdara Silahdar Ağa Dairesine/Köşküne kadar eşlik ederdi. Bir önceki silahdar terfi ederek önceden çıkmamışsa, halef selef silahdarlar sohbet ettikten sonra görevi bırakan silahdar saraydan çıkıp yalısına veya köşküne giderdi.⁸⁸²

Silahdarlığa terfide uygulanan padişah huzurunda kürk giydirmeye göreve başlangıçla ilgili merasimdir. İkinci merasim üç gün sonra amiri olduğu Enderûn ağalarının katılımıyla gece yapılırdı. Yeni silahdarın şifahi olarak görevlendirilip kürk giydirilmesinin üçüncü gecesi, göreve resmen başladığını bildiren hatt-ı hümayûn musahip ağalar vasıtasıyla gönderilirdi.⁸⁸³ Bu esnada Silahdar Ağa Köşkü'nde arz ağaları dışında Has Odalılar, Hazine, Seferli ve Kilerli koğuşunun itibarlı ağaları hazır bulunur, hazine başyazıcısı tarafından hatt-ı hümayun yüksek sesle okunur, ardından Has Oda imamı dua ederdi. Merasimin bitişinde arz ağaları başta olmak üzere tüm katılımcılar yeni silahdarın eteğini öpüp tebrik ederdi.⁸⁸⁴

⁸⁸⁰ Silahdarlığa tayinde giydirilen hilatın evsafı için bkz; BOA.C..SM. 87/4366, 05 L 1172-1 Haziran 1752

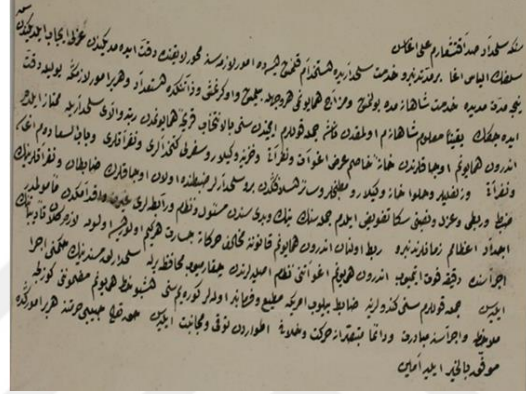
⁸⁸¹ TSMA. D. 9313/1, 3 § 1214-31 Aralık 1799

⁸⁸² Silahdar Gazi Ahmed Paşazâde Ali Beyefendi altı yıl silahdarlık yaptıktan sonra azledilerek, padişahın çocukluğundan itibaren lalalığını yapan ve çuhadar ağalığa kadar yükselen İbrahim Ağa 8 Ocak 1818 tarihinde, padişahın huzuruna gizlice çağrılarak, silahdarlığa terfi ettiği bildirilmiş, çuhaya kaplı bol yenli sırtı samur kürk giydirilmiştir. Teşekkür olarak padişahın eteğini öptükten sonra has odabaşı refakatinde, koltuklarına giren musahip harem ağalarıyla Silahdar Ağa Köşkü'ne giderek halefiyle görüşmüştür. **Osmanlı Sarayı'nda Gündelik Hayat**, s.153-154;159

⁸⁸³ Silahdar Mehmed Emin Ağa'nın yerine silahdar olarak atanan Dülbend Ağası Ali Beyefendi'ye gönderilen hatt-ı hümayun için bkz.TSMA. E. 1525/16-449/16; TSMA. E.729/296-808/25; Sultan II. Mahmud'un Silahdar İlyas Ağa yerine silahdarlığa atadığı Berberbaşı ve Başmabeynci Ali Ağa'ya gönderdiği Hatt-ı Hümayun için bkz. TSMA. E. 8393/28-860/66

⁸⁸⁴ Sultan II. Mahmud döneminde çuhadar ağalıktan silahdarlığa terfi eden İbrahim Ağa'ya Harem ağaları musahiplerinden Küçük Beşir Ağa yediyle hatt-ı hümayun gönderilirken, hazine kethüdalığından silahdarlığa terfi eden İlyas Ağa'ya, Paşa Çırağı Musahib Mustafa Ağa ile gönderilmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 155; Hazine Kethüdası İlyas Ağa'nın Silahdar olmasıyla ilgili bkz; **A.e.**, s. 170

Bazı silahdarlar padişah nezdinde çok değerli olduklarından görev tevcihinden sonra üç gün geçmesi beklenmez, aynı gece hatt-ı hümâyun gönderilirdi. Örneğin, Sultan II. Mahmud, 24 Kasım 1822'de⁸⁸⁵ çok değer verdiği Başmabeynci Berberbaşı Ali Ağa'yı silahdar olarak atamış, yeni silahdarın itibarını göstermek üzere görevlendirme hatt-ı hümâyununu ilk gece Musahib Elmas Ağa ile göndermiştir.

Resim-78

Sultan II. Mahmud'un Silahdar İlyas Ağa Yerine Silahdarlığa Atadığı Berberbaşı ve Başmabeynci Ali Ağa'ya Gönderdiği Hatt-ı Hümâyun.

TSMA. E. 8393/28-860/66

Sultan II. Mahmud'un hatt-ı hümâyunu, “*Senki Silahdâr-ı sadakatdârım Ali Ağasın*” hitabıyla başlamaktadır. “*Selefin İlyas Ağa bir müddetten beri hizmet-i silahdarîde istihdam kılınmış ise de, umur-ı lazimesine mâhur liyakatına da dikkat edemediğinden azli icap eylediğinden*” cümlesiyle selefinin azl sebebi anlatılarak devam etmektedir. Padişah, devlet işleri konusunda bilgisi ve padişahın hassasiyetlerine vukufiyeti sebebiyle diğer ağalar içinden kendisini seçtiğini, Enderûn-ı hümâyun ocaklarından Has Oda arz ağaları ve neferleri, Hazine, Kiler ve Seferli Kethüdaları ve neferleri, Babüssaade Ağası ve neferleri, Zülüflüler, Helvahane ve Kilerler, Matbahlar ve eskiden beri silahdarların sorumluluğunda olan ocakların zabıt ve neferlerinin amiri olarak vazifelendirildiğini bildirmektedir. Eskiden beri Enderûn-ı hümâyunda var olan kanunlara muhalefet etmeye cesaret eden her kim olursa olsun cezalandırılmasında zaman kaybetmemesini, ağaların nizamdan ayrılmamalarını sağlayarak, silahdarlığı hakimane icra etmesi gerektiğini bildirdikten

⁸⁸⁵ A.e., s.275

sonra, herkesin kendisini zabit bilmesini ilan edip, görevinde başarılı olması için dua cümleleri ile hatt-ı hümayunu sona erdirmektedir.⁸⁸⁶ Görseli Resim-78’de yer alan söz konusu hatt-ı hümayun Silahdar Ağa Köşkü’nün önünde Hazine Başyazıcısı Şükrü Efendi tarafından yüksek sesle okunmuş, Has Oda İmamı Seferlili Kambur Hafız dua etmiş, ardından başta arz ağaları ve Has Odalı Ağalar, sonra diğer Enderünlular etek öperek Silahdar Ali Ağa’yı tebrik etmişlerdir.⁸⁸⁷

5.1.3. Silahdarlığa Terfide Verilen Acemilikler

Sarayın kaideleri gereği her vazifeye atamada verilen **acemilikler** silahdarlığa terfi eden ağaya da ödenmektedir. Bunlar, kürk, mücevherli silahlar ve kıymetli madenlerden yapılmış at takımları ve dairesinin döşemesinde kullanılmak üzere **mefruşat-baha**⁸⁸⁸ adıyla verilen mefruşat parası ve padişahın hatt-ı hümayunu ile **acemilik** olarak verilen çürük akçedir.⁸⁸⁹ Silahdarlara **acemilik** ödenirken çürük akçe veya zolta⁸⁹⁰ verilmesi mutad olarak uygulanmaktadır. Sultan III. Ahmed, hazine kethüdasına yazdığı hattı hümayununda silahdar ağanın acemiliğinin mutad-ı kadim üzere zolta olarak verilmesini emretmektedir.⁸⁹¹ **Acemilik** miktarına gelince çürük akçe veya zolta olarak verilen nakit 2.500 kuruştur.⁸⁹² Silahdarlık makamına verilen ehemmiyet hediye edilen kürklerde de görülmektedir. Silahdar Ali Ağa’ya 1 Haziran 1759 tarihinde **acemilik** olarak giydirilen kürkün devlete maliyeti 650 kuruştur.⁸⁹³

⁸⁸⁶ TSMA. E. 8393/66-860/66- 9 R 1238-24 Aralık 1822

⁸⁸⁷ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.276

⁸⁸⁸ Silahdar Mehmed Ağa ve Silahdar İbşir Hüseyin Ağa’ya verilen mefruşatlarla ilgili bkz. TSMA. D.15, y.71a-b, 72a, 1115-1704; Silahdar Ağa’ya Mefruşat-baha olarak Hazine’den verilen eşyalara ilişkin bilgiler dairesiyle ilgili bölümde zikr edildiğinden tekrara düşmemek için burada tekrar yer verilmemiştir.

⁸⁸⁹ BOA. C.SM. 12/645, 22 Ca 1174-30 Aralık 1760

⁸⁹⁰ Zolta/Zolota: Lehlerin zolota isimli paralarına benzetilmek suretiyle kesilmiş paranın adıdır. Gümüş olan zolata 30 paraya geçerdi. **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.III., s. 664

⁸⁹¹ TSMA. E. 7025/54-25. C 1118-4 Ekim 1706

⁸⁹² Hazine Kethüdalığından Silahdarlığa yükselen Abdullah Ağa’ya verilen acemilikler için bkz; TSMA. D. 1056, y. 2b, (29) Ş 1185-(7) Aralık 1771; TSMA. D. 2018. y. 1b., (29) N 1185-(4) Şubat 1772; Başağa olarak da bilinen Darüssaade ağasına acemilik olarak 7.500 kuruş veriliyor. (29) Cemaziyelahir 1186-(27) Eylül 1772), D. 2417/5, y. 2a, 1 M 1186-4 Nisan 1772; 1771’de Hazine Kethüdalığından silahdarlığa atanan Abdullah Ağa’ya acemilik olarak ihsan edilen 2.500 kuruş,5 kese olmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.1056, y.2b, 19 Kasım 1771

⁸⁹³ Sadrazam yazılan arz üzerine muameleli evrakta, defterdarın telhisi üzerine sadrazamın buyrulduyu yer almaktadır. BOA. C.SM. 87/4366, 5 L 1172-1 Haziran 1759

1772 tarihinde silahdarlık makamına yükselen Abdullah Ağa'ya hediye edilen yeşil çuha kaplı kontoş samur kürkün maliyeti ise 1.250 kuruştur.⁸⁹⁴

Silahdar ağaya hatt-ı hümayun mucibince mücevherli hançer, altın donanmalı kılıç⁸⁹⁵ gibi murassa silahlar ile birlikte kıymetli at takımları da hediye edilmektedir. Padişahın silahlarını koruyan silahdara verilen üzerinde yüzlerce elmas ve değerli taş bulunan mücevherli hançerlerin, kılıçların ve raht takımlarının evsafı padişahlara ve silahdarlığa atanan ağaya göre değişmektedir. Örneğin 1688'de Silahdar Mehmed Ağa'ya renkli mineli, elmasla murassa, yakut ve zümrütle süslenmiş selimi kabzalı hançer hediye edilirken,⁸⁹⁶ 9 Ağustos 1746 tarihinde silahdar olan Ali Ağa'ya, murassa altın hançer yanında altın donanmalı minekârî kılıç ve pesend işlemeli iki kese⁸⁹⁷ hediye edilmiştir. Göreve gelirken verilen ve standardı olmayan bu hediyelerin haricinde padişah silahdarın çalışmasından memnun kalırsa yaklaşık bir hafta sonra yine **acemilik** adıyla kıymetli hediyeler vermektedir. Örneğin, Silahdar Ali Ağa'ya da, 17 Ağustos 1746'da ikinci kez **acemilik** hediyeleri verilmiştir ki, şöyledir: üzerinde 160 elmas, 18 yakut bulunan Selimî kabzalı altın hançer ile siyah küçük kınlı yarma kabzalı altın kemer bendli İstanbulkârî kılıç. Bu silahların yanında atı üzerinde kullanmak için kıymetli raht takımları ihsan edilmiştir.⁸⁹⁸ 1775 tarihinde Silahdar olan Mehmed Emin Ağa'ya simli at gaddaresi, yıldızlı sim kemer raht ve başlığı, kadife ve atlas üzerine gümüş kabzalı sırma işlemeli kesmeler hediye edilmiştir.⁸⁹⁹ Padişahın emriyle Hazine'den verilen bu kıymetli hediyeler kimi zaman muhallefatla saraya gelen eşyalar arasından olurdu. Örneğin Sultan III. Ahmed'in Resim-79'da yer alan hatt-ı hümayununda, silahdar ağaya Hazine Kethüdası Ali Paşa'nın muhallefatından alınan kontoş samur kürkü hediye ettiği bilgisi yer alır.

⁸⁹⁴ TSMA. D. 1056, y. 2b, (29) § 1185; TSMA. D. 2018. Y. 1b., (29) N 1185-4 Şubat 1772

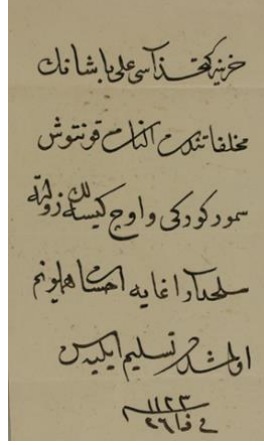
⁸⁹⁵ TSMA. D. 9313/1, 3 § 1214-31 Aralık 1799

⁸⁹⁶ TSMA. D.8., y. 28 a, 12 C 1099- 14 Nisan 1688,

⁸⁹⁷ Hançerin detaylı evsafı şöyledir: tepesi bir zümrüt ve dört gül yakut on dört kırmızı yakut yüz altmış elmas ile murassa mavi mine üzerine minekârî altın hançer ve altın donanmalı altın kemer bendli minekârî bir kılıç TSMA. D. 8860, y. 3a, 21 B 1159-9 Ağustos 1746.

⁸⁹⁸ Üç gümüş kemer raht takımı, üç gümüş reşme, üç simli at gaddaresi, üç gümüş topuz, üç çift gümüş rikab, üç simli eyer, sırma işlemeli çuha kesmeden TSMA. D. 1112, y.1b, 29 S 1159-29 R 1168-23 Mart 1746-12 Şubat 1755

⁸⁹⁹ TSMA. D.8, y.15b, 27a-b, (29) M 1188-11 Nisan 1774; Başka bir Silahdar Ağaya verilen raht takımı ise gümüş kemer raht ve başlığı, gümüş reşme, gümüş rikab, gümüş dös, sırma işlemeli reşme, gümüş kaplama eyerden oluşmaktadır. TSMA. D. 9313/1, 3 § 1214-28 Şubat 1800

Resim-79

Sultan III. Ahmed'in Hatt-ı Hümayyunu,
T SMA. E.7025/62-801/18/26 a, 5 Ocak 1712

5.1.4. Silahdar Ağaların Vazifeleri

Silahdarların vazifeleri genel olarak padişahın hayatını korumak,⁹⁰⁰ kılıcını ve saltanat sancağını taşımak⁹⁰¹ ve padişah tahta oturduğunda saltanat kaidesi gereğince tahtın yanında ayakta durmaktır.⁹⁰² Fatih, Bayezid ve I. Selim dönemini gösteren minyatürlerde birden fazla görevlinin padişahın silahlarını tutarak tahtın yanında ayakta durduğu görülse de,⁹⁰³ bunlar çuhadar ve rikabdar ağalar olmalıdır. Silahdar görevde olduğu sürece hastalanmadığı ve saray dışında görevlendirilmediği her gününü padişahın yanında geçirmektedir ve padişahın günlük programının aksamadan icrasından sorumludur. Bu vazifelerini hakkıyla yapamadığında derhal görevinden azl edilirdi.⁹⁰⁴ Sadece padişaha karşı değil has odalılara karşı da vazifeleri vardır. Fatih Kanunnâmesi'nde Has Oda'nın zabiti olarak "acemilere sille çalmaya memur,"⁹⁰⁵ olarak tanımlanmıştır.

⁹⁰⁰ Merçil, **Selçuklularda Saray Teşkilatı**, s.124

⁹⁰¹ Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 82

⁹⁰² Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 35; Merçil, **a.g.e.**, s.82

⁹⁰³ Bu dönemi tasvir eden minyatürlerde birden fazla silahdarın resmedildiği görülmektedir. Örneğin TSMK. H. 2163, y.22b

⁹⁰⁴ Silahdar İbrahim Ağa, Cuma selamlığına Tekerlek Camiine giderken padişahın bineceği atı iyi seçemediği, at huysuzluk yapıp padişahı rahatsız ettiği için azl edilmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.159

⁹⁰⁵ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s.15.

Sarayın mimarisi ve teşkilatıyla ilgili yeniliklerin yapıldığı Kanunî döneminde hazırlanan resimli yazmalardan, silahdarın padişahın cülus töreninde,⁹⁰⁶ elçi⁹⁰⁷ ve otağ-ı hümayunda devlet adamı kabullerinde⁹⁰⁸, resmî⁹⁰⁹ ve özel görüşmelerinde⁹¹⁰, avda⁹¹¹, Has Oda'da eğlenirken⁹¹², türbe ziyareti yaparken⁹¹³, kitap okurken⁹¹⁴ hamam da⁹¹⁵ dahi daima yanında bulunduğu anlaşılmaktadır. Padişahlar tebdil-i kıyafetle gece veya gündüz saraydan çıktıklarında mutlaka silahdar onlara eşlik etmektedir.⁹¹⁶ Sultan I. Mustafa'nın tahta çıkmasında yaşanan talihsiz olaylar incelendiğinde de, Doğanlı Derviş Ağa'nın padişahın yanından ayrılmadığı için sorgulanmadan silahdar kabul edilmesi de, padişahların silahdarsız bir yerden bir yere hareket etmemesinden kaynaklanmış olmalıdır.⁹¹⁷

Kroniklerden ve arşiv kayıtlarından tespit ettiğimiz aşağıda yer alan tüm vazifelerine rağmen, D'ohsson, silahdar ağayı, zülüflü baltacılar dâhil olmak üzere

⁹⁰⁶ Kanunî Sultan Süleyman cülus töreninde, Lokman, **Hünernâme II**, 1587-88 civarı, TSMK, H. 1524, y. 25b-26a

⁹⁰⁷ Safevi Şehzadesi Elkas Mirza'nın Sultan Süleyman'ın huzuruna gelmesi, Arifi, **Süleymannâme**, 1558, TSMK, H. 1517, y. 471b

⁹⁰⁸ Sigetvar seferinde Kanunî Sultan Süleyman'ın Stephen Zapolya'yı huzuruna kabul ettiği sahneyi betimleyen minyatürde, Silahdar Ağa padişahın kılıcını tutarak tahtın hemen sağında ayakta durmakta, vezirler sol tarafta ayakta yer almaktadırlar. Ahmed Feridun Paşa, **Nüzhëtü'l-esrârî'l-ahbâr der Sefer-i Sigetvar**, TSK. H. 1339, y.16b

⁹⁰⁹ Kanunî Sultan Süleyman'ı Arz Odası'nda vezirleri kabulünde, silahdar ağa tahtın yanında ayakta durmaktadır. Lokman, **Hünernâme**, TSMK, H. 1524, y. 244b

⁹¹⁰ Barbaros Hayreddin Paşa Sultan Süleyman'ın huzurunda, Arifi, **Süleymannâme**, 1558, TSMK, H. 1517, y. 360a

⁹¹¹ Kanunî Sultan Süleyman Avda, Seyyid Lokman, **Hünernâme**, TSMK.H.1524, c.II., y.52b-53a

⁹¹² Kanunî Sultan Süleyman Has Odasında, Arifi, **Süleymannâme**, 1558, TSMK, H. 1517, y. 412a

⁹¹³ Kanunî Sultan Süleyman'ın Eyüp Sultan Türbesini ziyareti, Seyyid Lokman, **Zafernâme**, 1579, DBCL, T. 413, y. 38a

⁹¹⁴ Kanunî Sultan Süleyman'ın Has Oda Şadırvanlı Sofa'da bulunan özel kütüphanesinde, şehzadeleri ile sohbet ederken, silahdar ağa da yer almaktadır. Talikizâde, **Şehnâme-i Nadiri**, TSMK, A. 3595, y. 79a

⁹¹⁵ Kanunî Sultan Süleyman'ın Enderûn Hamamı'nda yıkanması, Seyyid Lokman, **Hünernâme**, TSMK. H. 1524, y.148a

⁹¹⁶ Sultan I. Ahmed'in 23 Ocak 1613 gecesi tebdili kıyafetle otağ-ı hümayundan çıkıp çevreyi inceleme gezisine; Has Odabaşı Cafer Ağa, Silahdar Mehmed Ağa, Çuhadar Ahmed Ağa ve Rikabdar İsmail Ağa eşlik etmiştir. **Tarih-i Naîma**, c. II., s. 635

⁹¹⁷ Tahta cülus eden Sultan I. Mustafa'ya biat tamamlandıktan sonra, yeniçeriler hastalar arabasına bindirip elleriyle çekerek Eski Saray'a götürürken, Doğanlı Deli Derviş'te kendini silahdar olarak tanıtarak yanında gitmiştir. Karışıklıkta silahdar olmadığı anlaşılamamışsa da, sonradan anlaşılmış ve kısa bir zaman sonra saraydan yeniçeri ağası olarak çıkarılmıştır. **Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr, Adlı Eseri (1299-1648)** Tahlil ve Metin, İbrahim Özgül, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Dan. Prof. Dr. Mehmet İnbaşı, Erzurum 2010, s. 261; Yıldırım, **Kara Çelebi-zâde**, s. 679-683

dört önemli odanın idareci olarak kabul eder. Silahdarı “Hünkâr sarayının büyük reisi” olarak tanımlayan D’ohsson’a göre vazifesi “padişahı arkadan takip etmek ve sol omuzuna yaslayarak büyük kılıcı taşımak, önemli törenlerde kılıcı sağ omzuna dayayarak taşımak, padişahın silahları ve zırhlarının muhafızlığını yapmaktır.”⁹¹⁸ Bu durum kroniklerin ve diğer kaynakların padişaha ve siyasi olaylara odaklanıp, saray ağalarını bilgi verecek kadar kayda değer figürler olarak görmemeleriyle ilgili olmalıdır.

5.1.4.1.Silahdarın Padişah Sofrasına Hizmeti

Silahdarların XVI. yüzyıldan itibaren padişahlık kurumuna karşı vazifelerinin artmaya başladığı ve özel birçok hizmetini onların yerine getirdikleri görülür. Silahdarın padişah sofrasına hizmet etmesi ilk dönemlerde kaide değildir. Özellikle ziyafetlerde padişah sofrasına hizmet, has odabaşının işidir.⁹¹⁹ Ancak Sultan III. Murad döneminden itibaren silahdarın padişah sofrasına hizmet etmeye başladığı görülür.⁹²⁰ Sonraki dönemlerde de padişah ava çıktığında veya herhangi bir vesileyle saray dışında sofraya oturduğunda, silahdarın padişah sofrasına hizmet etmesi,⁹²¹ yemek değiştikçe kaşığının değiştirilmesi, sofraya konacak yemeklerin nefaseti ve sofraya eşyalarının temizliğinin takip edilmesinin vazifeleri arasına girdiği görülür.⁹²² Padişah Ağa Kapısı’na geldiğinden ikram edilmesi kanun olan şerbet dahi silahdar marifetiyle sunulmaktadır.⁹²³

Silahdar, bu hizmetinde kullanmak üzere altın ve gümüş tabaklar, murassa fağfuri kâse, tabak vb. tüm kıymetli evaniler ile padişah sofrası için gerekli tüm yiyeceklerin alınmasından ve saklanmasından da sorumludur. Silahdar sorumlu

⁹¹⁸ D’ohsson, *Tableau Général de l’Empire Ottoman*, TSMK. Y.B. 3441, y.295

⁹¹⁹ *Kühü’l-Ahbâr*, c.II., s. 98

⁹²⁰ Sadrazam Mimar Davud Ağa’nın Kabak Meydanı’nda yaptırdığı köşkün açılış merasiminde padişah sofrasına Silahdar Halil Ağa’nın hizmet etmesi yadırganmıştır. *Tarih-i Selânikî*, s.244-245

⁹²¹ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s.343; *Koçi Bey’in Teşkilat Mecmuası*, s. 41

⁹²² Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, s. 223,

⁹²³ Sultan III. Mustafa 23 Şubat 1758 Perşembe günü padişah Cuma Selamlığı için Süleymaniye Camiine giderken Ağa Kapısı’na geldiğinde Sultan I. Mahmud’un hatt-ı hümayunu gereği şerbet tutulması gelenek olarak uygulanmaya başladığından, hazırlanan şerbet silahdar ağa eliyle padişaha sunulmuştur. *Hâkim Efendi Tarihi*, s. 622

olduğu bu malzemeleri padişahın yemek servisinde kullanabilmesi için kiler kethüdasına zimmetlerdi. Bu eşyaların özellikleri silahdar ağa, has odabaşı, kiler kethüdası, defterdar ve mukabeleciden oluşan komisyon tarafından bir deftere yazılırdı.⁹²⁴ Kiler Kethüdarları değiştiğinde Silahdar Ağa başkanlığında Serpeşkirî ve Kiler Koğuşu'ndaki üst düzey görevlilerden oluşturulan komisyon marifetiyle isimleri ve vezinleri kontrol edilerek sayılır, hatt-ı hümayun mucebince deftere eksiksiz kaydedilirdi.⁹²⁵

5.1.4.2.Silahdarın Devlet İşleriyle İlgili Vazifeleri

Arz ağası olan silahdar, padişahın özel yazışmalarından haberdardır ve Kanunî döneminden itibaren önemli evrakları ve bilgileri ilgisine ulaştırmakla görevlendirildikleri bilinmektedir.⁹²⁶ Ancak, Devlet erkânı ilk zamanlar padişahla devlet meselelerini istişare ederken, silahdarın da olmasına alışkın olmadıklarından sorun yaşandığı görülür. Örneğin, Sadrazamın yalnız konuşmak istediğini işaret etmesine rağmen dışarı çıkmayan, Sultan III. Mehmed'in silahdarı Nakkaş Hasan Ağa'yı kanun dışı hareket ettiğini düşündüğü için cezalandırdığı bilinmektedir.⁹²⁷ Sultan IV. Murad'döneminde, Bezirgânzâde Mustafa Ağa'nın⁹²⁸ göreve gelmesiyle silahdarlık kurumu ciddi manada güçlenmiş,⁹²⁹ silahdarlar devlet işleriyle ilgili

⁹²⁴ TSMA. D. 11, y. 81b

⁹²⁵ Bu deftere kayıtlı eşyalardan biri bozulup tamir edilmesi gerektiğinde, Silahdar Ağa tarafından durum padişaha arz olunur, eşyanın ismi ve vezni kaydedilerek yaptırılan bu tamirlerin de deftere kaydedilmesi kanundu. TSMA. D. 11, y. 88a

⁹²⁶ Silahdar Cafer Ağa, Kapıcılar Kethüdası Gülabi Ağa'ya hatt-ı hümayun götürdüğünde, zarfını açmadan Silahdara belgenin muhtevasını sorması yazılanlar hakkında bilgi sahibi olduğunun da bilindiğini gösterir. **Tarih-i Naîma**, c.I.,s. 40

⁹²⁷ **Tarih-i Naîma**, c. II., s. 334

⁹²⁸ Hacı Sinanüddin Yusuf adlı zengin bir bezirgânın üçüncü oğlu olarak dünyaya gelmiş, Silahdar Hattat Hasan Paşa da dahil olmak üzere bir çok kişiye hizmet ettikten sonra saraya giren Mustafa Ağa, Edirne seferinden önce padişahın dikkatini çekerek Has Oda'ya alınıyor. Bezirgânzâde Mustafa Paşa, Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. VI., s. 1732; Tüccarzade Mustafa Ağa olarak kayıtlıdır. Bknz. Anonim, **Enderûn Tarihi**, s.40-46

⁹²⁹ Silahdar Hüseyin Ağa'nın Budin Eyaletiyle çıkmasından sonra (29) Z 1044 -15 Haziran 1635'de silahdar olan Bezirganzâde Mustafa Ağa için Naima; "Padişah bir an dahi andan ayrılmayıp yalnız ona hitap eder, ondan cevap bekler, emir ve yasaklarını hep ona söylerdi" ifadelerini kullanır. **Tarih-i Naîma**, c. III., s. 1271 ve c. II., s. 1267-1268

olaylara karışmaya başlamıştır.⁹³⁰ Bu dönemde devlet adamlarının padişaha telhisle sundukları tüm bilgileri içeren mektuplar yazarak silahdarı bilgilendirdikleri ve hoş tutmak için padişah ile birlikte ona da hediyeler gönderdikleri görülür.⁹³¹ Özellikle Sultan IV. Murad'ın sadrazamı Bayram Paşa, padişaha telhiste yazdıklarını çekindiği silahdara da tezkireyle bildirmiştir. Ardından göreve gelen Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın bu şekilde hareket etmemesinden rahatsız olan Silahdar Mustafa Ağa bu durumu padişaha şikâyet eder. Sultan IV. Murad sadrazamına kendisine yazılı bilgi verirken silahdarını neden bilgilendirmediğini sorması üzerine, Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa *“Şevketlü padişahım! Evvela bu kuluna bildir ki, Silahdar kulunun, senin saltanatında ortaklığı var mıdır, yok mudur? Eğer varsa emir padişahımın.. Her işi ona da yazmak lazım gelir. Yok ise, padişahım, ben yalnız seni padişahım bilirim, ancak sana yazarım. Ve layık olun budur ki, benim ile padişahımın arasında vaki olan mektuplaşma ve muamelat makulesi sırlara katiyen Silahdar ve başkaları vakıf olmaya! der.”* Sadrazamın çıkışını haklı bulan padişah, silahdara yazmamasını kabul etmiştir.⁹³² Devlet yazışmalarını takip eden silahdar XVIII. yüzyılda padişahın huzuruna girecek kişilerin saraya girip girmemesi kararını veren bir yetkili olarak da çıkar karşımıza.⁹³³ Sadrazam, şeyhülislam ve kaymakam paşa, padişahın huzuruna silahdar ağa vasıtasıyla kabul edilirken, binişlerde veya saray eğlencelerinden dönüşlerde padişaha silahdar ağa ve has odalılar eşlik ederken, sadrazam yedi adım kadar geriden onları takip etmesi,⁹³⁴ saray ağalarının zaman içinde artan güçlerini de göstermektedir.

⁹³⁰ Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Ağa'nın bazı devlet adamlarını padişaha yalvararak ölümden kurtardığı veya Hekimbaşı Emir Çelebi örneğinde olduğu gibi ölümlerine sebep olduğu örnekler de bulunmaktadır. **A.e.**, c. IV., s. 1600-1601

⁹³¹ Padişaha hediye gönderirken ona da gönderildiği örneklere rastlanmaktadır. Silahdar Mustafa Ağa'ya muhtelif yerlerden gelen hediyeler için bkz. TSMA. E.1049/1-19-414/2, tarih 1049-1640

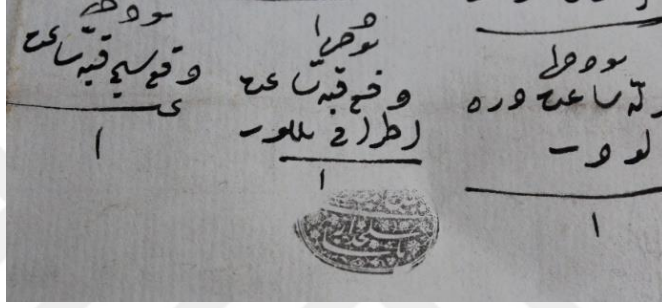
⁹³² **Tarih-i Naîma**, c. IV., s. 1600-1601

⁹³³ Sultan III. Selim döneminde karışıklıklar esnasında padişaha gönderilen haberci Balıkhane'ye çıkıp yukarı Hırka-i Şerif Odası civarına geldiğinde, Silahdar Receb Paşa-zade Mehmed Bey'e durum arz edilerek kabul etmesi üzerine huzura alınmasıyla ilgili bkz. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 252, Ramazan sonu 1223- 1808

⁹³⁴ Mehmed Ali Beyhan, **a.g.e.**, s. 226

5.1.4.3. Silahdarın Hazinelele İlgili Vazife ve Yetkileri

Silahdarların Has Oda Hazinesi ve diğere hazinelerle ilgili söz sahibi olması mühür kullanan ilk silahdar olarak tespit ettiğimiz Sultan IV. Murad'ın Silahdarı Bezirgânzâde Mustafa Ağa döneminde başlamış olmalıdır.⁹³⁵ Silahdar Mustafa Ağa'nın, taşra hazinelerinden gelen altın ve gümüş eşyaların kayıtlarını da takip ettiği⁹³⁶ tespit edilmektedir.

Resim-80

Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Ağa'nın Mührü,
TSMA. E. 3960/27-660/10

Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Ağa'dan yaklaşık 15 yıl sonra 18 Mayıs 1662'de görevde olan Silahdar Ömer Ağa'nın içinde kitaplar ve kıymetli eşyaların bulunduğu bir hazineye baktığı görülür.⁹³⁷ Bu örnekler Silahdarın bu yüzyılda kitaplar, mücevherler, değerli tabaklar, murassa eşyalar olan Has Oda Hazinesi'nde söz sahibi olmaya başladığı düşüncesini destekler.⁹³⁸ Zamanla hazinelerle ilgili vazifeleri artan Silahdar Ağa: mücevherli hançerler, murassa bıçaklar, altın ve murassa kılıç ve gaddarelerle, bıçaklar, kılıçlar, şişler altın ve mücevherli muhtelif eşyalar, murassa

⁹³⁵ 27 Ocak 1646 tarihinde beyaz fağfuri leğen ve ibrik, beş gün sonra mercanlı ve fitilli iki buhurdan ve padişahın küçük kızına ihsan edilmek için istenen 15 fağfuri kâse Silahdar Bezirgânzâde Mustafa Ağa'ya Küçük Mehmed Ağa tarafından Silahdar Ağa Odası'nda teslim edilmiştir TSMA. D. 4155, y.4b, 10 Z 1055 3 M 1056/ 19 Şubat 1646

⁹³⁶ TSMA. E. 3960/27-660/10, 20 Ca 1047-10 Ekim 1637

⁹³⁷ Silahdar ağa, padişahın kullanması için Has Mutfağa 47 adet mertebani tabak ve kase teslim etmiş, Hekim Emir Efendi'ye *Fetva-yı Kadıhan*, *Sahih-i Buhari*, *Sahih-i Cevheri*, *Şerh-i Muvafik*, *Kitab-ı Şifa*, *Tefsir-i Kadı* kitapları verdirmiştir. TSMA. D. 4155, y.8b, (29) N 1072-18 Mayıs 1662; Silahdar Ömer Ağa'nın arzıyla Hekim Emir Efendi'ye verilen kitaplar için bkz; TSMA. D.4155, y.9a, (29) N 1072-18 Mayıs 1662

⁹³⁸ TSMA. D.3194, Gurre L 1045-11 Mart 1636 tarihli Silahdar Mustafa Ağa'nın Hazine Defteri, kendisine gelen hediyeler, verdiği hediye ve ihsanlarla ilgili detaylı bilgi vermektedir.

tirkeşler ve benzeri daima silahdarlar zimmetinde olan padişaha ait kıymetli silahların olduğu hazine dışında,⁹³⁹ para işlerine de bakmaya başlamıştır. Muhtemelen padişahın kullandığı çeşitli eşyaların yaptırılması, bazı kıymetli eşyanın bozulup yeniden yapılması gibi Hazine'yi ilgilendiren konularda ve alınacak bazı malzemelerle ilgili işlemleri takip etmede de yetki sahibi olmuştur.⁹⁴⁰ Bu işlemlerle birlikte,⁹⁴¹ bazı masrafları da takip etmektedir.⁹⁴² Padişah için pişirilecek yiyeceklerin⁹⁴³ ve iftariyeliklerin⁹⁴⁴ Kiler-i Hassa'ya ve Helvahane'ye⁹⁴⁵ silahdar ağanın bilgisi dâhilinde teslim edildiği tespit edilebilmektedir. Silahdar ağa, arz ağalarına dağıtılan frenk diba donluk⁹⁴⁶ has odalılara dağıtılan destimal-bahası,⁹⁴⁷ ramazan hediyesi⁹⁴⁸ ve şeker akçesi⁹⁴⁹ gibi zamanları ve miktarları Enderûn kanunlarınca belirlenen bazı para ve eşyaların dağıtımını yapar. Ayrıca, Kiler koğuşu ağaları okunmuş Nisan suyu ihsan ettiğinde⁹⁵⁰ Seferli Koğuşu ağaları buhur suyu takdim ettiklerinde,⁹⁵¹ Sofa bekçileri

⁹³⁹ 1695'de Silahdar Çerkes Hasan Paşa'nın sorumluluğundaki hazineye konulmak üzere, 160 mücevher hançer, 14 murassa bıçak, 47 altın ve murassa kılıç ve gaddare, 5 altın ve mücevherli hançer, bıçak, kılıç, şiş, 23 altın ve murassa muhtelif eşya ve 16 mücevher tirkeş, hazine kethüdası tarafından teslim edilmiştir. TSMA. D.49, 29 Z 1106-10 Ağustos 1695

⁹⁴⁰ TSMA. E. 118/2-64/2, 1 B 1108- 24 Ocak 1697

⁹⁴¹ BOA. C.SM.122/6128, 07B 1155-7 Eylül 1742

⁹⁴² BOA. C.SM.168/8427, 02 Za 1129-8Ekim 1717

⁹⁴³ BOA. C.SM.111/5591, 18 Ş 1138, 21 Nisan 1726; BOA. C.SM.92/4633, 11 S 1148-3 Temmuz 1735; BOA. D.MSF. d. 32091, 20 Ş 1152, 22 Kasım 1739

⁹⁴⁴ BOA. C.SM. 133/6671, 25 Ş 1154-5 Kasım 1741; BOA. D.MSF.d. 32106, 30 N 1160-5 Ekim 1747

⁹⁴⁵ BOA. C.SM.126/6323, 18 Za 1151-27 Şubat 1739; BOA.D.MSF.d.32100, 8 S 1159-2 Mart 1741

⁹⁴⁶ Zilhicce 1186 tarihinde mutad olarak silahdar, çuhadar, rikabdar, hazine kethüdası, kiler kethüdası, seferli kethüdası, dülbent ağa, başçuhadar ağaya birer donluk freng diba bahası olmak üzere 60'şar kuruş teslim edilmiştir. TSMA. D. 1056, y.16b, Zilhicce 1186-Mart 1773; y.19b, Rebiyülevvel 1187-Haziran 1773

⁹⁴⁷ Mutad üzere Has Oda ağaları, neferleri ve kethüdalara destimal-baha, berberbaşı ve altı zat-ı hümâyun berberlerine küçük şalvar inamı olmak üzere ihsan edilenler silahdar ağa tarafından teslim edilmiştir. TSMA. D. 1056, y.19b, Nisan 1773

⁹⁴⁸ Dülbent gulamına 300, miftah gulamına 150 dört köşe başı ağaya 100'er ve 31 Has Odalı ağalara 50'şer kuruş ihsanı silahdar tarafından teslim edilmiştir. TSMA. D. 1073, y.11a, Rebiyülevvel 1143-Ekim 1730; Ra 1144-Eylül 1731'de mutad üzere Has Odalılara verilen Ramazan bahşişleri olarak 2.555 kuruş 5 kese dağıtılmıştır. TSMA. D.1073, y.46b; 8 Ramazan 1145-22 Şubat 1733, TSMA. D.1073, y.74b

⁹⁴⁹ 7 Ramazan 1147-31 Ocak 1735'de 2555 kuruş 5 kese dağıtmıştır. TSMA. D. 1073, y.109b; 1149'da şeker akçesi dağıtımı için bkz. TSMA. D. 1073, y.143b; TSMA. D.17. y. 17a; TSMA. D. 1107, y.16b-17a, Ramazan 1160-Ekim 1747

⁹⁵⁰ Kiler kethüdasına 83 kuruş 40 para 110 nefere 1.100 kuruş ihsanın dağıtımı, TSMA. D.17. y. 36b, 25 R 1162-12 Haziran 1749

⁹⁵¹ Çavuşbaşına 33 kuruş 30 pare, 123 nefer için 1025 kuruş ihsanın dağıtımı, TSMA. D. 17. Y. 41a,

yağ arz ettiklerinde,⁹⁵² Çakırcıbaşı kılıkyruk getirdiğinde⁹⁵³ padişahın ihsanları silahdar tarafından teslim edilmektedir. 1700'lerden itibaren silahdarların Hazinele ilgili işlemleri takip ettiklerine dair örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁹⁵⁴ Hazinele ilgili işlemlerin artması bazı silahdarların başlarına sıkıntı açmıştır. Sultan III. Mustafa'nın Silahdar Yusuf Paşazade Ahışhalı İbrahim Bey'i tahkir ederek azletme⁹⁵⁵ sebebi Hazine ile ilgili işlemlerde yaptığı yolsuzluktur. Sultan Osman döneminde bazı miri mukataalar ve halktan usulsüzce aldığı eşyalarla ilgili şikâyet üzerine görevden alınmış, sorumluluğunda olan hazineleri teslim ettikten sonra Ahışhaya sürgüne gönderilmiştir.⁹⁵⁶ Padişah orda durmasına da müsaade etmeyerek tekrar sürgün etmiştir ki, bu suiistimal sebebiyle Silahdar Ahışhalı İbrahim Bey iki kez sürgün yemiştir.⁹⁵⁷ Bu örnek olumsuzda olsa, silahdarların miri mukataalar ve alım satımlarla ilgili ciddi vazifeleri olduğunu belgelemektedir.

Silahdarların XVIII. yüzyılda kısa bir süre Harc-ı Hassa Hazinesi'ne baktıklarını söylemek mümkündür.⁹⁵⁸ Çıkmalarda kendilerinden sonraki silahdarlara zimmetlerinde bulunan eşyaları komisyon huzurunda defterlerle karşılaştırarak teslim ettiklerini bildiren tahviller bulunmaktadır. Örneğin, Silahdar Halil Ağa'nın 1782'de saraydan emeklilikle çıkarken, Hırka-i Saadet Odası'nda bulunan Mushaf, kitaplar, teberrukat, Has Oda Hazinesi'nde bulunan murassa eşyalar, mücevherler, gümüş ve

⁹⁵² Sofa bekçisine 45 kuruş, halifesine 22 kuruş olmak üzere toplamda 67 kuruşun dağıtımını silahdar ağa vasıtasıyla yapılmaktadır. TSMA. D.1056, y. 13a, 15 L 1186-9 Ocak 1773

⁹⁵³ Silahdar Ağa tarafından Darüssaade Ağası marifetiyle 101 çil akçe teslim edilmiştir. TSMA. D.1073, y.6b20 B 1143-29 Ocak 1731

⁹⁵⁴ 1767-1775 yılları arasına ait silahdarın sorumluluğundaki hazinenin gelir ve giderlerine ait defter konuyla ilgili detaylı bilgiler sunmaktadır. TSMA. D.58, 23 Ramazan 1181-29 Zilhicce 1181-12 Şubat 1768- 17 Mayıs 1768; TSMA. D.65, 8 Z 1184-29 Ra 1190-25 Mart 1771-18 Mayıs 1776

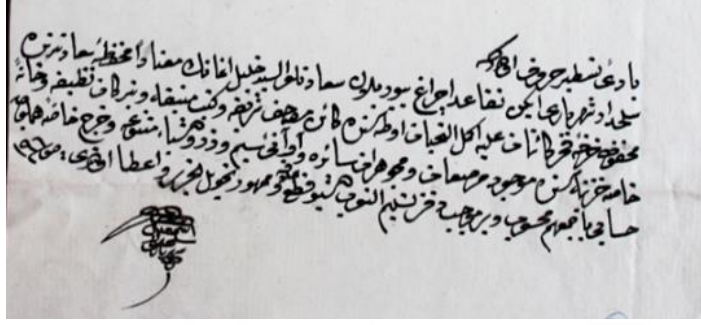
⁹⁵⁵ Ahışkalı İbrahim Bey, 1171 tarihinde azledilmiş sonra vezir olmuştur. Anonim, **Enderûn Tarihi**, s.40-46

⁹⁵⁶ **Hâkim Efendi Tarihi**, s. 523

⁹⁵⁷ Şöyleki "Çelebi Yusuf Paşazade Silahdar İbrahim Bey silahdarlıktan ihraç edilerek ilk olarak Ahışhalı olduğu için orada ikamet etmesi ferman edilmiştir. Ardından 2-11 Aralık 1758 tarihinde oradan da ayrılarak İznikmid'de oturması emredilmiştir. **Hâkim Efendi Tarihi**, s.705; Babasının veya Saray'daki ağaların araya girmesiyle affedilmiş olmalıdır ki sonradan vezirlik verildiği görülmektedir. Ahışkalı İbrahim Bey, 1171 tarihinde azledilmiş, sonra vezir olmuştur. Anonim, **Enderûn Tarihi**, s.40-46

⁹⁵⁸ 1711'e gelindiğinde Veziriazam Mehmed Paşa'ya, Çuhadar Yusuf Ağa'ya, Tatar Hanı'na, Harc-ı Hassa Hazinesi'nden padişahın ihsan ettiği bazı eşyaları Silahdar Ağanın verdiği dair kayıtlar için bkz. TSMA. D.17. y.3 a; TSMA. D.17.y.5a

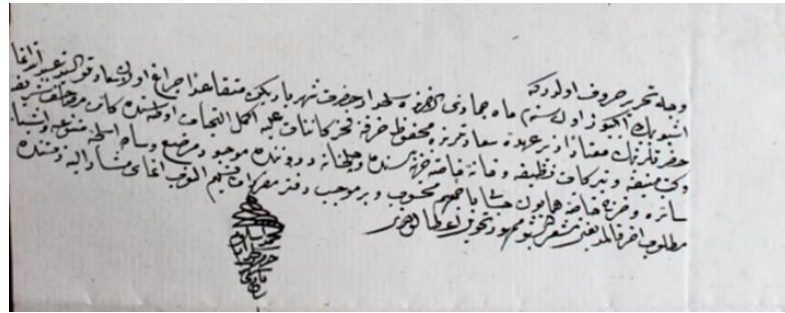
altın eşyalar ile Harc-ı Hassa hesabını kontrol ederek defteriyle teslim etmiş, yerine silahdar olan Hafız İsmail Ağa bu zimmeti aldığına ilişkin tahvili imzalayıp arkasını mühürlemiştir.⁹⁵⁹ (Resim-81)

Resim-81

Silahdar Seyyid Halil Ağa'nın çıkarken zimmetinde bulunanların teslim alındığına dair Silahdar İsmail Ağa tarafından imzalanan tahvil,
TSMA. E. 2515/1-533/33, 1196-1782

Silahdarlar Has Oda Hazinesi ve bir dönem için Harc-ı Hassa'ya baktıkları gibi, Çilhane Hazinesi'nde de yetki sahibidir. 1796 tarihinde Silahdar Seyyid Abdullah Ağa'nın emekli edilerek saraydan çıkarken zimmetinde bulunan Hırka-i Saadet Odası'ndaki Mushaflar, kitaplar ve teberrukat ile Has Oda Hazinesi'nde ve Çilhane'de mevcut murassa ve sade çeşitli silah ve eşyalar ve Harc-ı Hassa Hesabını defter mucebince kontrol edilerek yeni Silahdar Mehmed İslam Ağa'ya teslim etmiştir. Mehmed İslam Ağa teslim aldığı zimmete ilişkin tahvili imzalayarak mühürlemiştir. (Resim-82)⁹⁶⁰

Resim-82

Göreve gelen Silahdar Mehmed İslam Ağa'nın Silahdar Seyyid Abdullah Ağa'nın Zimmetleri Teslim Aldığına Dair Tahvil
TSMA. E. 3081/1-569/55

⁹⁵⁹ TSMA. E. 2515/1-533/33, (29) S 1196-13 Şubat 1782

⁹⁶⁰ Silahdar Seyyid Abdullah Ağa çıkarken zimmetinde bulunları sayarak teslim aldığına ilişkin Silahdar Mehmed İslam Ağa imzalı tahvil için bkz. TSMA. E. 3081/1-569/55

Silahdarlar padişahın halka yaptığı ihsanların dağıtımında da görev almaktadır. Mesela, 1720’de yapılan sur-ı hümâyûnda,⁹⁶¹ yangın sebebiyle fakirlere yapılan ihsanlar,⁹⁶² Yalı Köşkü’ne, Eski Saray’a, Bahariye, Gülhane’ye,⁹⁶³ Davutpaşa’ya⁹⁶⁴ Alibeyköyü’ne Üsküdar Mehmed Paşa Köşkü’ne düzenlenen binişlerde⁹⁶⁵ veya toplantılara bilgi getiren görevlilere padişahın ihsanları⁹⁶⁶ silahdar vasıtasıyla ulaştırılmaktadır.

5.1.4.4.Silahdarın Teşrifat ve Protokolle İlgili Vazifeleri

XVII. yüzyıldan itibaren silahdar ağanın merasimlerde padişahın kılıcını taşımak dışında işler yapmaya başladığı görülür.⁹⁶⁷ Mesela, Macar Kralı Tökeli İmre ve Dubrovnik Elçilerinin kabulü merasiminde padişahın taltif etmek istediği sadrazamın sarığına murassa sorguç takmış,⁹⁶⁸ 5 Temmuz 1684’de ikinci kez hanlık verilmesi üzerine yapılan merasimde mücevher hançer ile murassa şemşiri Selim Giray’ın beline kuşatmıştır.⁹⁶⁹ Sultan II. Mustafa’nın Şehzadesi Abdülhamid’in bed-i besmele merasiminde, padişah huzurunda hilat ve kürk giydirme vazifesi silahdar

⁹⁶¹ Sur-ı hümâyûn alayının önünde Has Ahır halifesi, rikab solakları, arkalarında darüssaade ağası, kapı ağası ve Has Odalılar ile iç oğlanları, bunların gerisinde ise mehter takımı yer almıştır. **Nusretname**, s.923

⁹⁶² Yangın sebebiyle fakirlere ihsan edilen 1.659 kuruşun dağıtımı TSMA. D.17. y.16b, 27 § 1160-3 Eylül 1747; Gülhane ve İncili Köşk’e düzenlenen binişlerde gürleşen pehlivanlara, duacılara yaptığı dağıtım, TSMA. D.17. y. 20a-b; Sadrazam cündileri cirid oynadığından ciridcilere yapılan ihsanlar, TSMA. D. 17. Y. 30a, (29) L 1161-22 Ekim 1748;

⁹⁶³ TSMA. D.17. y.18a,

⁹⁶⁴ TSMA. D. 17. y. 18b

⁹⁶⁵ TSMA. D.17.y. 24a, 25a, 1 Ca 1161-29 Mayıs 1748

⁹⁶⁶ Taş Köşk’te meşveret yapılırken İstanbul ahvali hakkında bilgi getiren bostancıbaşı kuşçusuna, yeniçeri ağası karakulağına yapılan ihsanlar için bkz.TSMA. D. 17. Y. 27a, 6.B.1161

⁹⁶⁷ 11 Ekim 1664 tarihinde Valide Sultan’ın Bağçekapı’da yaptırmış olduğu camiinin açılışına, Has Oda’da Musahib Mustafa Ağa ile Silahdar Hüseyin Ağa’ya katılmış, her ikisine de birer samur kürk ihsan edilmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ’yinâmesi**, s. 214

⁹⁶⁸ Mezkûr heyet, sadrazam ile birlikte otağ-ı hümâyûn kapısında atlarından inerek iskemle üzerine oturup kahve içtikten sonra, silahdar ağa otağ-ı hümâyûndan çıkıp, heyeti huzura davet etmiştir. Bkz.Vekayi’name (Vekayi-i Bec), (Metin ve Degerlendirmesi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Mehtap Yılmaz, Dan. Yrd. Doç. Dr. Erhan Afyoncu, İstanbul 2006, s.40

⁹⁶⁹ Merasim sonunda hanın koltuğuna girerek, zुकak perdesi kapısına kadar eşlik etmiştir. **Zübde-i Vekayiât**, s.175-176

tarafından yapılmıştır.⁹⁷⁰ Avrupalı kralların taç giyme merasiminin muadili olan Osmanlı padişahlarının tahta geçiş törenlerinden biri olan Kılıç Kuşanma merasiminde silahdar yol boyunca padişahın kılıcını taşırken ihsanlarını da dağıtmakla vazifeledir.⁹⁷¹

Silahdar, sadrazamı taltif için orduya, mevacib dağıtımını sonrası sadarete ve görev tevcihi için padişahın hatt-ı hümayyununu ve hediyeleri götürmekle de vazifelendirilmektedir. Sadrazam konağına gittiğinde merasim yapılması kanundur. Silahdar Hasan Ağa, Belgrad'da bulunan Siyavuş Paşa'ya 1687'de sancak-ı şerif ve mühr-i hümayûnu götürdüğünde yapılan merasim örnek olarak zikr edilebilir: Sadrazama silahdarın ordunun bulunduğu mekâna yaklaştığı haberi geldiğinde ordu ayanı ve ocak zabitleri karşılamaya gönderilmiş, alayla otağa götürülmüştür. Silahdarın, padişahın gönderdiği Sancak-ı Şerif ve mühr-i hümayûnu teslim etmesi üzerine, kürklü ve kürksüz olmak üzere iki hilat giydirilmiş, murassa kılıç kuşatılmıştır. Sarığına murassa iki sorguç takılmasının ardından hatt-ı hümayyun yüksek sesle okunmuştur.⁹⁷² Silahdarın Yeniçeri ocaklarına kısteyn mevacibi dağıtıldıktan sonra, maiyetiyle birlikte sadrazam konağına hatt-ı hümayyun, kürk ve murassa hançer götürmesi ve kendisine merasim yapılması da kanundur.⁹⁷³ Silahdar

⁹⁷⁰ Padişahın taltif etmek istediği erkâna kürk giydirme vazifesinin bu olay sonrasında da Has Odabaşı tarafından yerine getirilmeye devam etmesi bu durumun istisnai olduğunu gösterir. **Nusretnâme**, s.517

⁹⁷¹ Sultan III. Osman'ın kılıç kuşanma merasimine karadan gidilip denizden dönülürken padişahın yanındadır ve ihsanlarını dağıtmıştır. T SMA. D. 1007, y.109b, 4 Rebiyulevvel 1168-19 Aralık 1754; Sultan III. Selim'in kılıç kuşanma merasimindeki Silahdar'ın vazifeleri için bkz. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 240; Sultan IV. Mustafa'nın kılıç kuşanma merasiminde de Silahdar Ağa Hz. Peygamber'in kılıcının Eyüb Sultan Türbesi'ne götürülmesi, şeyhülislam dualarla padişaha kılıç kuşatırken yardım etme vazifelerini icra etmiştir. BOA. A.357., y.20b-21a

⁹⁷² **Zübde-i Vekayiât**, s.242; Yaklaşık dört yıl sonra Saatçi Mehmed Ağa, 27 Haziran 1670 Perşembe günü, Sadrazam ve Serdarıekrem Ahmed Paşa'ya, seraser kaplı samur kürk, hilat, bir kabza murassa kılıç ve hatt-ı hümayyun götürmek üzere görevlendirilmiştir. 8 Safer 1081 tarihinde olmasıyla ilgili bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'inâmesi**, s.341

⁹⁷³ Çeşmi-zâde Mustafa Reşid, **Çeşmi-zâde Tarihi**, Haz. Dr. Bekir Kütükoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 754, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1959, s. 73; Silahdar ağa ve maiyeti sadrazam konağına alayla gittiğinde istikbal ediliyor. Sadrazam sarayının divanhanesinde hatt-ı hümayyun okunduktan sonra, silahdar padişahın gönderdiği kürkü giydirip, hançeri kuşattıktan sonra, kahve, buhur ve tatlı ikram edilir, silahdar ağaya samur kürk, donanmış at ve atıyyeler, beraberinde gelenlerin konumuna göre hilat ve atıyyeler ihsan edilerek yine merasim ile sadarettin uğurlanmaktadır. **Hâkim Efendi Tarihi**, s. 403; Defterlerde silahdar ağanın maiyetinde kimlerin olduğu, kime ne miktar atıyye ve hediyeler verildiğine ilişkin bilgiler de yer almaktadır. T SMA. E. 705-297/42-3 Ş 1214-31 Aralık 1799

ağalar sadarete getirilecek olan veziri mühr-i hümayûnu almak üzere saraya davet etmekle de görevlendirilmektedir.⁹⁷⁴

5.1.4.5.Silahdarın Kutsal Emanetlerle İlgili Vazifeleri

Silahdarın kutsal emanetlerdeki vazifelerinin, has odabaşı ve dülbend ağası gibi birinci derece sorumluluk ve hizmetten ziyade, sarayın en yetkili amiri olarak birinci derecede koruyucu kollayıcı olmak ve hazineden sorumlu olması hasebiyle padişahın ihsanlarını dağıtmaktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Silahdar ağasının Hırka-i Saadet ve kutsal emanetlerle ilgili vazifelerine ait örneklerle ilk olarak XVII. yüzyılda rastlanmaktadır. Mesela, 19 Temmuz 1659 tarihinde göç-i hümayûn ile Edirne'ye gidilirken Hırka-i Saadet de götürülmüş, yolda verilen molalarda silahdarın kaldığı odanın penceresine bitişik yüksek bir sofanın köşesine kürsü üzerine yerleştirilmiştir.⁹⁷⁵ Silahdar, Hırka-i Saadet'in Has Oda'da ve Harem'de ziyarete açılması merasimini takip etmekte ve burada görev yapan saray ağaları ve dışarıdan gelen hocalara padişahın ihsanlarını dağıtmaktadır. Örneğin 1773'de Hırka-i Saadet ziyareti merasimde görev yapan has odabaşı, dülbent gulamı, miftah gulamı, hırka-i şerif nöbetçi ağaları, şilte bekçisi ağalarına 346 kuruşun dağıtımını yapmıştır.⁹⁷⁶ Hırka-i Şerif'de mevlid okunduğunda padişahın ihsanlarının dağıtımını,⁹⁷⁷ Hırka-i Şerif'de vaaz ve dua eden Amasyalı Şeyh Efendi ile Sultan Bayezid Şeyhi'ne⁹⁷⁸ Bostancılar Şeyhi Emir Efendi'ye,⁹⁷⁹ Ebu Eyyüb el-Ensari Şeyhi Kıbrısî Abdullah Efendi'ye⁹⁸⁰ bahşişleri teslim eden silahdar, ziyarete gelen devlet ricalinin verdiği bahşişlerin Has Oda ve Enderûnlulara dağıtımını da takip etmektedir.⁹⁸¹ Sonraki yüzyıllarda da Has

⁹⁷⁴ Sadareti tensip olan vezir ehemmiyetli değil ise Çuhadar, rikabdar veya bostancıbaşılarından biri marifetiyle davet edilirdi Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, s. 223; Sadrazam Mustafa Paşa 13 Ocak 1757'de görevden alınıp yerine Halep Valisi Ragıb Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasına karar verilince silahdar ağa hatt-ı hümayun götürmekle vazifelendiriliyor. **Hâkim Efendi Tarihi** s. 416-418

⁹⁷⁵ Her gece mutad-ı kadim üzerine Has Odalı ağalardan nöbetçi olanlar od ve anber ile kokulandırıp, yakınında beklemeye devam etmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 138

⁹⁷⁶ Toplamda 346 kuruş dağıtılmıştır. T.SMA. D.1073,y.110a

⁹⁷⁷ T.SMA. D.17. y. 23a, 13 Rebiyülevvel 1661

⁹⁷⁸ 100'er kuruş bahşiş verilmiştir. T.SMA. D. 1073, y. 72a, 29 B 1145-15 Ocak 1773

⁹⁷⁹ 100 kuruş bahşiş verilmiştir. T.SMA. D.1073, y.72a, 6 Ş 1145-22 Ocak 1733

⁹⁸⁰ T.SMA. D.1073, y.73a, 9 Ş 1145-25 Ocak 1733

⁹⁸¹ 15 Ramazan 1828'de Hırka-i Saadet ziyareti sonrasında devlet adamları kendilerine yol boyunca nezaret eden Enderûn ağalarına bahşiş vermek istediklerini bildirince, silahdar ağa toplu olarak saraya göndermelerini bildirmiştir. Sadrazam ile devlet adamları toplam 50.000 kuruş gönderince, üç odada

Oda Hazinesi'nde bulunan, Hz. Peygamber'in ayak kalıbı, Sancak-ı Şerif, Hz. İbrahim'in mermer kazanı, padişahın emriyle yenilenen Hırka-i Şerif Odası perdelerinin eskileri gibi kutsal emanet ve teberrükata da silahdarın bakmaya devam ettiği takip edilmektedir.⁹⁸²

5.1.4.6. Silahdarın Saray ve Enderûnla İlgili Vazifeleri

Silahdar Ağa XVII. yüzyıl ortalarından itibaren sadece Has Oda'nın değil, Enderûn'da eğitim gören içoğlanların okuyup yazmaları, iffetli davranışlar göstererek yaşamlarını sürdürmeleri ve terbiyelerinden de mesuldür.⁹⁸³ Enderûn'daki ağaların terfi yoluyla bir koğuştan diğerine geçmesi de onun arzıyla olmaya başlamıştır. Abdurrahman Abdi Paşa 1650 yılı Kurban Bayramı'nda Silahdar Mehmed Ağa'nın arzıyla Büyük Oda'dan Seferli Koğuşu'na geçmiştir.⁹⁸⁴ Silahdar Enderûn içindeki terfiler kadar, görevlendirmeler ve saray dışına çıkmalarda da söz sahibidir.

Sultan III. Selim (1789-1807) tahta çıkmasının ardından silahdar olan ilk ağaya hitaben yazdığı Resim.-83'de yer alan hatt-ı hümayunda; Enderûn'da, has oda arz ağaları ve neferleri, hazine, kiler ve seferli kethudaları ve neferleri, babüssaade ağası, zabitleri ile diğer ocakların ve neferlerinin idaresinin kendisine tevdi edildiğini, zapt u raptına dikkat etmesi gerektiğini bildirmektedir.⁹⁸⁵ III. Selim tahta çıkar çıkmaz göreve gelen ilk silahdarına böyle bir hatt-ı hümayun kaleme aldığına göre bu vazifelerin erken bir önceki padişah döneminde de olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Ancak, III. Selim'den daha önceki bir tarihe ait silahdarların göreve geldiklerinde yazılan hatt-ı hümayunlarından örneklere rastlanmamıştır.

koğuş ağası olanlara taksim etmiş, Başyazıcı Sadık Efendi 'nin hesabıyla kişi başı 255'er kuruş ödenmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.467

⁹⁸² TSMA. D.893, 1 N 1278-2 Mart 1862

⁹⁸³ Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, s. 223,

⁹⁸⁴ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 33

⁹⁸⁵ TSMA. E. 729/296-808/25

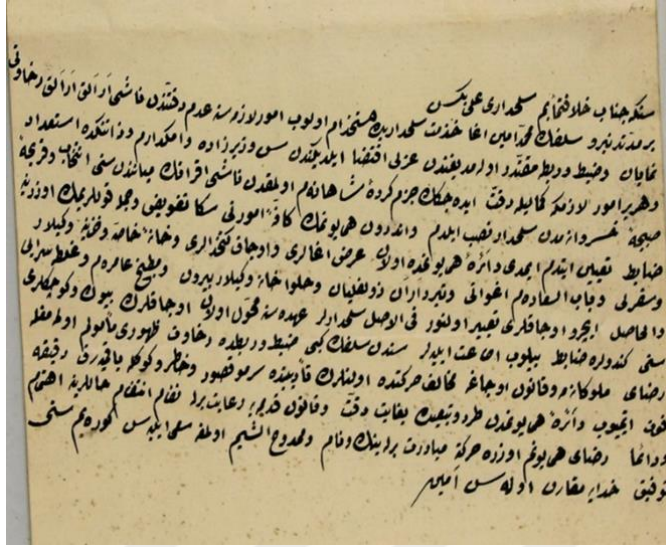
Resim-83

Sultan III. Selim'in Silahdara Yazdığı Hatt-ı Hümayunu,
TSM.A.E.729/296-808/25

Silahdar, Enderûn ağalarının kabahatlerini de çok ciddi surette cezalandırmaktadır. Örneğin, Hazine Kethüdası Kaftancısı Abdullah Bey'in saraya işret getirdiğiyle ilgili söylentiyi duyar duymaz, koğuş içinde falakaya yatırtmış, akşamüstü hastahaneye gönderdikten sonra derhal saraydan çıkarttırmıştır.⁹⁸⁶ Ayrıca yaşlılık ve sağlık sebepleriyle görevlerini yerine getiremeyecek durumda olanların çıkma taleplerini kabul etmektedir.⁹⁸⁷ Silahdarın yetkileri Sultan II. Mahmud döneminde biraz daha arttırılmıştır.

⁹⁸⁶ A.e., s.360-361; Silahdar Ağa Lalası olan Has Odalı Kuru Hasan Efendi'yi de kızdığı için önce lalalığından azletmiş ardından saraydan çıkarttırmıştır. A.e., s.439

⁹⁸⁷ Silahdarın çıkmalardaki rolüne örneklerle devam edecek olursak; Has Odalı ağalardan Kodoş-zade Hafız Mustafa Ağa, ata inip binmede zahmet çektiğinden çerağlık istediğini bildirmesi üzerine bu talebi münasip görünce uygun bir gelire çıkarılmıştır. A.e., s.109

Resim-84

Sultan II. Mahmud'un Silahdar Ali Bey'e Yazdığı Hatt-ı Hümâyun,
TSMA. E. 1525-449/16

Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) yeni silahdar Vezirzade Ali Bey'e görev tevcihi için yazdığı hatt-ı hümayununda: Silahdar ağanın, tüm ocakların amirlerinin de üstünde olduğunu, arz ağaları, ocak kethüdaları, Has Oda, Kiler, Seferli ve Darüssaade Ağavâtı, Teberdaran-ı Zülüfliyan, Helvahane, Kiler, Birûn, Matbah-ı Âmire, Galata Sarayı içeri ocakları, teberderan ocaklarının büyük ve küçük zabitlerinin kendisine itaat edeceklerini, görevlileri zapt u rapt altında tutması gerektiğini, ocak kanunlarına muhalif edenlerin tedip edileceğini, kanun-ı kadime riayet nizam ve intizama ihtimam göstermesi ve daima padişahın rızası üzerine harekette bulunması gerektiğini bildirmektedir. (Resim-84)⁹⁸⁸ Hatt-ı hümayunlarla vazifeye gelirken her türlü yetkiyle donandığını gördüğümüz silahdar ağa, Enderûn için yapılan yemeklerin kalitesi ve sunumuyla ilgili önemli kararları da vermektedir. Örneğin, Enderûn koğuşlarında meşin sofralar üzerinde yemeklerin, bakır tepsilerde sunulmasıyla ilgili kararı silahdar ağa vermiştir.⁹⁸⁹

⁹⁸⁸ TSMA. E. 1525-449/16,(29) N 1226-17 Ekim 1811; Darphane nezareti, matbah ve şehremanetleri, hekim başılık, müneccim başılık, özengi ağaları tabir olunan büyük ve küçük mirahurluk, mirâlemlik, bostancı başılık, başkâpıcı başılık, kapıcılar kethüdalığı, şikâr ağaları tabir olunan çakırcı başılık, şahici başılık, İstanbul ağalığı, anbar emaneti, masraf kitabeti, vekilharçlık, açıcıbaşıklık, kuşçubaşıklık, zülüflü baltacılar kethüdalığı, kozbekçi başılık, karakulaklık, peykbaşıklık ve diğer görevliler silahdar ağanın maiyet memurları kabul edilmektedir. bkz. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, s. 223

⁹⁸⁹ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.281

5.1.4.7.Silahdarın Sarayın İnşa Faaliyetlerindeki Vazifeleri

Sarayın amiri konumuna gelen silahdar saray içinde yapılan inşa faaliyetlerini takip ederek, gerekli ödemeleri yapmaktadır. Mesela, 1731’de Sofa-i Hümâyün’da yeniden yapılan Sofa Camii’nin⁹⁹⁰ ve 1732’de Sünnet Odası’nda yapılan tamiratların masraflarını ödediği görülmektedir.⁹⁹¹ Silahdar bunların dışında köşk ve kasırların tefrişinde kullanılacak eşyaların yapımını⁹⁹² ve saray mimarisıyla ilgili onarım işlerini takip etmeye sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir. Ancak, silahdarın yetkisi Topkapı Sarayı ile sınırlı olmayıp, Eski Saray’da yapılan onarımlarda da yetki sahibidir.⁹⁹³

5.1.4.8.Silahdarın Saray Eğlencelerindeki Vazifeleri

Sarayın büyük ağalarının her hafta Çarşamba akşamları bir araya gelerek saz ve söz ile eğlenmeleri eski bir gelenek olarak yüzyıllar boyunca devam ettirilmiştir.⁹⁹⁴ Kimi zaman bu eğlencelere padişah da davet edilmektedir. Soğuk kış gecelerinde veya gündüzleri sadrazamın ve sarayın önemli ağalarının sarayda helva eğlenceleri düzenlediği örneklere rastlanmakla birlikte, her kış silahdar ağanın padişaha helva ziyafeti vermesi kadim bir gelenektir. Helva sohbetlerinde silahdar tarafından davet edilen şarkı-hanlar, hoş sohbet kişilerle sabahtan ikindiye kadar neşeli şarkılar söylenerek eğlenilmekte, akşama yakın helva ve yemek ikram edilmekte, ardından kimi zaman farklı bir mekâna geçilerek hanendelerle eğlenmeye devam

⁹⁹⁰ Mimar Ağa tarafından hazırlanan masraf defteri mucebince 5.000 kuruş ödenmiştir. Bkz. TSMA. D.1073, y.2a, (29) § 1143-Mart 1731

⁹⁹¹ TSMA. D.1073, y.8a; Sofa-i hümâyunda gül ve lale bahçelerini düzenleyen mimar ağaya 730 kuruş, TSMA. D.1073, y.54b, 16 Za 1144-11 Mayıs 1732; Sofa-i hümâyundaki kameriyelerin tamirâtı ve boyalarının yenilenmesi, büyük havuzun derzlerinin yenilenmesi işlerini yapan nakkaş ve amelelede verilecek yevmiyelerin defterini sunan mimar ağaya 327 kuruş ödenmiştir. TSMA. D. 1073, y.84a, (29) Rebiyülevvel 1146-9 Eylül 1733

⁹⁹² 9 Eylül 1733; Silahdar Sofa-i Hümâyunda yeniden yaptırılan kasa koymak için, dört rugani çekmecenin altın varak işçiliğine defter mucebince tezhîp ücreti olarak 183 kuruş 20 akçe ödemiştir. TSMA. D.1073, y.52b, (29) § 1144-26 Şubat 1732; Revan Köşkü için yeniden yaptırılan kütüphane masrafi olarak 355 kuruş ödeme yapmıştır. TSMA. D.1073, y.96b

⁹⁹³ Eski Saray’da Harem, cami, mutfak ve helvahane tamirâtı için gerekli paranın Mısır Hazinesi’nden ödenmesiyle ilgili keşif defteri için bkz. TSMA. E.105/19-23-47/27, 12.Safer 1230-24 Ocak 1815

⁹⁹⁴ Bobovius’un saray planında Seferli Koğuşunun önünde 16 numaralı mekânda, Has Oda arz ağaları ile Babüssaade Arz ağalarının eğlendikleri yer olarak gösterilmiştir. **Topkapı Sarayı’nda Yaşam**, s.31

edilmektedir.⁹⁹⁵ Helva gecelerinde padişahın tercihinine göre, tavşan seyri veya karagöz oyunu izlenmektedir. Örneğin 23 Şubat 1803'de, silahdar ağanın helva gecesi olduğundan, mutad olduğu üzere gizlice tavşanlar seyredilmiş ve helva sohbeti yapılmıştır.⁹⁹⁶ Kar yağdığından tüm koğuşların katılımıyla kar eğlencesi adı verilen kartopu oyunu organize edilirken,⁹⁹⁷ padişahın talebi üzerine muhtelif zamanlarda cirid, güreş ve tomak oyunları da silahdar tarafından düzenlenmektedir. Kurban ve Ramazan Bayramları arifesinde Arife Divanı'ndan sonra padişahların Silahdar Ağa Mekânına giderek burada mehter dinlediği, ağaların tomak oynadığı kimi zaman cirid gösterileri yapıldığı bilinmektedir. Padişaha yemek ikramından, oyuncu ağaların seçimi ve bahşiş dağıtımına kadar tüm organizasyon silahdar tarafından yapılmaktadır. Kurban Bayramı Arifesinde yapılan eğlencelerde akşam yemeğini de burada yediği görülmektedir. Mesela, Sultan III. Selim, 1804⁹⁹⁸ ve 1805 yıllarındaki Ramazan ve Kurban Bayramlarında Arife Divanı'ndan sonra Silahdar Ağa Mahalline geçerek burada eğlenmiştir.⁹⁹⁹

5.1.6. Silahdar Ağanın Maiyeti

Gece gündüz, sarayda, avda, göçte, seferde padişahın yanında görev yapan ve padişahı temsil etme vazifesi olan silahdarların kıyafetleri, aksesuarları, zimmetleri, mutfakları, daireleri vb. şahsen takip etmeleri gereken işlere yardımcı olacak ciddi bir maiyete ihtiyacı bulunmaktadır. Her ne kadar görevlerinin daha az olduğu XVI.

⁹⁹⁵ Sultan III. Selim'in helva eğlencesi için bkz. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 203

⁹⁹⁶ 16 Şubat 1803'deki eğlence için bkz. **A.e.**, s.115; Sultan IV. Mustafa, 1 Mart 1808'de mutad olduğu üzere silahdarın helva eğlencesi davetini kabul etmiş; silahdar yedi kıbtıyan şarkı-han, hoş sohbet çavuşları davet ettiği mecliste, sabahtan ikindiye kadar çeşitli şarkılar söylenerek eğlenilmiş, akşama yakın helva ve çeşitli yemekler ikram edilmiştir. Eğlence hanendelerle saat ikiye kadar devam etmiş, padişah daha sonra Harem'e gitmiştir. Ayrıca, Gurre Muharrem 1223 tarihinde Silahdar Ağa'nın Helva eğlencesi için bkz; **A.e.**, s.203

⁹⁹⁷ 6 Muharrem 1223 tarihli kar eğlencesi için bkz. **A.e.**, s. 208

⁹⁹⁸ 13 Ocak 1804 ve 21 Mart 1804 Ramazan ve Kurban bayramlarında yapılan eğlenceler için bkz. Beyhan, **A.e.**, s. 137, 141

⁹⁹⁹ 22 Aralık 1805'de Silahdar Ağa mahallindeki eğlenceden sonra Sünnet Odası'na geçip tıraş olmuş, Sofa-i Hümâyün'da havuz tahtında iftar yemeğini yemiştir. Bu defa mehteri Mermerlikte çaldırıp ardından Harem-i hümâyuna geçmiştir. **A.e.**, s. 186; 28 Şubat 1806 tarihli Kurban Bayramı Arifesi Cuma gününe rastladığından önce alayla Ayasofya Camiinde Cuma namazı kılınmış, ikinci vakti Hırka-i Saadet ziyareti icra edilip, arife divanı merasimini başlatan padişah, Silahdar Ağa Mahalli'ne geçip, tomak oyunu izleyip para dağıtıp yemek yedikten sonra, Mustafa Paşa Kasrı'na geçip mehter dinleyip, çengileri izleyerek eğleniyor. Beyhan, **A.e.**, s. 191

yüzyılda maiyeti olup olmadığını tespit etmek mümkün olamamışsa da, XVII. yüzyıl ortalarından itibaren maiyetinin oluştuğu gözlemlenmektedir. Bu tarihlerde de bir lalası, kaftancısı, kilercisi, baltacısı, yedekçisi, heybecisi, çakırsalanı ve sakası ve hademeleri bulunmaktadır¹⁰⁰⁰. Çalışmamız sırasında silahdarın maiyetiyle ilgili Hafız Hızır İlyas Ağa'da bazı bilgiler bulunuyorsa da, maiyetinin tespiti Teşrifat Defterleri sayesinde olmuştur. Şöyleki, Sadarete padişahın gönderdiği hatt-ı hümayunu ve hediyeleri götürmek üzere giden silahdar ağaya ve kendisine eşlik eden maiyetine sadrazam tarafından verilen hediyeler bu defterlere kaydedilmiştir.¹⁰⁰¹ Silahdar ağa, sadrazama giderken kendisine, baş lala, kaftani ağa, başçakırsalan ağa, baş taberdar, baş külahi ağa, yedekçibaşı ağa, başçuhadar ağa, kapı çuhadarı ve hademelerinin eşlik ettiği görülmektedir.¹⁰⁰² Silahdar ağanın maiyeti sadrazama teşrifat götürmekle vazifelendirilen has odabaşı, hazine kethüdası veya kiler kethüdası gibi diğer üst düzey saray ağalarına da refaket etmektedirler.¹⁰⁰³ Silahdar hademelerinin sayısı 28'e kadar çıkabilmektedir.¹⁰⁰⁴

Silahdar Ağa Dairesinde ikamet eden maiyet ağaları, Has Oda, Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarından uygun görülenler arasından seçilmektedir. Silahdara XIX. yüzyıl başlarından itibaren Has Oda'dan beş lala¹⁰⁰⁵ tayin edilmektedir. Hazine ile ilgili kayıtları tutmak ile görevlendirilecek kaftancısı,¹⁰⁰⁶ Hazine Koğuşu'nun

¹⁰⁰⁰ BOA. Sadaret A).d.453, y.21, 30 Ocak 1815

¹⁰⁰¹ BOA. Sadarat A).d. 453, y.52a

¹⁰⁰² BOA. Sadaret A).d.453, y.21, 1815; y. 52a, 1816; 83b, 1817 tarihlerinde de aynı ekiyle gitmiştir. Sarayın üst düzey ağaları padişah huzurunda kürk veya hilat giyerek göreve başlarken, daha alt düzeydeki vazifelilerin sadrazam konağında hilat giydikleri görülmektedir. Örneğin; Kiler ağalığına atanacak görevli sadaret kaymakamı huzurunda çitare destar giyerek göreve başlamaktadır. Silahdar, kiler ağalığına atanacak ağa ile birlikte bu merasim için sadarete gittiğinde kendisine kapı Çuhadarı eşlik etmektedir. BOA. Sadaret. A) 357, y.22a, 22 Ra 1222-30 Mayıs 1807

¹⁰⁰³ 10 Nisan 1817'de mevacic dağıtıldıktan sonra sadrazama kiler kethüdası teşrifat götürürken heyette Silahdar Ağa Kapı Çuhadarı da yer almıştır Silahdar ağa kapı Çuhadarına, silahdar ağaya eşlik ettiğinde olduğu gibi bir hilat ve 100 akçe hediye edilmiştir. BOA. Sadaret A).d.453, y.76a: 4 Aralık 1817 tarihinde Seferli Kethüdası sadrazama teşrifat götürdüğünde maiyetinde silahdar ağa kapı Çuhadarı da yer almaktadır. BOA. Sadaret A).d.453, y.101b; 3 Nisan 1817 tarihinde Hazinebaşısı teşrifat götürdüğünde de silahdar ağa kapı Çuhadarı heyet içinde yer almaktadır. BOA. Sadaret A).d.453, y.112b; 21 Mart 1819'da rikabdar ağa sadrazama teşrifat götürdüğünde silahdar ağa kapı Çuhadarı heyette yer almıştır. BOA. Sadaret A).d.453, y. 146b

¹⁰⁰⁴ BOA. Sadaret A).d.453, y.21, 30 Ocak 1815

¹⁰⁰⁵ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.154

¹⁰⁰⁶ Silahdar ağa kaftancısı, silahdarın sorumlu olduğu hazinelerle ilgili kayıtları tutmakla vazifelidir. Pakalın, "Silahdar", **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.III., s.

okuryazar olanlarından seçiliyor olmalıdır. Ayrıca genel olarak yaptığı vazifelerle ilgili haberleşme, hediye gönderme vb. işlemlerle birlikte, dairesinin işleyişi, kıyafetlerinin temizliği, kişisel hizmetleri, eşyalarının taşınması vb. işlemler için; Kiler Koğuşu'ndan bir kilerci ve istediği koğuştan bir tütüncü, biri başçakırsalan olmak üzere yedi çakırsalan, kilercibaşı başbaltacısıyla beraber üç zülüflü baltacı, yedekçi, heybeci, tütüncü ve sakadan oluşan yirmi kişiden fazla maiyeti bulunmaktaydı.¹⁰⁰⁷

Silahdar maiyetini oluştururken Enderûn'un kaideleri usulünce seçim yapmaktadır. Hangi göreve hangi koğuştan ağanın seçileceği kurallara bağlıdır. Silahdar kimi zaman bu kurallara riayet etmiyorsa da,¹⁰⁰⁸ Hazine, Seferli ve Kilerli koğuşlarından seçtikleri ağaların görev değişikliklerini padişahın onaylaması gerekmektedir.¹⁰⁰⁹ Silahdar ağanın maiyetindeki görevlilerin bir kısmı çuhadar ve rikabdarlık görevinde iken maiyetinde görev yapan kişilerden oluşmaktadır. Silahdar olduğunda kimi zaman maiyetindeki bu görevliler de terfi etmektedir.¹⁰¹⁰ Silahdar Ağanın maiyetinde görev yapmak Has Oda'ya geçmeyi kolaylaştırdığından, diğer koğuş ağaları bu görevlerde bulunmayı istemektedir.¹⁰¹¹ Silahdarlar maiyetlerinde görev yapan ağaların yetersiz olduğuna karar verirse azletme, tüm daire halkını değiştirme hakkına da sahiptir. 1826'da ateşli bir hastalığa yakalanan Silahdar Ali Bey, rahatsızlığı sebebiyle bir süre istirahat ettiğinde daire halkından hiç kimsenin geçmiş olsun diyerek hatırını sormamalarına alınarak, "*Böyle zihinleri sakim ve reyleri akim kimseler odalarına gitseler*" demesi üzerine hepsi azledilmiştir. Darüssaade Ağası Abdullah Ağa, araya girerek silahdarı maiyetindeki ağaları affetmek üzere ikna etmeye çalışsa da kabul ettirememiş, silahdar Has Oda'dan seçtiği lalalarından başlayarak tüm daire halkını odalarına gönderip, maiyetini tekrar düzenlemiştir.¹⁰¹² Silahdarın

¹⁰⁰⁷ **Tarih-i Enderûn**, c. I, s. 212; Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 347; **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 172

¹⁰⁰⁸ Silahdarın maiyetinde olan tütüncüsü Seferlili Yahya Bey'in vefat etmesi üzerine, Enderûn kanununda yine Seferli koğuşundan bir ağanın seçilmesi gerekirken, silahdar bu kanuna iltifat etmeyip, Hazine Kethüdası'nın Tütüncüsü Ata Bey'i seçmiştir. **A.e.**, s. 350

¹⁰⁰⁹ Şehzade hocalarından Çuhadar İbrahim Ağa'nın Silahdar Ağalığa seçildiğinde maiyetinin tamamının değiştirilmesine müsaade edilmemesiyle ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.153

¹⁰¹⁰ **A.e. s.153**

¹⁰¹¹ **A.e.**, s. 440

¹⁰¹² Silahdar Ali Bey, hizmetinde olan Has Odalılardan lalaları Şehzade İbrahim Bey, Bican Ağa, Kuru Hasan Efendi ve Hekim Tahir Efendizade Mehmed Emin Ağa'ya kızınca dördünü birden uzaklaştırıp

maiyetindeki ağalar onun dairesinde veya köşkünde kaldıklarından azledilen yatağıyla birlikte geldiği koğuşa geri dönmektedir.¹⁰¹³ Silahdar Ağa daire halkından olmanın en önemli avantajı, daha çabuk terfi ve iyi bir görevle çerağ edilme ihtimalinin yüksek oluşudur.¹⁰¹⁴

5.1.7. Silahdarın Kıyafeti

İlk dönemlerde silahdarın Has Oda Ağalarından farklı giyinip giyinmediğine ilişkin bilgilerimiz sınırlıdır. Minyatürler dışında, Hazine'den verilen kumaşlardan yola çıkarak bilgi sahibi olduğumuzdan, has odalıların yeniçerilerin kullandığı börke¹⁰¹⁵ benzer ancak ondan biraz daha uzun ve kırmızı kumaştan bir börk kullandığı kesindir. Bu börk, üst kısmı kırmızı çuhadan başa oturan bölümü ise sırmadan yapılmış üsküf tabir edilen müzeyyen ve müzehhep bir başlıktır. Silahdar başta olmak üzere diğer has odalıların giyim kuşamlarının bir parçası ve tamamlayıcısı olan bu üsküfler, uzattıkları zülüfleriyle uyum içinde olup,¹⁰¹⁶ Saray için özel olarak üretilmekteydi.¹⁰¹⁷

onların yerine tütüncülükten çıkarıp ardından Has Odaya aldırıldığı Ata Bey'i, Erib Paşa biraderi Hüseyin Efendi'yi, Sırrı Süleyman Efendi'yi ve Kalyoncu Bekir Ağa'yı hademe ve çıkardığı lalaların yerine istihdam etmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 387, 434

¹⁰¹³ Tütüncü Şemsi Bey'in yerine alınan Seferli Koğuşu'ndan Reşid Ağa uyum sağlayamadığından yatağı ile birlikte koğuşuna geri gönderilmiştir. Seferli Kethüdası Uzun Emin Ağa'nın tütüncüsü Sami Yahya Bey'i hizmetine almıştır. **A.e.**, s.328-329

¹⁰¹⁴ Silahdar Ağa Başçakırsalanı Uzun Mehmed Ağa'nın 1826'da Musahib Rakkas İbrahim Ağa'nın boşalttığı bir görev olan mizan-ı harir kitabetine talip olarak çerağlığını istemesi ve bunun kabul edilmesi konuyla ilgili güzel bir örnektir. **A.e.**, s.440; Silahdar Ağanın maiyetinde görev yapan ağalara yapılan ödemeler için bkz. TSMA.D.100, 29 Zilhicce 1207-29 Zilhicce 1832-7 Ağustos 1793-30 Mayıs 1832

¹⁰¹⁵ Börk; Orhan Gazi zamanında keçe külahlara verilmiş isimdir. Yıldırım Bayezid zamanında Beylerbeyi Timurtaş Paşa orduya kabul ettirmiş, Fatih zamanında işlemelerle tezyin olunmuştur. Börkün bir kısmı da üsküf olup başa giyilecek ağzı dört beş parmak enlililğinde sırma işlemeli idi ve arkaya yatırması yoktu. Fatih Sultan Mehmed zamanına gelinceye kadar padişahlarla ümera, muharebe zamanında başlarına yayabaşı börkü giyerlerdi. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., s. 242-244

¹⁰¹⁶ Evliya Çelebi padişah huzuruna çıkarken giydirilmesiyle ilgili anılarında başlıkla birlikte mis gibi kokan zülüflerin de verildiğini söyler. Kahraman- Dağlı, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, c.I. Kitap I, s.202

¹⁰¹⁷ Hassa Üsküfçüsü Mehmed bin İbrahim'in 1592-1595 yılları arasında Enderûn için ürettiği üsküflerin bedeli 13.625 kuruştur. Üsküflerde kullanılan altın tel miktarlarının 60, 70 ve 85 miskal olarak değişmesi, arz ağaları ile diğer ağaların kullandığı üsküflerdeki altın tel miktarlarının farklı olma ihtimalini de düşündürür. TSMA. D. 6085, 21.Za.1003-28 Temmuz 1595.

Silahdarın kıyafeti o dönem üst düzey devlet erkânında olduğu gibi kıymetli kumaştan dikilmiş entari üzerine,¹⁰¹⁸ değerli kumaştan yapılmış kaftandan¹⁰¹⁹ oluşmaktadır. Silahdar, beline taktığı altın iplikli kıymetli kumaşlardan yapılmış zertârî kuşak¹⁰²⁰ ve mücevher hançeriyle dikkat çeker. XVI. yüzyılda saray ve devlet erkânının kullandığı kıymetli kemha ve kadife kumaşların saf altınla işlenerek daha da kıymetli hale getirildiği bilinmektedir.¹⁰²¹ Divan-ı Hümâyün'dan saray ağalarına yıllık olarak verilen kumaşlar arasında münakkaş olarak da tanımlanan bu kumaşlara sıklıkla rastlanır. Padişahı temsil eden silahdarlar seraser¹⁰²²alaca,¹⁰²³ kutni,¹⁰²⁴ hatayi¹⁰²⁵ gibi üst sınıfın kullandığı ipekli kumaşlarla birlikte nakışlı olarak kullanılan kadife ve kemha kumaşlarda kullanılan altın miktarları görevlilerin statüsüne göre farklılık göstermektedir.

¹⁰¹⁸ **Entari:** Eskiden üste giyilen iki taraf yırtmaçlı, geniş kollu, iç etekliği uzun gömlek gibi elbisenin adıdır. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I. s. 541

¹⁰¹⁹ **Kaftan:** Eskiden giyilen üst elbiselerinden birinin adıdır. Arapça hil'atin Türkçesidir. Lehçe-i Osmanî'de Kaba üste giyilen astarsız entari, bir nevi ak sade hilatı teşrifat. Kaftanlar cins ve nevilerine göre murabba kaftan, keçe kaftan, çuha kaftan gibi isimler alırlardı. Kaftanların renklerine, şeritlerine ve düğmelerine göre dereceleri anlaşılırdı. Vezirlerin giydiği kaftan altın düğmeli, sırma şeritli idi ve kadifeden yapılırdı. Kışın bunlara samur kürk kaplanırdı. Pakalın, **a.g.e.**, c.II., s. 134

¹⁰²⁰ **Zertârî Kuşak:** 1640 tarihli Narh Defteri'nde, Zertârî tefârik kuşak –boyu 4 zira 2 rubu, eni 1,5 zira olarak verilmiş alası 480, ednası 400 akçe olarak narh belirlenmiştir. Zertârî; Altın telle ve sırma ile işlenmiş veya dokunmuş kumaş. Kütükoğlu, **Narh Defteri**, s. 144, 367

¹⁰²¹ 1640 tarihli Narh Defteri'nde Es'âr-ı Serâser-i altunum-gümüşüm başlığı altında ipek kumaşın ağırlığı, çınar, gül, tavuskuyruğu, ay nakışları ve kullanılan gümüş ve altının ağırlığı verilerek fiyatları listelenmiştir. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.117-122

¹⁰²² **Seraser:** Çözücü ipek, atkısında altın alaşımli gümüş tel veya doğrudan doğuya gümüş tel kullanılarak dokunan kumaş. Mübahat Kütükoğlu, 1640 tarihli Narh Defteri'ni yayına hazırlarken, seraser kumaşlardan bazılarının bir metresinde kullanılan ipek ile altın ve gümüş gramajlarını da vermiştir. Bkz. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 63, 361

¹⁰²³ **Alaca:** Genellikle fes rengi ve lacivert zemin üzerine sarı çizgili bir kumaştır. Pamuklu alaca ve ipekli alaca diye ikiye ayrılır. Anadolu'nun Tire ve Erzincan alacası en iyi olarak bilinir. İpekli alacalar özellikle Şam'da dokunurdu ve Şam alacası diye tanınmıştı. Halep alacası da ünlüydü. Yenikapı, Aksaray, Fatih'in orta halli mahallelerinde birçok alaca tezgâhı vardı. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., s. 44; Alaca; Hindistan, İran ve Türkiye'de üretimi çok olan ipek-pamuk karışımı bir grup kumaş çeşidine kutni ve alaca denir. Halil İnalıcık, **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 103

¹⁰²⁴ **Kutni:** İpekli kalın, eni dar kumaş nevelerinden birinin adıdır. Ekserisi fes rengi zemin üzerine sarı çubuklu idi. Sonra döşemelikte kullanılmaya başlamıştır. Hind'den gelen kutnilere “Hind Kutnisi” ismi verilirdi. Hind kutnilere Avrupa kutnilerinden daha sağlam olduğu için tercih edilirdi. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.II., s. 323; Alaca tabir edilen kumaşlara verilen isimdir. Halil İnalıcık, **a.g.e.**, s. 103

¹⁰²⁵ **Hatayi:** İpek ve kılbadanla dokunmuş sert bir kumaştır. Atkısı ham ipek, çözücü iki bükümlü ipek tel ve bir kılbandandır. Mübahat Kütükoğlu, **Narh Defteri**, s. 349; İpekli eskiden mevcut kumaşlardan birinin adıdır. Pakalın, **a.g.e.**, c.I., s. 766

Sultan IV. Murad'ın silahdarı Bezirgânzâde Mustafa Ağa'ya hediye edilen kumaşların metrajları dışında padişahın kullandıklarıyla aynı cins oldukları görülür. Silahdar'a; hatayi,¹⁰²⁶ alaca dârâyî,¹⁰²⁷ Hind kutnisi,¹⁰²⁸şâlî Keşmir,¹⁰²⁹ dülbend-i Kürdi,¹⁰³⁰ behrampurî,¹⁰³¹ zertârî kuşak, çelebi makraması,¹⁰³² germesud,¹⁰³³ samani bogasi,¹⁰³⁴ bogasi-yi Hindi, Kadife-i Acem, kutaş-ı Acem,¹⁰³⁵ kutni-yi Acem,¹⁰³⁶ bahari dülbend,¹⁰³⁷ çuha-i iskerlet,¹⁰³⁸ çuha-i Londra,¹⁰³⁹ çuha-i Paris¹⁰⁴⁰ hediye edilmiştir.¹⁰⁴¹ Bu hediyeler silahdarın kıyafetlerinde kullanılan kumaşlar hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

¹⁰²⁶ **Hatayi:** İpek ve klabdanla doknuş sert bir kumaş ki, atkısı ham ipek, çözgüsü iki bükümlü ipek tel ve bir klabdandır. Kütükoğlu, **Narh Defteri**, s. 349; İpekli eskiden mevcut kumaşlardan birinin adıdır. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., s. 766

¹⁰²⁷ **Alaca:** Genellikle fes rengi ve lacivert zemin üzerine sarı çizgili bir kumaştır. Pamuklu alaca ve ipekli alaca diye ikiye ayrılır. Anadolu'nun Tire ve Erzincan alacası en iyi olarak bilinir. İpekli alacalar özellikle Şam'da dokunurdu ve Şam alacası diye tanınmıştı. Halep alacası da ünlüydü. Yenikapı, Aksaray, Fatih'in orta halli mahallelerinde birçok alaca tezgâhı vardı. Pakalın, **a.g.e.**, c.I., s. 44; **Alaca:** Hindistan, İran ve Türkiye'de üretimi çok olan ipek-pamuk karışımı bir grup kumaş çeşidine kutni ve alaca denir. Halil İnalçık, **a.g.e.**, s. 103

¹⁰²⁸ **Kutni:** İpekli kalın, eni dar kumaş nevelerinden birinin adıdır. Ekserisi fes rengi zemin üzerine sarı çubuklu idi. Sonra döşemelikte kullanılmaya başlamıştır. Hind'den gelen kutnilere "Hind Kutnisi" ismi verilirdi. Hind kutnilere Avrupa kutnilerinden daha sağlam olduğu için tercih edilirdi. Pakalın, **a.g.e.**, c.II., s. 323; Alaca tabir edilen kumaşlara verilen isimdir. Halil İnalçık, **a.g.e.**, s. 103;

¹⁰²⁹ **Şâlî Keşmir:** Keşmir keçisi kılı veya tiftikten mamul ince kumaş gibi kareli bir çeşit sof. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.362

¹⁰³⁰ Araştırmalarımızda bu kumaşla ilgili bilgi veren herhangi bir kaynağa rastlanmamıştır. Kürdistan bölgesinde üretilen bir nevi tülbent olmalıdır.

¹⁰³¹ **Behrampurî:** İnce pamuklu tülbent gibi bir kumaş türüdür. Hindî dülbent ve Yemeni tefarik destmâl, Eni 1,5 ziradır. Halil İnalçık, **a.g.e.**, s. 94; İthal malı yünlü kumaşlardan Hind menşei olanlarındandır. Behrampurî al Hindi dülbend olarak da geçer. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.64

¹⁰³² **Makrama:** Dikdörtgen şeklinde, iki ucu işli, kullanıldığı yere göre isim alan örtü. Mübahat Kütükoğlu, **Narh Defteri**, s.354; Kalınca bükülmüş iplikten dokunmuş gayet uzun sofraya havlusuna ki eskiden yerde yemek yenildiği vakit yuvarlak sinilerin etrafına oturup yemek yiyenlerin dizleri üzerine aldıkları yemek havlularına denirdi. Makramaların umumiyetle işlemlî ve sırmalı olanları da vardır. Dokumaların kenarlarında bırakılan çözgü iplerinin örülmesi suretiyle yapılan püskül ve saçaklara ve kadın elbiseleri ile eski biçim peşli entarilerin kenarlarına süs olarak konan harç, uzun püskül. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, s. 393-394

¹⁰³³ **Germesud-Geremsud:** Hindistan'da dokunan yer adından bu ismi alan pamuklu kumaş cinsidir.

¹⁰³⁴ **Samani bogasi:** Osmanlı topraklarında büyük rağbet gören Hind pamuklulandıdır. Osmanlı kayıtlarında ferespurî ve semânî adıyla geçen kumaşlar Ferozepore (Giruzpur) ve Samana şehirlerinde dokunan kumaşlar olmalıdır. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 64; K.N.Chaudhuri, **The Trading World of Asia and the English East India Company 1660-1760**, Cambridge 1978, s.243

¹⁰³⁵ **Kutaş-ı Acem:** Karşılığı bulunamamıştır.

¹⁰³⁶ **Kutni-yi Acem:** İran kutnisi

¹⁰³⁷ **Biharî Dülbent:** Ömer Lütfü Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri" **Belgeler**, III (1968) s.1-477

¹⁰³⁸ **Çuha-yı İskerlet:** Has boyalı, kırmızı ve parlak bir Venedik çuhası. Mübahat Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.350

¹⁰³⁹ **Çuha-yı Londra:** Londra'dan ithal edilen çuhalara verilen isim.

¹⁰⁴⁰ **Çuha-yı Paris:** Paris'den ithal edilen çuhaya verilen isim.

¹⁰⁴¹ TSMA. E. 1114/59, 23 Ca 1039-8 Ocak 1630

Resim-85

Levni'nin Silahdar Ağa'yı gösteren minyatürü,
TSMK. H.2164, y.3a

Sultan III. Ahmed döneminde Nakkaşbaşı olan Levnî, silahdarı minyatür olarak resmetmiştir.(Resim-85)¹⁰⁴²Silahdarların kıyafetleriyle ilgili önemli veriler sunan bu minyatürdeki kırmızı, yakalı ve önü beline kadar düğmeli kaftanın, münakkaş kemha veya münakkaş kadife olduğunu söylemek mümkündür. Belindeki altın kemerle üsküfündeki altın sırma uyum içinde olan silahdarın içindeki entarisi sarı renklidir. Kuşağının içine taktığını bildiğimiz murassa hançeri, pabuçları ve şalvarı görülmemekle birlikte kırmızı şalvar¹⁰⁴³ ve sarı pabuç giymiş olması muhtemeldir.¹⁰⁴⁴Silahdarın kıyafetlerini tamamlayan sadece aksesuar niteliğinde değil yakın döğüşte silah olarak kullanılmak üzere taşıdığı kıymetli hançer ve kılıçlar göreve geldiklerinde, Hazine'den hediye edilmektedir. 9 Ağustos 1746'da silahdar olan Ali Ağa'ya, tepesi bir zümrüt ve dördü gül formlu 14 kırmızı yakut ve 160 elmasla

¹⁰⁴² TSMK. H.2164, y.3a

¹⁰⁴³ Silahdara şalvarlık olarak verilen kumaşların tamamı kırmızı renklidir.

¹⁰⁴⁴ Sarı cedik ve pabucun Osmanlı devletinde sadece Müslümanların giyimine tahsis edilmesiyle ilgili bkz. Ahmed Refik Altınay, **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)**, Devlet Matbaası, İstanbul 1935, s.48

murassa, mavi mine üzerine minekâri altın hançer, altın donanmalı altın kemer bendli minekâri bir kılıç,¹⁰⁴⁵ **acemilik** olarak padişah tarafından ihsan edilmiştir.¹⁰⁴⁶

Resim-86

Kostantin Kapıdağlı'ya atfedilen 1789 tarihli tablodan detay
TSM. 17/163

Kostantin Kapıdağlı'nın yaptığı Sultan III. Selim'in bayramlaşma merasimini gösteren tablosunda silahdar görmeye alıştığımız üsküften farklı bir başlıkla resmedilmiştir. Tamamı kırmızı ve daha uzun resmedilmiş başlığı börke benzemese de alt kısmında altın sırma bir kuşağın yer aldığı görülür. Silahdarın üzerinde minyatürlerde görmeye alıştığımız kırmızı yerine muhtemelen altın iplikle dokunmuş veya bu izlenimi veren kıymetli kumaştan sarı renkli bir kaftan ve benzer renkte bir entari vardır. (Resim-86) Kostantin Kapıdağlı'nın resmettiği diğer figürlerin kıyafetlerini doğru tanımladığı görülmektedir. Sadece silahdarın kıyafetlerini hatalı yapması zayıf bir ihtimal olacağından, bu tarihlerde silahdarların zaman zaman kırmızı kaftan dışında minyatürlerde görmeye alışık olmadığımız altın renginde kaftanlar

¹⁰⁴⁵ TSMA. D. 8860, y. 3a, 21 B 1159-9 Ağustos 1746

¹⁰⁴⁶ Silahdarlığa Terfide Verilen Acemilikler başlığı altında detaylı olarak incelendiğinden buraya kullanılan hançerlerin evsafını belirtmek üzere sadece bir örnek alınmıştır.

giyip daha gösterişli başlıklar taktığını düşünebiliriz. Silahdarın görevleri ve itibarının artmasıyla birlikte kıyafetlerinin değişmiş olması da muhtemeldir.

Resim-87

Sultan III Selim ve Silahdar Ağa, Hippolite Berteaux, 1890 civarı
TSM. 17/59

Silahdarın kıyafetleri ve kıyafetlerinde kullanılan kumaşlar, renkler ve süslemelerle ilgili sorularımızı, Sultan IV. Mustafa döneminde silahdarlık yapan Mehmed Ağa için dikilen kıyafetlerin defteri kısmen cevaplar niteliktedir. 29 Temmuz 1808 tarihli bu defterde,¹⁰⁴⁷ Silahdar Mehmed Ağa için dikilen entari, kaftan, kürk kabı, biniş,¹⁰⁴⁸ çakşır¹⁰⁴⁹ gibi kıyafetlerin biçimiyle birlikte rengi ve kumaşı hakkında bilgiler vardır. Dikilen kaftanların rengi ağırlıklı kırmızı ve beyaz olmakla birlikte diğer renklere de yer verilmiştir; Beyaz savayı kumaştan, kırmızı, turuncu, beyaz, tirşe, somaki renklere gezi¹⁰⁵⁰ kumaşıyla dikilen kaftanların içi mermer sandal¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁷ TSMA. D. 6660, 5 C 1223-29 Temmuz 1808

¹⁰⁴⁸ **Biniş:** Ulemanın ve hassaten yüksek rütbede bulunanların giydikleri geniş cüppeye verilen addı. Biniş, cüppeden daha geniş ve kolları daha uzundu. Bunun pek bol olanına ferace denilirdi. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., s.235

¹⁰⁴⁹ **Çakşır:** Don gibi belden aşağı giyilen paçaları mestli ve dar bir nevi şalvar hakkında kullanılan bir tabirdir. Çuhadan yapılırdı. Pakalın, **a.g.e.**, c.I., s.323

¹⁰⁵⁰ **Gezi:** Çözücü ipek, atkısı ipek ve iplik karşığı sık dokunmuş hâreli kumaş. Çözücüye nazaran atkı birkaç kat ipek ve iplikle karışık ve bir arada dokunduğundan atkılar, ince çözücü arasında kalın olarak fark edilmektedir. Hâresi dokunduktan sonra, iki kızgın mengene arasında ezme ve sürme suretiyle yapılmaktadır. Kütükoğlu, **Narh Defteri**, s.348

¹⁰⁵¹ **Sandal:** İpek-pamuk karışımı yollu bir kumaş ki bir yolu ipek, bir yolu pamuk olan bu kumaşın dallı ve benelileri de vardı. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.360; Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.III., s.122

kumaşıyla astarlanmıştır. Telli savayiden dikilen kaftanların astarı ise tülbentendir.¹⁰⁵² Defterde terzinin entarilerin yakalarıyla ilgili “yakaları kaftan harçlı” ifadesiyle kastettiği, Levni’nin minyatüründe görülen işlemeli yakalar olabilir mi? Yakaların duruşu kaftana ait olmadığını düşündürmektedir. Entarilerin kumaşları ve renklerine gelince; işlemeli tülbentten, telli çitareden,¹⁰⁵³ telli işlemeli, beyaz işlemeli, çubuklu şaldan¹⁰⁵⁴, kırmızı, mor, mavi, güvez telli çitareden, kırmızı telli taraklıyandan,¹⁰⁵⁵ güvez çubuklu şaldan olmak üzere genelinin telli ve işlemeli olduğu görülür. Silahdarın kıyafetleri entari ve kaftanla sınırlı değildir. Üst kıyafet olarak, yağmurluk,¹⁰⁵⁶ biniş, kerrake¹⁰⁵⁷, kaput ve dışı mevsimine göre çuha¹⁰⁵⁸ veya seraser ile kaplanmış kürk de giymektedir. Bunlar kırmızı gezi kumaşından, saye çuhadan veya şal kumaşından da olabilmektedir. Üst kıyafetleri tanımlanırken yakasına ve kollarına harçlar, göğsüne civankaş¹⁰⁵⁹ tabir edilen şeritler diktirildiği de görülmektedir.¹⁰⁶⁰ Silahdar Mehmed Ağa’nın üst kıyafetlerinde renkliler kadar gümüş ve beyaz renkleri de tercih ettiğini söyleyebiliriz. Sof, bogasi, sevâyi gibi kaliteli üst sınıfın kullandığı birinci sınıf yünlü ve içinde altın ve ipek ipliklerin olduğu ışık vurduğu zaman parlayan kumaşlarda bu renklerin tercih edilme sebebi kıyafetin daha ihtişamlı görünüyorsa olmasıyla ilgili olmalıdır.

¹⁰⁵² TSMA. D.6660, 5 C 1223-29 Temmuz 1808

¹⁰⁵³ **Çitare veya Çitari:** Bir teli ipek, iki teli pamuk nakış dokumalı, eski zamanlarda elbise yapılan, bir nevi kumaşın adıdır. Buna Farsça bir kelime olup ipekli kumaş manasına gelen “diba” da denilir. Pakalın, **a.g.e.**, c.I., s.379

¹⁰⁵⁴ **Şâli:** Tiftikten dokunan ince kumaş adıdır. Bayrak yapımıya mahsus olan kaba ve seyrek dokunmuşlarına Kaba Şali tabir olunur. Ankara Şalisi meşhurdur. Pakalın, **a.g.e.**, c.III., s.307

¹⁰⁵⁵ Taraklıyan kelimesinin karşılığı bulunamamakla birlikte; Taraklı Bağdad Çarşafı bahsinde, İpekli, tarak dişi şeklinde klaptan işlemeli olmasından dolayı bu adı aldığı ve dayanıklı olduğu için makbul olduğu kayıtlıdır. Pakalın, **a.g.e.**, c.III., s.400

¹⁰⁵⁶ **Yağmurluk:** Yağmurdan ıslanmamak için giyilen kukuleteli yani başlıklı mantoya verilen addır. Eskiden su geçmez abadan yapılırdı. Pakalın, **a.g.e.**, c.III., s. 600

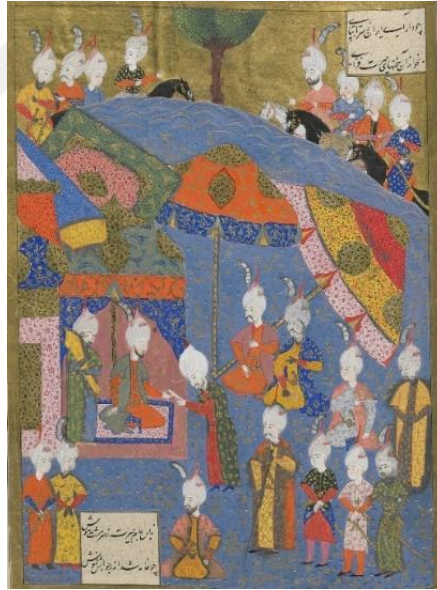
¹⁰⁵⁷ **Kerrake:** Yünden veya softan yapılmış ince cübbedir. Padişahlarınki samura kaplı mücevher çapraştır. Üzerine kapaniçe olarak adlandırılan kolsuz ve önu çapraştari kaytanlı, yakası enli veya mücevher şemseli büyük yakalı kürk giymek adettir. İlmiye sınıfının da kullandığı bir kıyafettir. Pakalın, **a.g.e.**, c.II., s.243

¹⁰⁵⁸ **Çuha-Çuha:** Çözü ve atkısı yün yapağından iğrilmiş iplikten düz renkte ve havlı tok kumaş. Mübahat Kütükoğlu, **a.g.e.**, s.345

¹⁰⁵⁹ **Civankaş:** Bir çeşit işleme tekniği olarak da kullanılmaktadır. Kütükoğlu, **Narh Defteri.**, s. 75, ancak burada kullanımı çapraştari olarak da ifade edilen kaftanın her iki yanına düğmelenmek üzere dikilmiş şeritler kastediliyor olmalıdır.

¹⁰⁶⁰ TSMA. D.6660, 5 C 1223-29 Temmuz 1808

Silahdarların giydikleri kıyafetlere ışık tutacak bir diğer resim ise, Sultan II. Abdülhamid döneminde İstanbul'da çalışan bir ressam olan Hippolite Berteaux, tarafından yapılan Resim-86'da yer alan Sultan III. Selim portresidir.¹⁰⁶¹ Geç dönemde yapılmışsa da Sultan III. Selim'in özellikleri, giysileri detaylı ve gerçekçi bir biçimde betimlenen resimde, arkasında yer alan silahdar altın iplikli kırmızı üsküf, seraser gibi görünen kumaştan yapılmış önden düğmeli ve yakalı kaftanı ve kırmızı entarisisiyle resmedilmiştir. Bu kıyafet Resim-86'da yer alan Bayramlaşma merasimindeki altın iplikle dokunmuş olması muhtemel kıyafetiyle benzerlik taşımaktadır. Bu tablo, silahdarın altın işlemeli kırmızı kıyafetiyle birlikte atının rahtının padişahınki kadar özel ve kıymetli olduğunu da gözler önüne sermektedir. Padişaha at üzerinde eşlik eden silahdarların kullandığı atların üzerlerinde kıymetli raht takımları bulunmaktadır. Bu kıymetli raht takımları da göreve başlarken **acemilik** olarak kendilerine padişah tarafından ihsan edilmektedir.¹⁰⁶²

Resim-88

Otağ-ı Hümayunda Kanunî Sultan Süleyman'ın arkasında sarık giymiş Silahdar Ağa, TSMK.H.2169, y.554a

¹⁰⁶¹ Sultan III Selim ve Silahdar Ağa, Hippolite Berteaux, 1890 civarı, Tuval üzerine yağlı boya; TSM. 17/59

¹⁰⁶² Hazine Kethüdalığı'ndan silahdarlığa atanan Abdullah Ağa'ya; yeşil çuha üzeri sırma işleme pesend kesme, gümüş kemer raht ve başlık ve reşme, gümüş raht ve başlık, gümüş palan, al çuha üzere sırma işleme kesme, üç adet yaldızlı gümüş rikab, üç gümüş eyer, üç adet simli topuzun hediye edildiğini görüyoruz. TSMA. D. 1056, y. 2b, (29) Ş 1185; TSMA. D. 2018, y. 1b., (29) N 1185-4 Şubat 1772

Silahdarın ilk dönemlerden itibaren başına altın tellerle işlenmiş kırmızı börk taktığına yukarıda işaret etmiştik. Silahdar bazı merasimlerde sarık da kullanmaktadır. İlk olarak Kanunî dönemini tasvir eden resimli yazmalarda rastladığımız, sarıklı silahdara sonraki dönemlerde kroniklerde de rastlanmaktadır. (Resim-88) Vakanüvis Hâkim Efendi Sultan III. Osman'ın kılıç kuşanma merasiminde silahdar ağanın başında yusufî¹⁰⁶³ tabir olunan bir sarık olduğunu kaydeder.¹⁰⁶⁴ Başka bir örneğine rastlanmamakla birlikte, bu bilgi ve yıllık verilen destarlar dikkate alındığında diğer has odalılar gibi silahdarın da kimi zaman üsküf yerine sarık kullandığını düşündürür.

5.1.8. Silahdarın Geliri

XV. ve XVI. yüzyıllarda silahdarın yevmiyesi diğer has odalılarla aynı olup 20 akçedir.¹⁰⁶⁵ Uzun yıllar bu şekilde ödendikten sonra Sultan IV. Murad döneminde zam yapılarak 30 akçeye çıkarılmıştır.¹⁰⁶⁶ Esvab akçesi olarak 1.600, kuşak akçesi 1.600, takke akçesi olarak da 200 akçe ve Mevlidiye olarak 170 altın verilmesi kanundur.¹⁰⁶⁷ Silahdarın gelirleri genellikle has odalılarla aynıdır. Örneğin, Sultan IV. Mehmed'in cülusunda diğer has odalılar gibi ona da Enderûn Hazinesi'nden 60 filori, Dış Hazineden 2.000 akçe **cülus bahşişi** verilmiştir.¹⁰⁶⁸ **Ramazaniye, şeker akçesi** ya da **şeker-baha**,¹⁰⁶⁹ her yıl Divan-ı Hümâyun'dan **hilat akçesi**¹⁰⁷⁰ ve **bahçe mahsulünden** gelirleri bulunmaktadır.¹⁰⁷¹ Bunların dışında çeşitli sebeplerle padişahın hatt-ı hümâyununu ve hediyelerini götürdüğünde devlet adamları tarafından para ve

¹⁰⁶³ **Yusufî:** Padişahlarla vezirlerin ve diğer bir kısım büyük memurların giydikleri bu kavuğun başa geçecek tarafı dar, tepeye doğru genişliyen üstü dilimli idi. Dilimli tepe kısmı hariç olarak diğer kısımları tülbent ile örtülü, ön kısmına da iki sorguç takılıdır. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.III., s. 639

¹⁰⁶⁴ **Hâkim Efendi Tarihi**, s. 190

¹⁰⁶⁵ **Kühü'l Ahbar**, s.98

¹⁰⁶⁶ **Koçi Bey Risaleleri**, s.102

¹⁰⁶⁷ **A.e.**, s.102-106

¹⁰⁶⁸ Sultan IV. Mehmed tahta çıktığında tüm Has Odalılar gibi Silahdar'a da Dış Hazine'den 2.000 filori ödenmiştir. TSMA. D.1058, y.2a, 1058-1648

¹⁰⁶⁹ 1749'da tüm Has Odalılara Şeker-baha olarak ödenen miktar 2.555 kuruş ödenmiştir. TSMA. D.1107, y.41a, 1162-1749; Bu isimlerle ödemeler yılda iki kere biri Kadir Gecesinde biri Mevlid Kandilinde olmak üzere 150 hasene 200 kuruş verilmektedir. Sultan IV. Mehmed 20 hasene zam yaparak 170 hasene 255 kuruşa çıkarmıştır. TSMA. D.9590, y.3b, 1058-1648

¹⁰⁷⁰ Hilat akçesi olarak 22 Haziran 1667'de Silahdar Ağa'ya 45.000 akçe verilmiştir. TSMA. D.5618, 29 Z 1077-22 Haziran 1667; TSMA. D.8846, y.1b, (29 Z) 1098-5 Kasım 1687

¹⁰⁷¹ Silahdara verilen bahşiş 150 hasenedir. TSMA. D.9590, y.6a, 1058-1648

hediyeler verilmektedir. Örneğin Silahdar Osman Ağa, 1692’de şehzadenin doğumunu müjdelemek için Sadrazam Ali Paşa’ya hatt-ı hümâyun, kını ve kabzası altın ve minekâri iki büyük ve elmasla murassa selimî tarzı kabzalı hançeri götürmekle vazifelendirilmiştir.¹⁰⁷² 1701’de, sadrazama padişahın hediyelerini götüren Silahdar Çorlulu Ali Ağa’ya 4.000 altın, samur kürk ve eyerli at hediye edildiği bilinmektedir.¹⁰⁷³ Sadrazamın hediyeleriyle oluşan gelire devam edecek olursak; XVIII. yüzyılda has odalılara her yıl Şaban ayında **yıllık** adı altında gönderilen bahşişden 3.000 kuruş,¹⁰⁷⁴ Ramazan Bayramında 1375 kuruş, Bayramın üçüncü günü Sadaret Kethüdası tarafından fındık altın olarak 275 altın gelmektedir.¹⁰⁷⁵ Muharrem ayında kıst mevacibi ihracında 45 kuruş,¹⁰⁷⁶ Köprülü Gazi Mehmed Paşa’nın vakfettiği sabundan 50 kıyye,¹⁰⁷⁷ Recep ayında hilat-baha olarak 375 kuruş,¹⁰⁷⁸ **kaftan-baha** ve **destimal akçesi** olarak 120 akçe,¹⁰⁷⁹ Hazine’den **yıllık** olarak verilen atlas, sarhsaye çuha bedeli olarak Şaban ayında 90 kuruş verilmesi kaide olarak uygulanmıştır.¹⁰⁸⁰ 23 Aralık 1827’de Sultan II. Mahmud’un Hamidiye Vakfından her yıl Ramazan ayı başında has odalılara dağıtılmak üzere vakfettiği paradan Silahdara destimal akçesi olarak 1.500 kuruş verilmektedir.¹⁰⁸¹

Silahdarlara Kurban Bayramında Matbah Emni, Mihaliç koçu, şekerleme dolu saksonya sahanı, şerbet dolu dört saksonya kasesi, şekerleme dolu 18 billur kase, 20 sepet meyve ve 6 tabla şukufe, Edirne Bostancıbaşısı gülsuyu ve meyve göndermektedir.¹⁰⁸² Ruz-ı Hızır’da aşçıbaşının has odalılara gönderdiği 150 kuzunun beşi silahdara verilmektedir.¹⁰⁸³ Çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz bu gelir ve hediyeler dışında örneklerine rastlamamışsak da, has ve mukataalardan gelirlerinin

¹⁰⁷² TSMA. D. 8.y. 27b, 11 Safer 1104-22 Ekim 1692

¹⁰⁷³ Yanında bulunan iki Has Odalı ağaya 500’er kuruş hediye etmiştir Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **a.g.e.**, s.739

¹⁰⁷⁴ TSMA.D.6006, y.7b. 29 R 1202-7 Şubat 1788: TSMA.D.85, y.7b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

¹⁰⁷⁵ TSMA.D.85, y. 9a, y.12b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

¹⁰⁷⁶ TSMA.D.10706/2, y.2b, 1241-1826

¹⁰⁷⁷ TSMA.D.10706/2, y.2b, 1241-1826

¹⁰⁷⁸ TSMA.D.10706/2, y.6b, 1241-1826

¹⁰⁷⁹ TSMA.D.10706/2, y.7b, 1241-1826

¹⁰⁸⁰ TSMA.D.10706/2, y.8b, 1241-1826

¹⁰⁸¹ TSMA.D.10706/2, y.10a, 1241-1826

¹⁰⁸² TSMA.D. 85, y.48a, 52a, 1233-1818

¹⁰⁸³ TSMA.D.230, y.14b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

olması muhtemeldir. 21 Aralık 1792’de Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa ile Esmâ Sultan’ın evlilik merasiminde bir saat hediye edilmesi,¹⁰⁸⁴ hakkında yeterli çalışma olmayan saray teşkilatı, saray ağaları hanedan ilişkileriyle ilgili çalışmalar çoğaldığında gelirleriyle ilgili bilgilerin artacağını düşündürmektedir.

5.1.9.Silahdarların Çıkmaları

Sarayın en büyük ağaları arasında kabul edilen silahdarlardan, sadrazam dâhil olmak üzere, devlet adamları çekinir, gönüllerini hoş tutmak isterlerdi. Bazı sadrazamlar, silahdarların padişahı yönlendirmelerinden çekinir, kendileri için risk kabul ettikleri silahdarlara kimi zaman çeşitli suçlar isnat ederek azlettirirler,¹⁰⁸⁵ bu gerçekleşmeyecekse terfi ettirilerek saraydan çıkarılması yolunu tercih ederlerdi.¹⁰⁸⁶ Zira Silahdarların terfileri gibi çıkmaları da sadrazamın padişaha yazdığı arz üzerine olurdu.

بسم و بزم
سوزون جبهه سی مخصوصی وقت سحره مخصوصی وصول اردون
اونغد یازنکی کون وقت سحره اخراج ایدرم

Resim-89

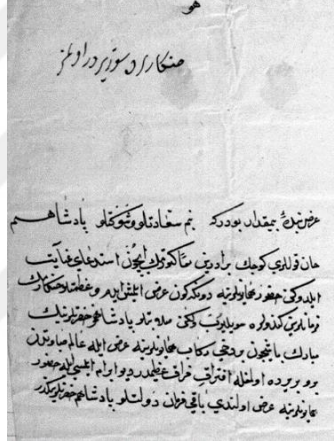
Silahdarların Sabah Namazıyla Çıkmasının Usül Olduğunu Bildiren Hatt-ı Hümâyun,
BOA. HAT. 526/25806

¹⁰⁸⁴ TSMA.D.230, y.18b, 29 Z 1243-29 Z 1244-12 Temmuz 1828-2 Temmuz 1829

¹⁰⁸⁵ Sultan III. Mehmed’in saltanatının son yılında Has Odabaşılığı ile Silahdar olan Nakkaş Hasan Ağa’ya, daima yanında olması talimatını vermiştir. Bir gün, sadrazam huzur-u hümâyuna yalnız girmiş, silahdar ağaya “taşra çık” diye işaret etmiştir. Silahdarın tereddüt etmesiyle sadrazamın huzuru kaçmış birkaç gün geçtikten sonra bazı suçlar isnat ederek, padişaha arz edip 1603 tarihinde azlettirerek akşamüzeri taşra çıkarttı. Fakat silahdarın bu hususta bir kabahati olmadığı, padişahın tenbihi ile dışarı çıkmadığı malum olunca, birkaç gün sonra Silahdar Nakkaş Hasan Ağa’ya Kapıcıbaşılık verilmiştir. **Tarih-i Naîma**, c.II., s. 334

¹⁰⁸⁶ Silahdar Çorlulu Ali Paşa devlet adamlarınca sevilmezdi. Sadrazam Rami Mehmed Paşa, göreve gelince, ayaklanmaların başlamasını fırsat bilerek, padişaha zaman darlığından dolayı başkasını aramaktansa, “vezir olmaya layık kullarınızdan Silahdar Ali Ağa¹⁰⁸⁶’ya yüksek vezirlik rütbesi vermek gerekirse kaymakam olarak İstanbul’a göndermek yerinde olur” ifadesiyle fikrini beyan etmiş, aynı gün Müftü Feyzullah Efendi de aynı düşünce ile saraya gelmişti. Nitekim Ali Ağa hemen vezirlikle saraydan çıkarıldı. **Nusretnâme**, s.597

Silahdarın çıkmalarında uygulanan bir diğer kural ise Padişahın hatt-ı hümâyunuyla sabahın erken saatlerinde olmasıdır. Tarihsiz bir hatt-ı hümâyunda padişah, sadrazamın yazdığı telhise “*Benim Vezirim! Silahdarın çıkması hususu vakt-i sehere mahsus usûl-i Enderûn olmağla yarınki gün vakt-i seherde ihraç iderim*” hatt-ı hümâyunu ile cevap vermiştir. (Resim-89)¹⁰⁸⁷ Ancak her zaman bu kaidenin uygulanmadığı görülür. Mesela, 14 L 1160 (15 Nisan 1699) Salı günü Divandan sonra vezirler Arz Odası’nda bulunurken, Silahdar Çerkes Hasan Ağa’nın çağrılarak, vezirlikle Şam Beylerbeyliği’nin kendisine verildiği bildirilip, serasere kürk giydirilmiştir.¹⁰⁸⁸

Resim-90

Sadrazamın Silahdar Mustafa Ağa’nın Çıkmasıyla İlgili Arzı,
TSMA. E.1196/7

Silahdarın çıkmaları sadrazamların arzıyla olsa da bu talebin her zaman kabul edilmesi söz konusu değildir. Örneğin; Kırım Hanı Kaplan Giray’ın kardeşi Silahdar Mustafa Ağa’nın çıkması gecikmiştir. Muhtemelen kardeşinden gelen mektupla bilgi sahibi olan Kaplan Giray, sadrazama yazdığı bir mektupta, kardeşi Silahdar Mustafa Ağa’nın hala sarayda olduğunu öğrendiğini, iyi bir zeametle چراğ edilmesini talep etmiştir.¹⁰⁸⁹ Sadrazam Kırım Hanı Kaplan Giray’ın talebini iki gün içinde padişaha arz etmişse de, bu talep “*Hünkârının sözüdür olmaz*” hatt-ı hümâyunuyla kabul edilmemiştir. (Resim-90)¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁷ BOA. HAT. 526/25806

¹⁰⁸⁸ Nusretnâme, s.430

¹⁰⁸⁹ TSMA.E.12254/8-1019/19, 29 Ra 1183-2 Ağustos 1769

¹⁰⁹⁰ TSMA.E.1196/7, tarihsiz muhtemelen 3-4 Ağustos 1769

Silahdarların üç tuğ¹⁰⁹¹ ve vezir rütbesiyle vali olarak¹⁰⁹² saraydan çıkmalarıyla ilgili çok sayıda örnek bulunmaktadır. Silahdarların kaptan-ı deryalık¹⁰⁹³, yeniçeri ağalığı,¹⁰⁹⁴ beylerbeyliği¹⁰⁹⁵, boğaz muhafızlığı¹⁰⁹⁶, Mora paşalığı¹⁰⁹⁷ gibi görevlerle de çıktıkları görülmektedir. Padişaha çok yakın olan silahdarlar kubbe veziri olarak da çıkmaktadırlar.¹⁰⁹⁸ Saraydan üst düzey görevlerle çıkan padişahın takdir ettiği silahdarların padişahların kızları, kız kardeşleri ve yeğenleriyle evlendirildiğiyle ilgili örnekler çoktur. Salbaş Ahmed Ağa,¹⁰⁹⁹ Halil Ağa¹¹⁰⁰ ve Mehmed Ağa'ya vezirlikle valilik verilmiş ve üçü de damad-ı şehriyarî olmuştur.¹¹⁰¹

¹⁰⁹¹ TSMA. D. 1056, y. 2b, 29 N 1185-29 L 1187-5 Ocak 1772-13 Ocak 1774; TSMA. D. 2018, y. 1b (29) N 1185-5 Ocak 1772

¹⁰⁹² Silahdar Mehmed Paşa, 8 Ekim 1724 tarihinde vezirlikle Anadolu Valisi, Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. IV., s. 1033; Melek Ahmed Paşa, 1048-1639 tarihinde vezirlikle Bağdad valisi olmuştur. **A.e.**, c. IV., s. 1081; Silahdar Murtaza Ağa, Şam Valisi olarak 14 Şevval 1058 tarihinde çıkıyor. Beraberinde 400 ağa daha çıkıyor. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 12; Silahdar Şatır Kara Mustafa Ağa'ya Bağdad Eyaleti tevcih ediliyor. **A.e.**, s. 41; 24 Nisan 1656 tarihinde Silahdar-ı Şehriyari Çil Ahmed Ağa vezirlikle Diyarbekir Eyaletine çıkıyor. **A.e.** s.89.

¹⁰⁹³ Silahdar Yusuf Ağa, Mart 1644 tarihinde Kaptan-ı Derya olarak saraydan çıkmıştır. 1,5 yaşındaki bir sultan ile nişanlanmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1699 ; Bıyıklı Mustafa Paşa, Za.1091-12.1680 tarihinde vezirlikle kaptan-ı derya olmuştur. 1100'de (1689) Beyhan Sultan ile nikâhlandı. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. IV., s. 1191; Küçük Sipahi Mustafa Paşa, 1091-1680 tarihinde vezirlikle kaptan-ı derya oldu. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s. 1202

¹⁰⁹⁴ Silahdar Siyavuş Paşa, 1570 tarihinde Yeniçeri Ağası olarak saraydan çıkmıştır. Yeniçeri Ağalığından sonra Rumeli Beylerbeyi olup sonra kubbe veziri olarak Fatma Sultan'la nikâhlandı. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s.1517; Silahdar Hüseyin Paşa, 1606 tarihinde Yeniçeri Ağası olarak saraydan çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.III. s. 713; Silahdar Abaza Siyavuş Paşa, Mart 1640 tarihinde Yeniçeri Ağası olarak saraydan çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s. 1518, Cerrah Mustafa Paşa, Kasım 1687 tarihinde Yeniçeri ağası olarak saraydan çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. IV., s. 1191; Silahdar-ı Şehriyari Gürci Ken'an Ağa Yeniçeri ağalığıyla saraydan çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.61

¹⁰⁹⁵ Yusuf Paşa, 1056-1646 tarihinde Şam Beylerbeyi olarak çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s. 1694; 1076 yılında Silahdar Çil Ahmed Paşa, vezaret rütbesiyle Musul Beylerbeyisi olmuştur. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.239.

¹⁰⁹⁶ Şahin Mustafa Paşa, Temmuz 1684 tarihinde Boğaz muhafızı olarak çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V, s. 1562

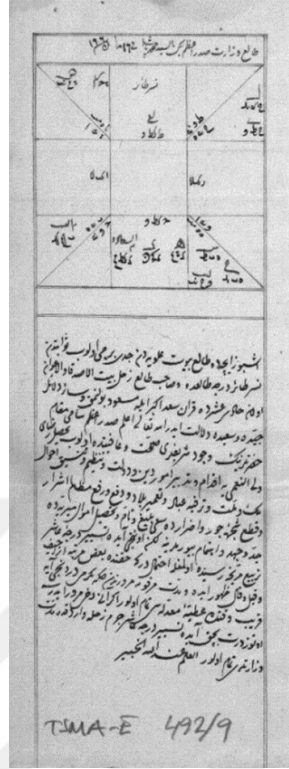
¹⁰⁹⁷ Silahdar Mustafa Paşa, Nisan 1656 tarihinde Mora Paşalığı ile çıkmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın nüfuzunu kırmaya çalışanlardan olduğundan, onun baskısıyla Saray'dan çıkarılmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. IV., s. 1183

¹⁰⁹⁸ Öküz Mehmed Paşa, 1607 tarihinde vezirlikle kubbenişin olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s. 1066; Saatçi Mehmed Paşa, 1670 tarihinde vezirlikle kubbenişin olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1068;

¹⁰⁹⁹ Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.VI., s. 1373; Anonim, **Enderûn Tarihi**, s.40-46

¹¹⁰⁰ Belgrad valisi, **A.e.**, s.40-46

¹¹⁰¹ Tırhala valisi, **A.e.**, s.40-46

Resim-91

Silahdar Seyyid Mehmed Ağa İçin Hazırlanan Zayıçe,
T.S.M.A.E.2077/3-492/9, 1183-1769

Bazı silahdarların vezaretle çıkmalarında vezaret kürkü giydirilirken merasim tarihinin belirlenmesi için zayıçe hazırlatıldığı görülür. Kimin tarafından hazırlatıldığına dair bir malumat bulunamasa da, zayıçenin varlığı dahi silahdarların çıkmalarına verilen önemi ortaya koymaktadır. Resim-91’de yer alan zayıçenin ulema ve şeyhler arasında hareketleri meth edilen, halkın işlerini ve devletin işlerini sadakatle yerine getiren, tasarruf ederek Hazine için para biriktirmede büyük gayretler gösterip padişahın iltifatına nail olan Seyyid Mehmed Ağa’ya 4 M 1183 (10 Mayıs 1769)de vezaret kürkü giydirileceği bildirilmektedir. Bu tarihten itibaren dört sene 27 gün görevde kalacağı, bu vazifede güzel ün kazanıp, ulemaya iyi hizmet edeceği, ileride Hac Emirliği ile vazifelendirildiğinde de Arap şeyhleri arasında çok beğenileceği ve hoşça giden hareketlerde bulunacağı da öngörülmüştür.¹¹⁰²

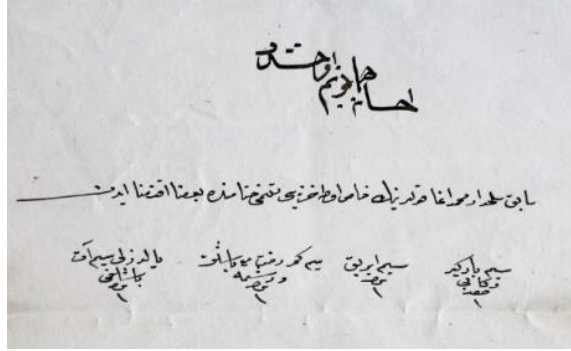
¹¹⁰² T.S.M.A. D.2077/3-492/9, 1183-1769

5.1.10.Silahdarlıktan Çıkmalarda Yapılan Devir-Teslim İşlemleri

Silahdarların çıkmalarını takip eden hafta içinde davet edildikleri gün saraya gelerek zimmetlerinde bulunan kıymetli silahlar, yazışmalar ve hazineleri¹¹⁰³ komisyon ile sayarak yeni silahdara teslim etmesi gerekmektedir. Silahdar bir hafta sonra sakal bırakmış olarak geldiğinde artık saraylı değil dışardan biridir. Muhtemelen saray tarafından kurulan komisyon bu sürede eşyaların defterdeki tanım ve adetlerini kontrol ederek yaptıkları sayımı bitirmiş olmaktadır. Bu gelişlerinde silahdarların varsa eksik çıkan eşyalarla ilgili bilgisine başvuruluyor olmalıdır. Silahdar ağalar azledilmişse zaten İstanbul içindeki köşk veya yalılarında ikamet ettiklerinden terfi etmişse yeni görevlerine başlayıncaya kadar sadrazam konağında kaldıklarından davet edildiklerinde hemen gelmeleri mümkün olabilmektedir.

Silahdar Ağaların zimmet devri için yapılan devir-teslim sayımları esnasında kimi zaman eksik çıkan eşyalara veya temessükü bulunamayan açık kalmış hesaplara rastlanmaktadır. Silahdar Ağa, sorumluluğunda olan Harc-ı Hassa Dolabı'ndan harcamalar yapıyorsa da, nihayetinde tüm kayıtların yedekleri Hazine Kethüdası tarafından da tutulmaktadır. Silahdar Ağa'nın vazifesi sonunda yapılan sayım ve kontrollerde kimi zaman yaptığı harcamaların hatt-ı hümâyunlarının bulunmadığı örneklere rastlanır. Bu tür durumlarda komisyon tarafından eşyaların bedeli tespit edilerek padişaha arz edilmekte, padişah ödemesini emrederse senet hazırlanmaktadır. Senedi imzalayan silahdar bedelini ödemekle yükümlüdür. Silahdar Mehmed Ağa'nın Has Oda Hazinesi'ni tesliminde eksik çıkan; bir çift gümüş bargir rikabı, gümüş ibrik, gümüş kemer, raht, başlık ve reşme ve yaldızlı gümüş at başlığı, padişah tarafından bağışlanarak bedeli tahsil edilmemiştir. (Resim-92)

¹¹⁰³ 1767-1775 yılları arasına ait silahdarın sorumluluğundaki hazinenin gelir ve giderlerine ait defter ile Hazine'den teslim olunan murassa hançerler küçük değerli eşyaların olduğu bir hazineden sorumlu olduğunu gösterir. TSMA. D.58, 23 Ramazan 1181-29 Zilhicce 1181-12 Şubat 1768- 17 Mayıs 1768; TSMA. D.65, 8 Z 1184-29 Ra 1190-25 Mart 1771-18 Mayıs 1776

Resim-92

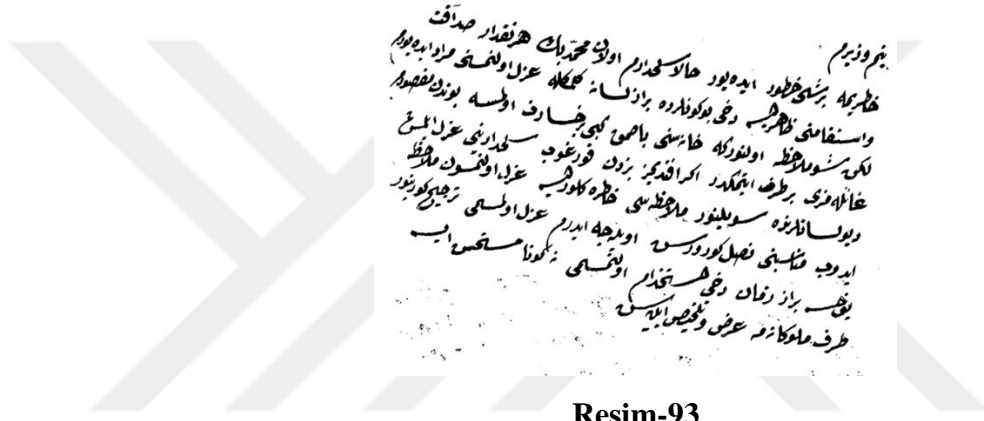
Silahdar Mehmed Ağa'nın Has Oda Hazinesi Sayımı'nda Eksik Çıkan Eşyaların Padişahın Hatt-ı Hümayyunu İle İhsan Edilmesi,
TSMA. E. 2444/70-527/20, 1203

Silahdarlar kimi zaman söylediği bir söz yüzünden veya görevini iyi yapmadığı için padişahın gazabını çekip, azledilerek saraydan çıkarıldıkları görülür. Genellikle silahdarların azil sebebi tespit edilememektedir.¹¹⁰⁴ Azledilme sebebini bildiğimiz Silahdar Hacı Mehmed Ağa'dır ki, azledilerek çıkma sebebi Sultan I. Mahmud'un Resim 93'de yer alan hatt-ı hümayyununun konusudur. Padişah Silahdar Mehmed Bey'i “ her ne kadar sadakat ve istikameti zahir ise dahi bu günlerde biraz lisana gelmekle azl olunması murad ediyordum” ifadeleriyle azledilme sebebi hakkında bilgi vermektedir. Padişah silahdarı azletmek istiyorsa da, evinin basılarak canına bir halel gelmesini istemediği gibi, “*Padişah bizden korktu silahdarını azletti*” denmesini de istemediğinden azl edilecekse de bir zaman sonra azledilmesinin uygun olacağını tartışmaktadır. Nihayet sadrazama uygun bir çıkma formülü bularak arz ve telhis etmesini emretmektedir.¹¹⁰⁵

¹¹⁰⁴ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa emekli olarak çıktığını kaydeder. **Nusretnâme**, s.661; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 735; 1704'de göreve gelen Hasan Paşazade İbrahim Bey'in yaklaşık iki ay sonra ahlaksızlığı yüzünden azledilerek saraydan atıldığını doğrulamakla birlikte sonradan vezir ve damad-ı şehriyarî olduğunu kaydeder. Anonim, **Enderûn Tarihi**, s.40-46; Sicilli Osmanî Zeyli'nde birkaç ay sonra azledildiği dışında bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c. VI., s. 1372

¹¹⁰⁵ BOA. HAT. 525/25620; Hatt-ı Hümayyün Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kataloglarında, Sultan II. Mahmud'un son yılına atfedilse de, bu tarihleme hatalı olmuştur. Zira Silahdar II. Mahmud'un son silahdarı Silahdar Berberbaşı Ali Ağa vefat ettikten sonra silahdarlık kurumunu lağv etmiştir. 29 Z 1255-4 Mart 1840 tahmini tarihi yanlış olduğu için, olaylar ve hazırladığımız silahdarlık kurumunun kronolojisi çerçevesinde belgenin tarihi 1747 olarak tespit edilmiştir.

Sultan II. Mahmud'un saltanatının (1808-1839) ilk yılında silahdar olan Mehmed Emin Ağa¹¹⁰⁶ üç yıl silahdarlık yaptıktan sonra 1812'de azledilmiştir. Mehmed Emin Ağa'nın¹¹⁰⁷ çıkma sebebini, padişahın Vezirzade Ali Bey'e¹¹⁰⁸ görev tevcihi için hazırlanan hatt-ı hümayunundan öğreniyoruz: "*Senden önceki silahdar Mehmed Emin Ağa'yı zapt-u rapta mukadder olamadığı için azlettim*".¹¹⁰⁹ Padişahın görev tevcihine ilişkin hatt-ı hümayununda dahi ikaz etmesine rağmen muhtemelen istediği gibi davranmayan Vezir-zade Ali Bey'in görevine de son verilmiştir.¹¹¹⁰

Resim-93

Sultan I. Mahmud'un Silahdarın Azliyle İlgili Hatt-ı Hümayunu,
BOA. HAT. 525/25620

Sultan II. Mahmud eskiden lalası olan Silahdar İbrahim Ağa'yı, Cuma selamlığı için yolu düzgün olmayan Tekerlek Camii'ne selamlık düzenlediği gibi bir de padişaha hırçın bir at seçtiği için merasimden sonra azletmiştir.¹¹¹¹ Görüldüğü üzere silahdarlar bazen Saray'a dışardan adam almak, devletin ve milletin malını zimmetine geçirmek, Enderûn'u iyi idare edememek gibi ciddi kabahatler yanında, padişahı yolu düzgün olmayan biniş yerlerine götürmek, huysuz at seçmek gibi daha

¹¹⁰⁶ Anonim, **Enderûn Tarihi**, 40-46

¹¹⁰⁷ 1812 tarihinde azledilmiştir. **A.e.**, 40-46

¹¹⁰⁸ Ahmed Paşazade Ali Bey 1233 tarihinde azledilmiştir. **Sicilli**, c.VI., s. 1373; Daha sonra sadrazam olarak atanmasıyla ilgili bknz. **A.e.**, 40-46

¹¹⁰⁹ T SMA. E. 1525-449/16, (29) N 1226-17 Ekim 1811

¹¹¹⁰ Ahmed Paşazade Ali Bey 1818 tarihinde azledilmiştir. **Sicilli**, c.VI., s. 1373; Daha sonra sadrazam olarak atanmasıyla ilgili bknz. Anonim, **Enderûn Tarihi**, 40-46

¹¹¹¹ Padişah uzun yıllardır tanıdığı İbrahim Ağa'yı, aslında affedilecek bir kusurla azletmesine üzülmüş, Cevri Kalfa'nın da tavsiyesiyle birkaç gün sonra tayinat ve Şehabeddin Tevliyeti'nin gelirini tahsis ederek emekli etmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.170-171; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 739

küçük suçlarla da azledildikleri görülmektedir. Bazı silahdarların sonradan affedilerek, emeklilik aylığı ve tayinat bağlanması padişahın bir anlık öfkesiyle küçük kabahatlerle de azledildiğini akla getirmektedir.

Silahdarlığa kadar yükselen eğitilmiş ve donanımlı ağalardan beklenen iyi bir görevle saraydan çıkıp devlete hizmet etmeleridir. Ancak kimi zaman kendi istekleriyle veya padişahın emriyle yeni göreve atanmadan emekli edildikleri görülmektedir. Saray'dan emekli olarak çıkmak isteyen ilk silahdar, Gürcü İbrahim Ağa'dır. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa o vakte kadar törede silahdarın emekli olarak çıkmasının olmadığını kaydeder. Ancak Çuhadar Çorlulu Ali Ağa'nın sadrazamı, sadrazamın padişahı ikna etmesiyle silahdarlığa terfi ettirilince,¹¹¹² Gürcü İbrahim Ağa emekli olarak çıkma talebinde bulunmuştur. 300 akçelik kapı ortası ulufesi ile emekliye ayrılması kabul edilerek, yüksek ödenekle emekli edilmiştir.”¹¹¹³ Sultan II. Mustafa döneminde silahdarlık yapan Fındıklılı Mehmed Ağa, Sultan III. Ahmed tahta çıktığında bir süre daha görev yapmış; ancak zamanı geldiği için vezirlikle saraydan çıkması gerekmiştir. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, “*bu iş için gerekli gelirimiz olmadığından, zamanımızın yarattığı güvensizlikten, vilayetlerin harap oluşundan ve insan hakları bakımından, duyduğum endişeden dolayı, bu teklifi kabul etmeyip, emekliye ayrılmayı istedim*” cümleleriyle neden emekli olarak çıkmak istediğini izah etmektedir.¹¹¹⁴

Silahdarların terfi ve çıkmalarında olduğu gibi onlara emekli maaşı bağlanmasıyla ilgili işler de sadrazam tarafından takip edilmektedir. Ancak emekli aylığı bağlanmasıyla ilgili işlemlerin başlaması için hatt-ı hümayun gerekmektedir. Günümüze ulaşan bir belgeden Silahdar Mehmed İslam Ağa'ya padişahın hatt-ı hümayunu üzerine emekliye ayrılan emsalleri gibi emekli aylığı bağlanmasıyla ilgili

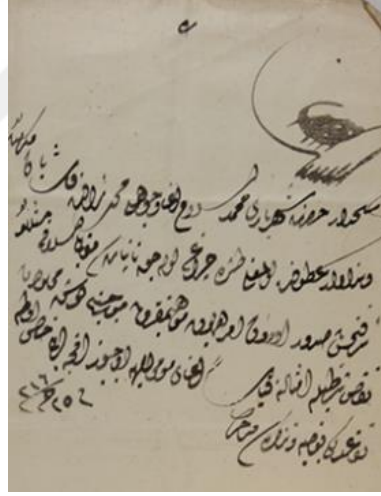
¹¹¹² Sultan II. Mustafa, Avusturya Devletiyle barış yapılmasından duyduğu memnuniyeti belirtmek üzere 22 Ekim 1699'da Silahdar Gürcü İbrahim Ağa rahatsız olduğu için Hassa Çuhadarı Ali Ağa ile göndermiştir. Çuhadar Çorlulu Ali Ağa, sadrazamdan kendisine silahdarlık verilmesini talep etmiştir. **Nusretname**, s.443

¹¹¹³ **Nusretname**, 456; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.VI., s. 1372; Diğer kaynağımız 1110 tarihinde azledildiği, beylerbeyi ve nişancı olduğunu kaydetmiştir. Anonim, **Enderun Tarihi**, s.40-46

¹¹¹⁴ **Nusretname**, 661; 1703'de çuhadar ve hemen ardından silahdar olmuştur. 13 Şubat 1704'de vezirlikle vilayet tevcihi teklifinde affını isteyip, 300 akçe ile emekli olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III. s. 661

bürokratik işlemlerin başlatıldığı tespit edilmektedir. Sadrazamın Baş muhasebeye verdiği yazılı emir üzerine kayıtlar çıkarılmış, daha önce emekli edilerek çıkan Seyyid Abdullah Ağa¹¹¹⁵ emsal kabul edilerek emekli aylığı bağlanmasıyla ilgili baş muhasebeye kaydının yapılması, ilmühaberlerin yazılması gibi bürokratik işlemler 1 Kasım 1801 tarihinde başlatılmıştır.¹¹¹⁶ Ertesi gün 2 Kasım 1801 tarihinde sadrazamın beyaz üzerine buyuruldusuyla, Silahdar Mehmed İslam Ağa'ya 300 akçe has oda tekaüdüğü tevcihiyle ilgili tezkirenin yazılması emr edilmiştir.¹¹¹⁷

Mehmed İslam Ağa'dan sonra Sultan III. Selim döneminde silahdar olan Halil Ağa¹¹¹⁸ 1804'de emekli olmuştur.¹¹¹⁹ Halil Ağa, arzuhalinde, (Resim-94)¹¹²⁰ kendinden önce emekli olan silahdarlara bağlandığı üzere kendisine de tayinat ve ulufe tahsis edilmesi talebinde bulunmaktadır.

Resim-94

Silahdar Mehmed İslam Ağa'ya Emekli Aylığı Bağlanması,
BOA. CSM. 65/3398, 25 C 1216-2 Kasım 1801

Sultan III. Selim'in "Kanun üzere verile" hatt-ı hümayyunundan sonra, evrak Baş Muhasebe'ye gitmiş 9 Mart 1804'de günlük et, tavuk, zeytinyağı gibi tayinatları

¹¹¹⁵ 1210'da azledildiği tespit edilmektedir. A.e., c.VI., s. 1733; Anonim, **Enderûn Tarihi**, s.40-46

¹¹¹⁶ BOA. CSM.66/3327, 24 C 1216-1 Kasım 1801

¹¹¹⁷ BOA. CSM. 65/3398, 25 C 1216-2 Kasım 1801

¹¹¹⁸ Müezzınbaşılıktan 1210-1796'da peşkir ağalığına sırasıyla çuhadar olup, Mehmed İslam Ağa'nın azlinde Sultan III. Selim zamanında silahdar olmuştur. 1804'de ayrıldı. **Sicilli**, c.II., s. 569

¹¹¹⁹ A.e., c.II, s. 569; Azledilmesiyle ilgili bkz; Anonim, **Enderûn Tarihi**, s.40-46

¹¹²⁰ BOA. HAT, 1487/35, 29 Za 1218-11 Mart 1804

emsalleri üzere çıkarılıp kayıtları yapıldıktan sonra, Enderûn'da Babüssaade defterlerinden kaydının çıkarılması kaydıyla günlük 300 akçe ulufe bağlanmasının kanun-ı kadim olduğu Defterdarın derkenarıyla bildirilmiştir. Sadrazamın 11 Mart 1804 tarihli buyuruldusunda hatt-ı hümâyun mucibince tayinat ve ulufesinin verilmesi emredilmiştir. Azledilerek çıkan diğer Silahdarlara da bir zaman sonra tayinat ve ulufe bağlandığı görülmektedir.¹¹²¹

Resim-95

Silahdar Halil Ağa'ya 300 akçelik Has Oda tekaüdü bağlanmasıyla ilgili arzuhal üzerine çıkarılan derkenarlar,
BOA. HAT. 1487/35, 29 Za 1218-11 Mart 1804

Konuyla ilgili son örneğimiz, 1812'de tülbent ağalığından terfi ederek silahdar olan ve yaklaşık altı yıl bu göreve devam eden, Rusçuklu İzzet Ahmed Paşa'nın oğlu Silahdar Ali Ağa, 2 Ocak 1818 tarihinde azledilmiştir.¹¹²² Resim-96'da yer alan belge¹¹²³ katalogda farklı tarihlendirilse de¹¹²⁴ Silahdar Vezirzade Ali Ağa'ya emekli maaşı bağlanmasına ait olmalıdır. Zira kendisinden önce tekaüdle çıkan Silahdar Halil Ağa'nın selefi olduğu metin içinde belirtilmektedir. Belgenin imza kısmı eksik

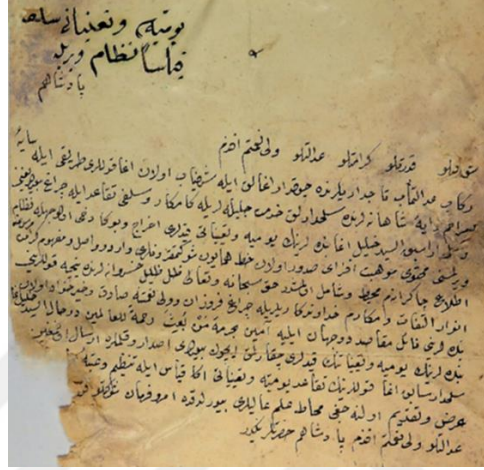
¹¹²¹ Sultan II. Mahmud, tahta çıktığı gün Silahdar olarak atadığı Seferli Kethüdası Mehmed Emin Ağa'yı azletmişse de, sonrasında affetmiş olmalıdır. 12 Şubat 1811 tarihinde sadrazamın buyuruldusu ve defterdarın top imzasıyla kendinden öncekiler gibi tayinat ve 300 akçelik Has Oda tekaüd maaşı bağlanmasına izin verilmiştir. T.SMA. E. 1525-449/16,(29) N 1226-17 Ekim 1811, BOA. HAT. 1517, 9 L 1226-27 Ekim 1811

¹¹²² Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. I., s. 277; Bu dönemi kendi bakış açısıyla yorumlayarak anlatan Hafız Hızır İlyas Ağa, daha büyük bir vazife ile çıkması beklenirken Silahdar Ali Ağa'nın azledilmesinin Enderûn'da yarattığı şaşkınlığını ifade etmektedir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.153

¹¹²³ BOA. C.SM.126/3606-29 Z 1255-4 Mart 1840

¹¹²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki tasnifte 29 Z 1255 (1840) tahmini tarihi verilen belgenin gerçek tarihinin bu olmadığı aşikârdır. Zira son silahdar Berberbaşı Silahdar Ali Ağa'dır o da 1247 (1832)'de yaşlılıktan öldükten sonra silahdarlık kurumu lağv edilmiştir.

olduğundan kimin yazdığı anlaşılmasa da yazarının ifadelerinden Silahdar Ali Ağa olmadığı kesindir. Muhtemelen kendinden sonra göreve gelen silahdarın arzı üzerine padişahın yazdığı hatt-ı hümâyün ile ulufe ve tayinatı bağlanmasının kabul edilmesi, padişahın ani bir kararla azledip sonra affetmesiyle ilişkilendirilebilir.¹¹²⁵

Resim-96

Saray'dan Emekli Olarak Çıkan Silahdara Emekli Maaşı Bağlanması
BOA. C.SM.126/3606-29 Z 1255-4 Mart 1840

5.1.11. Silahdarlıktan Terfi Ederek Çıkanlara Verilen Acemilikler

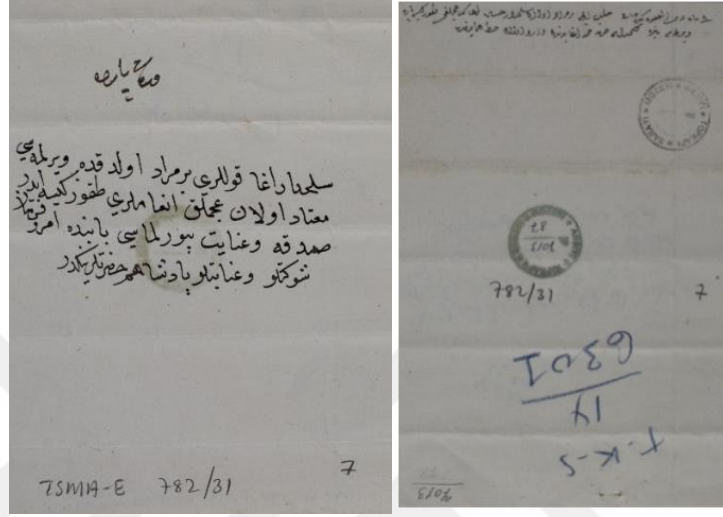
Silahdarlar vezir olarak saraydan çıktıklarında göreve ilk geldiklerinde olduğu gibi, yeni hayatlarında kullanmaları için **acemilik** adıyla mutad olarak 4.500 kuruş 9 kese ile birlikte kıymetli hediyeler verilmektedir. 1772 tarihinde çıkan Sunullah Paşa'ya **acemilik** olarak adet olduğu üzere sadece 4.500 kuruş 9 kese¹¹²⁶ ihsan edilmiştir.¹¹²⁷ Ancak bazen mutad olarak ödenen 9 kese dahi verilmez. Böyle durumlarda görevde olan silahdarın halefinin haklarını korumak üzere durumu padişaha arz ettiği görülür. Örneğin Haleb Valiliği ile çıkan Silahdar Hüseyin Ağa'ya **acemilik** ödenmemiştir. Muhtemelen kendinden sonra silahdar olan Silahdar Saatçi

¹¹²⁵ BOA. HAT.1540/15, 24 S 1233-3 Ocak 1818; Silahdar Ali Ağa'nın beş yıl sonra 9 Mart 1823'de sadrazam olması azledilmeyip emekli edildiği tezini kuvvetlendirmektedir. Mehmed Süreyya, **Sicilli.**, c. I., s. 277

¹¹²⁶ Sunullah Paşa üç tuğlu vezir olarak çerağ edilmiştir. TSMA. D. 1056, y. 2b, 29 N 1185-5 Ocak 1772 TSMA. D. 2018, y. 1b (29) N 1185-5 Ocak 1772

¹¹²⁷ TSMA. D. 1056, y. 2b, TSMA. D. 2018, y. 1b (29) N 1185

Mehmed Ağa tarafından yazılan, saraydan çıkan silahdarlara mutad olarak dokuz kese acemiliğin ödenmesi hakkında arzın arkasına alınan notta, silahdarlara dokuz kese ödendiği de kayıtlıdır. (Resim-97)¹¹²⁸

Resim-97
Silahdarlara Çıkmalarda Ödenen Acemiliğin İhsanını
Talep Eden Arz Üzerine Hatt-ı Hümâyun
TSMA. E.7013/87-782/31/7, 15 Za 1080-6 Nisan 1670

Silahdar Saatçi Mehmed Paşa'nın 4 Ra 1081 (22 Temmuz 1670) tarihinde kubbenişinlikle çerağ olmasında da **acemilik** ödenmediğinden, kendisinden sonra silahdar olan İbrahim Ağa'nın silahdarlara çıkmalarda ödenmesi adet olan 4.500 kuruş, acemiliğinin ödenmesi için padişaha sunduğu arz üzerine, padişahın “kanun üzere verile” hatt-ı hümâyunu bulunmaktadır.¹¹²⁹Bu belgeler silahdarların haleflerinin haklarını korumakla ilgili işlemleri takip ettiği tezini güçlendirmektedir.

Vezir olarak saraydan çıkan silahdarlara hatt-ı hümâyun ile **acemilik** olarak verilen ve yeni silahdar tarafından teslim edilen kıymetli hediyeler standart değildir.

¹¹²⁸ TSMA. E.7013/87-782/31/7,6 Nisan 1670; Konuyla ilgili bir diğer örnek; Silahdarların Çıkmasında Ödenen 4.500 Kuruş Acemiliğin İhsan Edilmesiyle İlgili Arz Üzerine Hatt-ı Hümâyun, TSMA. E.7013/89-782/31/9, 4 Ra 1081-22 Temmuz 1670

¹¹²⁹ TSMA. E.7013/89-782/31/9, 4 Ra 1081-22 Temmuz 1670

Bunlar kıymetli silahlar, zırhlar,¹¹³⁰ Şam demirinden kılıç¹¹³¹ olabilmektedir. Kimi zaman da oldukça kıymetli eşyaların yer aldığı neredeyse küçük bir hazinenin verildiği görülür. Mesela, Sultan I. Mahmud'un 1144 (1732) tarihinde vezir olarak saraydan çıkan Silahdar Mustafa Paşa'ya **acemilik** olarak; yakut ve firuzeli altın paftalı tirkeş ve okluk ile gümüş kemer raht, başlık ve reşme, gümüş at gaddaresi, mükemmel gümüş divan rahtı, gümüş at rikabı, gümüş bargir rikabı gibi raht takımları verilmekle birlikte altın ve gümüş donanmalı, çeşitli formlarda dokuz kılıç, 10 adet renkli düz kadife üzerine gümüş kabzalı tirkeş ve okluk, mercanlı gümüş Cezayirkâri tüfek, on bir adet boyalı som kundaklı alay tüfeği, gümüş paftalı şatır kuşağı ve hançeri, gümüş paftalı şatır gaddaresi, caca kabzalı çuha üzeri sırma işlemeli kese, gümüş karalı kesme diba, kadife ve çuhalar verilmiştir.¹¹³² Silahdarlıktan vezaretle çıkan Abdullah Ağa'ya verilen **acemilikler**; elmas ve yakutla müzeyyen altın fincan zarfı,¹¹³³ güvez kadife üzeri altın paftalı tirkeş ve okluk, gümüş zarflı Sancak Mushaf-ı Şerifi, yıldızlı gümüş sancak alemi, elmasla müzeyyen altın macun hokkası, yıldızlı gümüş raht ve başlık, yıldızlı gümüş divan rahtı, başlık, reşme ve zincir, mitilli Sakızkârî dört sancak ve iki bayraktan oluşmaktadır.¹¹³⁴

Örneklerden de görüldüğü üzere her silahdara verilen **acemilik** standart değildir.¹¹³⁵ Sultan IV. Mehmed'in silahdarı Mustafa Ağa'nın, Silahdar Mehmed

¹¹³⁰ Aynı defterde arka sayfada Hasan Ağa olarak kayıtlı olan silahdara altın kaplama Şam demirinden kılıç, altı adet büyük altın pullu ve üç çift altın cirazi?, zerduz yakalı Feth-i Şerif yazılı pazubendli altın pullu zırh eşyalar görevde olan Silahdar Mustafa Ağa tarafından teslim edilmiştir. TSMA. D. 8.y. 14a-14b, 29 L 1097-9 Eylül 1686

¹¹³¹ 1687 yılı sonunda yeniçeri ağalığı ile çıkan Mustafa Ağa'ya, siyah küçük kınlı gergedan kabzalı balçağı ve ağızlığı bendleri ve dipliği altın Şam demiri bir adet kılıç ihsan edilmiş, Silahdar Mehmed Ağa marifetiyle teslim edilmiştir. TSMA. D. 8, y. 9b, (29) M 1099-5 Aralık 1687

¹¹³² TSMA. E. 602/118-263/3, y. 1b, 1144-1732; Ayrıca, 17 Ağustos 1746'da vezirlik ihsanıyla saraydan çerağ edilen Silahdar Mustafa Paşa'ya acemilik olarak verilenler şöyledir: Güvez kadife üzere altın kabaralı tirkeş, gümüş divan rahtı, eyer zincir ve başlık, gümüş topuz, gümüş sancak alemi ve miftah-ı şerif, sancak, gümüş kalkan, gümüş matara ve ibrik, altışar tane gümüş şatır kuşağı, gümüş şatır haşası, gümüş şatır gaddaresi, üç gümüş çavuş kuşağı, üç gümüş çavuş çevganı, sekiz gümüş donanmalı kılıç, on gümüş kabaralı tirkeş, on adet mükemmel-zede takım, dört sandıkkârî mataracı tüfeği, on adet osmanlıkârî bölük tüfeği, on adet sırmalı palaska, beşer adet gümüş kemer raht, gümüş reşme, altı tane gümüş rikab, beş gümüş at gaddaresi ve altı adet gümüş eyer, beş adet sırma işlemeli kesme ve sırmalı eyer ihsan edilmiştir. TSMA. D.1112, y.1b, 29 S 1159-29 R 1168-23 Mart 1746-12 Şubat 1755

¹¹³³ Fincan zarflarının birinde 42 birinde 61 elmas ve beş yakut bulunmaktadır.

¹¹³⁴ TSMA. E. 602/118-263/3, y.1b, 1187-1774

¹¹³⁵ 1774'de Silahdar Mustafa Paşa'ya acemilik olarak; nakit 4.500 kuruş, gümüş kaplamalı Mushaf-ı şerif, yıldızlı gümüş alem, sancak, gümüş tuğ konağı, gümüş kalkan, yakut, firuze ve altın paftalarıyla süslenmiş tirkeş ve okluk ve diğer eşyalar için bkz.TSMA. D. 5753, y. 1a, 1194-1780

Paşa'nın mutad üzere verilmesi gereken acemiliğinin verilmesini padişaha arz etmesi,¹¹³⁶ kimi zaman kaidelerin bile rutin olarak uygulanmadığına bir örnektir. Çalışmamızda tespit ettiğimiz odur ki; Saray teşkilatında kaide olarak herkese asgari müşterekte adil olursa da, padişahla silahdarın veya diğer görevlilerin kişisel ilişkisinin boyutuna göre verilen yetkilerin, hediyelerin ve ihsanların miktarı değişiklik göstermektedir.

5.1.12. Silahdar Ağa Mekânları

Vazifesi daima padişahın yanında bulunmak olan silahdar ağanın, yüzyıllar içinde prestiji ve gücüne mukabil kullandığı mekânların sayısı da artmıştır. Çalışmamızda tespit ettiğimiz kadarıyla, XVIII. yüzyıldan itibaren silahdarlar göreve geldiklerinde mekânlarının tefrişinde kullanmak üzere **acemilik** olarak **mefruşat-baha** ismiyle bir miktar para veya oda döşemesinde kullanılan eşyalar hediye edilmektedir.¹¹³⁷

Has Oda'nın hemen yanında, gündüzleri oturup resmîkabuller yaptığı dairesi, ayrıca aynı mekanlarda bir odası ile Sofa-i Hümâyün'da kullanımına tahsis edilmiş bir köşkü bulunduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki, aynı tarihte Hazine'den verilen eşyaların sözkonusu bu üç mekandan hangisi için verildiği de kaydedilmiştir. Örneğin, deryaya nazır sofasına; saçaklı Lehkâri yastıklar, Lehkâri makat yaptırılırken, odasına etrafları saçaklı pamuktan minderler, kırmızı şilteler, kadife yastık, ibrişim saçaklı çuha makat, yün minder ve yastıklar yaptırılmıştır.¹¹³⁸ Aynı tarihte Sofa-i Hümâyün'daki Silahdar Ağa Köşkü'ne İngilizkâri dokuz perde, saçaklı iki minder ve üç saçaklı makat verilmiştir.¹¹³⁹

¹¹³⁶ TSMA. E.7013/89-782/31/9, 4 Ra 1081-22 Temmuz 1670

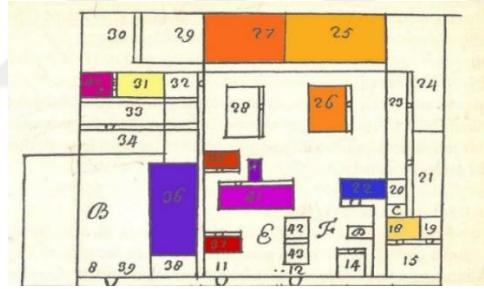
¹¹³⁷ Bunlar Mardin perdesi, Sakizi perde, Acem keçe perde, makat, yastık vb mefruşat olabildiği gibi gümüş şamdan gibi kullanım eşyası da olabilmektedir. Silahdar Mehmed Ağa ve Silahdar İbşir Hüseyin Ağa'ya verilen mefruşatlarla ilgili bkz. TSMA.D.15, y.71a-b, 72a, 1115-1704

¹¹³⁸ D.102/1, y.2b (29 Z) 1231-(21 Ekim) 1816, 2a

¹¹³⁹ D.102/1, y.2b (29 Z) 1231-(21 Ekim) 1816, y.4a, 9a

5.1.12.1. Silahdar Ağa Dairesi

Silahdar Ağa'nın Dairesi, Has Oda ile Ağalar Camii'ne yakın bir noktada, eski Has Oda Koğuşunun hemen yanındadır. Bugün Yeni Kütüphane olarak tanımlanan yapı ile XIX. yüzyılda Has Oda Hademeleri için yaptırılan koğuşun bir kısmı arasında olduğunu söylemek mümkündür. Tavernier, padişahın kılıcını taşıyan silahdar ağanın tertemiz odası başlığı altında, odanın yerini tanımlar. “Doğancı koğuşundan sonra uzun, yalnızca bir yanı kapalı, yukarı doğru eğimli bir revak gelir. Tonozu çeşitli renklerde on mermer sütuna biner, taban mermer döşemelidir. Revağın sonunda, sağ yanda, padişahın kılıcını taşıyan Silahdar Ağa'nın dairesi var.”¹¹⁴⁰ Has Oda Daire'si önündeki revakları anlatan bu tanımdan, Silahdar Ağa Dairesi'nin belirttiğimiz yerde olduğu anlaşılmaktadır. Resim-98'de yer alan planda 35 numarada gösterilen Silahdar Ağa Dairesi tam da çalışmalarımız sonucunda ulaştığımız bilgilerle tahmin ettiğimiz yeri işaret etmektedir.

Resim-98

Bobovius'un Çizdiği Saray Planında Silahdar Ağa Dairesi,¹¹⁴¹
Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius, **Saray-ı Enderûn Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, s.126

Bobovius'un Topkapı Sarayı'nı tanımlamak için çizdiği planda 37 numara “Silahdar ağanın gündüzleri ziyaretçilerini kabul etmek için kullandığı çalışma odası” olarak isimlendirilir. Tavernier, Bobovius'dan farklı olarak odanın mefruşatını da anlatmıştır: “Odanın bir bölümü halı kaplı; diğer bölümü üç ayak yüksekliğinde bir sekidir. Buraya beyaz mermerden dört ayak uzunluğunda üç basamakla çıkılır. Odanın geri kalanı, altın sarısı ve yeşile boyalı bir parmaklıkla kapatılmış. Sekinin

¹¹⁴⁰ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 126

¹¹⁴¹ Bu plana göre, 18 numara Has Oda arz ağalarının Çarşamba akşamları helva geceleri ve eğlence yaptıkları mekândır. 35 numarada Silahdar Ağa Dairesi yer alırken, 36 Ağalar Camiidir.

tamamı gösterişli ipek halılarla kapı ve çevresine – hem duvar tarafına hem de parmaklık tarafına- her çeşit altın ve gümüş işlemeli minderler yerleştirilmiştir. Odanın duvarları baştan aşağı yıldız kaplı, uygun yerlere, çok çeşitli çiçek saksıları resmedilmiş ve bunlar güzel görünümler oluşturuyor. Silahdar ağanın oturduğu yer, sekinin sağındadır. Ağanın başucunda, padişah saraydan çıktığında Silahdar Ağa'nın elinde taşıyarak padişahın ardında yürüdüğü kılıçlar ve palalar asılı".¹¹⁴² Silahdar ağanın Hazine'ye kayıtlı bu eserleri nasıl aldığını tanımladıktan sonra odanın başka yerlerinde mücevher kakmalı, gösterişli hançerlerin, bıçakların asılı olduğunun görüldüğünü kaydeder.¹¹⁴³ Silahdar ağaların ofis olarak kullandıkları bu mekân yeri değişmeden her silahdar tarafından kullanılıyor olmalıdır. Evliya Çelebi, "Has Oda'da Silahdar Melek Ağa ve eski Silahdar Musabih Mustafa Ağa odasına götürüldüğünü"¹¹⁴⁴ anlatırken de Has Oda'nın hemen yakınında bir yerden bahsetmektedir.

5.1.12.2. Silahdar Ağa Odası

Tavernier'in ve Bobovius'un tanımlarında yer alan Has Oda'nın yanında Enderûn Avlusu'na ve Ağalar Camiine bakan ahşap yapı muhtemelen silahdarın resmi dairesi olup, dinlendiği ve gecelerini geçirdiği özel odası değildir. Zira bugün Destimal Odası'nın arkasında yer alan ve Has Odalı ağaların camekân, abdesthane ve bazı odalarının bulunduğu tahmin ettiğimiz mekândaki kitabelerden, Sultan III. Ahmed döneminde Silahdar Ağa Odası'nın yenilendiği anlaşılmaktadır. 1722 tarihli Vasıf'ın yazdığı kitabe, Silahdar Ağa Odasının teneke ve ahşaptan yapılmış olduğunu, padişahın Silahdar Mehmed Ağa'ya lütfuyla, içinde hamamı olan müstahkem yeni bir yer yaptırdığını, yapım kitabesinin Silahdar Ağa Dairesi'nin Şadırvanına asılmak üzere hazırlandığı kaydetmektedir. (Resim-99) Sultan IV. Murad tarafından, silahdar ağa için yaptırılan, Tavernier ve Bobovius'un verdiği bilgiler, müstahkem bir yapıyı tanımladığından, ahşap ve tenekeden yapıldığı bildirilen bu mekânın ancak yatak odası olarak kullanılacak ayrı bir birim olacağı değerlendirilmiştir.

¹¹⁴² 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 126-127

¹¹⁴³ A.e.

¹¹⁴⁴ Kahraman- Dağlı, Evliya Çelebi, c.1. kitap 1, s. 203

Ata, Silahdar Ağa Odasını, Has Odalıların Çeşme Havlusu olarak isimlendirdikleri mekânın dışında, Dölbend Ağası Dairesi üzerinde tanımlamaktadır.¹¹⁴⁵ Bu tanım Tavernier'in, has odalılarının abdest aldıkları mekânda bulunan bir odayı "Aynı odadan birkaç basamakla bütünüyle ahşap, ama güzel boyanmış ve yıldızlı küçük bir odaya çıkılıyor, merdiven hep kırmızı bir örtüyle kaplı, odacığın her yanında güzel pencereler bulunuyor. Pencerelerde cam yerine talk levha kullanılmış ve buranın manzarası IV. Murad'ın yaptırdığı cihannümanın manzarasıyla hemen hemen aynı" ifadeleriyle örtüşmektedir. Bu odanın silahdar ağanın geceleri uyumak için kullandığı, yukarıda yerini işaret ettiğimiz Sultan IV. Murad tarafından inşa ettirilen, manzaralı özel odası olması muhtemeldir.

Resim-99

Şair Vasıf'ın Silahdar Ağa Dairesi'nin Yapımı Üzerine Yazdığı 1722 Tarihli Kitabe
Topkapı Sarayı Müzesi

Silahdar Ağalar göreve geldiklerinde **acemilik** olarak kendilerine Mefruşat-baha verildiğine değinmiştik. Kimi zaman da terfi sonrası odasını döşemesi için Hazine-i Amire'den verilen eşyaları anlayabilmek için, Hazine Kethüdalığından silahdarlığa terfi eden İbrahim Bey'e ihsan edilen eşyaları inceleyebiliriz. Odanın en az dört pencere perdesi vardır ki, birer çift diba ve atlas perde Hazine'den verilirken, iki yalın ve bir telli Mardin perdesi satın aldırılması Silahdar Ağa Odası'nın en az bir oda ve sofadan oluştuğunu düşündürür. Sadece bir çift ocak yaşmağı verilse de, bir çift çuha kapı perdesi ve bir çift kırmızı Cezayir ihramı verilmesi birden fazla kapıya işaret

¹¹⁴⁵ **Tarih-i Enderûn**, s. 415

eder. Odanın aydınlatılması için gümüş şamdan ve makas Hazine'den verilmiştir. Odalara serilmek üzere iki çift Acem keçesi verilirken oturmak için üç telli kadifeden makat¹¹⁴⁶ üç büyük pamuk minder yaptırılmıştır.¹¹⁴⁷

5.1.12.3. Silahdar Ağa Köşkü

Enderûn'un son dönemine şahit olan Hafız Hızır İlyas Ağa'nın sıklıkla zikr ettiği Silahdar Ağa Köşkü günümüze ulaşamamıştır. Hızır İlyas Ağa'nın notlarından Sofa'da bir yerde olduğu anlaşılır.¹¹⁴⁸ Padişahın Aşağı Topkapı Sarayı/Köşkü'ne, Yalı Köşkü'ne ve Ağa Meydanı'na binişle ve özel törenlerle gittiği gerçeğinden hareketle bugün bilinmeyen Silahdar Ağa Yeri'ne yürüme mesafesinde Enderûn Avlusu ile Has Bahçeler arasında bir yerlerde aramak lüzum etmiştir. Sultan III. Selim Ruznamesi'nde, Silahdar Ağa Köşkü'nden ve Silahdar Ağa Yerinden sıklıkla bahsediliyorsa da, yeriyle ilgili açık bir işaret yoktur. Bu da o dönem yerinin herkes tarafından biliniyor olmasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁴⁹ Silahdar Ağa Köşkü, Topkapusu Sarayı'nın bulunduğu yerin yakınındadır. Padişahın iftar yemeği yemek,¹¹⁵⁰ rahatsız olan silahdar ağayı ziyaret etmek,¹¹⁵¹ merasimlerden sıkılınca ferahlamak, spor müsabakaları izlemek için gittiği bu köşk¹¹⁵² oldukça ferah, büyük ve güzel manzaralı olmalıdır. Elimizdeki bu bilgiler köşkün hem manzaraya hem de spor müsabakalarını izlemeye uygun iki cepheli olduğunu ortaya koymaktadır.

Topkapı Sarayı'na ismini veren¹¹⁵³ Topkapusu Sarayı/Köşkü'nün bulunduğu yere yakın mekânlara baktığımızda bugün bu mekânlarda Sofa Cami ve Mecidiye Köşkü'nün bulunduğu görülür. Silahdar Ağa Köşkü varken, Mecidiye Köşkü yoktur

¹¹⁴⁶ **Makat**: Yere konulup üzerine oturulan büyük minder.

¹¹⁴⁷ TSMA.E. 7026/60-802/9/22, 29 L 1115-6 Mart 1704

¹¹⁴⁸ Meşkhane'de çıkan yangını anlatırken Sofa'daki köşküden çıktığını söyler. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 291, s. 340

¹¹⁴⁹ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 137

¹¹⁵⁰ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 340

¹¹⁵¹ Padişah 17 Şubat 1823 Çarşamba günü rahatsız olan Silahdar Ali Ağa'yı ziyarete gittiğinde, üç koğuşun ağaları padişahı görmek için pencerelerdeki perdeleri kaldırıncaya onları çağırıp tomak oynamalarını seyretmesiyle ilgili bkz. **A.e.**, s.340

¹¹⁵² 1748 ve 1749'da Kurban Bayramı arefesinde ve Kurban bayramında padişahın Silahdar Ağa Yeri'ne giderek iç ağalara 150 kuruş ihsan etmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1107, y.32a, 43b

¹¹⁵³ Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", **DİA**, c.41, 2012, s.256-261

ve yerinde Fatih döneminde yapılan ve sonraki dönemlerde yenilenen, Çadır Köşkü vardır. Çadır Köşkü'nün silahdar ağaya tahsis edilerek sonradan bu şekilde ünlendiğini de düşünmüyoruz. Zira 1238 (1822) tarihli bir defterde Çadır Köşkü ve Silahdar Ağa Kasrının kırılan camlarının aynı tarihte değiştiği tespit edilebilmektedir.¹¹⁵⁴ Sarayın Marmara Denizine bakan cephesinde olduğundan emin olduğumuz Silahdar Ağa Köşkü'yle ilgili bilgi veren; Necdet Sakaoğlu kaynak belirtmeden, rivayet olduğuna işaret ederek 1807 ihtilalinde Sultan III. Selim karşıtlarının burada toplanması sebebiyle Sultan II. Mahmud tarafından yıktırıldığını kaydeder.¹¹⁵⁵ 29 C 1242 (28 Ocak 1827) tarihinde Silahdar Ağa Köşkü'nün hamamında yapılan onarımlarla ilgili bilgi veren belge bu iddiayı çürütür.¹¹⁵⁶ Aynı zamanda Silahdar Ağa Köşkü'nün yerini de verir ki, bulgularımızla uyumlu olarak Sofa Camii'nden sonra gelmektedir. Sofa Camii'nin sadece denize değil, Mecidiye Köşkü'ne bakan cephesinde de pencere vardır. Geçmişte bu cephede sundurmanın bulunması¹¹⁵⁷ da belli bir boşluktan sonra Silahdar Ağa Köşkü'nün geldiğini düşündürür. Diğer köşkler gibi iki katlı olmalıdır ki, 1795'de alt katında bulunan odanın tavanları, sıvaları, boyaları, dolapları ile cam ve çerçeveleri yenilenmiş, zeminine Mısır hasırları döşenmiştir.¹¹⁵⁸

Mekânda yapılan incelemelerde yukarıda işaret edilen özelliklerde bir köşkün mimarisini ortaya koyacak somut ve açık bir iz bulunmamaktadır. Bugün Konyalı Saray Lokantasının bahçesi olarak kullanılan Mecidiye Köşkü'nün altında kalmış Çadır Köşkü'nün dış sofasından dikkatle bakıldığında iki ayrı yapının izlerinden kaldığını düşündüren mimari farklılıklar göze çarpar. Şimdilik elimizdeki verilerden iki katlı, içinde hamamı olan Silahdar Ağa Köşkü'nün Sofa Cami ile Mecidiye Köşkü arasında bulunduğunu kesin olarak söylemek mümkündür.

Silahdar ağanın Topkapı Sarayı sahilinde yer alan Balıkhane Köşkü'nde ve padişahın kullandığı bütün saraylar, bahçeler vb. yerleşkelerde de özel dairesi

¹¹⁵⁴ TSMA. D.9916/42, y.3b, 1238-1823

¹¹⁵⁵ Necdet Sakaoğlu, **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Sarayı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank Yayınları No:9, İstanbul 2002, s. 268

¹¹⁵⁶ TSMA. E.1106/5, 29 C 1242-28 Ocak 1827

¹¹⁵⁷ Sundurmanın tamiri için bkz. TSMA. D.9917/17, y.9a

¹¹⁵⁸ TSMA. D.9917/3, y.3a

bulunmaktadır. Dairelerinden biri Tersane Bahçesi'nde Cirid Kasrı'nın altındadır.¹¹⁵⁹Sadabad'da Bahçe Köşkü'nde bulunan dairesi, oldukça büyük ve resmîkabuller için de kullanılıyor olmalıdır. İçinde bulunan eşyaların sayısı daha büyük bir mekânda kullanılabilir miktarlarda olduğu gibi, kumaşları da oldukça kalitelidir. Çok sayıda yastık olması dikkat çeker.¹¹⁶⁰ Mekânın birden fazla kapısı olmalıdır ki, çuha üzerine klaptan işlemeli, atlas üzerine klaptan işlemeli, şeritli çuha kapı perdesi ve telli üstüfadan zarperde padişahın ihsanı olarak hediye edilmiştir.¹¹⁶¹ Silahdar Ağa mekânlarının büyüklüğüne gelecek olursak; Bahçe Köşkü ve Balikhane Kasrı'nda olduğu gibi bir oda bir sofadan oluşabildiği gibi, Sadabaddaki Has Köşk örneğinde olduğu gibi tek bir odadan da oluşabilmektedir.¹¹⁶² Sadabad'daki Has Köşk'teki odası¹¹⁶³ dinleneceği ve geceleri uyuyacağı küçük bir oda olmalıdır.

5.2. Çuhadar Ağalık

Has Oda'nın üçüncü önemli arz ağası olan çuhadar,¹¹⁶⁴ padişahın elbiselerinden ve yağmurluğunun taşınmasından ve korunmasından sorumludur.¹¹⁶⁵ Bu çerçevede baktığımızda Selçuklu Sarayı'ndaki Emir-i Camedar'a benziyorsa da, tam karşılığı olduğunu söylemek zordur. Emir-i Camedar, hükümdara ait elbiseleri sarayda câme-hâne adı verilen bölümde muhafaza eden ve elbiselerini giyip çıkarmasına yardım eden görevlidir.¹¹⁶⁶ Bu vazifeler Osmanlı sarayında has odabaşı,

¹¹⁵⁹ Sultan III. Selim 7 Ağustos 1804 tarihinde gece yarısı Hasköy'de yangın çıkınca, sandallara binerek Tersane Bahçesi'ndeki Silahdar Ağa Dairesi kapısı üstünde bulunan Cirid Kasrı'na giderek, sabaha kadar yangını izlemiştir. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 155

¹¹⁶⁰ 39 adet telli kadife yastık, atlas üzerine klaptan işlemeli 12 yastık, telli üstüfadan 10 yastık, kullanılmış üstüfadan 3 yastık ile 10 sedir yastığı verilmiştir. Nemçe hatayisinden üç makat, telli kumaştan üç makat ve yünlü işlemeli üç çuha makat verilmiştir. TSMA.D.68, y. 13b

¹¹⁶¹ TSMA.D.68, y. 13b

¹¹⁶² Lehkâri kumaştan 4 çift yasdık, 3 sedir, 2 makad, 3 adet kalemkari basmadan yüz yasdığı, 5 adet hümâyun isimli kumaştan yapılmış pencere perdesi. Sofasına ise, Lehkarî kumaştan 7 çift yasdık, 1 sedir, 1 makad yaptırılırken, yıldız bezi, mah bezi, zar gaytan, gaytan, tire püskül ve muhtemelen perdeleri asmak için 25 halka yaptırılmasıyla ilgili bkz. TSMA. D. 2768/7, y.4b-5a

¹¹⁶³ Silahdar Ağa'nın Sadabaddaki havuz başındaki Has Köşk'deki odasında bir makat, altı yastık, bir sedir, bir hassa şilte, bir yemeni yüz yastığından oluşan mefruşat bulunmaktadır. TSMA. D.2053, y.3b, 10 B 1207-23 Ocak 1793

¹¹⁶⁴ Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", **DİA**, c.8, s.381-382

¹¹⁶⁵ **Kühü'l Ahbar**, s.99; Çuhadarın sorumluluğundaki al saye çuha yağmurluğa Hazine mevcudundan tepeleri birer elmaslı anber ile mumlanmış, dokuz altın düğmenin dikilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.17, y.32b, (29) Zilhicce 1123-7 Şubat 1712

¹¹⁶⁶ Merçil, **Selçuklular'da Saray Teşkilatı**, s. 95

çuhadar ağa ve dülbend ağası arasında paylaştırılmıştır.¹¹⁶⁷ Çelebi Mehmed döneminde kurulduğu rivayet edilen çuhadarlık, saraydaki önemli memuriyetlerden biridir. Fatih Kanunnâmesi'nde derecesi rikabdarı takip etmektedir.¹¹⁶⁸ Uzunçarşılı, XVII. yüzyıldan itibaren yapılan tayinlerde çuhadarın, rikabdarın üstünde¹¹⁶⁹ olduğunu kaydetmiştir ki, bulduğumuz örnekler de bu bilgiyi doğrulamaktadır. Çuhadar ağa, XVI. yüzyıldan itibaren silahlardan sonra ikinci önemli arz ağası olduğundan, silahdar hastalandığında veya görevle saray dışına çıktığında onun vazifelerini yapmaktadır. Örneğin, Silahdar Giritli İbrahim Bey'in hastalığı esnasında sadrazama teşrifat götürmek üzere Çuhadar Çorlulu Ali Ağa görevlendirilmiş, bu görüşmede sadrazamı ikna ederek silahdarlığa terfi etmiştir.¹¹⁷⁰

Has Oda'da çuhadar ağa dışında, başçuhadar ve çuhadarların bulunması bazı karışıklıklara sebep olmuştur.¹¹⁷¹ Esasen gerek D'ohsson¹¹⁷² gerek İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu iki ayrı vazifeliyi karıştırmamak gerektiği hususuna da işaret etmiştir.¹¹⁷³ Hakkında bilgi sahibi olduğumuz ilk Çuhadar Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatını gizleyip gelenlere bilgi vermekle görevlendirilen Çuhadar Mustafa Ağa'dır.¹¹⁷⁴ Sultan II. Selim döneminde kimlerin çuhadar olduğunu ve hangi görevlerle çıktığını tespit etmek mümkün olmamıştır. Uzun yıllar görev yaptıklarından çıkmalarına rastlanmamış olması kuvvetli bir ihtimaldir.

¹¹⁶⁷ Konuyla ilgili detaylı bilgiler has odabaşı ve dülbend ağası başlıkları altında incelendiğinden burada ayrıca yer verilmemiştir.

¹¹⁶⁸ "32 adet Has Oda oğlanı ile içinde biri silahdar ve biri rikabdar ve biri çuhadar ve biri dülbend oğlanı ola" **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s. 15

¹¹⁶⁹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 348

¹¹⁷⁰ **Nusretnâme**, s.456

¹¹⁷¹ Atâ, Çuhadar ile başçuhadarı birbirine karıştırarak aynı görevliymiş gibi yazmıştır. **Tarih-i Enderûn**, s. 302-305; Baykal, **Enderûn Mektebi**, s. 13; Abdulkadir Özcan, "Çuhadar", **DİA**, c.8., 1993, s.381-382

¹¹⁷² İki ayrı görevli olduğuna işaret etmiştir. D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, s.296

¹¹⁷³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.349

¹¹⁷⁴ Çıkma tarihini 11 Şubat 1537 olarak kaydeden Selanikî, "Sultan Süleyman Han, Harem-i muhtereminde hizmetle emektar olanlar taşra çıkmak iktiza eyleyip Çuhadar Mustafa Ağa Çaşnigirbaşılığa razı olup, ihtiyar eylediler" bilgisini de vermektedir. **Tarih-i Selânikî**, s. 39, s.58

5.2.1. Çuhadarlığa Terfi

Has Oda'nın kuralları gereği rikabdarlıktan çuhadarlığa terfi edilmektedir. Ancak bu kurallara her zaman uyulmadığından, dülbend ağalığından, hazine, kiler, seferli kethüdalıklarından çuhadarlığa terfi örneklerine rastlanmaktadır. 1656'da Rikabdar Mustafa Ağa,¹¹⁷⁵ 1665'de Rikabdar İbrahim Ağa,¹¹⁷⁶ 1670'de Kiler Kethüdası İsmail Ağa,¹¹⁷⁷ 1703'de Dülbend Ağası Fındıklılı Mehmed Ağa Çuhadar olmuştur.¹¹⁷⁸ Seferli Kethüdası Salih Efendi,¹¹⁷⁹ 1795'de Mabeynci Süleyman Ağa¹¹⁸⁰ örnek olarak verilebilir.

5.2.1. Çuhadarlığa Terfide Verilen Acemilikler

Arz Ağalarından olan ve padişahın hemen yanında hizmet eden çuhadalara göreve atandıkları bildirilirken padişah huzurunda samur kürk giydirilmektedir.¹¹⁸¹ Ayrıca **acemilik** olarak 11.300 çürük akçe¹¹⁸² ve Hazine'den kıymetli kuşaklar ve hediyeler verilmektedir. 1687'de ve 1699'da çuhadarlığa atanan ve her ikisinin de ismi Ali olan çuhadalara yeşil ve beyaz minekâri elmaslı ve iki zümrütlü, altın çinkal kuşak¹¹⁸³ Süleyman Efendi hattıyla Kur'an-ı Kerim,¹¹⁸⁴ gümüş veya altın kabzalı kılıçlar,¹¹⁸⁵

¹¹⁷⁵ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s.1130

¹¹⁷⁶ 1665'de rikabdarlıktan terfi etmiştir. **A.e.**, c.III., s. 735; Ayrıca, 1780'de Rikabdar Mustafa Ağa, **A.e.**, c.IV., s.1133; Temmuz 1826'da Rikabdar Halil Ağa terfi etmişlerdir. **A.e.**, c.II., s.569

¹¹⁷⁷ Has Oda'dan 1668'de kiler kethüdası, sonra çuhadar-ı şehriyari olup, çıktıktan sonra beylerbeyi payesi verilmiştir. 1678'de nişancı olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 836

¹¹⁷⁸ 5 Ra 1115-19 Temmuz 1703'de çuhadar olmasıyla ilgili bkz. Abdülkadir Özcan, "Silâhdar Mehmed Ağa", **DİA**, c.37, 2009, s.194-197

¹¹⁷⁹ TSMA. D.7389

¹¹⁸⁰ Aralık 1795'de azl edilmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1526

¹¹⁸¹ Dülbend Gulamı Mehmet Ağa, Çuhadarlığa terfi ettiğinde, Eylül 1703'de bir samur erkân kürk, TSMA. D.15, y.72a, 1115, N 1115- Şubat 1704; Mart 1704'de göreve gelen Çuhadar Süleyman Ağa'ya çuha kaplı erkân samur kürk ihsan edilmiştir. TSMA. D.15, y. 99a, L 1115-Mart 1704

¹¹⁸² BOA. C.SM.116/ 5848, 1169-1756

¹¹⁸³ TSMA. D.12/2, y.9b, Zilhicce 1110- Haziran 1699; TSMA. D.12/2,y.22b, Muharrem 1111-Temmuz 1699; Ayrıca iki zümrütlü, altın çinkal kuşak için bkz. TSMA. D.26, y.22b, 16 Ş 1091-29 Z 1098-11 Eylül 1680-5 Kasım 1687

¹¹⁸⁴ Ekim 1702'de Çuhadar İbşir (Hüseyin) Ağa'ya verilmiştir. TSMA. D. 15, y.66b, Ca1114-Ekim 1702İbşir Hüseyin Ağa, Eylül 1703'de silahdar olduğunda kendisine bir samur erkân kürk ihsan edilmiştir. TSMA. D. 15, y.83b, R 1115- Eylül 1703 bu bilgiden hareketle İbşir isminin yanına Hüseyin parantez içinde eklenmiştir. Ağustos 1706'da Çuhadar Yusuf Ağa'ya Mustafa bin Mehmed hattıyla orta boy bir cilt Kur'an-ı Kerim hediye edilmiştir. TSMA. D.15, y.119a, R 1118-Ağustos 1706

¹¹⁸⁵ Sade gümüş bir kılıç için bkz.TSMA. D. 17, y.7a, (29) Za. 1122-19 Ocak 1711; Çuhadar Ömer Ağa'ya siyah küçük kınlı sade altın kakmalı, od kabzalı, balçağı, ağızlığı, bentleri ve dipliği altın, beyaz,

hançerler¹¹⁸⁶ ve ateşli silahlar da verilmektedir. Mesela, Çuhadar İsmail Ağa'ya "ameli Ahmed" ketebeli yedi dirhem zernişan çakmaklı tüfek ile, "Ameli Eski Hacı Mustafa" ketebeli yedi dirhem çakmaklı tüfek ve gümüş bir kılıç hediye edilmiştir.¹¹⁸⁷ Çuhadar ağaya mücevher ve para dışında odasını döşemesi için perde, makat, yastık gibi mefruşat da hediye edilmektedir.¹¹⁸⁸

5.2.3. Çuhadar Ağanın Vazifeleri

Fatih Kanunnamesi'nde Has Oda arz ağaları içinde dördüncü sırada yer alan çuhadar,¹¹⁸⁹ kısa bir süre sonra üçüncü sıraya geçmiştir.¹¹⁹⁰ Kanunî Sultan Süleyman dönemine kadar vazifeleriyle ilgili bilgi sahibi olamadığımız çuhadarların bu dönemde itibarlarının artmış olabileceğini söylemek mümkündür. Zira padişahın has ve yakın adamları olarak tarih sahnesinde görülmeye başlarlar.¹¹⁹¹ Çuhadar ağa, padişahın kürk, yağmurluk ve bazı özel eşyalarını muhafaza etmekte, merasim ve alaylarda padişahın yanında silahdar ağa ile birlikte görev yapmaktadır. Kanunî döneminde hazırlanmaya başlayan resimli yazmalarda, merasim ve alaylarda padişahı at üzerinde takip eden Çuhadar Ağa'nın padişahın cülus töreninde,¹¹⁹² elçi kabullerinde¹¹⁹³ otağ-ı

mavi, yeşil ve kırmızı minekâri İstanbul demirinden bir kılıç Silahdar Mehmed Ağa zamanında hatt-ı hümayun gereği teslim edilmiştir. TSMA. D. 8, y.9b, 9 R 1099- 12 Şubat 1688

¹¹⁸⁶ Silahdar Mehmed Ağa zamanında hatt-ı hümayun gereği teslim edilen altından yapılmış, yeşil, mavi ve beyaz mineli 65 orta boy ve küçük elmas ile müzeyyen selimî kabzalı bir hançer için bkz. TSMA. D.8, y.27a, 9 Recep 1099-10 Mayıs 1688; Çuhadar Osman Ağa'ya Silahdar Ali Ağa döneminde hediye edilen 73 küçük elmasla murassa selimi kabzalı hançer için bkz. ihsan olunmuştur. TSMA. D.8, y.31a

¹¹⁸⁷ TSMA.D. 17, y.5a,25a, 29 L 1122-21 Aralık 1710

¹¹⁸⁸ Çuhadar Mehmet Ağa'ya 1703 tarihinde acemilik olarak büyük sakızı perde TSMA. D. 15, y.67b, y.70b, 1115-1703; Ayrıca, sakızı makat, yörük işi yedi çift ala yastık, keçe güğüm ihsanı için bkz. TSMA. D.15, y.72b, 1115, N 1115- Şubat 1704

¹¹⁸⁹ "İçinde biri silahdar ve biri rikabdar ve biri çuhadar ve biri dülbend oğlanı ola" ,**Kanunnâme-i Âli Osman**, s. 15

¹¹⁹⁰ Has Odabaşı'ndan başlayan arz ağalarının üçüncüsünün çuhadar olmasıyla ilgili bkz. **Kühül Ahbar**, s. 99

¹¹⁹¹ Hekimbaşı Kanunî'nin ölüm haberini verdikten sonra, Harem-i hümayun hizmeti sadece Hazinedarbaşı Yusuf Ağa'ya bırakılmış, ölümü ordudan saklanan padişahın huzuruna girilmek istendiğinde, Selânikî'nin ifadesiyle "serir-i saltanat hali olmağla", silahdar, Çuhadar Mustafa Ağa ve iç ağalar cevap vermiştir. **Tarih-i Selânikî**, s. 39

¹¹⁹² Kanunî Sultan Süleyman cülus töreninde, Seyyid Lokman, **Hünernâme II**, 1587-88 civarı, TSMK, H. 1524, y. 25b-26a

¹¹⁹³ Safevî şehzadesi Elkas Mirza'nın Sultan Süleyman'ın huzuruna gelmesi, Arifi, **Süleymannâme**, 1558, TSMK, H. 1517, y. 471b

hümâyunda devlet adamı kabullerinde,¹¹⁹⁴ resmi¹¹⁹⁵ ve özel görüşmelerinde,¹¹⁹⁶ avda,¹¹⁹⁷ Has Oda'da eğlenirken,¹¹⁹⁸ türbe ziyareti yaparken,¹¹⁹⁹ kitap okurken¹²⁰⁰ daima yanında bulunduğu anlaşılmaktadır. Sultan III. Murad döneminden itibaren padişah elbiselerinin saklandığı camedanın ve içinde muhafaza edilen padişahın harcamalarına tahsis edilmiş serenk kese içindeki 200 filorininin harcama sorumluluğunu taşıdığı tespit edilmektedir.¹²⁰¹

Resim-100

Sultan II. Osman'ın Tahtının Yanında Altın Su Matarasıyla Duran Çuhadar Ağa Albüm, TSMK. H. 2169, y.13b

Çuhadar ağa padişahın yakın korumasıdır. Bu çerçevede savaşta barışta, merasimlerde, karada denizde daima padişahın yanında bulunurdu. Topçular Kâtibi Abdülkadir Kadri Efendi, çuhadar ağanın diğer iç ağalarıyla birlikte padişahla birlikte sefere çıkmasının kanun olduğunu zikr eder.¹²⁰² Sultan IV. Murad, Nisan 1634'de

¹¹⁹⁴ Sigetvar seferinde Kanunî Sultan Süleyman'ın Stephen Zapolya'yı huzuruna kabul ettiği sahneyi betimleyen yukarıdaki minyatürde, Silahdar Ağa padişahın kılıcını tutarak tahtın hemen sağında ayakta durmakta, muhtemelen vezirler sol tarafta ayakta yer almaktadırlar. Ahmed Feridun Paşa, **Nüzhet el-Esrar el-Ahbar der Sefer-i Sigetvar**, TSK. H. 1339, y.16b

¹¹⁹⁵ Kanunî Sultan Süleyman'ı Arz Odası'nda vezirleri kabulünde, silahdar ağa tahtın yanında ayakta durmaktadır. Seyyid Lokman, **Hünername II**, TSMK, H. 1524, y. 244b

¹¹⁹⁶ Barbaros Hayreddin Paşa Sultan Süleyman'ın huzurunda, Arifi, **Süleymanname**, 1558, TSMK, H. 1517, y. 360a

¹¹⁹⁷ Kanunî Sultan Süleyman Avda, Seyyid Lokman, **Hünername II**, TSMK.H.1524, c.II., y.52b-53a

¹¹⁹⁸ Kanunî Sultan Süleyman Has Odasında, Arifi, **Süleymanname**, 1558, TSMK, H. 1517, y. 412a

¹¹⁹⁹ Kanunî Sultan Süleyman'ın Eyüp Sultan Türbesini ziyareti, Seyyid Lokman, **Zafername**, 1579, DBCL, T. 413, y. 38a

¹²⁰⁰ Kanunî Sultan Süleyman'ın Has Oda Şadırvanlı Sofa'da bulunan özel kütüphanesinde, şehzadeleri ile sohbet ederken, Talikizâde, **Şehnâme-i Nadiri**, TSMK, A. 3595, y. 79a

¹²⁰¹ TSMA.D.34, y.32b, 6 M 985-26 Mart 1577; y.38a, 986-1579; Çuhadar ağa camedanında mahfuz kesede filori kalmayınca 200 filori verilerek Çuhadar Nuh Halifeye teslim edilmiştir. y.127a, 7 Ş 997-21 Haziran 1589; y.205b, 25 M 1005-18 Eylül 1596

¹²⁰² **Topçular Kâtibi**, c.II., s.711

Edirne'ye giderken,¹²⁰³ Mart 1635'de Şark Seferi'ne çıkarken ve dönerken çuhadar ağa at üzerinde padişahı takip edenler arasındadır.¹²⁰⁴ Çuhadar ağanın sadece padişahın karada yaptığı alaylarda değil, deniz yoluyla gidilen binişlerde de yedi çifte piyadesiyle eşlik etmesi kanundur.¹²⁰⁵

Padişahın her zaman yanında bulunan çuhadar ağa, huzura kabul edilecek üst düzey devlet erkânını koltuklamakla da vazifelendirilmektedir. Örneğin 1683'de padişahın otağ-ı hümayunda sadrazamı kabul merasiminde sadrazama mükâfat olarak hediye edilen iki sorguçtan birini sadrazamın selimîsi üzerine takmıştır.¹²⁰⁶ 5 Temmuz 1684'de Edirne'de Selim Giray Han padişahın huzuruna girerken ve çıkarken eşlik etmiştir.¹²⁰⁷

Çuhadar ağa, padişahın içme suyunun bulunduğu altın tören matarasını taşımakla da vazifelidir.¹²⁰⁸ Padişahın içme suyunun taşındığı altın tören matarası muhtemelen sarayın ünlü kuyumcu ustası Serzergeran Mehmed Usta tarafından yapılmıştır.¹²⁰⁹ Merasimlerde kullanıldığı minyatürlerden tespit edilen altın tören matarası Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Koleksiyonu'na 2/3825 envanter numarasıyla kayıtlıdır. (Resim-101)

¹²⁰³ Bu alayda, silahdar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa ve dülbend ağası da yer almaktadır. Ziya Yılmaz, **A.e.**, c.II, s. 996

¹²⁰⁴ Rikabdar ağanın da yer aldığı alaya katılan ağaların her biri mücevher kılıç ve murassa tirkeşler ile yer almaktadır. **Topçular Kâtibi**, c.II., s.1014; Sefer dönüşünde padişah şehre at üzerinde girerken alayda yer almıştır. 12 Haziran 1639'da padişah Bahçekapısı'ndan şehre girerken yanında çuhadar ağa da vardır. **A.e.**,s.1072; s. 1123

¹²⁰⁵ Çuhadar ağanın, Kayıkhanesi-i Hassa'da kullanılamaz durumdaki yedi çifte piyadeli kayığınının Tersane-i Amire Emine tarafından onarılması için bkz. BOA. AE.SABH.İ, 141/9467, 10 R 1199-20 Şubat 1785

¹²⁰⁶ **Vekayi'ne (Vekayi-i Bec)**, s.42

¹²⁰⁷ **Zübde-i Vekayiât**, s.175-176; İbrahim Özgül, **Ravzatü'l Ebrâr**, s. LXII

¹²⁰⁸ Sultan I. Ahmed'in yanında altın su matarasıyla duran Çuhadar Ağa için ayrıca bkz. TSM. H.2169, y.15b

¹²⁰⁹ Filiz Çağman, "Serzergerân Mehmed Usta ve Eserleri", **Kemal Çığ'a Armağan**, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 65-66; K. Çığ, **Türk Kitap Kapları**, İstanbul 1971, res. XXXIII; **Anadolu Medeniyetleri III, Selçuklu/Osmanlı**, İstanbul 1983, Ktg.no E.200

Resim-101

Minyatürlerde Çuhadar Ağa'nın Taşıdığı Tespit Edilen Altın Su Matarası
TSM. 2/3825

Altın tören matarası dışında yukarıda işaret edildiği üzere padişahın kürklerini, kaftanlarını, kavuğunu, kürkünü,¹²¹⁰ yağmurluğunu¹²¹¹ ve gümüş kamçısını da muhafaza etmektedir.¹²¹² Padişahın şahsı için yaptırılan iç ve dış kıyafetlerden de sorumlu olan çuhadar ağanın, zimmetinde bulunan eşyalara; telli ve sade hatayi divan kaftanlar, telli ve sade hatayi entariler, tebdil-i kıyafet olarak kullanılmak üzere yaptırılan kapamalar, iç kıyafeti olarak sandal zebun¹²¹³ padişahın avda kullanması¹²¹⁴ için hazırlatılan kıyafetler örnek verilebilir. Çuhadar ağa, padişahın yağmurluğu, kavuğu ve kürkü yanında¹²¹⁵ dülbent, makrama, futa gibi muhtemelen sarf malzemesi olarak kullanılan örtüleri de muhafaza etmektedir.¹²¹⁶ Çuhadar ağanın zimmetinde bulunan padişah kıyafetlerinin güzel kokmasında kullanılmak üzere öd ve anber de verilmektedir.¹²¹⁷

¹²¹⁰ Çuhadar Ağa'da bulunan padişah kürklerinin her biri küçük birer servet değerindedir. Güvez muslu sof kaplı kakum erkân kürk, yeşil musli sof kaplı kakum kürk, nohudi şal sof kaplı kakum kürkler bulunmaktadır. TSM.A. D.2402/54, y.5a, (29) Şaban 1175-25 Mart 1762

¹²¹¹ **Kühü'l-Ahbar**, s. 99; 1601-1607'de İstanbul'da görev yapan Withers, Çuhadar'ın vazifesini padişahın yağmurluğunu taşımak olarak tanımlamaktadır. **Büyük Efendi'nin Sarayı**, s.72

¹²¹² Padişahın al saye çuha yağmurluğun düğmesinde bir yakutu eksik olduğundan, bir adet yakutun dikilmesi ve Hazine mevcudundan sırma örme bir adet gümüş kamçının teslim edilmesiyle ilgili bkz. TSM.A. D.17, y.62b, (29) Za 1124-28 Aralık 1712

¹²¹³ TSM.A. D.2352/367, bkz. y.1b; 10 R 1105- 9 Aralık 1693

¹²¹⁴ Hatayi ve hare kaftanlar, bogasi şal kapamalar, hatayi entariler, sof feraceler ve astarları kutniden sof kerrakeler için bkz. TSM.A. D.10457/132, 1098-1687; TSM.A.D. 10457/133, 10 Ş 1098-21 Haziran 1687

¹²¹⁵ Güvez muslu sof kaplı kakum erkân kürk, yeşil musli sof kaplı kakum kürk, nohudi şal sof kaplı kakum kürkleri için bkz. TSM.A. D.2402/54, y.5a, (29) Şaban 1175-25 Mart 1762

¹²¹⁶ Ramazan'da: 3 dülbent, 3 kürk, sarı yüzceli yağmurluk ve mor yüzceli yağmurluk verilmiştir. TSM.A. D.2013, y.36a, 29 Z 1063-20 Kasım 1653

¹²¹⁷ 55 dirhem anber ve 60 dirhem od tahsisıyla ilgili bkz. TSM.A. D. 2363/12, y. 6b; 60 dirhem od verilmiştir. TSM.A. D. 2354/4, y.2a,1122 R 1-30 Mayıs 1710; 60 dirhem amber için bkz. TSM.A. D.2404/57, y. 6a (29) Şevval 1175-23 Mayıs 1762

Çuhadar ağanın Sultan III. Murad döneminde tespit ettiğimiz parayla ilgili vazifeleri sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir.¹²¹⁸ Esasen diğer has odalılar gibi Ceyb-i Hümâyün için padişaha para teslim etme görevi yapar.¹²¹⁹ Ayrıca, padişah¹²²⁰ ile hanedan mensuplarının kullanımı için mücevherler yaptırmakta¹²²¹ve padişahın verdiği hediyeleri teslim etmektedir.¹²²² Mermer Sofa’da bulunan havuz başındaki tahtın mefruşatıyla ilgilenmekte,¹²²³ padişahın yaptığı ihsanları ilgililerine teslim etmektedir.¹²²⁴ Örneğin 1581’de çuhadar ağa, Budin Beylerbeyisi’ne hilat, kılıç ve hatt-ı hümâyün götürmekle vazifelendirilmiştir.¹²²⁵

Çuhadar ağalar padişahın sözlü emirlerini iletmekle de görevlendirilmektedir. Mesela, Çuhadar Saati Mehmed Ağa, Saray’dan Nişancı olarak çıkan Abdurrahman Abdi Paşa’ya, padişahın “*tevarihini yazmaya devam etsin*” sözlü emrini iletmıştır.¹²²⁶ 8 Eylül 1657’de sadrazamın seferde olması sebebiyle, padişah İstanbul’da neler olduğunu anlamak için tebdil-i kıyafetle gezerken, Cuma namazı için Gül Camii’ne gittiğinden imamın hutbede “*Ey Davud seni halife kıldık*” mealindeki ayeti okuması padişahın ilgisini çekince, Çuhadar Kenan Ağa’yı imama göndererek bir isteği olup olmadığını sordurmuştur.¹²²⁷ Çuhadar ağa, yaptığı araştırmaların sonucunu her zaman

¹²¹⁸ Sultan IV. Mehmed’in hatt-ı hümâyünün bulunduğu hesap defterinde, çuhadar ağa rikabdar ağa birlikte ceyb-i hümâyün için padişaha takdim edilecek paraların sevkiyatından sorumludur. TSMA. D. 6706, 29. S.1073 -13 Ekim 1662

¹²¹⁹ 16 Eylül’de 20 guruş, 3 Ekim’de 40 altın, 10 kuruş, 13 Ekim’de 40 altın, 5.000 eski akçeyi padişaha teslim etmiştir. TSMA. D. 6706, 1-29 S 1073-13 Ekim 1662

¹²²⁰ 1714’de bir elmas mührü bozdurup yeniden yaptırması, başka bir mührü hazineden dört adet küçük elmas konulup bir adet örme altın zincir ekletmiştir TSMA. D. 17, y.87- 95, (29) Ca 1126- 12 Haziran 1714

¹²²¹ Şehzade Süleyman için 16 elmasla murassa zehgir yaptırmıştır. TSMA. D. 17, y.87 ile 95, (29) Ca 1126- 12 Haziran 1714

¹²²² Çuhadar Ağa Bağdad Köşkünde, padişahın şehzadeye ihsan ettiği üçer parça telli hatayı donluk, sade hatayı donluk, kutni donluk ve iki destarı teslim etmiştir. TSMA. D.2363/12, y.4b, 29 Z 1132-1 Kasım 1720

¹²²³ Mevcut hazineden suzeni makad, kırmızı prangot çuha nihali dışında satın alarak saye çuha ve yeşil ibrişim saçak yaptırmıştır. TSMA. D.2363/ 12, y.6a, 29 Z 1132-1 Kasım 1720

¹²²⁴ Taşrada görevli Ahmed, Halil ve Davud cüceye mevcut hazineden padişahın ihsan ettiği, birer kaftan, entari, destar, kavuk, çuha ferace ve birer çakşır çuhadar tarafından teslim edilmiştir TSMA. D.2363/ 12, y.6a, 29 Z 1132-1 Kasım 1720

¹²²⁵ BOA. A.{DVNSMHM.d, 6/630; 13 Mayıs 1648’de padişah tarafından Tatar Hanı’na Çuhadar Mehmed Ağa tarafından sade seraser kürk ve murassa altın kılıç teslim edilmiştir. TSMA. D. 1995, y.3b, 1058-1649; Çuhadar Ağa, 17 Şubat 1667’de Kaymakam Paşa’ya hatt-ı hümâyün götürmüştür. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ’yinâmesi**, s.253

¹²²⁶ **A.e.**, s.328

¹²²⁷ Çuhadar Ağa, imamın şikâyetini sorduğunda, kendisi için tahsis edilen evin harap olduğunu ve mütevellisinin evin onarımını ihmal ettiğini söyler. Padişah, imamın evinin tamir edilmesi için

şifahi olarak vermez, kimi zaman tetkik ettiği hususu rapor olarak sunar. Çuhadar Uzun Hasan Ağa, 28 Temmuz 1769'da Hotin Seraskeri Moldavancı Ali Paşa'ya gitmiş, dönüşte mütalaalarını takrir yazarak padişaha arz etmiştir.¹²²⁸

D'ohsson, çuhadar ağaların önemli törenlerde ve bayram alaylarında padişah camiye giderken ve diğer merasimlerde halka yeni ve küçük akçeli (gümüş) paraları avuç avuç serptiğini kaydeder.¹²²⁹ Padişah alayına maiyetiyle katılmakta¹²³⁰ ve padişahın ihsanlarını etrafa saçmaktadır.¹²³¹ 1720 şehzadelerin sünnet düğünü merasimlerinde çuhadar ağa, alaylarda padişahın hemen arkasında¹²³² veya padişah Nakkaşhane'den şehzadelerin içinde olduğu alayı izlerken, şehzadelerin bulunduğu arabanın ardında yer alır. Hafız Mehmed Efendi bu sahneyi "başlarında kırmızı bükme çuha üsküf ile iki tarafa papatya çiçeği gibi çil para saçarak"¹²³³ ifadesiyle tanımlamaktadır. Çuhadar ağa, 1734'de Sultan Ahmed Camii'nde icra edilen mevlid-i şerif merasiminde,¹²³⁴ 1740'da¹²³⁵ ve 1747'de Ayasofya Camii'ne yapılan Cuma selamlığında da padişahın ihsanlarını dağıtmakla vazifelendirilmiştir.¹²³⁶ Çuhadarın para dağıtma işi sadece alaylar ve Cuma selamlıklarıyla sınırlı değildir.¹²³⁷ Sultan III. Mustafa döneminde, 26 Mart 1769'da Sancak-ı Şerif, orduyla sefere gidecek serdar-ı ekreme teslim etme merasiminde; Has Oda'dan Arz Odası'na kadar Sancak-ı Şerifi kucağında taşıyan padişaha eşlik etmiştir.¹²³⁸ Uzunçarşılı, silahdar ağanın bulunmadığı vakitlerde ona ait işleri çuhadar ağanın yaptığını kaydeder.¹²³⁹ Bu bağlamda

Darüssaâde Ağası Dilaver Ağa'ya ferman-ı hümayun çıkarır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s.112-113

¹²²⁸Rumeli valisinin Hotin muharebesinde bozguna uğrama sebebiyle ilgili görüşlerini iletmiştir. T.SMA. E. 8282/1-858/34, 1183.Ra.24-28 Temmuz 1769

¹²²⁹D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, y.295

¹²³⁰T.SMA. D. 2035, tarihsiz

¹²³¹Silahdarın çanta içinde teslim ettiği 80 kuruş çuhadar ağa tarafından dağıtılmıştır. T.SMA. D. 2352/292, 14 C 1104- 20 Şubat 1693

¹²³²Hâfız Mehmed Efendi, **1720 Şehzâdelerin Sünnet Düğünü Sûr-ı Hümayûn**, Haz. Seyit Ali Kahraman, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s.60

¹²³³Seyit Ali Kahraman, **a.g.e.**, s.162

¹²³⁴T.SMA. D.1073, y. 103b, 29 Z 1143-5 Temmuz 1731

¹²³⁵T.SMA. D.1107, y.14a, 1152 -1740

¹²³⁶T.SMA. D.1107, y.21a, 19 Z 1160-22 Aralık 1747

¹²³⁷1 Kasım 1747 tarihinde İstanbul'un meşhur yangınlarından biri başlayınca bir anda ortada kalan fakir ve düşkünlere Silahdar Ağa tarafından hazırlanan paraları da dağıtmıştır. T.SMA. D. 1107, y. 16b, 27 Ş 1160-1 Kasım 1747

¹²³⁸Arkalarında rikabdar, dülbent ağası ve kethüdalar ve diğer ağaların yer aldığı görülür T.SMA.E.10164/3-972/441, 18 Za 1182-26 Mart 1769

¹²³⁹Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 349

Enderûn'un zapt-u raptında da söz sahibi olmalıdır. Çuhadar-ı Şehriyari İbrahim Ağa'nın, Hazine Kethüdasına, Enderûnlulardan tımara çıkmak isteyenlere izin verilmesini bildiren yazısı da,¹²⁴⁰ bu fikri destekler.¹²⁴¹

5.2.4. Çuhadar Ağanın Maiyeti ve Geliri

Arz ağalarından olan çuhadar ağanın Has Oda'dan iki lalası bulunmaktadır. Tüm zamanını padişahın hizmetinde geçiren ve kendisine ait dairesi olan çuhadar ağanın hizmetini görmek üzere; aşağı koğuşlardan bir kullukçu, bir zülüflü baltacı ve iki sofalı ve bir heybeci ve iki yedekçisi bulunmaktadır.¹²⁴²

Çuhadarın XVI. yüzyıldaki yevmiyesi diğer has odalılar gibiyken, 1718 tarihli mevacic defterlerinde günde 35 akçe olmuştur.¹²⁴³ Ayrıca, bayramlarda, cülus sonrasında¹²⁴⁴ ve çeşitli vesilelerle verilen hilat-bahaları,¹²⁴⁵ inamlar,¹²⁴⁶ kaftanlar,¹²⁴⁷ yağlık bahaları,¹²⁴⁸ kumaşlar,¹²⁴⁹ mendil bahaları,¹²⁵⁰ Enderûn halkı için kurulan vakıfların gallesinden¹²⁵¹ gelen paralar gibi gelirleri¹²⁵² bulunmaktadır.¹²⁵³ Bunların

¹²⁴⁰ TSMA.E.1561/8-451/4, 21 Ra 1222-29 Mayıs 1807

¹²⁴¹ Kırş. Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", **DİA**, c.8, 1993, s.381-382

¹²⁴² **Tarih-i Enderûn**, c.I, s.310

¹²⁴³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.348; BOA. Ali Emiri Tasnifi, III. Ahmed dönemi vesikaları 18398; BOA. Cevdet Saray, No. 2790

¹²⁴⁴ Çuhadar ağanın da içinde bulunduğu saray ağaların cülus hediyesi olarak dağıtılan paralar için bkz. TSMA. D.2013, 29 Z 1063-20 Kasım 1653

¹²⁴⁵ Her yıl Divan-ı Hümâyün tarafından alınıp, arz ağaları, Hazine, Kiler ve Seferli müstahdemine ihsan edilen hilat paraları hakkında arzuhal için bkz. TSMA. D.8846, (29 Z) 1098-5 Kasım 1687

¹²⁴⁶ Hicri yılbaşı nedeniyle silahdar, çuhadar, rikabdar ve diğer ağalara verilen hilat akçeleri için bkz. TSMA.E.994/30-414/20, 1182.B.29; ayrıca bkz. TSMA. E.994/111-416/14, 1232-1817; Kaftan, sarık, yağlık paraları ve bayram harçlıkları için bkz. TSMA. D.2417/30, 27 B 1186-24 Ekim 1772

¹²⁴⁷ Çuhadar ağanın da içinde olduğu arz ağalarına verilen kaftan akçeleri için bkz. TSMA. D.2110/70, 29 Z 1097-16 Kasım 1686

¹²⁴⁸ Çuhadar ağanın içinde olduğu arz ağalarına verilen yağlık bahası ve bayramlıklar. TSMA. D.2402/4, 29 B 1171-8 Nisan 1758

¹²⁴⁹ TSMA. D.9390, 29.Z. 1106-10 Ağustos 1695; Çuhadar ağaya verilen Seraser, düzlük, kemha ve atlas kumaşlar ve bahaları için ayrıca bkz. TSMA. D.5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699

¹²⁵⁰ TSMA. D. 10392/4, tarihsiz

¹²⁵¹ Surre ihracından bir gün evvel Sultan I. Abdülhamid'in vakfından gelen ve silahdar ağa tarafından Has Odalılara dağıtılan paraların miktarı için bkz. TSMA. E.2468/1-2-532/50, 1204-1790

¹²⁵² Mutad-ı kadim üzere meşalecilere, hazine başyazıcısına, devlet ricalinden bazı kimselere, çuhadarlık, rikabdarlık ve sefer kethüdalıkları mukarrer bulunanlara verilen ihsanlar için bkz. TSMA.E.602/62-68-262/28, 29 Ca 1187-18 Ağustos 1773

¹²⁵³ Arefe ve bayram günlerinde çanta ve seccade için çuhadar ağa ve hazinedarbaşı ağalara verilenler için bkz. TSMA. D.2353/306, 14 Z 1122-3 Şubat 1711; TSMA.D.2352, 1119-1785

dışında çeşitli mukataaların hisseleri kaydı hayat şartıyla kendilerine bağışlanmaktadır. Çuhadarlara kayd-ı hayat şartıyla mukataalardan hisseler verilmesi, kurumun itibar kazandığı XVII. yüzyıldan itibaren olmalıdır.

Çuhadarlara kimi zaman sadece bir gelir tahsis edilirken, bazılarında değişik tarihlerde eklenmek suretiyle birden fazla gelir tahsis edildiği görülmektedir. Mukataa geliri olan çuhadarları incelediğimizde ilk olarak Çuhadar Hüseyin Ağa karşımıza çıkar. Çuhadar Hüseyin Ağa'nın uhdesinde Fatma Sultan ve Sadrazam İbrahim Paşa vakıflarından Dragnış ve Karlıeli mukataaları bulunmaktadır.¹²⁵⁴ Çuhadar İbrahim Ağa'ya 19 Aralık 1801 tarihinde Sultan III. Selim tarafından saraydaki vazifesi devam ederken Konya Larende ihtisab ve damga mukataasının gelirleri tahsis edilmiştir.¹²⁵⁵ Çuhadar Mehmed Emin Bey, Sultan II. Mahmud nezdinde itibarlı bir ağa olmalıdır ki, padişah aynı anda bir çok mukataa ve malikane tahsis etmiştir. Balıkesir ve bağlı mukataalarından üçtebir hisse,¹²⁵⁶ zecriye rüsumu muhassıllığı mukataasının bir kısım hissesi,¹²⁵⁷ Manisa'da selatin vakıflarından Urla ve bağlı mukataalarından dörtte bir hisseyi 3.000 kuruş muaccele ile¹²⁵⁸ vermiştir. Mukataalar kaydı hayat şartıyla verildiğinden ağalar saraydan ayrıldıktan sonra da o geliri almaya devam etmektedirler.¹²⁵⁹

¹²⁵⁴ Mezkûr mukataalarının varidat ve masarifi ile Haremeyn Hazinesi'ne teslim edilen paraların müfredatı ile ilgili bkz. TSMA. E.161/7-15-106/12, 28 M 1198-23 Aralık 1783

¹²⁵⁵ TSMA. E. 5227/69-71-728/21, 3 Ş 1216-9 Aralık 1801; Çuhadar-ı Şehriyari İbrahim Ağa, müşterek mutasarrıf oldukları Larende Mukataasında Abdullah'ı itibar edilmemesi ve mukataanın Ahmed'e verilmesi talebi için bkz. TSMA. E.2335/6-513/17, tarihsiz; Sultan III. Selim ve Ebu Eyyüb el-Ensari vakıfları mülhakatından Habeş ve bağlı mukataasına mutasarrıf olan Mustafa vefat edince, geliri Çuhadar Süleyman Ağa'ya tevcih edilmiştir. TSMA. E. 7916/1-854/7, 29 R 1209-23 Kasım 1794

¹²⁵⁶ Sultan IV. Mustafa'nın beratı için bkz TSMA. E. 7749/1-852/53, 25 Ra 1222-2 Haziran 1807

¹²⁵⁷ TSMA. E. 5416/15-737/8, 1 Za 1229-16 Eylül 1814

¹²⁵⁸ TSMA. E.7729/2-852/21, 2 Ca 1227-14 Mayıs 1812

¹²⁵⁹ Çuhadar-ı Şehriyari Seyid İbrahim Ağa'nın Konya'da (Larende) ihtisab ve damga mukataasında yapılan tahsilât, bu tahsilâtta ordu, donanma vesâir mîrî ihtiyaçlar için yapılan ödemeler ile evlâd-ı Mevlânâ, sadâret ve defterdârlık kalemiyeleri için verilen para miktarlarıyla ilgili ruznamçe suretleri için bkz: TSMA. E. 89/1-68-43/1, 25 C 1237-19 Mart 1822; Ayrıca bkz. Çuhadar-ı Şehriyari İbrahim imzasıyla: Mutasarrıf olduğu Larende Mukataası'ndan Bozok sancağı mutasarrıfı beyin hissesinin tanzimi için bir kıta borç senedi gönderildiğinden bu hisseye ait zabt temessüğünün gönderilmesi ricası. TSMA.E.310/23-168/27, 1 M 1217-4 Mayıs 1802

5.2.6. Çuhadarın Kıyafetleri

Çuhadar ağanın kıyafetlerinin minyatürlerde silahdar ile hemen hemen aynı olduğu görülür. (Resim-102) Her ikisinin üzerinde de münakkaş kaftan içinde düz renk entari görülür. Entarilerinin ve kaftanlarının renkleri farklı olsada aynı stildedir. Kıyafetlerin bir nevi üniforma gibi saray kanunları tarafından belirlenen kumaşlar ve modellerle sınırlı olduğunu dikkatten kaçırmamak gerekmektedir. Merasim ve alaylarda kırmızı üsküf ve zülûf takmaktadırlar. Bellerinde kıymetli kuşakları¹²⁶⁰ vazifeleri gereği taşımaları gereken hançer ve kılıçları aksesuar olarak değerlendirmek mümkündür.

Resim-102

Sultan I. Selim'in Cülusunda Çuhadar Ağa
Seyyid Lokman, **Hünernâme I**, TSMK., H. 1523, c.I .y.201 a

Kıyafet biçimleri saray tarafından belirlenen ve kumaşları Hazine'den verilen çuhadara kimi zaman kürk ve kaftanların hediye edildiği görülmektedir. 16 Nisan 1762'de çuhadar ağaya kalın bükmeli **bayramlık** kaftan kumaşı ile kalın Nemçe dibası ve beyaz kutni kumaşından astarlı kaftan verilmesi kıyafetlerin kalitesi hakkında bilgi verir.¹²⁶¹ Kimi zaman kaftan veya kumaşı yerine münakkaş çatmanın parası

¹²⁶⁰ Çuhadar Ali Ağa'ya acemilik olarak hediye edilen altın çinkal kuşakların evsafına acemilik olarak verilenler kısmında işaret edilmiştir. Çuhadar Ali Ağa'ya ihsan edilmiştir. TSMA. D. 26, y.22b, (29) Muharrem 1110-7 Ağustos 1698; (29) Zilhicce 1110-28 Haziran 1699 tarihinde ihsan edilmiştir. TSMA. D. 12/2, y.9b; TSMA. D.1110,y.57a, (29) Z 1110-28 Haziran 1699

¹²⁶¹ Silahdar ağa tarafından yaptırılarak, 2550 kuruşa mal olan kaftan teslim olunmuştur. TSMA. D. 2402/55, y.6a, 22 N 1175-16 Nisan 1762

verilmektedir.¹²⁶² Çuhadar Ağa'nın kullandığı kürklerin kalitesi ve değeri oldukça yüksektir. 10 Ocak 1696'da arz ağalarına samur kürk,¹²⁶³ Çuhadar İbrahim Ağa'ya 16 Eylül 1697'de kırmızı çelkava kürk,¹²⁶⁴ ihsan edilmekte, kimi zaman da padişah için hazırlanan kürkler hediye edilmektedir. Mayıs 1698'de,¹²⁶⁵ Mart 1699'da ve Eylül 1699¹²⁶⁶ Çuhadar Ağaya padişaha ait erkân kürkleri hediye edilmiştir.¹²⁶⁷ Verdiğimiz örnekler de çuhadar ağalara verilen hediyelerde padişahlara layık kürkleri kullandığını belgeler.

5.2.7. Çuhadar Ağa Dairesi

Arz ağası olan çuhadar ağanın da kendisine ait bir dairesi vardır. Göreve gelirken verilen **acemilikler** arasında **mefruşat-baha** olarak nakit para veya Hazine'den verilen eşyalar bulunmaktadır.¹²⁶⁸ Örneğin, 1703'de göreve gelen Çuhadar Mehmed Ağa'ya büyük sakızı perde,¹²⁶⁹ sakızı makat, yörük işi yedi çift ala yastık ve keçe¹²⁷⁰ verilmiştir. Hazine'den verilen bu eşyalar yerine kimi zaman nakit para verildiği de görülür. Mesela, 1725'de çuhadar olan Peşkirî Bekir Bey'e mefruşat-baha adı altında 1.000 kuruş ihsan edilmiştir.¹²⁷¹ Çuhadar ağanın dairesi, Bobovius'un Topkapı Sarayı'nı tanımlamak için çizdiği planda¹²⁷² 37 numara yer almaktadır.¹²⁷³ Bobovius'un kitabında bu çizim dışında Çuhadar Ağa Dairesi'ne ait herhangi bir tanıma rastlanmamışsa da, o da gündüzleri silahdar ağanın dairesine benzer resmi bir dairede oturuyor olmalıdır. Çuhadar Ağa Dairesi'nde 1722¹²⁷⁴ ve 1766 tarihinde

¹²⁶² Silahdar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa, doğancibaşıya münakkaş yerine 4.000'er akçe alırlar notu için bkz. TSMA. D.2013, 29 Z 1063-20 Kasım 1653

¹²⁶³ Silahdar Hüseyin Ağa, Çuhadar İbrahim Ağa ve Rikabdar Ahmed Ağa'ya ihsan olunmuştur. TSMA. D. 1110, y.12a, 4 C 1107-10 Ocak 1696

¹²⁶⁴ TSMA. D.1110,y.30b, (29) Safer 1109-16 Eylül 1697

¹²⁶⁵ TSMA. D.1110, y.42a, y.43b. (29) L 1109-10 Mayıs 1698

¹²⁶⁶ TSMA. D.1110,y.52a, 29 N 1110-31 Mart 1699, y.60a, 29 Ra 1111- 24 Eylül 1699

¹²⁶⁷ TSMA. D. 1110, y.60a, 1111 Ra (29) 24 Eylül 1699

¹²⁶⁸ Çuhadar Mehmet Ağa'ya 1703 tarihinde acemilik olarak büyük sakızı perde TSMA. D. 15, y.67b, y.70b, 1115-1703; Ayrıca, sakızı makat, yörük işi yedi çift ala yastık, keçe güğüm ihsanı için bkz. TSMA. D.15, y.72b, 1115, N 1115- Şubat 1704

¹²⁶⁹ TSMA. D. 15, y.67b, y.70b,1115-1703

¹²⁷⁰ TSMA. D.15, y.72b, 1115, N 1115- Şubat 1704

¹²⁷¹ TSMA. D.2184, y.122b, 1137-1725

¹²⁷² **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, s. 31 (Mavi ile renklendirilmiştir)

¹²⁷³ Çuhadar Ağa'nın gün boyu çekildiği oda olarak tanımlanmıştır. **A.e.**, s. 99

¹²⁷⁴ BOA. MAD. D. 8947, y. 154-160, 23 Za 1134/ 4 Eylül 1722

yapılan onarımlarda pencerelerinin ve ocağının onarıldığı tespit edilmektedir ki,¹²⁷⁵ bu belgeler mekânın mimari özellikleri hakkında bilgi verir. Padişahın Çuhadar Ağa Yeri'ne de zaman zaman ziyaretlerde bulunuyor olması, Enderûn'da padişahın ziyaret edebileceği evsafa bir yapı olduğunu düşündürür. Sultan III. Ahmed, Çuhadar Ağa Yeri'ne teşrif ettiğinde, çuhadar ağa ağalara 100 altın ve 100 akçe saçmıştır.¹²⁷⁶ 5 Ağustos 1720'de ikinci kez Çuhadar Ağa Yerine teşrif ettiğinde bu defa sevinç nişanesi olarak silahdar ağa çil akçe dağıtmıştır.¹²⁷⁷ Ata'ya göre çuhadar ağanın odası, Has Oda, Ağalar Camii, Harem, Kuşhane Kapısı arasında, has odalı ağaların toplandıkları Yeşil Direk ismi verilen mekânda Dülbend Ağası Dairesi'nin üst katında yer almaktadır.¹²⁷⁸

5.2.8. Çuhadarlıktan Çıkma

Çuhadarların çıkmalarında yeni görevlerini bildiren menşur bir gün önce gönderilmektedir. Has odabaşı ve silahdarda olduğu gibi padişah huzurunda kürk giydirilerek merasim yapılmaktadır.¹²⁷⁹ Çuhadarlar vazifelerine gitmeden önce 3-5 gün sadrazam konağında misafir edilerek yeni görevlerine hazırlanmaları için vakit tanınmaktadır.¹²⁸⁰ Fatih Kanunnamesi'nde müteferrikalıkla çıkmaları kanun olan çuhadar ağalara,¹²⁸¹ verilen vazifelerin geliri ve çeşidi yüzyıllar içinde artmıştır. XVI.

¹²⁷⁵ BOA. D.BŞM:d.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 18-19

¹²⁷⁶ TSMA.D.2184, y.14a

¹²⁷⁷ TSMA.D.2184, y.30b

¹²⁷⁸ **Tarih-i Enderûn**, s. 415

¹²⁷⁹ Vezirlik unvanıyla Erzurum Valiliği ile çıkan Çuhadar Ali Ağa'ya, Ekim 1664'de çıkma müjdesi ve menşuru Darüssaade Ağası Muslu Ağa tarafından teslim edilmiş, ertesi gün padişah huzurunda kürk giydirilerek, sadaret kaymakamına misafir olarak gönderilmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**,s.166;1815'de Yavuz Sultan Selim Evkafı Kâtipliği vazifesine Haremeyn Muhasebeciliği payesine taltif olarak hacedanlıkta ilave edilen Çuhadar Hüseyin Bey'in çıkmasında yapılan merasim için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.102-103

¹²⁸⁰ **Târîh-i Râşid**, c.I., s. 50

¹²⁸¹ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s. 15

yüzyılda genellikle çaşnıgirbaşılık,¹²⁸² yeniçeri ağalığı¹²⁸³ve mirahurluk¹²⁸⁴ ile çıkıldığı tespit edilmektedir. XVII. yüzyıldan itibaren vezir rütbesiyle valilik,¹²⁸⁵ beylerbeyilik,¹²⁸⁶ muhafızlık,¹²⁸⁷ topçubaşılık,¹²⁸⁸ kapıcıbaşılık,¹²⁸⁹ başmuhasebecilik,¹²⁹⁰ miralemlik,¹²⁹¹ sipahiler ağalığı,¹²⁹² yeniçeri silahdar ağalığı,¹²⁹³ hacedanlıkla silahdar kâtipliği,¹²⁹⁴ vakıf tevliyetleri,¹²⁹⁵ koru ağalığı ve

¹²⁸² **Tarih-i Selânikî**, c.I., s. 58

¹²⁸³ Sultan III. Murad tahta çıkınca çuhadar olan ve yeniçeri ağalığı ile Saray'dan çıkan Cerrah Mehmed Paşa, 1581'de üçüncü vezir olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. IV., s. 1045; Çuhadar Bayram Ağa, Çuhadar olunca Hanzade Sultan ile nikâhlanarak Damad-ı Şehriyari olmuştur. Yeniçeri Ağalığı ile çerağ olmuştur. **A.e.**, c.II., s. 360; 1655'de Çuhadar Mahmud Ağa, yeniçeri ağası olarak çıkıyor. **Ravzatü'l-Ebrar**, s. 242

¹²⁸⁴ Büyük Mirahur Hüseyin Ağa taundan vefat edince içeriden Çuhadar Saatçi Hasan Ağa Mirahurluk ile çıktı. **Tarih-i Selânikî**, s. 148; Taslak İsmail Ağa, 1690'da mirahur-ı evvel olarak çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 814; Frenk Osman Ağa, mirahur-ı evvel olarak 1705'de çıkmıştır. **A.e.**, c.IV., s. 1305; Çuhadar Hüseyin Ağa, Nisan 1781'de mirahur-ı evvel olarak çıkmıştır. **A.e.**, c.III., s. 692

¹²⁸⁵ Çuhadar Mehmed Ağa 1618'de vezir rütbesiyle Şam Valisi ve 1619'da kubbe veziri oldu. **A.e.**, c.III., s. 1030; Aralık 1619'da Çuhadar Kemankeş Ali Ağa Diyarbekir eyaleti ile çıkmıştır. **Topçular Kâtiibi**, c.II., s.697; 8 Nisan 1666 tarihinde Çuhadar Seyyid Yusuf Ağa'ya hatt-ı şerifle Kars Eyaleti ihsan edilmiş, yerine atanan Çuhadar Kasım Ağa, yaklaşık bir hafta sonra 15 Nisan 1666'da Eğri eyaleti ihsan edilerek çıkarılmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 142

¹²⁸⁶ Bıyıklı Mustafa Ağa Kastamonu Beylerbeyi olarak muhtemelen 1635 tarihinde saraydan çıkmıştır Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. IV., s. 1190; Çuhadar Cerrah Kasım Paşa, 1659'da Eğri Beylerbeyi olarak çıkmıştır. **A.e.**, c.III., s. 875; 7 Nisan 1666 tarihinde Budin eyaletini çuhadarlıktan çıkma Tımaşvar Beylerbeyisi olan Kasım Paşa'ya vezaret rütbesi ile tevcih ediliyor. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 142, 222

¹²⁸⁷ Çuhadar Seyyid Yusuf Ağa, 1660'da paşalıkla Kars Muhafızı olarak çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1700

¹²⁸⁸ Çuhadar Ali Ağa, 1692'de Topcubaşı olarak çıkmıştır. **A.e.**, c.I., s. 234

¹²⁸⁹ 2 Nisan 1704'de Çuhadar Mehmed Ağa kapıcıbaşılık ile çıkmıştır. **Târîh-i Râşid**, c.I, s.720-721

¹²⁹⁰ Atıfzade Ahmed Efendi, Hacedanlıkla Başmuhasebeci olarak saraydan çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I., s.171

¹²⁹¹ Çuhadar İsmail Ağa, 1713'de Miralem olarak çıkmıştır. **A.e.**, c.III., s. 811

¹²⁹² Çuhadar Hasan Ağa, Temmuz 1746'da sipahiler ağası olarak çıkmıştır. **A.e.**, c.II., s.608

¹²⁹³ Çuhadar-ı Şehriyari Ahmed Ağa, Enderûn'da yetişmiştir. Haziran 1759'da Saray'dan Yeniçeri Silahdar Ağası olarak çıkmıştır. **A.e.**, c.I., s. 154

¹²⁹⁴ Çuhadar Süleyman Efendi, Haziran 1760'da hacedanlıkla silahdar katibi olarak Saray'dan çıkmıştır. **A.e.**, c.V., s. 1535

¹²⁹⁵ İznikmidli Ahmed 1797 Mayısında Şihâbeddin Vakfı tevliyeti ile çıkmıştır. **A.e.**, c. I, s.277; Çuhadar İbrahim Ağa, 1814'de Şihâbeddin Vakfı Tevliyeti ile çıkmıştır. Bu görevi icra ederken hazırladığı bir belgeden yaklaşık çıkış yılı tespit edilmiştir. TSMA. E.310/20-168/24, 1229; Çuhadar Rasih Efendi, 1824'de Gazi Hüdavendigâr Tevliyeti ile çıkmıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.344

kapıcıbaşılık,¹²⁹⁶ vakıf kâtipliği, Haremeyn muhasebeciliği¹²⁹⁷ve voynuk beyliği¹²⁹⁸ gibi görevlerle çıktıkları görülmektedir.

Arz Ağası olmanın en kötü yanı en ufak bir kabahatte azledilmeleridir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda arz ağalarının azledilmelerine daha sık rastlanmaktadır. Çuhadar ağalar arasından azledildiğini tespit ettiğimiz ilk ağa, 1795'te çıkarılan Süleyman Ağa'dır. Bazıları birkaç aylık görev süresinden sonra azledilip bir de sürgün cezası verilmiştir. Mesela, Eğriboyun Ömer Ağa Aralık 1808'de azledilerek Kıbrıs'a sürgün edilmiş,¹²⁹⁹ ardından göreve gelen Çuhadar Abdi Paşalı Hüseyin Ağa aynı yıl azledilmiştir.¹³⁰⁰ Çuhadar Halil Ağa da göreve geldikten birkaç ay sonra 11 Eylül 1826'da azledilmiştir.¹³⁰¹

5.2.9. Çuhadarlıktan Terfi Ederek Çıkanlara Verilen Acemilikler

Arz Ağası olan çuhadarlara da terfi ederek çıkmalarında yeni görevleri için hazırlık yapmaları için **acemilik** adı altında bir miktar para verildiği görülür. XVI. ve XVII. yüzyıla ait örneklere rastlanmamıştır. Ancak XVIII. yüzyılda genel olarak bu miktarın 2.500 kuruş 5 kese olduğunu söylemek mümkündür. Mesela, 1 Temmuz 1748'de Çuhadar Halil Ağa'ya 2500 kuruş 5 kese,¹³⁰² Ekim 1749'da Çuhadar Ahmed Ağa'ya 2500 kuruş ihsan edilmiştir.¹³⁰³ Yaklaşık 20 yıl sonra 19 Kasım 1771'de Çuhadar Ahmed Bey'e ve Ekim 1772'de Çuhadar Seyyid Mehmed Ağa'ya 2.500 kuruş verilmesi bu miktarın standart uygulama olduğunu belgelemektedir.¹³⁰⁴

¹²⁹⁶ Çuhadar Şirin Hüseyin Ağa, Kuru Ağalığı ve Kapıcıbaşılık ile muhtemelen 1810 gibi saraydan çıkmıştır. Çıkış tarihi tam bilinmiyorsa da, Sicilli'nin tarihsel kronolojisi dikkate alınarak burada yer verilmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. III., s. 695

¹²⁹⁷ Ahıskalı Çuhadar Hüseyin Efendi, 1812'de çuhadar-ı şehriyari olmuştur. 1820'de Sultan Mehmed Vakıf Katibi, Haremeyn Muhasebecisi payesiye çıkarılmıştır. **A.e.**, c.III. s. 702

¹²⁹⁸ Çuhadar Tuğlu Mehmed Ağa, voynuk beyliği ile çıkmıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.226

¹²⁹⁹ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1312

¹³⁰⁰ Çuhadar ağalıktan azledilmiştir. **A.e.**, c.III., s. 693

¹³⁰¹ Temmuz 1826'da Çuhadar oldu. 11 Eylül 1826'da azledilmiştir. **A.e.**, c.II. s.569

¹³⁰² TSMA. D. 8, 27a, 5 B 1161-1 Temmuz 1748

¹³⁰³ TSMA. D.8, y.42b, L 1162- Ekim 1749

¹³⁰⁴ TSMA. D.1056, y.2b,11 Ş 1185-19 Kasım 1771TSMA. D. 1056 y. 12a, B 1186-Ekim 1772

5.3. Rikâbdar Ağalık

Has Oda arz ağaları arasında yer alan rikabdar ,¹³⁰⁵ padişahların atla bir yere gidişleri sırasında üzenği tutmak suretiyle ata binip inmelerine yardım etme vazifesiyle tanınır.¹³⁰⁶Rikabdarlığın tarihçesine bakacak olursak Endülüs Emevileri'nde ve Fatimîlerde da saray görevlisi olarak var oldukları görülür. Abbasiler'de de saray görevlileri arasında halifenin maiyet erkânından, merasim ve teşrifattan sorumluyken, Selçuklularda seyisle birlikte kullanılmış bu haliyle Eyyübiler'e ve Memlûkler'e geçmiştir. Rikabdarlık kurumu Anadolu Selçuklularında, Anadolu beylikleriyle Karakoyunlu ve Akkoyunlular'da da mevcuttur.¹³⁰⁷ Kendinden önceki devletlerde saray ve ahır görevlisi olarak tanımlanmışsa da, rikabdar Osmanlı Devleti saray teşkilatına doğrudan padişaha bağlı önemli bir saray ağası olarak girmiştir. Orhan Gazi döneminde Koca İlyas adlı bir rikabdarın varlığından söz edilmekte ancak vazifesiyle ilgili bilgi verilmemektedir.¹³⁰⁸

Yazılı kaynaklarda adı ilk olarak Fatih Kanunnamesi'nde arz ağaları arasında geçer.¹³⁰⁹ Âli, rikabdarı arz ağalarının dördüncüsü kabul eder.¹³¹⁰ Ancak, Fatih Kanunnâmesi'nde ismi çuhadardan önce zikredilmesine rağmen zamanla yeri çuhadar ağaya verildiğinden dördüncü sıraya inmiş olmalıdır. Has Oda arz ağaları silsilesinde yer alan rikabdar ağalığın arada bir görev olması isimlerinin tespitini zorlaştırmaktadır. Örneğin, XV. yüzyılda görev yapan rikabdar ağalardan hiç birinin ismine tesadüf edilememiştir. XVI. yüzyıl için tespit ettiğimiz ilk isim, Kanunî Sultan Süleyman'ın son rikabdarı Mustafa Ağa'dır.¹³¹¹ Ardından Sultan III. Murad tahta çıktığında (1574) rikabdar olan İbrahim Ağa¹³¹² ve Rikabdar Mustafa Ağa gelmektedir.¹³¹³ Müessesenin

¹³⁰⁵ **Kanunname-i Âl-i Osman**, s. 16

¹³⁰⁶ Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III., s. 44-45

¹³⁰⁷ Abdülkadir Özcan, "Rikabdar", **DİA**, c.35, s.111-112

¹³⁰⁸ **Tarih-i Enderûn**, c.I, s. 189

¹³⁰⁹ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s. 16

¹³¹⁰ **Kühü'l-Ahbar**, c.II, s.99

¹³¹¹ **Tarih-i Selânikî**, s. 39

¹³¹² 1574'de rikabdar olup, sonra silahdarlığa terfi etti. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. III., s. 778

¹³¹³ 1006-1598'de vefat etmiştir. **A.e.**, c.IV., s. 1130

son temsilcisi Mayıs 1828’de göreve gelen Şerif Ağa, rikabdarlık kurumunun lağvedilmesi sebebiyle aynı yıl seferli kethüdalığına atanmıştır.¹³¹⁴

5.3.1. Rikâbdar Ağalığa Terfi

Has Oda’nın resmi kanunları üzere rikabdarlığa arz ağaları içinden dülbend ağasının terfi ederek yükselmesi gerekir.¹³¹⁵ Bu kanun genel olarak uygulanıyorsa da, daima istisnaları olmuştur. Peşkir ağalığından kiler ve seferli kethüdalıklarından, kahvecibaşılıktan ve sır kâtipliğinden terfiler de olabilmektedir. Örnekler üzerinden inceleyecek olursak 1789’da Kahvecibaşı Frengi Osman Ağa,¹³¹⁶ 1813’de Peşkir Ağası Ceceb Said Efendi,¹³¹⁷ Berber Osman Ağa, anahtar ağalığından,¹³¹⁸ Tuğlu Mehmed Ağa seferli kethüdalığından¹³¹⁹ terfi ederek rikabdar ağa olmuşlardır. Çalışmamız boyunca rastladığımız üzere terfiyle ilgili uygulanan genel kanunlar olmakla birlikte, itibarlı olan bir ağa bir veya iki üst statüdeki bir göreve atanabilmektedir.

¹³¹⁴ Mayıs 1828’de dülbend ağası ardından rikabdar, 1831’de rikabdarlığın lağvıyla seferli kethüdası olmuştur. **A.e.**, c.V.,s. 1585

¹³¹⁵ Has Oda’nın resmi kanunları üzere dülbend ağası rikabdarlığa, rikabdar çuhadarlığa terfi eder, diğerleri de kanun-i kadim üzere terfi ederdi. Lakin 1703’de Rikabdar olan Çerkes Süleyman Ağa çok yaşlı olduğundan terfi ettirilmemiş, kendinden aşağıda olan Dülbend Ağası Fındıklılı Mehmed Ağa, Çuhadar olmuştur. İbşir Hüseyin Ağa, günlük 300 akçe vazife ve belirlenen diğer tayinat ile emekli olduğunda da, kendinden bir rütbe aşağıda olan Fındıklılı Mehmed Ağa, Silahdar olmuş, Rikabdar Çerkes Süleyman Ağa Kapıcıbaşılıkla taşraya çıkmıştır. **Zübde-i Vekayiât**, s.821;Mustafa Ağa sırasıyla terfi ederek rikabdar-ı şehriyari olmuştur. Miralemlikle çıktıktan sonra Ayşe Sultan'a kethüda olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s. 1132; Dülbend Ağası İznikmidli Ahmed Ağa’nın rikabdar ağalığa atanmasıyla ilgili bkz. **Nuri Tarihi**, s.318-319; Şakir Efendi Ekim 1812’de rikabdar olup, Nisan 1813’de emekli olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s. 1563,

¹³¹⁶ Kahveci Frengi Osman Ağa’nın rikabdar ağalığa atanmasıyla ilgili bkz. **Zübde-i Vekayiât**, s. 840; Ayrıca Mart 1704’de kahvecibaşılıktan rikabdar ağalığa terfi etmiştir. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s.1305, diğer bir örnek için bkz. Behzadzâde Mustafa Ağa1789’da Kahvecibaşı Ekim 1789’da rikabdar-ı şehriyari oldu. **A.e.**,c.IV. s.1135

¹³¹⁷ Ceceb Said Efendi 1817’de peşkir ağası ve ertesi yıl rikabdar-ı şehriyari olmuştur. Emekli olduktan sonra Hacelikle Haremeyn Muhasebecisi olmuş, Şevval 1243’de (Mayıs 1828) vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1440; Cacib Said Efendi, boyunun kısalığı rütbesine halel getireceğinden rikabdar olduktan iki ay sonra çerağlık talep etmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 160

¹³¹⁸ **Zübde-i Vekayiât**, s.821; Kahveci Frengi Osman Ağa’nın rikabdar ağalığa atanmasıyla ilgili bkz. **A.e.** s. 840; Kahvecibaşılıktan Mart 1704’de rikabdar ardından çuhadar olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s.1305

¹³¹⁹ 1816’de terfisi için bkz. **A.e.**, c.III., s.953

5.3.2. Rikâbdar Ağalğa Terfide Verilen Acemilikler

Has Odalı diğer arz ağalarında olduğu gibi rikabdar ağalara da **acemilik** adıyla hediyeler verilmektedir. Uzunçarşılı, XVII. yüzyılda yeni tayin olunan rikabdar ağaya acemilik ismiyle kumaş verildiğine işaret eder.¹³²⁰ Ancak, çalışmamızda Has Odalı Arz Ağalarına **acemilik** olarak verilenleri genel çerçevede değerlendirdiğimizde, bir miktar para ile birlikte kumaşın veriliyor olması kaidelere daha uygundur. Aşağıda işaret edilen örneklerden görüleceği üzere, arz ağası olan rikabdar ağaların her birine standart miktarda para, kumaş ve hazineden padişahın takdir ettiği kıymetli hediyeler de verilmektedir. Bunların dışında, arz ağası olmaları hasebiyle göreve gelirken padişahın huzurunda kürk giydirilirdi. 1703'de Rikabdar Süleyman Ağa'ya¹³²¹ ve aynı yıl rikabdar olan Ahmed Ağa'ya **acemilik** olarak çuha kaplı samur kürk ihsan edilmiştir. Sonradan göreve gelen ağalara da benzer özelliklerde kürkler hediye edilmiştir.¹³²²

Rikabdarlara **acemilik** olarak verilen paralar incelendiğinde XVIII. yüzyılda Enderûn Hazinesi'nden 10.600 çürük akçe verildiği,¹³²³ yüzyılın sonunda bu miktara zam yapılarak 11.300 çürük akçeye çıkarıldığı görülür.¹³²⁴ Hemen hemen göreve gelen her ağaya verilen kürk, para ve kumaş dışında, padişahla ilişkisi ve itibarı çerçevesinde verilen başka hediyeler de vardır. Bunların başında Mushaflar gelir.¹³²⁵ Ardından altın kılıç, mücevherli hançer, tüfek, kıymetli raht takımları gibi vazifesi gereği kullanması gereken hediyeler de her ağaya verilmeyen **acemilik** hediyeleri arasında sayılabilir. Örneklerle inceleyecek olursak; 3 Mayıs 1687'de Rikabdar Ali Ağa'ya, sade altın

¹³²⁰ BOA. İbnülemin Tasnifi, Saray, No:608, 609, 610

¹³²¹ Birkaç ay sonra bir tahta samur ihsan edilmiştir. TSMA. D.15, y.70b, y.73a, (29 Z) 1114-16 Mayıs 1703

¹³²² TSMA. D.15, y.99a, (29) B. 1115-Aralık 1703; yaklaşık bir yıl sonra göreve gelen (1704) Rikabdar Osman Ağa'ya çuha kaplı erkân samur kürk ihsan edilmiştir. TSMA. D.15, y.99a, (29 Z) 1115 -1704; Mart 1704'de göreve gelen Rikabdar Ali Ağa'ya çuha kaplı erkân samur kürk ihsan edilmiştir. TSMA. D.15, y.99a, (29 Z) 1115 -1704

¹³²³ BOA. Cevdet, No: 645, Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 351

¹³²⁴ BOA. Cevdet/Saray, No. 5848, 1169-1756, Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 351

¹³²⁵ İsmi verilmeyen rikabdar ağaya bir cilt Mushaf-ı şerif ihsan edilmesiyle ilgili bkz. D.15, y. 66b, Rebiyülahir 1134-Şubat 1722

kılıç,¹³²⁶ Haziran 1695’de göreve gelen diğer Rikabdar Ali Ağa’ya, gergedan kabzalı altın kılıç¹³²⁷ verilmiştir. Kılıç dışında hançer ve tüfek rikabdarlara sıklıkla hediye edilen acemilikler arasındadır. Hançerler genel olarak selimi kabzalı olmakla birlikte, üzerlerindeki süslemelerin elmas, zümrüt, yakut veya mineli oluşu farklılık gösterir.¹³²⁸ 1711’de Rikabdar Ahmed Ağa’ya beylik tüfek ve çakmalı tüfekte birlikte mızrak demiri de ihsan edilmiştir.¹³²⁹ Muhtemelen gözde bir ağa olan Rikabdar Ahmed Ağa’ya, merasimlerde kullanacağı atı için Hazineden gümüş raht takımı ve çuha üzerine sırma işlemeli kesme verilmiştir.¹³³⁰ Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, para, kürk ve kumaş, miktarları ve evsafı belli standart **acemilik** hediyeleriye de, hançer, Mushaf, kılıç, tüfek ve raht takımları gibi hediyeler itibara bağlı sıra dışı hediyelerdir.

5.3.3. Rikâbdar Ağaların Vazifeleri

Âli, rikabdar ağaları arz ağalarının dördüncüsü olarak kabul eder.¹³³¹ Rikabdar ağanın birinci vazifesi, arz ağası olarak padişahın yazılı ve sözlü emirlerini iletme, saray ve devlet erkânının yazışmalarını veya şifahi taleplerini padişaha ulaştırmaktır. Arz Ağası olarak daima padişahın yanında bulunan rikabdarların kaynaklarda geçmesi de, padişahı koruma vazifeleri bulunmaktadır. Bu sebeple merasim ve alaylarda ve saltanat binişlerinde padişahın yanından ayrılmazlardı. Rikabdarın padişaha yakın önemli bir ağa olduğunu ortaya koyan vazifelerini örnekler içinde değerlendirmeye devam edecek olursak ilk olarak; Kanunî Sultan Süleyman’ın cenazesine ilgili

¹³²⁶ TSMA. D.26, y.33b, 20 C 1098-3 Mayıs 1687

¹³²⁷ TSMA. D.26, y.33b,(29) L 1106- Haziran 1695

¹³²⁸ Orta ve küçük ölçülerde 53 elmasla murassa hançer, TSMA. D. 15, y. 124a, (29) B 1117-Kasım 1705; 95 adet orta ve küçük boy elmasla murassa yeşil ve beyaz mineli hançer, TSMA. D. 15, y.132b, (29) M 1119-Mayıs 1707; zümrütlü hançer için bkz. D.17, y. 74b, Recep 1125. -Ağustos 1713

¹³²⁹ Beylik tüfek Hacı Mustafa, çakmaklı tüfek Kara Mustafa tarafından yapılmıştır. TSMA. D.15, y.123b, R.1123-Mayıs 1711; Ayrıca Sadrazam Ali Paşa’nın hediye ettiği siyah kundaklı Hacı İbrahim tarafından yapılan, beş dirhem çakmaklı tüfekte ihsan edilmiştir. TSMA. D.17, y.25a, 1123, 171; Rikabdar ağalara hediye edilen tüfeklere örnek olarak Ağustos 1713’de göreve gelen Rikabdar Hüseyin Ağa’ya acemilik olarak verilen, kırmızı, yeşil, beyaz ve siyah mineli, tepesinde bir küçük damla zümrüt, ağızlık ve dipliğinde bir orta ve ortaca küçük 125 elmasla murassa, dökme sipahi tüfeği de verilebilir. bkz. D.17, y. 74b, Recep 1125. -Ağustos 1713

¹³³⁰ TSMA. D.17, y.21a, (29) Recep 1123-Eylül 1711

¹³³¹ ‘Rikab-ı hümayun ağaları hazır olmayıp, tenhada bahçe seyrine ol makule yire teveccüh-i azimetleri olup süvar olacak rikab-ı şeriflerini tutmak onların hizmetidir.’ **Künhü’l-Ahbar**, c.II., s.99

işlemlerde karşımıza çıkar. Kanunî'yi, Tabib İbn-i Kaysun, İmam Derviş Efendi ve Rikabdar Mustafa Ağa'nın da içinde olduğu 12 kişi yıkayıp kefenlemiş, tabuta yerleştirip cenaze namazını kılmıştır. Ölümü askerden gizlenen padişahın naaşının bulunduğu tabut tahtın altına yerleştirilerek, içinde Rikabdar Mustafa Ağa'nın da yer aldığı 12 kişi 22 gün boyunca bir taraftan Kur'an-ı Kerim okuyup dua ederken, diğer taraftan saltanat ve devlete ait işleri yapmaya ve gelenlere padişah yaşıyor gibi cevap vermeye devam etmişlerdir.¹³³²

Resim-103

Sultan II. Bayezid'in Cülus Merasiminde Rikabdar Ağa,
TSMK. H.2163, y.178a

Kanunî döneminde yapılan resimli yazmalarda padişahın sağ tarafında üç Has Odalının durduğu görülür ki, en sondaki rikabdar ağadır. Resim-102'de yer alan Kanunî döneminde hazırlanmış Sultan II. Bayezid'in cülus merasimini gösteren minyatürde tahtın sağındaki üçüncü ağa rikabdardır. Bu kaide sonraki dönemlerde de devam etmiş olup, Sultan IV. Mehmed'in sadrazamı kabul merasiminde, sağında şehzadesi, darüssaade ağası, kapı ağası, hazinedarbaşı, kilercibaşı ve diğer kapı ağaları yer alırken, sol tarafında silahdar, çuhadar ve rikabdar ile diğer iç oğlanları yer almıştır.¹³³³ Âli, rikabdar ağanın vazifesini rikab-ı hümayun ağalarının bulunmadığı,

¹³³² **Tarih-i Selânikî**, s. 39

¹³³³ **Vekayi' name (Vekayi-i Bec)**, s.42

tenha yerlerde veya bahçe seyrine çıkıldığında padişah ata binip inerken yardımcı olmak şeklinde tanımlar.¹³³⁴

Rikabdar ağa, padişah tebdil-i kıyafetle gezintiye çıktığında da daima yanındadır. Örneğin, Sultan IV. Mehmed 25 Nisan 1666'da Edirne'de tebdil-i kıyafetle şehri gezmeye çıktığında yanında bulunan ağalardan biri rikabdar ağadır.¹³³⁵ Koçi Bey Teşkilat Mecmuası'nda, rikabdarı padişahın çizmelerine bakan ve ayakkabılarını giydiren görevli olarak tanımlar.¹³³⁶ Rikabdar ağa, Arz Ağalığı yanında bu görevi sebebiyle de saray dışında da daima padişahın yanındadır.

Sultan IV. Murad dönemini anlatan kaynaklar, rikabdar ağaları sefere giderken, seferden dönerken, şehre girerken hazırlanan alaylarda padişahın arkasında zikr eder.¹³³⁷ Sultan IV. Murad 1634'de Edirne'ye gittiğinde,¹³³⁸ Bağdad seferi sonrasında at üzerinde şehre girerken de alayında yer almaktadır.¹³³⁹ Rikabdar ağa, bu alaylarda padişahın yedek çizmesini ve ayakkabılarını koynunda bulunan ipekli bir torba içinde taşımaktadır. Topkapı Sarayı'nda bulunan çizme ve ayakkabıların saklandığı ipek torbalardan günümüze ulaşanlar rikabdar ağanın taşıdıkları hakkında fikir vermektedir.(Resim-104) Rikabdar ağa resmî merasimlerin dışında şehzadelerin bed-i besmele törenlerinde silahdar ve çuhadar ağa ile birlikte şehzadeyi ilk karşılayan grupta yer almaktadır. Örneğin, 18 Mayıs 1702'de Şehzade Sultan Mahmud'un Alay Köşkü etrafındaki alanda icra edilen bed-i besmele merasiminde, şehzade

¹³³⁴ ‘Rikab-ı hümâyun ağaları hazır olmayıp, tenhada bahçe seyrine ol makule yire teveccüh-i azimetleri olup süvar olacak rikab-ı şeriflerini tutmak onların hizmetidir.’ **Kühü'l-Ahbar**, c.II., s.99

¹³³⁵ Rikabdar ağa, has odabaşı ve doğancibaşı ile birlikte padişahın emri üzere grubu sipah usulünce geriden takip etmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 226

¹³³⁶ **Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuası**, s. 41; Daha sonra padişahın pabuçları ve çizmeleri başçuharın maiyetinde bulunan ikinci çuhadar ve çizmeci olarak adlandırılan üçüncü çuhadarlar tarafından muhafaza edilmiş, alaylarda yedekleri onlar tarafından taşınmıştır. **Tarih-i Enderûn**, c.I, s.304

¹³³⁷ Orduyla sefere gidilirken Babüssaade'den çıkışta, rikab-ı hümâyun ağaları piyade olarak önde yürümekte, padişahın sonra babüssaade ağası, silahdar ağa, çuhadar ağa ve rikabdar ağa padişahın ardında yürümektedirler. **Topçular Kâtibi**, s. 708-709

¹³³⁸ Sultan IV. Murad, Bağdad seferi sonrasında at üzerinde alayla şehre girerken, eşlik eden Has Oda arz ağaları içinde de rikabdar ağa yer almaktadır. Silahdar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa, dülbend ağası, babüssaade ağası, miralem ağa ve kapıcılar kethüdası yedi âlem alemdarlar ve mehteran alem padişah ile birlikte hareket etmektedir. **A.e.**, s. 996

¹³³⁹ Padişaha Enderûn ağaları, Babüssaade Ağası, hazinedarbaşı, kilercibaşı, silahdar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa, dülbend oğlanı, doğancibaşı ve seferli olan Harem-i hümâyundan görevliler de eşlik etmektedir. **A.e.**, s. 1072

Babüssaade'den çıkıp, Otağ-ı hümâyuna yaklaştığında padişaktan izin alarak karşılamaya gidenler arasında rikabdar ağa da bulunmaktadır.¹³⁴⁰

Resim-104

Topkapı Sarayı Müzesi Padişah Elbiseleri Koleksiyonu'nda Bulunan Çizme, Ayakkabı ve Keseleri, TSM.13/787, 13/796

Rikabdar Ağa, 1720'de yapılan sünnet düğünü şenliklerinde otağ-ı hümâyunun etrafına kurulan çadırıyla da dikkat çeker.¹³⁴¹ Üçüncü gün şenliklerinde padişahın Cuma namazını kıldığı Kasımpaşa'daki camiden çıkışındaki gösterişli alayında; Rikabdar ağa ile birlikte Enderûn-ı hümâyun ağaları, hazinedar, padişah musahibi ağalar ve darüssaade ağası yer almıştır.¹³⁴² Rikabdar ağa, mevacib dağıtım sonrasında, padişahın sadrazama gönderdiği hatt-ı hümâyun ve hediyeleri götürmekle de vazifelendirilmektedir. 23 Kasım 1761 Pazartesi günü mevacib dağıtım sonrasında sadrazama gitmesi kanun olan teşrifatı rikabdar ağa götürmüştür. Sadarete rikabdar ağaya da merasim yapılması, samur kürk, mücevher hançer, donanmış at, hilat ve atiyelerin verilmesi itibarının oldukça yükselmiş olduğunu göstermektedir.¹³⁴³

Rikabdar ağa, XIX. yüzyılda da mevacib dağıtım sonrasında sadrazama padişahın hatt-ı hümâyun ve hediyelerini götürmeye devam ettiği gibi, sadrazam orduyla seferde iken de padişahın hatt-ı hümâyun ve hediyelerini götürmekle

¹³⁴⁰ Silahdar Ali Ağa, Çuhadar İbşir Hasan Ağa ile Rikabdar Süleyman Ağa şehzadeyi karşılamışlardır. **Nusretname**, s.517

¹³⁴¹ Bundan sonra otağ-ı hümâyunun çevresine silahdar, çuhadar, rikabdar ağaların, çadırları kurulmaya başlayıp namazgâh da daireye katıldı. **1720 Sûr-ı Hümâyûn**, s. 39

¹³⁴² **A.e.**, s.60

¹³⁴³ **Hâkim Efendi Tarihi**, s. 1008

vazifelendirilmiştir. Mesela,15 Ağustos 1805 Perşembe günü, Rikabdar Ahmed Bey, teşrifatla sadrazama gitmiş, Rikabdar Boşnak Osman Ağa, 2 Nisan 1808’de yeniçeri mevacicinin dağıtımını sonrasında sadrazama devir kürkü ve diğer hediyeleri götürmüştür.¹³⁴⁴ Rikabdar ağa, Sancak-ı Şerif’in sadrazama teslimi merasiminde diğer arz ağalarıyla birlikte görev yapmaktadır. 26 Mart 1769’da Sancak-ı Şerif’i Has Oda’dan alan padişah Arz Odası’na taşırken rikabdar ağa da eşlik etmiştir.¹³⁴⁵ Arz ağası olmakla birlikte silahdar ve çuhadar ağalar kadar öncelikli ve yoğun hizmetleri olmayan rikabdar ağalar da padişahın daima yanında bulunmaya onun yazılı ve sözlü emirlerini iletme vazifesine kurum var oldukça devam etmişlerdir. Has Oda’nın dördüncü Arz ağası olan rikabdar ağa, silahdar ve çuhadar ağaların olmadığı ortamlarda silahdar ağaya vekâlet etmektedir.¹³⁴⁶

5.3.4. Rikâbdar Ağa’nın Maiyeti ve Geliri

Arz Ağalarından olan ve kendisine ait bir dairesi bulunan rikabdar ağanın Has Oda’dan iki lalası, aşağı koğuşlardan bir kullukçu, bir zülüflü baltacısı, iki sofalısı, bir heybecisi ve iki yedekçisi bulunmaktadır.¹³⁴⁷ Çakırsalanları da vardır.¹³⁴⁸

Rikabdar ağaların yevmiyeleri diğer has odalılarla aynıdır.¹³⁴⁹ Bu dönemde **esvab akçesi** ve **kuşak akçesi** adıyla 1.600’er, **takke akçesi** olarak 200 akçe verilmektedir. Bunlardan başka **Mevlidiye** olarak 170 altın verilmesi kanundur.¹³⁵⁰ XVII. yüzyılda **esvab akçesi/kaftan akçesi** olarak 14.440 akçe ödenmektedir.¹³⁵¹ Bunların dışında padişah değişimlerinde Enderûn Hazinesi’nden ve Dış Hazine’den cülus bahşişi verilir. Örneğin, Sultan IV. Mehmed’in cülusunda Enderûn

¹³⁴⁴ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 177 ve 212

¹³⁴⁵ TSMA. E. 10164/3-972/ 44/ 1, 18 Za 1182-26 Mart 1769

¹³⁴⁶ **Tarih-i Enderûn**, c.I, s.310

¹³⁴⁷ **A.e.**, c.I, s.310

¹³⁴⁸ Rikabdar ağa çakırsalanlarına sadaret kethüdasının verdiği hediyelerden 50 kuruş verilmesi kanundur. TSMA. D.230, y.2a, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

¹³⁴⁹ 20 akçe, **Kühü’l Ahbar**, s.98, Sultan IV. Murad’ın yaptığı zam ile 30 akçe olmuştur. **Koçi Bey Risaleleri**, s.102

¹³⁵⁰ **A.e.**, s.102-106

¹³⁵¹ TSMA. D.2110/65, y.3a, 20 S 1066-19 Aralık 1655; TSMA.D.2110/70, y.2b, 29 Z 1097-16 Kasım 1686; 16 Kasım 1686’da rikabdar ağanın kaftan akçesi halen 14.440 akçedir. TSMA. D.2110/70, y.2b, 29 Z 1097-16 Kasım 1686

Hazinesi'nden 60 filori, Dış Hazineden 2000 akçe verilmiştir.¹³⁵² Has odalılara her yıl Ramazan ayında **Ramazaniye, Şeker Akçesi** ya da **Şeker-baha** olarak isimlendirilen bahşişle¹³⁵³ 130 hasene¹³⁵⁴ verilirken, Sultan IV. Mehmed'in yaptığı zamlarla 150 hasene ödenmektedir.¹³⁵⁵ Her yıl has odalılara **destimal akçesi** dağıtılırken 300 kuruş,¹³⁵⁶ **peşkir-bahası** dağıtılırken 300 kuruş ödenmektedir.¹³⁵⁷ Ayrıca Divan-ı Hümâyün'dan **hilat akçesi** olarak 45.000 akçe verilmektedir.¹³⁵⁸ Has odalılarının bir diğer geliri olan **bahçe mahsulünden** geliri 120 hasenedir.¹³⁵⁹ Sadrazamın her yıl Şaban ayında has odalılara **yıllık** adıyla gönderdiği bahşişten 1.500 kuruş,¹³⁶⁰ Ramazan Bayramında 550 kuruş ödenmektedir.¹³⁶¹ Diğer odalarda olduğu gibi Has Oda'nın da her yıl çeşitli vakıflardan gelirleri vardır. Örneğin; Sultan I. Abdülhamid Vakfı'ndan Recep Ayında Surre ihracından bir gün önce yapılan dağıtımda 250 kuruş ödenmesi,¹³⁶² Ruz-ı Hızır'da Aşçıbaşının has odalılara gönderdiği kuzulardan iki adet verilmesi kaidedir.¹³⁶³ Arz ağaları arasında yer aldığından sultan efendilerin evlilik hediyesi gönderdiği saray ağaları arasında yer alır. Mesela, 21 Aralık 1792'de Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa ile Esma Sultan'ın evlilik merasiminde bir saat hediye edilmiştir.¹³⁶⁴

5.3.5. Rikâbdar Ağaların Kıyafetleri

Rikabdar ağaların kıyafetleri has odalılarının kıyafetleriyle aynıdır. Ancak Arz Ağası olarak kıyafetlerinde kullanılan kumaşların kalitesi daha yüksektir. Kanunî döneminde ve sonrasında hazırlanan resimli yazmalarda kıyafetlerinin silahdar ve

¹³⁵² İç Hazine'den iç halkına verilen cülus hediyeleri için bkz. TSMA. D.2013, y.1b; Sultan IV. Mehmed tahta çıktığında tüm Has Odalılar gibi Silahdar'a da Dış Hazine'den 2.000 filori ödenmiştir. TSMA. D.1058, y.2a, 1058-1648

¹³⁵³ 1749'da tüm Has Odalılara Şeker-baha olarak ödenen miktar 2.555 kuruştur. TSMA.D.1107, y.41a, 1162-1749

¹³⁵⁴ Hasene; Altın paralardan birinin adıdır. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.I., s.754

¹³⁵⁵ Hasene olmazsa 225 kuruş ödenmektedir. TSMA.D.9590, y.3b, 1058-1648

¹³⁵⁶ TSMA.D.2110/70, y.3a, 29 Z 1097-16 Kasım 1686; TSMA.D.2402/4, (29) B 1171-2 Eylül 1777

¹³⁵⁷ TSMA.D.2440/50, y.1a, (29) N 1209-19 Nisan 1795

¹³⁵⁸ TSMA.D.5618, 29 Z 1077-22 Haziran 1667; TSMA.D.8846, y.1b, (29 Z) 1098-5 Kasım 1687

¹³⁵⁹ TSMA.D.9590, y.6a, 1058-1648; TSMA.D.2013, y.16a,

¹³⁶⁰ TSMA.D.6006, y.7b. 29 R 1202-7 Şubat 1788: TSMA.D.85, y.7b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

¹³⁶¹ TSMA.D.85, y. 9a, y.12b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

¹³⁶² TSMA.D.85, y. 14b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

¹³⁶³ TSMA.D.230, y.14b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

¹³⁶⁴ TSMA.D.230, y.18b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

çuhadardan farklı olmadığı görülür. Resim-105’de görüldüğü üzere lacivert münakkaş kaftan içine düz renk kırmızı entari giydikleri, başlarına kırmızı üsküf taktıkları görülür. Ancak Kanunî döneminde hazırlanmakla birlikte önceki dönemleri tasvir eden bazı minyatürlerde silahdar ve çuhadar ağaların yanında padişah tahtının etrafında resmedilmesi dışında alay ve merasimlerdeki betimlemelerine rastlanamamıştır.

Rikabdar Ağa, arz ağalarından olduğundan; kırmızı prangot çuha, sereng ve atlas kumaş veriliyor olması, kıyafetlerinde kullanılan kumaşların aynı olduğunu düşündürür.¹³⁶⁵ Âta, rikabdar, dülbend ağası, dört köşe peşkir ağası ve üç gedikli ağa ile birlikte 12 gedikli olarak tanımlanan ağaların kıyafetlerinin silahdar ve çuhadardan farklı olduğunu ifade eder. Rikabdarın da içinde olduğu bu ağalar, ziyaret, selamlık ve diğer merasimlerde başlarına düzkaş tabir edilen kavuk takıp, savayı entari ve üzerine bol yenli kıymetli üstüfa kaftan giyerler. Bellerine baş veya zerhaf denilen som sırmadan ağır kuşak ve altın köstekli mücevherli bıçak taktıklarını, mevsime göre değişen kıymetli kürkleri giyerlerdi.¹³⁶⁶

Resim-105

Fatih Sultan Mehmed Tahtta Otururken Sağında Rikabdar Ağa,
Lokman, *Hünername*, TSMK. H. 1523

¹³⁶⁵ TSMA.D.2352/454, y.1b, 1114-1703

¹³⁶⁶ *Tarih-i Enderûn*, c.I, s.384

Has odalılar bölümünde işaret edilen ve Resim-8’de görülen bol yenli ağaların giydiği kıyafetin, Has Oda arz ağalarından biri olan rikabdar ağanın da giyiyor olması saray kural ve kaidelerine uygun değildir. Daima padişahın huzurunda hizmet etmek zorunda olan ağaların geniş kollu kullanışsız kaftanlar giyiyor olması pratik uygulamaların çok uzağındadır. Sınırlı sayıdaki minyatürler de (Resim-105) rikabdar ağaların dar yenli kaftan giydiklerini belgelemektedir.

5.3.6.Rikâbdar Ağaların Daireleri

Has Oda arz ağalarından olan rikâbdar ağalara da göreve geldiklerinde **acemilik** olarak **mefruşat-baha** adı altında, para yahut eşyalar verilmektedir. Mesela, 1725’de, nöbetçibaşılıktan rikabdar ağalığa terfi eden Bekir Ağa’ya ve¹³⁶⁷ 27 Haziran 1748’de rikabdar olan Müezzınbaşı Ali Ağa’ya mefruşat-bahası olarak 1.000 kuruş ödenmektedir.¹³⁶⁸ Rikabdar ağa dairesi, Bobovius’un çizdiği planda Kuşhane ile Has Oda arasında eski Has Oda Koğuşu yerinde gösterilmektedir. Mehmed Halife, isyan ederek Has Oda önüne gelen kul taifesine Sultan IV. Mehmed’in rikâbdar ağanın dairesinden görüldüğünü kaydeder.¹³⁶⁹ İnşaat defterleri incelendiğinde, 1722¹³⁷⁰ ve 1766 tarihinde yapılan çalışmalarda pencerelerinin ve ocağının onarıldığı anlaşılmaktadır.¹³⁷¹

5.3.7. Rikabdar Ağalıktan Çıkma

Rikabdar ağalıktan çıkmalarda da padişah huzurunda küçük bir merasim yapılmaktadır. Ancak, Has Oda arz ağaları, has odabaşı, silahdar ve çuhadar ağaya samur erkân kürkleri giydirilirken, rikabdar ağaya kürk değil seraser kaftan giydirilmektedir. Mesela, yeniçeri ağalığı ile çıkan Rikabdar Süleyman Ağa’ya Has Odabaşı Hüseyin Ağa tarafından padişahın emriyle samur kaplı seraser kaftan

¹³⁶⁷ TSMA.D.2184, y.122b, 1137-1725

¹³⁶⁸ TSMA.D.1107, y.27a, 1 Recep 1161-27 Haziran 1748

¹³⁶⁹ Padişahın rikabdar ağa dairesinin penceresine çıkarak isyancılarla konuşmasıyla ilgili bkz. **Tarih-i Gilmanî**, s. 27

¹³⁷⁰ BOA. D.BŞM. d.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 18-19

¹³⁷¹ BOA. D.BŞM:d.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 18-19

giydirilmiştir.¹³⁷² Kürk yerine kaftan giydirilmesi statü düşüklüğüne işaret ediyorsa da, bunun padişah huzurunda olması önem arz etmektedir. Bu durum terfi ederek saray dışına çıkmalarında üç gün kaymakam evinde misafir edilmelerinde de hissedilir. Mesela, 8 Mart 1669 Cuma günü, Rikabdar Destâri Hasan Ağa Şehrizar Eyaleti ile çıkarken, padişah tarafından hatt-ı hümayun yazılmış, huzurunda hilat giydirilmiş ve kaymakam paşa sarayında dinlenmesi emredilmiştir.¹³⁷³

Rikabdar ağaların saray dışına çıkmalarında alacakları görevler yüzyıllara göre değişiklik göstermektedir. Âli, Fatih Kanunnamesi'nde müteferrikalıkla çıkmaları kanun olan rikabdar ağaların,¹³⁷⁴ XVI. yüzyılda kapıcıbaşılık ve büyük mirahurlukla yüz veya doksan akçe müteferrikalıkla çıktıklarını kaydeder.¹³⁷⁵ Bu yüzyılda tespit ettiğimiz tek rikabdar, kapıcıbaşılıkla çıkmıştır.¹³⁷⁶ Ancak, XVII. yüzyıldan itibaren rikabdarlık değer kazandığından rikabdar ağaların miralemlik¹³⁷⁷ yeniçeri ağalığı,¹³⁷⁸ beylerbeyilik,¹³⁷⁹ valilik ve nadir de olsa vezirlikle çıktıkları görülmektedir.¹³⁸⁰ Ayrıca, Silifke Sancağıyla,¹³⁸¹ Şehrizar Eyaletiyle,¹³⁸² Kars Eyaletiyle,¹³⁸³ Çavuşbaşılıkla,¹³⁸⁴ Kars Beylerbeyliğiyle,¹³⁸⁵ Paşalıkla Kars Muhafızlığıyla,¹³⁸⁶

¹³⁷² TSMA.D.1995, y.21a, 14 Ca 1061-5 Mayıs 1651

¹³⁷³ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.317

¹³⁷⁴ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s. 15

¹³⁷⁵ **Kühü'l-Ahbar**, c.II, s.99

¹³⁷⁶ Mustafa Ağa, 1006-1598'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1130; Anber Mustafa Ağa 12 Nisan 1657'de kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 106; Mustafa Ağa, 1658'de kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV.,s. 1131; Mustafa Ağa 1701'de Miralemlikle çıktıktan sonra Ayşe Sultan'a kethüda olmuştur. **A.e.**, c.IV., s. 1132; Çerkes Süleyman Ağa 1703'de çıkmıştır. **A.e.**, c.V., s. 1543; Dülbend ağalığından 1824'de rikabdarlığa terfi eden Kami Ahmed Efendi, 1825'de tevliyetle kapıcıbaşılık verilerek çıkmıştır. **A.e.**, c.III., s. 859;

¹³⁷⁷ 1611'de Rikabdar-ı Şehriyari olan İsmail Ağa, 1612'de miralem olup sonra Yeniçeri Ağası olmuştur. **A.e.**, c.III., s. 811.

¹³⁷⁸ Bıyıklı Mustafa Ağa 1638'de yeniçeri ağası olmuştur. **A.e.**, c.IV., s.1190; Şaban Paşa, Haziran 1644'de yeniçeri ağası olmuştur. **A.e.**, c. V., s. 1558;

¹³⁷⁹ 1672'de Rikabdar Sarıkçı Mehmed Ağa, mir-i miranlıkla Kars Sancağına tayin edilmişti. **Zübdet'ül-Vekayiat**, y.16

¹³⁸⁰ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.351

¹³⁸¹ 21 Ekim 1661'de Rikâbdâr Abdullah Ağa Silifke Sancağı'yla çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 152

¹³⁸² 8 Mart 1669 Cuma günü, Rikabdar Destâri Hasan Ağa Şehrizar Eyaleti ile çıkıyor. **A.e.**, s.317

¹³⁸³ 21 Ağustos 1670'de Rikabdar Hattat Mustafa Ağa, Kars Eyaletiyle çıkmıştır. **A.e.**, s.343

¹³⁸⁴ 11 Mart 1673 gününde Rikabdar Mehmed Ağa, Çavuşbaşılıkla çıkıp Yeniçeri Ağası Vezir Abdurrahman Paşa'ya Mihman kılındı. **A.e.**, s. 407; Haseki Mustafa Ağa, 1686'da çıkmış 1688'de azl ve hapsedilmiş ve sonra vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c. IV., s. 1139

¹³⁸⁵ Sarıkçı Mehmed Paşa, 1673'de Kars Beylerbeyliğiyle, **A.e.**, c.IV., s. 1069

¹³⁸⁶ Hafız Mustafa Ağa Enderûn'da yetişerek rikabdar-ı şehriyari oldu. 1673'de paşalıkla Kars Muhafızı olup, senelerce Kars'da kalmış ve vezirlik verilmiştir. **A.e.**, c.IV., s. 1195

Vezirlikle Rumeli Valiliğiyle,¹³⁸⁷ Haceganlıkla Cizye Muhasebeciliğiyle,¹³⁸⁸ Bolayır tevliyetiyle¹³⁸⁹ çıktıkları örnekler bulunmaktadır.

XVII. yüzyıldan itibaren rikabdar ağaların vazife verilmeden emekli edilerek çıktıkları örneklere de rastlanmaktadır. 1672'de Anadolu Payesi ile emekli olan Mustafa Ağa'yı,¹³⁹⁰ 28 Eylül 1696'da 150 akçelik kapı ortası emekliliği ve yeteri kadar ödenekle çıkan Rusçuklu Mustafa Ağa takip etmektedir.¹³⁹¹ XVIII. yüzyılda emekli olarak çıkan rikabdar ağalara ait daha fazla örnek bulunmaktadır.¹³⁹² Kimi zaman da tenzili rütbeyle bu vazifeden çıktıkları görülür. Şöyle ki; Hafız Ebulceb Recep Efendi, rikabdar ağalıktan bir nevi tenzili rütbe ile Eylül 1826'da kiler kethüdası olmuştur.¹³⁹³

XIX. yüzyılda silahdarlığa yükselemeyen çuhadar ve rikabdarlar yıllık 60-70.000'den 100.000 kuruşa kadar mükemmel gelirlerle çıkmaktadırlar.¹³⁹⁴ Örneklerden anlaşıldığı üzere rikabdar ağalar sadece kapıcıbaşılıkla değil, vezirlikten, valiliğe kadar birçok farklı görevle çıkabilmektedir. Saray'daki ağaların genelinde söz konusu olduğu üzere, padişah ve saray ağalarıyla kurulan ilişkiler nispetinde, çıkışlarda alınan vazifelerin niteliğinin arttığı görülmektedir. Rikabdarlara saraydan çıkarken verilen acemiliğe rastlanamamıştır.

¹³⁸⁷ Rikabdar Mehmed Paşa, 1684'de vezirlikle Rumeli Valisi olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s. 1031

¹³⁸⁸ Nurullah Mehmed Bey, bu görevden sonra Atlı Mukabelecisi olmuştur. **A.e.**, c.IV., s.1277

¹³⁸⁹ Kami Ahmed Efendi'ye Kapıcıbaşılık unvanıyla ihsan edilerek çıkmıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 367, 368

¹³⁹⁰ Mehmed Süreyya, **Sicilli.**, c. IV., s.1184

¹³⁹¹ **Nusretnâme**, s.215, 1 R 1108-28 Eylül 1696

¹³⁹² 28 Eylül 1789'de Rodosîzâde Hafız Ahmed Ağa, emekli olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.I., s. 153; Hacı Said Mehmed Bey, Sultan II. Mahmud devri başlarında emekli olmuştur. **A.e.**, c.V., s. 1444; Şakir Efendi Nisan 1813'de, Dölbend ağası, Ekim 1812'de rikabdar olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s. 1563

¹³⁹³ Eylül 1826'da rikabdar olmuş, 3 Şubat 1829'da vefat etmiştir. **A.e.**, c.IV., s. 1366

¹³⁹⁴ **Tarih-i Enderûn**, c.I,s.310

5.4. Doğancıbaşılık

Padişahın av kuşlarıyla ve avcılarla ilgilenen doğancıbaşılar,¹³⁹⁵ Has Oda arz ağaları içinde yer alır.¹³⁹⁶ İlk arz ağası olarak has odabaşının kabul edildiği Has Oda arz ağaları sıralamasında beşincisi doğancıbaşıdır.¹³⁹⁷ Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu risalesinde; doğancıbaşığı rikabdar ağadan sonra dülbend ağasından önce zikreder.¹³⁹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı kitabında doğancıbaşığı, Has Odanın Büyük Ağaları bölümünde yer vermezken,¹³⁹⁹ Şikâr Ağaları arasında değerlendirdiği doğancıbaşını erkân-ı havass-ı cüvani ağaları arasında kabul etmiştir.¹⁴⁰⁰ Doğancıbaşılardan bahseden diğer bir kaynak olan Hammer'in, Damat Makbul İbrahim Paşa'yı, Kanunî Sultan Süleyman'ın "özel hizmetkârlarının başı ve doğancı ağası"¹⁴⁰¹ olarak göstermesi kendi içinde çelişen bir bilgidir. Zira padişahın özel hizmetkârlarının başı has odabaşıdır. Has odabaşılık ile doğancıbaşılığın bir kişide birleştirildiği hiçbir örneğe rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmamızın dördüncü bölümünde belgelerle Makbul İbrahim Paşa'nın has odabaşı olduğu ortaya konmuştur.

Has Oda arz ağaları içinde doğancıbaşının olması, Osmanlı padişahlarının ava olan merakıyla ilişkilendirilebilir. 1478'de Enderûn ağaları arasında dokuz şahincinin yer alması bu duruma güzel bir örnektir.¹⁴⁰² Esasen bu döneme kadar Hane-i Bazyân

¹³⁹⁵ XVI. Ve XVII. yüzyıllarda doğancıbaşığı vilayetlerden avcılar tarafından getirilen atmaca, şahin doğan gibi av hayvanlarını padişah adına teslim alıyor ve padişahın ihsanını teslim etmesiyle ilgili örnekler için bkz. TSMA.D.34, y.32b, 984; y.33b, 985; 43a, 986-1653

¹³⁹⁶ Abdülkadir Özcan, "Doğancı", **DİA**, c.9, s.487-489

¹³⁹⁷ **Kühü'l-Ahbâr**, c.II, s. 99

¹³⁹⁸ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 106

¹³⁹⁹ Doğancıbaşılık lağv edildikten sonra itibarı artan dülbend ağasını Has Oda'nın büyük ağaları içinde değerlendirilmesiyle ilgili bkz. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 340-355; Uzunçarşılı, aynı eserinde Has Oda'nın büyük ağaları arasında zikr etmediği doğancıbaşını Has Odayı anlattığı bölümde, Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuasına atıfta bulunarak rikabdardan sonra dülbend ağasından önce yer vermiştir. **A.e.**, s. 328

¹⁴⁰⁰ **A.e.**, s. 421; Saray Teşkilatı çalışanların kaynak olarak kabul ettiği Atâ, doğancıbaşın, ne Has Oda arz ağaları içinde ne de Has Oda ağaları arasında yer vermemiştir. **Tarih-i Enderûn**, c.I-V

¹⁴⁰¹ J. Von Hammer, **Osmanlı Tarihi Devlet-i Aliyye**, Haz. Hüseyin Tekinoğlu, Kamer Yayınları, İstanbul 2013, 4. Baskı, s. 209

¹⁴⁰² Birûn ağaları arasında da 33 şahinci, 14 çakırcı ve 11 atmamacı bulunmaktadır. **Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuası**, sene 9, s.5, 18-20; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 421

denilen Doğancı koğuşunun amiri de ŐahincibaŐıdır.¹⁴⁰³ Araştırmalarımızda incelenen defterler de göstermektedir ki, doğancıbaşı XVII. yüzyıl sonlarına kadar Has Oda arz ağaları arasında kabul edilmiştir. Her ne kadar kaynaklarda 1647’de Doğancı koğuşunun kaldırılmasından doğancıbaşı ikinci ve üçüncü doğancuların Has Oda’da, diğer doğancuların Hazine ve Kiler koğuşlarına dağıtıldığı bilgisi yer alıyorsa da,¹⁴⁰⁴ esasen bu ağalar XVI. yüzyılda da Hazine koğuşunda bulunmaktadırlar.¹⁴⁰⁵ 1647’de Doğancı koğuşunun kaldırılmasından öncede Has Oda’da bulunan dođancıbaŐına¹⁴⁰⁶ 1672’den sonra rastlanmamışsa da, kurumun varlığını Sultan IV. Mehmed dönemi sonlarına kadar sürdürmüŐ olması muhtemeldir.¹⁴⁰⁷ 1672’den sonra dlbend ağası doğancıbaşının yerini alarak, Has Oda arz ağaları arasında zikr edilmeye başlamıştır. Bu bilgilerden hareketle çalışmamızda doğancıbaşına has oda arz ağaları içinde rikabdar ağadan sonra, dlbend ağasından önce yer verilmiştir.

5.4.1. Doğancıbaşılığa Terfi

Enderûn’da ve Has Oda’da uygulanan kanunlar ve tespit ettiğimiz örneklerden hareketle doğancıbaşılığa, ancak ikinci doğancılıktan terfi edildiğini söylemek mümkündür. Özel bir eğitim ve bilgi birikimi isteyen bu göreve genellikle kurum içinden atamalar yapılması zorunludur. Sınırlı sayıda tespit edebildiğimiz örnekleri inceleyecek olursak; 14 Nisan 1657’de İkinci Doğancı Tiryaki İbrahim Ağa

¹⁴⁰³ Abdülkadir zcan, “Şikâr Ağaları”, *DİA*, c.39, 2010, s.161-162

¹⁴⁰⁴ Enderûn’da 39/40 kişiden oluşan doğancuların koğuşları lağv edildikten sonra,  Has Oda’da, yedisi Hazine Koğuşu’nda ve yirmisi de seferli koğuşunda bulunmaktadırlar. **Kavanin-i Osmni ve Râbita-i Asitane**, s.12; Bu bilgi XVII. yüzyıl için geçerli olmalıdır. Zira çalışmamız boyunca yaptığımız araştırmalarda XVI. yüzyılda Doğancı koğuşunun mevcudunun 23, 26, 31 arasında değiştiği grlmŐtir. **Şalvar akçesi** dağıtımında 23 kişi olmalarıyla ilgili bkz. TSMA.D.34, y.90b, 23 Ő 993-20 Ağustos 1585; 26 kişi olmalarıyla ilgili bkz. TSMA. D. 34, y.104a, 23 Ra 995-3 Mart 1587; 31 kişi olmalarıyla ilgili bkz. TSMA. D.34, y.227b, 10 Ra 1006-21 Ekim 1597

¹⁴⁰⁵ Padişahın emriyle Doğancılara ihsanlar dağıtılırken, doğancıbaşıya 45, ikinci doğancıya 35, ncye 25, Hazine ve Büyük Oda bazdarlarına 15’er filorinin hazinedarbaşı tarafından teslimiyle ilgili bkz. TSMA.D.34, y.6a., 19 B 978-17 Aralık 1570

¹⁴⁰⁶ Enderûn’da 39/40 kişiden oluşan doğancuların koğuşları lağv edildikten sonra,  Has Oda’da, yedisi Hazine Koğuşu’nda ve yirmisi de seferli koğuşunda bulunmaktadırlar. **Kavanin-i Osmni ve Râbita-i Asitane**, s.12

¹⁴⁰⁷ Sarayın inam defterleri incelendiğinde 1672’de koğuş mevcuduyla birlikte tespit edilmektedir. Bu tarihte koğuşta bulunan doğancuların sayısı 42’dir. TSMA. D.2110/8, y.1b.

doğancıbaşı olmuştur.¹⁴⁰⁸ 10 Aralık 1657’de doğancıbaşılığa İkinci Doğancı Süleyman Ağa atanmıştır.¹⁴⁰⁹ Bu örneklerde XVII. yüzyılda ikinci doğancılıktan doğancıbaşılığa terfi edildiğine ilişkin tezimizi desteklemektedir. Ancak, çalışmamız boyunca işaret ettiğimiz üzere örneklerine rastlamamışsak da sıradışı atamaların yapılmış olması da muhtemeldir.

5.4.2. Doğancıbaşılığa Acemilik Olarak Verilenler

Has Oda arz ağalarından olan doğancıbaşılığa padişahın hatt-ı hümayunu iel görev tevcihi yapılması ve huzurunda kürk giydiriliyor olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer has odalılar gibi doğancıbaşına da **acemilik** olarak 16.000 akçe 200 kuruş ödeme yapılmaktadır.¹⁴¹⁰ XVII. yüzyılda kürk ve para dışında, kanun-ı kadim üzere kadife kaplı savadkâri gümüş kılıç, kadife nimtane ve kadife şalvar verilmektedir.¹⁴¹¹ Doğancıbaşılığın padişah nezdinde itibarlarıyla doğru orantılı olarak Hazine’den kendilerine daha fazla hediye verildiği durumlar olmuşsa da, örneklerine rastlanamamıştır.

5.4.3. Doğancıbaşının Vazifeleri

Has Oda arz ağaları içinde yer alan doğancıbaşının padişah ava gittiğinde yanında olması kanundur. Arz ağalarının padişahın hayatını korumakla ilgili vazifeleri çerçevesinde doğancıbaşının avlanırken padişahın hayatını korumak üzere hazır olduğunu söylemek mümkündür. Bunun dışında avda ve diğer zamanlarda padişaha ait doğan ve şahinlerle yakından ilgilenmektedir. Tavernier padişaha ait kuşların her birinin boynunda değerli taşların takıldığını kaydeder.¹⁴¹² Bu sebeple, padişah her ava çıktığında maiyetinde yer almaktadır. Örneğin, Mart 1666’da Çatalca’da yapılan ava,

¹⁴⁰⁸ Doğancıbaşı Ömer Ağa Saray-ı Amire’den çıkınca terfi etmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ’vinâmesi**, s. 106

¹⁴⁰⁹ Doğancıbaşı Tiryaki İbrahim Ağa’nın çıkmasından sonra da ikinci doğancı terfi etmiştir. *A.e.*, s. 117

¹⁴¹⁰ TSMA.D.10036, y. 3a, 6 Ca 1003-19 Aralık 1594; TSMA.D.9590, y.3a, 1058-1648

¹⁴¹¹ TSMA. D.2013, 17b, Sultan IV. Mehmed dönemi; Gümüş kadife kınklı kılıç, kadife mintane, kadife şalvar, TSMA.D.9590, y.2b, (29 Z) 1058-14 Ocak 1649

¹⁴¹² **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, s. 124

Doğancıbaşı Mehmed Ağa'da katılmış, padişahın şahini bir hamlede iki kazı birden tuttuğunda, padişah birini doğancıbaşına diğerini sadrazama hediye etmiştir.¹⁴¹³ Padişah tebdil-i kıyafetle saray dışına çıktığında da uygun kıyafetle emredildiği şekilde yanında bulunurdu.¹⁴¹⁴

Doğancıbaşının, padişah alayında yer aldığı ve onunla birlikte sefere gidenler arasında bulunduğu kaynaklarda yer alırken, ismi genellikle rikabdar ağadan sonra zikr edilmektedir.¹⁴¹⁵ Padişahın bulunduğu alaylarda,¹⁴¹⁶ eğlenme amaçlı gittiği bahçelerde¹⁴¹⁷ daima yanında bulunan doğancıbaşı kimi zaman saraydan çıkan babüssaade ağalarının **acemiliği**ni teslim etmekle de vazifelendirilmektedir. Mesela, 12 Mart 1578'de saraydan çıkan Has Odabaşı Gazanfer Ağa'nın kardeşi Babüssaade Ağası Cafer Ağa'ya padişahın **acemilik** olarak ihsan ettiği 400 filori ve samur kaplı yeşil çuha nimtan Doğancıbaşı Mehmed tarafından teslim edilmiştir.¹⁴¹⁸ Doğancıbaşı da diğer has oda ağaları gibi padişahın ihsanlarını ilgisine ulaştırmakla vazifelendirilmektedir.¹⁴¹⁹ Ayrıca, padişaha hediye olarak gönderilen,¹⁴²⁰ doğancılardan getirdiği¹⁴²¹ veya taşra avcılarının getirdiği av hayvanlarını teslim alarak getiren ağalara bahşişlerini de teslim etmektedir.¹⁴²² Doğancı Koğuşu/Hâne-i Bazyan'ın amiri olan doğancıbaşının,¹⁴²³ emrinde koğuş ağaları dışında 800 avcı bulunmaktadır. Her

¹⁴¹³ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s.217

¹⁴¹⁴ 25 Nisan 1666'da Edirne'de padişah tebdili kıyafetle şehri gezmeye çıktığında doğancıbaşı ferman edildiği üzere sipah usulünce geriden takip eden ağalar arasındadır. **A.e.**, s. 226

¹⁴¹⁵ **Topçular Kâtibi**, s.740., 987, 1072, 1123

¹⁴¹⁶ Sair has ve cümdi ağalarında Harem-i hümâyun emektarı silahları ile cebe vü cevşenler ile bevaban tarifesi ve İstabl-ı Amire'den gaziler ve Matbah-ı Amire'den ve çaşnigir ağalardan ve Çakırcıbaşı ve şahinciyan ve atmacacıyan ve mehteran-ı alem ve Mir-i alem Ağa ve Kapıcılar Kethüdası ve alemdarlar ve meşalemdarlardan ünvan-ı izam ve Dergah-ı ali emektarları yer almaktadır. **A.e.**, s.740; s.987

¹⁴¹⁷ Padişah İskender Çelebi bahçesindeyken gemisi harap olan bir adama padişahın ihsanı olan 60 filori Doğancı Hasan tarafından teslim edilmiştir. T SMA. D.34, y.16b, 25 C 981-22 Ekim 1573

¹⁴¹⁸ T SMA.D.34, y. 43b, 3 M 986-12 Mart 1578

¹⁴¹⁹ Padişah çakırcıbaşıya 100 filori ihsan ettiğinde Peşkir Gulamı Behrâm yedinden doğancıbaşıya teslim edilmesiyle ilgili bkz. T SMA.D. 34, y.94a, 16 M 994-7 Ocak 1586

¹⁴²⁰ Boğdan beyinden doğanlar getiren beş adama 30 filori, 8 nefere beşer filorinin doğancıbaşı tarafından teslimi için bkz. T SMA. D. 34, y.100b, 10 L 994-24 Eylül 1586; Hersek beyinden Şahinler getiren adamın bahşişinin teslimi için bkz. y.100a; y.102a, Girit'ten balabanlar getiren gayrimüslim avcılara inam olunan 150 filorinin Doğancıbaşı Rıdvan Ağa'nın teslimi için bkz. T SMA. D.34, y. 102a, 16 S 995-26 Ocak 1587

¹⁴²¹ Av getiren doğancılara verilen 20 filorinin Doğancıbaşı Hüseyin Ağa tarafından teslimi için bkz. T SMA. D.34, y.98a, 22 L 994-6 Ekim 1586

¹⁴²² **Kühü'l-Ahbâr**, c.II, s. 99

¹⁴²³ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.311

çeşit kuşu sürekli av için eğiten ve kuşları ancak iyice eğittikten sonra saraya veren bu avcılarının bir kısmı da İstanbul çevresinde bulunmaktadır.¹⁴²⁴ Doğancıbaşı, padişahın av ağalarına ihsan ettiği bahşişleri dağıtmakla vazifelendirildiği gibi,¹⁴²⁵ arz ağası olarak doğancılara,¹⁴²⁶ üzengi ağalarına,¹⁴²⁷ cüce ve bizebanlara¹⁴²⁸ bahşiş verilmesiyle ilgili arzlar yazmakta, koğuş ağalarına dağıtılması emredilen bahşişlerin dağıtımıyla da ilgilenmektedir.¹⁴²⁹

Resim-106

Doğancıbaşı, Doğancı Ve Avcılar Padişahın Huzurunda
TİEM, 1965, y.19a

Sultan IV. Murad döneminde de Has Odalı önemli bir ağa olarak karşımıza çıkan doğancıbaşı, Revan Seferi'ne giderken, Hekimhanı isimli menzilde

¹⁴²⁴ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 125

¹⁴²⁵ Padişahın av ağalarına verdiği bahşişleri doğancıbaşının; çakırcıbaşına 100 filori, şahincıbaşına 80 ve atmacıbaşına 60 filori olarak teslim etmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 34, y.98a, 15 N 994-30 Ağustos 1586; Doğancıbaşı Derviş Halife'nin av ağalarına bahşiş dağıtımı için bkz. TSMA. D. 34, y.127b, 2 N 997-15 Temmuz 1589

¹⁴²⁶ TSMA. D.34, y. 130b, 997-1589

¹⁴²⁷ Doğancıbaşı Mustafa'nın arzıyla üzengi ağalarına kanun üzere verilen inam, çakırcıbaşına 100, şahincıbaşına 80, atmacıbaşına 60 hasene için bkz. TSMA. D.34, y.225b, 16 Z 1005-31 Temmuz 1597

¹⁴²⁸ Doğancıbaşının arzıyla cüceye 15, Ferhad Paşalı bizebana 20 hasene verilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D. 34, y. 90b, 23 Ş 993-20 Ağustos 1585

¹⁴²⁹ Doğancıların bahşişinin Doğancıbaşı Hüseyin tarafından teslimi için bkz. TSMA. D.34, y.94b, 7 S 994-28 Ocak 1586, Doğancıbaşı Derviş'in doğancılara bahşiş dağıtımı için bkz. y.130a, 3 Za 997-13 Eylül 1589

konaklandığında sadrazam tarafından hediye alan ağalar arasında yer almaktadır. Sadrazamın silahdar ağaya iki kese, çuhadar ağaya iki kese, doğancıbaşıya bir kese, rikabdar ağaya 40.000 akçe, dülbend gulamına 20.000 akçe göndermiş olması,¹⁴³⁰ saraydaki itibarının devlet adamları tarafından bilindiğini ortaya koymaktadır.

Doğancıbaşı alaylar dışında padişah meclislerine de katılmakta ve nedimler gibi söz söyleyebilmektedirler. Ancak bu durum fazla konuşan diğer saray ağalarına olduğu gibi, doğancıbaşılara da pahalıya mâl olabilmektedir. Örnekleyecek olursak, Doğancıbaşı Tiryaki İbrahim Ağa, 10 Aralık 1657'de padişah meclisinde kendisini ilgilendirmeyen bir mevzuda konuştuğu için saraydan çıkarılmıştır.¹⁴³¹ Yerine atanan Doğancıbaşı Süleyman Ağa, padişah nezdinde oldukça itibar görmekte ve meclislere davet edilmektedir. Ancak Ocak 1658'de o da padişahın yanındaki konuşmaları sebebiyle saraydan çıkarılmıştır.¹⁴³² XVII. yüzyıl sonlarına doğru lağv edilen doğancıbaşılık ve vazifeleriyle ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Tıpkı Hazine, Kiler ve Seferli kethüdaları gibi Enderûn'daki bir koğuşun amirliğini yapan doğancıbaşı, avcılığın önemli kabul edildiği bir dönemde Has Oda arz ağaları arasında yer almıştır.

5.4.4. Doğancıbaşının Geliri

Âli, doğancıbaşının yevmiyesinin 20 akçe, yıllık geliri rikabdar ağa gibi olduğunu kaydeder.¹⁴³³ Bunların dışındaki gelirleri; İç Hazine'den verilmesi kanun olan **cülus bahşişi** 120 hasene,¹⁴³⁴ bayramlarda **büyük şalvar akçesi** adıyla 50 hasene, **küçük şalvar akçesi** 60 hasene 90 kuruş,¹⁴³⁵ Has odalılara yılda iki kez verilen

¹⁴³⁰ Yunus Zeyrek, **IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, y.51b

¹⁴³¹ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 117

¹⁴³² **A.e.**, s. 117-118

¹⁴³³ **Kühü'l-Ahbâr**, c.II, s. 99

¹⁴³⁴ Silahdar ağaya 150 hasene, çuhadar ağaya 140 hasene, rikabdar ağaya 130 hasene, doğancıbaşına 120 hasene, dülbent gulamına 100 hasene, miftah gulamına 90 hasene ve 4 nefer eskiye 8 altın verilmiştir. T SMA. D.2013,y.1b, Sultan İbrahim'in cülusunda da doğancıbaşıya 130 hasene verilmiştir. T SMA. D.2013, y.3b

¹⁴³⁵ T SMA. D.9590, y.4b, (29 Z) 1058-15 Aralık 1648

bahçe mahsulünden gelen bahşişten 100 kuruş verilir.¹⁴³⁶ 1573’de Has Oda ağalarına inamları dağıtılırken kimi zaman doğancıbaşı silahdarla aynı miktarda 130 hasene almaktadır.¹⁴³⁷ 1577’de dağıtılan inamlarda 80 hasene verilmiştir.¹⁴³⁸ Doğancıbaşının tespit ettiğimiz bu gelirleri dışında ava çıkıldıkça padişah tarafından verilen bahşişleri de bulunmaktadır.

5.4.5. Doğancıbaşının Kıyafeti

Has Oda ağalarından olan Doğancıbaşının kıyafeti de, münakkaş kaftan, entari, şalvar, sarı pabuç, kışları bu kıyafetin üzerine giyilen kürk olmalıdır. Zira ona da Has Odalı diğer ağalar gibi; münakkaş kadife,¹⁴³⁹ seraser, sereng, frengi kemha ve atlas¹⁴⁴⁰ verildiği tespit edilebilmektedir. Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan kıyafet albümünde (Resim-107) doğancıbaşı yeşil bol yenli kaftan, içine sarıçiçekli kırmızı entari, kırmızı şalvar ve sarı pabuç giymiş, başına sarık sarmış olarak resmedilmiştir.

Resim-107

Doğancıbaşı

Kıyafet Albümü TSMK. A.3690

¹⁴³⁶ TSMA. D. 34, y.225b, 14 Z 1005-29 Temmuz 1597; Ayrıca yağmur olursa birinin Kasım gününde verilmesi kanundur TSMA. D.2013, y.16a; TSMA. D.9590, y. 6b, (29 Z) 1058-14 Ocak 1649

¹⁴³⁷ Çuhadar 120, rikabdar 110, Usta Handân 110 hasene (eskiden seksenmiş zam yapılmış), dülbend Oğlamı 90, üç nefere 80’er, Haseki Mahmud’a 10 (zam yapılmış), 27 nefere 60’ar, toplam 2860 veriliyor TSMA. D.34, y.16b, 25 C 981-22 Ekim 1573

¹⁴³⁸ TSMA. D.34, y.32a, 29 L 984-19 Ocak 1577

¹⁴³⁹ Dört arz ağasının- silahdar-çuhadar-rikabdar-doğancıbaşı münakkaş almayıp yerine 4.000’er akçe almalarıyla ilgili bkz.. TSMA. D.2013, y.20a, 29 Z 1063-21 Ekim 1653

¹⁴⁴⁰ TSMA. D.2013, y.28a, 29 Z 1063-21 Ekim 1653; Doğancıbaşına verilen kumaşlar ve miktarları için başka bir örnek şöyledir; üç seraser 24.000, üç surenk 10.500, üç Kemha 10.500 ve üç atlas verilmektedir.¹⁴⁴⁰ Ramazan ayında “nöbetlik” adı altında 5 adet sürh (kırmızı) donluk çuha verilmektedir. TSMA.D.10036, y.3b, 6 Ca 1003-17 Ocak 1595

Ancak, Tavernier, doğancıların kıyafetlerinin en önemli özelliğinin yukarıdan aşağıya bileğe doğru daralan ve düğmelerle iliklenen kolları olduğunu kaydeder ki,¹⁴⁴¹ doğancıbaşının kıyafeti de aynı modelde olmalıdır. Resim-106’da yer alan minyatür bu tanıma uyuyorsa da, Resim-107’de yer alan doğancıbaşı kıyafetinin kolları bu tanıma uymaz. Ayrıca araştırmamızda doğancıbaşının yelken denilen, cücelerin de giydiği farklı bir başlık taktığı tespit edilmiştir. Minyatürlerde bu başlıklardan hemen fark edilmektedirler. Yelken olarak isimlendirilen başlıkları kırmızı olabildiği gibi erguvanî renkte de olabilmektedir. Doğancıbaşılara; içi dışı erguvanî kadife zerdaht yelken, içi ve dışı erguvani sade yelken olduğu gibi, büyük ölçüde yelken başlık yaptırmaları için erguvanî kadife ve kırmızı saye çuha verilmektedir.¹⁴⁴² Doğancıbaşının kıyafetlerini tamamlayan bir de mor çuhadar çantaları bulunmaktadır.¹⁴⁴³ Emin Cenkmén, XVII. yüzyılda başına sivri külâh takıp, cüppe, mintan, dökme şalvar, sarı yemeni, merasim günlerinde ise başına üsküf takıp, donluk şal ve sarı erkân kürkü giydiğini kaydediyorsa da¹⁴⁴⁴ bu bilgiler arşiv vesikalarından tespit edilen verilerle örtüşmemektedir. Ancak, doğancıbaşının ava gidilirken, padişah meclislerinde ve gündelik hayatta farklı farklı kıyafetler kullanıyor olması ve bütün bu örneklerin doğru olması da ihtimal dâhilindedir.

5.4.6. Doğancıbaşının Dairesi

Arz ağalarından olan doğancıbaşının da kendine ait bir dairesi vardır. Göreve gelirken **acemilik** olarak ödenenler arasında **mefruşat-baha** olarak Hazine’den para veya eşya verilmesine ilişkin herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak, XVI. yüzyılda Topkapı Sarayı’nda yaşayan Bobovius’un yaptığı saray planında¹⁴⁴⁵ yer aldığı gibi, XVII. yüzyılda sarayı görme şansını yakalayan Tavernier’in kitabında

¹⁴⁴¹ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 125

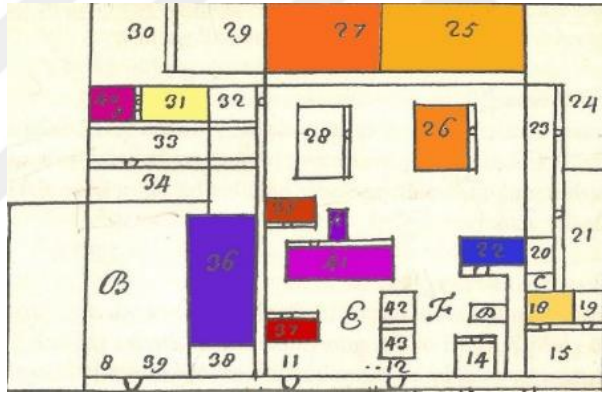
¹⁴⁴² Yıllık olarak Doğancıbaşına iki adet içi ve dışı erguvani kadife zerdaht yelken, içi ve dışı erguvani sade yelken, erguvani kadife kebir, yelken yaptırmak için kırmızı saye çuha, yelken başlık yapmak için sürh frengi kadife verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 2013, y. 26a, 29 Z 1063-21 Ekim 1653

¹⁴⁴³ TSMA. D. 2013, y. 26a, 29 Z 1063-21 Ekim 1653; Krş. Abdülkadir Özcan, “Doğancı”, **DİA**, c.9, 1994, s.487-489

¹⁴⁴⁴ Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 194.

¹⁴⁴⁵ **Topkapı Sarayı’nda Yaşam**, s.31

konuyla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Tavernier, “Doğancıbaşıya ait iki oda epey görkemlidir ve saraydaki hiçbir odada olmadığı kadar gösterişli eşyalarla döşenmiştir. Giriş olarak kullanılan ilk oda daha küçüktür. Her iki oda da siyah ve beyaz mermer döşeli, tavanları yaldızlı ve boyalı çiçek resimleri serpiştirilmiştir. Duvarlar altın yaldızın esirgenmediği güzel ahşap işçiliği ile kaplıdır. Her iki yanı iyi ışık alan odayı aydınlatan pencereler vardır. İpek halıyla örtülmüş mermer döşeme taşları hiç görünmüyor; iki üç ayak genişliğinde ve dört parmak kalınlığında birçok şilte odanın çevresine sıralanmış. Şiltelerin kimileri çeşitli renklerde saten ya da kadifeyle, kimileri altın seraserle kaplı; bütün şilteler aynı kumaştan yapılmış, üç-dört ayak uzunluğunda ve yaklaşık iki ayak yüksekliğinde bir yastık var”¹⁴⁴⁶ demektedir. Doğancıbaşının dairesinin yeri Resim-108’de yer alan planda **h** harfiyle gösterilmiştir.

Resim-108

Bobovius'un Çizdiği Saray Planında Doğancıbaşı Dairesi ¹⁴⁴⁷
Bobovius, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, s.126

5.4.7. Doğancıbaşılıktan Çıkma

Doğancıbaşının çıkması söz konusu olduğunda XVI. yüzyılda mirahurlukla çıkabildiği gibi, çakırcıbaşılık¹⁴⁴⁸ ve şahıncıbaşılık¹⁴⁴⁹ ve kapırcıbaşılıkla çıktığı da

¹⁴⁴⁶ 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, s. 124

¹⁴⁴⁷ Bu plana göre 41 numarada Doğancı koğuşu ve “h” harfiyle belirtilen mekân da Doğancıbaşı Dairesidir.

¹⁴⁴⁸ 11 Ağustos 1650’de Doğancıbaşı Arslan Ağa çakırcıbaşılıkla çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ’yinâmesi**, s. 31

¹⁴⁴⁹ **Kühü'l-Ahbâr**, c.II, s. 99

görülmektedir.¹⁴⁵⁰ Yüzyılın son yarısında kanun üzere 300.000 akçe ile sancak beyliğine tayin edilmektedirler.¹⁴⁵¹ XVII. yüzyılda, vezaretle kaptan-ı deryalık,¹⁴⁵² Bosna beylerbeyliği,¹⁴⁵³ yeniçeri ağalığı,¹⁴⁵⁴ Silistre valiliği,¹⁴⁵⁵ kapıcılar kethüdalığı gibi görevlerle çıkmalara rastlanmaktadır.¹⁴⁵⁶ 1664'de Doğancıbaşı Şeyh Mehmed Ağa'nın Kubbe vezirliğiyle çıkması¹⁴⁵⁷ve 14 Nisan 1657'de Doğancıbaşı Ömer Ağa'nın emekli edilmesi sıra dışı örneklerdir.¹⁴⁵⁸ Son doğancıbaşı Musa Ağa, IV. Mehmed tarafından 1058/1675'de kaptan-ı derya olarak çıkarılmıştır.¹⁴⁵⁹

5.4.8. Doğancıbaşı Terfi Ederek Çıktığında Verilen Acemilik

Doğancıbaşılıktan çıkmalarda verilen acemiliklerle ilgili az sayıda örnek bulunmaktadır. Mesela, 11 Nisan 1581'de sancak beyi olarak çıkan Pirî Ağa'ya 100 filori ve bir seraser kaftan ihsan edilirken,¹⁴⁶⁰ 8 Haziran 1597'de kapıcıbaşılıkla çıkan Doğancıbaşı İbrahim Ağa'ya 1.500 filori **acemilik**, samur kaplı nimtan, sade seraser nimtan, seraser üst ve seraser şalvar verilmiştir.¹⁴⁶¹ Diğer ağalara olduğu gibi doğancıbaşılara da çıkmalarda verilenlerin bir standardı bulunmuyor olmalıdır. Ancak,

¹⁴⁵⁰ Doğancıbaşı İbrahim Ağa'nın kapıcıbaşılıkla çıkmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.34, y.222b, 22 L 1005-8 Haziran 1597

¹⁴⁵¹ Doğancıbaşı Pirî Ağa'nın sancak beyi olarak çıkmasıyla ilgili bkz. TSMA. D. 34, y. 58a, 7 Ra 989-11 Nisan 1581; **Kanunnâme**, Aşir Efendi Kütüphanesi, No: 1004, y.35; **Kanunnâme**, Esat Efendi Kütüphanesi, No: 2362, y.82

¹⁴⁵² 1608'de çıkan Doğancıbaşı Hafız Ahmet Ağa, Sultan IV. Murad döneminde iki defa sadrazam olan, şair ve edip meşhur Hafız Ahmed Paşa'dır. **Zübdetü't Tevarih**, s.96; krş. Abdülkadir Özcan, "Doğancı", **DİA**, c.9, 1994, s.487-489

¹⁴⁵³ Doğancıbaşı Karakaş Mehmed Ağa 1612'de çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV. s. 1059

¹⁴⁵⁴ 1629'da Doğancıbaşı Mustafa Ağa, **A.e.**, c.IV., s. 1204

¹⁴⁵⁵ 10 Aralık 1657'de Doğancıbaşı Tiryaki İbrahim Ağa çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 117; 16 Kasım 1658'de de Doğancıbaşı Topal Ahmed Ağa aynı görevle çıkarken, Çıkmabaşı tayin olmasıyla ilgili bkz. **A.e.**, s. 12

¹⁴⁵⁶ Haziran 1663'de Doğancıbaşı Yusuf Ağa çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s. 1694

¹⁴⁵⁷ 2 Ekim 1663'de çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 160; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s. 1075

¹⁴⁵⁸ Mar'aş payesiyle tekaüd hasları ihsan edilmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 106

¹⁴⁵⁹ TSMA.D.31, y.61b; Krş.Son doğancıbaşı olan Topal Ahmed Paşa da IV. Mehmed zamanında Silistre beylerbeyi olmuştur Abdülkadir Özcan, "Doğancı", **DİA**, c.9, 1994, s.487-489

¹⁴⁶⁰ TSMA.D. 34, y. 58a, 7 Ra 989-11 Nisan 1581

¹⁴⁶¹ TSMA.D. 34, y. 222b, 22 L 1005-8 Haziran 1597

Sultan İbrahim döneminde doğancıbaşılar beylerbeyilik ile saraydan çıkarken kendilerine 1.000 altın verilmesi kanun¹⁴⁶² olarak uygulanmaktadır.

5.5. Dülbend Gulamı / Dülbend Ağası

Fatih Kanunnâmesi'nde adı geçen dülbend gulamı, arz ağalarından olmasa da hemen onlardan sonra gelen Has Oda'nın önemli ağalarından biridir.¹⁴⁶³ Ağa olmadığı için **gulam** olarak tanımlanmıştır. Has Oda arz ağaları, terfi silsilesi incelendiğinde arz ağalarının bir altında yer aldığı görülür. XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar arz ağalarının beşincisi olan doğancıbaşından sonradır.¹⁴⁶⁴ Doğancıbaşılığın ortadan kalkmasıyla, bir üst basamakta yer almaya başlarken ismi de artık **dülbend ağasıdır**.¹⁴⁶⁵ Bu sebeple Has Oda arz ağaları bölümüne dâhil edilmiştir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında unvanı dülbend ağası olarak kullanılacaktır.

5.5.1. Dülbend Ağalığına Terfi

Dülbend ağalığına XVI. ve XVII. yüzyıllarda terfi örneklerine rastlanmamakla birlikte, XVIII. yüzyıldan itibaren Has Oda'nın kanunları uygulandığında miftah ağasının terfi ettiği görülür. Örneğin 2 Ocak 1796'da Miftah Ağası Hasan Ağa,¹⁴⁶⁶ 19 Nisan 1805'de Miftah Ağası Birinci Mehmed Ağa,¹⁴⁶⁷ 7 Aralık 1808'de Miftah Ağası

¹⁴⁶² “Has Oda Ağaları taşrası ile bermurad olduklarında kanun üzere beylerbeyilik inamlarıdır ki zikr olunur: Odabaşına 1.000 hasene, silahdar ağaya 3.000, Çuhadar ağaya 1.000 hasene, rikabdar ağaya 1.000, Doğancıbaşıya 1.000”. TSMA. D. 2013, y.16b, 29 Z 1063-21 Ekim 1653

¹⁴⁶³ **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s.15, Dülbend ağasını Hırka-i Saadet ve kutsal emanetlerle ilgili işlemlerle ilgilenmesi için Yavuz Sultan Selim döneminde ihdas edilen bir görev olduğu bilgisi için bkz. **Tarih-i Enderûn**, c.I. s. 308

¹⁴⁶⁴ Doğancıbaşının dülbend ağasından önce geldiği belgelerden örnek; TSMA. D.5386, 1111 B 9-31 Aralık 1699

¹⁴⁶⁵ Enderûn-ı Hümâyun'da silahdar ağa, has odabaşı, çuhadar ağa, rikabdar ağa, dülbend ağası ve miftah ağasına dağıtılan kumaşlarla ilgili bkz. TSMA.D. 9390, 29 Z 1106-11 Temmuz 1695; Aynı ağalara kaftan ve mendil bahası dağıtımını gösteren defter için bkz. TSMA. D.10392/3, 29 Z 1143-5 Temmuz 1731

¹⁴⁶⁶ **Nuri Tarihi**, s.318-319

¹⁴⁶⁷ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 170

Küçük Ali Ağa¹⁴⁶⁸ Dülbend ağalığına terfi etmiştir.¹⁴⁶⁹ XIX. yüzyılda dülbend ağalığına miftah ağalığının bir alt derecesi olan peşkir ağalığından da terfilere rastlanır. Mesela, 1825’de Peşkir Ağası Burnaz Ahmed Bey atanmıştır.¹⁴⁷⁰ Diğer görevlere olduğu gibi bu göreve de sıra dışı atamaların yapılmış olması muhtemeldir.

5.5.2. Dülbend Ağasının Vazifeleri

XVII. yüzyılın son yarısında Has Oda arz ağaları arasına dâhil olan dülbend ağasının ilk dönemlerdeki vazifeleriyle ilgili yeterli bilgimiz yoktur. Arz ağaları arasına dâhil olduktan sonra artan vazifeleri alt başlıklar halinde incelenmiştir.

5.5.2.1. Padişahın Sarıkları ve Sorguçlarını Muhafaza Etmek

Koçi Bey, dülbend ağasının vazifesini, padişahın sarıklarını ve giydiği çamaşırları muhafaza etmek, gerektiği durumlarda padişahı giydirmek olarak tanımlar.¹⁴⁷¹ Padişahın giyinmesi ve soyunmasına yardım etmenin has odabaşının vazifeleri arasında olduğu, IV. Bölümde örnekleri ile ortaya konmuştur. Dülbend ağası, has odabaşının bulunmadığı durumlarda padişahı giydirmekle vazifeli olmalıdır. Dülbend ağasının halka kapalı bazı özel merasimlerde de padişah meclisinde yer aldığı görülür. 5 Temmuz 1684’de Sultan IV. Mehmed’in Selim Giray’a ikinci kez hanlık tevcihinde, Edirne’de İmadiye Kasrı’nda yapılan merasimde dülbend ağası da vardır. Dülbend ağası iki eski has odalı ağa ile birlikte, padişahın hediye ettiği murassa sorgucu Selim Giray’ın başına takmıştır.¹⁴⁷² Dülbend ağasının sorumluluğunda, padişahın sorguçları ile birlikte sarıkları ve kellepuşları da vardır. Örneğin, 1687’de her ay dülbend ağasına 11 adet kavuk ve serpuş ve gerektiğe sorguç kavukları ve

¹⁴⁶⁸ A.e., s. 170

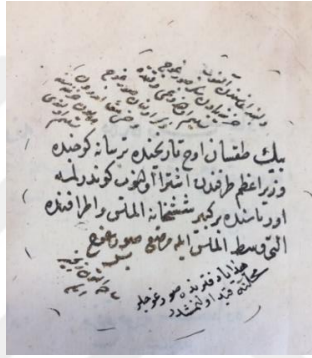
¹⁴⁶⁹ Ayrıca; 1822’de Miftah Ağası Abdurrahman Ağa, Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I., s.85; 1823’de Miftah Ağası Kami Ahmed Efendi, A.e., c.III., s. 859

¹⁴⁷⁰ 1824’de Peşkir Ağası ardından dülbend ağası olmuş, rikabdarlığa yükselmiştir. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.I. s.156

¹⁴⁷¹ **Teşkilat Mecmuası**, Nur-u Osmaniye Kütüphanesi, No. 4095, y.13a

¹⁴⁷² **Zübde-i Vekayiât**, s.175-176

kellepuşlar teslim edilmiştir.¹⁴⁷³ Bunlar dışında padişahın kullanımı için çeşitli örtüler de verilmektedir. Mesela, sayıları 25 ila 28 arasında değişen ala destar, abdest makraması, yemek makraması, çelebi makraması, şami makrama, mahalle peşkiri, abdest peşkiri, ayak makraması ve Mardin bezi makrama gibi, kişisel temizlikte, abdest alırken ve yemek yerken kullanılan malzemeler yılda iki kez teslim edilmektedir. Bu malzemeler dülbend ağasının daima padişahın yanında olduğunu, kimi zaman padişah ellerini sabunlarken dahi hizmet verdiğini göstermektedir.¹⁴⁷⁴

Resim-109

Dülbend Ağasından Alınan 18 Sorgucun Hazine'ye Teslim Edildiğine İlişkin Kayıt
T SMA. D.11, y.77b, 1093-1682

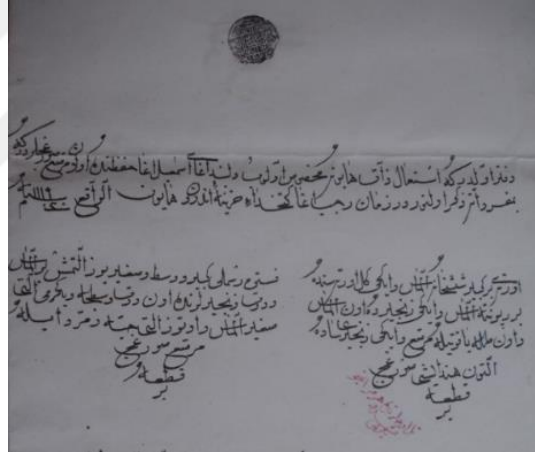
Dülbend ağası halka açık merasim ve alaylara at üzerinde katılır ve elinde padişahın sorguçlu sarığını taşırdı. Merasimlerdeki vazifesi elinde taşıdığı sorguçlu sarığı her iki tarafa hafifçe eğerek padişahın selamını halka ulaştırmaktır. Dülbend ağasından başka padişahın solunda ikinci bir Has Odalı, (sarıkçıbaşı) padişahın sarığını taşımaktadır. Seyyahlar, bu iki ağanın padişahın sarığıyla verdikleri selamı alan halkın saygılı bir şekilde padişaha selam verdiklerini kaydeder.¹⁴⁷⁵

¹⁴⁷³ T SMA. D. 10457/133 1098 Ş 10-21 Haziran 1687; Kasım 1687'de de dülbend ağasına aynı miktarda kavuk ve serpuş teslim edilmesiyle ilgili bkz. T SMA. D.10457/132, (29 Z) 1098

¹⁴⁷⁴ 21 Mayıs 1695'de, 24 âla destar, abdest makraması, yemek makraması, çelebi makraması ve şami makrama birer çift, mahalle ve abdest peşkiri birer adet verilmesiyle ilgili bkz. T SMA. D. 1110, y. 21b,1106 L 07-21 Mayıs 1695; 21 Nisan 1697'de, 23 adet âla destar, ikişer çift abdest ve ayak makraması, birer çift yemek ve çelebi makraması ve Mardin bezi makrama verilmesiyle ilgili bkz. T SMA.D. 1110, y.7b, 1107 R 24-2 Kasım 1695, diğer yıllarda verilenler için ayrıca bkz. T SMA. D. 1110, y.26b, 1108 N-21 Nisan 1697; T SMA. D. 1110, y.40b Recep 1109-10 Şubat 1698; T SMA. D. 1110, y. 52b Ramazan 1110-31 Mart 1699; T SMA. D. 1110, y. 60a, (29) Ra 1111 -24 Eylül 1699

¹⁴⁷⁵ D'ohsson, **a.g.e.**,s.295; Uzunçarşılı Thévenot, Avcı Sultan Mehmed'in mevlid alayını seyredirken padişahın arkasında onun silahını taşıyan silahdar ağanın solunda padişahın sarığını götüren esvabcıbaşından bahseder ki, sarık taşıdığına göre bunun dülbend gulamı olması gerekir" notunu

XVII. yüzyıldan itibaren dülbend ağasının en önemli vazifesi padişahın sorguçlarını muhafaza etmek olarak tespit edilmektedir.¹⁴⁷⁶ Hazine'den padişahın kullanımını için dülbend ağasına zimmetlenen sorguçlar, kimi zaman ondan alınarak Hazine'ye iade edilmektedir. Resim-109'da yer alan kayıta görüleceği üzere dülbend ağasından alınan 18 sorguç Hazine'ye teslim edilmiştir. Konuyla ilgili ikinci önemli belge 23 Nisan 1707 tarihlidir. Hazine Kethüdası Recep Ağa, padişahın kullanımını için her biri birbirinden kıymetli mücevherlerle donanmış dokuz sorgucu Dülbend Ağası İsmail Ağa'ya teslim etmiştir. Belgeyi önemli kılan diğer bir husus, üzerinde Hazine eşyalarıyla ilgili yazışmalarda kullanılan Yavuz Sultan Selim'in mührünün yer almasıdır.¹⁴⁷⁷ (Resim-110)

Resim-110

Hazine Kethüdası Recep Ağa Tarafından Dülbend Ağası İsmail Ağa'ya 23 Nisan 1707'de Teslim Edilen Sorguçlar

T SMA. D.3326/1

düşmüştür. Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, s.352; Yaptığımız okumada bu bilgiye rastlanmamışsa da, çevrilirken bu cümlelerin atlanmış olması muhtemeldir. Jean Thévenot, **Thévenot Seyahatnamesi**, Çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2014, s. 90

¹⁴⁷⁶Dülbend ağasından alınıp Hazine'ye teslim edilen 18 sorguçla ilgili bkz. T SMA. D.11, y.77b, 1093-1682; T SMA. D.3326/1, 20 M 1119-23 Nisan 1707

¹⁴⁷⁷ Dülbend ağasına, ortası bir kebir şişhane elmas, iki gül ortasında bir yerine elmas ve iki zincirde 10 elmas ve 10 yakutla murassa ve iki zinciri sade altın Hind işi sorguç. Padişahın yaptırdığı üzerinde 66 elmas, dört zincirinde 40 elmas ve 36 habbe zümrüt ile murassa gül formunda sorguç. Çelenk diplerinde 10 orta boy, güllerinde ve çelenklerinde dört, zincirlerinde 245 elmasla murassa, çelenk uçlarında 23 habbe elmas askılı ve incili frenkkâri çelenk sorguç teslim edilmiştir. T SMA. D.3326/1, 20 Muharrem 1119-23 Nisan 1707; Dülbend ağasındaki sorguçların evsafı için ayrıca bkz. 31 Ekim 1695'de padişahın kullanımına mahsus kırmızı, yeşil, çinkarî ve gülgülü mineli elmas ile murassa dört altın zincirinde 18 elmas bulunan çiçek formunda Frenk sorguç teslim edilmiştir. T SMA. D.15, y.3b, 22 Ra 1107-31 Ekim 1695

5.5.2.2. Kutsal Emanetler ve Teberrükatın Muhafazası

Dülbend ağaları Has Oda'da muhafaza edilen kutsal emanetler ve teberrükatın teslim alınması, muhafazası, bakımı, bir yerden bir yere taşınması veya merasimlerde teslimiyle ilgili işlemleri takip etmektedir. IV. Bölüm'de Kutsal Emanetlerin has odabaşı tarafından teslim alındığını, saklandığı dolapların onun mühürüyle mühürlendiğini ve üst düzeyde bir sorumluluk taşıdığını örneklerle açıklamıştık. Dülbend ağası, has odabaşından farklı olarak kutsal emanetlerin hizmetini yapmaktadır. Bununla birlikte ona da, bazı kutsal emanetler teslim edilmektedir. Mesela; 22 Ekim 1667'de, kaymakam paşanın getirdiği Kâbe Perdesi ve Kâbe Anahtarını padişah ayağa kalkarak eline aldıktan sonra, yüzüne sürüp dua etmiş; Kâbe perdesini Hazine-i Amire'ye, Kâbe Anahtarını Has Oda'da muhafaza edilmek üzere dülbend ağasına teslim etmiştir.¹⁴⁷⁸ Padişahlar göç-i hümayun ile Edirne'ye, Akpınar Bahçesine veya başka bir mekâna gittiklerinde dülbend ağaları, Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif'in hizmetlerini görmek için sarayda kalırdı.¹⁴⁷⁹ Bazen önden giden padişah, Hırka-i Saadet'in getirilmesini emrederdi. Böyle durumlarda gerekli tüm önlemler alınarak sadrazamın nezaretinde dülbend ağası ve diğer saray görevlileri ile padişahın bulunduğu yere götürülürdü.¹⁴⁸⁰ Padişahlar uzun süre oturmak üzere gittiklerinde kutsal emanetleri dülbend ağasıyla birlikte Edirne Sarayı'na götürmüşlerdir. Seferlerde muhafazası ve ritüellerinin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için, padişah farklı mekânlarda ikamet etse de, Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif Ordu-yı hümayundaki otağda muhafaza edilmiştir.¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁸ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s.270, Topkapı Sarayı Müzesi'nde mevcut Kâbe Anahtarları Koleksiyonu'nun oluşumuyla ilgili de bilgi sunmaktadır. Tarcan Yılmaz, **Al Ka'ba al-Muharrafa: Dırasat Athariyya Madumu'at Agfalıha wa Mafatihuha al-Mahfuza fi Mathaf Topkapı bi İstanbul (Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Kâbe Kilit ve Anahtarları)**, IRCICA, İstanbul 1993

¹⁴⁷⁹ 8 M 1114-4 Haziran 1702'de padişah ve Enderûnlular Akpınar bahçesine göçmüş, Enderûnlular burada çadırlara inmiştir. Dülbend Ağası Fındıklılı Mehmed Ağa, Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif hizmetinde bulunduğu için göçe katılamamış ve Saray'da oturmak zorunda kalmıştır. **Nusretnâme**, s.548

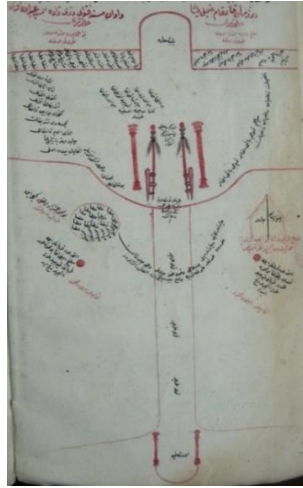
¹⁴⁸⁰ 6 Eylül 1668 Cuma günü, padişah beraberindeki arz ağalarıyla Kavala Kalesi'ni seyre gittiğinde, Hırka-i Şerifçi ağalar, dülbend ağası, kapı ağası ve diğer görevli iç oğlanlarıyla birlikte saraya ulaştırılmasıyla ilgili bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s.300; 31 Aralık 1699'da Edirne'ye göç-i hümayun olduğunda Hırka-i Saadet sandukası ve dört nefes kutu dülbend ağasının sorumluluğunda olmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.9761, 9 B 1111-31 Aralık 1699

¹⁴⁸¹ 13 Ekim 1695'de Sultan II. Mustafa Niğbolu kalesi karşısında Kule isimli bir yere kurulan sayebana indiğinde, kaleden ve tuna şaykalarından toplar atılarak şenlikler yapılmıştır. Dülbend gulamı, Sancak-

5.5.2.3. Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif ile İlgili Merasimlere

Katılmak

Dülbend ağası, Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif'in muhafazası ve bakımıyla yakından ilgilendiğinden, padişahın Topkapı Sarayı'nda olmadığı vakitlerde, Sancak-ı Şerif'in devir-teslim töreni yapılacak olursa sadrazama o teslim ederdi. Örneğin, 4 Nisan 1701'de gerçekleşen Sancak-ı Şerif'in Sadrazama Teslimi merasimine padişah katılamamışsa da, sadrazam, vezirler, ulema ve divan memurları resmi kıyafetlerle törene katılmıştır.¹⁴⁸² Devlet erkânı, Orta Kapı'da atlarından inmiş, Babüssaade önünde kucağında Sancak-ı Şerifi tutan Dülbend Ağası Mehmed Ağa'nın yanına kadar yürümüştür. Devlet erkânının, Resim-111'de Babüssaade'de Sancak-ı Şerif Teslim Törenini gösteren şemada yer aldığı üzere konumlandığı merasimde dülbend ağası, sadrazama sancak-ı şerifi teslim etmiştir. Sadrazam Sancak-ı Şerif'i taşıırken diğer vezirler de saçaklarından tutarak Orta Kapı'ya kadar alayla ulaşmıştır. Burada Nakibüleşraf Efendiye teslim edilen Sancak-ı Şerif, Fetih Suresi okunduktan sonra katlanarak kılıfına konmuştur. Dülbend ağasının sorumluluğu, Babüssaade'de Sancak-ı Şerif'i teslim ettiğinde de bitmezdi.

Resim-111

Sancak-ı Şerif Teslimi Merasimi Şeması

BOA. D.358, y. 19b.

¹ Şerif ve Hırka-i Saadet, Has Odalılar, iç oğlanları ve sadrazamın kapı halkıyla birlikte alayla şehir içinden geçip, Niğbolu kalesi arkasında bağlarda Müsellim ovasında Ordu-yı hümâyundaki otağa gitmiştir. **Nusretnâme**, s.107

¹⁴⁸² Sadrazam dâhil olmak üzere tüm vezirler kallavi sarıkları ve erkân kürkleriyle, ulema üst kaftanları ve sarıklarıyla, divan memurları selimi mücevvezeleri ve erkan esvaplarıyla törene katılmıştır. BOA. D.358, y. 19b,

Yukarıda işaret edildiği üzere, dülbend ağasının Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif ile birlikte hareket etmesi kanundur. Ancak padişahın sorguçlarından ve sarıklarından da sorumlu olduğundan, alaya padişahın sorguçlu sarığını taşıyarak eşlik etmiştir. Padişahın sorgucu ve sarığı elinde olduğu halde Hırka-i Şerif arabasının arkasında sağa sola selam vererek yürüyerek merasimi izlemeye gelenlerin padişahlık alametlerinin selamlanmasını sağlamıştır.¹⁴⁸³Bu merasimle ve alayla Topkapı Sarayı'ndan çıkan Sancak-ı Şerif, Ordu-yı hümayunun bulunduğu yerde-Davutpaşa'da- yine törenle karşılanmıştır.¹⁴⁸⁴

Dülbend ağasının hizmet ederek katıldığı ikinci merasim Hırka-i Saadet ziyaretleridir. Dülbend ağası, resmi devlet töreni olarak gerçekleştirilen Hırka-i Saadet Merasimleri öncesinde destimallerin ve buhurların hazırlanmasını takip eder.¹⁴⁸⁵ En önemli vazifesi Hırka-i Saadet ziyaretleri esnasındadır.¹⁴⁸⁶ Şöyle ki; Dülbend ağası, merasimde Hırka-i Saadet'i sandukasından çıkarır, üzerine dülbend serip ziyaret eden devlet erkânına dokunduğu dülbendi takdim ederdi. Has odabaşının nezaretinde dülbend ağasının, Hırka-i Şerif nöbetçisi ağalarla birlikte icra ettiği bu merasimlerde¹⁴⁸⁷ bulunmaları o kadar kanıksanmıştır ki, merasim şemalarında isimleri yer almaz.¹⁴⁸⁸

5.5.2.4.Padişahın Emirlerini İletmek ve Meclislerine Katılmak

Dülbend ağası, padişaha yakın diğer ağalarda olduğu gibi kimi zaman padişahın sözlü emirlerini iletmekle de vazifelendirilmektedir. Ancak, XVII. yüzyıl başında arz ağası kabul edilmediğinden saray içindeki emirlerini iletirken görmek

¹⁴⁸³ Hırka-i Saadet ve Sancak-ı Şerif'in bulunduğu diğer merasimlerde dülbend ağasının yeri Hırka-i Şerif devesinin arkasındadır. Buradan elindeki padişahın sorguçlu sarığını sağa sola selam verdirek yürümesi kanundur. **Nusretnâme**, s.466-467

¹⁴⁸⁴ Babüssaade'de Sancak-ı Şerif Merasimi planı için bkz. BOA. D.358, y. 19b,

¹⁴⁸⁵ Ramazan ayında Hırka-i Şerif için yapılan masraflarla ilgili Dülbend Ağasının tuttuğu defter. TSMA.D.100, 29 Z 1207-7 Ağustos 1793; Ata'da Dülbend Ağası'nın önemli vazifeleri arasında Hırka-i Saadet ziyaretleri öncesinde odanın temizlenmesinde görev almak, ziyaret esnasında kullanılacak ilk dönemlerde dülbendleri hazırlamak, sonraki dönemlerde destimallerin hazırlanması işlemlerini takip etmek olarak kaydeder. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 308

¹⁴⁸⁶ Hırka-i Saadet merasimleriyle ilgili detaylı bilgi III. Bölüm'ün birinci kısmında verilmiştir.

¹⁴⁸⁷ TSMA.D.1107, y. 17a, 15 N 1160-20 Eylül 1747

¹⁴⁸⁸ BOA. KK Teşrifat 696 M, fol. 319; BOA. KK Teşrifat 676 M, fol. 17

mümkündür. Örneğin; 26 Eylül 1701’de Divan’da yeniçerilere verilecek yemeklerle ilgili hazırlık yapılırken, kontrol için gelen Padişah, dülbend ağasını çağırarak, “*Babüssaadeye var, Kapıcılar kethüdasını çağır, şu meydana döşenen çorbadan bir tas çorba ile bir fodla alıp, sana virsün, getir taamin tadına bakayım*” emrini vermiştir. Gelen çorbayı ve fodlayı tattıktan sonra, “*Çorba geç değil, lakin fodla elhaktır daha has ve biyaz bişürsün*” emrini iletmekle tekrar vazifelendirmiştir.¹⁴⁸⁹ XVII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren arz ağaları arasına katılan dülbend ağası padişahın yanında söz söyleme yetkisine de sahip olmuştur. Örneğin, 30 Temmuz 1703’de ordugâhta yayalar arasında çıkan kargaşa sonrasında Silahdar İbşir Hasan Ağa, durumu tetkik etmekle görevlendirilmiştir. Cebeciler padişaha arzlarını bizzat vermek isteyince, huzura çıkıp padişaha sözlü arzda bulunmalarına izin verilmiştir. Cebeciler ayrılırken Dülbend Ağası Mehmed Ağa’nın padişaha hatırlatması üzerine; Padişah, rızasını istiyorlarsa hemen cemiyetlerini dağıtıp, çadırlarını gitmelerini ve bir daha böyle işlere kalkışmamalarıyla ilgili tembihte bulunmuştur.¹⁴⁹⁰

5.5.2.5.Saray’da İnşa Edilen Yapılarla İlgili Hesapları Tutmak

Dülbend ağaları Has Oda’nın iyi eğitilmiş ağalarından olduklarından, kimi zaman yazışma ve hesaplarla ilgili vazifeler de verilmiştir. Enderûn-ı Hümâyunda inşa edilen Sultan III. Ahmed Kütüphanesinin inşaatında çalışan sanatkâr ve ustaların yevmiyeleri ile kullanılan malzemenin cinsleri ve miktarlarıyla ilgili defterin dülbend ağası tarafından tutulması,¹⁴⁹¹ bu sıradışı vazifelerine çarpıcı bir örnektir.

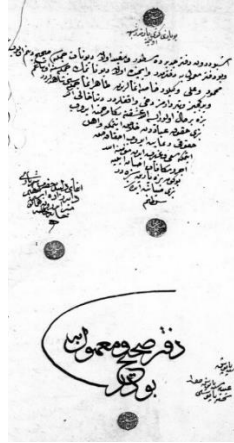
XIX. yüzyıl başında Dülbend Ağası Dayezade İbrahim Ağa’nın, mukataalar, vakıflar, imaretlerin yıllık hesaplarıyla ilgili defteri tutmuş olması, (Resim-112) bu ağalara kimi zaman mali işlerle ilgili görevlerin sonraki dönemlerde de verilmeye devam ettiğini düşündürmektedir.¹⁴⁹²

¹⁴⁸⁹ Nusretnâme, s.509, 22 Ra 1113-26 Eylül 1701

¹⁴⁹⁰ A.e., c.II., s.191-192

¹⁴⁹¹ TSMA.D.2002, 27 Ra 1131-17 Şubat 1719; Enderûn Kütüphanesi dışına jengari renkli .. bezi astar kırmızı Diyarbekir bezi olmak üzere beş perdenin masrafı olan 200 kuruşu dülbend ağası perdecibaşıya teslim etmiştir. TSMA. D.2363/3, y.2b, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720

¹⁴⁹² Dülbend Ağası Dayezade İbrahim Ağa’nın mührünü havi hesap defteri için bkz. TSMA. D.815, 29 Z 1226-14 Ocak 1812

Resim-112

Dülbend Ağası Dayezade İbrahim Ağa'nın Tuttuğu Defter ve Mührü,
TSMA. D.815, 29 Z 1226-14 Ocak 1812

5.5.3. Dülbend Ağasının Geliri

Dülbend ağasına **acemilik** olarak 16.000 akçe 200 kuruş ödeme yapılmaktadır.¹⁴⁹³ Yevmiyesi 20 akçedir ve kıyafetleriyle ilgili ödeme yapılmaktadır.¹⁴⁹⁴ Sultan IV. Murad'ın yaptığı zam ile yevmiyesi 30 akçeye çıkmıştır.¹⁴⁹⁵ Koçi Bey, her yıl Mevlidiye adıyla 120 altın ödendiğini kaydetmektedir.¹⁴⁹⁶ Padişah değişimlerinde **cülus bahşişi** olarak, Enderûn Hazinesi'nden 60 filori, Dış Hazine'den 2.000 akçe,¹⁴⁹⁷ Has Odalı olması hasebiyle **ramazaniye, şeker akçesi** ya da **şeker-baha** olarak 300 kuruş,¹⁴⁹⁸ biri Kadir Gecesinde diğeri Mevlid Kandilinde **destimal akçesi** olarak 100 sikke-i hasene verilirken, Sultan IV. Mehmed'in yaptığı zamlarla 120 hasene 80 kuruş olmuştur.¹⁴⁹⁹ Her

¹⁴⁹³ TSMA.D.10036, y. 3a, 6 Ca 1003-19 Aralık 1594; TSMA.D.9590, y.3a, 1058-1648

¹⁴⁹⁴ Ayrıca, Altı ayda birer seraser dolama, yılda bir çatma kadife üst, bir kuşak ve bir takke alırdı. **Kühü'l-Ahbar**, c.II., s. 99

¹⁴⁹⁵ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

¹⁴⁹⁶ Bu dönemde esvab akçeleri 1.600 akçedir. Kuşak için 1.600 akçe takke için 200 akçe ödenmektedir. A.e, s.104

¹⁴⁹⁷ TSMA.D.9590, y.2a, 1058-1648

¹⁴⁹⁸ 1747, 1748, 1749, tarihlerinde Has Odalılara Şeker Akçesi olarak 2.555 kuruş dağıtılmıştır. TSMA.D.1107, y.4a, 17a, 27b, 41a; Şeker akçesi olarak Dülbend Ağasına 300 kuruş verilmiştir.

TSMA.D.2402/55, y.2a, 15 N 1175-9 Nisan 1762; TSMA.D.2410,y.2a, 29 Z 1179-8 Haziran 1766

¹⁴⁹⁹ TSMA.D.9590, y.3b, 1058-1648; 1758'de 240 kuruş, D.2402/4, 29 B 1171-8 Nisan 1758,

yıl bayramının birinci günü 6.000 akçe¹⁵⁰⁰ ve Divan-ı Hümâyün'dan **hilat akçesi** olarak 35.000 akçe,¹⁵⁰¹ **bahçe mahsülünden** 100 hasene verilmektedir.¹⁵⁰² Dülbend ağasının, bayramlar dışında padişah Sofa-i Hümâyuna teşrif ettiğinde **sofa bahşişi** olarak bir geliri daha bulunmaktadır.¹⁵⁰³ XVIII. yüzyılda **yıllık** adıyla dağıtılan bahşişlerde 1.000 kuruş¹⁵⁰⁴ ve Sadrazamın her yıl Şaban ayında Has Odalı ağalara gönderdiği bahşişten 1.000 kuruş,¹⁵⁰⁵ kalyon denize indirildiğinde kaptan paşa tarafından gönderilen bahşişten 60 kuruş,¹⁵⁰⁶ Ruz-ı Hızırda aşçıbaşının gönderdiği kuzulardan iki tane verilmektedir.¹⁵⁰⁷ 21 Aralık 1792'de Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa ile Esmâ Sultan'ın evlilik merasiminde Enderûn ağalarına hediye dağıtımında bir saat hediye edilmiştir.¹⁵⁰⁸ 1795'de **peşkir-baha** olarak 300 kuruş aldığı tespit edilen,¹⁵⁰⁹ dülbend ağası Hırka-i Şerif ile ilgili vazifeleri sebebiyle de bahşişler almaktadır.¹⁵¹⁰ Bunların dışında çeşitli vakıflardan ve vazifelerden başka gelirlerinin olması da muhtemeldir.

5.5.4. Dülbend Ağasının Kıyafeti

Has Odalı olması hasebiyle dülbend ağası da devlet ve saray tarafından verilen kıymetli kumaşlarda elbiseler giymektedir. XV. yüzyılla ilgili örnek yoksa da, XVI. yüzyıl başlarında has çatma, has münakkaş, kırmızı çuha ve ikişer takke¹⁵¹¹ ve zerbaflı ala Bursa kuşak verildiği tespit edilmektedir.¹⁵¹² Bu yüzyılda ala çatma, ala benek,

¹⁵⁰⁰ TSMA.D.9590, y. 2a, 1058-1648; XVIII. yüzyılda 59 kuruş, D.2402/40, (29) Recep 1171-8 Nisan 1758; TSMA.D.2352/436, 1100-1689; TSMA.D.2353/379, 6 Z 1122-26 Ocak 1711; 1758'de Bayramlık 50 kuruş, 59 kuruş, TSMA.D.2402/4, 29 B 1171-(Nisan 1758)

¹⁵⁰¹ TSMA.D.5618, 29 Z 1077-22 Haziran 1667; TSMA.D.8846, y1b, (29 Z) 1098-5 Kasım 1687

¹⁵⁰² TSMA.D.9590, y.6a, 1058-1648

¹⁵⁰³ TSMA.D.10102, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799; Sofa bahşişi olarak Dülbend Ağasına 55 kuruş ihsan edilmiştir. TSMA.D.230, y.3a; Sadrazam İstanbul'da olursa Sofa-i Hümâyunda yapılan merasim sonrasında yaptığı dağıtımda Dülbend Ağasına 40 altın verilmektedir. TSMA.D.230, y.4a

¹⁵⁰⁴ TSMA.D.6006, y.7b, 29 R 1202-7 Şubat 1788

¹⁵⁰⁵ TSMA.D.85, y. 7b, 23 L 1219-25 Ocak 1805

¹⁵⁰⁶ TSMA.D.230, y.7b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

¹⁵⁰⁷ TSMA.D.230, y.14a, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

¹⁵⁰⁸ TSMA.D.230, y.18b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

¹⁵⁰⁹ TSMA.D.2440/50, y.1a, (29) N 1209-19 Nisan 1795

¹⁵¹⁰ Hırka-i Saadet'in Harem'de ve taşrada açılmasıyla ilgili bkz. TSMA.D.1107, y. 17a, 15 N 1160-20 Eylül 1747; 1748'de aynı miktar ödeme için bkz. TSMA.D.1107, y.27b, (29) N 1161-22 Eylül 1748; 29 Ağustos 1749 için TSMA.D.1107, y.41a; Hırka-i Saadet Tersane'ye nakl olduğunda Dülbend Ağasına 37 kuruş ihsan edilmiştir. TSMA.D.2363/8, 29 Ş 1132-6 Şubat 1720; TSMA.D.2402/55, y.2a, 15 N 1175-9 Nisan 1762

¹⁵¹¹ TSMA.D.10036, 6 Ca 1003-19 Aralık 1594

¹⁵¹² TSMA.D.10114, 13 C 1008-31 Aralık 1599

serenk, çatma hilat, benek hilat, takke, ala kuşak, üsküf **acemilik** olarak verilmektedir.¹⁵¹³ Kıyafetlerinde kullanması için kimi zaman 100 çilelik mor çuha donluk¹⁵¹⁴ diba donluk¹⁵¹⁵ gibi kıyafet diktirmesi için kumaş, kimi zaman kumaşın parası ödenmiştir.¹⁵¹⁶ 1665’de esvab akçesi olarak toplamda 9.800 akçe,¹⁵¹⁷ kaftan yaptırması için 31 Aralık 1699’da 24.000 akçe değerinde üç seraser, 10.500 akçe değerinde üç surenk, 10.500 akçe değerinde kemha ve muhtemelen donluk olarak kullanılmak üzere atlas verilmiştir. Bu bilgiler kıyafetlerinin kıymetini tahmin etmemize yardımcı olur.¹⁵¹⁸ Dülbend ağasının kıyafetleri, arz ağaları arasında kabul edilmediği XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar, Has odalılar gibi olmalıdır. Sonrasında arz ağaları arasında kabul edildiğinden, onlar gibi giyindiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Dülbend ağasının yer aldığı minyatürlere rastlanmadığından konuyla ilgili bilgilerimiz sınırlıdır. Ancak, padişah tarafından hediye edildiği örneklerden samur kürk giydiğini,¹⁵¹⁹ abanoz kını ağızlığı ve dipliği sevadkâri altın balık dişi kürdü kabzalı hançer kullandığını¹⁵²⁰ tespit edilmektedir. Bu bilgiler ışığında başına kırmızı üsküf takıp, kırmızı şalvar, sarı yemeni, kıymetli kumaşlardan entari ve kaftan giydiğini söylemek mümkündür. Cenkmén, başına üzerine beyaz destar sarılmış adi kavuk taktığını, mintan giyip beline kuşak sardığını, biniş giyip, altına üç peşli kırmızı şalvar ve ayaklarına sarı yemeni giydiğini kaydeder.¹⁵²¹

5.5.5. Dülbend Ağasının Maiyeti

Dülbend ağasının lalası kaftancısı, kahvecisi, yedekçisinin bulunması muhtemelse de, örneklerine rastlanmamıştır. Ancak Sultan Ahmed Camii’nde mevlid

¹⁵¹³ TSMA.D.10036, y. 3a, 6 Ca 1003-19 Aralık 1594

¹⁵¹⁴ TSMA.D.9588, y.2a, 1075-1665; TSMA.D.10181, 1039-1630

¹⁵¹⁵ TSMA.D.2352/414, y.1b,1125- 1714

¹⁵¹⁶ Örneğin 1773’de diba bahası olarak 60 kuruş verilmiştir. TSMA. D.1056,y.2b, (29) Z 1186-28 Ocak 1773; TSMA. D.2436/12, y.2a, (29) Z 1205-29 Ağustos 1791

¹⁵¹⁷ TSMA.D.10457/52, 1075-1665

¹⁵¹⁸ TSMA.D.5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699

¹⁵¹⁹ Kasım 1697’de samur kürk hatt-ı hümâyün gereği teslim edilmiştir. TSMA.D.1110, y.33b, (29) R 1109-14 Kasım 1697; 1757’de hilat-bahası olarak 370 kuruş, TSMA.D.10709, y.2a, 8 Za 1187-21 Ocak 1777; 1783’de esvab ve diba bahası olmak üzere 480 kuruş verilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.10457/134, y. 2a, (29) Ra 1197-4 Mart 1783

¹⁵²⁰ TSMA.D.8, y.32b, (29) Ca 1107-Ocak 1696

¹⁵²¹ Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 121

okunduktan sonra yapılan şeker dağıtımında dülbend ağası maiyetine bir adet sade tabla verilmesi yukarıda saydığımız görevlilerden oluşan maiyeti olduğu düşüncesini güçlendirir.¹⁵²² Sultan II. Mahmud döneminde hazırlanan bir defterin çuhadar, rikabdar, dülbend ağası ve peşkir ağası ve tevabii olarak 40 nefer olduğunun kaydedilmesi de, maiyetinin olduğu hakkındaki düşüncemizi desteklemektedir.¹⁵²³ Zira Has Odalı ağaları özel yapan ayrıcalıklardan biri de, onların padişaha hizmet ederken, kendilerine ait kapı halkının da onlara hizmet etmesidir.

5.5.6. Dülbend Ağalığından Çıkma

Dülbend ağaları arz ağalarının sonuncusu olduklarından terfi ettiklerinde rikabdarlığa yükselmektedirler.¹⁵²⁴ Dülbend ağasının taşıdığı özellikler veya şartlar gereği bu göreve atanmadan çuhadarlığa terfi ettikleri de görülür. Örneğin, 1703'de Dülbend Ağası Fındıklılı Mehmed Ağa çuhadar olmuştur. Aynı yıl Dülbend Ağası Kethüda Çırağı Mehmed Ağa, rikabdarlığı atlayarak çuhadarlığa terfi etmiştir.¹⁵²⁵ 5 Ekim 1811'de Dülbend Ağası Ahmed Paşazade Ali Bey'in rikabdarlık ve çuhadarlığı atlayarak silahdarlığa terfi etmesi ise sıra dışı bir örnektir.¹⁵²⁶

Dülbend ağalarının saray dışına çıkmalarda kapıcıbaşılıkla çıkmaları gerekiyorsa da¹⁵²⁷ padişahın itibar ettiği ağalardan ise kimi zaman daha yüksek gelirli ve önemli vazifelerle de çıkabilmektedir. Örneğin, Dülbend Ağası Seyfi Mustafa Ağa 12 Ekim 1650'de Şam Beylerbeyliği teklif edilmiş kabul etmemesi üzerine kapıcıbaşılıkla çıkarılmıştır.¹⁵²⁸ 2 Mart 1653'de Dülbend Ağası Gürcü Mustafa Ağa

¹⁵²² TSMA.D.230, y.9b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

¹⁵²³ TSMA.D.5055, y.1b, 17 Ra 1255-31 Mayıs 1839

¹⁵²⁴ 2 Ocak 1796'da Dülbend Ağası İznikmidli Ahmed Ağa, **Nuri Tarihi**, s.318-319; 7 Aralık 1808'de Dülbend ağası Hamza Ağazade Ahmed Bey, Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 170; 1812'de Dülbend Ağası Şakir Efendi, Nisan 1813'de emekli olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1563

¹⁵²⁵ **Zübde-i Vekayiât**, s.821

¹⁵²⁶ TSMA.D.85, y.27 b., 17 N 1226-5 Ekim 1811

¹⁵²⁷ Dülbend Ağası Gürcü İbrahim Ağa, padişahın işine karıştığı için 1659'da kapıcıbaşılıkla çıkarılmıştır. **Tarih-i Naîma**, c. VI., s.2897; Cemaziyelahirin 27. gününde Dülbend Gulamı Gürcü İbrahim Ağa kapıcıbaşılıkla çıkmasıyla ilgili bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 106

¹⁵²⁸ **A.e.**, s. 33; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1130; 3 Ağustos 1659'da Dülbend Ağası Ahmed Ağa kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 139; 1673'de Dülbend Ağası Osman Ağa kapıcıbaşılıkla çıkmasıyla ilgili bkz. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1281

vezaretle yeniçeri ağalığı ile¹⁵²⁹ 21 Ağustos 1670'de Dülbend Ağası Şeyh Mehmed Ağa miralemlikle,¹⁵³⁰ 1690'da Dülbend Ağası Şehri Mehmed Ağa çavuşbaşılıkla çıkmıştır.¹⁵³¹ Örneklerden de anlaşılacağı üzere statüleri gereği çıkmalarda diğer arz ağaları kadar yüksek gelirli ve itibarlı görevler verilmediği kanunlara uygun hareket edildiği görülür.

5.5.7. Dülbend Ağasının Dairesi ve Mefruşatı

Has Oda arz ağalarından olan dülbend ağasının da kendine ait bir dairesi bulunmaktadır. 31 Aralık 1699'da Edirne'ye göç-i hümâyun olduğunda dülbend ağası sorumluluğunda olan eşyalar dairesinin mefruşatı hakkında bilgi verir. Buna göre dülbend ağasının yeşil çuha ve yeşil atlas üzere sırma işlemeli perdeleri olan dört pencere, yeşil çuha üzeri sırma işlemeli kapı perdeli iki kapısı, kırmızı çuha üzere sırma işlemeli ocak yaşmağı örttüğü bir ocağı olan orta büyüklükte bir odası olmalıdır. Odanın zeminine Acem keçesi üzerine kırmızı saye çuha sırma işlemeli döşeme sermekte, dördü şal, ikisi çuha altı makat, yedisi şal, üç telli kadife yastıklar bulunan odada, iki çekmece ve kitaplar için iki büyük sandık yer almaktadır.¹⁵³²

Tamirat defterlerindeki bilgilerden dülbend ağasının Topkapı Sarayı'ndaki odasının Has Oda Koğuşunda tuvaletlere ve çeşme avlusuna yakın olduğu tespit edilmektedir. 1722¹⁵³³ ve 1766 tarihinde yapılan onarımlarda oda içindeki ocak yıkılarak yeniden yapılmış, sıvaları tamir edilmiş ve demir pencere parmaklıkları değiştirilmiştir.¹⁵³⁴ Dülbend ağası odasının duvarlarının kalem işleriyle süslenmiş olması muhtemeldir.¹⁵³⁵ 1797'de Silahdar Ağa tarafından takip edilen tamiratlarda, Dülbend Ağası Odası'nda dört gün boyunca nakkaşın çalışması bu ihtimali

¹⁵²⁹ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 50

¹⁵³⁰ **A.e.**, s.343

¹⁵³¹ 1690'da çavuşbaşı vekili, 1691'de tekrar çavuşbaşı olmuştur. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s. 1572

¹⁵³² TSMA. D.9761, 9 B 1111-31 Aralık 1699

¹⁵³³ BOA. D.BŞM. d.3807, 1722

¹⁵³⁴ BOA. D.BŞM.d.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 18-19, 1756

¹⁵³⁵ Topkapı Sarayı Harem Kara Ağalar Koğuşlarında, Harem'in üst düzey ağalarına tahsis edilmiş olması muhtemel odalarda duvar süslemeleri bulunmaktadır. Devam eden restorasyonlar sebebiyle fotoğrafları kullanılamamıştır.

güçlendirmektedir. ¹⁵³⁶ Ata'nın verdiği bilgilerden Has odalaların Çeşme Havlusu olarak isimlendirdikleri mekânın dışında, Dülbent Ağası odasının yer aldığı anlaşılmaktadır. ¹⁵³⁷

¹⁵³⁶ Dülbent Ağası Odası'nda dört gün çalışan nakkaş günlüğü 150 kuruştan 600 kuruş almıştır. TSMA.D.9917/26, y.7a, 1797

¹⁵³⁷ **Tarih-i Enderûn**, s. 415

ALTINCI BÖLÜM

KETHÜDALAR, ZABİTLER VE ESKİLER

6.1. Kethüdalık

Enderûn koğuşlarının zabitleri olan Hazine Kethüdalığı, Kiler Kethüdalığı ve Seferli kethüdalığı¹⁵³⁸ Has Oda'ya mensup memuriyetlerdir. Fatih Kanunnamesi'nde bu unvanlara rastlanmaması, arz ağaları arasında yer almamaları sebebiyle olmalıdır.¹⁵³⁹ Babüssaade Arz Ağaları arasında yer alan ak hadımlardan Hazinedarbaşı ve Kilercibaşı'nın amir olarak görev yaptığı Hazine ve Kiler koğuşlarının¹⁵⁴⁰ zabitlerinin Has Oda'dan seçiliyor olması Fatih'in kurduğu Enderûn teşkilatlanmasına uygundur. Zira Has Oda'nın amiri ak hadımlardan has odabaşı iken zabiti zülüflülerden silahdar ağadır. Nitekim Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e sunduğu risalede hazine ve kiler kethüdası zabıt olarak yer alır.¹⁵⁴¹ Kiler ve Seferli kethüdalığı Sultan II. Mahmud'un Enderûn'da yaptığı düzenlemelerde kaldırılarak, Has Oda kethüdalığı ihdas edilmiştir.¹⁵⁴² Hazine Kethüdası unvanıyla ve yetkilerine ilave olarak Hırka-i Şerif hademelerinin zabiti olan has oda kethüdasının da amiri olmuştur.¹⁵⁴³ Topkapı Sarayı'nın en yetkili kurumu haline gelen Hazine Kethüdalığı, Cumhuriyetin ilanından sonra sarayın müzeye dönüştürülmesine kadar devam eden bir memuriyet olmuştur.¹⁵⁴⁴

¹⁵³⁸Pehlevîce'den gelen bir kelime olan kethüda teriminin Türk devletlerindeki en erken kullanımına XIII. Yüzyılda Anadolu Selçuklularında rastlanır. Anadolu Selçukluları ve Osmanlı devletinde kethüda teriminin karşılığı olarak *şeyh*, *emin*, *baş*, *bey* ve *muhtar* tabirleri de görülmektedir. Mehmed Canatar, "Kethüdâ", **DİA**, cilt 25, sayfa 333

¹⁵³⁹ "Ve iç halkından kapu ağası ve odabaşı ve hazinedarbaşı ve kilercibaşı ve Sarây-ı âmiremün ağası sahib-i arzdir" hükmüyle Babüssaadeye mensup ak hadım ağalar Enderûn amirliğinde görevlendirilerek arz ağalığıyla yetkilendirilmiştir. **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s.7

¹⁵⁴⁰ **Kühü'l Ahbar**, s. 97

¹⁵⁴¹ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103-107

¹⁵⁴² Kiler Kethüdası Mustafa Bey Has Oda Kethüdalığına atanmış, Seferli Kethüdası 2.000 kuruş maaşla emekli edilmiştir. TSMA.E.925/2-406/15

¹⁵⁴³ TSMA.E.925/2-406/15

¹⁵⁴⁴ Nisan 1924'de sarayın müzeye dönüştüğü tarihte hazine kethüdası olan Mehmed Refik Bey'dir. Hazine Kethüdalığı Hazine Müdürlüğüne dönüşmüştür. Erdem Yücel, **Anlarıyla Tahsin Öz**, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul 2006, s. 17

6.1.1. Hazine Kethüdalığı

Has Oda arz ağalığından sonra önemli bir görev olan hazine kethüdalığına padişahın en yakınında hizmet etmeye hak kazanmış Has Odalı ağalar atanmaktadır. Hazine kethüdası Enderûn'un en önemli koğuşlarından biri olan Hazine koğuşunun zabıtlığını yapmaktadır. Bu durum saray teşkilatında Ak Ağalarla birlikte has odalıların yetkilendirilmesiyle yakından ilgilidir. Hazine kethüdalığı Has Oda'ya mensup bir memuriyet olduğundan bazı tarihlerde sır kâtipliği ile hazine kethüdalığının¹⁵⁴⁵ aynı kişiye verildiği örneklere de rastlanır. Hazine kethüdalığına atanan ağa Has Odalı olma ayrıcalığını korumaktadır. İnam ve ihsanlarını Has Oda'dan alabildiği gibi, görev süresi sonrasında arz ağalığına da terfi edebilmektedir.

6.1.1.1. Hazine Kethüdalığına Terfi ve Acemilikler

Hazine Koğuşu zabıtlığıyla birlikte Hazine ile ilgili işlemleri de takip edeceğinden, bu göreve Enderûn kanun ve kurallarını iyi bilen, eski ağalar¹⁵⁴⁶ terfi ettirilmektedir.¹⁵⁴⁷ Hazine kethüdalığı arz ağalığının bir alt statüsü kabul edildiğinden, miftah gulamı,¹⁵⁴⁸ peşkir gulamı¹⁵⁴⁹ ve köşe peşkir ağaları¹⁵⁵⁰ gibi zabıtlar atanmaktadır. Zabıtlar dışında yukarıda işaret edildiği üzere sır kâtibî,¹⁵⁵¹ yazıcı¹⁵⁵² ve

¹⁵⁴⁵ Has Odalı Pamuk Mustafa Ağa, Mayıs 1656'da sır kâtibî ardından hazine kethüdası oldu. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1204; Sır Katibi Mehmed Ağa'ya Hazine Kethüdalığı verilmesiyle ilgili bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi**, s.336

¹⁵⁴⁶ 29 Ağustos 1649'da Has Odalı Rıdvan, **A.e.**, s. 28; 1695'te Has Odalı Abaza Mehmed Ağa, Enderûn'dan yetişerek Has Oda'ya geçmiş, Hazine Kethüdalığına terfi ettikten birkaç yıl sonra vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.III., s. 944

¹⁵⁴⁷ 1817'de Has Odalı İlyas Ağa, Şehzade Lalası Kadid Emin Efendi, 25 Ağustos 1824'de İvaz Paşa neslinden gelen Fırça Ahmed'in terfileri için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.158-159; 330-331

¹⁵⁴⁸ Has Odalı Cündî Ömer Ağa muhtemelen 1692'de Miftah Ağalığı'ndan terfi etmesiyle ilgili bkz. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s.1311-1312

¹⁵⁴⁹ 30 Nisan 1656'da Peşkir Gulamı Pehlivan Hüseyin Ağa, **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi**, s. 90; Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.III., 695;

¹⁵⁵⁰ 29 Temmuz 1808 Cuma günü Köşebaşı Seyyid Mehmed Ağa, Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 84

¹⁵⁵¹ 23 Aralık 1651'de Sır Katibi Ma'nzâde Hüseyin Ağa, **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi**, s. 43; Mayıs 1702'de Sır Katibi Minderküstüsü İbrahim Ağa Hazine Kethüdalığına atanmıştır. **Nusretnâme**, s.515; 25 Kasım 1764'de ismini tespit edemediğimiz Sır Kâtibinin terfi için bkz. **Hâkim Efendi Tarihi**, s. 1132;

¹⁵⁵² 31 Ocak 1662'de Has Odalı Yazıcı Ali Ağa'nın terfisi için bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi**, s. 154

kahvecibaşı¹⁵⁵³ da terfi edebilmektedir. Ancak 1836'da Hazine-i Hümâyün Başkâtibi Sâdık Mehmed Ağa bu göreve atanmış, bundan sonra da atamalar Hazine Koğuşundan yapılmaya devam etmiştir.¹⁵⁵⁴

Hazine kethüdalığına atanan ağaya **acemilik** olarak 100 altın, seraser kaftan, şalvar ve dolama da verilmektedir. Örneğin, Mart 1574'de hazine kethüdalığına atanan Osman Ağa'ya **acemilik** olarak 100 sikke-i hasene, seraser kaftan, şalvar ve seraser dolama verilmiş,¹⁵⁵⁵ 1648'de para miktarı 250 kuruşa çıkmıştır.¹⁵⁵⁶ **Acemilik** hediyeleri ise mineli ve elmasla murassa selimi hançerler, leğen ibrik, gümüş raht takımları gibi çeşitlilik göstermektedir.¹⁵⁵⁷ Arz ağaları gibi kethüdaların da kendilerine ait daireleri olduğundan göreve geldiklerinde **mefruşat-baha** veya **oda döşeme bahası** adı altında yeni dairesini tefriş edecek miktarda para verilmektedir. Mesela, 1772'de hazine kethüdalığına terfi eden Ali Efendi'ye mefruşat-baha olarak 1.200 kuruş ödenmiştir.¹⁵⁵⁸

6.1.1.2. Hazine Kethüdalarının Vazifeleri

Hazine Koğuşunun amiri ak hadımlardan hazinedarbaşı,¹⁵⁵⁹ zabiti hazine kethüdasıdır.¹⁵⁶⁰ Her ikisinin de Hazine ile ilgili işleri ve yetkileri varsa da, çalışmamız hazine kethüdasının Has Odalı olması hasebiyle yürüttüğü iş ve işlemleri

¹⁵⁵³ 3 Ocak 1813 tarihinde Kahvecibaşı Sadullah Ağa terfi etmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.36-37

¹⁵⁵⁴ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s.1467

¹⁵⁵⁵ TSMA.D.34, y.19b. Evasıt Zilkade 981-8 Mart 1574

¹⁵⁵⁶ TSMA.D.9590, y.2b, 1048-1658; Acemilik olarak 250 kuruş toplam 1450 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.2018, y.2a, 29 Z 1185-3 Nisan 1772; hediyeler murassa hançerler, leğen ibrik, gümüş at takımları gibi değişik eşyalar olabilmektedir.

¹⁵⁵⁷ 1706'da hazine kethüdası olan Recep Ağa'ya elmasla murassa selimi kabızalı hançer; 1707'de Hazine Kethüdalığına terfi eden Mehmed Ağa'ya, mineli elmasla murassa, damla zümrütlü, selimi kabızalı hançer için bkz. TSMA. D.15, y133a, (29) R 1118-10 Ağustos 1706; y.146b, (29) B 1119- 26 Ekim 1707; ayrıca leğen ibrik, gümüş kemer, raht, reşme ve gümüş gaddare de verilmektedir. 1710'da hazine kethüdası olan Mehmed'e iki adet Bosnakârî leğen ibrik verilmiştir bkz. TSMA.D.15, y.67b, 1122-1710; y.92a, (29) L 1122-21 Aralık 1710; y. 133a, 1122-1710

¹⁵⁵⁸ Acemilik olarak 250 kuruş toplam 1450 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.2018, y.2a, 29 Z 1185-3 Nisan 1772; Has Oda'ya terfilerde 200 kuruş ödendiği dikkate alındığında, hazine kethüdasına verilen acemilik yüksek değildir. Öte yandan mefruşat-baha olarak ödenen 1.200 kuruş, arz ağası olan rikabdar ağaya aynı yıl ödenen 1.000 kuruştan fazladır. TSMA. E.7025/12-801/17/13

¹⁵⁵⁹ **Kühü'l Ahbar**, s. 97

¹⁵⁶⁰ XVII. yüzyılda amirinin de hazine kethüdası olmasıyla ilgili bkz. **Koçi Bey Risaleleri**, s.105

kapsadığından Hazine kethüdasının hazinelerle ilgili iş ve işlemleri dâhil edilmemiştir. Enderûn'da uzun yıllar eğitilerek Has Oda'ya geçmeye hak kazanan eski ağalar, Enderûn kanun ve kaidelerine hâkimdir. Görev devir-teslimi sırasında belge ve defterlerle birlikte bilgi ve tecrübeler de aktarıldığından Enderûn'da göreve gelen tüm ağalar gibi hazine kethüdalrı da vazifeleriyle ilgili tüm kanun ve kaidelere hakim olmaktadır. Örneğin, Has Oda, Hazine, Doğancı, Kilerli ve Seferli koğuşlarındaki vazifelilere ne zaman ne miktar inam ve bahşış verileceğine ilişkin kaideleri en iyi onlar bilir. Acemilik veya başka bir ihsan talebinde bulunan ağaların arzuhalleri üzere padişahın “kanun üzere veresin” hatt-ı hümayunu da buna işaret etmektedir. Muhtemelen kendilerine iletilen yazılı veya sözlü talep üzerine, saraydaki ağalara veya görevlilere verilecek inam¹⁵⁶¹ ve ihsanları padişaha yazılı olarak arz ettiği örneklere rastlanmaktadır.¹⁵⁶² Mesela, Arife günlerinde,¹⁵⁶³ Ramazan ve Kurban bayramlarında verilen inamlar,¹⁵⁶⁴ Hırka-i Şerif açıldığında,¹⁵⁶⁵ Nevruz'da,¹⁵⁶⁶ Mısır Hazinesi geldiğinde,¹⁵⁶⁷ bir koğuştan diğerine terfi edildiğinde,¹⁵⁶⁸ arz ağalarına **acemilik** olarak oda döşemeleri için verilecek eşya ve paralarda,¹⁵⁶⁹ Hazine koğuşu ağaları padişaha el

¹⁵⁶¹ Kanun üzere Has Odalı ağalara verilen destimal inamları, Doğancıların küçük şalvar akçelerinin miktarlarını da bildirerek yazılan arz üzerine “Veresin kanun üzere Hazine'den” hattı hümayunu yer almaktadır. 7 Ra 1071-8 Ocak 1661, TSMA.E.3313/122- 592/35/15

¹⁵⁶² Mutad üzere Has Odalı, Hazine, Kilerli, Seferli ağaların ve ferraşan-ı hassaya kaftan akçesi verilmesiyle ilgili arzuhali Hazine Kethüdası Mustafa Ağa, yazmıştır. 22 Şaban 1070-3 Mayıs 1660, TSMA. E.3313/121-592/35/14, 18 Ra 1072-11 Kasım 1661

¹⁵⁶³ Arife divanında görev yapan imam, kurra, mehteran-ı alem, duacı çavuş ve taşra müezzinlerine yapılacak ödemeler için bkz. TSMA. E.7026/170/802/12/37, 9 Z 1125-27 Kasım 1713

¹⁵⁶⁴ Has Odalılarına bayramlarda verilmesi kanun olan destimal akçelerinin miktarını bildiren hazine kethüdasının arzı ve hatt-ı hümayun, TSMA.E.3313/109-592/35/2, 22 Ş 1070-3 Mayıs 1660; Kurban Bayramı'nda Hazine aşçılara, ekmeççilere, helvacılara ve diğer hademelere verilecek ihsanlar için bkz. TSMA.E.3313/113-592/35/6, 13 Z 1027-1 Kasım 1618; Kurban bayramında zurbazlara, mehterlere, kemankeşlere, güreşçilere, teberdarlara ve saireye mutad üzere verile gelen inam için bkz. TSMA. E.3313/ 114 -592/35/7, 9 Ra 1070 -24 Kasım 1659

¹⁵⁶⁵ Hırka ziyaretinde görev yapanlara verilenleri için bkz. TSMA. E.7026/103-802/10/23, 20 N 1121-23 Kasım 1709

¹⁵⁶⁶ Nevruz'da helvacılara, kilercibaşıya ve helvacıbaşıya verilen inamlar için bkz. TSMA. E.3313/117-595/35/10, 2 C 1069-25 Şubat 1659

¹⁵⁶⁷ Mısır Hazinesi geldiğinde hazinedarbaşına, hazine kethüdasına, Hazinecilere, Teberdar-ı Hassa'ya verilmesi kaide olan miktarlarla ilgili arz. TSMA.E.7026/167-802/12/34; ayrıca bkz. TSMA.E.3313/125-131-592/36, 28 N 1071-27 Mayıs 1661

¹⁵⁶⁸ Has Oda'ya terfi eden ağalara acemilik ihsan olunması arzuhalleri üzerine Sultan II. Mustafa'nın hattı vardır. TSMA. E.118/20-25-64/8, 5 N 1108-28 Mart 1697; Saray Kethüdası Osman Ağa'ya acemilik olarak 150 kuruş ihsanı için bkz. TSMA.E.7026/62-802/9/21, 1115-1704

¹⁵⁶⁹ Silahdar, çuhadar ve rikabdar ağalara hazine kethüdasının arzuhali ile verilen oda döşemeleri için ayrıca bkz. TSMA. E.7026/58-802/9/24, (29) B 1115-8 Aralık 1703; Silahdar İbrahim Bey'e verilecek oda döşemesi için hazırlanan arzuhal için bkz. TSMA. E. 7026/59/802/9/22, 29 L 1115 -6 Mart 1704

yağı hazırladığında,¹⁵⁷⁰Kilerli koğuşunun okunmuş Nisan suyu arzında,¹⁵⁷¹ Seferli koğuşunun buhur suyu arzında,¹⁵⁷² çıkmalarda¹⁵⁷³ bahşiş ve inamların miktarlarıyla ilgili kanunlara işaret ederek yazışmalar yapmaktadır. Hazine kethüdası Has Odalı ağalara padişahın hizmetinde kullanılmak üzere Hazine'den para veya emaneten eşyalar vermektedir. Örneğin padişahın cep harçlığını tutan has odabaşına ceyb-i hümâyun için her ay 2.300 filori verirken,¹⁵⁷⁴ silahdar ağaya kılıçlar, hançerler, mücevherler,¹⁵⁷⁵ çuhadar ağaya padişah kürkleri, rikabdar ağaya padişahın pabuçları, berberbaşına tıraş takımları,¹⁵⁷⁶ kahvecibaşıya kahve takımlarını¹⁵⁷⁷ teslim etmektedir.

Koğuşun zabiti olarak Hazineli ağaların, eğitim faaliyetlerine devamlarını takip etmek, padişah meclislerinde bulunmalarının önünü açmak, saray içine veya taşraya yüksek gelir ve statüyle çıkmalarını sağlamaya da çalışmaktadırlar. Hazine ağalarının hastalıklarında Hastahane'ye veya tımara çıkmalarıyla ilgili izinleri¹⁵⁷⁸ verme yetkisine sahip olan hazine kethüdası, gerektiğinde cezalandırma yetkisine de haizdir.

Enderûn koğuşlarından her birinin yılda bir kez padişah için çalışarak sunulmak üzere bir şeyler hazırlamaları kaidedir. Örneğin Hazineli, ilk zamanlarda ban yağı hazırlardı.¹⁵⁷⁹Hazine kethüdası koğuş ağalarının emek vererek hazırladıkları

¹⁵⁷⁰ Hazineliilere söküntü bıçakların inam ve ihsan olunması babında Hazine Kethüdasının arzuhali üzerinde, “Kanun üzere Hazine'den veresin” hatt-ı hümâyunu için bkz. TSMA. E.3313/198-593/1/2, (10) Ra 1068-16 Aralık 1657; TSMA. E.3313/149-593/1/1, 22 Ra 1070-7 Aralık 1659

¹⁵⁷¹ Kilerlilerin okunmuş Nisan suyu arz etiklerinde kiler kethüdasına 10.000, diğer 96 nefere 1200'er akçenin ihsanı arzı üzerinde *mucebince ihsan-ı hümâyunum* olmuştur hattı yer almaktadır. TSMA.E. 7026/138-802/12/5, 20 Ra 1125-16 Nisan 1713

¹⁵⁷² Seferlilerin buhur suyu arzında Cameşuybaşı kullarına 15 altın ve 86 nefere 1000'er akçenin ihsanı arzı üzerine, *mucebince ihsan-ı hümâyunum olmuştur* hattı yer almaktadır. TSMA.E. 7026/153-802/12/20, 18 N 1125-8 Ekim 1713

¹⁵⁷³ Saray'dan çıkan Rikabdar Ahmed Ağa'ya mutad üzere her kesesi 500 kuruştan oluşan 5 kesenin verilmesiyle ilgili arzuhal de hazine kethüdası tarafından yazılmış, üzerine Masrafa kayd oluna hattı yazılmıştır. TSMA. E. 7026/141-802/12/8, 13 Z 1125-31 Aralık 1715

¹⁵⁷⁴ Harc-ı Hassa için hazine kethüdası tarafından serenk keseye 2.300 filori konularak, Has Odabaşı Mekkare'ye teslim edilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.34, y.4a, 19 Ra 978-21 Ağustos 1570

¹⁵⁷⁵ TSMA. E. 2515/1-533/33, 29 S 1196-13 Şubat 1762

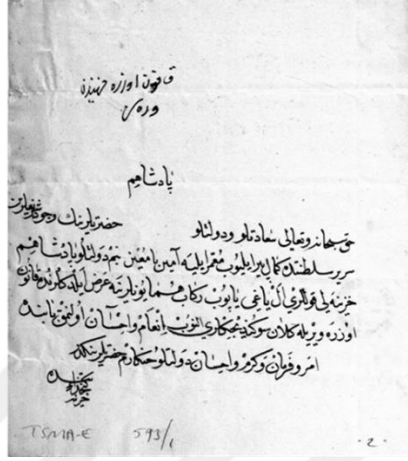
¹⁵⁷⁶ TSMA.E.177/479-115/69/1, 17 N 1244-23 Mart 1829

¹⁵⁷⁷ TSMA. E.3963/4-660/31/4, 1092-1685; TSMA. D. 1110, y.37b, 15 B 1109-27 Ocak 1698

¹⁵⁷⁸ Çuhadar İbrahim Ağa'nın hazine kethüdasına, Enderûnlulardan tımara çıkmak isteyenlere izin verilmesi talebini havi için bkz. TSMA.E.1561/8-26-451/4, 21 Ra 1222-29 Mayıs 1807

¹⁵⁷⁹ Ban, sersemlik veren tıbbi bir bitkidir. Bu bitkiden hazırlanan terkip ağrı kesici özellik taşıyor olmalıdır. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, “Ban”, s.276

bu terkipleri bir arzla padişaha sunar, ardından padişahтан ihsan talep ederek, koğuş ağalarına dağıtırlardı.¹⁵⁸⁰

Resim-113

Hazine Kethüdasının Koğuş Ağalarının El Yağı Takdimi Sonrası Bahşış Talebi,
TSMA. E.3313/148-593/1, 22 Ra 1070-7 Aralık 1659

Son dönemlerde koğuş ağalarının eğitimleriyle ilgili kararlar verme ve dışarıdan hoca bulmakla da ilgilendikleri örneklere rastlanır. Mesela Hazine Kethüdası Sadullah Ağa, oda hocalarının haftada iki kere gelip resmi ders olarak Tefsir-i Beyzavi ve Buhari-i Şerif okutup gitmelerinin Hazinelileri cehaletten kurtaramayacağı endişesine kapılarak araştırmalar yapmış, kişisel gayretiyle bulduğu hocalarla koğuş ağalarının Arapça ve Farsça öğrenmelerine vesile olmuştur.¹⁵⁸¹ Hazine Koğuşu'na has hizmetlerin başka koğuşlardan birine verilmemesi konusunu da sıkı takip etmesi gerekmektedir.¹⁵⁸² Hazine kethüdarları, bu vazifeleri dışında, Sadrazam'a teşrifat

¹⁵⁸⁰ 20 Şubat 1588'de Hazineliler ban yağı hazırladıklarında Hazinedarbaşı Mustafa Ağaya bir samur kürk, Hazine Kethüdası Osman Ağaya bir samur kürk, güğümbaşya 30 filori ve eskilere 15'er ve 14'er filori, hademeler 20.000 akçe inam olunarak taksim olunmuştur. TSMA.D. 34, y. 116a, 22 Ra 996-20 Şubat 1588

¹⁵⁸¹ Enderûn'un son dönemine tanıklık eden Hafız Hızır İlyas Ağa ağaların birçoğunun okuma yazma dahi bilmediği ifade etmektedir. Ancak Hazine Koğuşuna kadar yükselen ve mutlaka okuma-yazma bilinmesi gereken bir koğuşta ağaların iyi derecede yazışma bilmediklerini kastediliyor olmalıdır. Her iki şekilde de Enderûn Eğitiminin geldiği son noktanın pek içi açıcı olmadığını da belgelemektedir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.111-112

¹⁵⁸² Hafız Hızır İlyas Ağa, "Sır Kâtibi yamaklığı Hazinelilere has ise Hazine Kethüdası Sofu Sadullah Ağa ihmalcî davranmış, Seferli Koğuşu'ndan Kâtip Kamil Bey, sır katibi yamaklığı görevine getirilmiştir". **A.e.**, s.113; Ancak çalışmamız boyunca sır katipliği yamaklarının Seferli Koğuşu'nda yer aldığı da görülmüştür.

götürmek, vezirlere padişahın emirlerini iletmek veya elçilik gibi vazifeler de icra etmektedirler. Hazine kethüdalarının vazifeleri Enderûn teşkilatı değiştikten sonra da devam etmiş, son Hazine Kethüdası Mehmed Refik Bey döneminde Nisan 1924'de sarayın müzeye dönüşmesinden sonra unvanı Hazine Müdürlüğüne dönüşmüştür de,¹⁵⁸³ konumuzla ilgili olmayan bu döneme çalışmamızda yer verilmemiştir.

6.1.1.3. Hazine Kethüdası'nın Geliri ve Kıyafeti

Hazine kethüdasının hem Has Oda'da hem de Hazine koğuşundan geliri bulunmaktadır. Konumuz Has Oda olduğundan sadece has odalılarla birlikte ödenen gelirlerine yer verilmiştir. Yevmiyesi has odalılar gibidir.¹⁵⁸⁴ XVI. yüzyılda bayram bahşişi olarak verilenler 80 ila 170 altın arasında değişmektedir.¹⁵⁸⁵ Mısır Hazinesi gelip Has Oda Hazinesi yerleştirildiğinde 200 altın verilirken,¹⁵⁸⁶ XVII. yüzyılda **cülus bahşişi** olarak 60 filori verilirken, sefere çıkıldığında 200 altın,¹⁵⁸⁷ Mevlidiye olarak 80 almaları kaidedir.¹⁵⁸⁸ Has odalılar gibi **kaftan-baha, destimal-baha, şeker-baha, bayramlık** gibi ödemeler yapılmaktadır. Örneğin, 1655'de kaftan-bahası olmak üzere 14.640 akçe,¹⁵⁸⁹ **bayramlık** olarak 100 kuruş,¹⁵⁹⁰ **destimal-baha** 160 kuruş,¹⁵⁹¹ donluk için 6.000 akçe,¹⁵⁹² **hilat-baha** olarak ona 375 kuruş¹⁵⁹³ ödenmektedir. Hazine kethüdasının koğuş amiri olarak icra ettiği vazifeleri gereği başka gelirleri de

¹⁵⁸³ Yücel, **Anlarıyla Tahsin Öz**, s. 17

¹⁵⁸⁴ XV. ve XVI. yüzyılda 20 akçedir. **Kühü'l-Ahbar**, s. 99; Sultan IV. Murad'ın yaptığı zam ile 30 akçe olmuştur. **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

¹⁵⁸⁵ 7 Ekim 1584'de bayram inamı 80 altındır. TSM.A.D.34, y.84b, 2 L 992-7 Ekim 1584; 1589'de 20 altın zam gelerek 100 olmuştur. TSM.A.D.34, y. 129a'da 2 L 997-14 Ağustos 1589; 28 Nisan 1599'da bayram inamı 170 hasene olarak ödenmiştir. TSM.A.D.34, y.232b 2 L 1007-28 Nisan 1599

¹⁵⁸⁶ Bu miktarı Has Oda'ya mensup olduğu için almıştır. Hazine koğuşundaki ağalara inamları dağıtılırken de 10 hasene verilmiştir. TSM.A.D.34, y.227a, 10 Ra 1006-21 Ekim 1597

¹⁵⁸⁷ Sultan IV. Mehmed tahta çıktığında ödenen cülus bahşişidir. TSM.A.D.9590, y. 2a, 1058-1648

¹⁵⁸⁸ Esvab akçesi, kuşak akçesi ve takke için toplam, 3.400 akçe ödenmesiyle ilgili bkz. Koçi Bey, **a.g.e.**, s.104

¹⁵⁸⁹ TSM.A. D.2110/65, y.5a,20 S 1066-19 Aralık 1655; sonraki yıllarda kimi zaman 120 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSM.A. D.2410/77, y.1a, 29 Z 1181-17 Nisan 1768

¹⁵⁹⁰ D.2110/65, y.5a,20 S 1066-19 Aralık 1655; TSM.A. D.2402/4, 29 B 1171-8 Nisan 1758; D.2402/40, (29) Recep 1171-8 Nisan 1758; Hazinelilere yapılan dağıtım içinden ayrıca 12.000 akçe için bkz. TSM.A.D.2018, y.6b,29 Z 1185- 3 Nisan 1772

¹⁵⁹¹ Destimal akçesi olarak 80 sikke-i hasene veya 120 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSM.A.D.9590, y.3b, 1058-1648

¹⁵⁹² TSM.A.D.2110/70, y.3a, 1097-1686; TSM.A.D.2402/4, 29 B 1171-8 Nisan 1758

¹⁵⁹³ Diba ve atlas bedeli olarak TSM.A.D.2406/65, y.1b, 29 Z 1175-21 Temmuz 1762

bulunmaktadır. Örneğin, Hazine-i Amire’de donanma yapıldığı zaman,¹⁵⁹⁴ Mısır Hazinesi geldiğinde,¹⁵⁹⁵ Hazine’de mezar yapıldığında¹⁵⁹⁶ Hazinecilik el yağı arz ettiklerinde¹⁵⁹⁷ ilave bahşış ve inamlar almaktadır.¹⁵⁹⁸ Hazine kethüdasının mukataa gelirleri de bulunmaktaydı.¹⁵⁹⁹ Ağaların gelirleri ve bahşışleri padişah tarafından gördükleri itibarla da alakalı olduğundan, standart gelir ve bahşışlerin dışındakiler istisna kabul edilmelidir.

Hazine kethüdalarının yer aldığı bir minyatür veya gravüre rastlanmadığı için kıyafetlerinin tam olarak nasıl görüldüğünü bilemiyoruz. Ancak yukarıda işaret edildiği üzere kıyafet tahsisatları has odalılarla aynı olduğundan onlar gibi, süslü ve kıymetli kaftan, entari ve samur kürk¹⁶⁰⁰ giyiyor olmalıydılar. Bu görüşü destekleyecek örnekler de bulunmaktadır. Mesela 1712’de hatayı divan kaftanı¹⁶⁰¹ ve donluk kumaş olarak diba¹⁶⁰² verilmesi kıyafetlerinde kıymetli kumaşlar kullanıldığına işaret eder.¹⁶⁰³

¹⁵⁹⁴ Padişah koğuşları ziyaret edeceği vakit, koğuşlar temizlenip, özel örtüler serilip ışıktandırma işlemi yapılmaktadır ki buna donanma denir. 1595’de donanma yapıldığında bir kılıç ve 150 altın verilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.34, y.186a, 12 Ş 1003-22 Nisan 1595; ayrıca 1648’de yapılan donanmada seraser kaftan ve 150 hasene verilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.9590, y.6a, 1058-1648

¹⁵⁹⁵ TSMA.E.118/3031-64/13, 29 B 1108-21 Şubat 1697; 675 kuruş almasıyla ilgili bkz. TSMA.E.7026/167-802/12/34; ayrıca bakınız. TSMA.E.3313/125-131-592/36, 28 N 1071-27 Mayıs 1661; TSMA.D1107, y25a, 29 Ca 1161; 250 sikke-i hasene almasıyla ilgili bkz. TSMA.D.9590, y.6a, 1058-1648

¹⁵⁹⁶ Mezar inamı ihsanı talebini muhtevi arzuhal için bkz. TSMA.E. 3313/170-593/17, 29 C 1069-24 Mart 1659; Mezar inamının dağıtım arzu TSMA.E.3313/171-593/18, 29 N 1071-28 Mayıs 1661

¹⁵⁹⁷ Samur kürk ihsanı için bkz. TSMA.D.34, y.116a, 22 Ra 996-20 Şubat 1588

¹⁵⁹⁸ Bu gelirlerden bağımsız olarak, Sultan IV. Mehmed inam olarak bir kese altın vermesiyle ilgili bkz. TSMA.E.3313/132-592/37/5, (29) C 1071-30 Ocak 1661

¹⁵⁹⁹ Sultan I. Abdülhamid döneminde 23 Nisan 1774’de Hazine Kethüdası Mehmed Bey’e Selanik adeti ağnam müslim ve gayri müslim rüsum mukataasının üçte bir hissesi, TSMA.E.7756/2-852/61, 15 C 1188-23 Nisan 1774; 17 Eylül 1774’de İstanbul resmi kantar mukataasının dörtte bir hissesi, TSMA.E.7756/4-852/63, 11 B 1188-17 Eylül 1774; 24 Eylül 1774’de İskeleler mukataası, İstanbul kahve rüsumunun dörtte bir hissesini Silahdar Mehmed Emin ile Hazine Kethüdası Mehmed Ağa’ya tevcihi, TSMA.E.7756/3-852/62, 18 B 1188-24 Eylül 1774; 8 Nisan 1809’da İstanbul’da Darüssaade Ağası Beşir Ağa vakfından Lazkiye Ezinesinde Safi, Teke ve Terkoz ve tevabii mukataası yarım hissesi Sultan II. Mahmut tarafından Hazine Kethüdası Seyyid Mehmed’e tevcih edilmesi örnek olarak verilebilir. TSMA.E.5425/10-743/10, 22 S 1224-8 Nisan 1809

¹⁶⁰⁰ Padişahın ihsanları arasında samur kürk olması bu görüşü desteklemektedir. TSMA.D.34, y.116a, 22 Ra 996-20 Şubat 1588

¹⁶⁰¹ TSMA.D.2352/414, y.1b, 1125-1714

¹⁶⁰² TSMA.D.2353/19, y.2a, (29) Ra 1124-6 Mayıs 1712; kimi zamanda bunun değeri olan 60 kuruş verildiği görülür. TSMA. D.1056, y.16b, (29) Zilhicce 1186-23 Mart 1773; y. 19b, (29) Rebiyulevvel 1187-20 Haziran 1773

¹⁶⁰³ Başlarına selimi sarık takıp, sırt samur kürk giymeleriyle ilgili bkz. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 263

Cenkmen, kıymetli kumaşlardan kaftan, savayı entari, zerduz kuşak, kırmızı şalvar ve sarı yemeni giydiklerini kaydetmiştir.¹⁶⁰⁴

6.1.1.4. Hazine Kethüdası Maiyeti ve Dairesi

Has Oda'nın büyük ağalarından olan hazine kethüdasının maiyetinde Has Oda'dan bir lala, koğuşlardan birinden, kaftancı, tütüncü, kilerci,¹⁶⁰⁵ anahtar şakirdi, kullukçu ve zülüflü baltacılarından iki baltacı,¹⁶⁰⁶ sofalı, yedekçi ve heybeci bulunmaktadır.¹⁶⁰⁷

Kendilerine ait daireleri olan hazine kethüdalarına da göreve gelirken **mefruşat-baha** adıyla bir miktar para veya Hazine'den bazı eşyalar verilmektedir. Mesela, mefruşat-baha olarak 1.200 kuruş ödenirken, verilen eşyalar farklılık göstermektedir.¹⁶⁰⁸ Mesela, 1713'de göreve gelen Kiler Kethüdası Mustafa Ağa'ya 4 çift yastık ve 3 adet kırmızı çuha makat,¹⁶⁰⁹ 1755'de göreve gelen Abdurrahman Ağa'ya 12 telli kadife yastık, üç çuha makat, köhne kapı perdesi, Sakızî zar perdesi, Selanik keçesi, iki adet hatayi sedir yastığı, üç adet pamuktan yapılmış minder verilmiştir.¹⁶¹⁰

Hakkında detaylı bilgilere sahip olamadığımız hazine kethüdasının dairesinin de Has Oda arz ağaları daireleri gibi küçük bir sofa ve odadan oluşması muhtemeldir. Bobovius'un saray planında turuncuyla renklendirilmiş 26 numarada yer almaktadır.¹⁶¹¹ (Resim-114)

¹⁶⁰⁴ Cenkmen, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s.171; Kıyafetleri kadar atlarının süslemeleri de önemli olmalıdır ki, kimi zaman atları için paşa bisatı hediye edilmektedir. TSMA.E.7026/57/81-802/9, 17 Z 1117-1 Nisan 1706

¹⁶⁰⁵ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.289,s.350, s. 330-331

¹⁶⁰⁶ Hazine kethüdasına diğer kethüdalardan farklı olarak iki baltacı istihdam edilirdi. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 432

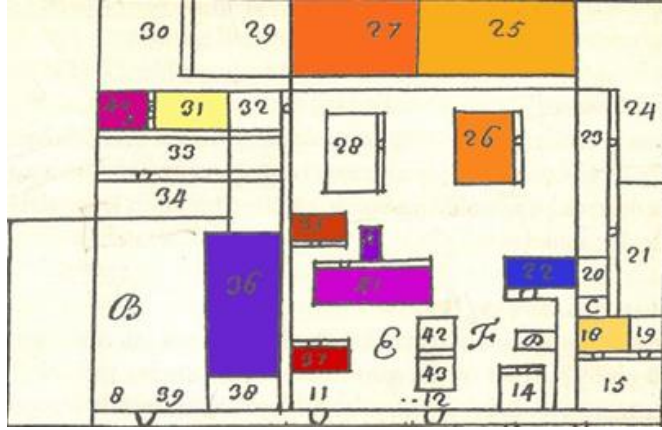
¹⁶⁰⁷ **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 263

¹⁶⁰⁸ TSMA. E.7025/12-801/17/13

¹⁶⁰⁹ TSMA.D.27, y.80b, 29 N 1125-19 Ekim 1713

¹⁶¹⁰ TSMA.D.1099, y.32

¹⁶¹¹ Bu plana göre, 25 numara Hazine Koğuşu, hemen önünde 26 numarada Hazine Kethüdası Dairesi yer alır. **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, s.31

Resim-114

Bobovius'un Hazırladığı Planda 26 Numarada Hazine Kethüdası Dairesi
Bobovius, *Topkapı Sarayında Yaşam*, s.126

6.1.1.5. Hazine Kethüdalığından Çıkma

Hazine kethüdalığından çıkmalarda tekrar Has Oda'ya terfi edilebildiği gibi, Babüssaade teşkilatına veya Birûn'daki vazifelere de çıkılmaktadır. Muhtemelen Has Oda'daki ak hadımlardan olan Hasan Ağa önce hazine kethüdası olmuş, 3 Mart 1574'de Saray Ağalığına terfi etmiştir.¹⁶¹² Has Oda'ya silahdarlıkla¹⁶¹³ çıkılmalar olduğu gibi, mirahurlukla,¹⁶¹⁴ kapıcılar kethüdalığıyla,¹⁶¹⁵ kapıcıbaşılıkla,¹⁶¹⁶ Erzurum valiliğiyle,¹⁶¹⁷ Kubbe vezirliği,¹⁶¹⁸ vezirlikle Sivas valiliği¹⁶¹⁹ gibi mülkî vazifelerle çıkılmalar da olabilmektedir. Hazine Kethüdası Halil Ağa'nın 1813'de mevleviyetle çıkması¹⁶²⁰ ulema arasında ciddi rahatsızlıklara, ilmiye sınıfına has odalıların

¹⁶¹² TSM.A.D.34, y.18a, 10 Za 981-3 Mart 1574

¹⁶¹³ 1703'de Hazine Kethüdası Silahdar Hüseyin Paşazade İbrahim Bey silahdarlığa terfi etmesiyle ilgili bkz. **Zübde-i Vekayiât**, s.838; Diğer bir hazine kethüdasının silahdarlığa terfisiyle ilgili bkz., **Hâkim Efendi Tarihi**, s. 1132; **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.330-331

¹⁶¹⁴ Boşnak Yusuf Ağa, 1702'de Mirahur-ı Evvel olarak çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1695

¹⁶¹⁵ Hazine Kethüdası Süleyman Ağa 1742/43'de Kapıcılar Kethüdası olarak önce Birûn'a çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s. 1535

¹⁶¹⁶ Cündî Ömer Ağa 1694'de Kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. **A.e.**, c.IV., s.1311-1312

¹⁶¹⁷ Hazine Kethüdası ve Sır Katibi Pamuk Mustafa Ağa'nın Erzurum Valiliğiyle çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1204

¹⁶¹⁸ Mermer Mehmed Paşa, Aralık 1677'de hazine kethüdası olmuş, Haziran 1679'da Vezirlikle Kubbenişin olarak çıkmıştır. **A.e.**, c.IV., s.1063

¹⁶¹⁹ 1692'de Hazine Kethüdası Helvacı Palabıyık Yusuf Ağa, Vezirlikle Sivas Valisi olarak çıkmış ve Gevherhan Sultan ile nikâhlanmıştır. **A.e.**, c.V., s. 1699

¹⁶²⁰ **Câbi Târihi**, c. II., s. 1051-52

atanacağına dair korku ve dedikodulara sebep olmuştur.¹⁶²¹ Esasen bu dedikoduların en önemli kaynağı Halil Ağa'nın kısa bir süre sonra kazaskerliğe atanmasından kaynaklanıyor olmalıdır.¹⁶²² Hazine kethüdası vezirlikle Saray'dan çıkacaksa Has Oda'nın büyük ağalarında olduğu gibi padişahın huzurunda kürk giydirilerek, alayla sadrazam konağına gider ve orada da kürk giydirilirdi.¹⁶²³ Yeni paşa kaptan paşa veya defterdar konağında misafir edilir,¹⁶²⁴ üç gün sonra alayla kendi konağına götürülürdü.¹⁶²⁵

Hazine kethüdalığından emekli olarak çıkmak da mümkündür. Örneğin, Hazine Kethüdası Rıdvan Ağa Ocak 1652'de,¹⁶²⁶ Maanzade Hüseyin Bey, Hindistan elçiliği dönüşünde 1656'da emekli olarak çıkmıştır.¹⁶²⁷ Emeklilik dışında azledilerek¹⁶²⁸ saraydan çıkarılan veya vefat eden hazine kethüdaları da bulunmaktadır.¹⁶²⁹

¹⁶²¹ Sultan II. Mahmud, Sultan III. Selim'in Kahvecibaşısı Rüstem Ağa'nın çerağ olma talebini değerlendirip 2 Şubat 1814'de Musıla-i Süleymaniye Müderrisliği ile çerağ etmesi üzerine, Sultan II. Mahmud'un Hazine Kethüdası Halil Efendi'yi Mevleviyet ile tarik-ı ulemaya dâhil etmesi, ilmiye sınıfı arasında dedikodulara sebep olmuş, hatta "*artık Has Oda'daki ağalarını cümle ulema tarikine nakl ederler*" korkusu da sarmıştır. **Câbi Târihi**, s. 1051-52

¹⁶²² Sultan II. Mahmud, Sultan III. Selim'in Kahvecibaşısı Rüstem Ağa'nın çerağ olma talebini değerlendirip 2 Şubat 1814'de Musıla-i Süleymaniye Müderrisliği ile çerağ etmesi üzerine, Sultan II. Mahmud'un Hazine Kethüdası Halil Efendi'yi Mevleviyet ile tarik-ı ulemaya dâhil etmesi, ilmiye sınıfı arasında dedikodulara sebep olmuş, hatta "*artık Has Oda'daki ağalarını cümle ulema tarikine nakl ederler*" korkusu da sarmıştır. **A.e.**, s. 1051-52 s. 1007

¹⁶²³ Süleyman İzzi Efendi, **İzzi Tarihi**, İstanbul 1785, s. 286

¹⁶²⁴ 1692'de Hazine Kethüdası Yusuf Ağa, vezirlikle çıkınca Defterdar Ali Efendi konağında misafir olmuştur. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 154

¹⁶²⁵ Hazine kethüdası kaptan paşanın konağında misafir olmuşsa, kaptan paşa kethüdası, kapıcılar kethüdası, ağaları, tersane çavuşları, teşrifatçı ve diğer görevliler üç gün sonra yeni paşayı alarak konağına alayla götürmeleri de kanundu. **Nimetî Efendi Kanunnamesi**, s. 80

¹⁶²⁶ Karahisar Payesiyle emekli olduktan sonra, Anadolu Beyi olup, 1656'da vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicili**, c.V., s. 1387

¹⁶²⁷ Sır Kâtipliğinden Hazine Kethüdalığına terfi etmiştir. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.III., s. 698

¹⁶²⁸ 1808'de Hazine Kethüdası Selim Ağa fırar ettiğinden azledilmesiyle ilgili bkz. **Saray Günlüğü**, s. 235; 3 Ocak 1813 tarihinde Seyyid Mehmed Ağa, 1817'de Hazine Kethüdası Sadullah Ağa azledilmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.36-37; s. 158

¹⁶²⁹ Hazine Kethüdası Ali Ağa, 14 Mart 1670 Perşembe gecesi vefat etmesiyle ilgili bkz. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.I., s.238; **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.336; ardından göreve gelen Has Odalı Mehmed Ağa aynı yıl 1670'de, Abaza Mehmed Ağa, 1697-98'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.III., s. 938

6.1.2. Kiler Kethüdalığı

Fatih döneminde ihdas edilen kiler kethüdası koğuşun zabitidir. Koğuşun amiri ak hadımlardan kilercibaşıdır.¹⁶³⁰ Kiler kethüdasına kimi zaman iç kiler kethüdası¹⁶³¹ da denmektedir. Bunun sebebi Taşra Kiler-i Amiresinin kethüdasına dış kiler kethüdası¹⁶³² denmesi olmalıdır.

6.1.2.1. Kiler Kethüdalığına Terfi ve Acemilikler

Has Oda'nın üst düzey memuriyetlerinden olan kiler kethüdalığına atamalar, anahtar¹⁶³³ ve peşkir ağalığı¹⁶³⁴ gibi zabitler arasından olabildiği gibi, Has Oda eskilerinden,¹⁶³⁵ berberbaşı¹⁶³⁶ ve kahvecibaşı¹⁶³⁷ gibi görevliler arasından olabilmektedir. Kethüdalık arz ağalığı altında bir görev olmasına rağmen Rikabdar Recep Efendi'nin 13 ay rikabdarlık yaptıktan sonra 18 Ekim 1827 tarihinde kiler kethüdası olarak atanması sıra dışı bir örnektir.¹⁶³⁸

Kiler kethüdalığına atanan ağaya, arz ağalarında olduğu gibi padişahın huzurunda merasim yapılmakla birlikte, kürk yerine hilat giydirilmektedir.¹⁶³⁹ Has

¹⁶³⁰ Fatih Kanunnamesi'nde ve Âli'nin verdiği bilgilerde rastlanmazken, Koçi Bey'in Teşkilat Mecmuasında, yer aldığı görülür. **Koçi Bey Risaleleri**, s. 106

¹⁶³¹ Has Odalı Berberbaşı Salih Ağa'nın iç kiler kethüdalığına terfi için bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.95

¹⁶³² Taşra Kiler-i Amiresi'nin kethüdalığını yaptığını belirterek ziyade emektar ve ihtiyar olduğuna işaret ederek dış kiler kethüdası imzasıyla 1.000 akçe bayramlık verilmesi talebiyle ilgili bkz. TSMA. E.5564/5-746/81, 993-1583; Dış kiler kethüdasının mahlûl bayramlığının hassa kilercilerinden Mustafa, Pirinçi Mehmed ve masraf kâtibine verilmesi talebini havi diğer bir arzuhal için bkz. TSMA. E. 2455/7-8-531/23, 1026-1617

¹⁶³³ 1816'da Miftah Ağası Vasıf Osman Bey'in terfi için. bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.130

¹⁶³⁴ Peşkir Gulamı Davud Ağa 13 Eylül 1661'de terfi etmiştir. **A.e.**, s. 151

¹⁶³⁵ Has Oda eskileri zümresinden İsmail Ağa'nın 3 Eylül 1667 tarihinde terfi etmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.266; Has Oda ağalarından Seyyid Mustafa Ağa'nın 23 Şubat 1804'de terfi etmiştir. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 140

¹⁶³⁶ Has Odalı Berberbaşı Salih Ağa'nın 7 Temmuz 1656'da iç kiler kethüdalığına terfi için bkz. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s. 95

¹⁶³⁷ 29 Temmuz 1808, Kahvecibaşı Emin Ağa'nın ve 7 Aralık 1808 Kahvecibaşı Kemani Osman Ağa'nın terfilere için bkz. Beyhan, **a.g.e.**, s. 236, s.275; **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.129

¹⁶³⁸ Bende Hassa-i Kethüda-yı Kiler-i Hassa imzası için bkz. TSMA. D.831, y. 2a, 27 Ra 1243-18 Ekim 1827; **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.459

¹⁶³⁹ **A.e.**, s.130

Oda ağaları terfi ettikleri görevlerde padişaha teşekkür ifadesi olarak herhangi bir hediye sunmazken, kiler kethüdalarının padişah başta olmak üzere, Enderûn ve Harem'in üst düzey görevlilerine¹⁶⁴⁰ kıymetli kâseler içinde şerbet sunmaları kaidedir. Kiler kethüdarları, koğuştta hazırlanan amberli şerbet, limon şerbeti ve ağaç kavunu şerbetlerini billurdan bardaklar içinde üzerlerine özenle hazırlanmış puşideler örterek tablalarla takdim ederlerdi.¹⁶⁴¹

Kiler kethüdalarına **acemilik** olarak verilen para miktarına rastlanmamakla birlikte üç seraser donluk,¹⁶⁴² atları için gümüşten kıymetli raht takımları¹⁶⁴³ ve kendilerine ait daireleri olduğundan oda *döşeme bahası* ya da *mefruşat-baha* adıyla Hazine'den bazı eşyalar veya bir miktar para verilmektedir.¹⁶⁴⁴

6.1.2.2. Kiler Kethüdasının Vazifeleri

Çalışmamız Has Oda ağası olarak kiler kethüdasının vazifelerini kapsadığından, bu bölüm padişah için sunduğu hizmetler ve koğuşt zabiti olarak görevleriyle sınırlı tutulmuştur. Padişahın yiyeceklerinin hazırlanmasından ve sunulmasından sorumlu koğuştun zabiti olan kiler kethüdasına, koğuştun eski ağaları da yardımcı olmaktadır.¹⁶⁴⁵

¹⁶⁴⁰ Silahdar ağaya, hazine kethüdasına, başçuhadar ağaya, berberbaşı ağaya, darüssaade ağasına ve hazine ustasına verilmektedir.

¹⁶⁴¹ Padişah için billurdan elmastraşlı beş adet bardak kâselerin içine amberli şerbet doldurarak, bir çift billur tepsi içinde üzerine oyalı bürümcek örterek takdim ederlerdi. Hazinedar Usta ve Silahdar Ağa'ya, billur bir tepsi içinde billurdan yapılmış elmastraş beş kâse içine koyduğu şerbetlerin üzerine oyalı bürümcek örterek takdim ederken, darüssaade ağasına, hazine kethüdasına, başçuhadar ve berberbaşı ağaya; pulad tepsi içinde beş adet billurdan yapılmış elmastraş kâse içine konulan şerbetler, uçları oyalı sahankurlarla sunulmaktadır. TSMA. D.831, y.4b, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829

¹⁶⁴² Üç adet seraser verilmektedir. TSMA. D.9590, y.2b, 1048-1658

¹⁶⁴³ Gümüş kemer raht ve başlık, gümüş reşme, gümüş rikab, gümüş at gaddaresi, gümüş kaplama eyer, sırma işlemeli kesme verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1099, y.32b, 1 N 1168-11 Haziran 1755

¹⁶⁴⁴ 1713'de göreve gelen Kiler Kethüdası Mustafa Ağa'ya 4 çift yastık ve 3 adet kırmızı çuha makat, TSMA.D.27, y.80b, (29 N 1125-19 Ekim 1713; 1755'de göreve gelen Abdurrahman Ağa'ya 12 telli kadife yasdık, üç adet çuha makat, köhne kapı perdesi, Sakızî zar perdesi, Selanik keçesi, iki adet hatayi sedir yasdığı, üç adet pamuktan yapılmış minder verilmiştir. TSMA. D.1099, y.32

¹⁶⁴⁵ Koğuştta; güğümbeşi, kürekcibaşı, peşkirbaşı, mumbaşı, tuticibaşı, bülbülcübaşı, tepsici ve yemiştçi unvanlı ağalar vardır ki bunlar 12 eski arasında sayılır. “**Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-i Âsitane**”, s.17

Kiler kethüdası, padişah kilerindeki erzak ve yiyeceklerin hesabını tutar ve kilere nezaret eder,¹⁶⁴⁶ Osmanlı topraklarının çeşitli yerlerinden padişahın sofrası için onun damak zevkine özel ve çeşitli yiyecekleri aldırır,¹⁶⁴⁷ saraya getirildiğinde ödemelerini yapardı.¹⁶⁴⁸ Koçi Bey, kiler kethüdasını Kilerliyi zapt etme vazifesiyle, kilercibaşının da Mısır'da hummas şerbeti, Edirne'de gül şerbeti, Şam'dan dibasi şerbetinin hazırlanmasıyla ilgili işlemleri takip ettiğini kaydeder.¹⁶⁴⁹ Ancak bu o yüzyıl için geçerli olmalıdır. XIX. yüzyılda padişah için Şam'da hazırlanan Ribas şerbetinin yapımı¹⁶⁵⁰ ve getirilmesiyle ilgili işlemleri matbah-ı amire emini ile¹⁶⁵¹ sarayda yapılan Menekşe Şerbetinin hazırlanması işlemlerini de helvacıbaşı ile birlikte kiler kethüdası yapmaktadır.¹⁶⁵²

Padişahın sofrasıyla ilgili hizmetler sunan kiler kethüdalarının zimmetlerinde Hazine'den verilen padişahların kullanımına mahsus çok kıymetli eşyalar da bulunmaktadır. Bunlar kıymetli madenlerden yapılan tabaklar, tatlı ve yemek kaşıkları, sürahiler, kâseler, yemek servisinde ve mutfakta kullanılan fağfuri tabaklar yanında yemek yastıkları, Mardin makramaları gibi kıymetli örtülerdir.¹⁶⁵³ Kiler

¹⁶⁴⁶ Cenkmen, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s134

¹⁶⁴⁷ Padişahın iftariyesi için mutad üzere verilen 75 kıyye bakır evaninin teslimi için kiler kethüdasının verdiği arzuhal. BOA. C.SM.97/4882, 6 Za 1134-18 Ağustos 1722; Kiler Kethüdası Seyyid Mustafa imzalı tahrir için bkz. BOA. C.SM. 169/8499, 26 C 1198-26 Nisan 1784; Kiler Kethüdası Seyyid Mustafa izmasıyla tahrirat için bkz. BOA.C.SM.132/6635,5 Za 1221-14 Ocak 1807

¹⁶⁴⁸ Kiler Kethüdası Mehmed Ağa'nın padişah için satın aldığı yiyeceklerin bedeli İstanbul Cizyesi malından ödenmektedir. BOA. AE.SAMD.III., 142/13749, 14 S 1136-12 Kasım 1723; Kiler Kethüdası Hafız Mehmed Ağa'nın padişah için satın aldığı yiyeceklerin ödemeleri için bkz. BOA. AE.SSLM.III., 278/16060, 21 Ra 1207-6 Kasım 1792

¹⁶⁴⁹ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 105

¹⁶⁵⁰ Hassa Helvacılardan eski iki ağayı görevlendirerek şerbette ala misk ve anber kullanmaları talimatını verir ve Şam Defterdarıyla yazışmalar yapardı. TSMA. D.831, y. 3b, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829

¹⁶⁵¹ Kiler Kethüdası Şaban Ağa'nın Matbah-ı Amire Emine Mehmed Efendi vasıtasıyla aldığı erzak ve sairinin miktar ve bedelleri için bkz. BOA. MAD.d.4132, 29 Z 1104-31 Ağustos 1693

¹⁶⁵² Matbah Emine Anbarından 170 kıyye şeker talep edip, getiren ağaya tezkire verilir. Ardından Zeytinyağı ve Menekşe tezkiresi hazırlanarak Helvacıbaşıya gönderilirdi. 15 kıyye zeytinyağının istendiği bu tezkire sonrasında 12 kıyye de menekşe gelmektedir. Helvacıbaşıya ayrıca gül tezkiresi yazılarak 130 kıyye şeker, gül ve gül suyu talep edilmektedir. TSMA. D.831, y. 6b, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829

¹⁶⁵³ TSMA. D.4155, y.5b, 11b, 17b, 55b, 65b, 77b, 1056-1647; 1782'de 12 adet telli sakızı kutu, iki sade havlu makrama, üç çiçekli kadife taam yastığı ve bohça verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.63, y.26b, (29)M 1125- 25 Şubat 1713; Kiler Kethüdasına yıllık olarak 13 telli Mardinkâri futa, üç adet güvez kadife taam yastığı, bir çift havlu abdest makraması, beş adet düz atlas bohça ve 12 Sakızı futa, üç kadife taam yastığı, bir çift havlu abdest makraması, beş adet taraklı sandal bohça verilir. TSMA. D. 1099, y.16b ve 63a, 1 N 1168-11 Haziran 1755

kethüdası mutfak ve yemek servislerinde kullanılan örtüleri de hazırlatmaktadır. Mardin’de dokunan peşkir, yemeni, çarköşe, destimal gibi örtüler¹⁶⁵⁴ ile mutfakta kullanılan çeşitli diğer eşyaların satın alınmasını da takip etmektedir.¹⁶⁵⁵ Kiler Koğuşu bir nevi eczahane olarak da görev yaptığından, padişah için bazı macunlar kiler kethüdasının takibiyle, helvacıbaşı ve helvacılar tarafından hazırlanmaktadır.¹⁶⁵⁶

Koğuşta suçu olan ağaları cezalandırma yetkisine haiz olan kiler kethüdası,¹⁶⁵⁷ bayramlarda Has Oda’ya kurulan bayram tahtında oturan padişahı tebrik etmeye tüm kiler ağalarıyla birlikte gider,¹⁶⁵⁸ Padişah kiler koğuşunu görmek istediğinde **donanma** adı verilen koğuşun seyir için hazırlanması işlerine nezaret ederdi.¹⁶⁵⁹ Her yıl koğuş ağalarının özel kaplarda topladıkları ve dualar okudukları Nisan yağmurunu bir arz ile padişaha sunduktan sonra, padişahın inam talep eden bir arzuhal daha yazarak ihsan edilen parayı koğuş ağalarına dağıtırdı. (Resim-115)¹⁶⁶⁰ Kiler Koğuşu ağaları silahdar ağaya da Nisan Suyu sunmaktadır.¹⁶⁶¹ Koğuş kethüdası olarak yaptığı bir diğer hizmet koğuşa vakfedilen nakit paraların kaydını tutmak ve vakıf şartlarının yerine getirilmesini sağlamaktır. Bunun için gerekli işlemleri ve yazışmaları yapardı.¹⁶⁶² Kiler koğuşunda para vakfı dışında Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa’nın mevlid okunmasıyla ilgili vakfı¹⁶⁶³ ve Çuhadar Süleyman Ağa’nın kandil geceleri dua

¹⁶⁵⁴ Saray’da özellikle XVII. yüzyıldan itibaren sıklıkla kullanan Mardin dokuma eşyaların alımını Mardin Voyvodası ile yazışmalar yaparak gerçekleştirir, Kiler-i Amire’ye, peşkir, yemeni, çarköşe, destimal vb. levazımı almak için Kiler Koğuşu ağalarından birini görevlendirirdi. TSMA. D.831, y. 3b, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829

¹⁶⁵⁵ Kiler Kethüdası Süleyman Ağa’nın aldığı levazımın parasının ödenmesi. BOA. AE.SMHD.I., 231/18529, 1 Recep 1155-1 Eylül 1772

¹⁶⁵⁶ Macun padişaha takdim edildikten sonra, kiler kethüdasına 75 kuruş, helvacıbaşıya 50 kuruş, helvacılar halifesine 30 kuruş kaftan-bahası verilirken, bölükbaşıya 1.000 akçe, helvacılara 10.000 akçe inam verilmektedir. TSMA. E.3313/166-593/13, 22 C 1069-17 Mart 1659

¹⁶⁵⁷ Peşkirbaşı suçlu ağayı alarak kiler kethüdasına götürürdü. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s 314

¹⁶⁵⁸ Hazine kethüdası ve Hazineci ağalar bayramlaştıktan sonra, tüm Kiler Ağalarıyla birlikte giderek bayramlaşıp koğuşlarına dönmektedir. “**Kavânîn-i Osmanî ve Râbıta-i Âsitane**”, s.20

¹⁶⁵⁹ Kiler Koğuşunun padişahın seyri için hazırlanmasında kilerci başı, kiler kethüdası ve kilercilere verilenler için bkz. TSMA. D. 34, y. 186a, 12 Ş 1003-22 Nisan 1595

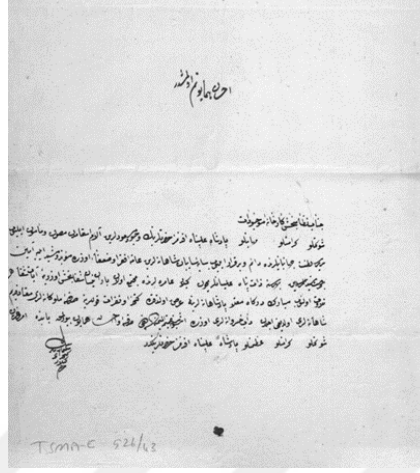
¹⁶⁶⁰ TSMA. E.118/35-64/17, 1 N 1108-24 Mart 1697; Kiler Kethüdası Süleyman Ağa’nın 1238-1823 tarihli arzuhal örneği için bkz. TSMA. D.831, y. 3b, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829; TSMA. E.2443/229-526/43, 1221-1807

¹⁶⁶¹ TSMA. D.831, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829, Padişaha. Hazineci Usta’ya, Silahdar’a ve Darüssaade Ağasına nasıl bardak tepsi ve puşidelerle sunulacağı bilgisini verir.

¹⁶⁶² TSMA. D.159/1, y.1b, 29 Z 1154-7 Mart 1742

¹⁶⁶³ Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa’nın, Kiler-i Hassa’da mevlid okunması şartıyla kurduğu nakit para vakfının fazlası 825 kuruşu her yıl tezkireyle istemekte ve mühürlü bir senet vermektedir. Mevlid

edilmesi şartıyla koğuş ağalarına kahve pişirilmesi için kurduğu vakfi bulunmaktadır.¹⁶⁶⁴

Resim-115

Kiler Kethüdasının Okunmuş Nisan Suyu Arzıyla İlgili Bahşışı Talebi
T SMA. E.2443/229-526/43, 1221-1807

Has Oda'nın tüm seçkin ağaları gibi kiler kethüdası da özellikle XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren sadrazama yeniçerilerin ulufelerinin dağıtımını sonrasında devir kürkü adı verilen teşrifat hediyeleri ve hatt-ı hümayunu götürmekle görevlendirilirdi.¹⁶⁶⁵ Görev süreleri bittiğinde Hazine'den padişah hizmetinde kullanılmak üzere emaneten verilen eşyalar silahdar ağa, has odabaşı, kiler kethüdası, defterdar, baş muhasebeci ve mukabeleciden oluşan bir komisyon marifetiyle, defter kayıtlarıyla kontrol edildikten sonra, yeni kethüdaya teslim edilirdi.¹⁶⁶⁶ Kiler kethüdaları değiştiğinde silahdar ağa başkanlığında serpeşkirî ve 'ndaki üst düzey

okunduktan sonra vakıf şartları gereği, padişaha, hazinedar ustaya, darüssaade ağasına, silahdar ağaya tablalar hazırlamakta, mevlit ve aşır okuyanlara ve hizmet edenlere bahşişlerini dağıtmaktadır. T SMA. D.831, y. 17a, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829

¹⁶⁶⁴ Çuhadar Süleyman Ağa'nın çeşmelerinin vakfi faizinden gelen parayla kandil yakılması için kurduğu vakıftan 50 akçe hesabıyla 150 kuruşu Darphane-i Amire Emine'nden teslim alırdı. Mühürlü tahvil örneği için bkz. T SMA. D.831, y.3a, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829.

¹⁶⁶⁵ Bu görevlere gidip döndükten sonra kendisine eşlik eden Saray'daki büyük ağaların maiyetlerine bahşiş dağıtması da kaidedir. Kiler kethüdasının dağıttığı bahşişler için bkz. T SMA. D. 831, y.5b, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829

¹⁶⁶⁶ Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa zamanında kiler kethüdasına verilen eşyalar, Silahdar Mustafa Ağa, Has Odabaşı Hasan Ağa, Kiler Kethüdası, Defterdar Hasan Efendi, Baş Muhasebeci Mustafa Efendi ve Mukabelecî Ali Efendi nezaretinde yazılarak teslim edilmiştir. T SMA. D.11, y.81b-87a, 1 L 1191-2 Kasım 1777

görevlilerden oluşturulan komisyon marifetiyle isimleri ve vezinleri kontrol edilerek sayılır, hatt-ı hümâyun mucebince deftere eksiksiz kaydedilirdi.¹⁶⁶⁷

6.1.2.3. Kiler Kethüdalarının Geliri ve Kıyafeti

Çalışmamız Has Oda ağası olarak kiler kethüdasını incelemekle sınırlı olduğundan, gelirlerinde de bu sınıra dikkat edilmiştir. Burada Has Oda'dan aldıkları ve kiler kethüdası olarak icra ettiği görevlerden aldıkları gelirlerden tespit edilebilenlere yer verilmiştir. XVI. yüzyılda Has Oda ağalarına Rebiulevvel ayında verilen inamlarda 50 altın,¹⁶⁶⁸ **cülûs bahşişi** 60 altın ve bir kaftan,¹⁶⁶⁹ Safer ayında¹⁶⁷⁰ ve **bayram inamı** olarak 60 altın,¹⁶⁷¹ Kiler koğuşu donandığında 60 altın,¹⁶⁷² **sefer bahşişi** olarak 80 altın verilmektedir.¹⁶⁷³

XIX. yüzyılda kiler kethüdasının bir yılda aldığı bahşişler şöyledir: **Muharrem ulufesi** 82 kuruş; Cemaziyelevvel başında **destimal-baha** 250 kuruş, padişaha sundukları **çiçek suyu** için Cemaziyelahir'de 560 kuruş, Recep ayında **hilat-bahası** 85 kuruş,¹⁶⁷⁴ Surre ihracında 150 kuruş **destimal-bahası**, Şaban ayında **kaftan-bahası** 120 kuruş,¹⁶⁷⁵ **destimal-bahası** 160 kuruş ve **atlas-baha** 90 kuruş olarak ödenmektedir. Şaban ayında saray görevlilerinden veya saraya çalışanlardan gelen para ve hediyeler vardır.¹⁶⁷⁶ Recep ayının sonunda **peşkir-bahası** 487 kuruş,

¹⁶⁶⁷ Bu deftere kayıtlı eşyalardan biri bozulup tamir edilmesi gerektiğinde, Silahdar Ağa tarafından durum padişaha arz olunur, eşyanın ismi ve vezni kaydedilerek yaptırılan bu tamirlerin de deftere kayıt edilmesi kanundu. TSMA. D. 11, y. 88a

¹⁶⁶⁸ TSMA. D. 34, y.8b, 20 Ra 979-12 Ağustos 1571; aynı miktar için bkz. TSMA.D.34, y.24a 13 Ra 983-22 Haziran 1575

¹⁶⁶⁹ Has Odalı neferler gibi Sultan III. Murad tahta çıktıktan sonra ödenen miktardır. TSMA.D.34, y.21a, 9 N 982-24 Kasım 1574

¹⁶⁷⁰ Has Odalılara verilen inamlardan 60 altın verilmiştir. TSMA.D.34, y.95a, 21 S 994-11 Şubat 1581

¹⁶⁷¹ TSMA.D.34, y.110b, Gurre L 995-4 Eylül 1587; iki yıl sonra 80 altına çıkmıştır. TSMA.D.34, y.129a'da 2 L 997-14 Ağustos 1589; on yıl sonra hala 80 altın olmasıyla ilgili bkz. TSMA.D.34, y.232b 2 L 1007-28 Nisan 1599

¹⁶⁷² 22 Nisan 1595'de koğuş donanması yapıldıktan sonra ayrı bir nimtan verilmiştir. TSMA.D.34, y.186a, 12 Ş 1003-22 Nisan 1595

¹⁶⁷³ Eğri seferi sonrasında 30 Aralık 1596'da TSMA. D.34, y.215b, 10 Ca 1005-30 Aralık 1596

¹⁶⁷⁴ Has Oda'dan 10.500 akçe ve 87 kuruş alırdı. TSMA. D.892, y.1b,20 Ş 1169-20 Mayıs 1756

¹⁶⁷⁵ Has Oda'dan 14.640 akçe verilmesi kanundur TSMA. D.2012, y.5b, 1088-1673; 1732'de 14.400 akçe olmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.1987, y. 6a, 1144-1732

¹⁶⁷⁶ Bezirgânbaşından yıllık olarak 250 kuruş, baş efendiden 130 kuruş, matbah emminden **bardak bahası** 46 kuruş ve **nühas bahası** 150 kuruş Bâb-ı âliden **yıllık** 1.000 kuruş, kısteyn mevacibinden 160

Ramazan ayında takip ettiği vakıflardan 500 kuruş, Hazine'den **taamiye** 16 kuruş, Ramazanın 15. günü **diba bahası** 60 kuruş, Ramazan Bayramında **bayram bahşişi** 100 kuruş, Kurban bayramında **destimal-baha** 220 kuruş, **atlas-baha** 30 kuruş ödenmektedir.¹⁶⁷⁷ Kiler Kethüdalarının Has Oda'daki diğer arz ağaları gibi standart olmayan başka çeşitli gelirleri de bulunmaktadır. Bunlar çeşitli vakıfların nazırlığı olabildiği gibi,¹⁶⁷⁸ bazı mukataa gelirlerine ortaklık da olabilmektedir.¹⁶⁷⁹ Kimi zamanda padişahlarla kurulan yakın ilişkiler kıymetli hediyelerle neticelenmektedir. Mesela, Sultan IV. Mehmed İstanbul Demirkapı Mahallesi'nde bulunan bir evi Kiler Kethüdası Mehmed'e temlik etmiştir.¹⁶⁸⁰

Has odalılarla aynı kıyafet tahsisatına sahip olan kiler kethüdalrı, diba, atlas, Sakız çitaresi, Hind çitaresi, Hind gezisi vb. kıymetli ipekli ve pamuklu kumaşlardan, kaftan, biniş, çakşır, entari ve şalvar giymektedir.¹⁶⁸¹ Kiler kethüdası, XIX. yüzyılda merasimlere katılırken düzkaş tabir edilen kavuk takıp, üzerine içi canfesli çuha biniş, işlemeli mintan, kuşak, kırmızı şalvar ve sarı yemeni kullanmaktadır.¹⁶⁸² Kıyafetleri aksesuar olarak da kıymetli hançerlerle tamamlanmaktadır.

kuruş, **berâtiye** 100 kuruş Nisan ayında Miskçi Yahudi'den 130 kuruş, Hacı Salih Ağa Vakfi nezaretinden 30 kuruş gelmektedir. TSMA. D.831, y.7b-8a, 1244-1829; silahdar ve hazine kethüdasının **Nisaniye** adı altında gönderdikleri 1.000'er kuruş ve Pazarbaşının **sof bahası** olarak gönderdiği 100 kuruş için bkz. TSMA.D.831, y.7a-7b-8a. 29 Z 1244-2 Temmuz 1829

¹⁶⁷⁷ Kiler kethüdasına ulûfesiyle birlikte, gedikli çuhadar ağalardan da bir miktar para gelmektedir. TSMA. D.831, y.7b-8a, 1244-1829; Ayrıca Bayramda Miftah Ağası'ndan gelen 130 kuruşun 30 kuruşu Kiler kethüdasına aittir. TSMA. D.831, y.3a, 1244-1829

¹⁶⁷⁸ Kiler-i Amire Kethüdası Sinan'ın nazır olduğu Murad Paşa imareti evkafıyla ilgili Teke beyi ve Antalya Kadısına hüküm için bkz. BOA.A. {DVNSMHHM. d.62/245, 29 L 995-2 Ekim 1587

¹⁶⁷⁹ Rikabdar Ahmed Bey ile Kiler Kethüdası Müslim'in ortak olduğu Adana ve Karaisalı Mukataalarıyla ilgili Maraş Eyaleti ve Adana Beylerbeyisine hüküm için bkz. BOA. C.ML.523/21361, 6 Muharrem 1182-23 Mayıs 1768

¹⁶⁸⁰ Darüssaade Ağası İdris Ağa'nın vefatından sonra mülk evi kiler kethüdasına ihsan edilmiştir. TSMA. E. 7781/1-5-852/107, 28 Za 1073-17 Mart 1659

¹⁶⁸¹ Kiler kethüdasına Hazine'den silahdar, rikabdar ve kapı ağasından genellikle hediye olarak binişlik ve çakşırılık çuha, diba, atlas, Sakız çitaresi, Hind çitaresi, Hind gezisi, şal ve atlas kumaşlar gelmektedir. TSMA. D.831, y.8a, 29 Z 1244-2 Temmuz 1829; Frengi diba, telli hatayi donluk, destar, zernişal kuşak, hindi gezi, düz kutni, hindi şal, alaca kutni, sade hatayi, atlas donluk, mahud çuha donluk, çakşırılık çuha için. bkz. TSMA.D.2183, y.1b, 6 Şaban 1204-21 Nisan 1790; Ayrıca bkz. TSMA. D.2829, y.1b, 27 Ş 1219-1 Aralık 1804

¹⁶⁸² Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 135

6.1.2.4. Kiler Kethüdasının Maiyeti ve Dairesi

Kiler kethüdasının maiyetinde iki lala, zülüflü baltacıardan bir baltacı, kaftancı, tütüncü, kilerci, kullukçu, heybeci görev yapmaktadır.¹⁶⁸³ Kiler kethüdası Dairesi Kiler Koğuşu önünde yer almaktadır. Bu dairesinde başka ağalar da kalmaktadır. Mesela, Evliya Çelebi, Saray'a alındığında kendisine burada bir yer gösterilmiştir.¹⁶⁸⁴ Bobovius'un Saray Planı'nda 28 numarada yer almaktadır.¹⁶⁸⁵ (Resim-114)

6.1.2.5. Kiler Kethüdalığından Çıkma

Kiler kethüdalığı Has Oda'ya ait bir memuriyet olmakla birlikte, Has Odalı ak hadımlardansa Babüssaade arz ağaları arasına terfi ederek kilercibaşı oldukları nadir örneklere rastlanmaktadır. Örneğin, Kiler Kethüdası Mehmed Ağa 28 Aralık 1574'de kilercibaşılığa terfi etmiştir.¹⁶⁸⁶ XVII. yüzyılda genellikle kapıcıbaşılık¹⁶⁸⁷ ve miralemlikle¹⁶⁸⁸ çıkmalara rastlanırken, XVIII. yüzyıldan itibaren, Has Oda arz ağalığına terfi ederek silahdar¹⁶⁸⁹ oldukları örneklere rastlanır. Bu yüzyıldan itibaren

¹⁶⁸³ **Tarih-i Enderûn**, s.101

¹⁶⁸⁴ Kahraman- Dağlı, **Evliya Çelebi**, I, c.I.,1.kitap, s. 203

¹⁶⁸⁵ **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, s.31

¹⁶⁸⁶ Kilercibaşı Hasan Ağa Hazine Darbaşı olunca, yerine Kiler Kethüdası Mehmed Ağa Kilercibaşı olmuştur. Kiler Kethüdasının Has Oda'ya mensup olduğu göreve gelirken acemilik olarak ihsan edilen 100 filori ve zehlü mükemmel kaftanın Odabaşı Cafer Ağa'ya teslim edilmesinden de anlaşılmaktadır. Zira Hazine'den verilen eşyalar her koğuşun zabıtine teslim edilmektedir. Ak ağalar arasından olsaydı kapı ağasına teslim edilirdi. TSMA. D.34, y.21b, 14 N 982-28 Aralık 1574; Bu olaydan 14 yıl sonra kiler kethüdasına ihsan edilen 50 altının artık Has Oda'nın amiri olan silahdar ağaya teslimi de bu tezimizi desteklemektedir. TSMA.D.34., y.118a, 28 C 996-25 Mayıs 1588

¹⁶⁸⁷ 15 Ramazan 1066-7 Temmuz 1656 tarihinde İç Kiler Kethüdası Cafer Ağa Kapıcıbaşılıkla çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 95

¹⁶⁸⁸ 13 Eylül 1661 İç Kiler Kethüdası Salih Ağa mirâlemlikçikmiştir. **A.e.**, s. 151

¹⁶⁸⁹ 23 Şubat 1804 Cuma günü seheri Silahdar Halil Ağa çerağ buyurulup yerine Kiler Kethüdası Süleyman Bey silahdar olarak atanmıştır. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 140; Kasım 1808'de Emin Ağanın kiler kethüdalığından silahdarlığa atanmasıyla ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.129; Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 275

Baş Muhasebe,¹⁶⁹⁰ Şemsi Paşa mütevelliliği,¹⁶⁹¹ Hüdavendigâr tevliyeti,¹⁶⁹² Bolayır tevliyeti,¹⁶⁹³ Selçuk Sultan tevliyeti¹⁶⁹⁴ ve Şihabeddin tevliyeti¹⁶⁹⁵ gibi bol gelirli vazifelerle çıktıkları görülmektedir. Son Kiler Kethüdası Mustafa Ağa, kethüdalığın ve kiler koğuşunun kaldırılmasından sonra yeni ihdas edilen Hırka-i Şerif hademelerinin zabıtlığı olan Has Oda Kethüdalığına atanmıştır.¹⁶⁹⁶

6.1.3. Seferli Kethüdalığı

Seferli Koğuşunu Fatih Sultan Mehmed değil, Sultan IV. Murad Revan Seferi'ne giderken Büyük Oda'dan bir miktar ağayı seçerek kurmuştur. Seferli koğuşunun amiri XVIII. yüzyıla kadar saray kethüdasıdır.¹⁶⁹⁷ Ak hadım saray kethüdasının Seferli koğuşunun amiri olması şaşırtıcı değildir, Has Oda, Hazine ve Kiler koğuşlarının amirleri de ak hadımdır. Ancak saray kethüdası hem amirlik hem zabıtlık yapmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda Sultan III. Mustafa döneminde Seferli Kethüdalığının ihdas edildiği tespit edilmiştir.¹⁶⁹⁸ Koğuşta Has Oda'da zabıtlarıyla

¹⁶⁹⁰ 18 Kasım 1807'de Baş Muhasebilik ile çıkan Seyyid Mustafa Ağa'ya, Reisülküttap odasında kaftan giydirilmiştir. BOA. D. 357, y.33a, 17 N 1222-18 Kasım 1807

¹⁶⁹¹ 1760'lar da Hacı Seyyid Mustafa Ağa, Şemsi Paşa Mütevelliliği ile çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s. 1141

¹⁶⁹² Kiler kethüdası olan Osman Ağa, 14 Aralık 1816 tarihinde Hudavendigâr tevliyetiyle çerağ olmuştur. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.129; Farklı bir görüş için bkz. Kiler kethüdası olarak 1818 sonlarında Hüdavendigâr Gazi mütevellisi oldu. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1283

¹⁶⁹³ Mart 1817'de atandığı görevinden Mayıs 1819'da emekli olmuştur. **A.e.**, c.V., s. 1653; 1815 senesinde miftah ağalığından kiler kethüdalığına yükselmiş, dört yıl sonra çerağ edilmiştir. **A.e.**, s. 187

¹⁶⁹⁴ Süleyman Ağa, saray ağalığından 1820'de kiler kethüdası oldu. Sonra Selçuk Sultan Tevliyeti ile çerağ edildi. **A.e.**, c.V., s. 1527

¹⁶⁹⁵ Kiler Kethüdası Nureddin Ağa 16 Aralık 1822'de Şehabeddin Tevliyeti ile çıkmıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.282; Kiler Kethüdası Kolozlu Süleyman Ağa'nın 29 Ekim 1827'de Şehabeddin Tevliyetiyle çıkmasıyla ilgili bkz. **A.e.**, s.459; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.V., s. 1528

¹⁶⁹⁶ TSMA. E.925/2-406/15

¹⁶⁹⁷ Seferli Koğuşu Sultan IV. Murad tarafından kurulmuşsa da, Sultan II. Mustafa dönemine gelinceye kadar, amiri ve zabıtları saray kethüdası olmuştur. Divan-ı Hümayundan alınan hilat akçelerinin dağıtım listesinde 1687'de hala saray kethüdası amirdir. TSMA. D.8846, y.2a, 1098-1687; Keza 1695'de durum değişmemiştir. TSMA. D.9390, 29 Z 1106-10 Ağustos 1695; Keza 1699'da saray kethüdası amirdir. TSMA. D.5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699; Sayısı 100'den fazla olan koğuşta 12 eski ağa içinde mehterbaşı da bulunur. TSMA. D. 2619, y.1b; TSMA.D.1987, y.7b, 1144-1732; öne çıkan ağalar, camesubaşı, hamamcıbaşı ve sazendebaşısıdır. Mehmet İpşirli, "Kavânin-i Osmanî ve Râbita-i Âsitane", s.18

¹⁶⁹⁸ Seferli Kethüdasına ilk olarak 1761'de tespit edilmiştir. TSMA. D.2110/159, 1761; Cenkmén, Seferli Kethüdasının, koğuşta okuyup yazma, maarif ve çeşitli ilimlerle meşgul olduğundan, eğitim ve sanat hususunda diğer koğuşların üzerinde olduğu iddia etse de çalışmamızda bunu doğrulayacak kadar veriye rastlanmamıştır. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 209

aynı unvanları taşıyan miftah gulamı, ibrik gulamı ve peşkir gulamı unvanlı ağalar da bulunmaktadır.¹⁶⁹⁹

6.1.3.1. Seferli Kethüdalığına Terfi ve Acemilik

Seferli kethüdalığı Has Oda'ya bağlı önemli bir memuriyet olmakla birlikte, Hazine ve Kiler kethüdalığından bir derece aşağıda olduğundan Has Oda zabitleri arasından terfilere rastlanmaz. Daha çok Has Oda eskilerinden iyi derecede okuma yazma bilen eski ağalardan birinin atandığı görülür.¹⁷⁰⁰ Mesela, 3 Ocak 1816'da Şah Sultan Çırağı Ali Bey¹⁷⁰¹ ve 1823'de Hünkâr Baş Lelası Uzun Emin Ağa seferli kethüdalığına terfi etmiştir.¹⁷⁰²

Seferli Kethüdalığı Enderûn'un önemli vazifelerinden olduğundan, padişahın huzurunda yapılan küçük merasimde göreve başlayan ağaya has odabaşı değil silahdar ağa vasıtasıyla hilat giydirilmektedir.¹⁷⁰³ Has odabaşı diğer ağalara da yaptığı gibi koltuğuna girerek görev yapacağı Seferli Koğuşuna götürüp padişahın emrini tebliğ eder, ardından Seferli koğuşu ağaları yeni amirlerini Enderûn kuralları çerçevesinde tebrik ederdi.¹⁷⁰⁴

¹⁶⁹⁹ Sayısı 100'den fazla olan koğuşta 12 eski ağa içinde mehterbaşı da bulunur. TSMA. D. 2619, y.1b; TSMA.D.1987, y.7b, 1144-1732; öne çıkan ağalar, cameşubaşı, hamamcıbaşı ve sazendebaşısıdır. Mehmet İpşirli, "Kavânin-i Osmanî ve Râbita-i Âsitane", s.18; Koğuşta; miftah gulamı, ibrik gulamı ve peşkir gulamı bulunmaktadır. Hane-i Seferli Peşkir Gulamı olan ağaya ekmek bahası olmak üzere ay 30 gün çekerse, 192 kuruş 29 gün çekerse 10 kuruş eksik olarak 182 kuruş ödenmektedir. Has odadaki peşkir ağasından farklı olarak bu koğuşlardaki ağalar ekmek ilgilendiklerinden koğuşun ekmek parası bunlara teslim edilmektedir. TSMA. D.435, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829

¹⁷⁰⁰ Kuloğlu Mehmed Ağa, 2 Ocak 1796'da kiler kethüdası olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III, s. 950; 29 Temmuz 1808'de Has Odanın bıçaklı eskilerinden Civan Arif Ağa'nın terfisi için bkz. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 84; Ahmed Ağa, 1814'de Has Oda'dan terfi etmiştir. Mehmed Süreyya **Sicilli**, c.I. s. 149; Sadık Ağa Has Oda'da yetişerek 1819'de Seferli Kethüdası olmuştur. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 300-301

¹⁷⁰¹ **A.e.**, s.131

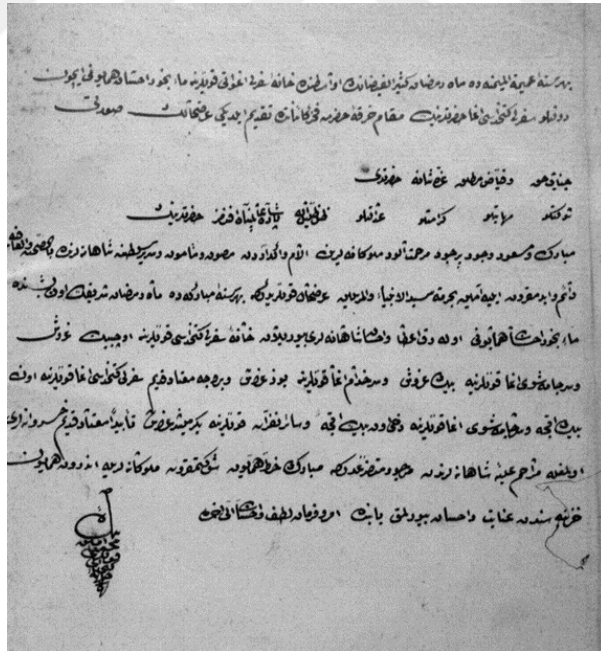
¹⁷⁰² **A.e.**, s. 300-301; Ayrıca 26 Şubat 1829 Seyid Ahmed Ağa, Seferli Kethüdalığına atanmasıyla ilgili bkz. TSMA.D.435, y.1b, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829

¹⁷⁰³ Diğer büyük ağalara kürk giydirilirken, seferli kethüdasına hilat giydirilmesi statüsüyle ilgili bilgi vermektedir.

¹⁷⁰⁴ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 300-301

6.1.3.2. Seferli Kethüdalarının Vazifeleri

Seferli koğuşunun en önemli vazifesi koğuşun düzeninin sağlanmasıdır. Ağaların koğuş içinde ve daha üst sınıfa terfilerinde haksızlık olmamasını takip eder, koğuş mensuplarının okuma-yazma ve eğitimlerinin devamını sağlar, taşraya çıkmak isteyenlere iyi bir gelir almaları hususunda yardımcı olur, vefat edenlerin muhallefatlarıyla ilgili işlemleri takip ederdi. Hırka-i Saadet merasimlerinde ve bayramlarda Has Oda'ya koğuş ağalarıyla birlikte gider ve koğuş ağalarıyla birlikte geri dönerdi.¹⁷⁰⁵ Seferli kethüdası, koğuş ağalarının terbiyesiyle birlikte koğuş binasının güvenliğinin sağlanmasından da sorumludur. Örneğin, 1823 yılında Seferli Koğuşu'nda meşk etmek üzere toplanan ağalar Suyolcuzade Salih Efendi'yi dinlerken, külhandaki ocağın kurumu saçağı ısıtarak yangın çıkmış, kısa sürede söndürülmüşse de seferli kethüdası gerekli önlemleri almadığı için sorumlu tutularak azarlanmıştır.¹⁷⁰⁶

Resim-116

Seferli Kethüdasının Hırka-i Saadet Dairesi İçin Hazırlanan Buhur Suyu
Taktimi İçin Yazdığı Arzuhal Örneği
T SMA.D.435, y.9b, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829

¹⁷⁰⁵ Kavânîn-i Osmanî ve Râbta-i Âsitane, s.20

¹⁷⁰⁶ Enderûn'daki musikiyle ilgilenen ağaların izin alarak haftada birkaç kez Seferli Koğuşu'nda sazlı sözlü eğlenceler düzenlemeleri gelenektir. Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat, s. 291

Seferli kethüdalarının en önemli işlerinden biri, her yıl Ramazan ayının başlarında Seferli koğuşu ağalarının Hırka-i Saadet'in yıkanması ve dairenin temizliğinde kullanılan buhur suyunun hazırlanmasının takibidir.¹⁷⁰⁷ Koğuş ağaları buhur suyunu hazırladıktan sonra seferli kethüdası bir arzuhalle teslim eder, (Resim-116) Ramazan'ın on beşinci gününde koğuş mensuplarına ihsan edilmesi kanun olan bahşişlerin verilmesi için ayrıca bir arz yazardı.¹⁷⁰⁸ Seferli kethüdası koğuş mensuplarının hazırladığı buhur suyundan, padişaha, valide sultana, sadrazama, kaptan-ı deryaya, şeyhülislama ve Has Oda, Babüssaade ve Darüssaade'ye mensup tüm önemli saray ağalarına kaideler uyarınca statülerine uygun tablalarla takdim etmesi de kaidedir.¹⁷⁰⁹ Seferli kethüdası, koğuş ağalarının hastalarından da sorumlu olduğu için Enderûn Hastahanesi içinde yer alan Seferli bimarhanesinin onarımının yaptırılması eskiyen mefruşatlarının yenilenmesiyle de ilgilenirdi.¹⁷¹⁰

Seferli kethüdası, padişahın sadrazama gönderdiği devir kürkü ve hediyeleri teslim etmekle de görevlendirilmektedir. Sadrazam konağına arz ağaları gibi ciddi bir maiyetle birlikte giderdi.¹⁷¹¹ Mesela; 4 Mayıs 1804'de ve 10 Nisan 1806'da Seferli Kethüdası Recep Paşazade Mehmed Bey, sadrazama teşrifat götürmekle vazifelendirilmiştir.¹⁷¹² Teşrifat kaideleri gereğince seferli kethüdalarına samur kürk

¹⁷⁰⁷ Hırka-i Saadet için hazırlanan buhur suyu takdimiyle ilgili arzuhal için bkz. TSMA. D.435, y.9b

¹⁷⁰⁸ Seferli Kethüdasının bahşişlerin dağılımını da ihtiva eden arzı için bkz. TSMA.D.435, y.16a, 1 Ş 1244-6 Nisan 1829; Ayrıca her yıl Ramazan ayının başında büyük bir kağıdın ortasına, evkafı hümâyün fazlasından Seferli koğuşuna ihsan edilen 4150 kuruş talep eden bir arzuhal yazar. Eğer odada sır kâtibi yamağı veya ikinci çuhadar bulunursa bu icmale onlar için de 100 kuruş ekleyerek talepte bulunmaktadır. TSMA. D.435, y.16a, 1 Ş 1244-6 Şubat 1829

¹⁷⁰⁹ Darüssaade ağasına, silahdar ağaya, babüssaade ağasına, hazinedar ağaya, çuhadar ağaya, rikabdar ağaya, hazine kethüdasına, kiler kethüdasına, seferli kethüdasına, dülbend ağasına, imam-ı evvel ve imam-ı saniye, has odabaşı, hazinedarbaşı, kilercibaşı, saray ağası, başçuhadar, sır kâtibi, kahvecibaşı, mabeynci ağalar, miftah ağası, peşkir ağası, baş lala, sarıkçıbaşı, berberbaşı, tüfekçibaşı, müezzinbaşı ve hazine başparsçısına dağıtımla ilgili bkz. TSMA. D.2516, y. 6b, 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813

¹⁷¹⁰ Göreve yeni gelen seferli kethüdaları mutfak eşyaları dâhil olmak üzere Bimarhane'de bulunan tüm eşyaların sayımını yaparak defterini mühürler, zarar gördüğü takdirde kendisinden tazmin etmek üzere pars kethüdasına zimmetlerlerdi.13 Şubat 1819'da Seferli Kethüdası Ali Mir imzasıyla, Seferli Pars Kethüdası Derviş Osman Efendi'ye yapılan zimmetle ilgili şerh için bkz. TSMA. D.2516, y. 15a 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813

¹⁷¹¹ 4 Mayıs 1804'de ve 10 Nisan 1806'da Seferli Kethüdası Recep Paşazade Mehmed Bey'in sadrazama teşrifat götürmesiyle ilgili bkz. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 145, 193

¹⁷¹² **A.e.**, s. 145, 193; 1823'de mevacic dağıtımının üçüncü günü, sadrazama devir kürkü ve mevacic hançerini Seferli Kethüdası Uzun Emin Ağa, yanında 40-50 kadar sofalı ve yedekçi ile birlikte götürmüştür. Sadrazam, hatt-ı şerifi karşılması kaide olan yerde istikbal etmiş, seferli kethüdası padişahın gönderdiği hilatı merdiven başında giydirip, mücevherli hançeri kuşatmış, adap ve usulü icra

giydirilmekte¹⁷¹³ ve mutad olduğu üzere İstanbul Gümrüğü Mukataası malından vazife verilmektedir.¹⁷¹⁴

6.1.3.3. Seferli Kethüdasının Geliri Maiyeti ve Kıyafeti

Seferli Kethüdalarının yevmiyeleri Has Odalı ağalar gibidir. Konumuz Has Oda ile sınırlı olduğundan, burada Has Oda'dan aldıkları ve seferli kethüdası olarak icra ettiği görevlerden aldıkları gelirlerden tespit edilebilenlere yer verilmiştir. Recep ayında **kaftan akçesi** veya **kaftan-baha** 120 kuruş,¹⁷¹⁵ Sultan Abdülhamid Vakfi'ndan 150 kuruş,¹⁷¹⁶ Şaban ayında **çuha akçesi** ve **beratiye** 100'er kuruş,¹⁷¹⁷ Sadrazamın Has Oda ağalarına **yıllık** adıyla gönderdiği bahşişden 1.000 kuruş,¹⁷¹⁸ Ramazan ayının başında Evkaf-ı Hümâyün fazlasından 500 kuruş, **buhur suyu** takdimi sonrasında 3.000 kuruş,¹⁷¹⁹ Ramazanın onbeşinde 10.000 akçe,¹⁷²⁰ **bayramlık** 100 kuruş¹⁷²¹ **taamiye** olarak 2.000 akçe ödenirdi.¹⁷²² Seferli koğuşunun amiri olarak vazifeleri gereği nezaret ettikleri vakıflardan gelirleri yanında¹⁷²³ Hazine ve Kiler kethüdalarıyla birlikte her Cuma birer Yasin Suresi ve kandil gecelerinde hatim indirilmeleri kaydıyla Sultan III. Mustafa Vakfi'ndan geliri de bulunmaktadır.¹⁷²⁴

ettikten sonra hatt-ı hümâyunu okumuştur. Ardından sadaret kethüdası kaide uyarınca yemek ikram etmiş ve ardından gerekli tüm kurallar icra edilmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 351

¹⁷¹³ 9 Ekim 1801'de Seferli Kethüdası ağaya giydirilen ala samur kürkün bedeli 2250 kuruştur. BOA. C.ML.25/1155; 10 Nisan 1806'da 3.000 kuruşluk erkân samur kürkü için bkz. BOA. C.SM. 69/3492

¹⁷¹⁴ BOA. C.SM.60/3043, 26 C 1235-20 Şubat 1820

¹⁷¹⁵ TSMA.D.2412/77, y.1a, 29 Z 1181-17 Nisan 1768

¹⁷¹⁶ TSMA.D.3257, y.14b, 29 Ra 1217-30 Temmuz 1802

¹⁷¹⁷ TSMA.D.2516, y.6b, 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813; Ayrıca bkz. TSMA.D.435, y.14a, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829

¹⁷¹⁸ TSMA. D.6006, y.7b, 29 R 1202-7 Şubat 1788; D.85, 21 L 1219-23 Ocak 1805

¹⁷¹⁹ Bu rakam standart değildir. 1766'da Koğuş ağalarının hazırladığı buhur suyu takdiminde 833 kuruş, Bu rakam standart değildir. TSMA. D.2410/7, y.2a, 29 Z 1179-9 Mayıs 1766; 10.000 akçe verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.2516, y.6a, 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813; TSMA. D. 435, y.16a, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829

¹⁷²⁰ Kaidedir. TSMA. D. 435, y.16a, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829

¹⁷²¹ TSMA. D.2412/77, y.1a, 29 Z 1181-17 Nisan 1768

¹⁷²² Buhur suyu takdiminde 833 kuruş standart değildir. TSMA. D.2410/7, y.2a, 29 Z 1179-9 Mayıs 1766; 10.000 akçe verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.2516, y.6a, 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813.

¹⁷²³ Sofâ Ocağı Vakfi'ndan 112 kuruş, diğer vakıflara nezaretten 100 kuruş, TSMA. D.435, y.10b, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829; Seferli koğuşu para vakfının nemasından 250 kuruş, TSMA. D.2516, y.5a, 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813; Sultan II. Mahmud Vakfından 500 kuruşun Ramazan ayı başında verilmesi kaidedir. TSMA. D.2516, y.5b, 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813

¹⁷²⁴ Hazine Kethüdası Süleyman, Kilar-ı Hassa Kethüdası Hafız Ahmed ve Seferli Kethüdası Seyyid Ali'nin birlikte sundukları arzuhal için bkz. BOA. HAT.1480/57, 29 Z 1215-13 Mayıs 1801

XIX. yüzyılda seferli kethüdalarına tımar ve zeamet gelirleri tahsis edildiği örneklere rastlanmaktadır.¹⁷²⁵

Enderûn'un önemli ağalarından, kendisine ait bir dairesi bulunan seferli kethüdasının maiyetinde seferli koğuşundan seçilen lalaları vardır. Ayrıca, kaftancısı,¹⁷²⁶ tütüncüsü¹⁷²⁷ heybecisi, yedekçisi ve zülüflü ocağından bir de teberdarı bulunmaktadır.

Has odalılar gibi kıyafet tahsisatı olan seferli kethüdalarının kıymetli kumaşlardan dikilmiş gösterişli kıyafetleri vardır.¹⁷²⁸ Cenkmén, XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyılda yeşil kavuk takıp, üzerine beyaz destar sardıklarını, beyaz mintan, şal, kırmızı biniş, kırmızı dökme şalvar, sarı yemeni giydiklerini kaydeder.¹⁷²⁹ Sadrazama teşrifat götürdüğünde oldukça kıymetli samur kürkleri hediye edilmesinden,¹⁷³⁰ merasimlerde ve günlük hayatında samur kürk kullandığını söylemek de mümkündür.

6.1.3.4. Seferli Kethüdalığından Çıkma

XVIII. yüzyılın sonlarında ihdas edilen bir kurum olan seferli kethüdalarının muhtemelen ilki olan Mehmed Salih Ağa, 12 Haziran 1767'de Dergah-ı Ali Kapıcılar

¹⁷²⁵ Paşa Sancağı Çırpan Kazası Toker, Halo ve Mürsel Fakı karyelerindeki zeamete Seferli Kethüdası Ali Ağa mutasarrıftır. BOA. HAT.1451/67, 10 Recep 1203-6 Nisan 1789; 27 Ocak 1834'de Mehmed Şerif Ağa, Tırhala karyesindeki 65.362 akçe zeamete mutasarrıf olmuştur. BOA. HAT.1588/26, 16 Ramazan 1249-27 Ocak 1834; Seferli Kethüdası Ahmed Efendi'nin vefatıyla tasarrufundaki çiftlik ve araziler varislerine intikal ettirilmesi nadir bir örnektir. BOA. A. J MKT. MHM.264/40, 6 Zilhicce 1279-25 Mayıs 1863; Ayrıca, Seferli Kethüdasının mahlûlünden annesine kalan hissenin yarısının kızına tevcihiyle ilgili bkz. BOA. C.SM:152/7639, 26 Zilkade 1227-12 Aralık 1811

¹⁷²⁶ Seferli Kethüdasının Kaftancısı Rif'at Bey, 1821'de Seferli Kethüdasının Kaftancısı Ayıntabî Efendizade Emin Efendi'dir. 1825'de Sır Kâtibi Yamağı olmuştur. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 257; s.372

¹⁷²⁷ Seferli Kethüdası Uzun Emin Ağa'nın tütüncüsü Sami Yahya Bey'in, 1823'de Silahdar Ağa Tütüncülüğü hizmetine atanmasıyla ilgili bkz. **A.e.**, s.332

¹⁷²⁸ Saray'ın kıyafetlerinde kullanmak üzere verdiği; sarh diye donluk, süte iskerlet donluk, Londra çuha, atlas donluk, münakkaş kadife oldukça kıymetli kumaşlardır. TSMA. D.2406, y.1b, 29 Z 1175-21 Haziran 1762

¹⁷²⁹ Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 209

¹⁷³⁰ 9 Ekim 1801'de Seferli Kethüdası ağaya giydirilen ala samur kürkün bedeli 2250 kuruştur. BOA. C.ML.25/1155; 10 Nisan 1806'da 3.000 kuruşluk erkân samur kürkü için bkz. BOA. C.SM. 69/3492

Kethüdalığıyla çıkmıştır.¹⁷³¹ Sonraki terfilerin genellikle Has Oda arz ağalığına rikabdarlık,¹⁷³² çuhadarlık¹⁷³³ ve sıklıkla silahdarlığa¹⁷³⁴ terfi ettikleri görülür. Vazifeleri gereği sarayda iken birçok vakfa nezaret ettiklerinden olsa gerek, taşraya çıkmalarında Ayasofya Kitabeti,¹⁷³⁵ Sultan Mahmud Tevliyeti,¹⁷³⁶ Süleymaniye Kitabeti¹⁷³⁷ gibi hesap bilmeyi gerektiren vazifeler verilmeye başlamıştır.¹⁷³⁸ Vazifesini iyi yapamadığı için çıkarılanlar¹⁷³⁹ ve vefat edenler de olabilmektedir.¹⁷⁴⁰ Sultan II. Mahmud'un seferli kethüdalığını kaldırması sebebiyle, görev yapan son ağa Enderûn'da geçirdiği yıllar ve yaşı dikkate alınarak 2.000 kuruş aylıkla emekli edilmiştir.¹⁷⁴¹

6.2. Zabitler

Enderûn'da her koğuşun idaresinden sorumlu bir amiri olduğu gibi, düzenini sağlamaktan sorumlu bir de **zabiti** vardır.¹⁷⁴² Konumuz olan beş arz ağasına sahip Has Oda'nın inzibatını sağlayan zabitleri de birden fazladır. Has Oda'nın zabitleri bugüne kadar ayrı bir sınıf olarak kabul edilmemiştir. Zira şimdiye kadar yapılan sınıflamada genellikle maaşlar dikkate alınmıştır. Çalışmamız, Has Oda Teşkilatını ortaya

¹⁷³¹ Mutad üzere senede dört taksit ile verilmek üzere yıllık 350.000 akçe maaş tahsis edilmiştir. BOA. C.SM. 87/4362, 14.1.1182- 12 Haziran 1767

¹⁷³² Salih Efendi rikabdarlığa sonra çuhadarlığa terfi etmiştir. TSMA. D.7389, tarihsiz

¹⁷³³ 3 Ocak 1816'da Seferli Kethüdası Tuğlu Mehmed Ağa, rikabdarlığa terfi etmiştir. **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s.131

¹⁷³⁴ Sunullah Ağa ve Recep Paşazade Mehmed Emin Bey silahdarlığa terfi etmiştir. TSMA. D.7389, 28 Ş 1317- 1 Ocak 1900; Mehmed İslam Ağa silahdarlığa terfi etmiştir. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 237.

¹⁷³⁵ Dayezade İsmail Ağa Ayasofya Kitabeti ile çıkmıştır. TSMA. D.7389, tarihsiz

¹⁷³⁶ Seyyid Ali Ağa, Sultan Mahmud Tevliyeti ile çıkmıştır. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 237

¹⁷³⁷ 21 Ağustos 1830'da Ahmed Ağa, Süleymaniye Kitabetiyle çıkmıştır. Mehmed Sadullah Ağa'nın vefatıyla boşalan tevliyetin tevcihi için bkz. BOA. HAT.1583/17, 2 Ra 1246-21 Ağustos 1830

¹⁷³⁸ 23 Nisan 1819'da Ali Ağa Paşa Sancağı Edirne Nahiyesi zeametiyle çıkması Kiler Kethüdası Hafız Mehmed'in vefatıyla mahlûl kalan tekaüd zeameti için bkz. BOA. HAT.1544/32, 27 Ca 1234-23 Nisan 1819; Silahdarlık istediği bilinen Ali Ağa, aynı yıl içinde silahdarlığın iki kez el değiştirdiğini görünce kendisinin terfi etmesine imkân olmadığını fark etmiş, Silahdar İlyas Ağa'nın arzıyla çıkmıştır. **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s.181

¹⁷³⁹ 1823'de dört-beş yıl boyunca görev yapan Sadık Ağa'nın davranışlarından koğuş ağalarının şikâyetçi olması sebebiyle çerağlığına karar verilmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 300-301

¹⁷⁴⁰ 1900'de Seferli Kethüdası Ahmed Ağa görevde iken vefat ettiğini tespit ettiğimiz tek ağadır. TSMA. D.7389, 28 Ş 1317- 1 Ocak 1900

¹⁷⁴¹ TSMA. E.925/2-406/15

¹⁷⁴² Tutan, zapturapt altına alan, yönetin kimse anlamına gelen zabitler, genellikle bir işin yapılmasını veya bir yerin denetlenmesini belirten görev yeriyle birlikte anılmıştır. Abdülkadir Özcan, **Zâbit, DİA**, c. 44, 2013, s.60-61

çıkarmayı amaçladığından, maaş ile birlikte vazifeler de dikkate alınarak zabitler ayrı bir bölüm içinde değerlendirilmiştir. Has Oda'nın zabitleri; miftah gulamı/ağası, ibrik ağası, peşkir ağası ve köşe peşkir ağaları nam-ı diğer vâcibü'r-riâya ağalarından oluşmaktadır.

6.2.1. Miftah Ağası

Has Oda'nın en önemli zabiti miftah ağasıdır. Statü sırası dülbend ağasından sonradır. Yaptığı işler ve geliri de arz ağalarının altında olmakla birlikte, zabitler dâhil olmak üzere diğer tüm has odalılarının üstündedir. XVIII. yüzyıla kadar miftah gulamı, bu yüzyıldan itibaren aldığı yeni vazifeler ve statü değişikliği sebebiyle miftah ağası olarak anılmaya başlamıştır.¹⁷⁴³ Çalışmamız Has Oda'nın tüm evrelerini kapsadığından miftah ağası kullanımını tercih edilmiştir. Miftah ağası, Has Oda'nın zabitliği ile birlikte muhasebeciliğini de yürütürken, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Enderûn zabiti ve muhasebecisi olarak da görev yapmaya başlamıştır.¹⁷⁴⁴

Has Oda arz ağalarından sonra gelen miftah ağası doğancıbaşılık lağv edilinceye kadar inam ve maaş defterlerinde unvanıyla yer almayan Has Oda ağalarından biridir.¹⁷⁴⁵ Doğancıbaşılığın tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte dülbend ağasının arz ağaları arasında sayılmasıyla¹⁷⁴⁶ Has Oda eskilerinin ilki olarak daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. XVII. yüzyılda Enderûn'da yapılan düzenlemelerde silahdarın yetki ve sorumluluklarının tüm sarayı kapsamıyla, bazı yetkileri miftah ağasına devredilmiştir. Miftah ağası da bu yüzyıldan itibaren Has Oda zabitlerinin ilki olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.¹⁷⁴⁷ Has Oda'nın inzibatından sorumlu bir küçük zabit olarak da tanımlanan miftah ağasının¹⁷⁴⁸ kendine özel bir yeri

¹⁷⁴³ T SMA. D. 2110/131, y.1b-3a, 1146-1734

¹⁷⁴⁴ T SMA.D.10706/1, y.2b, 1680

¹⁷⁴⁵ T SMA.D.2110/7, y.1b, 1008-1600; T SMA.D.2110/8, y.1b, 1082-1672

¹⁷⁴⁶ Âli, her ne kadar Rikabdar ağadan sonra Dülbend oğlanı, ağa hükmündedir demişse de, Mustafa **Kühü'l-Ahbâr**, c.II., s. 99, ilk dönemlerde doğancıbaşı, arz ağaları arasında yer alırken dülbend ağasının adı zikr edilmemektedir. Bkz. Doğancıbaşı ve Dülbend ağası bölümleri

¹⁷⁴⁷ **Tarih-i Enderûn**, s.307

¹⁷⁴⁸ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 353

ve geliri vardır.¹⁷⁴⁹ Şöyle ki, dülbend ağasından sonra gelir destimal akçesinde eşit,¹⁷⁵⁰ hilat akçesinde dülbend ağasından az, diğer ağalardan fazla alır. Aynı miktarda ödeme alan başka bir ağa yoktur.¹⁷⁵¹ Bu durum miftah ağasıyla ilgili işaret ettiğimiz statüyü ortaya koyar.¹⁷⁵²

6.2.1.1. Miftah Ağalığına Terfi

Has Oda terfi silsilesi takip edildiği takdirde peşkir ağasının miftah ağası olması kaidedir. Miftah ağalığının arz ağalığı gibi bol gelirli ve itibarlı bir statü olmaması, zabıtlık ve muhasebecilik işlerinin bilinmesi elzem olduğundan terfilerde kurallara uyulduğu ve genellikle miftah ağalarının yardımcısı olan peşkir ağalarının atandığı görülür. Örneğin, 2 Ocak 1796'da Peşkir Ağası Sa'îd Ağa,¹⁷⁵³ 7 Aralık 1808'de Peşkir Ağası Kethüda-zâde Said Bey,¹⁷⁵⁴ 1824'de Peşkir Ağası Burnaz Ahmed Bey¹⁷⁵⁵ ve 1826'da Peşkir Ağası Çakır Hüseyin Ağa¹⁷⁵⁶ miftah ağalığına terfi etmiştir.¹⁷⁵⁷ Miftah ağalığına terfilerde de sıra dışı atamalara çalışmamızda rastlanmamıştır. Diğer görevler gibi bu görevlere bazı ağaların usule aykırı bir şekilde terfi ettirilmiş olması muhtemeldir. Ancak miftah ağalığı devlet adamlarıyla ilişki

¹⁷⁴⁹ Sultan IV. Mehmed'in tahta oturmasında Enderûn halkına verilen cülus bahşişinin dağılımı incelendiğinde miftah ağasının arada bir yerde konumlandığı açıkça görülmektedir. TSMA. D.2013, y.1b, 29 Z 1063-21 Ekim 1653

¹⁷⁵⁰ 1686 tarihinde destimal akçesi dağıtımında silahdara 340, çuharada 320, rikabdara 300, dülbend gulamına 240, miftah gulamına 240, dört nefer eskilere 200'er kuruş ödenmiştir. TSMA. D.2110/70, y.3a; 29 Z 1097-16 Kasım 1686

¹⁷⁵¹ 1688'de hilat akçelerinin dağılımı incelendiğinde, dülbend gulamına 45.000, miftah gulamına 37.000 akçe, 11 Has Odalı eskilere 1.500 akçe verildiği görülür. TSMA. D. 2352/436, y.1b, 1688

¹⁷⁵² Miftah ağasının Has Oda'nın 12 eski ağası arasındaki ayrıcalıklı statüsünü belgeleyecek örnekler çok sayıda olmakla birlikte tekrardan kaçınmak için yer verilmemiştir Diğer örneklerin bir kısmı şöyledir: 1655'de **taht inamı** olarak dağıtılan bahşişlerde dülbend gulamında hemen sonra gelmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.2110/65, y.3a, 20 S 1066-19 Aralık 1655; 1667 tarihli hesap defterinde: dülbend gulamına 35.000, miftah gulamına 21.000, peşkir gulamına 10.500, İbrik Gulamı Süleyman'a 10.500 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 5618,29 1077-22 Haziran 1667

¹⁷⁵³ **Nuri Tarihi**, s.318-319

¹⁷⁵⁴ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 275

¹⁷⁵⁵ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.344

¹⁷⁵⁶ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 698

¹⁷⁵⁷ Peşkir ağalığından terfiler için ayrıca bkz. 19 Nisan 1885'de Rikabdar Silahdar Abdurrahman Ağa-zade Hasan Bey'in çıkması üzerine, Küçük Ali Ağa; Peşkir Ağası Türk İbrahim Ağa'nın terfileri için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.226

kurulacak saray dışında da vazifesi ve yetkisi olan önemli bir memuriyet olmadığından kronikler bu ağalarla ilgili bilgiler yok denecek kadar azdır.

6.2.1.2. Miftah Ağasının Vazifeleri

Miftah ağasının XVI. ve XVII. yüzyıllardaki vazifeleriyle ilgili yeterli bilginiz yoktur. Sultan II. Mustafa döneminde, Enderûn'da yapılan düzenlemeler esnasında, Silahdar Ağa'nın bütün sarayı kapsayan yeni vazifeleri sebebiyle Has Oda ağalarının nizamlarının sağlanmasıyla ilgili işlerin bir kısmının miftah ağasına devredildiği bilinmektedir.¹⁷⁵⁸ XIX. yüzyıldan itibaren tüm Enderûn'un zabiti olarak hizmet vermeye başlayan miftah ağası, Has Oda ve Enderûn'a yapılan inam ve ihsanların dağıtımını da yapmaktadır.

6.2.1.2.1. Miftah Ağası'nın Zabit Olarak Vazifeleri

Miftah ağası, koğuş zabiti olarak terfi eden acemi ağaları Has Oda'nın girişinde karşılayarak koğuşa götürüp, takdim eder ve bir lala tayin ederdi.¹⁷⁵⁹ XVIII. yüzyıldan itibaren tüm Enderûn'un zabiti olarak hizmet vermeye başlayınca, kethüdalar dışında terfi eden tüm ağaları yeni görev yerlerine götürüp padişahın emrini tebliğ eder ve lala seçerdi.¹⁷⁶⁰ Has Oda'nın üst düzey ağalarının zabiti olması onları cezalandırma yetkisini de beraberinde getirmiştir. Cezalandırılması gereken ağaları Has Oda kapısının önüne çıkarır ve burada böğürlerine bir çimdik atardı.¹⁷⁶¹ Enderûn'un genelinde uygulanan cezalandırmalara göre çok hafif olsa da, Has Oda'ya gelmiş son derece itibarlı ve her biri bir grubun amiri olan ağaların bu davranışa maruz bırakılması canının acıtılmasından ziyade terbiye edildiğinin hissettirilerek gururunun kırılmasını amaçlamaktadır.

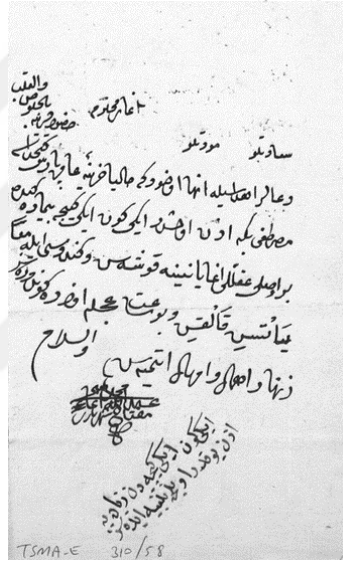
¹⁷⁵⁸ **Tarih-i Enderûn**, s. 307

¹⁷⁵⁹ Baykal, **Enderûn Mektebi Tarihi**, c.I., s.128-129

¹⁷⁶⁰ Sultan II. Mahmud tarafından müezzinler arasına dâhil edilen Hafız Hızır İlyas Ağa'yı Mabeyn müezzinleri arasına miftah ağasının götürmesiyle ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 132

¹⁷⁶¹ **Tarih-i Enderûn**, s. 292

Has Oda'nın zabiti olarak yaptığı diğer işler şöyledir: Ağaları sabahları uyandırarak camiye gönderir, ağalarının birbirleriyle olan ilişkilerinde saray kurallarına uymalarını sağlar, has odalılarının teneffüs alanı olan Yeşil Direk ismiyle anılan mahallin temizliğini yaptırır, dinlenme esnasında dahi ağaların hareket ve konuşmalarını kontrol ederdi. Enderûn'un zabiti olarak da, tüm ağaların koğuşlarında verilen derslere devamını takipten sorumlu olduğundan, koğuşlarda ders yapılırken, etrafı kolaçan eder, Babüssaade etrafında gezintiye çıkanlar olursa, tespit ederek derslere girmelerini sağlardı.¹⁷⁶² Zabıt olduğundan ağaların izinleriyle ilgili işlemlere miftah ağası bakardı.¹⁷⁶³

Resim-117

Hazine Pars Kethüdası'na İzin Verildiğini Bildiren
Miftah Ağası Kâni Ahmed Efendi İmzalı Tezkire,
T SMA. E. 721/762-310/58, 29 S 1186-1 Haziran 1772

Ancak izin verdiğini bir tezkireyle silahdar ağaya arz etmesi ve onun da onaylaması gerekmektedir. Enderûn'dan tüm çıkışlar miftah ağasının denetiminde olduğundan, izinler dışında, Has Oda'da ve Enderûn'da hastalanan ağaların I. Avlu'daki Enderûn Hastahanesine gönderilmesi de onun iznine tâbidir. Örneğin, Hazine-i Amire Pars Kethüdası Mustafa Bey'e iki gün bimara gitmeye¹⁷⁶⁴ izin verildiğine ilişkin tezkireyi Miftah Ağası Abdullah Ağa 1 Haziran 1772 yazıp imzalamışsa da, tezkirenin altında

¹⁷⁶² A.e., c.I.,s.307

¹⁷⁶³ Miftah ağasının gerekli görülüyorsa ağaların evlerine *tmara* gitmelerine izin verme yetkisi de bulunmaktadır. Atâ,a.g.e., Haz. Mehmet Arslan, c.I.,s.307

¹⁷⁶⁴ Bimarhane kast edilmektedir.

iki gün iki geceden fazla izin verilmediği hususu silahdar ağa tarafından hatırlatılmıştır.¹⁷⁶⁵ (Resim-117)

Kabahat işleyerek saraydan çıkarılması gereken ağaları da hastahaneye sevk etmektedir. Zira, Enderûn kaideleri gereği kabahat işleyen ağalar önce hastalara sevk edilir, bir süre burada bekler, şayet affedilirse görevine iade edilir, kabahati büyükse işlemleri yapılarak saraydan çıkarılırdı. Mesela, 1823’de Başçavuş Sadullah Ağa, İncili Meydanı’ndaki tomak oyununda ağalara fazlasıyla müdahale edip, gereksiz davranışlar gösterince silahdar ağanın emriyle Miftah Ağası Kâmi Ahmed Efendi tarafından derhal hastalara sevk edilmiştir.¹⁷⁶⁶ Örneklerden de anlaşıldığı üzere miftah ağası, zabit olarak izin ve hastalara sevkle ilgili yazışmaları yapıp işlerin takibini yapsa da nihai onayı silahdar ağa vermektedir.

Miftah ağasının sarayda tertiplenen eğlence ve resmî merasimlerde padişahın bulunduğu meclislere girecek ağalara yapacakları işleri bildirmesi, onun bir noktaya kadar teşrifatçı gibi hareket ettiğini de düşündürür. Mesela, 1817 Ramazanında Sultan II. Mahmud, Hırka-i Şerif açılışına geldiğinde Miftah Ağası Saîd Efendi, Kur’an okuyacak ağaları seçmiştir.¹⁷⁶⁷ Sarayın çeşitli mekânlarında tomak, cirit, güreş vb. oyunlarla eğlenilirken, padişah aşağı odaların¹⁷⁶⁸ eşlik etmesini emrederse, bu koşullar içinden götürülecek 300-400 kişinin seçimini miftah ağası yapmaktadır.¹⁷⁶⁹ Zabit olarak tüm bu işlemleri yerine getiren miftah ağasının, göç-i hümayunlarda sarayda kalması kanundur.¹⁷⁷⁰

¹⁷⁶⁵ Miftah-ı Şehriyari Abdullah Ağa'nın Hazine-i Amire Pars Kethudası Mustafa Bey'e iki gün izin verildiğini hazinedar ağaya bildirmesi için bkz. T.SMA. E. 721/762-310/58, 29 S 1186-1 Haziran 1772

¹⁷⁶⁶ Başçavuşluk hizmeti vekâleten İkinci Çavuş Zurnazen İzzet Ağa'ya verilmiştir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.287

¹⁷⁶⁷ Padişahın Kur’an okumasını beğendiği Hafız Hızır İlyas Ağa, Mabeyn müezzinleri arasına girmiştir. Her ne kadar bu terfi kendisi için övünç kaynağı olmuşsa da, Lalası Çuhadar Mesud Ağa, “Böyle hanende ve sazende içinde müstahdem olacak memuriyetlerden ben hazzetmem. Başka lalanın yanına verilsin” diyerek lalalık görevini bırakmıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 132

¹⁷⁶⁸ Hazine, Kiler ve Seferli Koşulları kastedilmektedir.

¹⁷⁶⁹ Sultan II. Mahmud’un İncili Meydanı’nda tomak oyunu izlerken, aşağı odalılarını çağırmasıyla ilgili bkz. **A.e.**, s. 287

¹⁷⁷⁰ **Tarih-i Enderûn**, c.I.,s.307

6.2.1.2.2.Miftah Ağası'nın Para ve Tayinat Dağıtımıyla İlgili Vazifeleri

XV. yüzyılda yaptıkları işlerle ilgili yeterli malumatımız yoksa da, XVI. yüzyıllarda da dağıtımla ilgili işlemlere baktığı tespit edilebilmektedir.¹⁷⁷¹ Sultan IV. Mehmed, Köprülü Mehmed Paşa'nın Büyük ve Küçük odalılara vakfettiği sabunların dağıtımında miftah ağasını görevlendirmiş¹⁷⁷²ve bu kanun haline gelmiştir. D'ohsson, miftah ağasını koğuşun mali işlerine ve hünkârın mutfak masraflarına bakan görevli olarak tanımlar.¹⁷⁷³ Yaptığı işler genellikle **kaftan-bahası**,¹⁷⁷⁴ **destimal akçesi/destimal-baha**,¹⁷⁷⁵ **şeker-baha**,¹⁷⁷⁶ **bayram bahşişi**¹⁷⁷⁷ **yıllık**,¹⁷⁷⁸ gibi toplu paraların dağıtımı gibi görülüyorsa da, esasen yaptığı iş toplu olarak gelen paraları teslim almak, her ağadan bir miktar kesinti yaparak fon oluşturduktan sonra dağıtmaktır. Kesintilerle oluşturduğu bu küçük fonu koğuş için hizmet eden ağalara bahşiş vermek üzere kullanmaktadır.¹⁷⁷⁹Miftah ağasının hangi ağadan ne kadar kesinti

¹⁷⁷¹ Miftah ağası ve peşkir ağasının para dağıtımıyla ilgili vazifeleri için bkz. TSMA.D.34,y.106b, 17 Ra 995-25 Şubat 1587; y.126a, 997-1589; Miftah ağasının padişahın ihsanlarını teslim etmesiyle ilgili ayrıca bkz. TSMA.D. 34, y. 91 b, 18 L 993-13 Ekim 1585; y.236a, 9 N 1012-10 Şubat 1604

¹⁷⁷² Miftah ağası, silahdar, kapı ağası, çuhadar, rikabdar, has odabaşı, dülbend ağası, miftah ağasına 50'şer has oda nöbetçibaşısına 20, sır kâtibi efendiye 25, hazine odasına, kiler odasına, seferli odasına, 150'şer, saray ağasına, saray kethüdasına, babüssaade ağasına, zülüflü teberdarlarına 100, saray ağası lalasına 25, hastalar ağasına 20, has oda için oda bostancısına 150 kıyye, toplamda 1330 kıyye sabun dağıtmaktadır. TSMA. D. 10706/1, y.2b, 1680

¹⁷⁷³ D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, TSMK. Y.B. 3441, s.295

¹⁷⁷⁴ Çuhadar, rikabdar ve dülbend ağalarından 2 kuruş 20-30 pare, miftah ağası, peşkir ağası, ibrik ağası, mastçıbaşı ve mastçıbaşı şakirdinden 3 kuruş 40 pare olmak üzere kesinti yapmaktadır. Has Oda'nın kalan 31 ağasının kaftan-bahalarından 3'er kuruş 40 pare, destimal akçelerinden 110 pare keserek topladığı 158 kuruşu kaftan ve destimal-bahalarını getiren ağalara bahşiş olarak vermektedir. TSMA. D. 10706/1, y.7b, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁷⁷⁵ TSMA. D. 10706/1, y.11b

¹⁷⁷⁶ Ramazan ayının sonunda şeker-baha olarak Hazine'den Has Odalılara verilen paraların dağıtımından da sorumludur. TSMA. D. 10706/1, y.9b, 1808

¹⁷⁷⁷ Kurban Bayramında Miftah Ağası olarak görev yapan Hafız Ali Ağa, ihsan edilen 80 kuruşla, 40 kurban almıştır. Beş kurbanı kendisine ayırıp kalan 35 kurbanı peşkir ağasından son gedikli ağaya varıncaya kadar birer kurban dağıtıp, birer kuruş almıştır. Bu paraları 20 kuruş döşlükçüye, üç kuruş kasaba vermiş ve bu kaide olmuştur. Kurban bayramından bir süre önce açıcıbaşı miftah ağası adına bir tahvil hazırlayıp, döşlükçü ile göndermekte miftah ağaları mühürleyip iade ettikten bir süre sonra kendisine 80 kuruş teslim edilmektedir. Kurban alınmak üzere verilen bu 80 kuruşun 5 kuruşu döşlükçüye verilmesi kaidedir. TSMA. D. 10706/1, y.12b, 1808

¹⁷⁷⁸ Şaban ayında Hazine'den gelen yıllıkların dağılımı için bkz. TSMA. D. 10706/1, y.8b-9a, 1808

¹⁷⁷⁹ Miftah Ağası, oluşturduğu fondan, Oda bostancılarına, baş bölükbaşıya, kahveci teberdarına, Hane-i Hassanın sofrası ve peşkirini yıkayan cameşulara, kahveci sakasına, ulûfe getiren saray kethüdası lalasına, ulûfe getiren veznedar sayebancıya, hastalar ağasına, şadırvan ağası vb. ağalara toplamda 64,5 kuruş bir para vermektedir. Kısteyn ulûfesinin kesilenleri ve masrafları iki kat olduğundan işlemleri de ona göre yapması kaidedendir. TSMA. D.10706/1, y.2a, 29 Z 1222-27 Şubat 1808; Miftah Ağasının

yapacağı kaidelerle belirlendiği gibi, silahdar ağadan¹⁷⁸⁰ ve Ramazan Bayramının gecesinde Hazine'den gönderilen paraların içinden kesinti yapılmaması kanun olduğundan bu kurallara dikkat etmektedir.¹⁷⁸¹ Bu zamanları ve miktarları belli standart ödemeler dışındaki bahşiş dağıtımlarını da o yapar. Mesela göçlerde padişahın ihsanı olarak Hazine-i Hümâyundan gelen paralar¹⁷⁸² veya miktarları tahta geçen padişah tarafından belirlenen cülus bahşişlerini de o dağıtır. Sultan I. Abdülhamid 21 Ocak 1774'de tahta çıktığında Has Oda ağalarına 7.350 kuruşluk cülus bahşişini miftah ağası vasıtasıyla ağalara dağıtmıştır.¹⁷⁸³ Cülus dışında padişahın alaylar, saray eğlenceleri ve Sofa-i Hümâyun'da yapılan halvetlerde yaptığı ihsanların ilgisine ulaştırmaktadır.¹⁷⁸⁴ Saray ağalarına altın ve para bahşişleri dışında, belirli zamanlarda farklı şeyler de verilmektedir. Mesela, padişahın gönderdiği aşure,¹⁷⁸⁵ her ay Helvahane'den gönderilen sabunlar,¹⁷⁸⁶ saray ağası tarafından gönderilen kaba hasır,¹⁷⁸⁷ baş lala tarafından gönderilen külah şekerleri,¹⁷⁸⁸ Kasım ayında mütevellisi

hilat akçelerinden kestiği paralardan oluşturduğu fonun dağıtımı için ayrıca bkz. TSMA. D. 10706/1, y.7a, 1808

¹⁷⁸⁰ Silahdar Ağadan kesinti yapılmaması kanun olduğundan uygulamaz. Hilat-bahaları dağıtılırken yapılan kesintiler şöyledir: Arz ağalarından beşer kuruş, Peşkir ağası ile 11 bıçaklı eski ağaların her birinden 110 pare kesilerek, her birine 84,5 kuruş dağıtılmaktadır. Hazine Koğuşu'ndaki baş uzun yenli ile 24 ağaların her birinden 110 pare kesilerek, 72'şer kuruş dağıtan miftah ağası, kiler kethüdası, 12 kiler-i amire eskilerinden ve iki sofracıdan da 110 para kesmektedir. Kiler ve Seferli Koğuşlarında bulunan vezir-zadeler için gelen hilat-bahasından her birine 13'er kuruş 40 akçe kethüdarları vasıtasıyla dağıtılmaktadır. Miftah ağası, altı adet padişah berberi, saray kethüdası, küçük oda kethüdası, taşra başyazıcısı, taşra ikinci yazıcısı ve taşra baş cücesine hilat-bahalarını dağıtırken de her birinden 110 pare kesmektedir. TSMA. D.10706/1, y.5b, 6b, 1808

¹⁷⁸¹ TSMA. D. 10706/1, y.10b, 1808

¹⁷⁸² TSMA. D. 10706/1, y.12a, 1808

¹⁷⁸³ Miftah ağası bu miktarı şöyle dağıtmıştır. silahdar ağaya 300, çuhadar, rikabdar ve has odabaşı ağaya 250'şer, dülbend ve miftah ağasına 150'şer, kalan 35 Has Oda ağasına 150'şer kuruş. Ayrıca Sultan IV. Mustafa 29 Mayıs 1807'de tahta çıkmasının ardından Has Oda Ağalarına ihsan ettiği destimal akçesinin dağıtımını da o yapmıştır. TSMA. D. 10706/1, y.4a, 1808

¹⁷⁸⁴ Bu ağalar arasında dülbend miftah ve peşkir ağası, kahvecibaşı, sır kâtibi, berberbaşı, sarıkçıbaşı, hırka-i şerifçi ağalar, avadancılar, şilteci ağalar, destari yamakları, Kiler koğuşunun ser hademesi, nöbetçiler ve silahdar ağa dairesi mensupları da hizmet etmiş olmalıdır ki hepsine konumlarına uygun bahşişler verilmiştir. Ayrıca halvet olduğunda baş lala, sofa bekçisi, sofa halifeleri, baş eski ve eskiler, sofa imamı, avadan bostancıları ve mevcut bulunan Sofa-i Hümâyun neferlerinin bahşişlerini de miftah ağası dağıtmaktadır. TSMA. D. 10706/1, y.8a, 1808

¹⁷⁸⁵ TSMA. D. 10706/1, y.3a, 1808

¹⁷⁸⁶ Sabunların muhafazasından da miftah ağası sorumludur. TSMA. D. 10706/1, y.3a, 1808

¹⁷⁸⁷ TSMA. D. 10706/1, y.3a, 1808

¹⁷⁸⁸ Köşe başı eski ağalara üçer külah, Mabeynci ağalara üçer külah, diğer gedikli ve mülazım ağalara ikişer külah olmak üzere dağıtmakta; oda bostancılarına, heybecilere, Miftah Ağası hademesine de şeker vermektedir. TSMA. D. 10706/1, y.5a, 1808

tarafından Divanhane teberdarlarıyla gönderilen süngerleri,¹⁷⁸⁹ Nevruz'da hekimbaşı, cerrahbaşı ve kehhalbaşından gelen kavanozların taksimini de kaideler üzere miftah ağası yapmaktadır.¹⁷⁹⁰

Miftah ağasının vazifeleri arasında; Has Oda'ya terfi ederek kırkuncı gedikli olmaya hak kazanan her ağanın ilk iki maaşını kesmek¹⁷⁹¹ ve Ramazan ayında Seferlilerin buhur suyu takdiminde verilen bahşişleri ödemek vardır.¹⁷⁹² Ayrıca Has Oda'dan taşraya çerağ olan ağaların geride kalan arkadaşlarına hediye olarak bıraktıklarını parayı¹⁷⁹³ ve silahdar ağanın çerağ olduğunda bıraktığı parayı dağıtmak¹⁷⁹⁴ silahdarlıktan emekli olan ağaların maaş ödemeleri¹⁷⁹⁵ dâhil tüm ağaların emekli maaşları ile Has Oda'dan emekli olmuş cümdi ağalara ihsan edilen altınların teslimi de vazifeleri arasında yer almaktadır.¹⁷⁹⁶

Resim-118

Miftah Ağası Tahir Ağazâde Mehmed Said Bey İmzalı Tahvil,
T SMA.D.10706/1, y.4a, 15 M 1224-2 Mart 1809

¹⁷⁸⁹ Dağıtımın kaidesi şöyledir; Has Odayı silmek için, 60 sünger Has Oda bostancısına verilir. Kalanı Miftah Ağasına verildiği gibi sarf eder. 28 sünger Baltacılar Kethüdası tarafından gelir ve gelen teberdara 2 kuruş verilmesi kanundur. T SMA. D. 10706/1, y.13b, 1808

¹⁷⁹⁰ Peşkir Ağası tarafından taksim olunmaktadır. 5 takım ıtır şayet mülazım varsa bir takımı onlara yoksa Miftah Ağasına kalması kanundur. Kavanozların dağıtıldığı 35 ağadan mum ve ikişer kuruş toplanarak, hekimbaşına, cerrahbaşına 35'er mum ve kehhalbaşına 70 kuruş, Has Odalıların hediyesi olarak gönderilmektedir. T SMA. D. 10706/1, y.12a, 1808

¹⁷⁹¹ T SMA. D 10706/1, y.2a, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁷⁹² T SMA. D. 10706/1, y.9a, 1808

¹⁷⁹³ Verilen 125 kuruşun dağıtımı için bkz. T SMA. D. 10706/1, y.11b, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁷⁹⁴ Silahdar Ağa'nın bıraktığı parayı hırka-i şerif ağaları, şilteci ağalar, avadancı ağalar, aşırhavan ağaya, Miftah Ağası lalaları, imam efendi, oda bostancıları, çinici, nöbetçibaşı ağaya kaidesi üzere dağıtımı için bkz.T SMA. D. 10706/1, 12b, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁷⁹⁵ 28 Ocak 1808'de emekli Seyyid Abdullah Ağa, Sunullah Ağa ve İslam Ağa'nın 450'şer kuruşluk emeklilik maaşlarını öderken 225'er kuruşu kesmesinin kanun olduğunu kaydetmiştir. T SMA. D. 10706/1, y.1b, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁷⁹⁶ T SMA. D. 10706/1, y.10a, 1808

Miftah ağası dağıtım işleri dışında vakıflardan tahsis edilen paraların gelebilmesi için belli bir süre öncesinde tahvil, gelen paranın teslim alındığını bildirmek üzere makbuz gibi belgeler de hazırlamaktadır. Örneğin Surre ihracından 5-10 gün önce silahdar ağa adına tahvili yazar ve götürüp mühürleterek teslim eder. Hazırlanan tahvili silahdar ağa gerekli yerlere gönderir. Miftah ağası gelen paranın dağıtımına karışmaz.¹⁷⁹⁷ Her yıl Hamidiye Vakfından Has Oda ağalarına verilmesi kanun olan 7.350 kuruşu hazırladığı makbuzla teslim alarak, silahdar ağaya bildirmektedir.¹⁷⁹⁸

Enderûn'da her koğuştta olduğu gibi Has Oda'nın da bir para vakfı vardır ve nemasının nasıl kullanılacağına bir vakfiye ile belirlenmiştir. Has Oda para vakfiyle ilgili en detaylı bilgiyi 2 Mart 1809'da göreve gelen Tahir Ağazâde Mehmed Said Bey'in hazırladığı tahvil vermektedir. (Resim-118) Göreve geldiği güne işaret ederek yazmaya başladığı tahvilde, Has Oda para vakfında 1809 tarihine kadar 500 kuruş varsa da, bu tarihte göreve gelince 100 kuruşluk bağış yaparak 600 kuruşa çıkan para vakfının neması da 90 kuruş olması da şart koşulmuştur. Miftah ağası koğuştta ve bazı yerlere konulan kandillerin yanması için harcama yapmaktadır.¹⁷⁹⁹

6.2.1.3. Miftah Ağası'nın Geliri, Kıyafeti, Maiyeti, Dairesi ve Mutfağı

Gelirinin kendine özgü olduğuna işaret ettiğimiz miftah ağasına yapılan bazı ödemelerin arz ağalarından ve diğer Has Oda neferlerinden farklı olduğuna yukarıda işaret edilmiştir. Yevmiyesi diğer has odalılar gibidir.¹⁸⁰⁰ Has odalılara kanun gereği biri Rebiulevvel'de diğeri Ramazan bayramında olmak üzere iki defa verilen

¹⁷⁹⁷ Miftah Ağası vakıflardan belli vakitlerde gelen tüm paralar için Silahdar Ağa adına tahvilleri hazırlamaktadır. Bknz. TSMA. D. 10706/1, y.6a, 29 Z 1222-28 Ocak 1808, bu sayfada arz ağalarının sıralaması da bulunmaktadır. Silahdar, çuhadar, rikabdar, has odabaşı, hazine kethüdası, kiler kethüdası, seferli kethüdası, dülbend ağası, miftah ağası, ve 35 diğer has oda ağaları. Aslında toplama vurulduğunda Has odabaşını saymazsak 44 mevcudu olduğu da çıkmaktadır. Ayrıca bknz. TSMA. D. 10706/1, y.10a, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁷⁹⁸ 7 Temmuz 1807'de miftah ağası tarafından hazırlanan makbuzun sureti için bkz. TSMA. D. 10706/1, y.4a, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁷⁹⁹ 7 Temmuz 1807'de miftah ağası tarafından hazırlanan makbuzun sureti için bkz. TSMA. D. 10706/1, y.4a, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

¹⁸⁰⁰ XV. yüzyılda 20 akçedir. **Künhü'l-Ahbâr**, c.II, s. 99, Sultan IV. Murad'ın yaptığı zam ile 30 akçe olmuştur. **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

bahşişlerde¹⁸⁰¹ ve cülus bahşişlerinde 110 altın verilmesi kaidedir.¹⁸⁰² Has Odalı olduğu için yıllık, taht inamı, destimal inamı, esvab akçesi, bayram bahşışı adı altında başka gelirleri de bulunan miftah ağasına, 1748’de taht-ı şerif inamı olmak üzere 110 kuruş ödenmektedir.¹⁸⁰³ Bir nevi teşrifatçı gibi vazife yaptığı Mevlid Kandilinde destimal vazifesi olarak 240 kuruş, ¹⁸⁰⁴ Hırka-i şerif açılışlarında 31 kuruş ihsan edilmektedir.¹⁸⁰⁵ Miftah Ağasına saray içindeki ağalardan veya devlet görevlilerinden belli vakitlerde bazı hediyeler gelmektedir. Örneğin, Mevlid kandilinde baş lala gümüş yaldızlı tabla içinde, beş gümüşkâri tabak, beş yaldızlı billur bardak gönderilirken,¹⁸⁰⁶ gemiler denize indirildiğinde Kaptan Paşa tarafından 82 kuruş bahşiş verilmesi kanundur.¹⁸⁰⁷ Enderûn ve Has Oda’nın dağıtımıyla vazifeli ağaya veladet-i hümâyun veya başka bir sebeple gelen bazı çıkınların dağıtılmadan kendisinde kalması kanun haline gelmiştir.¹⁸⁰⁸

Has Oda’nın zabiti miftah ağasının Has Oda Koğuşunun üst katlarında kendilerine ait bir dairesi bulunmaktadır. 1766 tarihinde yapılan onarımlara ait tamirat defterlerinden pencerelerinin ve ocağının bulunduğu anlaşılır.¹⁸⁰⁹ Duvarlarında kalem işleri vardır. 1797’de yapılan onarımlarda mekânı genişletilmiş, camları ve hasırları yenilenmiştir.¹⁸¹⁰ Kendine ait bir dairesi olan miftah ağasının sofrasına hizmet etmek üzere görevli aşçıları vardır. Saraydan günlük ve haftalık olarak tahsis edilen tayinatları da aşçılarına teslim edilmektedir. Günlük olarak aşçılarına verilenler; piriñç, sade yağ, et, tavuk, soğan, yumurta, süt, has undan oluşurken, haftalık olarak; bazı baharatlar, baklagiller, peynir, kaymak, sebze, meyve ve gülsuyu

¹⁸⁰¹ A.e., s. 328

¹⁸⁰² Culus bahşışı olarak; Silahdar Ağaya 150 hasene, Çuhadar ağaya 140 hasene, Rikabdar ağaya 130 hasene, Doğancıbaşına 120 hasene, Dölbend Gulamına 100 hasene, Miftah Gulamına 90 hasene ve 4 nefer eskiye 8 altın, diğer Has Odalılara 60’şar filoru verilmiştir. TSMA. D.2013, y.1b

¹⁸⁰³ TSMA. D.1107, y. 32a, 1161-1748

¹⁸⁰⁴ TSMA. D. 10706/1, y.3a, 1808

¹⁸⁰⁵ TSMA. D.1107, y. 41a, 1162-1749; TSMA. D. 1107, y.43b, 1162-1749

¹⁸⁰⁶ Getiren adama 2 kuruş verilir. TSMA. D. 10706/1, y.5a, 1808

¹⁸⁰⁷ TSMA. D. 10706/1, y.3a, 1808

¹⁸⁰⁸ Veladet-i hümâyun veya başka bir sebeple Miftah Ağasına gelen çıkın hiçbir yere dağıtılmaz, yarısı Miftah Ağasına, yarısı Peşkir Ağasına kalır. Uzun süreden beri yapılan uygulama kaide haline gelmiştir. TSMA. D. 10706/1, y.5a, 1808

¹⁸⁰⁹ BOA. D.BŞM.d.3807, y. 12-41; TSMA. D. 7722/1, y. 18-19, D.9997, y.7a

¹⁸¹⁰ Bu basit onarım çalışmaları sırasında 10 gün çalışan Nakkaş’a 900 kuruş ödeme yapılmıştır. TSMA. D.9917/26, y.5b

verilmektedir.¹⁸¹¹ Listede yer alan tüm bu malzemeleri pişiren aşçıları olan miftah ağasının bu tayinatları muhtemelen dairesinde yaşayan maiyetindeki ağalarla birlikte tüketmesi içindir.

Saray mutfaklarından şahsına özel yemeklerin çıktığı miftah ağaları, saray eğlencelerinde önceden belirlenen bazı ağaları sofrasında misafir etme vazifesini de icra etmektedir. Örneğin, 7 Ağustos 1815’de Ayşe Sultan’ın veladet-i hümâyün kutlamalarında miftah ağasının sofrasına oturacak saray ağaları önceden tespit edilmiştir. Miftah ağası sofrasında: Said Ağa, imam, Ekmel Bey, Nöbetçi Ahmed Ağa, Ragıb Ağa, Nöbetçi Hüseyin Ağa, Hamami Mustafa Ağa, Çuhadar Mustafa Ağa, Müezzîn Esad Ağa, Emin Ağa, Gulam Ahmed Ağa, Hüseyin Bey ve İsmet Bey oturmuştur. Enderûn’un üst düzey ağaları olmayan bu ağalar arasına bir de cüce oturtulmak istenmişse de sonradan vazgeçilmiştir.¹⁸¹²

Resim-119
Miftah Ağası
Kıyafet Albümü, TSMK. A. 3690

XVI. yüzyılda miftah ağasına kıyafet yaptırması ve kullanması için verilenler; altı ayda birer seraser dolama ve yılda bir çatma kadife üst ve birer kuşak ve birer

¹⁸¹¹ TSMA. D.230, y.12b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

¹⁸¹² TSMA.E. 9550/21-38 902/1/17-18; TSMA. E. 9550/21-38=902/1, 1 Ramazan 1230-7 Ağustos 1815

takkedir.¹⁸¹³ Kimi zaman kıyafet yaptırımları için kumaşlarını vermek yerine bedelinin ödenmesi tercih edilmiştir.¹⁸¹⁴ Miftah ağasına 1686'da kaftan akçesi olarak, 10.600¹⁸¹⁵ 1687'de hilat akçesi olarak 37.000 akçedir.¹⁸¹⁶ 1699'da kaftanı için karhâne kadife, entari için surenk kumaş ve şalvar için atlas kumaş verildiği tespit edilebilmektedir.¹⁸¹⁷ XIX. yüzyıl kaynaklarını incelediğimizde; miftah ağalarının bol yenli kıymetli kontoş kürk, bol yenli müzeyyen üstüfa kaftan, ağır savayı entariden oluşan kıyafetini som sırmadan yapılmış ağır bir kuşakla tamamladığı görülür.¹⁸¹⁸ Bıçak taşıma yetkisine sahip ağalardan olan, miftah ağasının tek aksesuarı beline taktığı altın köstekli som murassa bıçaktır. (Resim-119)¹⁸¹⁹

6.2.1.4. Miftah Ağalığından Çıkma

Has odalılar kuralları uygulandığında miftah ağaları dülbend ağalığına terfi etmektedirler.¹⁸²⁰ Has odalılar bahsinde işaret edildiği üzere Has Oda'dan terfi ederek Saray içine de çıkılabilmektedir. 24 Ekim 1651'de Üsküblü Hadım Ali Ağa'nın saray ağalığına terfi ederek çıkması,¹⁸²¹ Has Oda'dan Babüssaade teşkilatına saray içine terfilere nadir ve güzel bir örnektir. Miftah ağalığından büyük mirahurluk,¹⁸²² çaşnigirbaşılık ile,¹⁸²³ müteferrikalıkla,¹⁸²⁴ kapıcıbaşılıkla,¹⁸²⁵ Çirmen

¹⁸¹³ **Kühü'l-Ahbâr**, c.II., s.99

¹⁸¹⁴ Dülbend gulamı ve miftah gulamına, 4600+3360+240+1600 olmak üzere 9800 akçe ödenmiştir. TSMA. D.10457/52, 1075-1665

¹⁸¹⁵ TSMA. D.2110/70, y.1b, 1686

¹⁸¹⁶ TSMA. D.8846, y. 1b, 1098-1687

¹⁸¹⁷ Miftah Ağasına genel olarak atlas donluk verilmektedir. 10 Ağustos 1695'de 18 zira atlas donluk verilmiştir. TSMA. D. 9390, 29 Z 1106-10 Ağustos 1695; 3 zira Karhane kadife bedeli olarak 10.500 akçe, 3 zira surenk kumaş bedeli olarak 10.500 akçe ve 3 zira atlas verilmesi ve diğer ağalara verilenlerle ilgili bkz. TSMA. D.5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699

¹⁸¹⁸ **Tarih-i Enderûn**, c.I.,s.287

¹⁸¹⁹ TSMK.3690

¹⁸²⁰ Miftah Ağası Türk İbrahim Ağa, 1825'de dülbend ağalığına atanan ağalardandır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.272

¹⁸²¹ Has Oda'da ak hadımlar da bulunmaktadır. Bu ağalar Has Oda'dan sonra ak hadımların olduğu Babüssaade Arz Ağaları arasına terfi etmektedir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 41

¹⁸²² Miftah Gulamı Şatır Hüseyin Ağa, 9 Ağustos 1648'de çıkmıştır. **A.e.**, s. 9; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 726

¹⁸²³ Cemşid Ahmed Ağa 24 Ekim 1648'de çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 12; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I. s. 150

¹⁸²⁴ Salih Ağa 3 Ağustos 1659'da çıkmıştır. **A.e.**, s. 139

¹⁸²⁵ Pehlivan Mehmed Ağa, 22 Temmuz 1670'de çıkmıştır **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 343

Mutasarrıflığıyla¹⁸²⁶ ve çakırcıbaşılıkla çıkmalar olabilmektedir.¹⁸²⁷ Miftah ağası arz ağalarından olmadığından saray dışına yüksek gelirli vazifeler alamadıkları görülür. Vefat ederek¹⁸²⁸ ve azl edilerek çıkan¹⁸²⁹ ağalar dışında, çalışmamız boyunca emekli olarak çıktığını tespit ettiğimiz tek ağa Miftah Ağası Mehmed Bey'dir.¹⁸³⁰

6.2.2. Peşkir Ağası

Has Oda zabitlerinin ikincisi peşkir gulamı veya peşkir ağasıdır.¹⁸³¹ XIX. yüzyıla kadar peşkir gulamı olan unvanı, zabıtlığe geçmesiyle birlikte peşkir ağası olarak değişmiştir.¹⁸³² Koçi Bey, miftah ağasından sonraki beş ağayı birlikte zikr ederek, köşe peşkir ağalarını da birlikte değerlendirir.¹⁸³³ D'Ohsson, peşkir ağa veya peşkir gulamı¹⁸³⁴ olarak isimlendirdiği bu ağayı muhasebecinin vekili olarak tanımlar ancak birden fazla olduklarına işaret eder.¹⁸³⁵ Peşkir ağası ile köşe peşkir ağalarının vazifeleri ve yetkileri farklı olduğundan çalışmamızda ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Peşkir ağalarıyla ilgili bilgi karışıklığı bulunmaktadır. İnam ve ihsan defterleri incelendiğinde Has Oda içinde dahi peşkir ağası dışında, iki peşkirbaşı¹⁸³⁶ veya birden fazla serpeşkîri unvanlı ağa olduğu görülmektedir.¹⁸³⁷ Bu ağalar çalışmamızda ayrı bir bölümde değerlendirdiğimiz Köşe Peşkir Ağalarından¹⁸³⁸ farklıdır. Peşkirî, peşkirbaşı gibi unvanları taşıyan ağalara diğer koğuşlarda da

¹⁸²⁶ Mehmed Ağa (Paşa) 1754'de çıkmıştır. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.IV., s. 1034

¹⁸²⁷ Sa'îd Ağa göreve geldiği yıl 1796'da çıkmıştır. Çakırcıbaşılıkla çıkmıştır. **A.e.**, c.V., s. 1439

¹⁸²⁸ Miftah Ağası Mehmet Ağa 1767'de vefat etmiş, Söhrab Mehmed Ağa, 15 Ekim 1814'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 941; **A.e.**, c. V., s. 1524

¹⁸²⁹ Çakır Hüseyin Ağa 1826'da azl edilerek çıkmıştır. **A.e.**, c.III., s. 693

¹⁸³⁰ Saray'da uzun yaşamasıyla meşhurdur. 1817'de peşkir ağası, 1818'de Miftah Ağası olarak emekli olmuştur. 1820'de vefat etmiştir. Beyoğlu Mezarlığında metfundur. **A.e.**, c.III., s. 949

¹⁸³¹ Peşkir ağası miftah ağasının muavinidir. Pakalın, "Peşkir Ağası", **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.II, s. 773

¹⁸³² Çalışmamızın devamında peşkir ağası unvanı kullanılacaktır.

¹⁸³³ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 106

¹⁸³⁴ Peşkir Gulamı; Sarayın Kiler Koğuşu'ndaki adamlardan birinin unvanıdır. "Peşkiri" de denilirdi. Vazifesi padişah yemek yedikten sonra altın sini ile kaşıkları ve sofrayı yıkamaktır. Pakalın, **a.g.e.**, c.II, s. 773

¹⁸³⁵ D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, s.295

¹⁸³⁶ TSMA. D.2110/113, 1129-1717

¹⁸³⁷ 5 Temmuz 1731 tarihli defterde peşkir ağası dışında dört ser peşkiri için bkz. TSMA. D.2110/129; 12 Haziran 1733'de beş serpeşkiri için bkz. TSMA. D.2110/130, 1739'da peşkir ağası ve üç ser peşkiri için bkz. TSMA. D.2110-136, 1151-1739

¹⁸³⁸ Atâ, peşkir ağasını, baş peşkir ağası, en eski gedikli üç köşe başıya, biniş peşkir ağası ve köşe peşkir ağası dendiğini kaydeder. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s.305

rastlandığından bu memurların vazifelerinin birbirine karıştırılmış olması muhtemeldir.¹⁸³⁹ Çalışmamızda incelediğimiz peşkir gulamı olarak da isimlendirilen peşkir ağası, padişaha ait peşkirlerin muhafızı ve miftah ağasının yardımcısı olarak Has Oda'nın ve Enderûn'un zabiti olan ağadır.

6.2.2.1. Peşkir Ağalığına Terfi

Has Oda'nın “yoluyla terfi” denilen terfi silsilesinde peşkir ağalığının altında, biniş peşkir ve köşe peşkir ağalığı gelmektedir. Âta, peşkir ağalarıyla ilgili bilgi verirken Has Oda'nın eskilerinin ilk olarak biniş peşkir ağası ardından göç peşkir ağası son olarak başpeşkir ağası olduklarını kaydeder.¹⁸⁴⁰ Peşkir ağalığı, arz ağalığı gibi yüksek gelirlili ve itibarlı bir görev olmadığından atamaların genellikle kurallar çerçevesinde yapıldığı görülür. Fakat peşkir ağası, Has Oda ve Enderûn'un inam ve ihsanlarının dağıtımıyla ilgili işlemlere yardım etmekle de görevli olduğundan, kimi zaman yazışmaları iyi bilen ağaların atamaları yapılmıştır. Mesela 1815'de yazışmaları bildiği için Başyazıcı Câcib Efendi atanmıştır.¹⁸⁴¹ Sıklıkla köşe peşkir ağalığından atama yapıldığı görülür.¹⁸⁴² Köşe peşkir ağalığı ve biniş peşkir ağalığı¹⁸⁴³ dışında tespit ettiğimiz sıra dışı atama Müezzınbaşı Emin Ağa'nın 1820 tarihli terfisi¹⁸⁴⁴

Peşkir ağası göreve gelirken, padişah huzurunda değil silahdar ağanın makamında görevi tebliğ edilerek, içi sandallı çuha biniş giydirilmektedir.¹⁸⁴⁵

¹⁸³⁹ Has Oda'nın eskilerinin ilk olarak biniş peşkir ağası ardından göç peşkir ağası son olarak başpeşkir ağası olduklarını kaydeder. Terfileri, Miftah Ağası, Dülbent Ağası, Rikabdar Ağa, Çuhadar Ağa ve Silahdar Ağa olarak devam etmektedir. **Tarih-i Enderûn**, c.I.,s.306

¹⁸⁴⁰ Terfileri, Miftah Ağası, Dülbent Ağası, Rikabdar Ağa, Çuhadar Ağa ve Silahdar Ağa olarak devam etmektedir. **Tarih-i Enderûn**, c.I.,s.306

¹⁸⁴¹ Ayrıca 16 Kasım 1822'de esbak Başyazıcı Kami Ahmed Efendi'nin terfisi için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.102, s.286

¹⁸⁴² 1816'da Köşe Peşkir Ağası Koyunyemez Arif Ağa ve 819'da Köşe Peşkir Ağası Türk İbrahim Ağa'nın terfisi, 1823'de Köşe Peşkir Ağalarından Burnaz Ahmed Bey; 1824'de Köşe Peşkir Ağası Sandalcı Halil Ağa; 1825'de Köşe Peşkir Ağaları'ndan Hacı Emin Ağa ve Köşe Peşkir Ağası Sandalcı Halil Ağa'nın atanmasıyla ilgili bkz. **A.e.**, s.130, 198, 306, 344, 367, 344

¹⁸⁴³ Biniş Peşkir Ağası Kolozlu Süleyman Ağa'nın terfisi için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.272

¹⁸⁴⁴ 1821'de Biniş Peşkir Ağası Sabık Müezzınbaşı Emin Ağa atanmasıyla ilgili ayrıca bkz. **A.e.**, s.226

¹⁸⁴⁵ **A.e.**, s.286

6.2.2.2. Peşkir Ağasının Vazifeleri

Uzunçarşılıya göre peşkir ağasının en önemli vazifesi, padişahın yemeklerinin, kullanımına mahsus peşkirlerin ve havluların muhafazasını sağlamaktır.¹⁸⁴⁶ Ancak, çalışmamız boyunca incelediğimiz evraklarda, peşkir ağasına zimmetlenen eşyalar arasında, diba ve zerbaf sofrası, Mardin peşkiri, yemek makraması, işlemeli yemek makraması gibi sofrası örtülerinin olması¹⁸⁴⁷ ve binişlerde padişah yemeğini yedikten sonra, yemeni bağlayarak padişahın elini yıkaması¹⁸⁴⁸ padişahın sofrasına hizmet etmekle görevli olduğu kanaatini oluşturmuştur. Padişahın katıldığı bazı alaylar ve merasimlerde de görevleri bulunan peşkir ağasının mevlid kandilindeki vazifeleri şöyledir: Mevlidin okunacağı camiiye önceden gider, destar-ı hümâyunu alayla getiren ağalardan teslim alarak nöbetçibaşıya teslim ederdi. Padişah geldikten sonra hünkâr mahfilinde perdenin dışında bekler, Mevlid okunduktan sonra hacıların salimen haccettiği ve surrenin usulüne uygun dağıtıldığını bildiren mektubu puşide üzerine hazırlardı. Ardından darüssaade ağasına¹⁸⁴⁹ içeri girmesini işaret eder, Mekke Şeyhi'nin namesi okunduktan sonra, kürk giydirme merasimi başlayınca çantacı ile birlikte perdeyi kapatırdı. Perde kapandıktan sonra, padişaha hurma götürmek üzere içeri girer, ardından sadrazama ve büyük ağaya da hurma ikram ederdi.¹⁸⁵⁰ Mevlid okunup merasimi bittiğinde de Enderûn ağalarına verilen bohçalar içindeki şeker tablalarını dağıtırdı.¹⁸⁵¹ Mevlid kandili dışında, padişahın Cuma selamlıklarına katılır, padişahın sarığını getiren ağalardan teslim alarak, sorumluya teslim ederdi. Örneğin, Tersane'deki Kışla Camii'ne gidilmişse bizzat Kaptan Paşa'ya verirdi.¹⁸⁵² Galata Sarayı'na biniş olduğunda destar-ı hümâyunu on ağa ile birlikte önden götüren peşkir

¹⁸⁴⁶ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 326

¹⁸⁴⁷ T SMA. D.320, y.13b, 15 M 1158-17 Şubat 1748

¹⁸⁴⁸ T SMA. D.3455, y.9a, 4 R 1238-19 Aralık 1822

¹⁸⁴⁹ Metinde geçer Büyük Ağa unvanı son yüzyıllarda Darüssaade Ağası için kullanılmıştır.

¹⁸⁵⁰ Merasimin yapılacağı camiiye padişahın sarığı önden giderken, ağalar merasim kıyafetlerini giyerek hazırlanırlar ve seçilen camiiye giderlerdi. Miftah ağası padişahın sarığını alıp nöbetçibaşıya teslim ederdi. Uşaklar iki tabla şekeri getirip, Oda Bostancılarına teslim ederler. Helvacıbaşı bir tabla şeker getirerek, padişaha gelen tablaların arasına yerleştirir. Büyük ağalar padişahı kapıda karşılar, yeniçeri ağasının arza girmesinin ardından mevlid okunmaya başlardı. Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili bölüme gelindiği vakit, padişah erkân kürkünü giyip hançerini takar, Haremeyn'den gelen mektup okunduktan sonra darüssaade ağasına kürk, reis efendi ve müjdecilere kaftan giydirilirdi. T SMA. D. 3455, y.10a, 4 R 1238-19 Aralık 1822

¹⁸⁵¹ T SMA. D.320,8b-10a

¹⁸⁵² T SMA. D. 3455, y.10a, 4 R 1238-19 Aralık 1822

ağası, binişlere katılan ağaların zabitidir.¹⁸⁵³ Donanma-yı hümâyun sefere çıkarken veya dönerken Yalı Köşkü'nde kaptan paşaya kürk giydirildiğinde,¹⁸⁵⁴ kandil gecelerinde, rikab olduğunda¹⁸⁵⁵ ve diğer merasimlerden sonra katılan Enderûn ağalarının bahşişlerini¹⁸⁵⁶ ve Has Oda'da perhiz yapan ağaların yiyecek tayinatlarını peşkir ağası teslim ederdi.¹⁸⁵⁷

Yazlık saraylara gidildiğinde Hazine, Kiler ve Seferli kethüdalarıyla, miftah ağalarının Topkapı Sarayı'nda kalması kaideden olduğundan, bu görevlilerin tamamının vazifelerine peşkir ağası vekâlet ederdi. Göçlerde koğuşların durumu ve gerçekleşen vukuatları göç eskileri peşkir ağasına arz eder, o da çözemeyeceği önemli olayları silahdar ağaya bildirirdi. Peşkir ağası, özellikle göçlerde Enderûn'a dağıtılması kanun olan bahşiş, inam vb. para ve hediyelerin dağıtımıyla ilgilenirdi. Mesela, bayramın birinci günü sadaret kethüdasının Enderûn'a dağıtmak üzere getirdiği çıkınları teslim alır ve silahdar ağaya teslim ederdi. Bayramın ikinci günü kendisine verilen çıkınları; cüce ağalara, destari yamaklarına, tüfekçi yamaklarına, müezzin ağalara, Hünkâr berberlerine, Has Oda sakalarına, kozbekçi esvabcılarına, sakallı musahiblere, sakallı cücelere, sakallı dilsizlere ve payancı neferlerine tayin olduğu üzere dağıtırdı.¹⁸⁵⁸ Göçlerde Hazine, Kiler ve Seferli kethüdalarının ve miftah ağasının vazifelerini yapan peşkir ağasının tâbi olduğu kurallar bulunmaktadır. Mesela, Beşiktaş Sarayına göç olduğunda peşkir ağasının ağaların yaptıkları masrafları ödemek için kendisine verilen çıkınları kullanırken, fazlasını kendine alması, eksik olursa ağalardan kesmesi kaidedir.¹⁸⁵⁹

¹⁸⁵³ Binişçi tabiri "müezzinbaşı, sarıkçıbaşı, tufengcibaşı, kahvecibaşı, baş lala gibi kurenadan olmayanlarla Has Oda ağaları içinden 15-20 ağa, Hazine, Kiler ve Seferli'den, çuhadar, tüfekçi yamakları, çavuşlar, bizebanlar cüceler, kuşçu ve mertebe takımı olarak adlandırılan baş kullukçu, tepsici, yemişçi, turşucu, nöbetçibaşı, sır kâtibi yamağı, hazine'den çantacı, baş kullukçu, ikinci ve dördüncü yazıcılar, nöbetçibaşı ve Seferli Koğuşu'ndan berberler, sarıkçı yamakları, baş kullukçu ve üç koğuşun cündileri ve kemankeşleri" için kullanılmaktadır. T SMA. D. 3455, y.10a, 4 R 1238-19 Aralık 1822

¹⁸⁵⁴ T SMA. D.320, 6b

¹⁸⁵⁵ T SMA. D.320, 5b

¹⁸⁵⁶ Göçte kandil gecelerinde silahdar ağanın verdiği 270 kuruşun dağıtımı için bkz. T SMA. D.320, 16b, H.1231-M.1816

¹⁸⁵⁷ T SMA.D.320, y. 12a

¹⁸⁵⁸ Silahdar ağa bayramın birinci günü büyük ağalara çıkınların dağıtımını kaide üzere yapar ikinci günü dağıtması için bazılarını peşkir ağasına teslim ederdi. T SMA.D.320, y.2b

¹⁸⁵⁹ Fazla kalırsa kendinindir, ancak eksik kalırsa hırka-i şerifçi ve şeyhülislama çizme giydiren ağaların çıkınları peşkir ağasına kalması kanundur. T SMA. D.320, y.3b

Saray tabiriyle **sofa-i hümâyün**¹⁸⁶⁰ adı verilen, padişahın sadrazam ve devlet adamlarıyla yaptığı toplantıların sonrasında verilen **sofa bahşişi** göçlerde peşkir ağası tarafından dağıtılıyorsa da; dülbend ağasına, miftah ağasına, peşkir ağasına ve avadan bostancılara verilen çıkınları açamazdı. Ancak, Has Oda ağalarına, şilteci ağalara, hırka-i şerifçi ağalara, sadrazam ve şeyhülislam efendiye çizme giydiren avadancılara verilen çıkınları açarak kaideler üzere ilgililerine teslim ederdi.¹⁸⁶¹ Has Oda Köşkü'ne rikab olursa, avadancılardan, sakaların, sayebancılardan, tablakârlardan ve oda bostancılarının, bayram tesadüf ederse sakaların bahşişini dağıtır,¹⁸⁶² fenerlerin mumuyla ilgili işlemlere kaideler uyarınca bakardı.¹⁸⁶³ Şayet Has Oda'dan bir ağa gedikli olmaya hak kazanırsa Hazine'den verilen 800 kuruştan gerekli kesintileri yaparak teslim ederdi.¹⁸⁶⁴

Peşkir ağası, Enderûn'un zabiti olarak gerektiğinde ağaları cezalandırma yetkisine sahiptir. Kimi zaman haksız cezalandırmalar da yapsa, peşkir ağasının kararları desteklenmektedir.¹⁸⁶⁵ Öyle ki, peşkir ağasına itaatsizliğin cezası kimi zaman saraydan çıkarılmaya sebep olmaktadır. Mesela, 1825'de Has Oda gediklilerinden, Müezzınbaşı Şakir Efendi'nin kardeşi Çavuş Kemani Mustafa Ağa, sık sık padişahın huzuruna kabul edilmekle birlikte uygunsuz davranışları onaylanmadığından Silahdar Ağa, terbiye edilmesi için ayaklarına birkaç değnek vurulmasını bildirmiştir. Hazine Koğuşu'nun penceresinin önüne gelen peşkir ağası ayaklarına değnek vurulmasını

¹⁸⁶⁰ Saray'da padişahın davetiyle şeyhülislam ve kaymakam paşanın katıldığı Has Oda Mermer Sofa'daki toplantılar kastedilmektedir.

¹⁸⁶¹ Kaide şöyledir: Kanun üzere açılacağı işaret edilen beş çıkında bulunan 750 kuruş, biniş peşkir ağasından başlayarak zilyede hak kazanmış Has Oda mülazımlarına varıncaya kadar gedikli ve mülazım bulunan tüm ağalara taksim edilir, ancak silahdar ağa ve baş lala ve başçuhadar ağaların lalalarına ödeme yapılmaz. TSMA. D.320, y.3a-3b

¹⁸⁶² TSMA. D.320, y.15b

¹⁸⁶³ Kaidesi şöyledir: Şadırvanda olan camiye aylık fener mumu, Çinili köşk bostancılara fener mumu, kendisine tahsis edilmiş günlük iki fener mumu dışında, koğuşta yanması için gelen mum artarsa peşkir ağası teberdarına verilir. TSMA. D. 320, y.16a

¹⁸⁶⁴ Peşkir ağası; gelen 800 kuruşun 50 kuruşu silahdar ağa maiyetine dağıtılmak üzere kaftancısına teslim eder, akçe getiren teberdarlara beş kuruş, Hazine'den akçe getiren başkullukçu ağaya 20 kuruş, sahibine teslim olduğunda peşkir ağası maiyetine 10 kuruş verilmesi kanundur. TSMA. D. 320, y.16a

¹⁸⁶⁵ 1823'de Göç Eskisi Ali Bey'in çerağ edilmesi, Kilerli ağaları arasında manasız sözlerin çıkmasına sebep olmuştur. Hiç kimse dedikoduların nereden çıktığını bilmediği halde Peşkir Ağası Burnaz Bey, iftira ederek, 18 ağayı haksız yere cezalandırıyor. Durum silahdar ağaya aksettirildiğinde olayların peşkir ağası kaynaklı olduğunu bilmediğinden Kilerin zabitlerini sıkıştırıyor. Bunun üzerine Kilerin Göç Eskisi Hazerfend Ali Ağa, peşkir ağasıyla birlikte bu görevi yapamayacağını düşünerek çerağlık istiyor. Yolu Has Oda'ya yaklaşmış iken çerağlık istemesi sorgulanmadan kabul ediliyor. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.309

emretmiş, Kemani Mustafa Ağa, Hazine'nin eskisine itaat etmeyerek, pencerenin önüne gelip emri veren peşkir ağasına da saygısız cümleler sarf edince, Enderûn zabıtine hakaret etmesi sebebiyle derhal saraydan çıkarılmıştır.¹⁸⁶⁶

Peşkir ağasının Enderûn'un inam ve ihsanlarını dağıtan miftah ağasına yardım ettiği konular da vardır. Mesela, Nevruz'da hekimbaşı, cerrahbaşı ve kehhalbaşıdan gelen kavanozlar taksim edildikten sonra,¹⁸⁶⁷ kavanozların dağıtıldığı ağalardan mum ve ikişer kuruş toplayarak, hekimbaşına ile cerrahbaşına 35'er mum ve kehhalbaşına 70 kuruşun has odalılarının hediyesi olarak gönderilmesine yardım ederdi.¹⁸⁶⁸

6.2.2.3. Peşkir Ağalarının Geliri, Mutfağı ve Kıyafeti

Peşkir ağasının yevmiyesi has odalılar gibidir.¹⁸⁶⁹ Yevmiyesi ve yılın belli vakitlerinde aldıkları bahşiş ve inamlar dışında, padişahlar tahta oturduğunda **cülus bahşişi** ödenmektedir.¹⁸⁷⁰ Kurban bayramında 10.500 kuruş,¹⁸⁷¹ Mevlid Kandili'nde 100 altın,¹⁸⁷² **taht inamı** adıyla her yıl 100 kuruş,¹⁸⁷³ Ramazan bayramında 100 kuruş,¹⁸⁷⁴ Divan-ı Hümâyundan padişahın emriyle her yıl 100 kuruş,¹⁸⁷⁵ sadrazamların yıllık olarak gönderdiği bahşişlerden 400 kuruş¹⁸⁷⁶ ödenmektedir. Kimi zaman padişahlar herhangi bir sebeple bahşiş verdiklerinde peşkir ağasına 30 kuruş verilmektedir. Mesela, Sultan II. Mustafa'nın 11 Eylül 1703'de iç halkına yaptığı

¹⁸⁶⁶ Çavuş Kemani Mustafa Ağa, koğuş penceresine gelerek "peşkir ağası dış kirası verirse yerim" diyerek, itaatsizliğin sınırlarını zorlamıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 372

¹⁸⁶⁷ Peşkir ağası tarafından taksim olunmaktadır. Beş takım ıtır şayet mülazım varsa bir takımı onlara yoksa miftah ağasına kalması kanundur. Kavanozların dağıtıldığı 35 ağadan mum ve ikişer kuruş toplanarak, hekimbaşına, cerrahbaşına 35'er mum ve kehhalbaşına 70 kuruş, Has Odalılarının hediyesi olarak gönderilmektedir. TSMA. D. 10706/1, y.12a, 1808

¹⁸⁶⁸ TSMA. D. 10706/1, y.12a, 1808

¹⁸⁶⁹ **Kühü'l-Ahbâr**, c.II., s. 99; **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

¹⁸⁷⁰ 1653'de İç Hazine'den iç halkına verilmesi kanun cülus-ı hümâyun atiyesi olarak 8 altın verilmiştir. Dağıtımı için bkz. TSMA. D.2013, y.1b, 1063-1653

¹⁸⁷¹ TSMA. D.5618, 29 Z 1077-22 Haziran 1667

¹⁸⁷² 100 altın verilmesi kanundur. **Koçi Bey Risaleleri**, s. 106

¹⁸⁷³ TSMA. D. 1107, y32a, 1161-1748; 1758'de de aynı miktar ödeme yapılmıştır. TSMA. D. 2402/4, y.3a, (29) B 1171-8 Nisan 1758;

¹⁸⁷⁴ Şeker akçesi ve şeker bahşişi de denir TSMA. D.838, y.1b (29) B 1171-8 Nisan 1758; TSMA. D.2402/4, y.1a (29) B 1171—8 Nisan 1758; TSMA. D.2402/55, y.2b, 8 Nisan 1758'de; TSMA. D. 2406/67, 1774; TSMA. D.2436/12, y.1b, (29) Z 1205-29 Ağustos 1791

¹⁸⁷⁵ TSMA. D.2406/65, 29 Z 1175-21 Temmuz 1762

¹⁸⁷⁶ TSMA. D. 85, y.7b, 21 L 1219-23 Ocak 1805

ihşanda 120 kuruş verilmiştir.¹⁸⁷⁷ Bunların dışında padişahlara hizmet veren diğer ağalara olduğu gibi, padişahın emriyle muhtelif zamanlarda başka bahşış ve hediyeler de verilmektedir.

Has Oda zabitlerinin ikincisi peşkir ağasının da, miftah ağası gibi günlük ve haftalık yiyecek tayinatı vardır.¹⁸⁷⁸ Peşkir ağaları da saray kutlamalarında önceden belirlenen bazı ağaları sofrasında misafir etmektedir. Örneğin, 7 Ağustos 1815’de Ayşe Sultan’ın veladet-i hümayun kutlamalarında peşkir ağasının sofrasına oturacak saray ağaları önceden tespit edilmiştir. Peşkir Ağası sofrasında: İhtiyar Mustafa Ağa, Abdülkerim Ağa, Sadeddin Ağa, Hamdullah Ağa, Nöbetçi Ali Rıza Ağa, Seyyid Ahmed Ağa, Kırımî Mehmed Ağa, Müezzîn Ali Ağa, Emin Efendi, Hafız Süleyman Ağa, Mustafa Bey, Hakkı Bey, Mahmud Bey ve Katip İzzet Ağa’yı ağırlamıştır.¹⁸⁷⁹ Bu örnekten anlaşıldığı üzere peşkir ağasının sofrasında sarayın belirleyeceği kişiler misafir edilmektedir.

Peşkir ağasının kıyafetleri ve kullandığı kumaşlar diğer has odalılarla aynıdır.¹⁸⁸⁰ Genel olarak sarayda standart olarak kullanıldığından kırmızı şalvar ve sarı pabuç giydiği kesin olan peşkir ağasının kıyafetini Atâ, bol yenli kıymetli kontoş kürk, bol yenli müzeyyen üstüfa kaftan, ağır savayi entari, som sırmadan ağır bir kuşak, altın köstekli som murassa bıçak olarak tanımlar.¹⁸⁸¹

¹⁸⁷⁷ TSMA. D. 9502, 29 R 1115-11 Eylül 1703

¹⁸⁷⁸ TSMA.D.230, y.12b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

¹⁸⁷⁹ TSMA.E. 9550/21-38 902/1/17-18; TSMA.E. 9550/21-38=902/1, 1 Ramazan 1230-7 Ağustos 1815

¹⁸⁸⁰ **Kühü’l-Ahbâr**, c.II., s. 99; **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103; 12 nefer eskilere birer kerhane ve birer atlas, 12 eskiye miftah gulamı dâhildir. TSMA. D.10457/52, 1075-1665

¹⁸⁸¹ **Tarih-i Enderûn**, c.I.,s.287-288; Emin Cenkmén, başına kırmızı şepkûlah taktığını, sarı zeminli siyah çubuklu etek entari, üzerine mavi yakalı, kol ağızları geniş ve işlemeli üç peşli kırmızı kaftan giyip, beline kuşak sardığını ve eteklerinin iki ucunu kuşağa geçirdiğini kaydeder. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 113

6.2.2.4. Peşkir Ağalığından Çıkma

Peşkir Ağalığından terfi genellikle bir üst makam olan miftah ağalığına atanma suretiyle olmaktadır.¹⁸⁸² Kimi vakit dikkat çeken bir peşkir ağasının aradaki makamları atlayarak Dülbend Ağası, Hazine Kethüdası, Kiler Kethüdalığı veya daha da dikkat çekici olarak silahdar olduğu örnekler de bulunmaktadır. Mesela, 30 Nisan 1656'da Peşkir Gulamı Pehlivan Hüseyin Ağa, Hazine Kethüdalığına atanmıştır.¹⁸⁸³ 13 Eylül 1661'de Peşkir Gulamı Davud Ağa kiler kethüdalığına terfi ederken,¹⁸⁸⁴ 1704'de Peşkir Ağası Abaza Süleyman Ağa dülbend ağalığına¹⁸⁸⁵ ve 1758'de Peşkir Ağası Hamza Ağa'nın silahdar ağalığına terfi etmiştir.¹⁸⁸⁶

Peşkir ağaları saray dışına çıkarırken, XV ve XVI. yüzyıllarda Fatih Kanunnamesi gereği, 35 akçelik ulufeyle müteferrika olarak çıkmaktadır.¹⁸⁸⁷ XVII. yüzyıldan itibaren daha yüksek geliri ve önemli görevlerle çıktıkları örneklere rastlanmaktadır. Mesela, 25 Mart 1668'de Peşkir Gulamı Süleyman Ağa miralemlikle,¹⁸⁸⁸ 16 Ekim 1695'de Peşkir Ağası Süleyman Efendi kapıcıbaşıyla,¹⁸⁸⁹ 1753'de Peşkir Ağası Yancıklı-zâde Abdullah Bey haccanlıkla mevkufatçı olarak,¹⁸⁹⁰ Zenubî Süleyman Ağa, Sultan Bayezid Vakfı Ruznamçeciliği ile çıkmıştır.¹⁸⁹¹ Peşkir

¹⁸⁸² 1805'de Peşkir Ağası Küçük Ali Ağa, **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.309; 7 Aralık 1808'de Peşkir Ağası Kethüda-zade Said Bey, Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 275; ; 1819'da Peşkir Ağası Abdurrahman Ağa; 1821'de Peşkir Ağası Türk İbrahim Ağa ve aynı yılın sonunda Peşkir Ağası Ceviz Emin Ağa'nın Miftah Ağalığı'na atanmasıyla ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.198, 226, 158, 272

¹⁸⁸³ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s. 90

¹⁸⁸⁴ **A.e.**, s. 151; 16 Kasım 1822'de tarihinde Kiler Kethüdası Nureddin Ağa'nın çerağ edilmesiyle Kiler Kethüdalığı'na Peşkir Ağası Kolozlu Süleyman Ağa atanmıştır. TSMA. D. 3455, y.9b; **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.286

¹⁸⁸⁵ Abdülkadir Özcan, **Zübde-i Vekayiât**, s.821

¹⁸⁸⁶ Silahdar İbrahim Bey'in emeklilikle çıkmasından sonra yapan uzun yıllardır Enderûn'da tanınan bir sima olduğundan peşkir ağası terfi etmiştir. Tahir Güngör, **Hâkim Efendi Tarihi**, s. 481; Silahdar ağalığına terfi eden Peşkir Ağası Hamza Ağa'ya acemilik olarak 2.500 kuruş ihsan edilmiştir. TSMA.D.1107, y.154b, 27 B 1150-20 Kasım 1737

¹⁸⁸⁷ Abdülkadir Özcan, **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, s. 17

¹⁸⁸⁸ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s. 283

¹⁸⁸⁹ **Nusretnâme**, s.84.

¹⁸⁹⁰ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.I., s. 59

¹⁸⁹¹ Sultan Bayezid Vakfı Ruznamçecisi olarak çerağ edilmiştir. Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.V., s.1528

ağalığından emekli olarak çıkmak da mümkündür. Mesela, 28 Nisan 1667’de Peşkir Ağası Bekir Ağa 120 akçe emeklilik maaşıyla çıkmıştır.¹⁸⁹²

6.2.3. Köşe Peşkir Ağaları / Vâcibü’r-Riâya Ağalar

Has Oda’nın eskileri arasından seçilen köşe peşkir ağalarının ayrıca anıldığı örneklere XVI. yüzyıldan itibaren rastlanır.¹⁸⁹³ Bu ağaların unvanları inam defterlerinde, dört nefer eski veya dört nefer vâcibü’r-riâyâ ağalar olarak da geçmektedir.¹⁸⁹⁴ Peşkir Ağası bunların başı kabul edilerek bazı kaynaklarda Baş Peşkir Ağası olarak adlandırılır.¹⁸⁹⁵ Köşe Peşkir Ağalarının sırası XVII. yüzyıla kadar İbrik Gulamı’ndan sonra gelmektedir.¹⁸⁹⁶ Vâcibü’r-riâyâ denilen bu dört ağadan binişlerde görevlendirilenlere biniş peşkir ağası deniyor olmalıdır. Ancak, Âta peşkir ağalarıyla ilgili bilgi verirken Has Oda’nın eskilerinin ilk olarak **biniş peşkir ağası** ardından **göç peşkir ağası** olduklarını kaydeder.¹⁸⁹⁷ Hafız Hızır İlyas Ağa’nın hatıralarında da biniş peşkir ağalığına terfi örneklerine rastlanmıştır.¹⁸⁹⁸ Fakat Sandalcı Halil Ağa’nın notlarından ilk olarak köşe peşkir ağalığına terfi edildiği anlaşılır.¹⁸⁹⁹ Kanaatimizce binişlerde, alaylarda ve göçlerde zabıtlık görevi icra eden bu dört köşe peşkir ağalarının yaptıkları işlerin verimini arttırmak için bazı vakitlerde biniş peşkir ağası ve göç peşkir ağası gibi daha özel unvanlar kullanılmış olmalıdır. Zira bu dört peşkir ağası kimi zaman vâcibü’r-riâyâ ağalar olarak kaydedilmektedir.¹⁹⁰⁰

¹⁸⁹² **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ’yinâmesi**, s. 257; Peşkir Ağası Ali Ağa azledilerek çıkmıştır.

Mehmed Süreyya, **a.g.e.**, c.I.,s. 238

¹⁸⁹³ Sultan III. Murad tahta çıktığında cülus bahşişi dağıtırken dört nefer ağaya 80’er altın vermesiyle ilgili bkz. TSMA.D.34, y.21a, 9 N 982-23 Aralık 1574, Bayram inamları dağıtılırken dört nefere 80’er altın veriliyor. TSMA.D.34, y.129a’da 2 L 997-14 Ağustos 1589; Mısır Hazinesi gelip Has Oda’ya bulunduğu dört nefere verilenler, TSMA.D.34, y.227a, 10 Ra 1006-21 Ekim 1597

¹⁸⁹⁴ TSMA. D. 2402/4, y.1a, (29) B 1171-8 Nisan 1758; TSMA.D.2406/65, 29 Z 1175-21 Temmuz 1762

¹⁸⁹⁵ **Tarihi-i Enderûn**, c.I., s. 306

¹⁸⁹⁶ 1655 tarihinde köşe peşkir ağaları ibrik gulamından sonra geliyorsa da, esvab akçesi olarak 10.600 akçe ödenmektedir. TSMA. D. 2110/65, y.3a, 20 S 1066-19 Aralık 1655

¹⁸⁹⁷ Terfileri, miftah ağası, dülbent ağası, rikabdar ağa, çuhadar ağa ve silahdar ağa olarak devam etmektedir. Bknz. Atâ, **Osmanlı Saray Tarihi**, c.I.,s.306

¹⁸⁹⁸ 1821’de Biniş Peşkir Ağası Sabık Müezzınbaşı Emin Ağa ve aynı yılın sonunda Biniş Peşkir

Ağası olan Kolozlu Süleyman Ağa için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.226, 272

¹⁸⁹⁹ TSMA. D. 3455, y.7a, 1238- 1822

¹⁹⁰⁰ TSMA. D.9590, y.4b, 1058-1648; Beş Vacibürreaya ağaya birer sarh saye çuha verilmesi için bkz. TSMA. D.2352/454, 1114-1703; Dört Vacibürreayaya 100’er kuruş, TSMA. D.1073, y.11b,(29) Ra 1143-2 Ekim 1730

6.2.3.1. Köşe Peşkir Ağalığına Terfi

Dört ağadan oluşan köşe peşkir ağalığından terfi veya çıkma yoluyla sayı azaldığında Has Oda'nın başbolyenlisinin ataması yapılmaktadır. Bolyenli veya genişyenli olarak tabir edilen ağalar miftah ağasından başlayarak Has Oda'nın 12 eski ağasını ifade etmek üzere kullanır. 12 eski ağadan Has Oda'ya ilk gelen ve kıdemli olana başbolyenli denilmektedir. Kimi zaman berberbaşı, kahvecibaşı, sarıkçıbaşı gibi ilave unvan almış eski ağalardan biri de başbolyenli olarak karşımıza çıkabilmektedir. Köşe peşkir ağalığına terfi eden ağaya, Silahdar Ağa Kasrı'nda içi sandallı biniş kürkü giydirilmesi kanundur.¹⁹⁰¹

Köşe peşkir ağalığına yukarıda ifade edildiği üzere farklı unvanlardan atamalar yapılabilmektedir. Mesela; 1815'de Başbolyenli Berberbaşı Ali Ağa,¹⁹⁰² 1817'de ihtiyar has odalılardan Sikencebin Said Ağa,¹⁹⁰³ aynı yıl Sarıkçıbaşı Kani Mustafa Beyefendi ile Hulyacı Hafız Mehmed Ağa,¹⁹⁰⁴ 1820'de Başbolyenli Matrak Mehmet Emin Ağa,¹⁹⁰⁵ 5 Kasım 1822'de Başbolyenli Sandalcı Halil Ağa,¹⁹⁰⁶ 1823 yılının sonlarında Hacı Emin Ağa,¹⁹⁰⁷ 1824'de Baş Bolyenli Miskali Ahmed Ağa,¹⁹⁰⁸ 1825'de Tüfekçıbaşı Ustazade Ahmed Ağa atanmıştır.¹⁹⁰⁹ Örneklerde görüldüğü üzere köşe peşkir ağalığına atanmak için aranılan en önemli özellik Has Oda'daki en eski ağa yani başbolyenli olmaktır.

¹⁹⁰¹ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.102, s.286

¹⁹⁰² Silahdar Ağa huzurunda içi sandallı çuha biniş giydirilmiştir. **A.e.**, s.102

¹⁹⁰³ **A.e.**, s.130

¹⁹⁰⁴ **A.e.**, s.133

¹⁹⁰⁵ **A.e.**, s.226

¹⁹⁰⁶ Sandalcı Halil Ağa'nın kendi tuttuğu bir defterden ikinci köşe başı olduğu tespit edilmektedir. İmzasız olan defterdeki terfi tarihi Hafız Hızır İlyas'daki terfi tarihleriyle karşılaştırılarak ağanın ismi tarafımdan tespit edilmiştir. Sandalcı Halil Ağa yaklaşık bir ay sonra 19 Aralık 1822'de Biniş Peşkir Ağası olmuştur. TSMA. D. 3455, y.7a, 1238- 1822; **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.286

¹⁹⁰⁷ **A.e.**, s.306

¹⁹⁰⁸ **A.e.**, s.344

¹⁹⁰⁹ **A.e.**, s. 365-366

6.2.3.2. Köşe Peşkir Ağalarının Vazifeleri

Köşe peşkir ağaları padişah saltanatla bir yere gittiğinde her biri padişahın oturduğu mekânın birer köşesinde yer alan şemsiyelerin altına oturarak, merasime katılan ağaların padişahın yanında nöbetleşe ayakta durmalarını, yorulanların edeple dinlenmelerini sağlamaktır.¹⁹¹⁰ D'ohsson, köşebaşısı ağalar olarak isimlendirerek koğuşun sükûnetinden sorumlu olduklarını kaydeder.¹⁹¹¹ Köşe peşkir ağaları kendi içlerinde, ikinci, üçüncü, dördüncü olarak da sıralanmaktadır.¹⁹¹² Köşe peşkir ağalarından biri biniş yerlerindeki düzenin takibinden sorumlu tutularak biniş peşkir ağası olarak görevlendirilmektedir.¹⁹¹³ 4 Aralık 1822'de biniş peşkir ağası olan Sandalcı Hasan Ağa, imzasız tuttuğu defterde biniş peşkir ağalarının vazifeleriyle ilgili bilgi verir. Buna göre; Padişah binişe gitmeye karar verdiğinde, biniş peşkir ağası bu haberi kapı içine uşak göndererek haber verirken, köşede oturacak köşe peşkir ağalarına da bilgi verir. Binişlerde yemek ikramı olacaksa yemek ve saati hakkında bilgileri alır, Kuşhane'ye ve Başkullukçuya haber göndererek gerekli organizasyonu yapar.¹⁹¹⁴ Biniş peşkir ağası bayramlarda kilercibaşının gönderdiği tablaları kapıda teslim alarak peşkir ağasının uşağına teslim ederken, has odalılar için gelen tablaları külahlılarla gönderir.¹⁹¹⁵

Biniş yerlerinde aktif görev yapan köşe peşkir ağaları yaşlılık veya hastalık gibi sebeplerle vazifelerini yapamıyorlarsa vekâleten bu hizmeti başka birisi yapabilmektedir. Ancak köşe peşkir ağalarının biniş yerlerindeki vazifelerini devamlı surette vekâletle devam ettirmeleri hoş karşılanmaz. Mesela; 1824 yılının son aylarında köşe peşkir ağalığına atanan Miskalî Ahmed Ağa, çok yaşlı olduğundan binişlerdeki vazifelerini vekâlet üzere yürütmeye devam edince, çıkmak isteyip istemediği dahi sorulmadan 1825'de çerağ edilmiştir.¹⁹¹⁶

¹⁹¹⁰ **Tarih-i Enderûn**, c.I.,s.306

¹⁹¹¹ D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, TSMK. Y.B. 3441, y.296

¹⁹¹² TSMA. D. 3455, y.9b, 4 B 1238-17 Mart 1823

¹⁹¹³ TSMA. D. 3455, y.9a,

¹⁹¹⁴ TSMA.D. 3455, y.9a, 1823

¹⁹¹⁵ Hazine dar ustanın lalasını çağırılmaya bizzat gider TSMA.D. 3455, y.9b, 1823

¹⁹¹⁶ Bu tarihte 80 yaşında olan Miskalî Ahmed Ağa, Saray'dan çıkıyor olmaktan mutsuz olmuştur. Hızır İlyas Ağa, **a.g.e.**, s. 365-366

6.2.3.3. Köşe Peşkir Ağaların Geliri, Mutfağı ve Kıyafeti

Has Oda'nın diğer eskilerinden ayrı tutulan son grup olan vâcibü'r-riâya, dört nefer eski veya köşe peşkir ağaları olarak tanımlanır. Âli, diğer has odalılardan ayırmamakla birlikte eskiliğe göre sınıflandırıldığına işaret eder.¹⁹¹⁷ Bu ağaların yevmiyeleri de diğer ağalar gibidir.¹⁹¹⁸ Koçi Bey, peşkir ağasını da köşe peşkir ağaları arasında kabul ederek bu beş ağaya **mevlid bahşişi** olarak 100'er altın verilmesinin kanun olduğunu bildirir.¹⁹¹⁹ Her yıl Ramazan hediyesi¹⁹²⁰ veya Şeker Akçesi adı altında 100 kuruş ödeme yapıldığı gibi,¹⁹²¹ **cülus atiyesi** de ödenmektedir. Mesela, 1653'de **cülus atiyesi** olarak 8'er altın verilmiştir.¹⁹²² Padişahın emriyle Divan-ı Hümâyundan dağıtılan ihsanlardan köşebaşı ağalara 87,5'ar kuruş,¹⁹²³ Sadrazamların **yıllık** adıyla gönderdiği bahşişlerden 400'er kuruş ödendiği tespit edilebilmektedir.¹⁹²⁴ Padişahın ihsanı olarak dağıtılan bahşişlerde diğer has odalılarla aynı miktar verilmektedir. Mesela 1703'de padişahın ihsanları Has Oda'daki 35 ağaya 30'ar kuruş olarak dağıtılmıştır.¹⁹²⁵

Miftah ağası ve peşkir ağası sofralarına verildiği üzere köşe peşkir ağalarının da aşçıları günlük ve haftalık tayinatları bulunmaktadır.¹⁹²⁶ Ancak diğer ağalarla aynı miktarlardaki tayinatın dört kişi arasında paylaşılacağı düşünüldüğünde daha az tayinat aldıkları da ortaya çıkmaktadır. Köşe peşkir ağalarının, mutfakları için verilen tayinatlar ve kıyafetleriyle ilgili verilen kumaş ve paralar peşkir ağasıyla aynı olduğundan tekrar edilmemiştir.

¹⁹¹⁷ Atâ, **Osmanlı Saray Tarihi**, c.I.,s.306

¹⁹¹⁸ Âli, **Kühü'l-Ahbâr**, c.II., s. 99; Çakmakçıoğlu, **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

¹⁹¹⁹ Daha önceki tarihlerde de kimi zaman beş kişi oldukları görülür. TSMA.D.34, y.110b, Gurre L 995-4 Eylül 1587; Seda Çakmakçıoğlu, **a.g.e.**, s. 106

¹⁹²⁰ Peşkir ağası ve köşe başı ağalar "vâcibü'r-riâya" olarak anılmaktadır. TSMA. D. 838, y.1b, (29) Ra 1143-11 Kasım 1730

¹⁹²¹ TSMA.D.2402/55, y.2b, 8 Nisan 1758'de

¹⁹²² İç Hazine'den iç halkına verilmesi kanun olan cülus-ı hümâyun atiyesinin dağıtımını için bkz. TSMA. D.2013, y.1b, 1063-1653

¹⁹²³ TSMA. D.2406/65, 29 Z 1175-21 Temmuz 1762

¹⁹²⁴ TSMA. D. 85, y.7b, 21 L 1219-23 Ocak 1805

¹⁹²⁵ TSMA. D. 9502, 29 R 1115-11 Eylül 1703

¹⁹²⁶ TSMA.D.230, y.12b, 29 Z 1222-27 Şubat 1808

6.2.3.4. Köşe Peşkir Ağalığından Çıkma

Köşe peşkir ağaları Enderûn kanunu üzere terfi ederlerse peşkir ağalığına atanmaktadırlar. Saray dışına çıkmalarda XVI. yüzyılda müteferrikalıkla çıkarlarken kendilerine 150 altın verilmektedir.¹⁹²⁷ Köşe peşkir ağaları arasında bir vazife olan biniş peşkir ağalığından terfiler de peşkir ağalığına olmaktadır. 1820’de Biniş Peşkir Ağası Sabık Müezzınbaşı Emin Ağa’nın Peşkir ağalığına atanması konuyla ilgili örnektir.¹⁹²⁸ 1822’de Köşe Peşkir Ağası Matrak Mehmed Emin Ağa,¹⁹²⁹ 19 Şubat 1823’de Sandalcı Hasan Ağa Peşkir ağalığına atanmıştır.¹⁹³⁰ Sınırlı örneklerimiz genel olarak peşkir ağalığına terfi ettiklerini işaret ediyorsa da, köşe peşkir ağaları içinde akranları arasında fark edilen özellikleri olan seçkin bir ağanın birkaç basamak atlayarak Saray içinde daha üst düzey bir göreve tayin edilmesinin veya iyi bir gelirle iyi bir memuriyetle çıkmasının yolu da açıktır.

6.3. Has Oda Eskileri/Neferleri

Sarayda padişahın yaşadığı Has Oda, Köşkler, Mermer Sofa ve Harem’in bir bölümünü içine alan bölümde görev yapan ağaların bir kısmına **mabeynci** denilmektedir. Padişahın yakın hizmetinde görevli Has Odalı eski ağalarla birlikte ak ve kara hadım musahibler de burada görev yapmaktadır. Has Odalı eskiler, Padişaha kahve sunulması, tıraş edilmesi, tırnaklarının kesilmesi, yıkanması, giydirilmesi, sorguclarının ve kıyafetlerinin muhafazası gerektiğinde takdim edilmesi hizmetleri yanında; Saray ve devletle ilgili yazışmaların yapılması, cep harçlığının muhafazası ve gerektiğinde takdim edilmesi gibi görevleri yerine getirmektedir. Ayrıca saray eğlenceleri ve göçler dâhil olmak üzere saray ağalarının katıldığı tüm merasim ve alaylara katılmaktadırlar. Enderûn’da ağaların vazifeleri belirlenmiş görülse de, her padişahın yakın olduğu bir ağa bulunmaktadır ve bu ağalar vazifeleri dışında sıra dışı işlerle de işigal etmektedirler. Aslında bu durum günümüz bürokrasisinde de aynıdır.

¹⁹²⁷ TSMA.D.34, y.22a-22b, 12 L 982-25 Ocak 1575

¹⁹²⁸ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.226

¹⁹²⁹ **A.e.**, s.286

¹⁹³⁰ TSMA.D. 3455, 9b, 7 C 1238-19 Şubat 1823; **A.e.**, s.344

İdari kadroya yakın olan bürokratlar kimi zaman vazifeleri dışında işlerle de görevlendirilmekte veya bu yakınlık sebebiyle kendileri bazı işleri gerçekleştirme yetkisi de verilmektedir. Mesela, 19 Şubat 1749'da has odabaşılığa terfi eden Ahmed Ağa'ya kanun-ı kadim üzere **acemilik** inamı verilmesini Berberbaşı Muslu Ağa'nın, arz etmesi,¹⁹³¹ Has Odalı ağaların sıra dışı görevlerine güzel bir örnektir. Enderûn ve Saray'da sürdürülen iş ve işlemlerin en üst düzey temsilcileri olarak görev yapan Has Oda Eskileri başlığı altında incelenen bu ağalar; yaptıkları hizmetler çerçevesinde değerlendirilerek tarafımızdan sınıflandırılmıştır. Başlıklar halinde zikr edilen bu görevlilerin hepsi toplandığında sayı Has Oda mevcudu olan kırkı aşılıyor gibi görünmektedir. Ancak Has Oda'da görev yapan bu ağaların hepsinin aynı tarihlerde görev yapmadığı, yüzyıllar içinde bazı vazifelerin lağv edildiğini, kimi zaman da aynı anda birden fazla görev icra ettiklerini unutmamak gereklidir.

6.3.1. Padişah Sofrasına Hizmet Eden Ağalar

Saray'da padişahın sofrasına hizmet eden onlarca görevli bulunmakla birlikte, konumuz olan Has Oda eskileri arasından, padişahın kahvesini, şerbetini, yoğurdunu yapan ağalar konu edilmiştir. Bu ağalar padişaha sundukları bu hizmetlerle birlikte, Enderûn ve Saray'da o konuda yapılan hizmetleri de denetlemektedirler.

Kahvecibaşı: Sarayda konumuz olan padişaha hizmet eden Has Odalı kahvecibaşı dışında, valide **sultan kahvecibaşısı**,¹⁹³² **biniş kahvecibaşısı**,¹⁹³³

¹⁹³¹ Has Odabaşılığa terfi edene ağaya acemilik olarak nimtane kaftan giydirilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 1995, y.22a

¹⁹³² Valide Gülnuş Emetullah Sultan'ın dairesinde bulunan Kahvecibaşısına ihsan ettiği kumaşlar için bkz. TSMA. D. 6145, 29 Z 1111; Valide Sultan Kahvecibaşısı Ahmed için bkz. TSMA. E.8400/246-864/100, 7 N 1267-6 Temmuz 1851; Valide Sultan Kahvecibaşısı Hasan Halife'nin kahve bedelini tasili için bkz. TSMA. E.9961/505-913/61, 20 Ra 1123-8 Mayıs 1711; Valide Sultanın Üçüncü Kahvecibaşısı için bkz. TSMA. E.721/709-309/81, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799

¹⁹³³ Biniş Kahvecileri, padişahın eğlenmek, av yapmak vb. sebeplerle saray dışına çıktığında kahve hizmeti veren ağalardır. Onlara da padişaha hizmette kullanacakları eşyalar emaneten verilmektedir. TSMA. D.10457/133, y.2a, 10 Ş 1098-21 Haziran 1687; Biniş Kahvecilerine teslim edilen eşyalar ayrıca bkz. TSMA. D. 121/1, y.86a; 121/1, y.86a, (29) C 1109-12 Aralık 1698

kozbeçiler kahvecibaşısı¹⁹³⁴ adı altında kahveciler bulunduğu gibi,¹⁹³⁵ Enderûn'daki her koğuşta ve büyük ağaların maiyetinde kahvecibaşı¹⁹³⁶ bulunmaktadır.¹⁹³⁷ Padişahın kahvecibaşılık hizmetini Has Oda neferleri veya eskileri arasında görevlendirilen ağalar sunmaktadırlar. Bazılarının mabeyncilik hizmetiyle birlikte görevlendirilmesi¹⁹³⁸ mabeynci olmayan kahvecibaşıların olduğunu ortaya çıkarır.¹⁹³⁹ Sultan III. Selim'in ilk kahvecibaşısı Hüsameddin Ağa, 1789'da mabeyncilikten kahvecibaşılığa atanmıştır.¹⁹⁴⁰

Kahvecibaşının en önemli vazifesi padişahın ieeği kahveyi hazırlamaktır.¹⁹⁴¹ Padişahın Has Oda ve kullandığı diğer mekânlarda kuşluk ve akşam yemeklerinden sonra arzu ederse,¹⁹⁴² padişaha hizmette kullanması için emanet edilen;¹⁹⁴³ kıymetli

¹⁹³⁴ Kozbeçilerde de padişahın kullanımına mahsus kıymetli kahve bulunmaktadır. Kozbeçiler Ocağı Kahvecisine teslim olunan altın tas, kahve ibriği ve bazı gümüş eşyalarla ilgili bkz. TSMA. D.3206, 9 B 1111-31 Aralık 1699

¹⁹³⁵ Kahvecibaşıların itibarının artmasına paralel olarak kahvecilerin de itibarı artmıştır. 1703'de Kahveci Osman Ağa'ya atlas kaplı samur üst kürk hediye edilmiştir. TSMA. D.15, y.99a, 1115-1703

¹⁹³⁶ Has Oda gediğine mülazım Has Odalılardan Kahvecibaşı Sadullah Ağa'nın atanması örneği, koğuşlarda da kahvecibaşılık unvanının kullanıldığını düşündürmektedir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 286-287; Kiler Koğuşu'nda görevli Kahveci için bkz. TSMA. D.10457/188,

¹⁹³⁷ Saray'ın üst düzey ağalarının maiyetinde de kahveciler bulunmaktadır. Saray'da bir ağanın kahvecibaşısının yaptığı iş ve işlemlerle ilgili bkz. TSMA. D. 7152, 29 Z 1096-26 Kasım 1685; Hazinedarbaşı Said Ağa'nın Kahvecibaşısı Hüseyin Ağa'nın kahve yapmak dışında ağa için yaptığı alışverişler ve yaptığı diğer işlemler için bkz. TSMA. D.3357, 29 Z 1208- 28 Temmuz 1795; Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı Devlet Teşrifatında Kahve İkramı", **Bir Taşım Keyif Tük Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü**, İstanbul 2016, s.207

¹⁹³⁸ Kani Mustafa Bey 1818'de başladığı mabeyncilik hizmetinde önce sarıkçıbaşı ardından kahvecibaşı olmuştur. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.160, s.196; Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s.866; 1820'de Hazine Koğuşu'ndan Has Oda'ya terfi ederek şehzade Lalalığı hizmetine başlayan, 1822'de Mabeynciler arasına giren Bekçizade Said Mehmed Ağa'nın, bir süre sonra Kahvecibaşı olarak atanmasıyla ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.160

¹⁹³⁹ 7 Eylöl 1803'de Has Oda ağalarından Emin Ağa, 29 Temmuz 1808'de Has Odalı Kemanı Osman Ağa ve 7 Aralık 1808'de Hane-i Hassa'dan Hacı Arif Ağa'nın mabeynci olmayarak kahvecibaşı olmasıyla ilgili bkz., Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 84, 130, 275; 1813'de mülazım Sadullah Ağa'nın terfisi için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 286-287; Ata, mabeynci olmayanların resmi mahallerde görev yapmak üzere dairelerinde bulduklarını kaydeder. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 298

¹⁹⁴⁰ Mabeyncilikten 1789'da Kahvecibaşı olmuş, yükselişi zamanın nüfuzlu devlet ricali tarafından çekilemediğinden 1796'da vezir rütbesiyle Bosna Valiliği verilerek çıkarılmıştır. Ardından Hotin ve Selanik valiliği yapmış ve 1797'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya **a.g.e.**, c.III., s. 689

¹⁹⁴¹ D'ohsson, **a.g.e.**, y.296; Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 326

¹⁹⁴² **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 298

¹⁹⁴³ Hazine'den verilen bir senetle zimmetlenen eşyalardan kırılan, kaybolan bir şey olursa kahvecibaşılar masraflarını karşılayarak yerine koymak zorundadırlar. Görev değişikliğinde hazine kethüdasının başkanlığında hazine başyazıcısı, ikinci yazıcısı, hazine kaftancısı ve başkulluğunun katıldığı bir heyetle zimmetinde bulunan eşyaları halefine teslim eder, Hazine'de bulunan senedi alırdı. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 298

kahve takımlarını kullanarak¹⁹⁴⁴ kahve yapar, gümüş tepsi, billur anberdan ve kıymetli fincanlarla takdim ederdi.¹⁹⁴⁵ Padişaha kahve sunumunu yapılırken üzerinde pırlanta, zümrüt ve yakutların bulunduğu kahve puşidesi kullanılırdı.¹⁹⁴⁶ Saray’da kahvenuş etmek büyük bir keyiftir. Bu keyif kullanılan kıymetli eşyalar, değerli ve şık örtülerle zenginleştirilmekte, kahve ikram edilirken yakılan öd ve kahvenin içine konulan amberle tadı pekiştirilmektedir.¹⁹⁴⁷ Topkapı Sarayı Çin Porselenleri Bölümü’ne kayıtlı 15/10473 envanter numaralı fincanın zemininde amber koyulacak bir bölümün sonradan yapılmış olması, amberin kahvenin içine karıştırılarak tüketildiğini düşündürür.¹⁹⁴⁸ Kahvecibaşıya padişah için teslim edilen kahve miktarı 1820’de Cemaziyelahir’de 27 kıyye, Şaban ayında 16 kıyye 100 dirhem olarak değişiklik göstermektedir.¹⁹⁴⁹

Resim-120

Topkapı Sarayı Hazine Koleksiyonu’nda yer alan Minekâri Fincan Zarfları
TSM.2/2348-2349

¹⁹⁴⁴ Kahvecibaşında beyaz hatayi fincan ve tabak, sarı fağfuri fincan, sade beyaz hataî fincan ve tabak, güllü paşa fincanı vb. için bkz. TSMA. E.3963/4-660/31/4, 1092-1685; 27 Ocak 1698’de sefer sırasında Tımaşvar’a gidildiğinde, Kahvecibaşı Ağa sorumluluğundaki eşyalardan, iki gümüş kahve askısı, dört gümüş kahve ibriği, iki gümüş şeker kutusu, üç fincanın zayı olduğuna dair kayıt, Kahvecibaşıya sefer esnasında da kıymetli madenlerden kahve takımları verildiğini de göstermektedir. TSMA. D. 1110, y.37b, 15 B 1109

¹⁹⁴⁵ TSMA. E.3963/4-660/31/4, 1092-1685; Kahvecibaşıya sarf malzemesi olarak kabul edilen zimmetinde bulunan kıymetli fincan ve tepsi gibi eşyaların muhafazası için hazırlanan keseler, kahve sunumunda kullanacağı şilte ve puşideler de verilmektedir. TSMA.D.63, y.26b, 1196-1782

¹⁹⁴⁶ Kıymetli kumaşlardan imal edilmiş kahve puşidesinin üzerine sonradan 26 zümrüt, 1 pırlanta, 1 kırmızı yakut yerleştirilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.63, y.5b, 1196-1782

¹⁹⁴⁷ 1710’da Kahvecibaşı Mertan Ağa’ya aylık olarak 10 dirhem amber, 1748’de aylık olarak beş dirhem od ve beş dirhem anber, 1762’de 5 dirhem od ve beş dirhem amber teslim edilmiştir TSMA. D. 2352/367, y.1b, 4 Z 1110-4 Mayıs 1699; TSMA. D. 2354/4, y.2a, 1 R 1122-30 Mayıs 1710; D.1107, y.26a, 5 B 1161-1 Temmuz 1748; TSMA. D. 2402/57, y.6a, (29) L 1175-23 Mayıs 1762

¹⁹⁴⁸ Fincanların büyük bir kısmında böyle bir aparatın olmaması, anber kullanılmadığı anlamına gelmez. Zira kahve tepsisinde kahveyle birlikte anberdanlar içinde anber ikram edilmektedir. Kahve sunumuna kimi zaman kaşık tatlısı adı verilen reçeller de eşlik etmektedir. Ayşe Erdoğan-Serkan Gedük, “Çin Porseleni Fincanlar”, **Bir Taşım Keyif Tük Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü**, İstanbul 2016, s. 293

¹⁹⁴⁹ TSMA. E. 51/27-30-27/34/1,2, 25 Ra 1236-31 Aralık 1820

XVIII. yüzyılda kahvecibaşı, baş lala ile birlikte **kahve dolabı** olarak adlandırılan Mabeyn'de bulunan küçük bir hazinenin idarecisi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kahvecibaşının sorumluluğundaki eşyaların muhafaza edildiği kahve dolabında¹⁹⁵⁰ padişahın kullanımı için para ve altın da muhafaza edilmekte, padişahın talebi olduğunda buradan harcamalar yapılmakta veya teslim edilmektedir.¹⁹⁵¹ 1715'de Kahve Dolabıyla ilgili hizmetlerde kendisine bağlı olarak görev yapan kahve kâtibi, dolap halifesi ve üç ayrı kahvecinin bulunduğunu tespit etmek mümkün olmuştur.¹⁹⁵² Has Odalı ağaların genelinde görüldüğü üzere, padişaha yakınlıkla alakalı olarak parasal işlerle de ilgilenmektedir. Bu bağlamda kahvecibaşının vazifeleri arasında da padişahın talep ettiği parayı teslim etmek,¹⁹⁵³ yapacağı ihsanları ilgisine ulaştırmak,¹⁹⁵⁴ kimi zaman kıymetli eşyaların tamirini yaptırmak¹⁹⁵⁵ sipariş edilen bazı eşyaları almak vardır.¹⁹⁵⁶ Kahvecibaşı Nakşi Mustafa Ağa'ya,¹⁹⁵⁷ çuhadar

¹⁹⁵⁰ Saray'da küçük hazinelerin muhafaza edildiği dolaplarda mülhem bu hazineler dolap olarak da adlandırılmaktadır. Hatta Ceyb-i Hümayun ve Harc-ı Hassa bile kimi yerde dolap tabiriyle birlikte kullanılmaktadır. Kahvecibaşı ile Baş Lala'nın para teslim alması, birbirlerine ve padişaha teslim etmeleriyle ilgili daha fazla örnek için bkz. TSMA. D.682, y. 4b, 5a, ve diğer sayfalar. 12 Ca 1117-

¹⁹⁵¹ Kahvecibaşının sorumluluğunda olan Kahve Dolabına padişah için teslim edilen para ve altının konmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.682, y.4b, 5a, 12 Ca 1117-12 Ekim 1799; 2 Za 1124 tarihinde kahve dolabına 1124 senesine mahsub olmak üzere Yemişçi Emimi Hacı Hüseyin Ağa ve Pişkeşçi Hacı Ağa tarafından teslim edilen 50 kese zolta ve 20 keselik paranın kahve dolabına konmasıyla ilgili bkz. TSMA. D.682, y.15a, 2 Za 1124-1 Aralık 1712; 17 Ş 1125 tarihinde Kahve Dolabı'na 1124 senesine mahsub olmak üzere Pişkeşçi Mehmed Ağa tarafından getirilen 20 keselik zolta konulmuştur. TSMA. D.682, y.15b; 1125-1714 senesine mahsub olmak üzere Kilerci Hacı Bekir tarafından getirilen üç keselik tuğralı altın kahve dolabına konmuştur. TSMA. D.682, y.16a; Bu örnekler göstermektedir ki, Kahve Dolabı mahsup edilen paraların geldiği belli bir geliri olan küçük bir hazinedir.

¹⁹⁵² Kahve Kâtibi, Dolap Halifesi ve Üç kahveci için bkz. TSMA. D. 682, y.15a, 16 Za 1125-4 Aralık 1713; TSMA.E.154/33-105/2/11, 1127-1715; TSMA.E.154/2; TSMA.E.105/2/2, 1127-1715

¹⁹⁵³ Kahvecibaşı Nakşi Mustafa Ağa'nın tebdil binişlerinde kullanılmak üzere padişaha teslim ettiği altın TSMA.D.10457/134, y.2a- 29 Ra 1197-3 Nisan 1783

¹⁹⁵⁴ Kahvecibaşına fukaraya dağıtılmak üzere Hazine'den 315 kuruş teslim edilmesi TSMA.D.2402/52, y.3b, 7 C 1170-27 Şubat 1757; 27 Şubat 1757'de teslim edilen 490 zerri mahsub için bkz. TSMA. D.2402//52, 3b, 7 C 1170-27 Şubat 1757; Kahvecibaşı Nakşi Mustafa Ağa'ya tebdil binişlerinde kullanılmak üzere verilen 250 kuruş için bkz. TSMA. D. 2402/55, y.2b, 10 N 1175-4 Nisan 1762

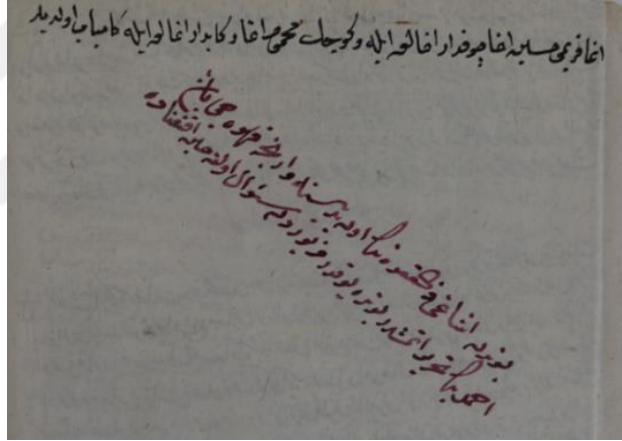
¹⁹⁵⁵ Kahvecibaşı'nın Has Ahır Hazinesi'nden gelen yaldızlı gümüş kemer, raht ve başlığın tamirini yaptırarak teslim ettiği örneklerle de rastlanmaktadır. TSMA.D.2438/36, y.1, (29) B 1207

¹⁹⁵⁶ Padişahın Kuşçusuna Hazine'den Silahdar Ağa vasıtasıyla verilen beş parça dolamalık çuha, iki parça çakşırılık çuha, entarilik çitari ve çarsal kuşağın onun vasıtasıyla verildiği görülmektedir. Silahdar Ağa vasıtasıyla fakir bir kadına verilen entari, şalvar, bogasi çite, tarbuş, baş yemeni satın alınmış ve kahvecibaşı tarafından teslim edilmiştir Silahdar Ağa tüm bunlar için 8 kuruş 30 akçe harcamıştır. TSMA.D.2402/54, y.4a,29 Z 1174-1 Ağustos 1761

¹⁹⁵⁷ Enderûn'da yetişmiştir. Sultan III. Mustafa'nın tahta çıkışında 1757'de Kahvecibaşı olup siyasi işlere fazla müdahale ettiği için azledilmiştir. Eylül 1764'de vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV. s. 1140

ağa ve dülbend ağası tarafından muhafaza edilen padişaha ait yedek kıyafetlerin tebdil binişlerinin de teslim edilmesi bu çerçevede değerlendirilmiştir.¹⁹⁵⁸

Yukarıda işaret edildiği üzere kahvecibaşılar daima padişahın yanında olmaları, Has Odalı olmaları hasebiyle iyi yetişmiş, iyi derecede okur yazar olmaları hasebiyle kimi zaman sır katipliği vazifesi ilave görev olarak verilmektedir.¹⁹⁵⁹ Örneğin Sultan III. Osman dönemine ait Rûznâme'nin Zilkade 1168'den yılın sonuna kadar olan bölümü Kahvecibaşı Ahmed Bey tarafından ayrı bir defterde tutulmuştur. (Resim-121) Sultan III. Mustafa'nın daima yanında bulunan itibarlı Kahvecibaşısı Nakşi Mustafa Ağa'nın da bir Rûznâmesinin olması,¹⁹⁶⁰ padişahın itibarını kazanmış kahvecibaşılardan bazı vazifelerini de yaptıklarını ortaya koyar.

Resim-121

Kahvecibaşı Ahmed Bey'in Ruzname Yazdığına İşaret Eden Kayıt. “*Bundan aşağı Zilkadenin on yedisine varınca Kahvecibaşı Ahmed Bey tahrir etmiştir. Bizde yoktur.*

Mezburdan sual oluna haber iktizada”,

T SMA. E.12358-1022/13, y.3b, 23 Zilhicce 1168 -30 Eylül 1755

¹⁹⁵⁸ Tebdil binişi için beyaz bezden iki şalvar, nimten ve zebun teslimi için bkz. T SMA. D.2402/55, y.6a, 29 Z 1171-3 Eylül 1758

¹⁹⁵⁹ Has Odalı ağaların aynı anda birden fazla iş yapmasına bir örnekte kahvecibaşının sır katibi yerine ruzname yazmasıdır. Fikret Sarıcaoğlu, bu durumu Kahvecibaşının Sır Kâtipliğine terfisi olarak yorumlamışsa da aynı statüde olan Mabeynci Has Odalıların bir görevden diğerine terfisine dair hiçbir örneğe rastlanmamıştır. Ancak bir görevlinin birden fazla görevi aynı anda takip ettiği örneklere sıklıkla rastlandığından, kanaatimizce Kahvecibaşı Ahmed Ağa, var olan görevinin yanında sır kâtibinin vazifesi olan ruzname yazarlığını da bir süre için yapmış olmalıdır. Kahvecibaşı Nakşi Mustafa Ağa'nın ruzname yazdığı da unutulmamalıdır. Fikret Sarıcaoğlu, “Rûznâme”, **DİA**, c.35, s.280

¹⁹⁶⁰ Uzunçarşılı, “Vekayii Sultani Tarihi Nakşî”, **TTEM**, yeni seri I/2 (1929), s. 12-15 Fikret Sarıcaoğlu, “Rûznâme”, **DİA**, c.35, s. 280

Kahvecibaşının geliri ve kıyafet tahsisatı¹⁹⁶¹ Has Odalı diğer ağalarla aynıdır. Farklı olarak Arefe günleri 10 kuruş,¹⁹⁶² taht inamı olarak 10 kuruş ihsan edilmektedir.¹⁹⁶³ Padişahın çok yakınında hizmet eden bu ağalara sıradışı bazı ihsanlara rastlanır. Mesala, 1714’de padişahın kahvecibaşıya **bayramlık** olarak 250 kuruş ihsan etmiştir.¹⁹⁶⁴ Kahvecibaşılar kıymetli kürkler,¹⁹⁶⁵ değerli kumaşlardan kaftanlar ve entariler giymekte, altın telle yapılmış ve değerli mücevherlerle süslenmiş kıymetli kuşaklar kullanmaktadırlar.¹⁹⁶⁶ XVIII. yüzyılın dikkat çeken ağalarından Kahvecibaşı Nakşi Mustafa Ağa’ya, tarçinî sof kaplı kakum kürk, süt mavisi germesud kaplı kakum ağalık kürkü, çiçekli germesud kaftan, entari ve çarsal kuşak hediye edilmiştir.¹⁹⁶⁷ Has Oda eskilerinden olmaları hasebiyle kabzaları altın ve değerli taşlarla süslenen bıçaklar da kullanmaktadırlar.¹⁹⁶⁸ Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan Kıyafet Albümünde, kahvecibaşı kırmızı kavuğunun üzerine beyaz destar sarılmış, bordo entarisi üzerine yaka ve kenarları siyah ve kahverengi yollu, kol ağızları uzun yeşil çuha elbise, kırmızı şalvar, sarı mest pabuç giymiş ve boynunda kırmızı bir kutu asılı oldukça sade olarak resmedilmiştir. (Resim-122)¹⁹⁶⁹D’ohsson’un kahvecibaşıyla ilgili kullandığı gravürde kahvecibaşının kıyafeti kürk ve çanta dışında benzer özellikler gösterir. (Resim-123)

¹⁹⁶¹ Elbise bahası olmak üzere 10.600 akçe ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1987, y.3a, 1144-1732

¹⁹⁶² TSMA. D.2436/12 y.2a, 29 Z 1205-29 Ağustos 1791

¹⁹⁶³ TSMA. D. 2402/55, y.3a, 1762

¹⁹⁶⁴ TSMA. D.684, y.50a, y. 55a, 1125-1714; 68 kuruş bahşiş için, TSMA. D.9726/1, y.1a, 1194-1780

¹⁹⁶⁵ 1695’de Kahvecibaşı Ali Ağa’ya hatt-ı hümayunla samur kürk ihsanı için bkz. TSMA. D.1110, y.8b, 22 Ca 1107-30 Kasım 1695

¹⁹⁶⁶ 1699’da Kahvecibaşı Süleyman Ağa’ya, bir gül üzerine yedi orta boy elmaslı altın sıvama kuşak, D. 26, y.22b, 1110-1699; aynı yıl yedi orta boy elmasla müzeyyen savayı kuşak ihsan edilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1110, y.54a, (29) L 1110-30 Nisan 1699;

¹⁹⁶⁷ D.2402/54, 4b, 1762, Aynı ağaya birkaç ay sonra sarı germesud kaplı kakum kürk ihsan edilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.2402/55, y.8a, 1762; Ayrıca 4 Mayıs 1699’da padişah için hazırlanan ve çuhadar ağa tarafından muhafaza edilen samur serhadî kürk Kahvecibaşı Süleyman Ağa’ya hediye edilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.1110, y.56a, 4 Z 1110-4 Mayıs 1699

¹⁹⁶⁸ Silahdar Ağa marifetiyle Kahvecibaşı Süleyman Ağa’nın bıçağına bir altın kabza yaptırılmış, tepesine bir zümrüt yerleştirilerek teslim edilmiştir. TSMA. D.1110, y.56a, 4 Z 1110-4 Mayıs 1699

¹⁹⁶⁹ TSMK. A.3690; Bu eserdeki kahvecibaşı kıyafetiyle ilgili bilgiler için bkz. Emin Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 122

Resim-122
Kahvecibaşı
Kıyafet Albümü, TSMK. A.3690

Resim-123
Kahvecibaşı
TSMK. Y.B.3441, c.III.,pl.60

Mastçıbaşı ve Mastçı Şakirdi: Mastçıbaşı olarak da bilinen yoğurtçubaşı padişahın yiyeceği hazırlamakla sorumlu olduğu gibi Saray için yoğurt, kaymak ve tereyağı yapan Mastgeran-ı Hassa'nın da amiridir.¹⁹⁷⁰ Mastçıbaşı'na bahşiş olarak yılda iki kez Has Oda zabitlerinin aldığı kadar 100'er altın verilmesi kanundu.¹⁹⁷¹ Mastçıbaşı Osman Ağa'nın, 24 Ekim 1668'de Kapıcıbaşılıkla çıkması,¹⁹⁷² bu göreve ait tespit edilen nadir örneklerdendir. Mastçıbaşı, XVII. yüzyıl sonlarına kadar varlığını korumuşsa da, sonrasında bu görevliye rastlanmaz. Bunun sebebi yoğurdun sarayda yapılması yerine satın alınması yoluna gidilmesi olmalıdır.¹⁹⁷³ **Mastçı Şakirdinin** de diğer has odalılar gibi iyi vazifelerle çıktıkları görülür.¹⁹⁷⁴ Mastçı şakirdi unvanına XVII. yüzyıl sonlarına kadar rastlansa da¹⁹⁷⁵ XVIII. yüzyıldan

¹⁹⁷⁰ Mastgeran-ı Hassa; Matbah-ı Amire'de yoğurt yapanlar hakkında kullanılır. Mastgeran-ı Hassa Ocağı isimli bir teşkilata bağlıdır. XVIII. yüzyıldan itibaren süt ve yoğutla ilgili işlemler Yoğurtçubaşının takibiyle müteahhit vasıtasıyla yaptırılmaya başlanmıştır. Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.II, s.414

¹⁹⁷¹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 328

¹⁹⁷² **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s.308

¹⁹⁷³ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 328

¹⁹⁷⁴ 12 Ekim 1650'de Mastçı Şakirdi Mehmed Ağa Cezayir Beylerbeyliği ile çıkmıştır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s. 33

¹⁹⁷⁵ TSMA.D. 2110/7, (29 Z) 1008-(11 Temmuz)1600; TSMA. D.2110/67, (29 Z) 1089-(11 Şubat) 1679; TSMA.D.2110/70, (29 Z) 1097-(16 Kasım) 1686

itibaren Mastgeran-ı Hassa kaldırıldığından mastçıbaşılık ve mastçı şakirdliği de ortadan kalkmıştır.

Şerbetçi: Şerbetçi, Has Oda'da padişahın içeceği şerbetleri hazırlamakla görevlidir.¹⁹⁷⁶ Şerbetçi Kiler Koğuşu'nda da rastlanan bir unvandır.¹⁹⁷⁷ Has Oda'da boşluk olduğunda terfi edecek derecede koğuşun büyük ağalarından biridir.¹⁹⁷⁸

6.3.2. Padişahın Kişisel Bakımıyla İlgilenen Ağalar

Has Odalı ağalar padişahların saçlarının ve tırnaklarının kesilmesi, yıkanmaları, ellerini yıkarken leğen ibrik tutulması, abdest aldıktan sonra kurulanması için peşkir verilmesi gibi hizmetleri de görürlerdi.

Berberbaşı: Has Oda'ya ait bir görev olan berberbaşılık, Saray'ın ilk teşkilatlanmasından itibaren vardır. XVI. yüzyıl ortalarına kadar, berberbaşının Büyük Oda'dan¹⁹⁷⁹ başlayarak berberlik zanaatında yetişmiş, kabiliyetli ağalardan Hazine Koğuşu'na kadar yükselmiş olanlardan, sonrasında Seferli Koğuşu'nda yetişerek Has Oda'ya terfi eden ağalar arasından seçildiğini düşünmek doğru bir yaklaşım olacaktır.¹⁹⁸⁰ Berberbaşı dışında, hünkâr berberi/zât-ı hümâyun berberleri olarak isimlendirilen ağalar da vardır.¹⁹⁸¹ Bu ağaların bir kısmının Seferli Koğuşu'na mensup

¹⁹⁷⁶ TSMA.D.2110/176, y.2b-3a, (29 Z) 1191-(28 Ocak) 1778

¹⁹⁷⁷ Kiler'de Hünkâr Şerbetçisi unvanlı bir görevlinin varlığıyla ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 41

¹⁹⁷⁸ 1818'de Kiler'den Has Oda'ya alınan iki ağadan biri Şerbetçi Salih Efendi'dir. **A.e.**, s. 179

¹⁹⁷⁹ 1558'de Büyük Oda'da, Külhancı Halil, Külhancı Hüseyin, Dellak Ferhat, TSMA. D.6083, y.2b,5a 29 Z 965-12 Ekim 1558; Tavernier, Büyük Oda, Küçük Oda ve Seferli Odası'ndaki tellaklar da hamam da durur. Başka hiçbir uğraşları olmayan berberler, oturdukları odaya usturalar, bileyciler, sabunlar, tırnak kesici gibi gerekli malzemelerini koyduklarını kaydeder. **Tavernier, Bir Fransız Seyyahın Gözüyle Topkapı Sarayı'nda Yaşam Büyük Senyörün Sarayı**, Parıltı Yayınevi, İstanbul 2005, I. Baskı, s. 94

¹⁹⁸⁰ Padişahın berberlik hizmeti, daha sonra Seferli'den Has Oda'ya terfi eden berber ağalara ait hususi bir memuriyet haline gelmiştir. **Tarih-i Enderûn**, s. 298-299

¹⁹⁸¹ İnam Defterlerinde *altı nefer zat-ı hümâyun berberleri* olarak yer alırlar. Örneğin, Mevlid-i Nebi okunduğunda mutat üzere berberbaşı ve altı nefer zat-ı hümâyun berberlerine **küçük şalvar inamı** olmak üzere ihsan edilen 8785 kuruş için bkz. TSMA. D. 1107, 11b, 10 Ra 1160-22 Mart 1747; y.22b, 7 Ra 1161-7 Mart 1748; y.35a, 12 Ra 1162-2 Mart 1749; ayrıca miftah ağasının, altı adet padişah berberlerine hilat-bahalarını dağıtırken her birinden 110 para kesmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 10706/1, y.7a, 29 Z 1222-28 Ocak 1808

olması,¹⁹⁸² Saray'ın en çok titizlendiği temizlik hususunda Enderûn'da değişik koşullarda birden fazla benzer unvanlı görevli olması şaşırtıcı değildir.¹⁹⁸³

Berberbaşılar padişah istediği vakit saç ve sakal tıraşı yapar, kesilen saç ve sakallarını gümüş leğen içinde yıkadıktan sonra Saç Sandığı'nda muhafaza ederdi.¹⁹⁸⁴ Berberbaşının en önemli bir diğer vazifesi şehzadelerin ilk tıraşını yapmaktır. Berberbaşı şehzadenin ilk saçını kestiğinde, tören ile sadrazama gider, kestiği saçları gösterirdi. Bu vesile ile sadrazam, berberbaşına bir samur kürk, 500 altınlık bir kese ve ihtişamlı süslenmiş bir at hediye etmesi gelenektir. Mesela, Sultan II. Mahmud'un şehzadesi Sultan Abdülhamid Efendi sekiz yaşına geldiğinde eşref saati içinde ilk tıraşını Berberbaşı Giritli Ali Ağa yapmıştır.¹⁹⁸⁵ Sultan II. Mahmud, şehzadenin tıraş edildiğini sadrazama hatt-ı hümayun ile bildirirken, Berberbaşının olduğu alayla bir de hediye göndermiştir. Sadaretle merasimle kabul edilen berberbaşı, sadrazamın padişaha gönderdiği hediye ve telhisle dönerken, kendisine de erkân samur kürk, donanmış at, mücevherli enfiye kutusu ve atıyye ihsan edilmiştir.¹⁹⁸⁶ Berberbaşı Enderûn berberlerinin amiri olarak ilk tıraşı yaptıktan sonra, şehzade berberini atama yetkisine de haizdir.¹⁹⁸⁷

¹⁹⁸² Sultan III. Selim döneminde Seferli Koşu'na mensup Hamamcıbaşı Pişkin Mehmed Ağa'nın **Hünkâr berberi** unvanı almış, Hamamcıbaşığa Şehzade Berberbaşısı Demirkıran Mustafa Ağa atanırken, Hünkâr Berberliğine Memiş Ağazade Meşi Baba tayin edilmesiyle ilgili bkz. Hızır İlyas Ağa, **a.g.e.**, s.238

¹⁹⁸³ Osmanlı Sarayı'nda temizliğin bir parçası kabul edilen berberlik önemli bir vazifedir. Topkapı Sarayı Müzesi'nin 2006'da yaptığı Hamam Sergisi'nde konuyla ilgili kıymetli birçok eserin sergide yer alması, bu alanın zenginliğine işaret etmektedir. Bkz. **Hamam Osmanlı'da Yıkama Geleneği ve Berberlik Zanaati**, Topkapı Sarayı Müzesi, Nisan 2006

¹⁹⁸⁴ Bu kuralın Yavuz Sultan Selim döneminde başladığıyla ilgili bilgiler için bkz. **Tarih-i Enderûn**, c.I.s.198; Surre ihracında bu sandık mühürlenerek Medine'ye gönderilir ve Peygamberin gömüldüğü yerin civarına gömülürdü. Cenkmek, **Osmanlı Sarayı'nın Kıyafetleri**, s. 121, 122

¹⁹⁸⁵ D'ohsson'un işaret ettiği merasimin son döneme kadar devam ettiği görülmektedir. D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, TSMK. Y.B. 3441, s.296

¹⁹⁸⁶ Sultan II. Mahmud'un Şehzade Abdülhamid'in ilk tıraşıyla ilgili hatt-ı hümayunu ve merasimle ilgili detaylı bilgiler için bkz. Arzu Terzi, **Bezmîâlem Valide Sultan**, Timaş, İstanbul 2018, s.75-78;

¹⁹⁸⁷ Berberbaşı Giritli Ali Ağa, berberlerin amiri olarak bu ilk tıraşı yaptıktan sonra, Türk Mehmed Ağa'yı Şehzade Berberi olarak atamıştır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.237-238

Resim-124

Topkapı Sarayı Hazine Koleksiyonu'nda II. Mahmud'un Berber Takımı
TSM. 2/3446, 2/3447, 2/3448, 2/3454, 2/3451, 2/3453

Berberbaşılar padişahları ve şehzadeleri tıraş ederken, özel olarak hazırlanmış Berber Takımları kullanırlardı.¹⁹⁸⁸ Hazine'den Has Odalı berberbaşı ağalara teslim edilen eşyaların büyük bir kısmının günümüze ulaştığı görülmektedir. Sultan II. Mahmud tuğralı büyük ihtimalle Berberbaşı Giritli Ali Ağa tarafından kullanılan¹⁹⁸⁹ Resim-124'de yer alan **berber takımı**, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Koleksiyonunda kayıtlıdır.¹⁹⁹⁰ Berberbaşına tıraş esnasında padişahın üzerine saç ve sakal kıllarının düşmemesi için berber önlüğü, peşkir, makrama, havlu, yağlık ve destimal gibi örtüler de teslim edilmektedir.¹⁹⁹¹ Bunların dışında birkaç ayda bir verilen örtülerle¹⁹⁹² kese, sahankur, büzme, peşkir vb. kıymetli berber takımlarının muhafazası için verilmektedir.¹⁹⁹³

¹⁹⁸⁸ Küçük beyzi altın kutu, mücevher kaplı ok yay ve yıldız resimli ve etrafı inci ile müzeyyen usturalık, mücevher kaplı ok yay ve yıldız resimli ve etrafı inci ile müzeyyen usturalık, tırşe kadife üzerine ince ve sırma ile müzeyyen usturalık, uçları al mine üzerine mücevher ile müzeyyen usturalar, abanoz saplı uçları ruze elmaslı ustura, mücevher, yakut ve zümrüt ile müzeyyen büyük altın tas, küçük altın tas, altın saplı makas, gümüş mirat, Üç adet zümrüt ve inci ile müzeyyen gümüş uçlu kayış, TSMA. E.177/479-115/69/1, 17 N 1244-23 Mart 1829

¹⁹⁸⁹ TSMA.E.177/479-115/69/1, 17 N 1244-23 Mart 1829

¹⁹⁹⁰ Berber Leğeni, 2/3446; Tas 2/3447, Sabunluk 2/3448, Fırça 2/3454, Makas 2/3451, Tarak 2/3453

¹⁹⁹¹ Berberbaşında bulunan örtüler; Beyaz şal üzerine kadife iplikle ve sırmalı büyük peşkir, mavi şal üzerine işlemeli büyük peşkir, mavi marinoz üzerine elvan pul işlemeli büyük peşkir, tırşe şal üzerine elvan pul işlemeli büyük peşkir, kırmızı ağır Mardini büyük futa, sırma işlemeli büyük havlu, pul işlemeli büyük havlu, ağır büyükçe yağlıklar, üstüfa büzme, matiste peşkir, kalemkârı beyaz destimalden oluşmaktadır. TSMA.E.177/479-115/69/1, 17 N 1244-23 Mart 1829

¹⁹⁹² Mardin kutnî, Mardin bogasi, hela makraması (4 adet), abdest, ayak makraması 2 çift, yazılı Mardin makraması¹⁹⁹² bir süre sonra Mardin futası, iki çift abdest makraması, bir çift hela makraması, Mardin bohça, mahalle bohçası, Mardin bezi makraması,¹⁹⁹² Mardin berber futası, bir çift abdest makraması, bir çift çebebi makraması, mahalli ve Mardin bohçası için bkz. TSMA.D. 1110, y.31a, 29 M 1109-10 Şubat 1698

¹⁹⁹³ 1782 tarihinde padişah için yaptırılıp berberbaşına teslim edilen tekstillerin listesidir. 1782'de, şeritli kumaşlardan çeşitli boyda büzme; som telli üstüfa, som sakızî, sahankur, telli üstüfa tarak kesesi, atlas

Resim-125
Pul İşlemeli Berber Önlüğü
TSM.31/114

Resim-126
Pul İşlemeli Berber Peşkiri
TSM. 31/661

Her ne kadar şehzadelerin ayrı berberleri bulunuyorsa da, muhtemelen ilk tıraşlarını yapmadan önce berberbaşına şehzadelerin kullanımı için Hazine'den, ayrı birer **berber takımı** zimmetlenmektedir. Şehzade Abdülmecid Efendi'nin Berber Takımı,¹⁹⁹⁴ şehzadelere de padişahların kullanımına tahsis edilenler kadar kıymetli eşyaların tahsis edildiğini de gösterir. Padişahın kişisel temizliğinde kullanılmak üzere çeşitli tekstillerin de emanet edildiği berberbaşı, padişaha mesire yerlerinde eşlik etmektedir. Padişahın en yakınında hizmet veren berberbaşılar da Has Odalı diğer ağalar gibi iyi silah kullanmak zorundadır.¹⁹⁹⁵ Padişahın yakınında bulunan diğer ağalar gibi berberbaşı da padişahın sarayda yaptığı meclislere katılırlardı.¹⁹⁹⁶

sabun kesesi 4, telli üstüfa tepsi puşidesi, telli üstüfa tepsi şiltesi, telli üstüfa tepsi ayağı, iki tane telli üstüfa ustura kesesi verildiği tespit edilmektedir. TSM.A.D.63, y.27a; 1793'de, Şeritli üstüfa büzme, telli üstüfa tepsi örtüsü, telli üstüfa kese, tarak, sabun, Haseki nalin kesesi için bkz. TSM.A.D.2438/137, 29 N 1207-10 Mayıs 1793

¹⁹⁹⁴ Berber takımı, etrafı mücevher ve inici ile müzeyyen ortası mücevher yıldız, mücevher köşk, kule, mücevher ok ve yay resimli radonî büyük incili usturalık, uçları ve ortaları yakut ve mücevher ile müzeyyen beyaz şermaî ustura, ucunda bir adet mücevher ve yakut ile müzeyyen gümüş saplı ustura, ucu mercanlı yakut ile müzeyyen beyaz şermaî ustura, siyah saplı ucunda bir adet inci olan ustura ve inci uçu ve sırma ile müzeyyen gümüş tokalı kayıştan oluşmaktadır. TSM.A.E.177/479-115/69/1, 17 N 1244-23 Mart 1829

¹⁹⁹⁵ 16 Şaban 1812'de İzzet Mehmed Paşa Kasrı'na saltanat binişi düzenlendiğinde, tüfekendâz ağalar arasında Berberbaşı Giritli Ali Ağa'da bulunmaktadır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 18; Ok Meydanı Şeyhi Binyüzcü Hafız Efendi'nin katıldığı merasimde, kabza ziyafeti verilmiş, padişahla birlikte ok talimleri yapan Mabeyncilerden Berberbaşı Giritli Ali Ağa, Başçuhadar Mabeynci Bekir Efendi, Kahvecibaşı Mustafa Bey de diğer Enderünlularla birlikte, kabza alma şerefine nail olmuşlardır. **A.e.**, s.168-169

¹⁹⁹⁶ **A.e.**, s. 134; Silahdar Ağa'nın helva gecesine katılan berberbaşı, yapılan ihsanları dağıtma görevi de icra etmektedir. Berberbaşının silahdar ağanın helva gecesi sonrasında avadancılara 11, Avadancı

Berberbaşılar Has Oda'nın arz ağaları gibi görev tevcihlerinin bildirilmesi için haberci olarak da gönderilmektedir. Mesela, 21 Mayıs 1803'de Şeyhülislam Ömer Hulusi Efendi azl edilerek yerine Sâlihzade Efendi'nin tayinine karar verildiğinde berberbaşı yeni şeyhülislamı Saray'a davet etmekle görevlendirilmiştir.¹⁹⁹⁷ Örneklerden de anlaşıldığı üzere itibarlı bir ağa olan berberbaşılar padişahları tıraş ederken bazı taleplerde bulunmaktaydı. Sultan IV. Murad, bu talepleri yasaklamışsa da, sonraki yüzyıllarda buna pek uyulmamıştır. Sultan II. Mahmud'un Berberbaşısı Giritli Ali Ağa'nın, Enderûn'dan iyi gelirlerle çıkmak isteyen veya Has Oda'ya geçmek isteyen ağaların taleplerini padişaha arz ettiği örneklere rastlanır.¹⁹⁹⁸

Berberbaşının yevmiyesi¹⁹⁹⁹ ve kıyafet tahsisatı diğer has odalılar gibidir.²⁰⁰⁰ Bu standart ödeme dışında **bayramlık** olarak 90 kuruş,²⁰⁰¹ **cülus bahşışı** olarak 60 kuruş ödenmektedir.²⁰⁰² Esasen berberbaşılar, padişah ve şehzadeleri tıraş ettikten sonra ciddi bahşişler aldıklarından oldukça zengindir. Zenginliklerini yetiştikleri Seferli Koğuşu'ndaki arkadaşlarının kullanımına sunabilmek için vakıf kuran bazı ağalar da bulunmaktadır.²⁰⁰³ Mesela, Sultan II. Mahmud'un Berberbaşısı Giritli Ali Ağa Enderûn Kütüphanesi'ne Sakal-ı Şerif vakfettiği gibi, kandillerde açılıp ziyaret

Hüseyin'e 4, silahdar ağa aşçılarına 40, külahlısına 27, üç kişiden oluşan tablakeşanlarına 28, helvakeşan tablakarlarına 25, tüfekçibaşı ağa hademesine 8, toplamda 167.30 kuruş ödemesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 2460/2, y.2b, 1229-1814

¹⁹⁹⁷ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s.121; Konuyla ilgili bir diğer örnek, 25 Eylül 1823'de Şeyhülislam Sıdkızâde Efendi azledilerek, yerine Mekkezade Asım Molla Efendi'nin getirilmesi irade buyurulunca, Berberbaşı Mabeynci Hüseyin Ağa'nın, yeni şeyhülislamı saraya davet için Hisar'daki yalısına giderek, Beşiktaş Sarayı'na getirmesidir. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.308

¹⁹⁹⁸ Cündî Hamdullah Ağa'nın çıkma talebini eski lalası Kahvecibaşı Seyyid Mehmed Ağa, Berberbaşı Giritli Ali Ağa'ya ısrar ederek, Arnavutluk'ta iyi bir geliri olan vazife ile çıkmasını sağlaması; Sır Katibi Yamağı Kilerlili Sadullah Ağa, ocak yolunda eski olmasına rağmen bir türlü Has Oda'ya terfi edemediğinden Baş Mabeynci Berberbaşı Ali Ağa'ya durumunu anlatıp ısrar edince, hemen Has Oda'ya terfisi gerçekleşiyor. Terfilerin Silahdar Ağa arzıyla olması lazım gelirken, berberbaşının padişaha yakınlığıyla işler sözlü olarak hızlıca gerçekleşebiliyor. **A.e.**, s.223, 257

¹⁹⁹⁹ **Koçi Bey Risaleleri**, s. 103

²⁰⁰⁰ Cenkmén, berberbaşının kıyafetini, başına beyzi kavuk veya **berberbaşı sikkesi** denilen içi pamuk dolu başlığı giydiğini, mintan, kaftan, kuşak kırmızı şalvar ve sarı yemeni giydiğini kaydeder. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı'nın Kıyafetleri**, s. 121, 122

²⁰⁰¹ TSMA.D.2402/4, 40; TSMA.D.2402/55, 29 B 1171-8 Nisan 1758; TSMA.D.2110/70, y.3a, 1097-1686; TSMA.D.2402/4, (29) B 1171-8 Nisan 1758

²⁰⁰² TSMA.D. 2110/65, y.4a, 20 S 1066-28 Aralık 1665

²⁰⁰³ Sultan III. Mustafa'nın Berberbaşısı İsmail Ağa, malından 1.000 kuruşu vakfederek gelirinin Seferli Koğuşu'nun ihtiyaçlarına sarf edilmesini ve vakfının saray ağası tarafından yönetilmesini şart koşmuştur. TSMA.D.7073/1, 3 Ca 1166-8 Mart 1753

edilmesiyle ilgili şartları muhtevi para vakfı kurmuş,²⁰⁰⁴ ayrıca, Resim-127’de yer alan Tombak Gülabdanı vakfetmiştir.

Resim-127

Berberbaşı Giritli Ali Ağa’nın vakfettiği Tombak Gülabdan, “*Serberberi Hazreti Şehriyari Devletlû Giridî Ali Ağa Lihye-i Şerif ziyareti için Enderûn’a 1227*” ibarelidir. TSM. 25/3815

Tırnakçıbaşı: Tırnakçıbaşılık da Has Oda’nın kuruluşundan itibaren var olan bir vazifeli olmalıdır.²⁰⁰⁵ “Tırnakçı-yı Şehriyârî”, “Baştırnakçı” veya “Tırnakçıbaşı” olarak anılmaktadır. Padişahın kişisel hizmeti olan tırnaklarını kesmekle ilgili vazife olduğundan saltanatın sonuna kadar devam etmiştir.²⁰⁰⁶ Tırnakçıbaşı haftanın belli günlerinde padişahın tırnaklarını kesmekle görevlidir.²⁰⁰⁷ Diğer günler padişahın hizmetleriyle ve kendilerine verilen diğer işlerle ilgilenirlerdi. Mesela, diğer has odalılar gibi padişahın para işleriyle ilgilenmekte,²⁰⁰⁸ padişahın iç giyimini getiren Sefer Şah Kızından teslim alarak padişahın ihsanını teslim etmekte²⁰⁰⁹

²⁰⁰⁴ Sakal-ı Şerif’in her sene Mevlid, Regaib, Miraç ve Berat kandillerinde merasimle açılarak, ziyaretçilere gösterilmesi ve Kur’an-ı Kerim okunması bu hizmetlerinin karşılığı olarak görev yapanlara bahşış verilmesi de vakıf şartları arasında yer almaktadır. TSM.A.D.6948, 27 Z 1226-1 Ocak 1813

²⁰⁰⁵ Tırnakçı Hasan Ağa için bkz. TSM.A.D. 34, y.67a, y.70a, (29) C 990-Temmuz 1582

Ata’nın görüşü farklıdır. Sultan II. Selim döneminden itibaren Mabeynci ağalardan biri tarafından yapılan Tırnakçılık hizmetini icra eden görevlidir. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 299

²⁰⁰⁶ Âta, Sultan I. Abdülhamid dönemine kadar devam ettiğini kaydetmişse de, **A.e.**, c.I., s. 299; 1800’lerde halen tırnakçıbaşı olarak adlandırılan görevliye rastlanmaktadır. TSM.A. D.2411/114, 3.Ş.1214-1800

²⁰⁰⁷ Tırnakçıbaşılardan vazifeleri Perşembe günleri padişahın tırnaklarını kesmek, bir nevi manikür ve pedikürünü yapmaktır. **A.e.**, c.I., s. 299

²⁰⁰⁸ Tırnakçı Hasan padişahın para işlerini takip ediyor. TSM.A. D.34, y.92a, 3 Za 993-27 Ekim 1585

²⁰⁰⁹ Padişaha don gömlek getiren Sefer Şah kızı bint-i Beği Han’a 50 filori inam edilince, Tablacı Mehmed yedinden Tırnakçı Hasan’ın teslim etmesiyle ilgili bkz. TSM.A.D.34, y.93a, 19 Z 993-12 Aralık 1585

veya padişahın inamlarını muhatabına teslim etmekle ilgili işlerle de meşgul olmaktadır.²⁰¹⁰ XVIII. yüzyıl sonlarında surre merasimlerinde darüssaade ağası ile birlikte görev yapan ağalar arasında da yer almaktadır.²⁰¹¹

Geliri ve kıyafet tahsisatı Has Odalı diğer ağalarla aynıdır.²⁰¹² XIX. yüzyıl başında tırnakçibaşı mor renkli kavuğunun üzerine sorguçu beyaz destar sardığı, merasim günlerinde mücevveze taktığı, entari giyip, beline kuşak sardığı görülmektedir. Üzerine giydiği biniş mor çuhadan, yaka ve kenarları beyaz kürklü, şalvarı kırmızı atlastan ayakkabısı sarı yemenidir.²⁰¹³ Tırnakçibaşına **bayramlık**²⁰¹⁴ ve **taht inamı** olarak 60'ar kuruş ödenirken,²⁰¹⁵ yaptıkları diğer işler için ayrıca bahşiş verilirdi. Mesela, surre merasimlerindeki görevleri sonrasında 100 kuruş bahşiş almıştır.²⁰¹⁶ Tırnakçibaşılıktan beylerbeyilik ile çıkmak mümkündür. Mesela, Sultan II. Mustafa döneminde, Tırnakçı İbrahim Ağa Adana Beylerbeyliği ile çıkmıştır. Çıktığı yıl olan 1695'de vezirlikle Silistre Valisi olmuş ve Sultan IV. Mehmed'in kızı Fatma Sultan ile evlendirilmiştir.²⁰¹⁷

Baş Lala ve Lalalar: Saray Teşkilatı'nda sıkça rastlanan bir diğer vazifeli de laladır.²⁰¹⁸ Enderûn'a yeni başlayan acemi içoğlanından padişaha varıncaya kadar

²⁰¹⁰ Medine Şeyhine 50 filori inam olduğunda Güğüm şakirde yedinden Tırnakçı Hasan'a teslim edilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.34, y. 98a, 18 Ş 994-5 Ağustos 1586

²⁰¹¹ Burda icra ettiği görev sonrası 100 kuruş ihsan edilmesiyle ilgili bkz. D. 2418/47, 29 B 1187-16 Ekim 1773- TSMA. D.2411/114, 3 Ş 1214-1800

²⁰¹² 1704 tarihli Has Odalıların Kaftan Akçelerinin ödeme listesinde Tırnakçibaşıya da diğer Has Odalı ağalar gibi 10.600 akçe ödendiği görülmektedir. TSMA. D.2110/89, y.2b 1115-1704

²⁰¹³ Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 124

²⁰¹⁴ 1686, 1704 ve 1732 tarihlerinde de aynıdır. TSMA. D.2110/70, y.3a, 1097-1686; TSMA.D.2110/89, y.3b, 1115-1704; TSMA.D. 1987/1, y.1a, 1144-1732

²⁰¹⁵ TSMA. D. 1987/1, y.1a, 1144-1732

²⁰¹⁶ TSMA.D. 2418/47, 29.B.1187-16 Ekim 1773- TSMA. D.2411/114, 3.Ş.1214-1800

²⁰¹⁷ Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.III., s. 779

²⁰¹⁸ Şehzadelerin ve padişahların lalalarıyla ilgili bilgiler olmakla birlikte, Enderun içindeki lalalıktan bahsetmemektedir. Kenan Ziya Taş, **Osmanlılarda Lalalık Müessesesi**, Isparta, 1999

sarayda bulunan tüm ağaların lalası²⁰¹⁹ bulunmaktadır.²⁰²⁰ Padişahın lalası olan baş lalanın ilk dönemlerden itibaren var olması muhtemelse de, onunla ilgili bilgilere XVIII. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Has Oda'da baş lala dışında arz ağalarının da lalaları bulunduğu²⁰²¹ lala unvanlı birden fazla ağa bulunmaktadır.²⁰²² Saray terminolojisinde özel bir kullanımı olan “*lalalık*” ve “*lalaya verilmek*” tabirini açacak olursak, yeni gelen ağaya oda kurallarının ve kaidelerinin birebir ilişki içinde, yakından takip edilerek, tavsiye ve bilgilendirme yoluyla öğretilmesidir.²⁰²³

Enderûn'da olduğu gibi Has Oda'da da yeni gelen her ağa, geldiği odanın acemisi kabul edilerek tekrar bir lalaya verilirdi. Has Oda'da padişahın lalası olan baş lala dışında; şehzade lalaları,²⁰²⁴ has odabaşı lalaları²⁰²⁵ ve silahdar ağanın da lalaları bulunmaktadır.²⁰²⁶ Has Odalı eski ağalar içinden uygun görülen ağalardan biri baş lala olarak atanmaktadır. Has Oda'da bıçak alan Baş Lala Ali Efendi'ye bıçak bahası olarak 30 kuruş ödenmesi²⁰²⁷ bıçaklı eskilerden olmadan önce de bu göreve terfi edilebildiğini göstermektedir.

En önemli vazifesi hekimbaşını kontrol olan baş lala,²⁰²⁸ hekimbaşı ile birlikte sarayın muhtelif yerlerinde bulunan birçok tıbbi ecza ve ilaçlarla dolu dolapları açıp

²⁰¹⁹ Farsça olan lâlâ kelimesi sözlükte “kul, köle; efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr” anlamına gelir. Tarihî seyir içerisinde zamanla ileri gelenlerin, varlıklı kişilerin, yüksek dereceli idarecilerin, bey, han, hükümdar çocuklarının eğitimiyle ilgilenen, onlara yönetim sanatını öğreten, her türlü bakımından ve yetişmesinden sorumlu olan kişileri ifade eden bir mâna kazanmıştır. Böylece daha önceki atabeglik kurumunun bir benzeri olarak gelişme göstermiş, ancak bu kurum kadar siyasî bir niteliğe sahip olmamıştır. Tuncer Baykara, “Lala”, *DİA*, c.27, 2003, s.71

²⁰²⁰ Enderûn Teşkilatında lala, koşullara yeni gelen acemilere oradaki eski ağalardan biri **lala** olarak tayin edilir, acemiye davranışları, eğitimi ve terfisiyle ilgili nasihat ve yardımlarda bulunurdu.

²⁰²¹ Has Oda'da söz konusu baş lala dışında bir de silahdar ağanın baş lalası bulunmaktadır. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.154; Silahdar Ağa Baş Lalasına Sadaret Kethüdası'nın gönderdiği çıkınlardan 41 altın verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.85, y.12b, 21 L 1219-23 Ocak 1805

²⁰²² TSMA.D.2110/113, y.1b.(29 Z) 1129-(4 Aralık) 1717; D.2110/115, (29 Z)1130-(23 Kasım) 1718; Lala İsmail Bey ve Lala Süleyman Ağa isimli iki Lala için bkz. TSMA. D.2110/177, (29 Z) 1193-(7 Ocak) 1780

²⁰²³ Enderûn'da herkesin bir lalası olduğu ve lalaların acemilerin yerine karar verdiğiyle ilgili detaylar için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s. 54

²⁰²⁴ *A.e.*, s.76, 160, 231

²⁰²⁵ *A.e.*, s.196

²⁰²⁶ Silahdar Ağa'nın dört veya beş lalası olmasıyla ilgili bkz. *A.e.s.* 387, 434, şehzade lalaları için bkz. *A.e.*, s. 76, 135, 231,

²⁰²⁷ TSMA.D. 2437/41, y.1a-1b,29 Ş 1206- 20 Haziran 1796

²⁰²⁸ Kumbaracızade Üsküplü İzzet, **Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Baş Lala Kulesi**, İstanbul 1933, Kader Matbaası, s.8; Arzu Terzi, Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (XIX. Yüzyılın İkinci

kapatmaktan sorumludur. Padişah ve Harem halkı için ilaç ihtiyacı olduğunda hekimbaşı ile birlikte; maiyetinde bulunan Enderûn kullukçusu, baltacısı ve eczacı ile gerekli olan malzemeyi hazırlayıp, ilaçların konulduğu şişe, kâse veya hokkanın üzerlerini sahanur veya kumaşa sarar ve mühürlerdi. Zira padişaha ilaçlar hekimbaşı ve baş lalanın mührüyle sunulmaktadır.²⁰²⁹ Baş lalanın bu işlere eşlik etmesinin sebebi, hekimbaşının Birûn halkından olmasıyla ilgili olmalıdır.

Baş lalanın padişaha teslim edilecek paralarla ilgili işlemleri de takip ettiği görülür. XVIII. yüzyılın başına tarihlenen bir defterde, kethüda ve pişkeşçi tarafından getirilen paraları²⁰³⁰ ve teslim edilen muhasebe defterlerini padişaha teslim ettiği takip edilebilmektedir.²⁰³¹ Baş lala **Kahve Dolabı** olarak adlandırılan küçük hazinenin işlemlerini kahvecibaşı ile birlikte takip etmektedir.²⁰³² Baş lalalık ile valide sultan baş ağalığını birlikte yapan Ahmed Ağa'nın valide sultanın talebi olan eşyaları, aldırması, kahve dolabı hesabına vukufiyeti sebebiyle alış veriş işlemlerini takip ettiğini düşündürür.²⁰³³ Baş lala padişahın teşrif ettiği mekânların güzel kokmasıyla ilgili işlemleri de takip etmektedir.²⁰³⁴

Yarısında) The Organization and administration of the Ottoman court pharmacy in the second half of the 19th century", Osmanlı Bilimi Araştırmaları/Studies in Ottoman Science, XI/12, 2009-2010, İstanbul 2011,

²⁰²⁹ Üsküplü İzzet, **Baş Lala Kulesi**, s.9-10

²⁰³⁰ 22 M 1116'da Pişkeşçi Hacı Yunus tarafından 1.000 şerifi altın gelmiş, Hacı Musa tarafından Baş Lala'ya teslim edilmiştir. 9 Ra 1116'Da 10 kese zolta ve üç kese şerifi altın Pişkeşçi Hacı Yunus tarafından gelip Baş Lala'ya teslim edilmiştir. 8 Ca 1116'da yine Pişkeşçi Hacı Yunus tarafından beş kese zolta, üç kese para baş lalaya teslim edilmiş o da padişaha teslim etmiştir. Pişkeşçi ve kahvecibaşı tarafından baş lalaya padişahın kullanımı için teslim edilen paralarla ilgili daha fazla bilgi için bkz. TSMA. D.682, y.1b; 2a, 3b...ve diğer sayfalar

²⁰³¹ Pişkeşçi Hacı Yunus Ağa, 35 kese ve 9 kuruşluk zolta ile 1703 yılının Muhasebe Defteri'ni getirmiş, defter baş lala marifetiyle padişaha teslim edilirken, gelen paralar Kahvecibaşı Hacı Mustafa tarafından Kahve Dolabı'na konulmuştur. Baş lala ile kahvecibaşı para transferleriyle ilgili işlemleri bu tarihlerde birlikte yürütmektedirler. Kahvecibaşı ile baş lalanın para teslim alması, birbirlerine ve padişaha teslim etmeleriyle ilgili daha fazla örnek için bkz. TSMA. D.682, y. 4b, 5a, ve diğer sayfalar. 12 Ca 1117-1 Eylül 1705

²⁰³² 1120'de Baş Lala olan Beşir Ağa da, 1118 senesi havas-ı aliyye malından gelen paralar ile Pişkeşçi tarafından getirilen para ve altınları teslim alarak, padişah teslim etmiştir. TSMA. D.682, y.9a-9b

²⁰³³ TSMA. D.684, y.2a-20a, Baş lala, 1709-1710 arasında ihtiyaç olan; boyalı ve beyaz gemesud, alaca, telli boyama, boyama, toplarla şerit alımı gibi alışveriş dışında Osman Ağa, Süleyman Ağa gibi görevlilerin acemiliklerinin alışverişini de yapmıştır. Ayrıca 1783'de padişahın içeceği özel bir suyu satın aldığı ve 70 kuruş ödediği görülür ki, alışverişlerle ilgili işlemleri takip ettiği düşüncesini güçlendirir. TSMA. D.684, y.23b, 1116-1705

²⁰³⁴ Regaib Kandilinin padişahın katılımıyla Enderûn Camii'nde kutlanmasında baş lalaya 8 dirhem od ve 4 dirhem anber verilmesiyle ilgili bkz TSMA. D.2438/36, y. 1a, (29) B 1207-12 Mart 1793

Birûn halkından olan Hekimbaşına, Hazine'ye kayıtlı kitaplar, malzemeler ve eşyalar zimmetlenemediğinden, Baş Lala, Baş Lala Kulesi/Hekimbaşı Kulesi'nde mevcut kitaplar ile ilaç yapımına mahsus eşyaların da zimmetlisi olduğu görülür.²⁰³⁵ Padişah için hazırlanan macun, vb. yiyecekler hazırlanırken kontrol etmekle veya nezaret etmekle görevli baş lalaya mutad olarak tahsis edilen eşyalar arasında 20 atlas kese, 10'u kaşık, 10'u macun için kullanılmak üzere kaşık kesesi bulunmaktadır.²⁰³⁶ Baş lala, hekimbaşına nezaret etme, kahve dolabıyla işleri takip etme yanında, kimi zaman saraydaki bazı tamirat işlerini de takip etmektedir.²⁰³⁷

Geliri ve kıyafetleri²⁰³⁸ has odalılarla aynı olan baş lalanın aldığı bahşişler vardır. Mesela; Bayram hediyesi olarak 1.000 kuruş,²⁰³⁹ hekimbaşı ile birlikte hazırladığı nevruziyeyi baş lala kullukçusu ile arz ettiğinde 500 kuruş ihsan edilmektedir.²⁰⁴⁰ Arz ağaları gibi baş lala da işlerine kimi zaman vekiline bırakabilmektedir.²⁰⁴¹

İbrik Gulamı/İbrikdar Ağa/İbrik Ağası: Kimi zaman ibrikdar olarak anılan bu eski ağa, leğen ibrik hizmetine bakıp padişahın eline su döker ve içeceği zaman su verir ve bir yere gidişlerde abdest ve su kabını taşırdı.²⁰⁴² Has Oda terfi sıralamasında peşkir ağasından sonra gelen,²⁰⁴³ ibrik ağasının öncesinde ve sonrasında yer alan ağaların zabıt olması sebebiyle çalışmamızın zabıtlar bölümüne alınması düşünülmüşse de, zabıtlıkla ilgili herhangi bir vazifesine rastlanmamıştır. Fakat onlara verildiği gibi mutfak tayinatı verilmektedir.²⁰⁴⁴ XVII. yüzyılda inam ve ihsanlarla

²⁰³⁵Baş Lala Kulesinde mevcut olan Baş Lala Mahmud Ağa'ya Ekim 1794'de teslim olunan kitaplarla ilgili bkz. TSMA. D. 9013, y.1b-2a, 1207-1793

²⁰³⁶ TSMA. D.2438/137, y.1a, (29) N 1207-10 Mayıs 1793

²⁰³⁷ Kasım'da Sofâ-ı hümayunda bulunan limonlukta yapılacak bazı işlemleri takip etmesi ve masrafları ödemesiyle ilgili bkz. TSMA. D.4467/1, y.6a, 1206-1792

²⁰³⁸ 1802'de Silahdar Ağa tarafından yıllık olarak Baş Lala'ya 12 zira telli hatayı, 4 parça çuha ve 12 parça diba verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 2882, 1216-1802

²⁰³⁹ Baş Lala'ya 1.000 kuruş verilirken Hazinedarbaşı Ağa'ya 50 kuruş ihsan edilmiştir. TSMA. D.684, y30a.

²⁰⁴⁰ Harc-ı Hassa'dan ihsan edilmiştir. TSMA.D. 2428/4, y.17a, (29) R 1198-22 Mart 1784

²⁰⁴¹ TSMA.D. 2428/4, y.23a, 1197-1783

²⁰⁴² Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 326

²⁰⁴³ D.2110/65, y.3a 20 S 1066-19 Aralık 1655

²⁰⁴⁴ İbrik ağasına günlük olarak verilenler arasında pirinç, sadeyağ, et, tavuk, soğan, yumurta, süt, has un, paça ve mumbar gibi çabuk bozulacak et türevleri de yer almaktadır. Haftalık olarak verilenler peynir, kaymak, sebze, meyve ve baklagillerden oluşmaktadır. TSMA. D.230, y.12b, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828

ilgili listelerde memuriyet ismiyle anılmıyorsa da kayıtlardan²⁰⁴⁵ halen Has Oda eskileri arasında kabul edildiği tespit edilebilmektedir.²⁰⁴⁶ Daha sonra sırasını kaybedip, daha alt kademede bir memuriyet haline gelmişse de, XIX. yüzyıl başlarında²⁰⁴⁷ da varlığını tespit edebildiğimiz ibrik ağasına ait bilgilere, bu yüzyılın ortalarından itibaren rastlanmaz.²⁰⁴⁸ Saray teşkilatı içinde birden fazla ibrikdar unvanıyla anılan ağa bulunmakla birlikte, padişahın ellerini yıkarken leğen ibrik işine bakan, Has Odalı ibrikdarbaşı, ser ibriki, ibrik gulamı,²⁰⁴⁹ ibrikdar ağa ve ibrikdar gulamı²⁰⁵⁰ unvanlarına sahip ağa konumuz kapsamına girmektedir.²⁰⁵¹ Çalışmamızda ibrik ağası unvanı tercih edilmiştir.

Vazifesi dışında işler verilmeyen ibrik ağasının vazifesi leğen ibrik hizmetine bakıp padişahın eline su dökmek ve içeceği zaman su vermek ve bir yere gidişlerde abdest ve su kabını taşımaktır.²⁰⁵² D'ohsson, ibrik ağasının vazifesini padişahın ellerine su tutmak olarak tanımlar.²⁰⁵³ Padişah elini yıkarken leğen ibrik tutması hasebiyle alaylara ve merasimlere katılması muhtemelse de minyatürlerde ve gravürlerde izine rastlanmaz. Belki de bu yüzden XIX. yüzyıl saray teşkilatıyla ilgili bilgi veren kaynaklarda bu memuriyete dair bilgi yer almamaktadır.²⁰⁵⁴

²⁰⁴⁵ Miftah ağasının tuttuğu Has Odalılara verilen yem bahalarına ilişkin bir kayıтта 1784 tarihinde ibrik ağasının halen görevde olduğu ve kendisine atları için 4 yem verildiği görülmektedir. D.10709, y. 11b, yıl 1198-1784

²⁰⁴⁶ 1672-1833 tarihleri arasında Enderûn'un inam ve ihsanlarının yer aldığı defterlerin tamamı incelenmiş ve 1600'den sonra unvanının yazılmadığı görülmüştür. TSMA. D.2110/1-232

²⁰⁴⁷ TSMA. D.9034, 29 Z 1223-15 Şubat 1809

²⁰⁴⁸ 1672-1833 tarihleri arasında Enderûn'un inam ve ihsanlarının yer aldığı defterlerin tamamı incelenmiş ve 1600'den sonra unvanının yazılmadığı görülmüştür. TSMA. D.2110/1-232

²⁰⁴⁹ TSMA.D.2110/7, y.1b, 1008-1600

²⁰⁵⁰ İbrik Gulamı; Sarayda leğen ibrik işlerine bakana verilen addır. Eski zamanda şimdiki gibi terkos teşkilatı bulunmadığı için el yüz yıkama, abdest alma işinde leğen ibrikkullanılırdı. Sarayda ibrikdar dahi denilen ibrik gulamı müteadditti. Başlarına "ibrikdar başı", "ser ibriki" denilirdi. Pakalın, "İbrik Gulamı", **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.II, s. 14

²⁰⁵¹ Pakalın, "İbrikdar", **A.e.**, c.II, s. 14m

²⁰⁵² Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 326

²⁰⁵³ D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, s.295

²⁰⁵⁴ Âta, İbrikdar veya İbrik Gulamı ile ilgili hiçbir bilgi vermez. **Tarih-i Enderûn**, c.I-V

İbrik ağasının kıyafet ve geliri Has Oda'daki diğer ağalar gibidir.²⁰⁵⁵ Has Odalı eski ağalardan birçoğunun resmine ulaşılamamışsa da, ibrik ağasının kıyafetini gösteren bir resim bulunmaktadır.

Resim-128

İbrik Gulamı/İbrik Ağası

Varşova Ulusal Kütüphanesi, Env. No. XVII.4.2359, Resim 30

Paul Rycout'nun eserinin Lehçe çevirisini resimleyen grafik sanatçısı ve baskı ustası Maximilian Woszcanka, padişaha su getiren ibrik ağasını resmetmiştir. (Resim-128)²⁰⁵⁶ Çizim incelendiğinde biraz hayal gücü katılmışsa da, kıyafetinin genel itibarıyla has odalıların kıyafetlerine benzediği görülür.²⁰⁵⁷

Sergügüm: Padişah abdest alırken veya ellerini yıkarken kışın ılık yazın uygun derecede suyu hazırlayan görevlidir. Kaynaklar Hazine'deki amir konumundaki sergügüm/gügümbaşına yer vermiştir. Ancak yapılan incelemelerde Has Oda'daki

²⁰⁵⁵ İbrik ağasının kıyafeti, bol yenli kıymetli kotoş kürk, bol yenli müzeyyen üstüfa kaftan, ağır savayı kırmızı atlas don ve sarı yemeniden oluşan kıyafeti som sırmadan yapılmış ağır bir kuşak ve altın köstekli som murassa bıçakla tamamlanırdı. **A.e., c.I.,s.287**

²⁰⁵⁶ Maxmilian Woszcanka, Paul Rycout, **Stanislawa Klokockiego**, Sluck, 1678, Radziwill Ailesi Basımevi, Varşova Ulusal Kütüphanesi, Env. No. XVII.4. 2359, Resim 30; **Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri**, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1999, s.169

²⁰⁵⁷ İbrik ağasının kıyafetiyle ilgili en doğru bilgiyi Terzi Papazoğlu'nun günümüze ulaşan 29 Aralık 1808 tarihli pusulası verir. Pusulaya göre çitariden iki entâri, astari bogasi kumaştan kaftan, tülbent uçkurlu çuha çakşır, biri germesuddan iki kürk kabı hazırlandığı görülür. Ayrıca, muhtemelen kıyafetlerinin saklanması için mavi sandal kumaştan ince astarlı bohça yapılmıştır. TSMA. D.9034/1, 11 Za 1223-15 Şubat 1809

sergüğümün farklı bir görevli olduğu açıkça tespit edilebilmektedir.²⁰⁵⁸ Hatta Has Oda'da bazı yıllarda sergüğüm unvanını taşıyan birden fazla ağanın yer aldığı örnekler de vardır. Mesela 1712-1748 tarihleri arasında aynı anda üç ile altı sergüğüme rastlanır.²⁰⁵⁹ Bu vazifelilere hemen her koşulda rastlandığından, aralarındaki en eskisi tüm sergüğümlerin amiri olmalıdır. Vazifeleriyle ilgili daha fazla malumata rastlanmamıştır.

Serhamam/ Hamamcıbaşı ve Hamamcılar: Seferli Koşu'nda bulunan hamamcıbaşılar²⁰⁶⁰ Has Oda'ya terfi ettiklerinde,²⁰⁶¹ artık sadece padişaha hizmet ederlerdi. Has Odalı olmaları hasebiyle de Enderûn'daki tüm hamamcılarının amiri olurlardı.²⁰⁶²

Serpeşkirî: Peşkir ve havlulara bakan bu eski ağa, ayrıca padişahın şahsı için gelen ekmeği saklamakla da görevlidir. Has Oda'da farklı statüde olan, peşkir gulamı ve köşe peşkir ağaları, biniş peşkir ağası, göç peşkir ağası gibi görevliler Has Oda'nın zabitleri arasında yer alırken, Has Odalı serpeşkirî zabit değildir.²⁰⁶³ Bazı yıllarda birden fazla Serpeşkirî'nin görev yaptığı örneklere rastlanır. 1717 ile 1739 tarihleri arasında Has Oda'daki Serpeşkirîlerin sayısının iki ile beş arasında değiştiği görülür.²⁰⁶⁴ Bu tarihlerde yaptıkları işler artmış veya farklı görevlendirmeler yapılmış olmalıdır.

²⁰⁵⁸ Hazine'deki Sergüğüm Hazine ağalarının başında yer almaktadır. Vazifesi hazine kethüdasının vekili olarak odaya amirlik etmektir. **Koçi Bey Risaleleri**, s. 105; Konumuz olan Sergüğüm bundan farklıdır. Şöyle ki, kullandığımız kaynaklarda Has Odalı Sergüğüm, y.2b-3a'da yer alırken, Hazine Koşu'ndaki Sergüğüm y. 4b'de yer almaktadır. T SMA. D.2110/103, y.2b-3a, y.4b, (29 Z) 1123-(7 Şubat) 1712

²⁰⁵⁹ T SMA. D.2110/103, (29 Z) 1123-(7 Şubat) 1712; T SMA.D.2110/129, (29 Z) 1143-(5 Temmuz) 1731; T SMA.D.2110/130, (29 Z) 1145-(12 Haziran) 1733, T SMA.D.2110/145, (29 Z) 1160-(1 Ocak) 1748; 1749'dan itibaren bu unvanda tek bir görevliye rastlanmaktadır. T SMA.D.2110/147, 1162-1749

²⁰⁶⁰ Seferli Koşu'nda yetişen Hamamcılar bu odada hamamcıbaşıliğa terfi ederek, koşutaki tüm hamamcılarının amiri olurlardı. Seferli Koşu'ndaki hamamcıbaşı için bkz. T SMA.D.2110/88, y.10b, (29 Z) 1114-(16 Mayıs) 1703; T SMA.D.2110/128, y.8a, (29 Z) 1142-(15 Temmuz) 1730.

²⁰⁶¹ Has Oda'da birden fazla boşluk olduğunda Seferli'den Çamaşırbaşı ve Hamamcı geçerdi. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 324

²⁰⁶² Cenkmén, a.g.e, s.119; Has Oda'daki hamamcıbaşılar için bkz. T SMA.D.2110/97, y.2b-3a, (29 Z) 1119-(22 Mart) 1708; T SMA.D.2110/115, y.3a, (29 Z) 1130-(23 Kasım) 1718; T SMA.D.2110/119, y.2b-3a; (29 Z) 1134-(10 Ekim) 1722; T SMA. D.2110/130,y.3a, (29 Z) 1146-(2 Haziran) 1734

²⁰⁶³ Serpeşkirî Kiler ağalarının başında yer almaktadır. T SMA.D.2110/113, (29 Z) 1129-(4 Aralık) 1717

²⁰⁶⁴ T SMA. D.2110/113, (29 Z) 1129-(4 Aralık) 1717, T SMA.D.2110/130, (29 Z) 1145-(12 Haziran) 1733; T SMA.D.2110/136, (29 Z) 1151-(9 Nisan) 1739

6.3.3. Padişahın Kıyafet Hizmetiyle İlgilenen Ağalar

Padişahlık kurumunun en önemli özelliklerinden biri kıyafetleridir. Bu sebeple padişahlar tahta çıkmalarından itibaren genellikle kendilerine özgü sarık, sorguç, kürk, kaftan ve diğer kıyafetlerle ilgili düzenlemeler yaptırırdı. Padişahın giyinip soyunmasına dahi yardım eden ağaların bulunduğu Has Oda'da padişahın kıyafetleriyle ilgili hizmet sunan çok sayıda ağa bulunmaktadır. Bunlardan Has Oda eskileri arasında bulunan, sarıkçıbaşı, destarî, çuhadar, sercamesu, paydacı ve saraç bu kısımda incelenecektir.

Sarıkçıbaşı/ Serdestarî/ Destarî: Sarıkçıbaşılar padişahın gün içinde farklı eylemlerde bulunurken kıyafetleriyle birlikte sarığını da değiştirmesi sebebiyle, daima yanında bulunması gereken ağalardandır. Serdestarî olarak da bilinen sarıkçıbaşılık ilk dönemlerde Hazine Koğuşu'nda bulunan sarıkçıbaşı yamaklarından Has Oda'ya geçen ağalara verilmekteydi. Seferli Koğuşu'nu ihdasıyla birlikte, sarıkçı yamakları da artık bu odanın bir memuriyeti haline gelmiştir.²⁰⁶⁵ Bu tarihten sonra Seferli Koğuşu'ndaki sarıkçı yamaklarından en beceriklisi veya en kıdemlisi Has Oda'ya alınarak, sarıkçıbaşılığa terfi ettirilmeye başlanmıştır. 30 Mart 1804'de Has Oda Ağalarından Hafız Ahmed Ağa'nın, sarıkçı yamaklarından biri olmamasına rağmen sarıkçıbaşı olması sıradışı bir durumdur. Zira, Cuma selamlığından sonra Sarık Odası'nda bulunan padişaha ait sorguçlu sarıklardan birinden beş-altı kırat değerinde iki elmasın koparılarak çalındığı tespit edilmiş, Sarıkçıbaşı Hafız Yusuf Ağa'nın teberdarı ve avadancılarında oluşan maiyeti bostancıbaşıya verilerek, konuşturulmaya çalışılmışsa da netice alınamamıştır. Has Odalı olan sarıkçıbaşı cezalandırılmadığından Enderûn Hastahanesine gönderilmiş, ardından tahsis edilen bir

²⁰⁶⁵ Bunun sebebi, bu oda ağalarının, abdest ve yemek havlusu, makrame, peşkir, yağlık, çevre, el yemenisi gibi mendilleri temizleyip cendere adı verilen bir zira uzunluğunda kalınca yuvarlak şimşir ağacından yapılmış bir alet vasıtasıyla düzeltilmesi işini yapmalarıyla ilgilidir. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 129; **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 295

gelirle Saray'dan çıkarılmıştır. Bu durumda sarıkçı yamakları da zan altında kaldığından, Has Oda'dan bir ağanın tayin edilmesi söz konusu olmuştur.²⁰⁶⁶

Sarıkçıbaşının en önemli vazifesi; hünkârın kavuklarını taşımak, sarık adı verilen beyaz tülbent ile sarmak ve yukarıdaki örnekte işaret edildiği üzere üzerlerinde bulunan kıymetli taşları iyi muhafaza etmektir.²⁰⁶⁷ Sarıkçıbaşı, padişahın kullanacağı, Örf, Yusufî, Düzkaş, Kalensuve, Serdengeçti, Zaimî, Silahşorî, Paşayî, Katibî, Dardağan, Çatal (külâh ve kavuk), Kafesî mücevvezeleri Sarık Odası adı verilen Sultan IV. Murad'ın yaptırmış olduğu Revan Köşkü'nde, yamaklarıyla birlikte sarardı. Padişahın sarıkları Revan Köşkü'nün iç tarafında, kapının sağ tarafında, Boğaziçi'ne nazır olan Sarık Mahfeli adı verilen yerde,²⁰⁶⁸ altın ve gümüş şeritli kavukluklarda muhafaza edilirdi.²⁰⁶⁹

Her padişahın kullandığı sarık türü farklı olduğundan sarıkçıbaşı tahta oturan padişahın emriyle kullanacağı sarığı hazırlardı. Yeni padişahın kullanacağı başlığın şekli ile üzerindeki tüyler ve taşlar belirlendikten sonra tahta olduğu sürece sadece bu sarığı kullanırdı.²⁰⁷⁰ Sarıkçıbaşı, padişah için gerekli kavuk ve diğer malzemeleri kavukçubaşıya sipariş ederek yaptırır, sarık ve puşideleri eskidiğinde hazine baş kullukçusu ve kaftancı marifetiyle yenileri satın alınırdı.²⁰⁷¹ Padişahın kullanımı için sarıkçıbaşıya sık sık destar verildiği gibi,²⁰⁷² göç-i hümâyunlarda padişah ile birlikte giden ağalardan olduğundan, sorumluluğunda bulunan padişah sarıklarının muhafazası için sandık,²⁰⁷³ destar ve sarıkların muhafaza edildiği keseler de teslim

²⁰⁶⁶ Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 142; Sonrasında tekrar sistem yerine oturmuş, örneğin 26 Eylül 1804 gecesi, Serdestarî Hafız Ahmed Ağa vefat edince, yerine Başyamak Mes'ud Ağa Has Oda'ya terfi ettirilerek sarıkçıbaşı yapılmıştır. **A.e.**, s. 156

²⁰⁶⁷ D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, TSMK. Y.B. 3441, c.III, I. Bölüm, s.296.

²⁰⁶⁸ Cenkmen, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 129

²⁰⁶⁹ D'ohsson, **a.g.e.**, s.296.

²⁰⁷⁰ Her gün değiştirilen padişah sarığının, temizlenmesi işini seferli nöbetçi başısı yapar, yıkayıp temizledikten sonra, yeniden hazırlanması işlemleri için sarıkçı yamaklarına teslim ederdi. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 296

²⁰⁷¹ Hazine yazıcıları tarafından, Hazine Defteri'ne kayıt edildikten sonra malzemeler tekrar Sarıkçıbaşıya teslim edilirdi. **A.e.**, c.I., s. 296

²⁰⁷² 15 kutu destar verilmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 10457/132, 1098-1687; TSMA. D.10457/133, 10 Ş 1098-21 Haziran 1687

²⁰⁷³ Silahdar ağa, çuhadar ağa, rikabdar ağa, sır katibi ve hafız-ı kütüpler için yaptırılan sandıklar için de ayrıca bkz. TSMA. D.9761, (29) B 1111-20 Ocak 1700

edilmektedir.²⁰⁷⁴ Has Odalı eski ağalar arasında yer alan **destarî** unvanlı bir ağa daha bulunmaktadır.²⁰⁷⁵ Sarıkçıbaşının maiyetinde yer alan ve Cuma selamlıklarında padişahın geçmesinden yarım saat önce padişahın kavuğunu gideceği camiye götüren iki Has Odalı'dan biri olması muhtemeldir.²⁰⁷⁶

Sarıkçıbaşının geliri ve kıyafeti Has Oda neferleriyle aynıdır.²⁰⁷⁷ Bunların dışında, **bayramlık** 33 kuruş²⁰⁷⁸ veya 8.000 akçe²⁰⁷⁹ **taht inamı** 33 kuruş,²⁰⁸⁰ Arefe günü 33 kuruş²⁰⁸¹ veya 10 kuruş verildiği örneklere de rastlanmıştır.²⁰⁸²

Sercameşuy; Sarayın kıymetli elbiseleri, inci, yakut, gerdanlık gibi aksesuarların bakımının yaptırılması ve muhafazasından sorumludur.²⁰⁸³ Has Oda'daki sercemeşuy, diğer koşullardakilerin de amiri olmalıdır.²⁰⁸⁴ 1734-1744 tarihleri arasında Has Oda'daki sercemeşuların sayısının iki ile yedi arasında değişiyor olması, Enderûn'da ve Has Oda'da bu dönemde sercemeşuların yapacağı daha fazla iş ve işlemlerin olduğunu düşündürmektedir.²⁰⁸⁵

²⁰⁷⁴ 1782'de Sarıkçıbaşıya padişahın kullanımı için yaptırılıp teslim edilen eşyalar şöyledir: Sade destar kesesi, telli üstüfa kese, biri büyük dördü küçük olmak üzere beş büzme verilmiştir. TSMA. D. 63, y.27a, (29 Z) 1196-1782; Aynı yıl Kurban Bayramı'nda padişahın kullanımı için, saye çuha ve değişik destarlar verildiği de görülür, şöyle ki, 15 ziradan 9 parça saye çuha, değişik özelliklerde 9 destar ki, biri İzzet Paşa muhalefatından gelmiştir. TSMA. D.63, y.34b, 35a, (29 Z) 1196-1782

²⁰⁷⁵ TSMA.D.2110/134, (29 Z) 1149-(30 Nisan) 1737; TSMA.D.2110/137, y.2b-3a, (29 Z) 1152-(9 Nisan) 1739

²⁰⁷⁶ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 328

²⁰⁷⁷ Ancak Cenkmén, başına önünde kırmızı bir şerit olan beyaz tülbenkten oturak kavuk taktığını, çaprast hırka, renkli kuşak, yıldız şemseli yeşil biniş, kırmızı şalvar, sarı yemeni, mest veya pabuç giydiğini kaydeder. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 129

²⁰⁷⁸ TSMA.D.2402/4, 29 B 1171-8 Nisan 1758; TSMA.D.2402/4, y.1a, 29 B 1171-8 Nisan 1758; D.2402/40, (29) Recep 1171-8 Nisan 1758; Yaklaşık 10 yıl sonrada da ödenenler aynıdır. D.2412/77 y.1a, 29 Z 1181-17 Mayıs 1768;

²⁰⁷⁹ TSMA. D.2110/70, y.3a,

²⁰⁸⁰ TSMA.D.1107, y.32a; hazine kethüdası, sarıkçıbaşı, dülbend ağasına taht bahşişi toplam 133 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.2409/35, y.1a, (29) Z 1178-19 Haziran 1765

²⁰⁸¹ 18 Ağustos 1791'de Arefe günü bazı ağalara ihsan edilen bahşişler gösterilirken, Dülbend Ağasına 50, Miftah ağasına 110, peşkir ağasına 100 kuruş, sır kâtibine 40, serdestari'ye 33 kuruş ihsan edilmiştir. D.2436/12- y.1b-1205 Z.(29) 18 Ağustos 1791

²⁰⁸² TSMA.D.2436/12, y.2a, (29) Z 1205-29 Ağustos 1791

²⁰⁸³ Cenkmén, **a.g.e.**, s. 129

²⁰⁸⁴ TSMA.D.2110/89, y.3a, (29 Z) 1115-(4 Mayıs) 1704

²⁰⁸⁵ 1715 tarihinde iki görevli vardır. TSMA.D.2110/107, y.3a, (29 Z) 1126-(5 Ocak) 1715; 1734'de aynı anda beş Sercemeşu vardır. TSMA.D.2110/131, y.3a, (29 Z) 1146-(2 Haziran) 1734, 1744'de kadar sayıları 2,3,4, 5, 6, 7, arasında değişiklik göstermektedir. Bkz. TSMA.D.2110/134, (29 Z) 1149-(30 Nisan) 1737; TSMA.D.2110/135, (29 Z) 1150-(19 Nisan) 1738; TSMA.D.2110/137, (29 Z) 1152-(28 Mart) 1740; TSMA.D.2110/141, (29 Z) 1156-(13 Şubat) 1744

Saraç: Has Ahır'a ait inceliği, zerafeti ve dayanıklılığı itibarıyla çok makbul ve kıymetli eyer ve koşum takımlarını yapan Hassa Saraçlarıyla²⁰⁸⁶ ilgili işlemleri takip eden ve onların amiri olan Has Odalıya verilen unvandır.²⁰⁸⁷ Saraçlar, padişahla birlikte sefere de çıkmaktadır.²⁰⁸⁸

Paydacı²⁰⁸⁹/Paydancı: Padişahın çizmelerini giydirip çıkarmakla vazifeli Has Odalı ağadır. Paydancılık 24 saatte bir Miftah Ağası'nın emriyle nöbetle yapılan bir görevdir.²⁰⁹⁰

6.3.4. Yazışmalar, Törenler, Saray Eğlencelerinde Görevli

Ağalar

Padişahlık kurumu tarafından yazılması gereken hatt-ı hümayunlar kimi zaman sır kâtibî tarafından yazılır, devlet erkânından gelen, telhis, mektup, tahrir, tahrirat gibi yazışmalar okunur ve önemli defterler sır kâtibî tarafından tutulurdu. Bu çerçevede, hafız-ı kütüp ve yazıcı sır kâtibînin has odalılarından yardımcıları olarak değerlendirilebilir. Padişahların bayram alayları, Cuma selamlıkları, saray eğlenceleri ve spor müsabakalarında görev yapan ağaların amirliğini yapan idareciler Has Odalıdır. Başçuhadar, Çuhadar, Başçavuş, Çavuş, Serşatıran, Şatır, Tüfekçibaşı ve padişahın av hayvanlarıyla ilgili işleri takip eden İkinci ve Üçüncü doğancı bu kapsam içinde değerlendirilmiştir.

Sır Kâtibî: Has Oda içindeki en seçkin vazifelerden biridir. Sultan II. Bayezid devrinde (1481-1512) Kâtib Şemseddin Kasım ile başlayan,²⁰⁹¹ devletin tüm gizli ve açık yazışmalarından haberdar olan sır kâtibîlerinin kimi zaman Sultan III.

²⁰⁸⁶ Uzunçarşılı, a.g.e, s. 493; krş. Abdülkadir Özcan, "İstabl", **DİA**, c.19, 1999, s.203-206

²⁰⁸⁷ TSM.A.D.2110/131, y.2b-3a, (29 Z) 1146-(2 Haziran) 1734; TSM.A.D.2110/132, y.2b-3a, (29 Z) 1147-(2 Mayıs) 1735; TSM.A.D.2110/135, y. 2b-3a, (29 Z) 1150-(19 Nisan) 1738

²⁰⁸⁸ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.493

²⁰⁸⁹ Paydacı için bkz. TSM.A.D. 2110/175, (29 Z) 1190-(8 Şubat) 1770; TSM.A.D.2110/176, y.2b-3a, (29 Z) 1191-(28 Ocak) 1778

²⁰⁹⁰ Cenkmén, a.g.e, s. 126, 214

²⁰⁹¹ Fikret Sarıcaoğlu, "Sır Kâtibî, Osmanlılar'da", **DİA**, c. 37, İstanbul 2009, s.117-118

Selim'in Sır Kâtibi Ahmed Efendi örneğinde olduğu gibi devlet işlerine ziyadesiyle karıştıkları da bilinmektedir.²⁰⁹² Sır katiplerinin Sır Kâtibi Yamağı unvanlı bir yardımcıları varsa da,²⁰⁹³ atamaların Hazine'den Has Oda'ya gelmiş yazıcı ağalar arasından yapıldığı görülür.²⁰⁹⁴ Bu vazifenin Hazine'den gelen yazıcı ağalara verilmesinin önemli bir sebebi bazı dönemlerde sır kâtipliği ile hazine kethüdalığının aynı kişide birleştirilmesi uygulamaları olmalıdır. Örneğin, 12 Şubat 1662 tarihinde, Has Odalı Yazıcı Ali Ağa'ya sır katipliği ve hazine kethüdalığı görevleri aynı anda verilmiştir.²⁰⁹⁵ Kimi zaman da sır kâtipliği ile Has Oda zabitleri arasında olan peşkir ağalığı birleştirilmiştir.²⁰⁹⁶

Sır kâtibinin vazifesi padişah için yazmak, okumak, sır saklamak, padişahın gizli emirlerini ilgisine iletmektir.²⁰⁹⁷ Padişahın yaptığı işleri günlük olarak kaydeden ruznâmeyi yazardı. Cuma selamlıkları ve binişlerde sunulan arzuhalleri yamağına temize çektirerek padişaha okur, uygun cevapları yazar ve gerekli yerlere gönderir, devletin asker ve gelirlerle ilgili temel defterlerinin bir nüshasını muhafaza ederdi. Koçi Bey, Hazine ile ilgili; Haraç defteri, Avarız defteri, Mukataa defteri, askerlerle ilgili; Sipahi, Yeniçeri, Müteferrika ve Çavuşların *Ana defter* adı verilen eşkâl

²⁰⁹² Sevgi Ağca-Züleyha Yördem, "III. Selim'in Sır Katibi Ahmed Efendi", **Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı**, Haz. Feridun M Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu, c.I., Timaş İstanbul 2013, s. 45-46

²⁰⁹³ Sır kâtibi yamakları genellikle Hazine'deki okuma yazması iyi, imlası kuvvetli katip ağalar arasından seçiliyor olmalıdır. Hafız Hızır İlyas Ağa, Hazineli'ye has bir memuriyet olmakla birlikte son dönemde Kilerli ve Seferli koşuşlarından da atamalar yapıldığını kaydeder. Seferli Koşuşu'ndan Gümrükçü Osman Ağa'nın yeğeni Kamil Beyefendi'nin, berberbaşı ağanın gayretiyle sır katibi yamaklığına atamasının yapılması, ancak bu görevi yapamadığı görülünce bir iki yıl sonra 10.000 kuruş tutan bir gelir ile çerağ edilmesiyle ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.193

²⁰⁹⁴ 30 Nisan 1656'da Has Oda ağalarından Yazıcı Mustafa Ağa'nın sır kâtipliğine terfi etmiştir.

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi, s. 90; Sır kâtipliğine uzun yıllar yazıcılık yapmış hesabı ve edebiyatı kuvvetli ağalar arasından da atamalar yapılmaktadır. Mesela, 1823'de Hazineli Mustafa Efendi, uzun yıllar Hazine kâtipliğindeki hizmeti, emeği ve edipliği dikkate alınarak terfisiyle ilgili bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.303

²⁰⁹⁵ **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi**, s. 154

²⁰⁹⁶ 20 Haziran 1668'de Peşkir Gulamı Abdurrahman Abdi Ağa, hatt-ı hümâyün ile sır katipliği hizmetinde görevlendirilmiş, 11 Mayıs 1669'da Abdurrahman Abdi Ağa, Sır Katipliği görevine başlamıştır. **A.e.**, s.295., 321

²⁰⁹⁷ Sır Katibi Feridun Bey Kanunî Sultan Süleyman ile savaşa katılmış özel emirlerini vezirlerle iletmekle görevlendirilmiştir. **Tarih-i Selânikî**, s. 36

defterleri²⁰⁹⁸ ile sadrazam tarafından verilen *muhasebe defterinin* sır kâtibinin muhafazasında olduğunu kaydeder.²⁰⁹⁹ D'ohsson, tüm bu özelliklerini dikkate alarak sır kâtibini Hünkârın özel kalemi olarak tanımlamıştır.²¹⁰⁰

Resim-129
Sır Katipleri İçin Hazırlanan Vasiyetname,
TSM.A.E. TSM.A.E.8583/1-873/20, tarihsiz.

Sır kâtabi, hafız-ı kütüblerle birlikte Has Oda'da bulunan padişahın seçtiği kitapların korunmasından sorumlu olduğu gibi²¹⁰¹ bu kütüphanede bulunan birbirinden

²⁰⁹⁸ Ana defteri; Eşkâl defteri de denilen, Yeniçeri ocağında ve saray hizmetlerinde kullanılmak üzere devşirilen acemi oğlanların isim ve kimliklerinin kayıtlı olduğu defterdir. Eşkal defteri örneği için bkz. TSM.A.D.10177, 5 Ra 973-30 Eylül 1565

²⁰⁹⁹ Koçî Bey Risaleleri, s. 101.

²¹⁰⁰ D'Ohsson, a.g.e., s.295.

²¹⁰¹ Sır katibine teslim edilen kitaplarla ilgili detaylı bilgi için bkz. TSM.A. D. 158, 29 Z 1121-1 Mart 1710; Sır Katiplerine teslim edilen kitap ve diğer eşyalar için ayrıca bkz. TSM.A.D.6223, 29 Z 1212-14 Haziran 1798

kıymetli kitaplardan padişahın istediklerini yüksek sesle okurdu.²¹⁰² Osmanlı padişahları sır kâtiplerinin dini ilimler hususunda donanımlı olmalarına önem vermiştir. Mesela, Sultan IV. Mehmed, 4 Temmuz 1669'da Sır Kâtibi Abdurrahman Abdi Ağa'ya, Padişah Vaizi Vani Efendi'nin Tefsir-i Beyzavî dersleri okutmasını emretmiştir.²¹⁰³

Sır kâtiplerinin bürokrasideki yerini tespit etmekte oldukça faydalı bilgiler veren, kimliği meçhul bir sır kâtibinin, ardıllarına yapacakları işleri maddeler halinde kaleme aldığı imzasız bir vasiyetnâme günümüze ulaşmıştır²¹⁰⁴(Resim-128) Vasiyetnamenin dilinden, sır kâtibinin vazifesi sırasında kazandığı deneyimlerini müstakbel meslektaşlarıyla paylaşmak isteğiyle kaleme alındığını düşündürür. Vasiyetname, sır kâtiplerinin ordu-yı hümâyuna, rikab-ı hümâyuna ve Bâb-ı âliye gönderilecek Hatt-ı Hümâyunların ifadelerinde ve yazımında zerre kadar kusuru birincil önemde kabul eder. Yabancı devlet elçileriyle görüşmelere katıldığını öğrendiğimiz sır kâtiplerinin bu vazifesi, “*şeytanla ceviz oynama*” ya benzetilmiştir.²¹⁰⁵ III. Selim'in Sır kâtibi Ahmed Efendi'ye Boğdan Voyvodası Aleksandır'dan gelen tahrirat,²¹⁰⁶ reisülküttap gibi sır kâtibinin de yabancı devlet adamlarıyla yazışmalar ve devleti temsilen görüşmeler yaptığını belgeler. Sır kâtibi, şer'i ve örfi kanunları bozmadan reâyâyı gözetmek, liyakat sahibi vezirleri taltif etmek ve gerektiğinde onlara imtiyazlı davranmak, ulema ve ocaklının şer'i ve yazılı kanunları bozup fitne çıkarmalarını engellemek zorundadır.²¹⁰⁷ Vasiyetname bu durumu “*şeytanla cenk ve cidal etmeğe*” benzetir. Devletin bekası için, devlet malının

²¹⁰² Sarıcaoğlu, “Sır Kâtibi, Osmanlılar'da”, s. 117-118.

²¹⁰³ Sır katibi Abdurrahman Abdi Ağa, Vani Efendi'den haftanın iki günü ders alırken, Matbah-ı Amire'den mükemmel iki sofraya yemek tahsis edilmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'yinâmesi**, s.325

²¹⁰⁴ TSMA.E.8583/1-873/20, tarihsiz.

²¹⁰⁵ Bir sır kâtibi, kendi sözleriyle devlet meselelerini bulandırmak isteyen elçileri hakimane ve soğukkanlı tavırla cevaplamalıdır. Elçiler sık sık ülkeleri lehine fikir değişikliğinde bulduklarından ve sözlerini inkâr ettiklerinden diplomatik ilişkiler kaygan zeminde yürütülmektedir. Bu sebeple, elçilerin sözlerini akılda tutmalı ve gerektiğinde kendi sözleriyle cevap vermelidir. TSMA.E.8583/1-873/20

²¹⁰⁶ “Ahalinin, boyarların ve Rusların tahrikiyle sarsılan voyvodalık nüfusunun iyi tedbirlerle iade edildiği, ancak ahaliyi memnuniyetsizliğe sevk edecek hareketlerden kaçınılması gerektiğini bildiren tahrirat için. TSMA. E.1938/2-481/2, 17 Z 1217-10 Nisan 1803

²¹⁰⁷ Vasiyetname yazarına göre; Kuralları bozanlar, kendi kanunlarıyla tedip edilmelidir. TSMA. E.8583/1-873/20, tarihsiz

yağma edilmesini önlemek, memurların hırsızlığa alışmasına mani olmak, padişah bir konuda irade-i aliyye buyurduğunda, o mevzuyu etraflıca düşünüp fayda ve zararlarını incelemek, mahzuru var ise padişahı ihtar etmekle de vazifelidir.²¹⁰⁸ Halkın ihtiyaçları çerçevesinde kararların çıkmasını sağlayabilmek için, sır kâtibinin padişahı halkın vaziyetinden haberdar etmek zorunda olduğu kaydedilen vasiyetnamede, gerektiğinde hatt-ı hümmâyunların yazımına müdahalede bulunmak, kalemlerin yazdığı telhisi, şer’i kanunla karşılaştırmak ve ona göre karar verilmesini sağlamak da yer almaktadır.²¹⁰⁹ Ayrıca geçerliliği olmadığı için yürürlükten kaldırılmış maddelerin ne olduğu ve neden kaldırıldığını da bilmelidir. Zira değiştirilerek yeniden takdim edilmesi durumunda fark ederek yanlış bir karar alınmamasını sağlamalıdır. Sır kâtibi, tahrirat ve takrirler gelir gelmez cevap yazmaya çalışmayıp; konunun fihristini çıkarmalı, “*Tersane-i Amire, Baruthane ve Tophane nasıldır?, Mevcut ve noksanı nedir?*”, “*Felan vezir felan mahalle memur olmuş idi, nasıl etti?*” gibi sorularla re’sen hatt-ı hümmâyun ile sual edilmesi gerekliliğini padişaha hatırlatmalıdır.²¹¹⁰ Sır kâtiplerini oldukça yetkili addeden vasiyetname imzasız ve tarihsizdir. Ancak, kâğıdında yapılan inceleme, Sultan III. Selim’in Sır Kâtibi Ahmed Efendi’nin yaptıkları ve yazılarıyla karşılaştırıldığında, ardıllarına bırakmak için kaleme aldığı vasiyetnamenin vefatından sonra terekesiyle saraya gelmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.²¹¹¹

Sır kâtiplerinin rutin geliri diğer Has Odalı ağalar gibidir. Bunların dışında taht inamı olarak 40 kuruş,²¹¹² **bayramlık** 60 kuruş,²¹¹³ arefe günü 40 kuruş,²¹¹⁴ bahşiş

²¹⁰⁸ Vasiyetnamede bu bilgi arkasından gelen sekizinci görevi, akl-ı selim bir kişinin aldığı tedbirlerle kazanılan başarının yerini, yüz bin asker ve yüz bin kese sarfının tutmayacağı gerçeğinden hareketle, bir irade çıkmadan evvel etraflıca düşünmek, olumlu ve olumsuz yönleri gözden geçirmek, güzelce gereken tedbirleri almak olarak belirlenmiştir. TSMA. E.8583/1-873/20

²¹⁰⁹ Her takrire “*Mucebince tanzim oluna*” denilirse sonra pişman olunur ve vazgeçilmek istenirse “*Hatt-ı hümmâyunla yazılmıştır*” denilerek, itiraz edilebilir. Sonradan utanmamak için baştan iyice düşünmek gerekmektedir. TSMA. E.8583/1-873/20

²¹¹⁰ Vasiyetnâmenin yazarına göre; ilim, hüner ve marifet Eflatun bile olsa işe yaramayacaktır. Velev ki Allah’ın yardımı olmasın. Sır kâtibi hizmetini yapacak kişiler bu maddeleri ezberleyip işlerine fütur gelmemesinde dikkat göstermelidir. Vasiyetnâme, aklı para kazanmakta olan, yazılanları dikkate almayan ve yazanı sersem olarak niteleyen bir sır kâtibinin başarılı olamayacağı ifadesiyle sona erer. TSMA.E.8583/1-873/20, tarihsizdir

²¹¹¹ Ağca- Yördem, “Sır Katibi Ahmed Efendi”,s.50

²¹¹² TSMA.D.1107, y.32a; TSMA.D.2402/55,y.3a

²¹¹³ TSMA. D.2402/4, y.1a, (29) Recep 1171-8 Nisan 1758; TSMA.D.2402/40, aynı tarih; D.2110/70, y3a; TSMA.D.2412/77, 29 Z 1181-17 Mayıs 1768

²¹¹⁴ TSMA.D.2436/12,y.1b, (29) Z 1205-29 Ağustos 1791

verilmektedir. Has Oda'da olmanın ve padişaha hizmet etmenin bir diğer ayrıcalığı da, padişahın sınırsız ihsanlarıyla mesrur olmaktır. Mesela, 1695'de Sır Kâtibi Nedim Mustafa Ağa'ya bir altın divit ile bir samur kürk hediye edilmiştir.²¹¹⁵ Yukarıda işaret edilen sır kâtibi yamağı, sır katiplerine resmî işlerinde yardımcı olmaktadır. Ancak kendine ait dairesi olduğu bilinen sır katiplerinin; külahlı, heybeci gibi kişisel işlerini takip eden maiyetinin olması kuvvetle muhtemeldir.

Cenkmen, sır kâtibinin günlük kıyafetinin sır kâtibi yamağı ile aynı olduğunu kaydeder.²¹¹⁶ Sarık kullanan sır kâtiplerine zaman zaman çeşitli evsafta destarlar,²¹¹⁷ samur,²¹¹⁸ samur kontoş kürkleri hediye edilmektedir.²¹¹⁹ D'ohsson, tüm yazı araçlarını yan tarafında sarkan büyük altın işlemeli bir torba içerisinde taşıdığını ve ondan başka kimsenin kemerinde altın divit taşıyamadığını kaydeder.²¹²⁰ Resim-130 ve Resim-131'de yer alan görseller, kıyafetleri hakkında bulduğumuz bilgilerle örtüşmektedir. Sır katipleri Has Oda'dan ilmiye sınıfına dahil olan nadir vazifelilerdendir.²¹²¹ Mesala, hayatıyla ilgili en çok bilgiye sahip olduğumuz Sultan III. Selim'in Sır Kâtibi Ahmed Efendi 26 Mayıs 1807 tarihinde Süleymaniye Medresesine hamise derecesinde mirimiranlık rütbesiyle görevlendirilmiştir.²¹²²

²¹¹⁵ Hatt-ı hümayun ile verilen eşyalar için bkz. TSMA.D.1110, y.8a, 8 Ca 1107-15 Aralık 1695

²¹¹⁶ Merasimlerde başlarına selimi mücevveze, üzerine divan kürkü, çiçekli Bursa kumaşından üç peşli entari giyer, şal kuşak sarar, kuşağında mesleğinin alamet-i farikası altın divit takımı bulunurdu.

Cenkmen, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 334

²¹¹⁷ TSMA.D.1110, y.18b; y.47a, (29) S 1110-6 Eylül 1698

²¹¹⁸ Sır Katibi Ali Ağa'ya samur kürk ihsanıyla ilgili bkz. TSMA.D.1110, y.18b

²¹¹⁹ Sır katibi ağaya yeşil çuha kaplı samur kontoş kürk ihsan edilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.10457/134, y.2a, (29) Ra 1197-4 Mart 1783

²¹²⁰ D'Ohsson, **a.g.e.**, s.295; Sır katibine cüzdandan nitelendirilen, yazışmalarını içine koyduğu bir nevi klasör için Mardin bezi makrama için bkz. TSMA. D. 1110, y.27a; Sır katibi cüzdanı için silahdar ağa tarafından iki Mardin makraması verilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.10457/134, y.2a, 10 Ş 1098-21 Haziran 1687

²¹²¹ Sır Katibi Ömer Efendi, 1758'de, Müderris olarak çıkmış, Eylül 1759'da Kudüs Mollası ardından Şam ve Medine Mollası olmuştur. Mehmed Süreyya, **Sicilli**, c.IV., s. 1316; Sır Katibi İbrahim Efendi, Müderrislikle çıkmış, 1800'de Üsküdar Mollası olmuştur. **A.e.**, c.III., s. 751

²¹²² Saraydan çıktıktan sonra isyancılar tarafından katledilmiştir. **A.e.**, c.I., s. 168; **Cabi Tarihi**, s. 985-989

Resim-130
Sır Kâtibi
TSMK. Y.B.3441, c.III., pl.160

Resim-131
Sır Kâtibi Yamağı
TSMK. A.3690

Başçuhadar/Çuhadar: Enderûn'un Has Oda, Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarında çuhadar unvanlı çok sayıda görevli bulunmaktadır. Başçuhadar, arz ağası olan çuhadar ağadan farklı bir memuriyettir. Has Oda'da çuhadar ağa, başçuhadar ve birden fazla çuhadar aynı anda görev yapmaktadır.²¹²³ Başçuhadar, Enderûn'un tüm koğuşlarında çuhadar unvanıyla tanımlanmış ağaların amiridir.²¹²⁴ Başçuhadarlığa, Has Oda'da bulunan ikinci ve üçüncü çuhadarlardan, güzel endamlı, iyi derecede okuyup yazmayı bilen, düzgün konuşan ve güçlü bir sesi olan, kırklı yaşlardaki ağalar terfi ettirilmektedir.²¹²⁵

Başçuhadarın en önemli vazifesi saltanat binişlerinde ve Cuma selamlıklarındadır.²¹²⁶ Gidilecek yeri öğrenerek, avadancı ve şilteciler²¹²⁷ vasıtasıyla ilgililerine duyurmaktır. Enderûn'daki üç koğuşa bağlı 40 görevli çuhadar daha vardır. Başçuhadarın en önemli vazifesi, padişah bir yerden bir yere giderken beraberindeki çuhadlarla maiyetinde bulunmak olduğundan, bu esnada padişaha eşlik eden

²¹²³ Çuhadar Ağa, başçuhadar ve birden fazla çuhadarın aynı anda görev yaptığıyla ilgili bkz.TSMA. D.2110/113, 1129-1717; TSMA.D.2110/116, y.2b-3a, 1131-1719; TSMA.D.2110/117, y.2b-3a, 1132-1720; TSMA.D.2110/130, y.2b-3a, 1145-1733

²¹²⁴ Hazine'de ve Kiler'de bulunan muhtemelen çuhadaların en eski ve kıdemlisini belirtmek üzere verilen Başçuhadarlığın konumuzla alakası bulunmamaktadır. Kiler-i Amire'de bulunan Başçuhadar Osman Ağa, Has Oda'ya terfi ettiğinde mutad olarak 200 kuruş verilmesiyle ilgili belge, D.2363/3, y.2a, (29) Ra 1132-9 Şubat 1720; 1822'de Hazine'de Başçuhadar Bekir Efendi için bkz. **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.289, Başçuhadar unvanının sadece Has Oda'da kullanılmadığına işaret etmektedir.

²¹²⁵ **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 303

²¹²⁶ Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", **DİA**, c.8, s.381-382

²¹²⁷ Has Oda'nın nöbetleşe yapılan memuriyetleridir. D'ohsson, **a.g.e.**, y.296

bostancı hasekisinin de²¹²⁸ kısa süreli amiri olması muhtemeldir. Bu alaylarda başçuhadar ve çuhadarlar padişahın arkasında gider ve çok ihtişamlı giysileriyle bellerinde bir bıçak, bir hançer ve uçlarında uzun zincirli kırbaç taşırldı. Başçuhadar, padişahın sağında yürür ve hünkârın atının sağrına elini koyardı. Elbisesinin cebinde veya göğsünde ipek torba içerisinde padişahın pabuçlarını taşırdı.²¹²⁹ Başçuhadarın binişlerdeki bir diğér vazifesi padişahın ihsanlarını fukaraya dağıtmaktadır. Mesela 1731’de Cuma namazı için Sultan Camiine gidilirken başçuhadar, silahdar ağa tarafından verilen ihsanları fukara ve yoksullara dağıtmıştır.²¹³⁰ Vazifesi alaylara katılmak olan başçuhadar, sadrazam, şeyhülislam veya Kırım hanlarının görev değışikliğinde Topkapı Sarayı’nda Soğuk Çeşme Kapısı’nın iç tarafında alay elbiseleriyle katılan maiyeti, peyk ve solaklarla birlikte karşılar ve Orta Kapı’ya kadar alayla götürürdü. Merasim Beşiktaş Sarayı’nda yapılıyorsa, Çinili Meydanı’nda karşılayarak, Mabeyn-i Hümayuna kadar eşlik ederdi.²¹³¹ Göreve yeni başlayacak sadrazam deniz yoluyla gelecek olursa, Yalı Köşkü önünden aynı şekilde karşılayarak, padişahın huzuruna götürürdü.²¹³² Çuhadarlardan en meşhuru şüphesiz Başçuhadar Abdülfettah Ağa’dır.²¹³³ Sultan IV. Mustafa’nın kısa saltanatında yıldızı parlayan Abdülfettah Ağa’ya gelen mektuplar incelendiğinde tayin ve terfilerde söz sahibi olduğı, sadrazam başta olmak üzere²¹³⁴ defterdar²¹³⁵ ve diğér devlet adamlarının

²¹²⁸ D’ohsson, **a.g.e.**, y.296; Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s.474

²¹²⁹ Tüm çuhadarların kamçısı gümüşten olup, sadece başçuhadar altın kırbaç taşımaktadır D’ohsson, **a.g.e.**, y.296; Başçuhadarın yardımcısı yani İkinci Çuhadar hünkârın solunda yürür, padişahın atlas kese içindeki pabucunu belindeki gümüş paftalı kuşağı yan tarafına takar. Çizmecici olarak da anılan üçüncü çuhadar, padişahın yedek çizmesini belindeki kuşağı bağlayarak başçuhadarın arkasında, dördüncü çuhadar da onun arkasında yürür. Diğér çuhadarlar peyk ve solakların iç kısmında padişahın yakınında yürürlerdi. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 304; Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 350

²¹³⁰ TSMA. D. 1073, y.10a, y.11a, 23.Ş.1143-3 Mart 1731; Ata, başçuhadarın binişlerde halkın verdiğı arzuhalleri çuhadarlardan alarak, sır katibi yamağına verir, hulasaları hazırlandıktan sonra asılları sır katibine verildiğini onun da silahdar ağaya verdiğini kaydetse de örneğine rastlanmamıştır. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 305

²¹³¹ **A.e.**, c.I., s. 304; Abdülkadir Özcan, “Çuhadar”, **DİA**, c.8, 1993, s. 381-382

²¹³² **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.290, s.322

²¹³³ Sultan III. Selim’in öldürülmesinde Başçuhadar Abdülfettah’ın rolüyle ilgili bkz. Beyhan, **Saray Günlüğü**, s. 80-81

²¹³⁴ Sadrazam Çelebi Seyid Mustafa paşa imza ve mührüyle padişahın başçuhadarlığına tayin olunan Abdülfettah ağaya mektup: Tebrik ve hediye bohçasının kabulü ricası için bkz TSMA. E.4017/1-668/11, 11 Ca 1222-17 Temmuz 1807

²¹³⁵ Defterdar Mehmed Emin mühür ve imzasıyla Sultan IV. Mustafa’nın Başçuhadarı Abdülfettah Ağa’ya arz-ı hürmeti havi mektup. TSMA. E. 646/23-281/16, 23 Ş 1222-26 Ekim 1807

kendisiyle iyi geçinmeye gayret ettikleri,²¹³⁶ mektuplaştıkları,²¹³⁷ hediyeler gönderdikleri,²¹³⁸ padişaha arz etmek istedikleri hususları onun vasıtasıyla bildirmeyi tercih ettikleri görülmektedir.²¹³⁹

Başçuhadar da arz ağaları gibi, seferde olan sadrazama hatt-ı hümayun, teşrifat ve hediyeleri götürmekle görevlendirilmektedir.²¹⁴⁰ Çuhadar Abdülfettah, bu görevin tevcih edilmesinden de anlaşıldığı üzere padişahın gözüne girmiş ve sözünü dinletir olmuştur.²¹⁴¹ Sultan III. Selim'in başçuhadarlara verdiği yetki, Başçuhadarı İbrahim Ağa'yı, vezirlikle Kaptanpaşalığa tayin ederek çıkarması ve Esmâ Sultan ile nişanlamasından da anlaşılmaktadır.²¹⁴² Amcası Sultan III. Selim'in öldürülmesinde Başçuhadar Abdülfettah Ağa'nın dahli olmasına rağmen, Sultan II. Mahmud, Başçuhadar Seyyid Ömer Ağa'ya²¹⁴³ silahdarlığa yakın nüfuz kazandırmıştır.²¹⁴⁴

²¹³⁶ Kapıcıbaşılardan Kale-i Sultaniye Dizdarı Mir Hüseyin imzasıyla Sultan IV. Mustafa'nın Başçuhadarı Abdülfettah Ağa'ya arz-ı hürmet ile rütbesinin tebrikini havi mektup. TSMA. E.646/32-281/24, 29 Z 1222-27 Şubat 1808; Sultan IV. Mustafa'nın Başçuhadarı Abdülfettah Ağa'ya bir seveni tarafından gönderilen mektup: İstihareye yatıp kendisi hakkında hayırlı bir rüya gördüğü ve güzel bir koku gönderdiği. TSMA. E.646/30-281/22, 29 Z 1222-27 Şubat 1808

²¹³⁷ Sabık Kaptan-ı Deryâ Salih Paşa'dan Sultan IV. Mustafa'nın Başçuhadarı Abdülfettah Ağa'ya mektup: Gönderdiği mektuptan dolayı memnun olduğu, TSMA. E.646/5-281/5, 5 C 1222-10 Ağustos 1807

²¹³⁸ Cezzar Ahmed Paşa mührüyle Sultan IV. Mustafa'nın Başçuhadarı Abdülfettah Ağa'ya mektup: Gönderilen hediyeleri aldığı, karşılık olarak bohça baha olarak 700 kuruş gönderdiği hakkında bilgi veren mektup. TSMA. E.646/1-281/1, 9 R 1222-16 Haziran 1807;

²¹³⁹ Vezir Kethüdası Abdullah Efendi'nin türedi bir adam olduğu, Kadı Abdurrahman Paşa'nın korku içinde durumu tetkik ettirdiği, sekbanbaşı taraflarının isimlerinin gönderildiği mektup için bkz. TSMA. E. 1754/1-2-463/34, 4 Ca 1223-28 Haziran 1808; Sadaret Kethudası Osman mühür ve imzasıyla Sultan IV. Mustafa'nın Başçuhadarı Abdülfettah Ağa'ya, Tebdil Hasekisi Hacı Ali Ağa'nın Ordu'dan İstanbula avdeti hasebiyle hulus ve hürmet arzını havi mektup. TSMA. E. 646/22-281/15, 23 Ş 1222-26 Ekim 1807

²¹⁴⁰ Görevinde bir yılı doldurmayan Başçuhadar Abdülfettah Ağa orduyla Edirne'ye gelen sadrazama teşrifat ve hediyelerini götürmek üzere memur edilmiştir. TSMA. E.8702/2-876/50, 9 Şaban 1222-12 Ekim 1807; Orduda bulunan bir kişinin saraydaki bir ağaya, Çuhadar Abdülfettah Ağa'nın Edirne'de bulunan orduya gönderilmesinin isabetli olduğu, vehim içinde bulunanların rahatladığını bildirdiği mektubu için bkz. TSMA. E.8702/3-876/51, 9 Şaban 1222/12 Ekim 1807

²¹⁴¹ Çuhadar Abdülfettah Ağa, Alemdar Mustafa Paşa'nın orduyla Edirne'ye gelmesi sebebiyle, yeniçerilerin korku içinde olduğunu, sadrazamın sadakatinden emin olduğunu, ocaklılara korkularının yerinde olmadığını söyleyerek ikna ettiğini bildiren bir mektup kaleme alması yetkisiyle ilgili bilgi vermektedir. TSMA. E.8703/1-877/1, 29 Z 1222-28 Şubat 1808

²¹⁴² TSMA. E.7014/19-784/20, 29 B 1206-23 Mart 1792

²¹⁴³ Ahmed Cevdet Paşa, Safer ayında bir gece Has Oda'da yatısı namazı kılımpı, kahve ve tütün içtikten sonra padişah Harem'e giderken ayağa kalkıldığında Başçuhadar Ömer Ağa'nın düşüp ölmesinin, Enderûn'daki gücünü tekrar ele geçirmek isteyen Berberbaşı Silahdar Ali Bey ile ilgili olduğunu ima eden Halet Efendi'nin, padişahı da ikna ederek silahdarın azledilmesini sağladığını yazar. Ahmed Cevdet Paşa, **Târîh-i Cevdet**, c.VIII., s. 234

²¹⁴⁴ Başçuhadarların yetkilerinin artması Sultan III. Selim döneminde başlamıştır. **A.e.**, c.I.,s. 234

Ardından göreve gelen Başçuhadar Bekir Ağa'nın kısa bir süre sonra silahdarlığa terfi etmesi,²¹⁴⁵ Has Oda ağalarının güç ve itibarlarının devamlılığını göstermesi açısından önemli bir örnektir.²¹⁴⁶

Has Oda'nın eski ağaları arasında yer alan başçuhadarın geliri diğer has odalılarla aynıdır. Başçuhadar ağalara mutad dışında bahşiş ve hediyeler verildiği örneklere rastlandığı gibi,²¹⁴⁷ XIX. yüzyıl başında itibarının artmasına paralel olarak bazı mukataa gelirlerinin tahsis edildiği de görülmektedir.²¹⁴⁸ Bu döneme kadar Başçuhadarın yaver gibi bir çakırsalanı bulunmaktadır.²¹⁴⁹ İtibarının yükselmesine paralel olarak, kapı halkının genişlemiş olması muhtemelse de herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sultan III. Selim döneminde itibarı yükselen başçuhadarların kullanımı için Has Oda Koğuşunun üst katlarında bir daire tahsis edilmiştir. D'ohsson, başçuhadarın ve çuhadarların çok ihtişamlı giysileri olduğunu bellerinde bıçak, hançer ve uçlarında uzun zincirli kırbaç taşıdıklarını, başçuhadarın kırbacının altın olduğunu kaydeder.²¹⁵⁰ Has Oda arz ağalarından olan çuhadar ağa ve başçuhadar dışında Has Oda'da ayrıca Başçuhadarlığa terfi etmek üzere yetiştirilen ikinci çuhadar, kimi zaman üçüncü çuhadar da bulunmaktadır.²¹⁵¹ Vazifeleri çuhadarlarla aynı olduğundan tekrar edilmemiştir.

²¹⁴⁵ Halet Efendi'nin Silahdar Berberbaşı Ali Ağa, hakkında yaptığı olumsuz kamuoyu etkili olmuş ve Silahdar Ağa azl edilerek yerine Başçuhadar Bekir Ağa silahdarlığa terfi etmiştir. **A.e.**, c.VIII., s. 234

²¹⁴⁶ Tüm bu itibarına rağmen başçuhadarın vazifeleri yukarıda işaret edilenlerle sınırlıdır. Her ne kadar Ata, bostancıbaşı ve neredeyse tüm ocakların amiri olarak tanımlamışsa da, en güçlü oldukları dönemde silahdar ağaya yazılan hatt-ı hümayun tüm sarayın amiri olduğunu beyan etmektedir. TSM.A. E. 8393/66-860/66- 9 R 1238-24 Aralık 1822, **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 302-303

²¹⁴⁷ TSM.A. E.8616/41-42-873/90; Altın kınlı yeşim kabzalı hurda yakutlu murassa hançer tarihinde Başçuhadar Mehmet Ağa'ya ihsan olunmuştur. D. 12/2, y. 11a, 1116-1705

²¹⁴⁸ Başçuhadar Abdülfettah Ağa ile Sır Katibi Mehmed Tayfur Ağa'nın ortaklaşa mutasarrıf oldukları Eskice Voyvodalığı, Balık dalyanı ve Bor Gümrüğü mukataaları bulunmaktadır. TSM.A. E. 10749/1-2-983/27, 1222-1808

²¹⁴⁹ **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 303

²¹⁵⁰ D'ohsson, **Tableau Général de l'Empire Ottoman**, y.296; Ata, başçuhadarın kalıp işi kavuk takdığını ve mevlid alaylarında bu kavuğa ağır sorguç takımları takmasının kaide olduğunu kaydeder. Mevsime uygun çuha dolama, çuha ve şali çakşır, kavuk sarık, atlas, hare ve sade renkleri mevsimlere göre belirlenen kaftan, entari ve ayda bir çift çizme bahası verildiğini kaydetmektedir. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 305

²¹⁵¹ Çuhadar ağa ve başçuhadardan farklı olarak iki tane çuhadar bulunmasıyla ilgili bkz. TSM.A.D.2110/116,y.2b-3a, (29 Z) 1131-(12 Kasım) 1719; TSM.A.D.2110/117, y.2b, (29 Z) 1132-(1 Kasım) 1720

Resim-132
Başçuhadar
Kıyafet Albümü, TSMK.A.3690

Resim-133
Başçuhadar
TSMK.Y.B.3441, c.III., pl.161

Başçavuş/Çavuş: Enderûn başta olmak üzere Saray Teşkilatı içinde çavuş unvanı taşıyan ve farklı görevler icra eden çok sayıda görevli olduğu bilinmektedir. Enderûn'un tüm koşuşlarında bulunan çavuşların amiri olarak kabul edilebilecek görevli başçavuştur. Çuhadarlar gibi padişahın alaylarına süslü kıyafetlerle katılan çavuşların amiridir. Ancak, başçavuş hakkında Uzunçarşılı dışında hiçbir kaynaktan bilgi yoktur.²¹⁵²Saray'daki tüm çavuşların amiri olan başçavuşun Has Odada bulunuyor olması gayet tabiidir. Zira Enderûn'daki tüm memuriyetlerin amirleri Has Oda'dadır. Bu memuriyete terfiye çalışmamız boyunca rastlanmamışsa da, Has Oda'ya terfi etmiş çavuşlar arasından en eskisinin atanıyor olması muhtemeldir.

Çavuşlar müezzinlik, musikihanlık, mehterhanlık, merasimlerde alkış hizmeti ve saltanat mahallerinde emredilen işleri güzellikle yapmakla vazifeli olduğundan,²¹⁵³ başçavuş işlerin düzenli yürütülmesini sağlardı. Cuma Selamlıklarında padişahın çıkışından yarım saat önce, başçavuş maiyetinde has odalılarla, atlı olarak resmî elbise ve alayla padişahın gideceği camiye giderdi. Maiyetinde bulunan has odalılardan iki kişi padişahın biri sorguçlu biri sorguçsuz iki sarığını nöbetleşerek taşırlardı.²¹⁵⁴

²¹⁵² Âta, Başçavuşu, ikinci çuhadarlık, baş kullukçuluk, şerbetçilik, çantacılık, silahdar ağa kaftancıgılı, sır katibi yamaklığı, baş çakırsalanlık hizmetlerinde bulunanlarla aynı olduğunu kaydeder. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s.270-271

²¹⁵³ Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn*, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul, 2010, c.I., s.270-271; Çavuşların musikiyle ilgilendikleri ve Sazende Başçavuşu adıyla bir görevli olduğu da Kıyafet Albümünde karşımıza çıkmaktadır. **Kıyafet Albümü**, TSMK. A. 3690

²¹⁵⁴ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 328

Kıymetli kumaşlardan yapılmış elmas sorguçlu olan padişahın sarığını²¹⁵⁵ taşıyan ağalar iki tarafa hafifçe eğerek alayı seyreden halka selam verirlerdi. Başçavuş'un yönettiği bu alaya "Sarık Alayı"²¹⁵⁶ adı verilmiştir.²¹⁵⁷

Resim-134
Enderûn Çavuş Ağası
Kıyafet Albümü, TSMK.A. 3690

Başçavuşların geliri de diğer has odalılar gibi, olmakla birlikte ayrıca bahşişleri de vardır. Başçavuşun kıyafet tahsisatı has odalılarla aynı olmakla birlikte, örenlerde diğer çavuşlara benzer kıyafet giyiyor olması muhtemeldir. XIX. Yüzyılda çavuşlar başlarına paşalı tabir edilen kâtibi kavuk takıp, üzerlerine bol yenli üstüfa büyük kaftan giyer, bellerine gümüş yaldızlı büyükçe paftalı kuşak sarıp, altın köstekli elmaslı bıçak takardı. Başçavuş topuz suretinde gümüşten yapılmış değnek taşırdı.²¹⁵⁸ Başçavuşun elindeki bu değnek Divan-ı Hümâyün çavuşlarının kullandığı gümüş değneği hatırlatır. Başçavuşun kıyafetine dair bir görsele ulaşılammışsa da, Resim-134²¹⁵⁹'de

²¹⁵⁵ Pakalın, "Sarıklı Alayı", **Tarih Deyimleri ve Terimleri**, c.III., s.129

²¹⁵⁶ Cuma selamlıklarındaki merasimde sarıklılardan mürekkep alay münasebetiyle kullanılan bir tabir olduğunu söyleyen Pakalın bu alayı, "Sarıklı Alayı" olarak yazmıştır. 12 sarıkçı ve müezzin, 40 Has Ağa ile ellerinde şimşir değnek bulunan 450 kadar haseki bir alay teşkil ederler ve Destar-ı Hümâyunu sarıkçılar nöbetleşe taşırdı. Pakalın, "Sarıklı Alayı", **a.g.e.**, c.III., s.129

²¹⁵⁷ Padişahın katıldığı alaylarda iki Has Odalı önden giderek, sağ ellerinde birer sarık tutarlardı ki, bu sarıklar bir nevi sehpa üzerine konulurdu. İlk zamanlarda padişahın gerekirse sarığını değiştirmesi için yapılan işlem, zamanla ihtişam ve debdebe için kullanılır olmuştur. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 328; **Eski Türk Kıyafetleri**, Çev. Muharrem Feyzi, Zaman Kütüphanesi Neşriyatı, 1932-1933

²¹⁵⁸ **Tarih-i Enderûn**, c.I., s.270

²¹⁵⁹ **Kıyafet Albümü**, TSMK. A. 3690

yer alan Enderûn Çavuş Ağasının üzerindeki kıyafet muhtemelen XIX. yüzyılda başçavuşun giydiği kıyafetle benzerlik taşımaktadır.

Sersatıran/ Şâtır başı, Şatır: Merasim ve alaylardaki gösterişi arttırmak maksadıyla padişahın rikabında giden şatırların amiridir.²¹⁶⁰ Şatırlık hizmeti XVII. yüzyılın ortalarında kaldırıldıktan sonra,²¹⁶¹ 16 Temmuz 1666 tarihinde tekrar ihdas edilmiş, Enderûn-ı Hümâyun hademelerinden 24 ağa şatırlık hizmetlerinde istihdam edilmiştir. Kurum yeniden tesis edilirken, şatırbaşı ile şatırlar kethüdası ve iki şatırın Has Odalı ağalardan seçilmiştir.²¹⁶²

Tüfekçibaşı: Osmanlı Devleti'nde tüfeğin kullanılmaya başlamasıyla muhtemelen XV. yüzyıl başından itibaren var olan bir memuriyet olmalıdır.²¹⁶³ Hazine, Kiler ve Seferli koğuşlarındaki tüfekçi yamaklarının amiridir.²¹⁶⁴

Tüfekçibaşı ve sayıları 20-30 civarında olan tüfekçi yamakları, Revan Köşkü'ndeki dolaplarda ve Has Oda Dairesi'nin cephesinde asılı duran padişaha ait tüfeklerin bakımından sorumlu olduğundan kırık ve noksan olanlar varsa Saray dışından getirilen ücretli tüfekçi ustalarına tamir ettirmek esas görevidir. Saray'daki Hazine ve diğer birimlerde bulunan tüfek, tabanca ve karabina gibi silahların tamamını her ay, yamaklarının yardımıyla tanzim eder, çaplarına göre kurşunları döktürür, barutlarını silahdar ağa marifetiyle Baruthane'den getirterek fişekleri bağlatırdı.²¹⁶⁵ Saltanat binişlerinde padişah atış talimi yapmak istediğinde, tüfekçi yamaklarıyla

²¹⁶⁰ Zeynep Tarım, "Şâtır", **DİA**, c. 38, 2010, s.379-380

²¹⁶¹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s.445

²¹⁶² Diğerleri Hazine, Kiler ve Seferli Koğuşlarından seçilmiştir. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'ynâmesi**, s.241; 23 Temmuz 1666'da şatırlar ziba ve dibalar ile araste ve musanna ve gaddare ve kemer ve murassa yekta sorguçlar ile piraste kılınıp cami şerife gidilip gelinceye kadar rikab-ı hümâyunları önünde yürüyüp şatır başı ile kethüdaları ve sair neferat ikişer ikişer yürüdüler. **A.e.**, s. 242; Has Oda'da aynı anda birden fazla şatır olmasıyla ilgili bkz. T.SMA.D.2110/7, y.1b, (29 Z) 1008- (11 Temmuz) 1600

²¹⁶³ Tüfekçibaşı Arif Efendi'nin tarihçesi donanımları hakkında da bilgi vermektedir. Fahri Ç.Derin, "Tüfengci-başı Arif Efendi Tarihçesi", **Bellekten**, sayı: 151, Ankara 1974

²¹⁶⁴ İlk dönemlerde Hazine Koğuşu'na ait bir memuriyetse de, sonradan Has Odanın görevlilerinden biri haline gelmesi iddiasıyla ilgili bkz. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 112

²¹⁶⁵ Saltanat binişlerinde padişaha mahsus tüfekler Avadan Bostancıları tarafından taşınır, tüfekçi yamakları kendi tüfeklerini maaşlı *sofalı* veya *külahlı* hizmetkârlarına taşıtırlardı. **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 296-297

birlikte doldurulan tüfekler Has Odalı ağalar vasıtasıyla padişaha takdim edilirdi. Dönüşte avadan bostancıları tarafından temizlenip, ait oldukları yerlere yerleştirilmesine nezaret ederdi.²¹⁶⁶ Tüfekçibaşılar göçlerde de padişahla birlikte giderdi. Mesela, 1699'da Padişah Edirne Sarayı'na giderken beraberinde Tüfekçibaşı ve tüfekçibaşı yamakları da yer almıştır.²¹⁶⁷ Tüfekçibaşının bir diğer önemli vazifesi ise etrafı ormanlarla çevrili İstanbul'daki avcılarının ruhsat tezkirelerini vermektir.²¹⁶⁸

Gelirleri ve kıyafet tahsisatları Has Odalı diğer ağalarla aynı olan tüfekçibaşıma mevlid bahşişi olarak 80 altın verilmesi kanundur.²¹⁶⁹ Tüfekçibaşıya tüfek atışları sonrasında bahşiş veriliyorsa da, bunun miktarıyla ilgili bir örneğe rastlanmamıştır. Mesela, 1715'de **bayramlık** olarak çiçekli hare kaftan, hare entari ve çarşal kuşak hediye edilmiştir.²¹⁷⁰ Tüfekçibaşının maiyetinde zülüflü baltacı, sofalı ve helvahaneli birer ağa ile bostancı ocağından; bostancı, heybeci ve yedekçi istihdam edilirdi. Bu ağalara, tüfekçibaşı baltacısı, tüfekçibaşı teberdarı²¹⁷¹, tüfekçibaşı sofalısı, tüfekçibaşı helvahanelisi, tüfekçibaşı bostancısı, tüfekçibaşı heybecisi, tüfekçibaşı yedekçi unvanları verilirdi.²¹⁷² Tüfekçibaşının Has Odalı ağalardan seçilen bir de gediklisi bulunmaktadır.²¹⁷³

İkinci ve Üçüncü Doğancı: Has Oda'da unvanlarında ser/baş sıfatının yer aldığı amirler dışında bu göreve terfi edecek donanımda ağalar da bulunurdu. Şöyle

²¹⁶⁶ Hasekiler tarafından nişan alınmak üzere yerleştirilen testilerin birine padişah atış yapar, diğerine tüfekçi yamaklarından biri ateş ederdi. Tüfekçi yamakları testiyi vurduklarında bahşişle ödüllendirilirdi. **A.e.**, c.I., s. 297

²¹⁶⁷ Göç-i hümayun için yapılan hazırlıklar arasında Tüfekçibaşılının sorumluluğunda bulunan tüfeklerin ve tabancaların taşınması için sandık yaptırılmıştır. Tüfekçibaşının sorumluluğunda bulunan tüfeklerin taşınması için altı, tabancaların taşınması için de bir sandık yaptırılması, göçlerde götürülen ateşli silahların miktarıyla ilgili de bilgi sunar. TSMA. D.9761, 9 B 1111-31 Aralık 1699

²¹⁶⁸ **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 297

²¹⁶⁹ **Kühü'l-Ahbar**, s. 99; **Koçi Bey Risaleleri**, s. 106-107

²¹⁷⁰ TSMA. D.63, y.26a, 1196-1715; Cenkmén'in tüfekçibaşının kıyafetiyle ilgili tarifleri, tüfekçi yamaklarına ait olmalıdır. Tüfekçibaşı başına kırmızı armudü külah giyip, üzerine beyaz sarık sarar, üç peşli entari, üzerine kırmızı yakalı, lacivert dolama giyer, dolamanın önünde yer alan iki ucu, belindeki kuşağa geçirir arkasına da bıçak sokardı. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 112

²¹⁷¹ TSMA. D.63, y.26a, 1196-1715

²¹⁷² Kimi zaman avadan bostancılarının da maiyetlerinde istihdam edilirdi. Cenkmén, **a.g.e.**, s. 112; **Tarih-i Enderûn**, c.I., s. 297

²¹⁷³ Tüfekçibaşı Gediklisi başına mavi adî kavuk giyer, beyaz destar sarardı. Beyaz mintan, renkli puşî, kırmızı şalvar, mavi kaftan ve sarı yemeni giyerdi. Cenkmén, **a.g.e.**, s. 112

ki, Doğancı Koğuşunun amiri doğancıbaşı ve yerine geçmek üzere yetiştirilen ikinci ve üçüncü doğancılar da Has Oda'da bulunmaktadır.²¹⁷⁴ Doğancıbaşı çıktığında Has Oda'daki **İkinci Doğancı** onun yerine geçerken, **Üçüncü Doğancı** da İkinci Doğancılığa terfi ederdi.²¹⁷⁵

6.3.5. Padişahın Din Hizmetlerinde Görevli Ağalar

Osmanlı padişahlarının tahta geçme merasimleri dâhil olmak üzere devlet töreni olarak kullanılan merasimlerinin birçoğu dini içeriklidir. Has Oda'da imam, müezzinbaşı, müezzin ve hafızlar bulunmaktadır.

İmam: Has Oda'ya terfi eden ağalardan sesi en güzel olanı Has Oda imamlığına tayin edilirdi.²¹⁷⁶ Has Oda imamının her akşam Fetih Suresi'ni yüksek sesle okuması kanundur.²¹⁷⁷ Hünkâr İmamı, Birûn mensubu olduğundan konumuz içine girmemektedir. Has Oda'daki imamdan farklı olarak; padişahın bayram ve Cuma namazları için gittiği camide imamlık yapardı.²¹⁷⁸

Müezzinbaşı ve Müezzinler: Saray teşkilatının başlangıcından itibaren var olması muhtemel bir memuriyet olan müezzinbaşılığa Has Odalı ağalardan, Hazine, Kiler ve Seferli odalarından terfi ederek Has Oda'ya geçen müezzin ağaların arasından en eski ve sesi en güzel olanı seçilmektedir.²¹⁷⁹ Müezzinbaşı dışında da Has Oda'da bir müezzin daha bulunmaktadır.²¹⁸⁰ Çavuşlardan sesi güzel olanlar veya alt

²¹⁷⁴ Abdülkadir Özcan, "Çuhadar", **DİA**, c.8., s.381-382

²¹⁷⁵ (29) Cemaziyelahir 1067-14 Nisan 1657 tarihinde Doğancıbaşı Ömer Ağa Saray-ı Amire'den çıkarılıp, Mar'aş payesiyle tekaüd hasları ihsan edilerek, yerine İkinci Doğancı Tiryaki İbrahim Ağa Doğancıbaşı olmuştur. Kimi zaman ikinci ve üçüncü Doğancı'nın aynı anda çıktıkları örneklere de rastlanmaktadır. **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâ'vinâmesi**, s. 106, s.340, s.394

²¹⁷⁶ Cenkmen, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, Türkiye Yayınevi, 1948, s.127; TSMA.D.2110/89, y.3a, (29 Z) 1115-(4 Mayıs) 1704; TSMA.D.2110/131, y.3a, (29 Z) 1146-2 Haziran 1734

²¹⁷⁷ Cuma ve Pazartesi geceleri koğuşlarda Yasin-i Şerif okunması kanundur. Târîhi Enderûn, c.I., s.190-191

²¹⁷⁸ Güzel sesli ve biraz musikişinas olma şartı aranan Hünkâr imamlarının sayısı üçe kadar çıkmaktadır. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, s. 373

²¹⁷⁹ Sarayda Müezzin-i hassa denilen güzel sesli, musikişinas müezzinler vardır. Uzunçarşılı, **a.g.e**, s. 374

²¹⁸⁰ TSMA.D.2110/89, (29 Z) 115-(4 Mayıs) 1704TSMA.D.2110/92, y.3a, (29 Z) 1116-(24 Nisan) 1705; TSMA.D.2110/103, y.3a, (29 Z) 1123-(7 Şubat) 1712.

sınıflardaki müezzinler Has Oda'ya terfi ettiklerinde de müezzin unvanını kullanmaktadır.²¹⁸¹ Tüm müezzinlerin amiri olan, müezzinbaşı, daima padişahın maiyetinde bulunur, kandillerde padişahın teşrif ettiği camilerde müezzinlerle birlikte, mevlid, naat, kaside gibi dini musikiyi icra ederdi. Müezzinbaşına kandillerde 4 dirhem amber ve 8 dirhem öd verilmesi,²¹⁸² mevlid okunan camilerde buhur ve öd yakılmasıyla ilgili işlemleri takip ettiğini de düşündürmektedir.

Müezzinbaşılar da diğer Has Odalı ağalarla aynı kıyafet tahsisatına²¹⁸³ ve aynı gelire sahiptir. Bunların dışında bayram bahşışı 90 kuruş²¹⁸⁴ ve kandillerde 20 ila 30 kuruş arasında değişen bahşişleri bulunmaktadır.²¹⁸⁵ XIX. yüzyılda Enderûn müezzinleri başlarına kırmızı fes, üzerine som sırma takke takar, mintan ve lacivert şalvarlarının üzerine kenarları siyah renkte, kırmızı zeminli kaftan ve kırmızı yemeni giyerlerdi.²¹⁸⁶

Hafız: Has Oda'da hafız unvanlı ağalar da görev yapmaktadır. Bilindiği üzere Enderûn eğitiminin ilk sınıflarında bulunan acemi oğlanlar Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye teşvik edilmektedir. Ancak, sistemli bir çalışma sonunda çok azı hafız unvanını aldığından Has Oda'ya geçtiklerinde bu unvanı taşımaktadırlar.²¹⁸⁷

²¹⁸¹ **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat**, s.39

²¹⁸² TSMA. D. 2435/7, y.2b, 1204-1790; TSMA. D. 2435/7, y.3a, 1204-1790

²¹⁸³ Kaftan akçesi olarak 10.600 akçe, **Bayramlık** büyük şalvar akçesi olarak 90 kuruş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA. D. 2110/89,y.2b-3a, 3b, 29 Z 1115-4 Mayıs 1704; TSMA.D. 2110/91, 29 Z 1115-4 Mayıs 1704

²¹⁸⁴ TSMA. D.2110/70, y.3a, 1097-1686; TSMA. D.2110/89, y.3b, 1115-1704; TSMA. D. 1987/1, y.1a, 1144-1732; TSMA. D.2110/70, y.3a, 1097-1686; TSMA.D.2110/89, y.3b, 1115-1704

²¹⁸⁵ 1793 Regaib Kandilinde padişah Enderûn Camii'ne teşrif ettiğinde Müezzinbaşına 20 kuruş ödenmiştir. 1782 Mevlid Kandili'nde 30 kuruş, 1790 Regaib Kandilinde ve Miraç Kandili'nde 20'şer kuruş bahşiş ödenmesiyle ilgili bkz. TSMA. D.2438/36, y. 1a, (29) B 1207-12 Mart 1793; TSMA. D.63, y.5a, 1196-1782; TSMA. D. 2435/7, y.2b, 3a, 1204-1790

²¹⁸⁶ Başlarına giydikleri som takkelerin muhtelif şekillerde olduğuyla ilgili bkz. Cenkmen, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s. 218

²¹⁸⁷ TSMA.D.2110/64, tarihsiz; TSMA.D.2110/92, (29 Z) 1116-(24 Nisan) 1705; TSMA.D.2110/131, (29 Z) 1146-(2 Haziran) 1734

6.3.6. Has Oda Koğuşuyla İlgili Hizmet Sunan Ağalar

Yukarıda yer alan bölümlerde işaret edildiği Has Odalı ağaların büyük bir kısmı padişaha hizmet sunarken, Saray'da Enderûn'daki temsil ettikleri grupların da amirliğini yürütmektedirler. Ancak, Has Oda'da bir kısım ağa vardır ki, bunlar koğuşun işleyişiyle ilgili hizmet üretmektedirler. Diğer ağalar gibi bu ağaların unvanlarına da diğer koğuşlarda rastlanmaktadır. Tek ayrıcalıkları Has Odalı olmasıdır.

Yazıcı: Has Odalı Ağalar arasında yer alan yazıcı, Hazine yazıcıları gibi bir görev yaparak, Has Oda Hazinesi'ne giriş çıkışları kaydetmek üzere görevlendirilmiş olmalıdır. Hazine'den terfi ederek Has Oda'ya geçen yazıcı ağaların burada da aynı unvanla aynı işi yapıyor olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bazı tarihlerde birden fazla yazıcıya rastlanmaktadır.²¹⁸⁸

Miftah Şakirdi: Has Odanın zabitlerinden miftah ağasının vazifelerinin artmasıyla Has Odalı bir ağa **miftah şakirdi** unvanıyla yardımcı olarak atanmıştır.²¹⁸⁹

Mumbaşı: Saray koğuşlarının mumlarını hazırlamaya ve yakmaya memur mum şakirtlerinin amiridir.²¹⁹⁰ Padişahın içeceği suyla ilgili hizmeti Kiler'deki Mumbaşının icra ettiği bilinmekteyse de,²¹⁹¹ Has Odalı Mumbaşı'nın bu görevi icra ediyor olması sarayın teşkilat yapısına daha uygundur. Bazı tarihlerde birden fazla Mumbaşı olması bu görevlinin birbirinden farklı işleri takip ettiği düşüncesini güçlendirir.²¹⁹²

²¹⁸⁸ D.2110/97, (29 Z) 1119-(22 Mart) 1708; Has Oda'da üç yazıcı istihdam edilmesiyle ilgili bkz. TSMA.D.2110/101,y.2b-3a, (29 Z) 1121-(1 Mart) 1710; İki yazıcı istihdamı için bkz. TSMA.D. 2110/128, y.2b-3a, (29 Z) 1142-(15 Temmuz) 1730; Yazıcı unvanlı ağalar için bkz. TSMA.D. 2110/141, TSMA.D.2110/145 ve TSMA.D. 2110/ 150

²¹⁸⁹ TSMA.D.2110/115, y.2b-3a, (29 Z) 1130-(23 Kasım) 1718; TSMA.D.2110/116, y.2b, (29 Z) 1131-(12 Kasım) 1719

²¹⁹⁰ Kiler Koğuşu'nun amiri olan Mumbaşı'ndan farklıdır. Cenkmén, **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, s.140-141

²¹⁹¹ Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, TTK, Ankara, 1988, s. 314

²¹⁹² TSMA.D.2110/116, y.2b-3a, (29 Z) 1131-(12 Kasım) 1719; birden fazla Mumbaşı için bkz. D.2110/117,y.2b-3a, (29 Z) 1132-(1 Kasım) 1720; D.2110/118, y.2b-3b, (29 Z) 1133-(21 Ekim) 1721; birden fazla için bkz. D.2110/119, y.2b-3a, (29 Z) 1119-(10 Ekim) 1722

Serhüddam: Has Oda'da bulunan hademelerin başıdır. Hademeler Has Oda'nın gedikli 40 ağası içinde yer almazken, hademelerin amiri olan serhüddam koğuşa mensuptur. Bazı tarihlerde birden fazla serhüddam unvanlı ağaya rastlanmaktadır.²¹⁹³ Çıkmalarda diğer Has Oda ağalarından daha alt bir görev almadıkları görülür. Mesela, 1670'de Has Oda hademelerinden Mehmed İspir Sancağı'yla çıkmıştır.²¹⁹⁴

Has Oda'da diğer koğuşlarda olduğu gibi temizlik işleriyle ilgilenen **Pars Kethüdası**,²¹⁹⁵ Hırka ziyaretlerinde hizmetleri tespit edilen **paydancı** gibi nöbetleşe yapılan bir vazife olan **Şilteci**,²¹⁹⁶ unvanlarını taşıyan görevlileri olduğu gibi, **hafız-ı kütüp**,²¹⁹⁷ **hattat**,²¹⁹⁸ **pehlivan**,²¹⁹⁹ **tanburî**²²⁰⁰ gibi sanatkâr ve sporcular da bulunmaktadır.

Bu bölümde zikr edilen ağaların bir kısmının yerlerinde işaret edildiği üzere maiyetleri bulunduğu gibi, arz ağaları ve kethüdalar dışında sır kâtibinin de kendilerine özel daire odalarının olduğu tespit edilmiştir. Esasen Koçi Bey, Sultan İbrahim'e sunduğu risalelerinde "Sır kâtibi kulunuzun özel odası vardır, yalnızca orada yazar"²²⁰¹ bilgisini verir. Has Oda koğuşunu günümüze ulaşan duvarında yer alan Mehmed Esad tarafından yazılan kitabelerin ilkinde; 1068'de (1658) Sır Kâtibi olan Mustafa Ağa'nın gayretiyle Sır Kâtiplerinin kullanımına mahsus bir mekân yaptırıldığı, 1080 tarihinde

²¹⁹³ T SMA.D.2110/129,y.2b-3a,29Z1144-5Temmuz1731;İki Serhüddam için bkz. T SMA.D.2110/134, 29 Z 1149-30 Nisan 1737; T SMA.D.2110/135, 29 Z 1150-19 Nisan 1738; İki Serhüddam için bkz.T SMA.D.2110/136, y.2b-3a,29 Z 1151-9 Nisan 1739 ile, T SMA.D.2110/138, y.2b-3a, 29 Z 1153-17 Mart 1741: Üç tane için bkz. T SMA.D.2110/139, y.2b-3a, 29 Z 1154-7 Mart 1742

²¹⁹⁴ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.329

²¹⁹⁵ Has Oda Bimarhanesinde bulunan bakır eşyaların Pars Kethüdasına teslim edilmesiyle ilgili. Bkz. T SMA.D.10702, y.5b, 21 Safer 974-7 Eylül 1566

²¹⁹⁶ XVIII. yüzyılda Hırka-i Şerif nöbetçileri ve şilte nöbetçilerine verilen bahşişlerle ilgili kayıtlarda bunların amiri olarak ortaya çıkmaktadır. T SMA. D.1073, y.12b, (29 Z) 1143-5 Temmuz 1731; D.1107, y. 32a, 1161-1748; 1162-1749 tarihindeki dağıtım için bkz.T SMA. D.1107, y.41a. Değerlendirmemiz neticesinde bir nevi alt düzeyde zabıt olduğundan terfi silsilesinde Baş Bolyenlinin altında olması gerektiği kanaati oluşmuştur.

²¹⁹⁷ Hafız-ı kütüp sır kâtibiyle birlikte Has Oda'da bulunan kitaplardan sorumludur. bkz. T SMA. D.9761, (29) B 1111-20 Ocak 1700

²¹⁹⁸ D.2110/97, y.3a, 29 Z 1119-22 Mart 1708; T SMA. D.2110/100, y.3a, 29) 1120-11 Mart 1709

²¹⁹⁹ T SMA.D.2110/118, y.3a, (29 Z) 1133-(21 Ekim) 1721; Üç pehlivan için bkz. T SMA.D.2110/119, y.3a, 29 Z 1134-10 Ekim 1712

²²⁰⁰ T SMA.D.2110/119, y.3a, 29 Z 1134-10 Ekim 1712

²²⁰¹ **Koçi Bey Risaleleri**, s.123

bu mekânın yeniden onarıldığı kaydını düşer. İkinci kitabede, Sultan Selim döneminde her tarafın mamur olduğu, Başçuhadar Ağa'nın denize nazır odasının bulunduğu, bu dönemde Sır Kâtibi olan Ahmed Efendi'nin odasının yeniden yapıldığı bilgisini verir.

Kitabe-1

Kitabe -2

Resim-135

Sır Kâtiplerinin Kullandığı Sır Kâtibi Dairesi'nin Tamir Kitabeleri
Topkapı Sarayı Müzesi

Has Oda'da bulunan her ağa özeldir, özel işler yapar, vazife ve statüsü gereği maiyetinde ağalar istihdam edilir, aşçıları ve tayinatları olduğu gibi gerekli durumlarda kendilerine özel mekânlar tahsis edilmektedir.

SONUÇ

Asaletin soydan değil eğitimden kaynaklandığı düsturu üzerine kurulan Osmanlı Devlet Sistemi'nin temel taşı Enderun Saray Okulu'dur. Gayrimüslim ailelerden devşirilen, aile ve din aidiyetleri sıfırlanarak, bir anlamda ruhuna, beynine format atılan zeki, kavrayışı yüksek, yetenekli ve yakışıklı çocuklar, çeşitli yöntemlerle elenerek Enderun Hazırlık Okullarına alınmaktadır. Bu okullarda İslam dininin gereklilikleriyle birlikte, akli ve bedeni de eğitilen, sanata, spora ve meslek eğitimine yönlendirilen devşirme çocuklardan en seçkinleri Enderun Saray Okulu'na alınmaktaydı. Muhtemelen 13-14 yaşlarında Büyük ve Küçük Odalarda Enderun'a adım atan gençlerin önünde çalışma, sabır, gayret gerektiren uzun yıllar bulunurken, muhtemelen hepsinin aklında Has Oda'ya yükselerek padişahın yakınındaki ağalardan biri olmak vardır. Kimi zaman yirmi yıllık bir süreçte gençlikten orta yaşa adım atarken yükseldikleri bu oda, katı disiplin ve zorlu eğitimin ardından ödülü, özgürlüğü ve yüksek geliriyle cazibe noktasıdır.

Enderun'un en prestijli noktasında boğaza ve Galata'ya nazır iki katlı bu koğuştaki padişahın her an yanında bulunan ve sembolik hizmetler sunan Has Odalı ağalar, padişah sohbetlerinde bulunma ve resmî törenlere eşlik etme imtiyazına sahip olmakla birlikte, aldıkları ayrıcalıklı görevlerle Enderun sınıflarının da amiri konumuna gelmektedir. Yüzyıllar içinde görevleri, yetkileri ve prestijleri değişmekle birlikte Sarayda içinde hamamı ve kiminde küçük kuşhanesi olan kendilerine ait dairelerde maiyetlerinde bulunan iç oğlanlarını eğitip, hizmet etmeyi öğreten Has Odalı ağalar sadece sarayda değil devlet içinde de etkindirler. Padişaha hizmet ederken, taşıdıkları unvanlara sahip daha küçük rütbeli görevlilerin kendilerine hizmet ediyor olması, teşkilatın tüm yönleriyle detaylıca kurgulandığını gösterir. Bu ağalar taşraya çıktıklarında dahi aynı sistemi konaklarında devam ettirmektedirler.

Has Oda'nın en önemli ağası olarak karşımıza çıkan silahdarların birçoğu, hizmet ettikleri padişahların yakın koruması, nedimi olmak yanında, hanedana ait işlerin takibini yapan saray görevlileridir. Resmi merasimlerde padişahın hemen

yanında onun kılıcını taşıyan görünür silahdar, hanedanı temsil yetkisiyle padişaha sembolik hizmetler sunar. Belki de bu sebeple, padişahların kız kardeşleri ve kızlarıyla evlendirilerek hanedana kabul edilmişlerdir. Gücünü padişahın yakınlığından alan Has Odalılar arasında da Enderun'un tamamında olduğu gibi açık bir dayanışma vardır. Has Oda'dan terfi ederek çıkan arkadaşlarının devlet içinde yükselmesi için çeşitli konularda aracı oldukları örnekler fazladır. Aileleriyle ilişkileri kesilen bu iç oğlanları Enderun içinde birbirlerini aile kabul ettiklerinden bürokraside Türk kökenli görevlilerin bulunmasından da hoşlanmadıklarından, sıklıkla yükselmelerinin önüne geçtikleri görülür.

Has Oda ve Teşkilatı konulu bu çalışma, Enderun'dan hareketle Saray Teşkilatı'nın anlaşılamayacağını ortaya koymaktadır. Enderun'u ve Saray Teşkilatı'nı anlayabilmek için öncelikle Has Oda'yı ve teşkilatını anlamak ve çözmek gerekir. Öte yandan Saray teşkilatlanmasını ve Enderun teşkilatıyla ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadan Has Oda teşkilatını anlamak da mümkün olamamaktadır. Yaklaşık on yıla yayılan araştırmamızda tümden gelim yöntemiyle Has Oda'dan hareketle Enderun teşkilatının kavranabileceği anlaşılmıştır.

Bu çalışmada Balkanlarda mevcut bir köyden devşirme sistemiyle, Saray Teşkilatı bünyesine giren bir acemi oğlanın, hazırlık okulları ve Enderun okulunda önce iç oğlanı olması, gayreti ve kabiliyeti oranında sınıflar içinde terfi etmesi ve Has Oda'ya geçme serüvenleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Bu tespitlerle ilgili çalışmalar yapılırken, padişahın fermanıyla Yeniçeri Ocağı'na mensup görevli ağalar tarafından devşirilen oğlanların, içinden seçilenlerin Yeniçeri Ağasının arzıyla Saray'a takdim edildiği belgelerden erken tarihli iki örnek belgeye rastlanarak, ilk kez bu tez çalışmasında kullanılmıştır.

Has Oda teşkilatı, Saray teşkilatının yüzyıllar içinde geçirdiği evreler ve kurumlar üzerinden anlatılabilmektedir. XV. ve XVI. yüzyıllara damgasını vuran ak hadımların sarayda ve devletteki prestijleri, önce kara ağalar sonra Has Odalı ağalar tarafından sarsılarak, yetkileri ve gelirleri bölüşülmüştür. Öz kardeşini dahi rakip olarak görüp, sanatın ve güzelliğin hüküm sürdüğü saray dışına atmaya çalışan sert

rekabet ortamı iradesi güçlü olmayanları da çeşitli kademelerde bünyesinden dışarı atmakta, Has Oda'ya geçen en iyi özellikler taşıyan ağaların aynı zamanda çok sağlam bir iradeye sahip olduklarını da ortaya koymaktadır.

Bu çalışmayla bugüne kadar üzerinde durulmayan bazı konulara açıklık getirilmiştir. Has Oda'ya mensup ağaların temelde dört sınıfa ayrıldığı, ilk üç sınıfa mensup ağaların ayrı daireleri, mutfakları, maiyetlerinin olduğu ilk kez bu çalışmada dile getirilmiştir. Hazine, Kiler ve Seferli Kethüdalarının Has Oda'ya mensup oldukları ve Has Oda'da, Kethüdalar adıyla bir sınıf olduğu, arz ağalarına olduğu gibi bu ağalara da, göreve yeni geldiklerinde “oda döşeme bahası” adı altında paralar ödediği veya Hazine'den odalarında kullanılmak üzere kıymetli eşyaların verildiği örnekleriyle ortaya konmuştur.

Acemilik ile ilgili bazı kaynaklarda bilgi olmakla birlikte, acemiliğin çeşitlilik gösterdiği, Enderun sınıfları arasında terfi ederken de acemilik olarak ödemeler yapıldığı tespit edilerek, örnekleri çalışmada yerini almıştır. Has Oda'ya geçerken **acemilik** olarak ödenenler dışında bir süre sonra eski sıfatını taşımaya başladığından tekrar acemilik adı altında ödemeler yapılarak hediyeler verildiği, bazı görevlere **bıçaklı eski** olmadan önce katılmanın mümkün olduğu ilk kez bu çalışmayla tespit edilmiştir.

Has Odalı ağalara padişahın kullanımına mahsus olan bazı eşyaların Hazine'den senetle teslim edildiği, bugün müzelerdekine benzer bir sistemle bu kıymetli eşyaların bir komisyon huzurunda defterdeki tanımlarıyla karşılaştırılarak sayıldığı, deftere farklılıklarının not edildiği ve eksik çıkarsa bugünkü gibi bedelinin ödettirildiği tespit edilmiştir.

Enderûn'u özel kılan bir husus olan ağaların kişisel gelişimleri nisbetinde yükselmesi, gelirin ve yetkilerinin artması gibi, saraydan çıkışları da kendilerine özeldir. Saray'dan kısa sürede terfi ederek çıkanlar bir tarafa emekli olarak çıkmalar incelendiğinde dahi, bazı ağalar 70 yaşında emekli edilirken kimilerinin 40 yaşında emekliye ayrıldığı görülür.

Çalışmamız hedeflediğimiz üzere Has Odalı ağaların sayılarının yüzyıllar içinde değişmesinden, kimlerin terfi ettirildiği, terfilerde **acemilik** olarak nelerin ödendiği, ne tür törenler yapıldığı, birbirleriyle ve padişahla ilişkileri yanında, ne giydikleri, neler yedikleri, nerelerde ve nasıl yaşadıkları sorularının cevaplarının bir kısmını bulmuştur. Kaynakların izin verdiği nispette, ağaların saraydan çıktıktan sonra aldıkları vazifeleri ihtiva eden biyografilerine de dipnotlarda kısaca yer verilmiştir.

Bu çalışmayla Has Oda'nın tüm ağalarının önemli görevler yürüttüğü, padişahla yakın ilişkileri çerçevesinde kimi zaman tarih kitaplarına geçecek kadar güçlendiklerinin izlendiğini söylemek mümkündür. Alanında bir boşluğu doldurmak üzere hazırlanan bu mütevazı çalışmanın, mutlaka eksikleri bulunmaktadır. Bu eksikliklerin akademisyenler tarafından tespit edilerek, yayınlanmasıyla eksik bilgilerimiz tamamlanarak bu çalışmanın nihai hedefine ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- BOA. HAT 186 / 8786, 29 Z 1204-4 Eylül 1790
BOA. HAT. 525/25620
BOA. HAT. 526/25806,
BOA. HAT.1451/67, 10 Recep 1203-6 Nisan 1789
BOA. HAT.1480/57, 29 Z 1215-13 Mayıs 1801
BOA. HAT. 1483 / 35
BOA. HAT, 1487/35, 29 Za 1218-11 Mart 1804
BOA. HAT. 1517, 9 L 1226-27 Ekim 1811
BOA. HAT.1540/15, 24 S 1233-3 Ocak 1818
BOA. HAT.1544/32, 27 Ca 1234-23 Nisan 1819
BOA. HAT.1564 / 66
BOA. HAT.1583/17, 2 Ra 1246-21 Ağustos 1830
BOA. HAT.1588/26, 16 Ramazan 1249-27 Ocak 1834
BOA. C.SM. 12/645, 22 Ca 1174-30 Aralık 1760
BOA. C.SM 37/ 1898, 29 Z 1223-15 Şubat 1809
BOA. C.SM.60/3043, 26 C 1235-20 Şubat 1820
BOA. CSM. 65/3398, 25 C 1216-2 Kasım 1801
BOA. CSM. 66/3327, 24 C 1216-1 Kasım 1801
BOA. C.SM. 69/3492
BOA. C.SM. 79/3989, 29 Z 1179-8 Haziran 1766
BOA. C.SM. 87/4362, 14.1.1182- 12 Haziran 1767
BOA. C.SM. 87/4366, 5 L 1172-1 Haziran 1759
BOA. C.SM.92/4633, 11 S 1148-3 Temmuz 1735
BOA. C.SM.97/4882, 6 Za 1134-18 Ağustos 1722
BOA. C.SM.111/5591, 18 Ş 1138, 21 Nisan 1726
BOA. C.SM.116/ 5848, 1169-1756
BOA. C.SM.122/6128, 07B 1155-7 Eylül 1742
BOA. C.SM.126/3606-29 Z 1255-4 Mart 1840
BOA. C.SM.126/6323, 18 Za 1151-27 Şubat 1739
BOA. C.SM.132.6635, 5 Za 1221-14 Ocak 1807

BOA. C.SM. 133/6671, 25 Ş 1154-5 Kasım 1741
BOA. C.SM. 138/6916, 20 R 1171-1 Ocak 1758
BOA. C.SM. 152/7639, 26 Zilkade 1227-12 Aralık 1811
BOA. C.SM.168/8427, 02 Za 1129-8Ekim 1717
BOA. C.SM. 169/8499, 26 C 1198-26 Nisan 1784
BOA. C.ML.25/1155,10 Nisan 1806
BOA. C.ML.523/21361, 6 Muharrem 1182-23 Mayıs 1768
BOA. MM. 858
BOA. MM. 861
BOA. AE. SABH. İ, 141/9467. 10 R 1199-20 Şubat 1785
BOA. İEV. 50/1327 (05.C.1327)
BOA. A}MKT. 107/15 (29. M. 1264)
BOA. A}TŞF 9/97 (15 N 1267);
BOA. İ.DH. 1287/101302 (11 N 1267)
BOA. D.HMH. d. 21727/1209
BOA. D. TŞF. D 26064, 1198-1784;
BOA. D. TŞF. d. 26065, 1199-1785
BOA. KK Teşrifat 676 M, y. 17
BOA. KK Teşrifat 696 M,
BOA. D.BŞM. d.3807,
BOA. D.MSF. d.32091, 20 Ş 1152, 22 Kasım 1739
BOA. D.MSF. d.32100, 8 S 1159-2 Mart 1741
BOA. D.MSF. d.32106, 30 N 1160-5 Ekim 1747
BOA. Sadaret A) d. 357, 17 N 1222-18 Kasım 1807
BOA. Sadaret. A.) d.358
BOA. Sadaret A).d.453,
BOA. Cevdet Tasnifi, No: 645
BOA. Cevdet Saray, No. 2790
BOA. Cevdet / Saray, No. 5848, 1169-1756
BOA. AE.SAMD.III., 142/13749, 14 S 1136-12 Kasım 1723;
BOA. AE.SSLM.III., 278/16060, 21 Ra 1207-6 Kasım 1792
BOA. AE.SMHD.I., 231/18529, 1 Recep 1155-1 Eylül 1772

BOA. A. {DVNSMHM. d.62/245, 29 L 995-2 Ekim 1587
BOA. AE.SAMD.III., 142/13749, 14 S 1136-12 Kasım 1723;
BOA. MAD.d.4132, 29 Z 1104-31 Ağustos 1693
BOA. MAD. d. 8947, 23 Za 1134/ 4 Eylül 1722
BOA. AE.SMHD.I., 231/18529, 1 Recep 1155-1 Eylül 1772
BOA. A.} MKT. MHM.264/40, 6 Zilhicce 1279-25 Mayıs 1863
TSMA, D. 3/2, 9 L 926-
TSMA. D. 7, 16 Safer 1050-7 Haziran 1640
TSMA. D. 8, 11 Ramazan 1097 -1Eylül 1686 tarihlerine bak
TSMA. D.9, 14 R 994-4 Nisan 1586
TSMA. D.11, 29 Z 1087-
TSMA. D.12/2, 1116-1705
TSMA. D.15, (29) S 1117-22 Haziran 1705
TSMA. D.17, 12 Ş 1122
TSMA. D.18/3, 7 S 1128/ 22 Şubat 1714
TSMA. D. 26, 16 Ş 1091-29 Z 1098-11 Eylül 1680-5 Kasım 1687
TSMA. D. 27, (29 N 1125-19 Ekim 1713
TSMA. D. 34, 24 Z 995-30 Kasım 1587
TSMA. D. 49, 29 Z 1106-10 Ağustos 1695
TSMA. D. 58, 23 N 1181-29 Z 1181-12 Şubat 1768- 17 Mayıs 1768
TSMA. D. 63, (29)M 1125- 25 Şubat 1713
TSMA. D. 65, 8 Z 1184-29 Ra 1190-25 Mart 1771-18 Mayıs 1776
TSMA. D. 67, (29) C 990-Temmuz 1582
TSMA. D. 68, 29 M 1186-
TSMA. D. 85, 21 L 1219-23 Ocak 1805
TSMA. D.100, 29 Z 1207-29 Z 1832-7 Ağustos 1793-30 Mayıs 1832
TSMA. D.102/1, (29 Z) 1231-(21 Ekim) 1816,
TSMA. D.121/1, (29) C 1109-12 Aralık 1698
TSMA. D.158, 29 Z 1121-1 Mart 1710
TSMA. D.159/1, 29 Z 1154-7 Mart 1742
TSMA. D. 230, 29 Z 1243-12 Temmuz 1828
TSMA. D. 262, 1 Ca 1293

TSMA. D. 262/3, 1291-1875
TSMA. D. 320, 15 M 1158-17 Şubat 1748
TSMA. D. 435, 1 Ş 1244- 6 Şubat 1829
TSMA. D. 474/1, 1 R 1180-7 Ağustos 1766
TSMA. D. 622, 8 M 1228-11 Ocak 1813
TSMA. D. 682, 12 Ca 1117-1 Eylül 1705
TSMA. D. 684, 1125-1714
TSMA. D. 725, (29 Z) 1027-17 Aralık 1618
TSMA. D. 815, 29 Z 1226-14 Ocak 1812
TSMA. D. 831, 27 Ra 1243-18 Ekim 1827
TSMA. D. 838, (29) Ra 1143-11 Kasım 1730
TSMA. D. 891, 12 Şaban 1233-22 Haziran 1818
TSMA. D. 892, 20 Ş 1169-20 Mayıs 1756
TSMA. D. 893, 1 N 1278-2 Mart 1862
TSMA. D. 900, 23. Ş. 1269
TSMA. D. 1007, 4 Ra 1168-19 Aralık 1754
TSMA. D. 1025, 975-1568
TSMA. D. 1056, 29 N 1185-29 L 1187-5 Ocak 1772-13 Ocak 1774
TSMA. D. 1058, 1058-1648
TSMA. D. 1060, 1044
TSMA. D. 1066, 29 Z 1202
TSMA. D. 1073, (29 Z) 1143-5 Temmuz 1731 tarih kontrolü
TSMA. D. 1099, 1 N 1168-11 Haziran 1755
TSMA. D. 1107, 27 B 1150-
TSMA. D. 1110, 22 Ca 1107-30 Kasım 1695, defterde tarih kontrolü yap
TSMA. D. 1112, 29 S 1159-29 R 1168-23 Mart 1746-12 Şubat 1755
TSMA. D. 1195/47, 20 C 1226-12 Temmuz 1811
TSMA. D. 1987/1, 1144-1732
TSMA. D. 1995, 1058-
TSMA. D. 2002, 27 Ra 1131-17 Şubat 1719
TSMA. D. 2012, 1088-1673
TSMA. D. 2013, 29 Z 1063-20 Kasım 1653

TSMA. D. 2018 (29) N 1185-4 Şubat 1772
TSMA. D. 2034, 29 Z 947-
TSMA. D. 2035, 29 Z 927-
TSMA. D. 2036, 983-1576
TSMA. D. 2053, 10 B 1207-23 Ocak 1793
TSMA. D. 2064, 29 Z 1202-
TSMA. D. 2077/3-492/9, 16 N 1196-25 Mayıs 1782
TSMA. D. 2110/1, 29 Z 993
TSMA. D. 2110/7, y.1b, (29 Z) 1008-(11 Temmuz) 1600
TSMA. D. 2110/8, y.1b, 1082-1672
TSMA. D. 2110/15, (29 Z) 1227-(3 Ocak) 1813
TSMA. D. 2110/64, tarihsiz
TSMA. D. 2110/65, 20 S 1066-28 Aralık 1665
TSMA. D. 2110/67, (29 Z) 1089-(11 Şubat) 1679
TSMA. D. 2110/70, 29 Z 1097-16 Kasım 1686
TSMA. D. 2110/88, (29 Z) 1114-(16 Mayıs) 1703
TSMA. D. 2110/89, (29 Z) 1115-(4 Mayıs) 1704
TSMA. D. 2110/91, 29 Z 1115-4 Mayıs 1704
TSMA. D. 2110/92, (29 Z) 1116-(24 Nisan) 1705
TSMA. D. 2110/97, (29 Z) 1119-(22 Mart) 1708
TSMA. D. 2110/100, (29) 1120-11 Mart 1709
TSMA. D. 2110/101, (29 Z) 1121-(1 Mart) 1710
TSMA. D. 2110/103, (29 Z) 1123-(7 Şubat) 1712
TSMA. D. 2110/107, y.3a, (29 Z) 1126-(5 Ocak) 1715
TSMA. D. 2110/113, (29 Z) 1129-(4 Aralık) 1717
TSMA. D. 2110/115, (29 Z) 1130-(23 Kasım) 1718
TSMA. D. 2110/116, (29 Z) 1131-(12 Kasım) 1719
TSMA. D. 2110/117, (29 Z) 1132-(1 Kasım) 1720
TSMA. D. 2110/118, (29 Z) 1133-(21 Ekim) 1721
TSMA. D. 2110/119, (29 Z) 1119-(10 Ekim) 1722
TSMA. D. 2110/128, (29 Z) 1142-(15 Temmuz) 1730
TSMA. D. 2110/129, 29 Z 1115-

TSMA. D. 2110/130, 29 Z 1115-
TSMA. D. 2110/131, (29 Z) 1146-(2 Haziran) 1734
TSMA. D. 2110/134, 29 Z 1149-30 Nisan 1737
TSMA. D. 2110/135, 29 Z 1150-19 Nisan 1738
TSMA. D. 2110/136, 29 Z 1151-9 Nisan 1739
TSMA. D. 2110/137, (29 Z) 1152-(9 Nisan) 1739
TSMA. D. 2110/138, 29 Z 1153-17 Mart 1741
TSMA. D. 2110/139, 29 Z 1154-7 Mart 1742
TSMA. D. 2110/141, (29 Z) 1156-(13 Şubat) 1744
TSMA. D. 2110/145, (29 Z) 1160-(1 Ocak) 1748;
TSMA. D. 2110/147, 1162-1749
TSMA. D. 2110/ 150
TSMA. D. 2110/159, 29 Z 1115-
TSMA. D. 2110/175, (29 Z) 1190-(8 Şubat) 1770
TSMA. D. 2110/176, y.2b-3a, (29 Z) 1191-(28 Ocak) 1778
TSMA. D. 2110/177, (29 Z) 1193-(7 Ocak) 1780
TSMA. D. 2164, 4 M 968-25 Eylül 1560
TSMA. D. 2173, 4 L 1172-
TSMA. D. 2183, 6 Ş 1204-21 Nisan 1790
TSMA. D. 2184, (29) Ca 1137-(13) Şubat 1725
TSMA. D. 2236, 1575
TSMA. D. 2315/1, 29 Z 1061-13 Aralık 1651
TSMA. D. 2317, 12 S 1204-1 Kasım 1789
TSMA. D. 2351/11, 1 M 1114- 28 Mayıs 1702
TSMA. D. 2352, 1119-1785
TSMA. D. 2352/255, 1118-1707
TSMA. D. 2352/292, 14 C 1104- 20 Şubat 1693
TSMA. D. 2352/297, 10 Z 1114 / 27 Nisan 1703
TSMA. D. 2352/367, 4 Z 1110-4 Mayıs 1699;
TSMA. D. 2352/387, 1119-1708
TSMA. D. 2352/414, 1125-1714
TSMA. D. 2352/436, 1100- 1689

TSMA. D. 2352/437, (29.Z) 1108-16 Temmuz 1697
TSMA. D. 2352/438, (29 Z) 1112-6 Haziran 1701
TSMA. D. 2352/439, (29 Z) 1113-27 Mayıs 1702
TSMA. D. 2352/440, (29 Z) 1114-16 Mayıs 1703
TSMA. D. 2353/421, (29 Z) 1126-5 Ocak1715
TSMA. D. 2352/444, (29 Z) 1186-23 Mart 1773
TSMA. D. 2352/447, (29 Z) 1114-16 Mayıs 1703
TSMA. D. 2352/454, 1114-1703
TSMA. D. 2352/500, 1115-1704
TSMA. D. 2352/990, 1221-1807
TSMA. D. 2353/4, (29) Za 1120-Şubat 1709
TSMA. D. 2353/19, (29) Ra 1124-6 Mayıs 1712
TSMA. D. 2353/20, 8 C 1124-13 Temmuz 1712,
TSMA. D. 2353/306, 14 Z 1122-3 Şubat 1711
TSMA. D. 2353/379, 6 Z 1122-26 Ocak 1711
TSMA. D. 2354/4, 1 R 1122-30 Mayıs 1710
TSMA. D. 2362, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720
TSMA. D. 2363/3, 29 Ra 1132-9 Şubat 1720
TSMA. D. 2363/8, 29 Ş 1132-6 Şubat 1720
TSMA. D. 2363/12, 29 Z 1132-1 Kasım 1720
TSMA. D. 2369/9, 29 Ş 1138-
TSMA. D. 2379/1-12, 1 M 1148-24 Mayıs 1735
TSMA. D. 2402/4, 29 B 1171-8 Nisan 1758
TSMA. D. 2402/11, 20 C 1115-31 Ekim 1703
TSMA. D. 2402/40, (29) B 1171-8 Nisan 1758
TSMA. D. 2440/50, (29) N 1209-19 Nisan 1795
TSMA. D. 2402/52, 7 C 1170-27 Şubat 1757;
TSMA. D. 2402/54, 29 Z 1174-
TSMA. D. 2402/55, 29 Z 1171-
TSMA. D. 2402/57, (29) L 1175-23 Mayıs 1762
TSMA. D. 2404/14, 29 M 1173
TSMA. D. 2406/34, 29 S 1175-29 Eylül 1761

TSMA. D. 2406/63, 1175.Z 29-21 Haziran 1762
TSMA. D. 2406/65, 29 Z 1175-21 Temmuz 1762
TSMA. D. 2406/67, 1774
TSMA. D. 2409/35, y.1a, (29) Z 1178-19 Haziran 1765
TSMA. D. 2410/7, y.2a, 29 Z 1179-9 Mayıs 1766;
TSMA. D. 2410/77, 29 Z 1181-17 Nisan 1768
TSMA. D. 2411/114, 3.Ş.1214-1800
TSMA. D. 2412/77, 29 Z 1181-17 Mayıs 1768
TSMA. D. 2417/5, y. 2a, 1 M 1186-4 Nisan 1772
TSMA. D. 2417/30, 27 B 1186-24 Ekim 1772
TSMA. D. 2418/47, 29 B 1187-16 Ekim 1773
TSMA. D. 2424/8, 29 Z 1182-21Şubat 1774
TSMA. D. 2428/4, (29) R 1198-22 Mart 1784
TSMA. D. 2435/7, 1204-1790
TSMA. D. 2435/11, (29) Za 1204-Ağustos 1790
TSMA. D. 2436/12, 29 Z 1205-29 Ağustos 1791
TSMA. D. 2437/10, Ramazan 1206-Nisan 1792
TSMA. D. 2437/41, 29 Ş 1206- 20 Haziran 1796
TSMA. D. 2437/200, (29 Z) 1204- 9 Eylül 1790
TSMA. D. 2438/36, (29) B 1207-12 Mart 1793
TSMA. D. 2438/137, (29) N 1207-10 Mayıs 1793
TSMA. D. 2440/50, (29) N 1209-(19) Nisan 1795
TSMA. D. 2460/2, 1229-1814
TSMA. D. 2516, 1 Ş 1228-30 Temmuz 1813
TSMA. D. 2546/1-2,
TSMA. D. 2619, 25 Ca 1215-14 Ekim 1800
TSMA. D. 2768/7, kontrol edilecek
TSMA. D. 2814, 29 Z 1174-1 Ağustos 1761
TSMA. D. 2829, 29 Z 1207-
TSMA. D. 2929/1, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799
TSMA. D. 2882, 1216-1802
TSMA. D. 3206, 9 B 1111-31 Aralık 1699

TSMA. D. 3257, 29 Ra 1217-30 Temmuz 1802
TSMA. D. 3297/1, 9 Safer 1222-18 Nisan 1807
TSMA. D. 3326/1, 29 Z 1119-
TSMA. D. 3338/1, 19 Z 1201-2 Ekim 1787
TSMA. D. 3357, 29 Z 1208- 28 Temmuz 1795
TSMA. D. 3455, 4 R 1238-19 Aralık 1822
TSMA. D. 3812/13, 1017-1609
TSMA. D. 3927/1, 9 Safer 1222-18 Nisan 1807
TSMA. D. 4094/1, 29 Z 1173-12 Ağustos 1760
TSMA. D. 4094/2, 21 Ra 1222
TSMA. D. 4094/3-7, Baş. 29 Z 1173-12 Ağustos 1760-Bit.15 N 1241-23 Nisan 1820
TSMA. D. 4107/2, 29 Z 1174-1 Ağustos 1761;
TSMA. D. 4113/1, 2, /3, 10, 1177-1764
TSMA. D. 4155, 29 Z 1062-
TSMA. D. 4467/1, 1206-1792
TSMA. D. 4741/1, 27 Ş 1306/ 28 Nisan 1889
TSMA. D. 5055, y.1b, 17 Ra 1255-31 Mayıs 1839
TSMA. D. 5292, 1139.Z.1-20 Temmuz 1727
TSMA. D. 5386, 9 B 1111-31 Aralık 1699
TSMA. D. 5437, (29) R 1098- 22 Şubat 1687
TSMA. D. 5618, 29 Z 1077-22 Haziran 1667
TSMA. D. 5753, 1194-1780
TSMA. D. 5910, 1111-1700
TSMA. D. 6006, 29 R 1202-7 Şubat 1788
TSMA. D. 6083, 29 Z 965-12 Ekim 1558
TSMA. D. 6085, 21.Za.1003-28 Temmuz 1595
TSMA. D. 6145, 29 Z 1111-
TSMA. D. 6205, y. 3a, 1087-1677,
TSMA. D. 6223, 29 Z 1212-14 Haziran 1798
TSMA. D. 6231/ 03 Ş 1214/5 Temmuz 1884
TSMA. D. 6636, 1215-1801
TSMA. D. 6660, 5 C 1223-29 Temmuz 1808

TSMA. D. 6706, 29. S.1073 -13 Ekim 1662
TSMA. D. 6948, 27 Z 1226-1 Ocak 1813
TSMA. D. 7073/1, 3 Ca 1166-8 Mart 1753
TSMA. D. 7152, 29 Z 1096-26 Kasım 1685
TSMA. D. 7299, 29 S 1204-18 Kasım 1789
TSMA. D. 7389, 28 Ş 1317- 1 Ocak 1900
TSMA. D. 7429/1, 1186-1773
TSMA. D. 7500, 9 B 1111-
TSMA. D. 7722/1, 1 Ş 1179-
TSMA. D. 8009, 13 C 1008-31 Aralık 1599
TSMA. D. 8846, (29 Z) 1098-5 Kasım 1687
TSMA. D. 8860, 21 B 1159-9 Ağustos 1746
TSMA. D. 9013, y.1b-2a, 1207-1793
TSMA. D. 9034, 29 Z 1223-15 Şubat 1809
TSMA. D. 9313/1, 3 Ş 1214-28 Şubat 1800
TSMA. D. 9390, 29.Z. 1106-10 Ağustos 1695
TSMA. D. 9502, 29 R 1115-11 Eylül 1703
TSMA. D. 9573, Tarihsiz
TSMA. D. 9588, 1075-1665
TSMA. D. 9590, 29 Z 1058-
TSMA. D. 9621, (29) B 927-5 Temmuz 1521
TSMA. D. 9630/7, 20 Ra 1222, 20 Ra 1124, 20 Ra 1225,
TSMA. D. 9636, 1 M 972/9 Ağustos 1564
TSMA. D. 9726/1, y.1a, 1194-1780
TSMA. D. 9761, 9 B 1111-31 Aralık 1699
TSMA. D. 9916/42, 1238-1823
TSMA. D. 9917/3,
TSMA. D. 9917/26, 29 Z 1211-
TSMA. D. 9943, 29 Z 972-28 Temmuz 1565
TSMA. D. 9971, 29 Z 1206-
TSMA. D. 9997, 3 Ş 1214-
TSMA. D.10023, (29 Z) 942-19.6.1536

TSMA. D.10036, 6 Ca 1003-19 Aralık 1594
TSMA. D.10048, 9 Muharrem 899-20 Ekim 1493
TSMA. D.10102, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799
TSMA. D.10114, 13 C 1008-31 Aralık 1599
TSMA. D.10137, 13 C 1008/ 1 Aralık 1509
TSMA. D.10177, 5 Ra 973-30 Eylül 1565
TSMA. D.10181, 1039-1630
TSMA. D.10392/4, tarihsiz
TSMA. D.10392/3, 29 Z 1143-5 Temmuz 1731
TSMA. D.10702, 21 Safer 974-7 Eylül 1566
TSMA. D.10706/1, 29 Z 1222-28 Ocak 1808
TSMA. D.10706/2, 1241-1826
TSMA. D.10907, 1187-1774
TSMA. D.10457/12, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799
TSMA. D.10457/19, 1082-1672
TSMA. D.10457/21, (29 Z) 1084-7 Mart 1674
TSMA. D.10457/52, 1075-1665
TSMA. D.10457/61, (29 Z) 1042-27 Temmuz 1633
TSMA. D.10457/132, 1098-1687
TSMA. D.10457/133, y.2a, 10 Ş 1098-21 Haziran 1687
TSMA. D.10457/134, y.2a- 29 Ra 1197-3 Nisan 1783
TSMA. D.10457/150, (29 Z) 1083- 16 Nisan 1673
TSMA. D.10457/188, Tarihsiz
TSMA. D.10686, 29 Ca 1228/29 Haziran 1813
TSMA. D.10706/1, 29 Z 1222-
TSMA. D.10907, y.12a, 1198-1784
TSMA. D.11110, (29) Z 1110-28 Haziran 1699 Kontrol et, metinde de düzelt
TSMA. D. 12068/2-1014/46, 28 Ş 1317-1 Ocak 1900
TSMA. E.51/27-30-27/34/1, 2, 25 Ra 1236-31 Aralık 1820
TSMA. E.89/1-68-43/1, 25 C 1237-19 Mart 1822
TSMA. E.118/2-64/2, 1 B 1108- 24 Ocak 1697
TSMA. E.118/14-64/4, 29 Ca 1108-24 Aralık 1696

TSMA. E.118/17-64/6, 10 Za 1108-31 Mayıs 1697
TSMA. E.118/20-25-64/8, 5 N 1108-28 Mart 1697
TSMA. E.118/27-64/10, 29 Ra 1108-26 Ekim 1696
TSMA. E.118/3031-64/13, 29 B 1108-21 Şubat 1697
TSMA. E.118/35-64/17, 1 N 1108-24 Mart 1697
TSMA. E.105/19-23-47/27, 12.Safer 1230-24 Ocak 1815
TSMA. E.154/2-105/2/11, 16 Za 1127-
TSMA. E.154/33-105/2/11, 1127-1715
TSMA. E.161/7-15-106/12, 28 M 1198-23 Aralık 1783
TSMA. E.177/485-491-116/2, Tarihsiz
TSMA. E.177/479-115/69/1, 17 N 1244-23 Mart 1829
TSMA. E.181/6-128/7, 1 N 1213-6 Şubat 1799
TSMA. E.291/1-18-165/29, 10 Ş 1293-31 Ağustos 1876
TSMA. E.310/23-168/27, 1 M 1217-4 Mayıs 1802
TSMA. E.407/1-9-199/15, 1 Ra 1250-8 Temmuz 1834
TSMA. E.532/281-227/5, 5 B 1179-18 Aralık 1765
TSMA. E.534/120-234/31, 29 Ca 1206-24 Ocak 1792
TSMA. E.602/118-263/3, 1144-1732
TSMA. E.602/62-68-262/28, 29 Ca 1187-18 Ağustos 1773
TSMA. E.646/1-281/1, 9 R 1222-16 Haziran 1807
TSMA. E.646/5-281/5, 5 C 1222-10 Ağustos 1807
TSMA. E. 646/22-281/15, 23 Ş 1222-26 Ekim 1807
TSMA. E.646/23-281/16, 23 Ş 1222-26 Ekim 1807
TSMA. E.646/30-281/22, 29 Z 1222-27 Şubat 1808
TSMA. E.646/32-281/24, 29 Z 1222-27 Şubat 1808
TSMA. E. 705-297/42-3 Ş 1214-31 Aralık 1799
TSMA. E.721/709-309/81, 3 Ş 1214-
TSMA. E.721/762-310/58, 29 S 1186-1 Haziran 1772
TSMA. E.729/296-808/25,
TSMA. E.911/475-398/4, 17 M 1219-28 Nisan 1804
TSMA. E.925/2-406/15, 13 R 1207-
TSMA. E.926/1-406/18, 17 Ra 1255-31 Mayıs 1839

TSMA. E.952/2-406/18, 17 Ra 1255
TSMA. E.994/30-414/20, 29 B 1182
TSMA. E.994/111-416/14, 1232-1817
TSMA. E.1049/1-19-414/2, tarih 1049-1640
TSMA. E.1090/60, 29 Za 1222-28 Ocak 1808
TSMA. E.1106/5, 29 C 1242-28 Ocak 1827
TSMA. E.1114/59, 23 Ca 1039-8 Ocak 1630
TSMA. E.1120/28, 13 C 1008-1 Aralık 1599
TSMA. E.1153/3, 12 Za 1144-7 Mayıs 1732
TSMA. E.1163/58, 26 Za 1219-26 Şubat 1805
TSMA. E.1196/7, 2 M 1099-
TSMA. E.1244/29-1155-1743
TSMA. E.1244/43, 13 C 1181-6 Kasım 1767
TSMA. E.1247/8, 22 R 1135-30 Ocak 1723
TSMA. E.1298/42, 2 L 1194-1, Ekim 1780
TSMA. E.1525-449/16, (29) N 1226-17 Ekim 1811
TSMA. E.1556/2=450/31, 22 Ca 1073-2 Ocak 1663
TSMA. E.1561/8-451/4, 21 Ra 1222-29 Mayıs 1807
TSMA. E.1561/8-26-451/4, 21 Ra 1222-29 Mayıs 1807
TSMA. E.1754/1-2-463/34, 4 Ca 1223-28 Haziran 1808
TSMA. E-1938/2-481/2, 17 Z 1217-10 Nisan 1803
TSMA. E.2077/3-492/9, 1183-1769
TSMA. E.2335/6-513/17, tarihsiz
TSMA. E.2443/229-526/43, 1221-1807
TSMA. E.2444/70-527/20, 1203
TSMA. E.2445/106-528/81,
TSMA. E.2447/23-27=529/71, 27 M 1228-30 Ocak 1813,
TSMA. E.2455/7-8-531/23, 1026-1617
TSMA. E.2468/2-532/50/1, 1197-1783
TSMA. E.2468/1-532/50/2, 1204-1790
TSMA. E.2515/1-533/33, 29 S 1196-13 Şubat 1762
TSMA. E.2653/1-17=539/1, 15 N 1237-5 Haziran 1822

TSMA. E.2808/1-546/46, Sultan I. Abdülhamid dönemi sonu
TSMA. E.2883/3-553/25, 29 Z 1203-20 Eylül 1789
TSMA. E.3081/1-569/55, 29 Ca 1210
TSMA. E.3313/109-592/35/2, 22 Ş 1070-3 Mayıs 1660
TSMA. E.3313/113-592/35/6, 13 Z 1027-1 Kasım 1618
TSMA. E.3313/114 -592/35/7, 9 Ra 1070 -24 Kasım 1659
TSMA. E.3313/117- 595/35/10, 2 C 1069-25 Şubat 1659
TSMA. E.3313/121-592/35/14, 18 Ra 1072-11 Kasım 1661
TSMA. E.3313/122- 592/35/15, 7 Ra 1071-8 Ocak 1661
TSMA. E.3313/125-131-592/36, 28 N 1071-27 Mayıs 1661
TSMA. E.3313/132-592/37/5, (29) C 1071-30 Ocak 1661
TSMA. E.3313/148-593/1, 22 Ra 1070-7 Aralık 1659
TSMA. E.3313/149-593/1/1, 22 Ra 1070-7 Aralık 1659
TSMA. E.3313/166-593/13, 22 C 1069-17 Mart 1659
TSMA. E.3313/170-593/17, 29 C 1069-24 Mart 1659
TSMA. E.3313/171-593/18, 29 Na 1071-28 Mayıs 1661
TSMA. E.3313/198-593/1/2, (10) Ra 1068-16 Aralık 1657
TSMA. E.3336/462-625/37, 24 Ca 1291-9 Temmuz 1874
TSMA. E.3336/960-628/70, 3 S 1308-18 Eylül 1890
TSMA. E.3960/27-660/10, 20 Ca 1047-10 Ekim 1637
TSMA. E.3963/4-660/31/4, 1092-1685
TSMA. E.4037/1-668/39, 22 R 1291-3 Nisan 1880
TSMA. E.4042/18-669/18, 1050-1641
TSMA. E. 4228/2=683/4, 25 M 1243-18 Ağustos 1827
TSMA. E. 5227/69-71-728/21, 3 Ş 1216-9 Aralık 1801
TSMA. E. 5416/15-737/8, 1 Za 1229-16 Eylül 1814
TSMA. E.5423/49-740/24, 2 Ca 1177-8 Aralık 1763
TSMA. E.5424/6-9-741/25, 1188.Za.27-29 Ocak 1775
TSMA. E.5425/10-743/10, 22 S 1224-8 Nisan 1809
TSMA. E.5425/68-744/21, 1243.S.25-17 Eylül 1827
TSMA. E.5564/5-746/81, 993-1583
TSMA. E.6590/1-759/9, 952 (t.t)

TSMA. E.7010/21-781/23, 1082-
TSMA. E.7013/87-782/31/7, 15 Za 1080-6 Nisan 1670
TSMA. E.7013/89-782/31/9 22 Temmuz 1670
TSMA. E.7014/19-784/20, 29 B 1206-23 Mart 1792
TSMA. E.7025/12-801/17/13, 1120
TSMA. E.7025/54-25. C 1118-4 Ekim 1706
TSMA. E.7025/62-801/18/26 a, 5 Ocak 1712
TSMA. E.7026/57/81-802/9, 17 Z 1117-1 Nisan 1706
TSMA. E.7026/58-802/9/24, (29) B 1115-8 Aralık 1703
TSMA. E.7026/59-802/9/22, 29 L 1115 -6 Mart 1704
TSMA. E.7026/60-802/9/22, 29 L 1115-6 Mart 1704
TSMA. E.7026/62-802/9/21, 1115-1704
TSMA. E.7026/103-802/10/23, 20 N 1121-23 Kasım 1709
TSMA. E.7026/138-802/12/5, 20 Ra 1125-16 Nisan 1713
TSMA. E.7026/141-802/12/8, 13 Z 1125-31 Aralık 1715
TSMA. E.7026/153-802/12/20, 18 N 1125-8 Ekim 1713
TSMA. E.7026/167-802/12/34, 3 R 1188
TSMA. E.7026/170-802/12/37, 9 Z 1125-27 Kasım 1713
TSMA. E.7029/119-806/53, 10 B 1203
TSMA. E.7029/296-808/25, 10 B 1203
TSMA. E.7600/1-850/1, 9 Ca 1174-17 Aralık 1760
TSMA. E.7624/1-850/31, 926-1520
TSMA. E.7729/2-852/21, 2 Ca 1227-14 Mayıs 1812
TSMA. E.7749/1-852/53, 25 Ra 1222-2 Haziran 1807
TSMA. E.7756/2-852/61, 15 C 1188-23 Nisan 1774
TSMA. E.7756/3-852/62, 18 B 1188-24 Eylül 1774
TSMA. E.7756/4-852/63, 11 B 1188-17 Eylül 1774
TSMA. E.7781/1-5-852/107, 28 Za 1073-17 Mart 1659
TSMA. E.7916/1-854/7, 29 R 1209-23 Kasım 1794
TSMA. E.8282/1-858/34, 1183.Ra.24-28 Temmuz 1769
TSMA. E.8393/28-860/66
TSMA. E.8393/66-860/66- 9 R 1238-24 Aralık 1822

TSMA. E.8400/246-864/100, 7 N 1267
TSMA. E.8583/1-873/20, 17 Ra 1255-
TSMA. E.8616/41-42-873/90, Tarihsiz
TSMA. E.8702/2-876/50, 9 Şaban 1222-12 Ekim 1807;
TSMA. E.8702/3-876/51, 9 Şaban 1222/12 Ekim 1807
TSMA. E.8703/1-877/1, 29 Z 1222-28 Şubat 1808
TSMA. E. 9550/21-38 902/1/17-18; 1 N 1230-7 Ağustos 1815
TSMA. E.9961/505-913/61, 20 Ra 1123
TSMA. E.10077/1-940/58, 27 L 1148-11 Mart 1736
TSMA. E.10126/16-944/55, 29 R 1086-23 Temmuz 1675
TSMA. E.10164/3-972/441, 18 Za 1182-26 Mart 1769
TSMA. E.10735-6-982/69, 8 Z 1073-14 Temmuz 1663
TSMA. E.10749/1-2-983/27, 1222-1808
TSMA. E.11701/340-999/39, 3 Ş 1214-31 Aralık 1799
TSMA. E.12069/1-1014/47, 6 Za 1299-11 Ekim 1882
TSMA. E.12254/8-1019/19, 29 Ra 1183-2 Ağustos 1769
TSMA. E.12358-1022/13, 23 Z1168 -30 Eylül 1755
TSMA. E.12354/1-2-1022/9, 1066-1656
TSMA. E.12359-1022/14, 25 Ra 1177
TSMA. E.12376/2-1020/47, Tarihsiz
TSMA. E.12476/1-1024/60, 15 Ra 1136
TSMA. E. 1196/2, (yeni tasnif) 2 M 1099-

- ABDURRAHMAN Şeref: “Topkapı Sarayı”, **TOEM**, I, II, İstanbul 1911, 1913.
- AÇBA, Leyla: **Bir Çerkez Prensesin Harem Hatıraları**, TİMAŞ, İstanbul 2010.
- ADIGÜZEL, Filiz Toprak: “Arîfinin Süleymannâme’sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler”, Dokuz Eylül Üniv. Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir 2007.
- AFYONCU, Erhan: “Müteferrika”, **DİA**, c.32, s.182-183.
- AĞCA, Sevgi: **Hırka-i Saadet Teşkilatı, Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi**, 2013, Korpus Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ağca, Sevgi-Züleyha Yördem: “III. Selim’in Sır Kâtibi Ahmed Efendi”, **Osmanlı’nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı**, Haz. Feridun M Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu, c.I., Timaş İstanbul 2013, s. 45-46
- Ahmed Cevdet Paşa: **Târih-i Cevdet**, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kültür Yayınları, Ankara 2017.
- AHMED Feridun Paşa: **Nüzhet el-Esrâr el-Ahbar der Sefer-i Sigetvar**, TSK. H. 1339.
- AHMED RASİM: **Osmanlı Tarihi (Seçmeler)**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Devlet Kitapları, İstanbul, 1968.
- _____: **Osmanlı Tarihi**, Haz. Metin Hasırcı, Emre Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2002.
- AHMED Refik Bey: “Abdülhamid Naaşı Önünde” **Vakit Gazetesi**, 18 Şubat 1918
- AKGÜNDÜZ, Ahmed: “Gedik”, **DİA**, c.13, s.541-543.
- AKKUTAY, Ülker: **Enderun Mektebi**, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara 1984.
- AKSÜT, Ali Kemali: **Koçi Bey’in Teşkilat Mecmuası**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1939.

- ALİ bin Abdurraûf: **Râfi'ü'l gubûş fi Fezâili'l hubûş**, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 4360.
- ALTINAY, Ahmed Refik: **On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)**, Devlet Matbaası, İstanbul 1935.
- ALTINDAĞ, Ülkü: "Has Oda Teşkilatı", **Türk Etnografya Dergisi**, Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Sayı 14, Ankara 1974.
- _____ : "Topkapı Sarayı", **Sanat**, Topkapı Sarayı Müzesi, Sayı 7, Ankara 1982, s. 12-43.
- ANGİOLELLO, Giovan Maria: **Fatih Sultan Mehmed**, Çev. Pınar Gökpar, Profil Yayınları, İstanbul 2011.
- ANONİM: **Enderun Tarihi**, İBK, K. 470, Muallim Cevdet Yazmaları
- Meclis-i Vükela Kararıyla Müteşekkil Muhâfaza-i Asâr-ı Atıka Encümeni Eimmesi'nin Topkapı Sarayı Hümâyûnu'nun Tamirâtı Münasebetiyle Encümenin Hükümeti Seniyyenin Nazar-ı Dikkatine Arz Eylediği Rapor Suretidir**, Dar'ül Hilafet-i Aliyye, 10 Teşrinevvel 1333, Matba-i Amire, 1339
- ÂRİFİ: **Süleymannâme**, İstanbul 1558, TSMK, H 1517
- ÂSAFÎ DAL MEHMET ÇELEBİ: **Şecâ'atnâme**, Haz. Mustafa Eravcı, MVT., Yay., İstanbul 2009.
- ÂŞIK PAŞAZÂD: **Tevârîh-i Âl-i Osman**, Haz. Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yay., İstanbul 2007.
- ATALAR, Münir, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- ATASOY, Nurhan, **İbrahim Paşa Sarayı**, İst., Üniv., Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1972.
- _____ : **Has Bahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**, Aygaz Yayınları, İstanbul 2002.

- ATASOY, Nurhan-Lale Uluç: **Osmanlı Kültürünün Avrupa'daki Yansımaları: 1453-1699**, Armagğan Yayınları, İstanbul 2012.
- ATIL, Esin, **Süleymanname The Illustrated History of Süleyman the Magnificent**, Washington-New York 1986.
- AYAZ, Fatih Yahya, "Sır Kâtibi", **DİA**, c.37, İstanbul 2009, s.116-117.
- AYCİBİN, Zeynep, "Katib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilimdalı Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.490.
- AYKUT, Nezihi: **Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa Hasan Bey-zâde Tarihi Metin (926-1003/1520-1595)** TTK, Ankara 2004.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı: **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri Mimarisi III**, İstanbul, Fetih Derneği, 1953.
- AYVERDİ, Semiha: **Edebî ve Mânevi Dünyası İçinde Fatih**, İstanbul 1974
- BARKAN, Ömer Lütfü: "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri" **Belgeler**, III (1968) s.1-477.
- BASSANO, Luigi: **Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.
- BAŞAR, Fahameddin-Mahmut Ak, **İstanbul'un Fetih Günlüğü**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul 2003.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı: **Peçevi Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- BAYKAL, İsmail H: **Enderun Mektebi Tarihi**, I. Cilt, İstanbul Fethi Derneği Neşriyatı, Sayı:20, İstanbul 1953
- BAYKARA, Tuncer: "Lala", **DİA**, c.27, s.70-71
- BAYRAKTAR, Nedret-: Selma Delibaş **Sultan II. Abdülhamid Dönemi Topkapı Sarayı Müzesi 1294/1878 Tarihli Hazine Defteri**, İSAR, İstanbul 2010

- BEYHAN, Mehmet Ali: **Saray Günlüğü (1802-1809)**, Doğukütüphanesi, İstanbul 2007
- BOBOVIUS, Albertus: **Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınları, İstanbul 2002
- BOSTAN, İdris: **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2003.
- CABİ Ömer Efendi: **Câbi Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlî ve Tenkidli Metin**, c. II. Türk Tarih Kurumu, 2003, s. 1051-52
- CÂMÎ: **Baharistan**, Ter. Hakkı, İstanbul 1600, TSMK. H.1711.
- CANATAR, Mehmet: "Kethüdâ", **DİA**, cilt 25, s.332-334.
- CENNÂBÎ: **Cevahir el Garaib Tercümet Bahr el-Aca'ib**, İstanbul, 1582, Collection of Turkish Art at the Harvard Art Museum, 1982.219.2.
- CANEYE, Philippe du Fresne: **Fresne Caneye Seyahatnamesi, 1573**, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- ÇAYCI, Ahmet: **Selçuklularda Egemenlik Sembolleri**, İz Yayıncılık, İstanbul 2008.
- CELÂL-ZÂDE MUSTAFA: **Selim-nâme**, Haz. Ahmet Uğur- Mustafa Çuhadar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- CENKMEN, Emin: **Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri**, Türkiye Yayınevi, 1948.
- ÇERÇİ, Faris: **Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l-Ahbârı'nda II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri**, c.I., Kayseri 2000.
- CHAUDHURİ, K.N: **The Trading World of Asia and the English East India Company 1660-1760**, Cambridge 1978.

- ÇAĞMAN, Filiz Çağman: “Serzengerân Mehmed Usta ve Eserleri”, **Kemal Çığ’a Armağan**, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- _____ , “Enderun”, **Topkapı- The Place of Felicity**, İtalya 1990, s.1-35, s.15.
- ÇEŞMÎ-ZÂDE Mustafa Reşid: **Çeşmî-zâde Tarihi**, Haz. Dr. Bekir Kütükoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 754, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1959, s. 73
- ÇİĞ, Kemal, **Türk Kitap Kapları**, İstanbul 1971, res. XXXIII; *Anadolu Medeniyetleri III, Selçuklu/Osmanlı*, İstanbul 1983, Ktg.no E.200
- ÇUHADAR, İbrahim Hakkı: **Mustafa Sâfi’nin Zübdetü’t-Tevârîh’i**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- ÇOKONA, Ari: **Kritovulos Tarihi 1451-1467**, Heyemola Yayınları, İstanbul, 2012.
- DEĞİRMENCİ, Tülün: **İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devri’nde Değişen Güç Simgesi**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- DERİN, Fahri Ç (Haz): **Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi’-nâmesi**, Çamlıca, İstanbul 2008
- _____ : “Tüfengçi-başı Arif Efendi Tarihçesi”, **Belleten**, Sayı: 151, Ankara 1974, s. 379-344
- DİKER, Hasan Fırat: “Topkapı Sarayı’nda Revan ve Bağdad Köşkleri”, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Tarihi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Prof. Dr. Günkut Akın, İstanbul 2000
- D’OHSSON: **Tableau Général de l’Emire Ottoman**, Paris 1787, TSMK, Y.B. 3441.
- ELDEM, Sedad Hakkı-Feridun Akozan: **Topkapı Sarayı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ERCOLİNO, Elettra: **Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa**, Ed. Erhan Afyoncu,

Çev. Pınar Gökner, Yeditepe Yayınları, Ocak 2012

ENDERUNLU Abdullatif:

Âyîne-i Derûn [Osmanlı'ya Devlet Adanı Yetiştiren Mektep: Enderûn-ı Hümâyûn], İstanbul, Çamlıca, 2013.

EMECEN, Feridun M.:

Zamanın İskenderi Şarkın Fatihı Yavuz Sultan Selim, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010

_____:

İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri, Kitabevi, İstanbul 2003.

_____:

"İbrahim Paşa, Makbul", **DİA**, 2000, c.21.

ERDOĞDU, Ayşe-Serkan Gedük:

"Çin Porseleni Fincanlar", **Bir Taşım Keyif Tük Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü**, Türk Kahvesi Kültürü ve Araştırmaları Derneği, İstanbul 2016.

ERTAŞ, Kazım:

Gelibolu'lu Mustafa 'Âli'nin Nasihatü's-selâtin İsimli Eserinin Tenkitli Metni, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

ERTUĞ, Zeynep Tarım:

"Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerif Ziyareti", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul 1998, Sayı: 16

_____:

XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.

_____:

"Osmanlılar'da Teşrifat / Ceremony and Protocol at the Ottoman Court", **Türk Dünyası Kültür Atlası: Osmanlı Dönemi / A Cultural Atlas of the Turkish World: Ottoman Period**, İstanbul 1999, I, 428-477

_____:

"On Sekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri", **Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

_____:

"Şatır", **DİA**, c.38, 2010, s.379-380.

- _____ : “Topkapı Sarayı”, **DİA**, c.41, 2012, s.256-261
- _____ : “Osmanlı Devlet Teşrifatında Kahve İkramı”, **Bir Taşım Keyif Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2016, s. 199-213
- ESAD EFENDİ: **Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadime)**, Tercüman 1001 Temel Eser
- ESEMENLİ, Deniz: **Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2002.
- FAROQHİ, Suraiya, **Hacılar ve Sultanlar (1517–1638)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- FETVACI, Emine: **Sarayın İmgeleri Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih**, Çev. Nurettin Elhüseyni, YKY, İstanbul 2000
- FEYZİ, Muharrem: **Eski Türk Kıyafetleri**, Çev. Zaman Kütüphanesi Neşriyatı, 1932-1933
- ENVERİ: **Düstûrnâme-i Enverî**, Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2003.
- GELİBOLULU MUSTAFA ALİ: **Kühü’l-Ahbar**, Haz. Hüdayi Şentürk, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2003.
- GENCER, Mustafa: “Osmanlı Tarih Yazıcılarının Kazıklı Voyvoda (Vlad III. Tepeş) Tasvirleri”, **Balkan Tarihi**, c.II., Osmanlı Tarihi ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, Burdur, 2016, s.41-63
- GERLACH, Stephan: **Türkiye Günlüğü 1577-1578**, Çev. Turkish Noyan, Kitap Yayınevi, II. Baskı, İstanbul 2010, c.II., s. 637
- GÖKBİLGİN, Tayyib: “İbrâhîm Paşa”, **The Encyclopaedia Of Islam** (New Edition), Vol.III., 1979, London, pp.998-999
- _____ : “İbrahim Paşa”, **İslam Ansiklopedisi**, c.5/2, MEB, İstanbul 1968, s. 908-915.

- GÖNCÜ, T. Cengiz: **Harem ve Cariyelik 19. Yüzyıl**, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2011
- GÜNGÖR, Tahir: Vak‘a-nüvîs Hâkim Efendi Tarihi (Metin Ve Tahlil), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.danışman eklenecek
- HATHAWAY, Jane, **Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa**, Çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- HAZERFEN Hüseyin Efendi, **Telhîsü'l Beyân fî Kavânîn-i Âli Osmân**, Haz.Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998.
- HOCA SAADETTİN EFENDİ, **Tacü't Tevarih**, I-III, Hazırlayan İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- HİÇ, Vâsıf: “Babüssaade Ağalığı Babüssaade Ağası”, **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, 1960, c.VI., s. 1776-1777.
- İBN HALDUN: **Mukaddime I-II**, Çev. Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1989
- İnönü Ansiklopedisi**, Ankara Maarif Matbaası.
- İLGÜREL, Mücteba, “Acemi Ocağı” **DİA**, c.I. 1988, s. 324-325
- İLYAS AĞA, Hafız Hızır, **Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat, Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye**, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi, İstanbul 2011
- İNALCIK, Halil, “II Mehmet” **DİA**, c.11. (1994).
_____, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)**, İş Bankası, İstanbul 2003.
_____, **Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
_____, **Devlet-i ‘Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik**

- Gelişim**, Türkiye İş Bankası, 36. Baskı, Ekim 2009, İstanbul
- _____:
- Has Bağçede ‘Ayş u Tarab Nedîmler Şâirler Mutribler**, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2010
- _____:
- Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, Timaş, İstanbul, 2010
- İNALCIK, Halil- Günsel Renda: **Osmanlı Uygarlığı**, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- İNALCIK Halil- Mevlüd Oğuz: **Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemed Han**, TTK., Ankara 1989.
- İNDİRKAŞ, Zühre: **Türkler’de Hükümdar Tacı Geleneği**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- İPŞİRLİ, Mehmet: “Enderun”, **DİA**, c.11, s.185-187
- _____ , “Osmanlılarda Cuma Selamlığı”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğluna’na Armağan, İstanbul, 1991, s.459-471
- _____:
- “Beylerbeyi”, **DİA**, c.6. 1992, s. 69-74
- _____ , “Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbîta-î Âsitâne”, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14; İstanbul 1994
- _____ , “Enderun”, **DİA**, c.11, 1995, s.181-187
- _____ , “Galata Sarayı”, **DİA**, c.13, 1996, s.322-323
- _____ , “Musâhib”, **DİA**, c.31, 2006, s.230-231
- İSFENDİYAROĞLU, Fethi, **Galata Sarayı Tarihi**, İstanbul, 1952
- KAHRAMAN, Seyid Ali, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi**, YKY, Yücel Dağlı (Haz.), İstanbul, 2003–2011
- _____ , **Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti**, Kitabevi, İstanbul 2006.

- _____ , **Hâfız Mehmed Efendi, 1720 Şehzâdelerin Sünnet Düğünü Sûr-ı Hümâyûn**, İstanbul 2008.
- KÂTİP ÇELEBİ, **Keşfü'z-zunûn, An Esâmi'l-Kütübi Ve'l-Fünûn**, c. I-V, çev. Rüştü Balcı, İstanbul 2007.
- KAYA, Nevzat, **Karaçelebi-zâde Abdülaziz Efendi, Ravzatü'l-Ebrar Zeyli (Tahlîl ve Metin) 1732**, Ankara, 2003.
- KEMALPAŞAZADE, **Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter**, Haz. Koji İmazawa, TTK, Ankara 2000.
- _____ , **Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter**, Haz. Şerafettin Severcan, TTK, Ankara 1996.
- _____ , **Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter**, Haz.Şerafettin Turan, TTK, Ankara 1957.
- _____ , **Tevarih-i Ali Osman VIII. Defter**, Haz. Ahmet Uğur, TTK, Ankara 1997.
- KIRAN, Batuhan İsmail: "Osmanlı Saray Teşkilatında İçoğlanlığı Müessesesi", Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Dan. Doç. Dr. Mehmed Topal, Haziran 2018, s.32.
- KOÇU, Reşad Ekrem, **İçinde Geçen Vak'alar, Eski Saray Hayatı ve Teşkilatı ile Beraber Adım Adım, Köşe Köşe Topkapı Sarayı**, İstanbul
- _____ , **"Ak Ağalar"**, **İstanbul Ansiklopedisi**, c.I İstanbul 1958,
- _____ , **"Ahmed Fâiz Efendi"**, **İstanbul Ansiklopedisi**, c. I, İstanbul 1958
- KOÇİ BEY, **Koçi Bey Kanûnnamesi**, TSMK. Revan, 1323 mük.
- _____ , **Koçi Bey Risaleleri**, Haz. Seda Çakmakçıoğlu, Kabalcı, İstanbul 2007
- KONYALI, İbrahim Hakkı, **İstanbul Sarayları**, I, İstanbul 1943.
- KUMBARACIZADE, **Hekimbaşı Odası, İlk Eczane, Baş Lala Kulesi**, Üsküplü İzzet 1933, Kader Matbaası, İstanbul

- KÜTÜKOĞLU, S. Mübühât, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983
- _____, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1994.
- _____, “Minyatürlerde Divân-ı Hümâyûn ve Arz Odası”, **TED**, Sayı:16, 1998
- LEVEND, A.S., **Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul**, İstanbul, 1957.
- LİNGS, Martin, **Bir İslam Peygamberi Olarak Hz. Muhammed**, Çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, II. Baskı.
- LÜTFİ PAŞA, **Lütfi Paşa ve Tevârihi Âl-i Osman**, Haz. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- MAHİR, Banu, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Kabalcı, İstanbul, 2004.
- MAYES, Stanley, **Sultan’ın Orgu An Organ for the Sultan**, Çev. M. Halim Spater, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 195.
- MAKXİM, Mihai: “Kantemiroğlu (Dimitrie Cantemir)”, **DİA**, c.24, s.322-323.
- MEHMED Halife: **Târih-i Gilmânî**, Sad. Kamil Su, Kültür Bakanlığı Yayınları/2305, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Osmanlı Eserleri Dizisi, Ankara 1999.
- MEHMED Süreyya: **Sicil-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri**, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996
- MENAVİNO, Giovan Antonio: **Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme**, Çev. Harun Mutluay, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- MERÇİL, Erdoğan: **Selçuklular’da Hükümdarlık Alametleri**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 2007.

- _____:
- Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.
- MONTAQU, Lady: **Türkiye Mektupları 1717-1718**, Çev. Aysel Kurtuluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser.
- MUSTAFA Nuri Paşa: **Netâyicü'l Vekûat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi**, Haz. Neşet Çağatay, Ankara 1980.
- NÂDİRÎ:
- Divân**, İstanbul, 1603-1617, TSMK. H. 889.
- _____:
- Şehnâme-i Nâdirî**, TSMK. H. 1124.
- NAİMA MUSTAFA EFENDİ:
- Naima Tarihi**, Haz. Mehmed İpşirli, Bahar Matbaası, c.I.II., İstanbul-1967.
- NECİPOĞLU, Gülrü: **15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar**, Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2006.
- NİCOLAY, Nicolay: **Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda**, Ed. Marie-Christine Gomez-Geraud Stefanos Yerasimos, çev. Şirin Tekeli-Menekşe Tokyay, Kitap Yayınevi, Haziran 2014.
- NUHOĞLU, Güller: **"Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı"**, Türkiye, Ankara, 2002.
- OĞUZ, Murat: **"Osmanlı Devletinin Yükselme Döneminde Enderun Saray Okulunun Yeri ve Önemi"**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul 2008, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- OSMAN, Rifat, **Edirne Sarayı**, Yayınlayan Süheyl Ünver, TTK., Ankara, 1989.
- OSMANOĞLU, Ayşe, **Babam Sultan II. Abdülhamid**, Selçuk Yayınları, Ankara 1984.
- ORUÇ BEĞ, **Oruç Beğ Tarihi**, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2007.
- ÖNDER, Küçükerman, **Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları**, GSD Dış Ticaret A.Ş., İstanbul 1996.

- ÖZ, Tahsin, **Hırka-i Saadet Dairesi ve Emanat-ı Mukaddese**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1953.
- ÖZCAN, Abdülkadir (haz), “Bîrun”, **DİA**, c.6, 1992, s.205
- _____, “Câmeşûyân”, **DİA**, c.7, 1993, s.46
- _____, “Çuhadar”, **DİA**, c.8, 1993, s.381-382
- _____, “Devşirme”, **DİA**, c.9, 1994, s.254-257
- _____, “Doğancı”, **DİA**, c.9, 1994, s.487-489
- _____, “Gedikli” **DİA**, c.13, 1996, s.548-549
- _____, “Gulam” **DİA**, c.14, 1996, s.184
- _____, “İstabl” **DİA**, c.19, 1999, s.303-306
- _____, “Pencik” **DİA**, c.34, 2007, s.226-228.
- _____, **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, Kitabevi, İstanbul 2007.
- _____, “Rikabdâr”, **DİA**, c.35, 2008, s.111-112
- _____, “Silâhdar Mehmed Ağa”, **DİA**, c.37, 2009, s.194-197
- _____, “Şikâr Ağaları”, **DİA**, c.39, 2010, s.161-162
- _____, “Turnacıbaşı”, **DİA**, c.41, 2012, s.428
- _____, “Zabit”, **DİA**, c.44, 2013, s.60-61
- _____, **Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman**, Yitik Hazine Yayınları 3. baskı, İstanbul 2013.
- _____: **Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiat Tahlil ve Metin (1066-1116/ 1656-1704)**, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- ÖZGÜL, İbrahim: **Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr, Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin**, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Dan. Prof. Dr. Mehmet İnbaşı, Erzurum 2010

- ÖZTUNA, Yılmaz:

PAKALIN, M. Zeki: **Büyük Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1994
Büyük Türkiye Tarihi, cilt III, İstanbul, 1983
Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, c.I-III, MEB. Yay., İstanbul 2004.
- PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ: **Peçevi Tarihi**, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı, Ankara 1992.
- PEDANÎ, Maria Pia: "Safiye's Household and Venetian Diplomacy", **Turcica**, 32, 2000.
- PEİRCE, Leslie P.: **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar**, Çev. Ayşe Berktaş, 5.Baskı İstanbul 2011
- PINARBAŞI Simge Özer: **Çağlar Boyu Tahtın Simgesel Anlamları Işığında Türk Tahtları**, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1994.
- RAHİMİZÂDE İbrâhîm Çavuş: **Gencine-i Feth-i Gence**, TSMK. H. 1296.
- RÂŞİD Mehmed Efendi-
Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi: **Târîh-i Râşid ve Zeyli**, Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmed Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, c.I-III., İstanbul 2013
- SAĞDIÇ, Zafer: "Üç Osmanlı Sarayında İşlev ve Mimarlık Bağlantısı", Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, Doktora Tezi, İstanbul, 2006
- SAĞIRLI, Abrurrahman: "Keşfi Tarihi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- _____
_____: "Mehmed b.Mehmed er-Rûmi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinler-Tahlilleri), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi 2000.
- SAKAOĞLU, Necdet: **Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı Sarayı**, Denizbank, İstanbul 2002.

- SCHWEİGGER, Salomon: **Sultanlar Kentine Yolculuk 1578–1581**, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- SARICAOĞLU, Fikret: “Rûznâme”, **DİA**, c.35, 2008, s.278-281.
- SELANİKÎ MUSTAFA EFENDİ: **Tarih-i Selaniki**, I-II, Haz. Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001.
- SERTOĞLU, Mithat: **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul 1986.
- _____, **Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul 1958.
- SESLİKAYA, Ali: “Yavuz Sultan Selim’in Sefer Menzilnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Ruznâmaları) ve Haydar Çelebi Ruznâmesi: Transkripsiyon ve Değerlendirmesi”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Yrd. Doç. Dr. Samettin Başol, Tokat, 2014.
- SİLAHDAR Fındıklılı Mehmed Ağa: **Nusretnâme**, İstanbul 1584, TSMK. H. 1365
- ŞEMSEDDİN, Sami: **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yay., İstanbul 1999.
- SEYYİD LOKMAN: **Hünernâme**, TSMK, c. I, H 1523., c., II, H. 1524.
- _____: **Şehinşehnâme**, TSMK, B. 200.
- _____: **Şehname-i Selim Han**, TSMK. A. 3595
- _____: **Zafernâme**, 1579, DBCL, T. 413
- ŞERİF: **Miftâh-i Cifrü’l-câmi**, Ter. Şerif, 1600, TSMK. B. 373
- _____: **Destân-ı Ferruh u Hümâ**, Ter. Şerif, İÜK, T.1975
- ŞÜKRÎ-İ BİTLİSİ: **Selîm- Nâme**, Haz. Mustafa Argunşah, Erciyes Üniv., Yay., Kayseri 1997.
- TALİKİZÂDE: **Şemalnâme-i Âl-i Osman**, 1593-94, TSMK. A. 359
- TANERİ, Aydın: "Hadım" **DİA**, c. 15, 1997, s.172.

- TANINDI, Zeren: “Topkapı Sarayı Ağaları ve Kitaplar”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3, 2002, s.41-56.
- TANSEL, Selâhattin: **Yavuz Sultan Selim**, Mili Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.
- TAVARNIER, J. B.: **Topkapı Sarayında Yaşam**, Çev. Perran Üstündağ, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1984.
- _____ Jean-Baptiste: **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- TAYYARZÂDE ATÂ: **Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn**, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, c.1-V cilt, İstanbul 2010.
- TERZİ, Arzu T.: _____ : _____ : **Hazine-i Hassa Nezareti**, TTK., Ankara 2000
Saray Mücevher İktidar, Timaş, İstanbul 2009
“Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında) The Organization and administration of the Ottoman court pharmacy in the second half of th 19th century”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları/Studies in Ottoman Science**, XI/12, 2009-2010, İstanbul 2011, s.49-64.
- _____ : **Bezmiâlem Valide Sultan**, Timaş, İstanbul 2018.
- THÉVENOT, Jean: **Thévenot Seyahatnamesi**, Çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kâtip Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2014.
- TURAN, Ebru: **The Sultan’s Fovorite: İbrahim Pasha And The Making Of The Ottoman Universal Sovereignty In The Reign Of Sultan Süleyman (1516-1526)**, A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Division Of The Humanities In Candidacy For The Degree Of Doktor Of Philosophy, Department Of Near Eastern Languages And Civilazations, Chicago, Illinois, March 2007
- TÜRKYILMAZ, Müjdat: **“Osmanlı Klasik Döneminde, Enderun Mektebindeki Üst Düzey Yönetici Eğitimi İle Günümüzdeki Üst Düzey Yönetici Eğitiminin**

Karşılaştırılması", Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul 2009, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

TOPKAPI SARAYI:

Hamam Osmanlı'da Yıkama Geleneği ve Berberlik Zanaati, Topkapı Sarayı Müzesi, Nisan 2006

TOPRAK, Seydi Vakkas,

Nuri Tarihi (Metin-İnceleme), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Dan. Prof. Dr. Mehmed Ali Beyhan, İstanbul 2011

TOPAL, Mehmed:

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Nusretnâme, Tahlil ve Metin (1106-1133-1695-1721), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Dan. Mücteba İlgürel, İstanbul 2001

TEZCAN, Baki:

The Second Ottoman Empire Political and Social Transformation in the Early Modern World, Cambridge, 2010.

TEZCAN, Hülya:

Osmanlı Sarayının Çocukları; Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri, İstanbul Aygaz, 2006.

TURAN, Osman:

Selçuklular Tarihi ve Türk-Islâm Medeniyeti, Ötüken Yay., İstanbul 2005.

TURAN, Şerafettin:

"Silâhdar", **DİA**, c.37, s. 191-193.

ULUÇAY, M.Çağatay:

Padişahların Kadınları ve Kızları, TTK., Ankara 1980.

_____:

Harem II, TTK., 4. Baskı, Ankara 2001.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya:

Saray ve Ötesi, Özgür Yayınları, İstanbul 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı:

Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapukulu Ocakları, TTK, Ankara 1988.

_____:

Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal, TTK, Ankara 1988.

- _____ : **Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı**, TTK, Ankara 1988.
- _____ : “Kanunî Sultan Süleyman’ın Vezir-i Âzamı Makbul ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi”, TTK. **Bellekten**, c.XXIX, Sayı: 114, Nisan 1965, s.335-361
- VATİN, Nicolas: “Sur Queloques Propos Geografhiques D’İbrahim Pacha, Grand Vızır de Soliman le Magnifique(1533),**Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.XV., Sayı: 26, Ankara 1991, s. 141-152
- VEHBİ: **Surnâme**, 1720, TSMK. A. 3593
- YALÇIN, Soner: **Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı Efendi-2**, Doğan Kitap, I. Baskı, İstanbul 2006.
- YAZICI, Nesimi: **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, TDV., Ankara 2005.
- YUSUF Has Hacib: **Kutadgu Bilig**, Kabalcı, İstanbul 2006.
- YILDIRIM, Nermin: “Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi’nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Yemen ve Bağdad) Tahlil ve Metin”, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Dan. Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- YILMAZ, Mehtap: “Vekayi’name (Vekayi-i Bec), (Metin ve Değerlendirmesi)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Dan Yrd. Doç. Dr.Erhan Afyoncu, İstanbul 2006.
- YILMAZ, Tarcan: ***Al Ka’ba al-Muharrafa: Dırasat Athariyya Madumu’at Agfaliha wa Mafatihuha al-Mahfuza fi Mathaf Topkapı bi İstanbul (Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki Kâbe Kilit ve Anahtarları)***, IRCICA, İstanbul 1993.
- YILMAZER, Ziya: **Topçular Kâtibi 'Abdulkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)**, TTK. Ankara 2003.

- WERNER, Craılsheimli Adam: **Padişah Huzurunda Elçilik Günlüğü**, Çev. Türkis Noyan, 1616-1618, Kitap Yayınevi, Aralık 2011.
- WİTHERS, Robert: **Büyük Efendi'nin Sarayı**, İstanbul, Yeditepe, 2010.
- WOSZCANKA, Maxmilian- **Stanislawa Klokockiego**, Sluck, 1678, Radziwill Ailesi Paul Rycout Basımevi, Varşova Ulusal Kütüphanesi, Env. No. XVII.4.2359.

SEVGİ AĞCA DİKER

1971 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1993 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü'nden 1997 yılında mezun oldu. 2000 yılında İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arşivcilik Anabilim Dalı'nda "19. Yüzyıl Kaynaklarına Göre Arap Yarımadasının Coğrafi Yapısı" konulu tezle yüksek lisansını tamamladı. 2000 yılında Topkapı Sarayı Müzesi'nde göreve başladı.

2006-2007 yıllarında Topkapı Sarayı Kutsal Emanetler Dairesi Restorasyon Konservasyon Teşhir ve Tanzim Projesi- **Küratör ve Proje Sorumlusu**

Topkapı Sarayı Müzesi'nde 16 Nisan–25 Mayıs 2008 tarihleri arasında açılan "Surre-i Hümayun Sergisi" **Küratörü**

2006 -2008 yıllarında, Türk Dil Kurumu'nun " Yer İsimleri Sözlüğü" **çalışma grubu üyesi**

Topkapı Sarayı Müzesi'nde 25 Ağustos–24 Kasım 2009 tarihleri arasında açılan "Ehl-i Beyt Sergisi" **Küratörü**

Smithsonian Enstition Freer and Sackler Gallery, 24.10.2009-24.01.2010, "Falname The Book of Omens Exhibition, Washington D.C.,ABD'de **Kültür Bakanlığı Temsilciliği,**

Topkapı Sarayı Müzesi'nde 8 Nisan-15 Temmuz 2014 tarihleri arasında açılan "Aşk-ı Nebi Sergisi" Düzenleme ve **Yürütme Komitesi Üyeliği**

11-12 Eylül 2012'de 5-6 Kasım 2012'de Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu ve Çalışma Grubu Çalışmalarına katılmıştır.

Allen Verboten zum Trotz- Eine Untersuchung zu Kleidervorschriften der Osmanen anhand von Archivadokumenten / Despite All Prohibitions- A Study Ottoman Regulations for Clothing based on Archival Documents", Tulpen Kaftane und Levnî /Tulips Kaftans and Levnî, Museum für Angewandte Kunst Frankfurt, Frankfurt 2008, s.66-71.

"Mehmed Zeki Pakalın'ın Hayatı ve Eserleri", *Arşiv Dünyası*, İstanbul, 2008, sayı 11. s. 9–17

"Esvab Odası ve Esvabcıbaşı" *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 6*, Nisan 2014, İstanbul BKG Yayınları, s. 98-127

"Kutsal Emanetler ve Lâle", *Saray'ın Laleleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2006, s. 132–138

“Surre-i Hümâyün Geleneği”, *Surre-i Hümâyün*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2008, s. 29–39

“Tradition of Imperial Surre”, *Imperial Surre*, İstanbul Metropolitan Municipality, İstanbul, 2008, s. 29–39

“Osmanlı Devleti’nde Nakibüleşraflık Müessesesi”, *Osmanlı Devleti’nde Ehl-i Beyt Sevgisi*, Nefes Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 44–65

“Harem Teşkilatı”, *Padişahın Evi Harem*, BKG Yayınları, İstanbul 2012, s. 114-118

“Sır Kâtipliği ve Sır Kâtibi Ahmed Efendi”, Sevgi Ağca- Züleyha Yördem *Osmanlı’nın İzinde, Mehmed İpşirli’ye Armağan Kitabı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013

Hırka-i Saadet, Teşkilatı, Törenleri ve Kutsal Emanetleriyle Hırka-i Saadet Dairesi, Korpus Yayınevi, İstanbul 2013 (kitap)

“Hırka-i Saadet Dairesi’nde Hz. Peygamber’in Emanetleri”, *Aşk-ı Nebi Doğumununun 1443. Yılında Hz. Peygamber*, Kültür Sanat Basımevi, İstanbul 2014

“Surre-i Hümayun ve Geleneksel Teşrifatı”, *Surre-i Hümayun*, İstanbul Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016, s.65-95

“1894 ve 1912 Depremleri Sonrasında Topkapı Sarayı’nda Yapılan Onarımlar” *Filiz Çağman’a Armağan*, Geleneksel Sanatlar Derneği, Lale Yayıncılık, İstanbul 2018